

अथश्रीमद्भागवतदशमस्कंधपूर्वार्द्धप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः विश्वसर्गविसर्गादिनवलक्षणलक्षितम् श्रीकृष्णाख्यंपरंधामजगद्धामनमामतत् १ दशमेदशमंलक्ष्यमाश्रिताश्रयविग्रहम् क्रीडद्यदुकुलांभोधौपरानंदमुदीर्यते २ दशमेकृष्णसत्कीर्तिवितानायानुवर्ण्यते धर्मग्लानिनिमित्तस्कनिरोधोदुष्टभूभृजाम् ३ प्राकृतादिश्चतुर्द्धायोनिरोधःसतुवर्णितः तत्तत्प्रसंगतःसृष्टिसंहारादिनिरूपणैः ४ कृतानवतिरध्यायादशमेकृष्णकीर्त्तये आदौचतुर्भिरध्यायैर्ब्रह्मप्रार्थनयावनेः भारंहर्त्तुंहरेर्जन्मसप्रसंगंनिरूप्यते ५ गोकुलेमथुरायांचद्वारवत्यांततःक्रमात् कृष्णलीलात्रिधाप्रोक्तातत्रद्वैदैर्त्वनेकधा ६ सपंचत्रिंशताऽध्यायैर्व्रहद्वृंदावनादिषु गोकुलेवसतोलीलावर्ण्यतेस्मरदुष्करा ७ एकेनयमुनावारिण्यक्रूरेणकृतास्तुतिः एकादशभिराख्यातालीलामधुवनेकृता ८ शेषैर्द्वारवतीलीलातन्निर्माणादिवर्ण्यते एवंनवतिरध्यायादशमेविशदार्थकाः ९ तत्रतुप्रथमेकंसःस्वमृत्युंदेवकीसुतात् श्रुत्वाभीतोऽवधीत्तस्याःषड्गर्भानितिवर्ण्यते १० कृष्णावतारस्चरितश्रवणामृतनिर्वृतः उक्तानुवादेनौत्सुक्यादाजापृच्छतितत्पुनः ११ कथितोवंशविस्तारइति १ अंशेनेतिप्रतीत्यभिप्रायेणोक्तम् २ ननूक्तानिजातोगतःपितृगृहाद्व्रजमेधितार्थइत्यादिनासत्यंपुनर्विस्तरेणवदेत्याह अवतीर्येति ३ अत्रलोकेत्रिविधाजनाःमुक्तामुमुक्षवोविषयिणश्च तेषांमध्येअत्रनकस्याप्यलंप्रत्ययइत्याह निवृत्ततर्षैरिति गततृष्णैर्मुक्तैरित्यर्थःमुमुक्षूणामयमेवोपायइत्याह भवौषधादिति विषयिणांपरमोविषयोऽयमेवेत्याह श्रोत्रमनोभिरामादिति अपगताशङ्कयस्मात्तमात्मानंहंतीत्यपशुघ्नस्तस्मात् पशुघातिनइतिवा ४ किंच अस्मत्कुलदेवतंकृष्णोऽतस्तत्कथैवनित्यंश्रोतव्येत्याशयेनाह पितामहाइति अमरान्जयंतियेतैःदेवव्रतोभीष्मः तदाद्यैरतिरथैस्तिमिंगिलतुल्यैर्दुरत्ययंवत्सपदमिवात्यल्पंकृत्वातुच्छीकृत्यातरन्नुस्म यःश्रीकृष्णएवप्लवोयेषांते तस्यवीर्याणिवदस्वेतितृतीयश्लोकगतेनान्वयः ५ ५ ५ ५

नमोभगवतेवासुदेवाय राज्ञोवाच कथितोवंशविस्तारोभवतासोमसूर्ययोः राज्ञांचोभयवंश्यानांचरितंपरमाद्भुतम् १ यदोश्चधर्मशीलस्यनितरांमुनिसत्तम तत्रांशेनावतीर्णस्यविष्णोर्वीर्याणिशंसनः २ अवतीर्ययदोर्वंशेभगवान्भूतभावनः कृतवान्यानिविश्वात्मातानिनोवदविस्तरात् ३ निवृत्ततर्षैरुपगीयमानाद्भवौषधाच्छ्रोत्रमनोभिरामात् कउत्तमश्लोकगुणानुवादात्पुमान्विरज्येतविनापशुघ्नात् ४ पितामहामेसमरेऽमरंजयैर्देवव्रताद्यातिरथैस्तिमिंगिलैः दुरत्ययंकौरवसैन्यसागरंकृत्वातरन्वत्सपदंस्मयत्प्लवाः ५

नकेवलंपांडवानेवारक्षत् इदंममशरीरमपियोरक्षितवानित्याह द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमितिद्रौणेरश्वत्थाम्नोब्रह्मास्त्रेणदग्धमिदंमच्छरीरंच कु
रूणांपांडवानांचसंतानस्यनिदानम् मममातुःकुक्षौप्रविष्टोधृतचक्रोयोजुगोपेति ६ अखिलदेहभाजांसर्वप्राणिनामंतश्चबहिश्चपुरुषरूपेण
कालरूपैश्च अंशाभिप्रायेणबहुवचनम् मृत्युंसंसारम् उत अपिअमृतमपिप्रयच्छतोवीर्याणिवदस्व ब्रूहि अयंभावः अंतर्यामिरूपेणांतर्दृष्टी
नांमुक्तिंबहिर्दृशनांचकालरूपेणमृत्युंददातियतः अतोंऽतर्दृष्ट्यातद्वीर्याण्येवश्रोतव्यानीति ७ ननुबलंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलंध्रुवम् वसुदे
वस्तुरोहिण्यांकृतादीनुदपादयदितिरोहिण्यास्तनयोरामःप्रोक्तः वसुदेवस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् कीर्तिमंतंसुषेणंचभद्रसेनमुदारधीः
मृदुंसंतर्दनंभद्रंसंकर्षणमहीश्वरम् अष्टमस्तुतयोरासीत्स्वयमेवहरिःकिलेतिपुनर्देवक्यागर्भसंबंधस्तस्यैवोक्तःसकुतोघटतइत्याक्षेपः ८ कस्मा

द्रौण्यस्त्रविप्लुष्टमिदंमदंगंसंतानबीजंकुरुपांडवानाम् जुगोपकुक्षिंगतआत्तचक्रोमातुश्चमेयःशरणंगतायाः ६
वीर्याणितस्याखिलदेहभाजामंतर्बहिःपूरुषकालरूपैः प्रयच्छतोमृत्युमुतामृतंचमायामनुष्यस्यवदस्वविद्वन् ७
रोहिण्यास्तनयःप्रोक्तोरामःसंकर्षणस्त्वया देवक्यागर्भसंबंधःकुतोदेहांतरंविना ८ कस्मान्मुकुंदोभगवान्पितुर्गेहा
द्व्रजंगतः क्ववासंज्ञातिभिःसार्द्धंकृतवान्सात्वतांपतिः ९ व्रजेवसन्किमकरोन्मधुपुर्यांचकेशवः भ्रातरंचावधीत्कंसं
मातुरद्धातदर्हणम् १० देहंमानुषमाश्रित्यकतिवर्षाणिवृष्णिभिः यदुपुर्यांसहावात्सीत्पत्न्यःकत्यभवन्प्रभोः ११
एतदन्यच्चसर्वंमेमुनेकृष्णविचेष्टितम् वक्तुमर्हसिसर्वज्ञश्रद्दधानायविस्तृतम् १२ नैषातिदुःसहाक्षुन्मांत्यक्तोदमपि
बाधते पिबंतंत्वन्मुखांभोजच्युतंहरिकथामृतम् १३ सूतउवाच एतंनिशम्यभृगुनंदनसाधुवादंवै
यासकिःसभगवानथविष्णुरातम् प्रत्यर्च्यकृष्णचरितंकलिकल्मषघ्नंव्याहर्तुमारभतभागवतप्रधानः १४
श्रीशुकउवाच सम्यग्व्यवसिताबुद्धिस्तवराजर्षिसत्तम वासुदेवकथायांतेयज्जातानैष्ठिकीमतिः १५ वासु
देवकथाप्रश्नःपुरुषांस्त्रीन्पुनातिहि वक्तारंपृच्छकंश्रोतृंस्तत्पादसलिलंयथा १६

दिति भगवतःकंसभयशंकायाअसंभवादित्यर्थः ९ मातुर्भ्रातरंकंसंतस्मादवधानर्हम् अद्धासाक्षात्कस्मादवधीत् ९ १० ११ १२ ननु
क्षुत्तृड्भ्यांपीडितस्यतवकुतः श्रवणावकाशस्तत्राह नैषेति त्यक्तोदकस्यापिममजीवनंहरिकथामृतपाननिमित्तम् तदुपरमेसद्यएवजी
वितंनस्यादित्यर्थः १३ एतंसाधुवादंसमीचीनंप्रश्नम् भागवतप्रधानोभागवतेषुश्रेष्ठः १४ व्यवसिताकृतनिश्चया यत्यतोबुद्धेः १५ १६

तत्रतावत्प्रथमंभगवदवतारकारणमाह भूमिरित्यादिनवभिः श्लोकैः दृप्तनृपव्याजायेदैत्यास्तेषामनीकशतानामयुतैर्योभूरिभारस्तेना-
क्रांता १७ विभोरंतिकेउपस्थितासती १८ १९ २० पौरुषींपुरुषस्यभगवतइयंपौरुषीतांगांवाचंमेमत्तः आशुशृणुत माचिरमविलंबितं

भूमिर्दृप्तनृपव्याजदैत्यानीकशतायुतैः आक्रांताभूरिभारेणब्रह्माणंशरणंययौ १७ गौर्भूत्वाऽश्रुमुखीखि
न्नाक्रंदतीकरुणंविभोः उपस्थितांऽतिकेतस्मैव्यसनंस्वमवोचत १८ ब्रह्मातदुपधार्याथसहदेवैस्तयासह ज
गामसत्रिनयनस्तीरंक्षीरपयोनिधेः १९ तत्रगत्वाजगन्नाथंदेवदेवंवृषाकपिम् पुरुषंपुरुषसूक्तेनोपतस्थेसमा
हितः २० गिरंसमाधौगगनेसमीरितांनिशाम्यवेधास्त्रिदशानुवाचह गांपौरुषींमेशृणुतामराःपुनर्विधीयतामा
शुतथैवमाचिरम् २१ पुरैवपुंसाऽवधृतोधराज्वरोभवद्भिरंशैर्यदुषूपजन्यताम् सयावदुर्व्याभरमीश्वरेश्वरः
स्वकालशक्त्याक्षपयंश्चरेद्भुवि २२ वसुदेवगृहेसाक्षाद्भगवान्पुरुषःपरः जनिष्यतेतत्प्रियार्थंसंभवंतुसुरस्त्रियः
२३ वासुदेवकलानंतःसहस्रवदनःस्वराट् अग्रतोभवितादेवोहरेःप्रियचिकीर्षया २४ विष्णोर्मायाभगवतीय
यासंमोहितंजगत् आदिष्टाप्रभुणांशेनकार्यार्थेसंभविष्यति २५ श्रीशुकउवाच इत्यादिश्यामरग
णान्प्रजापतिपतिर्विभुः आश्वास्यचमहींगीर्भिःस्वधामपरमंययौ २६ शूरसेनोयदुपतिर्मथुरामावसन्पुरीम्
माथुराञ्छूरसेनांश्चविषयान्बुभुजेपुरा २७ राजधानीततःसाभूत्सर्वयादवभूभुजाम् मथुराभगवान्यत्रनित्यं
सन्निहितोहरिः २८ तस्यांतुकर्हिचिच्छौरिर्वसुदेवःकृतोद्वहः देवक्यासूर्ययासार्द्धंप्रयाणेरथमारुहत् २९ उ
ग्रसेनसुतःकंसःस्वसुःप्रियचिकीर्षया रश्मीन्हयानांजग्राहरौक्मैरथशतैर्वृतः ३०

तथैवविधीयतांचेति २१ विज्ञापनात्पुरैवपुंसाईश्वरेणज्वरस्तापः अवधृतोऽवधारितः २२ २३ २४ देवकीगर्भसंकर्षणयशोदामोहनादिकार्यार्थे
यशोदायांसंभविष्यति २५ २६ भोजेंद्रबंधनागारेअवतारायप्रस्तावकथामाह शूरसेनइत्यादिनायावदध्यायसमाप्ति मथुरामावसन्मथुरायां
वसन् विषयान्देशान् २७ २८ सूर्ययानवोढयाप्रयाणेप्रयाणार्थम् २९ रश्मीन्प्रग्रहान् ३० छ छ छ

पारिबर्हमुपस्करम् ३१ ३२ ३३ आभाष्यरेरेकंसेतिसंबोध्यहंताहनिष्यति ३४ कुलपांसनः कुलदूषणः आरब्धःउद्युक्तः कचेकेशबंधे
३५ नृशंसंक्रूरंमहाभागइति अयंभावः स्वजन्मनिहर्षेणदेवैरानकदुंदुभिघोषणाद्भाविभगवदवतारेणशक्यप्रतीकारतासंभवतीतिसांत्वयन्स्त्रु
त्याकृपाविषयत्वेनोपपत्तिभिश्चसाममार्गेणसंबोधयन् किंचसामभेदाभ्यांसंबोधयन् तत्रसामपंचविधंभेदोद्विविधः तदुक्तंसंबंधलाभोपकृतिर्द्वि
भेदोगुणकीर्तनम् सामपंचविधंभेदोदृष्टादृष्टभयंद्वयः तत्रश्लाघनीयगुणइतिगुणकीर्तनंभगिनीमितिसंबंधकथनंपुत्रिकोपमेत्यभेदंवक्ष्यतिहं-
स्यादितिस्त्रीवधनिवृत्त्यायशोलाभंदर्शयति उद्वाहपर्वणीतिसंतानवृध्योपकारंदर्शयति ३६ ३७ मरणभयेनहन्मीतिचेत्तथापिमरणस्यापरिह

चतुःशतंपारिबर्हंगजानांहेममालिनाम् अश्वानामयुतंसार्द्धंरथानांचत्रिषट्शतम् ३१ दासीनांसुकुमारी
णांद्वेशतेसमलंकृते दुहित्रेदेवकःप्रादाद्यानेदुहितृवत्सलः ३२ शंखतूर्यमृदंगाश्चनेदुर्दुंदुभयःसमम् प्रया
णप्रक्रमेतावद्वरवध्वोःसुमंगलम् ३३ पथिप्रग्रहिणंकंसमाभाष्याहाशरीरवाक् अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंता
यांवहसेबुध ३४ इत्युक्तःसखलःपापोभोजानांकुलपांसनः भगिनींहंतुमारब्धःखड्गपाणिःकचेऽग्रहीत् ३५
तंजुगुप्सितकर्माणंनृशंसंनिरपत्रपम् वसुदेवोमहाभागउवाचपरिसांत्वयन् ३६ वसुदेवउवाच श्ला
घनीयगुणःशूरैर्भवान्भोजयशस्करः सकथंभगिनींहन्यात्स्त्रियमुद्वाहपर्वणि ३७ मृत्युर्जन्मवतांवीरदेहेनस
हजायते अद्यवाब्दशतांतेवामृत्युर्वैप्राणिनांध्रुवः ३८ देहेपंचत्वमापन्नेदेहीकर्मानुगोऽवशः देहांतरमनुप्राप्य
प्राक्तनंत्यजतेवपुः ३९

रणीयत्वाद्देहांतरस्यावश्यंभावित्वात्तत्रापिचभोगप्रेमास्पदत्वादीनामविशेषात्तद्भयेनपापाचरणमयुक्तमित्यभिप्रेत्याह मृत्युर्जन्मवतामि-
त्यादिदेहेनसहेतिविधात्राललाटेलिखितत्वादितितथाऽपिकालविलंबार्थंहन्मीतिचेत्तत्राह अद्यवेति अवश्यंभाविनिमरणेविलंबमा-
त्रायनपापाचरणंयुक्तमितिभावः ३८ किंच अस्मिन्देहेगतेयदिदेहांतरंनस्यात्तदायुज्येतपापेनापितत्पालनंनतुतदस्तीत्याह देहेपं
चत्वमापन्नइति आपन्ने आपन्नप्रायेकर्मवशादयत्नतएवप्रथमंदेहांतरंप्राप्यपश्चात्पूर्ववपुस्त्यजति ३९
श्रीमज्जगदीश्वरायनमः श्रीगोपालोविजयते

अत्रदृष्टांतः व्रजन्निति एकेनाग्रतोनिहितेनपदातिष्ठन् ध्रुवमवष्टभ्यदेहंबिभर्त्ति पश्चादन्येनपूर्वप्रदेशादुत्थाप्यपुरोनिहितेनगच्छतितद्व
त् अत्रचस्वीकारपरित्यागौनात्यंतभिन्नविषयाविति स्पष्टदृष्टांतांतरमाह यथातृणजलौकेतिसाहियथातृणांतरमवष्टभ्यपूर्वंतृणंत्यजति
एवंकर्मपथेवर्त्तमानोऽन्योजीवोऽपि ४० देहविषयावेवस्वीकारपरित्यागौदर्शयितुंदृष्टांतांतरमाह स्वप्नइति दृष्टंराजादिदर्शनंश्रुतमिंद्रादिश्रव
णम् ताभ्यामाहितसंस्कारेणमनसातदेवानुचिंतयन्ईदृशंजाग्रद्दृष्टश्रुतसदृशंदेहंराजादिरूपंकिमपिअनिरुक्तंपश्यतियःक्षणांतरेचतदेवाहं
मितिप्रपद्यतेमन्यतेततश्चजाग्रद्देहादपगतस्मृतिर्भवतिपुरुषोयथेतिजाग्रत्येवदर्शयितुंदृष्टांतांतरमाह मनोरथेनेति अत्रापिदृष्टश्रुताभ्यामि
त्यादिसर्वंयोज्यम् तथाचवक्ष्यतिजंतोर्वैकस्यचिद्धेतोर्मृत्करत्यंतविस्मृतिःजन्मत्वात्मतयापुंसःसर्वभावेनभूरिदविषयस्वीकृतिंप्राहुर्यथास्वप्नम
नोरथः स्वप्नंमनोरथंचेत्थंप्राक्तनंनस्मरत्यसावित्यादि तद्वदत्रापिकर्मवशाद्देहांतरंप्राप्यप्राक्तनंत्यजतीति ४१ ननुविचित्रदेहहेतूनांकर्मणां
कृतत्वाद्देहविशेषप्राप्तौकिंकारणमतआह यतोयतइति देहस्यपंचत्वसमयेपंचसुगुणेषुभूतेषुमायारचितेषुमाययानानादेहरूपेणरचितेषुदैवे-

व्रजंस्तिष्ठन्पदैकेनयथैवैकेनगच्छति यथातृणजलौकैवंदेहीकर्मगतिंगतः ४० स्वप्नेयथापश्यतिदेहमीदृशंमनोर
थेनाभिनिविष्टचेतनः दृष्टश्रुताभ्यांमनसानुचिंतयन्प्रपद्यतेतत्किमपिह्यपस्मृतिः ४१ यतोयतोधावतिदैवचोदितं
मनोविकारात्मकमापपंचसु गुणेषुमायारचितेषुदेह्यसौप्रपद्यमानःसहतेनजायते ४२ ज्योतिर्यथैवोदकपार्थिवेष्व
दःसमीरवेगानुगतंविभाव्यते एवंस्वमायारचितेष्वसौपुमान्गुणेषुरागानुगतोविमुह्यति ४३

नफलाभिमुखेनकर्मणाचोदितं
नानाविकारात्मकंमनोयंयंदेहंदेवतिर्यगादिरूपंप्रतिधावति धावच्चसत्यंयमाप अभिनिवेशेनप्राप्तम् तत्रतत्रासौदेहीजायते ननुमनसःकर्त्तृत्वा
त्तदेवजायतांनत्वकर्त्तात्मेत्यतआह प्रपद्यमानइति तदेवाहमितिमन्यमानस्तेनसहजायतइति ४२ ननुसत्यंभविष्यत्येवकिमपिदेहमात्रम् तथा-
प्यस्यातिप्रियस्यराजदेहस्यरक्षणायाकृत्यमपिक्रियतइतिचेत्तत्राह ज्योतिरिति अदश्चंद्रादिज्योतिःउदकयुक्तेषुपार्थिवेषुघटादिषुयद्वाउदकेषुपार्थि
वेषुतैलघृतादिषुचप्रतिबिंबेनस्थितंसमीरस्यवायोर्वेगमनुगतंकंपादियुक्तंप्रतीयतेयथा एवंस्वाविद्यारचितेषुगुणेषुदेहेषु असौरागेणानुगतःप्र
विष्टोमुह्यति अभिनिवेशंप्राप्नोति अयंभावः आत्मनस्तावद्देहाद्यध्यासाज्जन्मोक्तम् सहतेनजायतइतिततश्चान्योन्यधर्माध्यासाद्यथादेहादिध-
र्माःकार्श्यादयआत्मनिप्रतीयंतेएवमात्मधर्माःप्रेमास्पदत्वादयोपिदेहादिष्वितिराजसूकरदेहयोर्विशेषाभावाद्व्यर्थोमृत्युप्रतीकारइति ४३ ७

एवमुक्तंसामोपायमुपसंहरन्भेदमाह तस्मादितिपरतइति अभिद्रुह्यमाणात्तत्संबंधिनश्चयमादपिइहामुत्रचभयमितिभेदोदर्शितः ४४
पुनःसामैवाह एषेतिपुत्तिकोपमादारुमयीव अचेतनप्राया ४५ बोध्यमानःउपदिश्यमानःस्वयंदारुणःपुनःपुरुषादान्दैत्याननुव्रतोऽनुसृतइ
ति ४६ आनकदुंदुभिरितिपदंमहाभागइत्यत्रोक्ताभिप्रायम् प्रतिव्योढुंप्रतिकर्त्तुंवंचयितुमित्यर्थः इदंवक्ष्यमाणमपत्यार्पणम् अन्वपद्यततज्ज्ञा
तवान् ४७ ननुखलोऽयमेतन्नमन्येतइत्याशंक्यस्वयमेवविचारयति मृत्युरिति ४८ तस्मादुपेक्षादोषपरिहारायैवंकरिष्यामीत्याह प्रदाये-
ति मृत्यवेकंसायनन्विदमपिनैवन्याय्यमित्याशंक्याह सुताइति अस्यांयदिमेसुताजायेरन्तदायद्भाविततद्भवतुजीवितंतुतावद्भवेदेवत्तदंतराय
द्ययमेवम्रियेततदानकिंचिदन्याय्यम् ४९ यदिचसुताभविष्यंतिनचायंम्रियेततदामत्पुत्रादेवास्यमरणमितिविपर्ययोवाकिंनस्यात् ननुप्रोद

तस्मान्नकस्यचिद्द्रोहमाचरेत्सतथाविधः आत्मनःक्षेममन्विच्छन्द्रोग्धुर्वैपरतोभयम् ४४ एषातवानुजाबाला
कृपणापुत्तिकोपमा हंतुंनार्हसिकल्याणीमिमांत्वंदीनवत्सलः ४५ श्रीशुकउवाच एवंससामभिर्भेदै
र्बोध्यमानोपिदारुणः नन्यवर्त्ततकौरव्यपुरुषादाननुव्रतः ४६ निर्बंधंतस्यतंज्ञात्वाविचिंत्यानकदुंदुभिः प्राप्तंका
लंप्रतिव्योढुमिदंतत्रान्वपद्यत ४७ मृत्युर्बुद्धिमतापोह्योयावद्बुद्धिबलोदयम् यद्यसौननिवर्त्तेतनापराधोऽस्ति
देहिनः ४८ प्रदायमृत्यवेपुत्रान्मोचयेकृपणामिमाम् सुतामेयदिजायेरन्मृत्युर्वानम्रियेतचेत् ४९ विपर्ययोवा
किंनस्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया उपस्थितोनिवर्त्तेतनिवृत्तःपुनरापतेत् ५० अग्नेर्यथादारुवियोगयोगयोरदृष्टतो
ऽन्यन्ननिमित्तमस्ति एवंहिजंतोरपिदुर्विभाव्यःशरीरसंयोगवियोगहेतुः ५१

स्यकंसस्यतवबाल्कात्कथंमृत्युःस्यात्तत्राह गतिरितिधातुः अस्यास्त्वामष्टमोगर्भोहंतेत्युक्तवतः अतइदानीमपत्यार्पणप्रतिज्ञैवमंत्रः त-
थासतिउपस्थितोमृत्युरयंतावन्निवर्त्तेत निवृत्तःपुनः कालांतरेआपतेच्चेत्तदानापराधोममेत्यर्थः अथवाऽस्यमत्पुत्राद्दुपस्थितोमृत्युरस्या
वधाद्योनिवर्त्तेत सपुनरनेनसन्मंत्रेणभवेदेवेति यद्वा गतिर्धातुर्दुरत्ययाइत्येतस्यप्रपंचःउपस्थितइति ५० प्राणिनामदृष्टंचदुर्वितर्क्य-
मितिसदृष्टांतमाह अग्नेरिति वनेवृक्षान्प्रदहन्नग्निःसन्निहितानपिवृक्षान्परित्यज्यकदाचित्दूरस्थानपिदहति ग्रामेगृहान्वा नह्यस्यप्रा
ण्यदृष्टव्यतिरेकेणकिंचिन्नियामकमस्तियथा एवंजंतोर्जन्ममरणयोरपिहेतुर्दुर्विभाव्यः अचिंत्यः ५१ छ छ १२

यावदात्मनिदर्शनंस्वप्रज्ञावधिविचार्य ५२ तस्यविश्वासायविकासितमुखांभोजोविहसन्नब्रवीत् ५३ यत्यथा अशरीरिणीवागाहतथाहि निश्चितम् अस्याःसकाशात्तेभयंनास्ति यतःयेभ्यःपुत्रेभ्यस्तेभयंउत्थितम् अष्टमोहंताइत्युक्तेऽन्योन्यापेक्षयासर्वेप्यष्टमाभवेयुरित्यहं तंतानस्याःपुत्रान्समर्पयिष्ये ५४ निववृते निवृत्तः तद्वाक्येसारउपपत्तिःतद्वित् ५५ प्रसूतिकालेप्राप्तेसर्वःसर्वात्माभगवानेवदेवतायस्याः सातथा सर्वदेवतामयीतिवाभगवदाश्रयत्वात् ५६ ५७ मृत्यवेपुत्रंकथमर्पितवानित्यपेक्षायामाह किंदुःसहमिति साधूनांसत्यसंधानाम्

एवंविमृश्यतंपापंयावदात्मनिदर्शनम् पूजयामाससवैशौरिर्बहुमानःपुरःसरम् ५२ प्रसार्यवदनांभोजंनृशंसं
निरपत्रपम् मनसादूयमानेनविहसन्निदमब्रवीत् ५३ वसुदेवउवाच नत्वस्यास्तेभयंसौम्ययद्वि-
साहाशरीरवाक् पुत्रान्समर्पयिष्येऽस्यायतस्तेभयमुत्थितम् ५४ श्रीशुकउवाच स्वसुर्वधान्निववृते
तेकंसस्तद्वाक्यसारवित् वसुदेवोपितंप्रीतःप्रशस्यप्राविशद्गृहम् ५५ अथकालउपावृत्तेदेवकीसर्वदेवता पु
त्रान्प्रसुषुवेचाष्टौकन्यांचैवानुवत्सरम् ५६ कीर्तिमंतंप्रथमजंकंसायानकदुंदुभिः अर्पयामासकृच्छ्रेणसोऽनृता
दतिविह्वलः ५७ किंदुःसहंनुसाधूनांविदुषांकिमपेक्षितम् किमकार्यंकदर्याणांदुस्त्यजंकिंधृतात्मनाम् ५८ दृष्ट्वा
समत्वंतच्छौरेःसत्येचैवव्यवस्थितिम् कंसस्तुष्टमनाराजन्प्रहसन्निदमब्रवीत् ५९ प्रतियातुकुमारोयंनह्यस्मादस्ति
मेभयम् अष्टमाद्युवयोर्गर्भान्मृत्युर्मेविहितःकिल ६० तथेतिसुतमादायययावानकदुंदुभिः नाभ्यनंदततद्वाक्य
मसतोविजितात्मनः ६१ नंदाद्यायेव्रजेगोपायाश्चामीषांचयोषितः वृष्णयोवसुदेवाद्यादेवक्याद्यायदुस्त्रियः ६२
सर्वेवैदेवताप्रायाउभयोरपिभारत ज्ञातयोबंधुसुहृदोयेचकंसमनुव्रताः ६३ एतत्कंसायभगवान्शशंसाभ्येत्य
नारदः भूमेर्भारायमाणानांदैत्यानांचवधोद्यमम् ६४

पुत्रलालनसुखापेक्षाकथंत्यक्तेत्यतआह विदुषामिति भगवानेवतत्त्वंनान्यदितिजानतामित्यर्थः ननुस्वयंनीतेसतिकंसोबालंनहन्यादितिमत्वानीतवान् इतिकिंनस्यादितिनेत्याह किमकार्यमिति ननुदेवकीकथंपुत्रंतत्याजेत्यतआह दुस्त्यजमिति चित्तेधृतआत्माहरिर्यैस्तेषाम् ५८ ५९ ६० ६१ कंसस्यशांतिर्देवकार्यानुगुणानभवतीतिनारदस्यप्रत्यवस्थानंतदाह नंदाद्याइत्यादित्रयेण ६२उभयोर्वसुदेवनंदकुलयोः ६३ वधोद्यमंदेवकृतमितिशेषः ६४ छ छ छ

सर्वजगन्निवासस्यश्रीहरेर्निवासभूतासत्यपिनितरांसर्वजनाल्हादकतयानरेजे किंतुस्वयमेवानंदमन्वभवत् यतः कंसस्यगृहेरुद्धाऽन्यैर्नदृ
श्यते घटादिषुरुद्धाऽग्निशिखादीपकलिकाइव तथासतीशोभमानासरस्वतीज्ञानखलेज्ञानवंचकेरुद्धायथाऽन्येषामनुपकारिणीनराजते
तद्वत् १९ प्रभयाभवनंविरोचयंतीं अजितःअंतराकुक्षिमध्येयस्यास्ताम् एषःविरोचमानःध्रुवंहरिरेव यद्यस्मात्ईदृशीइयंपुरापूर्वंना
सीत् २० ननुसंतिसामादयउपायाःनेतिस्वयमेवाह अर्थमर्थतंत्रोदेवकार्यप्रधानः विक्रमंनविहंतिमद्वधेपराक्रमंकरिष्यत्येवेत्यर्थः यद्वा
तर्हिइदानीमेवेयंहन्यतामितिविचिंत्याह अर्थतंत्रोऽपिपुमान्स्वंविक्रमंनविहंतिननाशयति स्त्रीवधेतन्नाशःस्यादितिभावः तदेवाह स्त्रि-
याइति गुरुमत्यागुर्विण्याः २१ किंच सएवजीवन्नपिमृतःस्यात् नृशंसितेनक्रौर्येणयोवर्तेत तंजीवंतमेवमनुजाःशपंतिदुर्वाक्यैर्धिक्कुर्वंति
सचदेहेमृतेनतनुमानिनःपापिनोनरकंगच्छंति अथवाशापप्रकारमेवाह तनुमानिनोऽस्यदेहेमृतेऽयंध्रुवमंधंतमोगमिष्यतीति २२ २३

सादेवकीसर्वजगन्निवासनिवासभूतानितरांनरेजे भोजेंद्रगेहेऽग्निशिखेवरुद्धासरस्वतीज्ञानखलेयथासती
१९ तांवीक्ष्यकंसःप्रभयाऽजितांतरांविरोचयंतींभवनंशुचिस्मिताम् आहैषमेप्राणहरोहरिर्गुहांध्रुवंश्रितोयन्न
पुरेयमीदृशी २० किमद्यतस्मिन्करणीयमाशुमेयदर्थतंत्रोनविहंतिविक्रमम् स्त्रियाःस्वसुर्गुरुमत्यावधोऽयंयशः
श्रियंहंत्यनुकालमायुः २१ सएवजीवन्खलुसंपरेतोवर्ततयोऽत्यंतनृशंसितेन देहेमृतेतंमनुजाःशपंतिगंतातमो
ऽधंतनुमानिनोध्रुवम् २२ इतिघोरतमाद्भावात्संनिवृत्तःस्वयंप्रभुः आस्तेप्रतीक्षंस्तज्जन्महरेर्वैरानुबंधकृत्
२३ आसीनःसंविशंस्तिष्ठन्भुंजानःपर्यटन्महीम् चिंतयानोहृषीकेशमपश्यत्तन्मयंजगत् २४ ब्रह्माभवश्चतत्रै
त्यमुनिभिर्नारदादिभिः देवैःसानुचरैःसाकंगीर्भिर्वृषणमैडयन् २५ सत्यव्रतंसत्यपरंत्रिसत्यंसत्यस्ययोनिंनिहितं
चसत्ये

संविशन्शयानः २४ रम्याभिर्गीर्भिः वृषणंकामवर्षिणमैडयन्तुष्टुवुः २५ प्रतिश्रुतंसत्यंकृतमितिहृष्टाःसंतःसत्यत्वेनैवप्रथ-
मंस्तुवंति सत्यव्रतमिति सत्यंव्रतंसंकल्पोयस्यतम् सत्यंपरंश्रेष्ठंप्राप्तिसाधनंयस्मिंस्तंत्रिसत्यंत्रिष्वपिकालेषुसृष्टेःपूर्वंप्रलयानंतरंचस्थिति-
समयेचसत्यमव्यभिचारेणवर्तमानम् तदेवाहुःसत्यस्ययोनिमिति सच्छब्देनपृथिव्यप्तेजांसित्यच्छब्देनवाय्वाकाशौएवंसच्चत्यच्चसत्यंभूत
पंचकंतत्सत्यमित्याचक्षतइतिश्रुतेः तस्ययोनिंकारणमनेनपूर्वंवर्तमानतोक्तातथासत्येतस्मिन्नेवनिहितमंतर्यामितयास्थितम् अनेनस्थिति
समयेऽपिसत्यत्वमुक्तम्

तथासत्यस्यसत्यंतस्यैवसत्यस्यसत्यंपारमार्थिकंतन्नाशेप्यवशिष्यमाणरूपम् अनेनप्रलयेप्यवधित्वेनसत्यत्वंदर्शितम् एवंत्रिसत्यत्वमुपपादितम् तथाऋतसत्यनेत्रम् ऋतंचसूनृतावाणीसत्यंचसमदर्शनम् तथाभगवताव्याख्यास्यमानत्वात् सत्यंचसमदर्शनम् ऋतंचसूनृतावाणीकविभिःपरिकीर्तितेति तयोर्नेत्रंनयनसाधनंनेतारंप्रवर्तकमितियावत् एवंसर्वप्रकारेणसत्यात्मकंत्वांभगवन्वयंशरणंप्रपन्नाःस्मः इति २६ ननुभवंतोऽपिलोकेश्वरामत्तुल्याएवकिमितिमांशरणंप्रपद्यंते नैवंवाच्यंत्वमेवैकःसर्वेश्वरःसर्वसृष्ट्यादिकारणत्वात् वयंत्वदेकशरणाएव लोकादिरूपंद्वैतंचसर्वंतद्व्यतिरेकेणनास्तीतिवक्तुंद्वैतप्रपंचंवृक्षरूपकेणनिरूपयंति एकायनइति असौप्रपंचआदिवृक्षःवृश्च्यतइतिवृक्षःसमष्टिव्यष्टिदेहरूपःकथंभूतःएकायनःएकाप्रकृतिरयनमाश्रयोयस्यसः द्वेसुखदुःखेफलेयस्यसः त्रयोगुणामूलानियस्यसः चतूरसः धर्मार्थकाममोक्षाश्चत्वारोरसायस्यसः पंचइंद्रियाणिविधाज्ञानप्रकारायस्यसः षड्ऊर्मयःजायतेअस्तिवर्धतेविपरिणमतेअपक्षीयतेनश्यतइतिषट्कोशावाआत्मानःस्वभावायस्यसः सप्तधातवःत्वचोयस्य पंचभूतानिमनोबुद्ध्यहंकाराश्चेत्यष्टौविटपाःशाखाविस्तारायस्यसः नवद्वाराणिअक्षाःछिद्राणियस्यसः दशप्राणाःछदाःपत्राणिविद्यंतेयस्यसदशच्छदीदशप्राणापानव्यानसमानोदाननागकूर्मकृकलदेवदत्तधनंजयइतिच्छदाः द्वौजीवेश्वरौखगौयस्मिन्सद्विखगः २७ एवंरूपस्यसंसारवृक्षस्यसतःकार्यस्यत्वमेकएवप्रसूतिःप्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात्सत्वंकारणमित्यर्थः त्वमेवसन्निधानंसम्यक्निधीयतेऽस्मिन्नितिलयस्थानम् त्वमेवानुग्रहश्च अनुगृण्हातीतिपालकः ननुब्रह्माविष्णुरुद्राएवंभूताःप्रसिद्धाःकथमहमितिचेत्तत्राहुः त्वन्माययेति संवृतंपिहितंचेतोज्ञानंयेषांते त्वामेवनानापश्यंति येतुविपश्चितःविद्वांसःतेतथानपश्यंति २८ ननुदेवकीपुत्रंमांकथमेवंवर्णयथेतिचेत्तत्राहुः बिभर्षीति अवबोधैकस्वरूपआत्मात्वमेवरूपाणिमूर्तीर्बिभर्षिधत्सेनतुत्वंकस्यापिपुत्रइत्यर्थः क्षेमायपालनायसतांधर्मवर्तिनांसुखकराणि खलानांअभद्राणिनाशकानि २९ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

सत्यस्यसत्यंऋतसत्यनेत्रंसत्यात्मकंत्वांशरणंप्रपन्नाः २६ एकायनोऽसौद्विफलस्त्रिमूलश्चतूरसःपंचविधःषडात्मा सप्तत्वगष्टविटपोनवाक्षोदशच्छदीद्विखगोह्यादिवृक्षः २७ त्वमेकएवास्यसतःप्रसूतिस्त्वंसन्निधानंत्वमनुग्रहश्च त्वन्माययासंवृतचेतसस्त्वांपश्यंतिनानानविपश्चितोये २८ बिभर्षिरूपाण्यवबोधआत्माक्षेमायलोकस्यचराचरस्य सत्वोपपन्नानिसुखावहानिसतामभद्राणिमुहुःखलानाम् २९

६

६५ निगडैः शृंखलैः अजनोविष्णुस्तच्छंकया ६६ ६७ ६८ ६९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांप्रथमोऽध्यायः १
द्वितीयेकंसघातायदेवक्यागर्भगोहरिः ब्रह्मादिभिःस्तुतःसाचसांत्वितेतिनिरूप्यते १ यदुभिःसव्यरुध्यतेत्युक्तंतमेवविरोधंप्रपंचय-
ति त्वरयादेवकीगर्भस्यान्यत्रसंचारेणभगवतःप्रवेशंवक्तुमाह प्रलंबेत्यादिसार्धश्लोकत्रयेण महाशनोऽघासुरः १ २ ३ अनुरुंधाना-

ऋषेर्विनिर्गमेकंसोयदून्मत्वासुरानिति देवक्यागर्भसंभूतंविष्णुंचस्ववधंप्रति ६५ देवकींवसुदेवंचनिगृह्यनिग
डैर्गृहे जातंजातमहन्पुत्रंतयोरजनशंकया ६६ मातरंपितरंभ्रातॄन्सर्वांश्चसुहृदस्तथा घ्नंतिह्यसुतृपोलुब्धाराजानःप्रायशोभुवि ६७ आत्मानमिहसंजातंजानन्प्राग्विष्णुनाहतम् महासुरंकालनेमिंयदुभिःसव्यरुध्यत ६८
उग्रसेनंचपितरंयदुभोजांधकाधिपम् स्वयंनिगृह्यबुभुजेशूरसेनान्महाबलः ६९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणे
दशमस्कंधेश्रीकृष्णावतारोपक्रमेप्रथमोऽध्यायः १ श्रीशुकउवाच प्रलंबबकचाणूरतृणावर्तमहाशनैः
मुष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकैः १ अन्यैश्चासुरभूपालैर्बाणभौमादिभिर्युतः यदूनांकदनंचक्रेबलीमागधसं
श्रयः २ तेपीडितानिविविशुःकुरुपांचालकेकयान् शाल्वान्विदर्भान्निषधान्विदेहान्कोसलानपि ३ एकेतम-
नुरुंधानाज्ञातयःपर्युपासत हतेषुषट्सुबालेषुदेवक्याऔग्रसेनिना ४ सप्तमोवैष्णवंधामयमनंतंप्रचक्षते ग
र्भोबभूवदेवक्याहर्षशोकविवर्द्धनः ५ भगवानपिविश्वात्माविदित्वाकंसजंभयम् यदूनांनिजनाथानांयोगमा
यांसमादिशत् ६ गच्छदेविव्रजंभद्रेगोपगोभिरलंकृतम् रोहिणीवसुदेवस्यभार्याऽऽस्तेनंदगोकुले अन्याश्चकं
ससंविग्नाविवरेषुवसंतिहि ७ देवक्याजठरेगर्भंशेषाख्यंधाममामकम् तत्संनिकृष्यरोहिण्याउदरेसन्निवेश-
य ८

अनुवर्तमानाः ४ धामकलातदेवसप्तमोगर्भोबभूव किंतद्धामेत्यतआह यमनंतमिति हर्षशोकविवर्धनः आनंद-
रूपस्यावतीर्णत्वाद्धर्षः पूर्वगर्भसाधारणदृष्ट्याशोकइति ५ ६ ननुसागोकुलेकिमित्यास्तेऽतआह अन्याश्चेति नकेवलंसैव अन्या-
अपीति विवरेषुअलक्ष्यस्थानेषु ७ जठरेसंतम् ननुगर्भआकृष्यमाणः कथंजीवेदित्यतआह मामकंधामेति तत्ततः ८ छ
श्रीमज्जगदीश्वरायनमः श्रीवामनोविजयते छ छ छ छ

किमर्थमेवंकार्यमित्यत आह अथेति अनंतरमेवेत्यर्थः अंशभागेनेति अंशैः शक्तिभिर्भजते अधितिष्ठतिसर्वान् ब्रह्मादिस्तंबपर्यंतानित्यं
शभागः तेनपरिपूर्णेनरूपेणेत्यर्थः यद्वा अंशैर्ज्ञानैश्वर्यबलादिभिर्भाजयतियोजयतिस्वीयानितितथातेनेति यद्वा अंशेनपुरुषरूपेणमाया
याभागोभजनंयस्यतेन यद्वा अंशेनमाययागुणावतारादिरूपाभागाभेदायस्यतेन यद्वा अंशाएवमत्स्यकूर्मादिरूपाभजनीयाः नतुसाक्षात्
स्वरूपंयस्यतेन यद्वा अंशैर्ज्ञानबलादिभिर्भजनमनुवर्तनंभक्तेषुयस्यतेन सर्वथापरिपूर्णेनरूपेणेतिविवक्षितम् कृष्णास्तुभगवान्स्वयमित्यु
क्तत्वात्इति तांप्रोत्साहयति त्वंयशोदायामितिसार्द्धचतुष्टयेन ९ सर्वान्पुत्रादीन्कामयंतेयेतेषांवरामीश्वरींश्रेष्ठांनियंत्रीम् अर्चकानांस-

अथाहमंशभागेनदेवक्याःपुत्रतांशुभे प्राप्स्यामित्वंयशोदायांनंदपत्न्यांभविष्यसि ९ अर्चिष्यंतिमनुष्या
स्त्वांसर्वकामवरेश्वरीम् धूपोपहारबलिभिःसर्वकामवरप्रदाम् १० नामधेयानिकुर्वंतिस्थानानिचनराभुवि
दुर्गेतिभद्रकालीतिविजयावैष्णवीतिच ११ कुमुदाचंडिकाकृष्णामाधवीकन्यकेतिच मायानारायणीशानीशा
रदेत्यंबिकेतिच १२ गर्भसंकर्षणात्तंवैप्राहुःसंकर्षणंभुवि रामेतिलोकरमणाद्बलंबलवदुच्छ्रयात् १३ संदिष्टैवं
भगवतातथेत्योमितितद्वचः प्रतिगृह्यपरिक्रम्यगांगतातत्तथाऽकरोत् १४ गर्भेप्रणीतेदेवक्यारोहिणींयोगनि
द्रया अहोविस्रंसितोगर्भइतिपौराविचुक्रुशुः १५ भगवानपिविश्वात्माभक्तानामभयंकरः आविवेशांशभा
गेनमनआनकदुंदुभेः १६ सबिभ्रत्पौरुषंधामभ्राजमानोयथारविः दुरासदोऽतिदुर्धर्षोभूतानांसंबभूवह १७
ततोजगन्मंगलमच्युतांशंसमाहितंशूरसुतेनदेवी दधारसर्वात्मकमात्मभूतंकाष्ठायथाऽऽनंदकरंमनस्तः १८

र्वान्कामवरान्प्र
ददातियातास् १० ११ १२ त्वद्विक्रमेणचतस्यव्यपदेशाभविष्यंतीत्याह गर्भसंकर्षणादित्यादिना रामेतिचसंबोधनंकरिष्यंति त्वयासंकृष्टेनतेन
लोकस्यरमणात्रक्षत्सादनात् १३ तथेतिपुनरपिओमित्यादरेणप्रतिगृह्य गांपृथ्वीम् १४ विस्रंसितः विभ्रष्टः विस्रस्तइत्यर्थः इतिविचुक्रुशुः न
तुतद्विदुरित्यर्थः १५ मनआविवेश मनस्याविर्बभूव जीवानामिवनधातुसंबंधइत्यर्थः १६ धामश्रीमूर्तिम् १७ जगन्मंगलंजगतोमूर्तिमन्मंगल
म् अच्युतांशम् अच्युताश्च्युतिरहिताअंशाऐश्वर्यादयोयस्यतम् यद्वा अच्युतस्यअंशइवांशः भक्तानामनुग्रहार्थंपरिच्छिन्नवपुरित्यर्थः स
म्यग्भूतमेवाहितंवैधदीक्षयाअर्पितम् देवीद्योतमानाशुद्धसत्वेत्यर्थः सर्वात्मकंसर्वस्यात्मानम् अतएवात्मभूतंतस्मिन्नादावेवसंतम् मनस्तःमन
सैवदधार धारणयाधृतवती अत्रानुरूपंदृष्टांतमाह यथाकाष्ठाप्राचीदिक् आनंदकरंचंद्रमिति १८

नकेवलमेतावद्भक्तानांमोक्षार्थमपीत्याहुः त्वयीति त्वयिसमाधिना आवेशितचेतसानिमित्तेन त्वत्पादपोतेनाश्रितेन एकेमुख्याविवेकिनः महद्भिः कृतेनसेव्यतयासंपादितेन यद्वा इदमपिमायामयमित्यनादरंपरित्यज्येदमेवमहत्सर्वोत्कृष्टमितिमनसिकृतेनबहुमतेनेत्यर्थः भवाब्धिंतुच्छीकुर्वंति अनायासेनैवभजनानुनिष्पादिनीतेषांमुक्तिरित्यर्थः ३० ननुतेनपोतेनपूर्वेचेत्पारंगताः तर्हीदानींतनानांकागतिः तत्राहुः स्वयमिति अयमर्थः हेद्युमन् स्वप्रकाशत्वत्पादपोतसामीप्यमात्रेणभवांबुधौवत्सपदमात्रेजाते अतस्तन्निरपेक्षंस्वयमेवान्येषांभीमंदुस्तरमपिभवार्णवंसमुत्तीर्यभवत्पदांभोरुहरूपंनावमत्रैवनिधायभक्तिमार्गसंप्रदायंप्रवर्त्येत्यर्थः पारंयाताः तत्किम् यतोऽदभ्रसौहृदाः सर्वभूतेष्वतिप्रीतियुक्ताः अतस्तेऽन्येषांतरणायनिधायेति कथंमत्पादपोतेनतीर्णाअतउक्तम् भवान्सदनुग्रहः सतोभक्ताननुगृण्हातीति ३१ ननुविवेकिनांकिंमद्भजनेन मुक्ताएवहितेतत्राहुः येन्यइति विमु

त्वय्यंबुजाक्षाखिलसत्वधाम्निसमाधिनावेशितचेतसैके त्वत्पादपोतेनमहत्कृतेनकुर्वंतिगोवत्सपदंभवाब्धिम् २९ स्वयंसमुत्तीर्यसुदुस्तरंद्युमन्भवार्णवंभीममदभ्रसौहृदाः भवत्पदांभोरुहनावमत्रतेनिधाययाताःसदनुग्रहोभवान् ३१ येन्येरविंदाक्षविमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः आरुह्यकृच्छ्रेणपरंपदंततः पतंत्यधोऽनादृतयुष्मदंघ्रयः ३२ तथानतेमाधवतावकाः क्वचिद्भ्रश्यंतिमार्गात्त्वयिबद्धसौहृदाः त्वयाभिगुप्ताविचरंतिनिर्भयाविनायकानीकपमूर्द्धसुप्रभो ३३ सत्त्वंविशुद्धंश्रयतेभवान्स्थितौशरीरिणांश्रेयउपायनंवपुः वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्तवार्हणंयेनजनःसमीहते ३४

क्तमानिनः विमुक्तावयमितिमन्यमानाः त्वयिअस्तोनिरस्तोऽतएवासन्योभावः तस्मात् भक्तेरभावादित्यर्थः नविशुद्धाबुद्धिर्येषांतेतथा यद्वा त्वयिअस्तभाः इतिच्छेदः अस्तमतयः वादेष्वेवविशक्तबुद्धयः कृच्छ्रेणबहुजन्मतपसापरंपदंमोक्षसन्निहितं सत्कुलतपःश्रुतादि ततःपतंति विघ्नैरभिभूयंतेन आदृतौयुष्मदंघ्रीयैस्ते अधः अर्वाकृतिर्यक्‌योनौ ३२ त्वदीयास्तुनकदाचिदपिपतंतीत्याहुः तथानेति विनायकाविघ्नहेतवः तेषामनीकानिसैन्यानितानिपांतियेतेषांमूर्द्धसुविचरंतिविघ्नान्जयंतीत्यर्थः ३३ सतांसुखावहानिरूपाणिधारयसीत्युक्तं बिभर्षिरूपाणीतितत्केनप्रकारेणसुखावहत्वंइत्यपेक्षायामाहुः सत्वंविशुद्धमिति सत्वंवपुःश्रयतइत्यन्वयः श्रेयःउपायनंकर्मफलदातृकथंयेनवपुषाजनस्तवार्हणंपूजामीहतेकरोतिकैः वेदाश्चक्रियायोगाश्चतपश्चसमाधिश्चतैश्चतुराश्रमधर्मैरित्यर्थः वपुषोऽनाश्रयणेऽर्हणासंभवान्नकर्मफलसिद्धिःस्यादिति ३४

त्वय्यंबुजाक्षेत्यादिना श्लोकत्रयेण भगवद्भक्तानामेव मोक्षो नान्येषामित्युक्तम् तत्र कर्मफलं भक्तिं विना मा भूत् मोक्षस्य तु ज्ञानैकसाध्यत्वात्किं भक्त्येति साऽनुशयान्प्रत्याहुः सत्वंनचेदिति हे धातः इदं सत्त्वं निजं तव वपुर्न भवेच्चेत्तर्हि विज्ञानं विशिष्टमपरोक्षं ज्ञानं न भवेदित्यनुषंगः कथंभूतं अज्ञानभिदापमार्जनम् अज्ञानं च तत्कृता भिदा च तयोरपमार्जनं निवर्तकम् यद्वा अज्ञानं भिनत्तीति अज्ञानभित् विज्ञानं मार्जनं नाशमापमाप्तमेवेति ननु जडानां बुद्ध्यादीनां यतः प्रकाशः तद्ब्रह्मेति ज्ञानं भवेदेवेति चेन्न गुणप्रकाशैः गुणावच्छिन्नैः प्रकाशैर्भवान्सर्वसाक्षी परिपूर्णः केवलमनुमीयते कल्प्यते न तु साक्षात्क्रियत इत्यर्थः अनुमानप्रकारमाहुः प्रकाशते यस्य च येन वा गुण इति यस्य संबंधी अयं बुद्ध्यादिगुणः प्रकाशते यो गुणसाक्षीत्येवं येन वा बुद्ध्यारूढेन प्रमात्रा बुद्ध्याधिष्ठात्रा बाह्यो गुणः प्रकाशते इत्यनुमीयत इत्यर्थः शुद्धसत्त्ववपुषि त्वयि सेव्यमाने तु तदाकारेंऽतःकरणे त्वत्प्रसादेन साक्षात्कारो भवेदिति भावः ३५ एवं तावद्भक्तानामभ्युदयापवर्गार्थरूपाणि बिभर्षीत्युक्तं तान्यपि भजनीयानि केवलं न तु ज्ञातुं शक्यंते

सत्त्वं न चेद्धातरिदं निजं भवेद्विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम् गुणप्रकाशैरनुमीयते भवान्प्रकाशते यस्य च येन वा गुणः ३५ न नामरूपे गुणजन्मकर्मभिर्निरूपितव्ये तव तस्य साक्षिणः मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनो देव क्रियायां प्रतियंत्यथापि हि ३६ शृण्वन्गृणन्संस्मरयंश्च चिंतयन्नामानि रूपाणि च मंगलानि ते क्रियासु यस्त्वच्चरणारविंदयोराविष्टचेता न भवाय कल्पते ३७ दिष्ट्या हरेऽस्या भवतः पदो भुवो भारोऽपनीतस्तव जन्मनेशितुः दिष्ट्यांऽकितां त्वत्पदकैः सुशोभनैर्द्रक्ष्याम गां द्यां च तवानुकंपिताम् ३८ न तेऽभवस्येश भवस्य कारणं विना विनोदं बत तर्कयामहे भवो निरोधः स्थितिरप्यविद्यया कृता यतस्त्वय्यभयाश्रयात्मनि ३९

अनंतत्वादतर्क्यत्वाच्च मनोवचसोरगोचरत्वादित्याहुः न नामरूपे इति गुणाः जन्मानि कर्माणि च तैर्निरूपितव्ये निरूपणार्हे न भवतः कुतः अनुमेयं वर्त्म मार्गो यस्य तव इति तत्रापि हेतुः तस्य साक्षिण इति न हि साक्षिणस्तत्त्वं मनोवचोगोचरमित्यर्थः हे देव बहुधा द्योतमान अथापि क्रियायामुपासनादिलक्षणायां त्वां प्रतियंत्युपासकाः साक्षात्पश्यंति हि प्रसिद्धम् ३६ तस्माद्भक्त्यैव मोक्ष इत्युपसंहरंति शृण्वन्निति अन्यानपि संस्मारयन् क्रियासु देवार्चनादिकर्मसु ३७ विशेषतः श्रीकृष्णावतारमभिनंदंति दिष्ट्येति दिष्ट्या भद्रं तव पदः पादभूतायाः ईश्वरस्य तव जन्ममात्रेणापनीत एव किंच त्वत्पदकैः कोमलैः पदैः सुशोभनैः वज्रांकुशादिशुभलक्षणैः गां पृथ्वीं द्यां स्वर्गं च तव त्वयाऽनुकंपिताम् ३८ तव जन्मना भारोऽपनीत इत्युक्तं त्वयाममापि किं जीववत्संसार उक्तः नहि नहीत्याहुः नेति बत हे ईश अ-

संसारिणस्तेजन्मनः कारणंक्रीडांविनानतर्कयामः किंच हेअभयाश्रयनभयंसंसारं आश्रयतइतितथातत्संबोधनंहेनित्यमुक्तेत्यर्थः तव-
जन्मकारणंनास्तीतिकिंवक्तव्यम् यतोजीवात्मन्यपिभवादयः त्वयिविषयेयाअविद्यातयाकृताः नपरमार्थतःसंतीति ३९ प्रस्तुतंप्रार्थयंते मत्स्या
श्वेति नोऽस्मांस्त्रिभुवनंच अन्यदायथापासितथाऽधुनापिपाहीति वंदनंतेइतिवदंतः सर्वेशिरोभिःप्रणमंति ४० देवकींप्रत्याहुः दिष्ट्येति नोऽ
स्माकंभवायउद्भवायसाक्षात्परःपुमांस्तेकुक्षिंगतः अतोभयंमाभूदिति अन्येषामपिकुक्षिंहृदयंगतोहरिर्भवतितेषांभयंनभवतीतिकुतस्तव
४१ यस्यस्वरूपमनिदंसर्वमत्यक्षभूतम् यथायथावत् अस्मान्वंचयित्वाएताविहस्थास्यतेइतिमन्यमानाब्रह्मेशानौपुरोधायपुरतः कृत्वाययुरि
ति ४२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांद्वितीयोऽध्यायः २ तृतीयेनिजरूपेणसंभूतस्तुहरिःस्वयम् पितृभ्यांसंस्तुतो

मत्स्याश्वकच्छपनृसिंहवराहहंसराजन्यविप्रविबुधेषुकृतावतारः त्वंपासिनस्त्रिभुवनंचयथाऽधुनेशभारंभु-
वोहरयदूत्तमवंदनंते ४० दिष्ट्याऽंबतेकुक्षिगतःपरःपुमानंशेनसाक्षाद्भगवान्भवायनः माभूद्भयंभोजपतेर्मु-
मूर्षोर्गोप्तायदूनांभवितातवात्मजः ४१ श्रीशुकउवाच इत्यभिष्टूयपुरुषंयद्रूपमनिदंयथा ब्रह्मेशा
नौपुरोधायदेवाःप्रतिययुर्दिवम् ४२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेगर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृत
स्तुतिर्नामद्वितीयोऽध्यायः २ श्रीशुकउवाच अथसर्वगुणोपेतः कालःपरमशोभनः यर्ह्येवाजन
जन्मर्क्षंशांतर्क्षग्रहतारकम् १ दिशःप्रसेदुर्गगनंनिर्मलोडुगणोदयम् महीमंगलभूयिष्ठपुरग्रामव्रजाकरा २
नद्यःप्रसन्नसलिलाह्रदाजलरुहश्रियः द्विजालिकुलसन्नादस्तवकावनराजयः ३ ववौवायुःसुखस्पर्शःपुण्य
गंधवहःशुचिः अग्नयश्चद्विजातीनांशांतास्तत्रसमिंधत ४

नीतःपित्राभीतेनगोकुलम् १ अथेतिमंगलार्थम् यर्हिसर्वगुणोपेतः
कालोबभूव तदादेवक्यांविष्णुराविरासीदित्यष्टमश्लोकगतेनान्वयः परमशोभनत्वमेवाह यर्हीत्यादिना अजनान्नारायणाज्जन्मयस्यप्रजापते-
स्तस्यऋक्षंरोहिणीनक्षत्रम् कथंभूतम् शांतानिऋक्षाण्यश्विन्यादीनिग्रहाश्चतारकाश्चयस्मिन्तत् यर्हीतिसर्वत्रानुषज्यते १ निर्मलानामुडु
गणानामुदयोयस्मिन्तत्तथा मंगलभूयिष्ठाःपुरादयोयस्यांसा २ जलरुहैःश्रीःशोभायेषांते द्विजालिकुलानांसन्नादोयेषुतेस्तवकायास्तुताः
३ समिंधत आडागमोऽत्रद्रष्टव्यः समैंधतेति सम्यग्दीप्ताबभूवुरित्यर्थः ४ छ छ छ छ

असुरद्रुहांकंसादिव्यतिरिक्तानांसर्वप्राणिनांदेवानांचेति स्वर्गेतुविशेषमाह जायमानइति अजनेजायमाने ५ तदाआसन्नःप्रसवोयस्मिन् तस्मिन्समये ६ ७ तमसाउद्भूतेघनतमसिनिशीथे यथायथावत् ऐश्वरेणैवरूपेण ८ तमद्भुतंबालकंवसुदेवऐक्षतेतिद्वितीयश्लोकेनान्वयः अद्भुतत्वेहेतुगर्भाणिविशेषणानि अंबुजेक्षणमित्यादीनि श्रीवत्सलक्ष्मंश्रीवत्सलक्ष्माणम् गलेनशोभतइतिगलशोभीसकौस्तुभोयस्मिन् ९ परिष्वक्तसहस्रकुंतलम् किरीटकुंडलादीनांत्विषास्फुरदपरिमितकेशमित्यर्थः १० विस्मयेनोत्फुल्लेविशिष्टेलोचनेयस्यसः गवामयुत

मनांस्यासन्प्रसन्नानिसाधूनामसुरद्रुहाम् जायमानेऽजनेतस्मिन्नेदुर्दुंदुभयोदिवि ५ जगुःकिन्नरगंध-
र्वास्तुष्टुवुःसिद्धचारणाः विद्याधर्यश्चननृतुरप्सरोभिःसमंतदा ६ मुमुचुर्मुनयोदेवाःसुमनांसिमुदान्विताः
मंदंमंदंजलधराजगर्जुरनुसागरम् ७ निशीथेतमउद्भूतेजायमानेजनार्दने देवक्यांदेवरूपिण्यांविष्णुःसर्व
गुहाशयः आविरासीद्यथाप्राच्यांदिशींदुरिवपुष्कलः ८ तमद्भुतंबालकमंबुजेक्षणंचतुर्भुजंशंखगदार्युदायुध
म् श्रीवत्सलक्ष्मंगलशोभिकौस्तुभंपीतांबरंसांद्रपयोदसौभगम् ९ महार्हवैडूर्यकिरीटकुंडलत्विषापरिष्वक्त
सहस्रकुंतलम् उद्दामकांच्यंगदकंकणादिभिर्विरोचमानंवसुदेवऐक्षत १० सविस्मयोत्फुल्लविलोचनोहरिंसुतं
विलोक्यानकदुंदुभिस्तदा कृष्णावतारोत्सवसंभ्रमोऽस्पृशन्मुदाद्विजेभ्योऽयुतमाप्लुतोगवाम् ११ अथैनमस्तौ
दवधार्यपूरुषंपरंनतांगःकृतधीःकृतांजलिः स्वरोचिषाभारतसूतिकागृहंविरोचयंतंगतभीःप्रभावावित् १२
वसुदेवउवाच विदितोऽसिभवान्साक्षात्पुरुषःप्रकृतेःपरः केवलानुभवानंदस्वरूपःसर्वबुद्धिदृक् १३

मस्पृशत् मनसादत्तवान् कंसनिगृहीतस्यदानासंभवात् स्पृष्टौहेतुः कृष्णावतारेति मुदा आप्लुतोव्याप्तः स्नातइतिवा ११ कृतधीःकृतबुद्धिः १२ वसुदेवः प्रथमंपुत्रबुद्ध्यापश्यन्तांपरित्यज्याह अहोविदितोऽसीति कथंविदितोऽस्मि भवान्प्रकृतेःपरःपुरुषइति ननुकिमाश्चर्यंपुरुषस्यप्रकृतेरन्यत्वादेवेतिअतआह साक्षादिति प्रत्यक्षतइत्यर्थः नन्वक्षिसन्निकृष्टंप्रत्यक्षतउपलभ्यते किंचित्रमित्यतआह केवलेति केवलश्चासावनुभवश्चआनंदश्चतदेवस्वरूपंयस्यसः किंच सर्वबुद्धिदृक्साक्षीनहिएवंभूतोदृश्योभवतीत्यर्थः १३ छ

श्रीकृष्णोविजयते छ छ छ छ छ छ

ननुदेवकीजठरेप्रविष्टस्यकिमियमतिस्तुतिःक्रियतेअतआह सएवेति सएवउक्तस्वरूपएवत्वंनदेवकीजठरेप्रविष्टइत्यर्थः ननुविश्वंसृष्ट्वातद-
नुप्रविष्टस्यकिमेतद्बहुअतआह स्वप्रकृत्येति स्वमाययासृष्ट्वानतदनुत्वमप्रविष्टएवेति ननुतर्हिकथंश्रुत्योच्यते तत्सृष्ट्वातदेवानुप्राविशदितिअत
आह प्रविष्टइवेतिभाव्यसेनिरूप्यसे प्रत्यक्षतोवासद्रूपेणवाप्रविष्टइवलक्ष्यसे १४ अत्रदृष्टांतः यथेति इमेऽविकृताभावामहदादयोयथातथेति
दृष्टांतंविवृणोति तेविकृतैरिति तेविकृतैः षोडशविकारैःसहसंनिपत्यविराजंजनयंति संनिपतनेहेतुः यतःपृथग्भूताःसंतोनानावीर्याविशिष्ट
कार्यसमर्थानभवंति १५ ननुतेषांकार्येप्रवेशःकथंकल्प्यतेकार्यादेवाभिनवास्तेअत्रजायंतेइतिकिंनस्यादितिचेत्तत्राह प्रागेवेति कार्योत्पत्तेःप्रा
गेवतेषांविद्यमानत्वान्नतेषांभूतानामिहकार्येसंभवः अतःसंनिपत्येति एवंसमुत्पाद्यअनुगताःप्रविष्टाइवदृश्यंते नतुनःप्रविष्टाः कुतःउत्पत्तेःप्रा
गेवकारणतयाविद्यमानत्वान्नतेषामिहसृष्टेकार्येपश्चात्संभवःप्रवेशइति १६ दार्ष्टांतिकेअतिदिशति एवंभवानिति ननुयद्यहमप्रच्युतस्वरूपएव

सएवस्वप्रकृत्येदंसृष्ट्वाग्रेत्रिगुणात्मकम् तदनुत्वंह्यप्रविष्टःप्रविष्टइवभाव्यसे १४ यथेमेऽविकृताभावास्त-
थातेविकृतैःसह नानावीर्याःपृथग्भूताविराजंजनयंतिहि १५ सन्निपत्यसमुत्पाद्यदृश्यतेऽनुगताइव प्रागेव
विद्यमानत्वान्नतेषामिहसंभवः १६ एवंभवान्बुद्ध्यनुमेयलक्षणैर्ग्राह्यैर्गुणैःसन्नपितद्गुणाग्रहः अनावृतत्वा
द्बहिरंतरंनतेसर्वस्यसर्वात्मनआत्मवस्तुनः १७

कारणतयाकार्येष्वनुवर्त्ते तर्हितेष्विंद्रियैर्गृह्यमाणेषुममग्रहणंकिंनास्तितत्राह बु
द्ध्यनुमेयलक्षणैरिति बुद्ध्यारूपादिज्ञानेनानुमेयंलक्षणंस्वरूपंयेषांतैर्गुणैः इंद्रियैःग्राह्यैर्गुणैःसहसन्नपिवर्त्तमानोऽपितद्गुणाग्रहः तैर्गुणैःस
हनगृह्यसे अयंभावः नहिग्राह्यैःसहभावमात्रंग्रहणेकारणंकिंतुइंद्रियाणांशक्तिःसाचकार्यैकसमधिगम्या यथाकार्यमेवकल्प्यते अतोय-
थाचक्षुषारूपग्रहणेरसादिग्रहणंनास्ति तथैवविषयग्रहणेत्वद्ग्रहणमपीति अविषयत्वेनचग्रहणानर्हत्वमुक्तमेव सर्वबुद्धिदृक् इत्यत्र एवं
तावत्प्रागेवविद्यमानत्वात्प्रवेशोनास्तीत्युक्तम् किंच परिच्छिन्नस्यनीडेपक्ष्यादेरिवप्रवेशोभवेत् त्वत्तुअनावृतत्वादपरिच्छिन्नत्वेनबहिरंतर्भे
दोनास्ति कुतःप्रवेशइत्याह अनावृतत्वादिति अनावृतत्वेहेतूनाह सर्वस्येति नहिसर्वरूपस्यान्यदावरकमस्ति सर्वात्मनः नह्येकेनावृतोऽन्यस्या
त्माभवेत् आत्मवस्तुनइति आत्मनोवस्तुनश्चेतिहेतुद्वयम् अतसातत्यगमनइत्यस्मात् अततिव्याप्नोतीत्यात्मा नहिव्यापकस्यावरणंघटते तथा
वस्तुनःपरमार्थवस्तुनःआवरणंनघटतइत्यर्थः तस्मात्तवांतर्यामितयाप्रवेशोनमुख्योस्ति कुतस्तरांगर्भेप्रवेशः अतःकेवलानुभवानंदस्वरूपएवत्व
विदितोऽसीत्याश्चर्यंममभाग्यमित्यर्थः १७

नन्वेतन्द्धेतुचतुष्टयंप्रपंचस्यावस्तुत्वेघटेत नत्वनसंभवतिसत्यत्वेनप्रतीतेरित्याशंक्याह यइति आत्मनोदृश्येषुगुणेषुदेहादिषुस्वव्यतिरेकतः आत्मव्यतिरेकेणपृथक्सन्नयंदेहादिरितिव्यवस्यते निश्चिनोतियःपुमान्सोऽबुधः अविद्वान् व्यतिरेकदर्शनात् किंच मनीषितंविचारितंसत् देहादिसर्वंयतः विनाऽनुवादंवाचारंभणमात्रंविनानसम्यग्भवति अतोऽवस्तुत्वेनत्यक्तंबाधितमेववस्तुबुद्ध्याउपाददत्स्वीकुर्वन्नबुधइत्यर्थः १८ एवंपरमेश्वरदृश्यस्यतद्व्यतिरेकेणासत्वमुक्तम् परमेश्वरोपादानत्वादपितद्व्यतिरेकेणासत्वमित्याह त्वत्तोस्येतिनचैवंसत्यपिविकारित्वमित्याह अनीहादिति अगुणत्वादनीहत्वंततोविकारित्वमित्यर्थः नन्वनीहत्वेकथंकर्तृत्वंकर्तृत्वेवाकुतोऽविकारित्वंतत्राह त्वयीश्वरइति ब्रह्मत्वादविकारित्वमीश्वरत्वात्कर्तृत्वमिति नन्वेतदपिविरुद्धमेव नेत्याह त्वदाश्रयत्वादिति गुणैः कुर्वद्भिः त्वयिसृष्ट्यादिकर्तृत्वमुपचर्यतेगुणा

यआत्मनोदृश्यगुणेषुसन्नितिव्यवस्यतेस्वव्यतिरेकतोऽबुधः विनानुवादंनचतन्मनीषितंसम्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमान् १८ त्वत्तोऽस्यजन्मस्थितिसंयमान्विभोवदन्त्यनीहादगुणादविक्रियात् त्वयीश्वरेब्रह्मणिनोविरुध्यतेत्वदाश्रयत्वादुपचर्यतेगुणैः १९ सत्वंत्रिलोकस्थितयेस्वमाययाबिभर्षिशुक्लंखलुवर्णमात्मनः सर्गायरक्तंरजसोपबृंहितंकृष्णंचवर्णंतमसाजनात्यये २० त्वमस्यलोकस्यविभोरिरक्षिषुर्गृहेऽवतीर्णोऽसिममाखिलेश्वर राजन्यसंज्ञासुरकोटियूथपैर्निर्व्यूह्यमानानिहनिष्यसेचमूः २१ अयंत्वसभ्यस्तवजन्मनौगृहे श्रुत्वाऽग्रजांस्तेन्यवधीत्सुरेश्वर सतेवतारंपुरुषैःसमर्पितंश्रुत्वाऽधुनैवाभिसरत्युदायुधः २२ श्रीशुकउवाच अथैनमात्मजंवीक्ष्यमहापुरुषलक्षणम् देवकीतमुपाधावत्कंसाद्भीताशुचिस्मिता २३

श्रयत्वात् यथाभृत्यकृत्यंराजनीति १९ एवंभूतस्यैवतवयथाविश्वस्थितिसर्गप्रलयार्थंत्रिवर्णागुणावताराएवमयंभूभारापनयनार्थमितिज्ञातमित्याह सत्वमितिश्लोकद्वयेन २० रिरक्षिषुः रक्षितुमिच्छुरवतीर्णोऽसिकृष्णेनवर्णेन अतःसाधूनांरक्षणार्थंराजन्यसंज्ञायेऽसुरकोटियूथपास्तैर्निर्व्यूह्यमानाइतस्ततश्चाल्यमानाश्चमूःसेनानिहनिष्यसे संहरिष्यसि २१ किंतुतथाप्यप्रमत्तेनत्वयाभाव्यमित्याह अयंत्विति असभ्यःखलःसमर्पितंकथितम् अभिसरतिआगमिष्यति २२ उपाधावत् अस्तौत् २३ ❀ ❀ ❀
श्रीवामनोविजयते ❀ ❀ ❀ ❀ ❀ ❀

त्वयिभयशंकैवतावन्नास्तीतिश्लोकचतुष्टयेनाह देवकीकिंचिद्विज्ञापयितुम् रूपमिति यत्तत्किमपिरूपंवस्तुमाहुर्वेदा किंतद्वस्तुतदाह
अव्यक्तम् अत्रहेतुः आद्यंकारणम् किंपरमाणवः न ब्रह्मबृहत् किंप्रधानम् नज्योतिः चेतनम् किंवैशेषिकाणामिवज्ञानगुणम् न नि
र्गुणम् किंमीमांसकानामिवज्ञानपरिणामि न निर्विकारम् किंपुष्कराक्षादीनामिवशक्तिविक्षेपपरिणामि न सत्तामात्रम् तर्हिकिंसामान्यम्
न निर्विशेषम् तर्हिकिंकारणत्वात्सक्रियम् न निरीहम् सन्निधिमात्रेणकारणम् एवंभूतंकिमपिकार्यकल्प्यंयद्वस्तुसएवसाक्षात्त्वंविष्णुरि
ति अपरोक्षश्चेत्याह अध्यात्मदीपइति बुद्ध्यादिकरणसंघातप्रकाशकमित्यर्थः अथवा अव्यक्तंन केनापिप्रकारेणव्यज्यतइत्यव्यक्तम् क
थम् उत्पत्त्यातावन्नव्यज्यतइत्याह आद्यंसर्वस्यकार्यस्याद्यम् अनादीत्यर्थः तथाब्रह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारमितिचतुर्भिःपदैर्देशेनप्र

देवक्युवाच रूपंयत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यंब्रह्मज्योतिर्निर्गुणंनिर्विकारम् सत्तामात्रंनिर्विशेषंनिरीहंसत्वं
साक्षाद्विष्णुरध्यात्मदीपः २४ नष्टेलोकेद्विपरार्धावसानेमहाभूतेष्वादिभूतंगतेषु व्यक्तेऽव्यक्तंकालवेगेनयाते
भवानेकःशिष्यतेशेषसंज्ञः २५ योऽयंकालस्तस्यतेऽव्यक्तबंधोचेष्टामाहुश्चेष्टतेयेनविश्वम् निमेषादिर्वत्सरां
तोमहीयांस्तंत्वेशानंक्षेमधामप्रपद्ये २६ मर्त्योमृत्युव्यालभीतःपलायन्लोकान्सर्वान्निर्भयंनाध्यगच्छत्
त्वत्पादाब्जंप्राप्ययदृच्छयाऽद्यस्वस्थःशेतेमृत्युरस्मादपैति २७ सत्वंघोरादुग्रसेनात्मजान्नस्त्राहित्रस्तान्भृत्य
वित्रासहाऽसि रूपंचेदंपौरुषंध्यानधिष्ण्यंमाप्रत्यक्षंमांसदृशांकृषीष्ठाः २८

काशेनचगुणेनचविकारेणचव्यक्तिंनिराकरोति तथासत्ता
मात्रमितिविशेषेणनिर्विशेषमितिसामान्येननिरीहमितिक्रिययाचव्यक्तिंनिराकरोति अन्यत्समानम् एवंभूतस्यतवनभयशंकेतिभावः २४ किं
चमहाप्रलयेऽप्यवशिष्यमाणस्यकुतोभयमित्याह नष्टेलोकेइति चराचरेलोकेमहाभूतेषुलीनेतेषप्यादिभूतंभूतसूक्ष्मंप्रविष्टेषुतस्मिन्नपि
व्यक्तेऽव्यक्तंप्रधानंप्राप्ते अशेषात्मकेप्रधानेसंज्ञाप्रज्ञायस्यएवंमयिलीनमिदमस्तिपश्चादेवमुद्बोधनीयमितिसोशेषसंज्ञः शेषसंज्ञइतिवा २५
एवंप्रलयहेतुर्योऽयंकालः एनंहे अव्यक्तबंधोप्रकृतिप्रवर्तक तस्यप्रलयावधिभूतस्यतेतवचेष्टांलीलाम् चेष्टतेविपरिवर्ततेपुनःपुनःवत्सरावृ-
त्या महीयान्द्विपरार्धरूपः यस्यचेष्टामाहुः तंत्वात्वांक्षेमधाम अभयस्थानंप्रपद्येशरणंव्रजामि २६ क्षेमधामत्वमेवाह मर्त्यइति लोकान्प्रति
यदृच्छयाकेनापिभाग्योदयेन हेआद्य २७ प्रस्तुतंविज्ञापयति सत्वमिति भृत्यानांवित्रासंहंतीतिभृत्यवित्रासहा भृत्यविदितिवाछेदः

पौरुषंऐश्वरंध्यानधिष्ण्यंध्यानास्पदंमांसदृशांमांसत्वक्षुषांप्रत्यक्षंमाकृथाः २८ भवतएवहेतोर्निमित्तात्कंसात्समुद्विजे बिभेमि यतोऽधीरचित्ता २९ ३० किमित्युपसंहर्त्तव्यमेवंभूतेनमयापुत्रेणतवमहतीश्लाघास्यात्इतितत्राह विश्वमिति निशांते प्रलयावसाने यथाऽवकाशमसंकोचतः असंभावितत्वादुपहास्यतैवस्यादित्यर्थः ३१ चतुर्भुजेनरूपेणाविर्भावेकारणंतावदाह त्वमेवेत्यादिचतुर्दशभिः पूर्वसर्गेप्रथमजन्मनिअभूः आसीः पृश्निर्नामस्वायंभुवेमन्वंतरे तदा अयंवसुदेवः ३२ तेपाथेतपः कृतवंतौ ३३ ३४ ३५ तप्यतोरान्वरतोः ई

जन्मतेमय्यसौपापोमाविद्यान्मधुसूदन समुद्विजेभवद्धेतोः कंसादहमधीरधीः २९ उपसंहरविश्वात्मन्नदोरूपमलौकिकम् शंखचक्रगदापद्मश्रियाजुष्टंचतुर्भुजम् ३० विश्वंयदेतत्स्वतनौनिशांतेयथाऽवकाशंपुरुषः परोभवान् बिभर्त्तिसोऽयंममगर्भगोऽभूदहोनृलोकस्यविडंबनंहितत् ३१ श्रीभगवानुवाच त्वमेव पूर्वसर्गेभूः पृश्निःस्वायंभुवेसति तदायंसुतपानामप्रजापतिरकल्मषः ३२ युवांवैब्रह्मणादिष्टौप्रजासर्गेयदा ततः सन्नियम्येंद्रियग्रामंतेपाथेपरमंतपः ३३ वर्षवातातपहिमघर्मकालगुणाननु सहमानौश्वासरोधविनिर्धूतमनोमलौ ३४ शीर्णपर्णानिलाहारावुपशांतेनचेतसा मत्तःकामानभीप्संतौमदाराधनमीहतुः ३५ एवंवांतप्यतोस्तीव्रंतपःपरमदुष्करम् दिव्यवर्षसहस्राणिद्वादशेयुर्मदात्मनोः ३६ तदावांपरितुष्टोऽहममुना वपुषानघे तपसाश्रद्धयानित्यंभक्त्याचहृदिभावितः ३७ प्रादुरासंवरदराड्युवयोःकामदित्सया व्रियतांवरइत्युक्तेमादृशोवांवृतःसुतः ३८ अजुष्टग्राम्यविषयावनपत्यौचदंपती नवव्राथेऽपवर्गंमेमोहितौदेवमायया ३९ गतेमयियुवांलब्ध्वावरंमत्सदृशंसुतम् ग्राम्यान्भोगानभुंजाथांयुवांप्राप्तमनोरथौ ४० अदृष्ट्वाऽन्यतमंलोकेशीलौदार्यगुणैःसमम् अहंसुतोवामभवंपृश्निगर्भइतिश्रुतः ४१

युर्गतानि मदात्मनोःमच्चित्तयोः ३६ अमुनावपुषा ३७ प्रादुरासंप्रादुर्भूतोऽस्मि वरदराट् वरदेषुश्रेष्ठइत्यर्थः तेनसकृद्दर्शनेनच वारंवारंप्राविर्भावेकारणमुक्तम् कामस्यदित्सयादातुमिच्छयामादृशः मयासदृशः ३८ मेमत्तोऽपियुवामपवर्गंनवव्राथे नवृतवंतौ ३९ वरं दत्वामयिगते ४० ४१ श्रीमज्जगदीश्वरायनमः ७ ७ ७ ७ ७

अदित्यांकश्यपाद्वामनः आसेतियत्तदपितद्रूपयोर्युवयोरहमेवपुनरासमित्यर्थः ४२ ४३ माकुप्रथमंतावदेतद्रूपंमेजन्मेतिस्मरणायज्ञानायद
र्शितम् मद्भवंमद्विषयंअनंतरंत्वदिच्छयाबालोऽपिभविष्यामीतिभावः ४४ ननुत्वयिप्रसन्नेऽपिकथमावयोःपुनःपुनर्जन्मेत्यतः परंनभविष्य
तीत्याह युवामिति ४५. ४६. ४७ यदिकंसाद्बिभेषितर्हिमांगोकुलंनययशोदायाश्चतांकन्यांमन्मायामानयेतिप्रथममेवभगवताप्रचोदितोवसु
देवोयदागंतुमैच्छत् तदैवअजाऽपियायोगमायासानंदजायायानिमित्तमात्रभूतया अजनिजाता ४८ हृताःप्रत्ययार्थाःसर्वावृत्तयोयेषाम् अ

तयोर्वांपुनरेवाहमदित्यामासकश्यपात् उपेंद्रइतिविख्यातोवामनत्वाच्चवामनः ४२ तृतीयेऽस्मिन्भवेऽहंवै
तेनैववपुषाऽथवाम् जातोभूयस्तयोरेवसत्यंमेव्याहृतंसति ४३ एतद्वांदर्शितंरूपंप्राग्जन्मस्मरणायमे नान्य
थामद्भवंज्ञानंमर्त्यलिंगेनजायते ४४ युवांमांपुत्रभावेनब्रह्मभावेनचासकृत् चिंतयंतौकृतस्नेहौयास्येथेम
द्गतिंपराम् ४५ यदिकंसाद्बिभेषित्वंतर्हिमांगोकुलंनय मन्मायामानयाशुत्वंयशोदागर्भसंभवाम् ४६
श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वाऽसीद्धरिस्तूष्णींभगवानात्ममायया पित्रोःसंपश्यतोःसद्योबभूवप्राकृतःशिशुः ४७
ततश्चशौरिर्भगवत्प्रचोदितःसुतंसमादायसस्तूतिकागृहात् यदाबहिर्गंतुमियेषतर्ह्यजायायोगमायाऽजनिनं
दजायया ४८ तयाहृतप्रत्ययसर्ववृत्तिषुद्वाःस्थेषुपौरेष्वपिशायितेष्वथ द्वारस्तुसर्वाःपिहितादुरत्ययाबृहत्कपा
टायसकीलशृंखलैः ४९ ताःकृष्णवाहेवसुदेवआगतेस्वयंव्यवर्यंतयथातमोरवेः ववर्षपर्जन्यउपांशुगर्जितःशेषो
ऽन्वगाद्वारिनिवारयन्फणैः ५० मघोनिवर्षत्यसकृद्यमानुजागंभीरतोयौघजवोर्मिफेनिला भयानकावर्त्तशताकु
लानदीमार्गंददौसिंधुरिवश्रियःपतेः ५१ नंदव्रजंशौरिरुपेत्यतत्रतान्गोपान्प्रसुप्तानुपलभ्यनिद्रया सुतंयशोदा
शयनेनिधायतत्सुतामुपादायपुनर्गृहानगात् ५२ देवक्याःशयनेन्यस्यवसुदेवोऽथदारिकाम् प्रतिमुच्यपदोर्लोह
मास्तेपूर्ववदावृतः ५३

यथा हृताःप्रत्ययाः अन्याश्चसर्ववृत्तयोयेषांजाग्रतामपि तथाभूतेषुद्वारपालेषुसत्सुबृहत्सुकपाटेषुलोहकीलकशृ
ंखलैः बृहद्भिः कपाटादिभिःदुरत्ययाइतिवा ४९ स्वयमेवव्यवर्यंत विवृताइत्यर्थःव्यव्रियंतेतिवक्तव्येगुणश्छांदसः रवेर्निमित्तात् ५० गंभीरतोय-
स्तोयौघः तस्यजवेनयेऊर्मयस्तैः फेनिलाफेनव्याप्ता भयानकैरावर्त्तशतैर्व्याप्ताऽपिश्रियःपतेःसीतापतेः ५१ निद्रयाअजया ५२ प्रतिमुच्यबध्वापदोःपा
दयोः लोहंनिगडमास्तेस्म ५३

जातंकिंचिदिनिकेवलंअबुध्यत नतुतल्लिंगंपुत्रःकन्यावेति योगनिद्रयाचमोहितेति ५४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायां
तृतीयोऽध्यायः ३ नतुर्येचंडिकावाक्यमाकर्ण्यातिभयाकुलः दुर्मंत्रिभिर्हितंमेनेकंसोबालादिहिंसनम् १ १ तत्अष्टमंजन्म २ का
लोमृत्युः ३ ४ ५ अंगहेभ्रातः ६ दीनदीनवत्दीनादपिदीनवत्नतुतथापुत्रस्यान्यत्रनीतत्वात्साचयोगमायेतिज्ञातत्वात् याचितोऽपि

यशोदानंदपत्नीचजातंपरमबुध्यत नतल्लिंगंपरिश्रांतानिद्रयापगतस्मृतिः५४ इतिश्रीभागवतेमहापुरा
णेदशमस्कंधेकृष्णजन्मनितृतीयोऽध्यायः ३ श्रीशुकउवाच बहिरंतःपुरद्वारःसर्वाःपूर्ववदावृताः
ततोबालध्वनिंश्रुत्वागृहपालाःसमुत्थिताः१ तेतुतूर्णमुपव्रज्यदेवक्यागर्भजन्मतत् आचख्युर्भोजराजाययदु
द्विग्नःप्रतीक्षते २ सतल्पात्तूर्णमुत्थायकालोऽयमितिविह्वलः सूतीगृहमगात्तूर्णंप्रस्खलन्मुक्तमूर्द्धजः ३ तं-
माहभ्रातरंदेवीकृपणाकरुणंसती स्नुषेयंतवकल्याणस्त्रियंमाहंतुमर्हसि ४ बहवोहिंसिताभ्रातःशिशवःपाव-
कोपमाः त्वयादैवनिसृष्टेनपुत्रिकैकाप्रदीयताम् ५ नन्वहंतेह्यवरजादीनाहतसुताप्रभो दातुमर्हसिमंदायाअं
गेमांचरमांप्रजाम् ६ श्रीशुकउवाच उपगुह्यात्मजामेवंरुदत्यादीनदीनवत् याचितस्तांविनिर्भ-
र्त्स्यहस्तादाचिच्छिदेखलः ७ तांगृहीत्वाचरणयोर्जातमात्रांस्वसुःसुताम् अपोथयच्छिलापृष्ठेस्वार्थोन्मूलितसौ-
हृदः ८ सातद्धस्तात्समुत्पत्यसद्योदेव्यंबरंगता अदृश्यतानुजाविष्णोःसायुधाष्टमहाभुजा ९ दिव्यस्रगंबरालेप
रत्नाभरणभूषिता धनुःशूलेषुचर्मासिशंखचक्रगदाधरा १० सिद्धचारणगंधर्वैरप्सरःकिन्नरोरगैः उपाहृतोरु-
बलिभिःस्तूयमानेदमब्रवीत् ११ किंमयाहतयामंदजातःखलुतवांतकृत् यत्रक्ववापूर्वशत्रुर्माहिंसीःकृपणा-
न्वृथा १२ इतिप्रभाष्यतंदेवीमायाभगवतीभुवि बहुनामनिकेतेषुबहुनामाबभूवह १३ तयाऽभिहितमाक
र्ण्यकंसःपरमविस्मितः देवकींवसुदेवंचविमुच्यप्रश्रितोऽब्रवीत् १४

आचिच्छिदेहस्तात्आकृष्यजग्राह ७ अपोथयत्
बलेनचिक्षेप ८सद्यएवदेवीभूत्वा ९ १० ११ कृपणानिति अन्यान्शिशून्हनिष्यतीतिज्ञात्वावारयति पाठांतरेमामांकृपणांवृथाऽहिंसीः
हिंसितवानसीति १२ बहुनामनिकेतेषुवाराणस्यादिस्थानेषु १३ परमविस्मितः कथंदेवीवागनृताजातेति १४ छ छ

भामहे भगिनीभर्त्तः पुरुषादो राक्षसो यथा स्वापत्यमेव हिनस्ति तद्वत् १५ १६ १७ हे महाभागौ स्वकृतंभुजः स्वारब्धकर्मभोक्तॄन् स्वात्म-
जान् माशोचतम् किंच जंतवः प्राणिनः सदा नासते किंतु अल्पकालमेव तदाऽपि एकत्र नासते किंतु वियुज्यंते यतो देवाधीनाः १८ सदाना
सत इत्यनेन यदुक्तं जन्ममरणादि तदपि देहानामेव नात्मन इत्याह भुवीति भूतानि देहा एव भवंति न भवंति चेत्यर्थः यथा भुवि भौमानि घटादी-
नि तद्वत् एतेषु भूतेषु जन्मादिभिर्विक्रियमाणेषु अयमपरोक्षतया प्रत्यभिज्ञायमानो न विपर्येति विपर्ययं न प्राप्नोति एकरूप एव वर्त्तत इत्यर्थः भौ-
मेषु विक्रियमाणेषु यथा भूस्तथेति एवं विचार्यमाणे सति न शोकाद्यवकाशः १९ अज्ञानतस्तु न निवर्त्तत इत्याह यथेति यथा यथावत् अनेवं-
विदः एवमजानतः आत्मविपर्ययः देहात्मबुद्धिर्भवति यतो विपर्ययाद्भेदो भवति देहाहंकारेण हि आत्मनि परिच्छिन्ने सति इदंकारास्पदं भिन्नं भ-

अहो भगिन्यहो भाम मया वां बत पाप्मना पुरुषाद इवापत्यं बहवो हिंसिताः सुताः १५ स त्वहं त्यक्तकारुण्यस्त्यक्त-
ज्ञातिसुहृत्खलः कांल्लोकान्वै गमिष्यामि ब्रह्महेव मृतः श्वसन् १६ दैवमप्यनृतं वक्ति न मर्त्या एव केवलम् यद्विश्र-
म्भादहं पापः स्वसुर्निहतवान् शिशून् १७ माशोचतं महाभागावात्मजान् स्वकृतंभुजः जंतवो न सदैकत्र दैवाधी-
नाः सहासते १८ भुवि भौमानि भूतानि यथा यांत्यपयांति च नायमात्मा तथैतेषु विपर्येति यथैव भूः १९ यथाऽ-
नेवंविदो भेदो यत आत्मविपर्ययः देहयोगवियोगौ च संसृतिर्न निवर्त्तते २० तस्माद्भद्रे स्वतनयान्मया व्यापादितान-
पि मानुशोच यतः सर्वः स्वकृतं विंदतेऽवशः २१ यावद्धतोऽस्मि हंताऽस्मीत्यात्मानं मन्यते स्वदृक् तावत्तदभिमान्य-
ज्ञो बाध्यबाधकतामियात् २२ क्षमध्वं मम दौरात्म्यं साधवो दीनवत्सलाः इत्युक्त्वाऽश्रुमुखः पादौ श्यालः स्वस्रो-
रथाऽग्रहीत् २३

वति यतो भेदात्पुत्रादिदेहैर्योगो वियोगश्च ततः संसृतिः सुखदुःखे इति यावदज्ञानं न निवर्त्तत इत्यर्थः २० एवमुक्तप्रका-
रेण नैते तव तनयाः अहं तु तावन्न घातितवान् तथाऽपि अज्ञानदृष्ट्या स्वतनयान्मया व्यापादितानपि माऽनुशोचेति सांत्वयति तस्मादिति अज्ञा-
नाश्रयमेव कर्मवादमाह यत इति २१ कथं तर्हि ब्राह्मणादिहंतुः तद्वधस्य च प्रायश्चित्तश्रवणं अज्ञानमूलमेवेत्याह यावदिति अस्वदृक् देहा-
भिमानी तावत्तदभिमानी तस्य देहस्य हननमात्मनि अभिमन्यमान इत्यर्थः २२ श्यालः कंसः स्वस्रोरिति स्वसृशब्देन द्विवचनानुपपत्त्या मिथुनग-
मनद्वारा मिथुनी लक्षणया स्वसृतत्पत्योरभिधानं लिंगसमवायेन प्राणभृत उपदधातीतिवद्देवकीवसुदेवयोः प्रत्येकं पादमग्रहीदित्यर्थः श्यालश-
ब्देन वा कथंचिद्वसुदेवाभिधानम् २३

आत्मसौहृदंप्रियवादादिनादर्शयन् २४ २५ २६ स्वपरभेददर्शनेनकिंभवतितदाह शोकहर्षेति भावैरेवनिमित्तभूतैर्मिथोभावान्घ्नं तंभावमात्मनंपृथग्दृशः तेनपश्यंति किंतु अहमेवहंताहतश्चेतिमन्यंतइत्यर्थः २७ विशल्यंयथाभवति २८ २९ नातिकोविदाः दृष्टमात्रमतयः ३० ननिर्गतानिदशादिनानियेषांतान् अन्यांश्च ३१ ३२ अस्यतःबाणान्क्षिपतःसतःउत्सृज्यरणंत्यक्त्वा ३३ ३४ अन्यासक्ता-

मोचयामासनिगडाद्विश्रब्धःकन्यकागिरा देवकींवसुदेवंचदर्शयन्नात्मसौहृदम् २४ भ्रातुःसमनुतप्तस्यक्षांतरोषाचदेवकी व्यसृजद्वसुदेवश्चप्रहस्यतमुवाचह २५ एवमेतन्महाभागयथावदसिदेहिनाम् अज्ञानप्रभवाहंधीःस्वपरेतिभिदायतः २६ शोकहर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः मिथोघ्नंतंनपश्यंतिभावैर्भावंपृथग्दृशः २७ श्रीशुकउवाच कंसएवंप्रसन्नाभ्यांविशुद्धंप्रतिभाषितः देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविशद्गृहम् २८ तस्यांरात्र्यांव्यतीतायांकंसआहूयमंत्रिणः तेभ्यआचष्टतत्सर्वंयदुक्तंयोगनिद्रया २९ आकर्ण्यभर्तुर्गदितंतमूचुर्देवशत्रवः देवान्प्रतिकृतामर्षादैतेयानातिकोविदाः ३० एवंचेत्तर्हिभोजेंद्रपुरग्रामव्रजादिषु अनिर्दशान्निर्दशांश्चहनिष्यामोऽद्यवैशिशून् ३१ किमुद्यमैःकरिष्यंतिदेवाःसमरभीरवः नित्यमुद्विग्नमनसोज्याघोषैर्धनुषस्तव ३२ अस्यतस्तेशरव्रातैर्हन्यमानाःसमंततः जिजीविषवउत्सृज्यपलायनपरायमुः ३३ केचित्प्रांजलयोदीनान्यस्तशस्त्रादिवौकसः मुक्तकच्छशिखाःकेचिद्भीताःस्मइतिवादिनः ३४ नत्वंविस्मृतशस्त्रास्त्रान्विरथान्भयसंवृतान् हंस्यन्यासक्तविमुखान्भग्नचापानयुध्यतः ३५ किंक्षेमशूरैर्विबुधैरसंयुगविकत्थनैः रहोजुषाकिंहरिणाशंभुनावावनौकसा ३६ किमिंद्रेणाल्पवीर्येणब्रह्मणावातपस्यता तथापिदेवाःसापत्न्यान्नोपेक्ष्याइतिमन्महे ततस्तन्मूलखननेनियुंक्ष्वास्माननुव्रतान् ३७

न् विमुखांश्चेति नहंसिनहिनस्सि ३५ क्षेमेनिर्भयेदेशेशूरैःसंयुगादन्यत्रविकत्थनंप्रौढिवादोयेषांतैः ननुहरेर्विभेमिशंभोश्चेतिचेत्तत्राहुः रहोजुषेति सर्वस्याप्यंतःप्रविष्टेनक्वचिदपिबहिरदृष्टेनेत्यर्थः पुरुषप्रवृत्तिरहितमिलावृतवनमोकोयस्यतेनशंभुनावा ३६ यद्यप्युद्यमैर्देवानकिंचिदपिकर्त्तुंसमर्थास्तथाऽपिनोपेक्ष्याइत्याहुः तथाऽपीति ३७ ७ ७ ७ ७

रूढपदः बद्धमूलः ३८ देवानांमूलंविष्णुः सचयत्रधर्मस्तत्रास्ते धर्मस्यमूलंवेदादयइति ३९ ४० ४१ किंच विप्रादयोहरेरेवतनवोयस्मा
त्तस्मादयमेवोपायइत्याहुः अयमिति ४२ ४३ ४४ आरात्समीपमागतोमृत्युर्येषांते ४५ सतांविद्वेषोनमृत्युमात्रहेतुः किंतु बह्वनर्थका-
रीत्याह आयुःश्रियमिति ४६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ पंचमेजातकंनंदः सूनोःकृत्वामहो

यथेंद्रियग्रामउपेक्षितस्तथारिपुर्महान्बद्धव-
पृथ्वाऽमयोऽगेसमुपेक्षितोनृभिर्नशक्यतेरूढपदश्चिकित्सितुम् ३९ तस्मा
लोनूचाल्यते ३८ मूलंहिविष्णुर्देवानांयत्रधर्मःसनातनः तस्यचब्रह्मगोविप्रास्तपोयज्ञाःसदक्षिणाः ४० विप्रागावश्चवेदाश्चत-
त्सर्वात्मनाराजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः तपस्विनोयज्ञशीलान्गाश्चहन्मोहविर्दुघाः ४१ सहिसर्वसुराध्यक्षोह्यसुरद्विड्गुहाशयः तन्मू
पः सत्यंदमःशमः श्रद्धादयातितिक्षाचक्रतवश्चहरेस्तनूः ४२ श्रीशुकउवाच ए
लादेवताःसर्वाःसेश्वराःसचतुर्मुखाः अयंवैतद्वधोपायोयदृषीणांविहिंसनम् ४३ संदिश्यसाधुलोकस्यकदने
वंदुर्मंत्रिभिःकंसःसहसंमंत्र्यदुर्मतिः ब्रह्महिंसांहितंमेनेकालपाशावृतोऽसुरः ४४ तेवैरजःप्रकृतयस्तमसामूढचेतसः सतांविद्वेष
कदनप्रियान् कामरूपधरान्दिक्षुदानवान्गृहमाविशत् ४५ आयुःश्रियंयशोधर्मंलोकानाशिषएवच हंतिश्रेयांसिसर्वाणिपुंसोमहदतिक्रमः
माचेरुराराद्‌आगतमृत्यवः ४६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेचतुर्थोऽध्यायः ४ श्रीशुकउवाच नंदस्त्वात्मज
उत्पन्नेजाताल्हादोमहामनाः आहूयविप्रान्वेदज्ञान्स्नातःशुचिरलंकृतः १ वाचयित्वास्वस्त्ययनंजातकर्मात्म
जस्यवै कारयामासविधिवत्पितृदेवार्चनंतथा २ धेनूनांनियुतेप्रादाद्विप्रेभ्यःसमलंकृते तिलाद्रीन्सप्तर-
त्नौघान्शातकौंभांबरावृतान् ३ कालेनस्नानशौचाभ्यांसंस्कारैस्तपसेज्यया

त्सवम् गत्वाथमथुरांशापवसुदेवागमो-
त्सवम् १ महामनाउदारचित्तः १ २ नियुतेद्वेलक्षेसप्ततिलपर्वतांश्चप्रादात् कथंभूतान्रत्नौघैः रत्नसमूहैः शातकौंभांबरैःसुवर्णरसाक्तै
रंबरैश्चावृतान् ३ द्रव्याणांगोहिरण्यादीनांमध्येकेषांचिद्दानैरेवशुद्धिर्यथातथाऽन्नदानादियुक्तजातकर्मादिसंस्कारैरेवगर्भाणांशुद्धिरि
तिदर्शयितुंप्रतिनियतानिशोधकानिदृष्टांतेनोदाहरति कालेनेति कालेनभूम्यादि स्नानेनदेहादि शौचेनामेध्यलिप्तादि संस्कारैर्गर्भा
दि तपसाइंद्रियादि इज्ययाब्राह्मणादि

दानैर्द्रव्याणि संतुष्यामनः आत्माआत्मविद्ययाइति ४ सौमंगल्यगिरः स्वस्तिवाचकाविप्रादयोबभूवुः तत्रसूताः पौराणिकाः प्रोक्तामाग- धावंशशंसकाः बंदिनस्त्वमलप्रज्ञाः प्रस्तावसदृशोक्तयः ५ संमृष्टानिसंसिक्तानिचद्वाराणि अजिराणि अंगणानि गृहांतराणि गृहमध्यानिच- यस्मिन्सतया चित्रध्वजेषुपताकानांस्रजश्चैलपल्लवतोरणानिचतैर्भूषितः ६ हरिद्रातैलरूषिताः लिप्ताः विचित्रधातवश्चबर्हस्रजश्चव- स्त्राणिचकांचनमालाश्च अलंकारतयाविद्यंतेयेषांतेतथाभूताः गवादयोबभूवुरित्यर्थः ७ ८ आकल्पाः अलंकाराः ९ नवकुंकुमकिंज

शुल्ध्यंतिदानैःसंतुष्ट्याद्रव्याण्यात्मात्मविद्यया ४ सौमंगल्यगिरोविप्राःसूतमागधबंदिनः गायकाश्चजगुर्ने दुर्भेर्योदुंदुभयोमुहुः ५ व्रजःसम्मृष्टसंसिक्तद्वाराजिरगृहांतरः चित्रध्वजपताकास्रक्चैलपल्लवतोरणैः ६ गावोवृषावत्सतराहरिद्रातैलरूषिताः विचित्रधातुबर्हस्रग्वस्त्रकांचनमालिनः ७ महार्हवस्त्राभरणकंचुको ष्णीषभूषिताः गोपाःसमाययूराजन्नानोपायनपाणयः ८ गोप्यश्चाकर्ण्यमुदितायशोदायाःसुतोद्भवम् आ त्मानंभूषयांचक्रुर्वस्त्राकल्पांजनादिभिः ९ नवकुंकुमकिंजल्कमुखपंकजभूतयः बलिभिस्त्वरितंजग्मुःपृथुश्रो ण्यश्चलत्कुचाः १० गोप्यःसुमृष्टमणिकुंडलनिष्ककंठ्यश्चित्रांबराःपथिशिखाच्युतमाल्यवर्षाः नंदालयंसव लयाव्रजतीर्विरेजुर्व्यालोलकुंडलपयोधरहारशोभाः ११ ताआशिषःप्रयुंजानाश्चिरंपाहीतिबालके हरि- द्राचूर्णतैलाद्भिःसिंचंत्योजनमुज्जगुः १२ अवाद्यंतविचित्राणिवादित्राणिमहोत्सवे कृष्णेविश्वेश्वरेनंतेनंद- स्यव्रजमागते १३ गोपाःपरस्परंहृष्टादधिक्षीरघृतांबुभिः आसिंचंतोविलिंपंतोनवनीतैश्चचिक्षिपुः १४ नंदोमहामनास्तेभ्योवासोऽलंकारगोधनम् सूतमागधबंदिभ्योयेऽन्येविद्योपजीविनः १५ तैस्तैःकामैर- दीनात्मायथोचितमपूजयत् विष्णोराराधनार्थायस्वपुत्रस्योदयायच १६

ल्कैर्मुखपंकजेषुभूतिः श्रीर्यासांताः १० सुमृष्टानिउज्वलितानिमणिमयानिकुंडलानियासां निष्काःपदकानिकंठेषुयासांताश्च शिखाभ्यः च्युतानिमाल्यवर्षाणियासांताः नंदालयंव्रजतीः व्रजंत्यः पथिविरेजुः सवलयाःकंकणभूषिताः व्यालोलैःकुंडलादिभिः शोभायासांताः १३
११ जनंसिंचंत्यः अजनमुज्जगुरितिवा १२ १३ १४ तेभ्यःप्रादात् १५ यथोचितमन्यानपिअपूजयत् १६ छ छ

१७ हरेर्निवासेनये आत्मनिगुणाः सर्वप्रियत्वादयस्तैरमायाः आक्रीडं विहारस्थानम् १८ वार्षिक्यंप्रतिवर्षदेयम् १९ भ्रातरंसखायंतद वमोचनंतस्यवसतिस्थानंशकटोत्तारभूमिम् २० २१ २२ २३ पुनर्भवः पुनर्जातइव तत्रहेतुगर्भविशेषणंसंसारचक्रेवर्त्तमानइति २४ दुर्लभत्वमेवाह नैकत्रेति प्रियश्चासौसंवासश्चप्रियसंवासः हेप्रियेतिवा स्रोतसओघेननीयमानानांप्लवंतीतिप्लवाः तृणकाष्ठादयस्तेषांय

रोहिणीचमहाभागानंदगोपाभिनंदिता व्यचरद्दिव्यवासस्रक्कंठाभरणभूषिता १७ ततआरभ्यनंदस्य व्रजःसर्वसमृद्धिमान् हरेर्निवासात्मगुणैरमाक्रीडमभून्नृप १८ गोपान्गोकुलरक्षायांनिरूप्यमथुरांगतः नंदःकंसस्यवार्षिक्यंकरंदातुंकुरूद्वह १९ वसुदेवउपश्रुत्यभ्रातरंनंदमागतम् ज्ञात्वादत्तकरंराज्ञेययौतद वमोचनम् २० तंदृष्ट्वासहसोत्थायदेहःप्राणमिवागतम् प्रीतःप्रियतमंदोर्भ्यांसस्वजेप्रेमविह्वलः २१ पू जितःसुखमासीनःपृष्ट्वानामयमादृतः प्रसक्तधीःस्वात्मजयोरिदमाहविशांपते २२ दिष्ट्याभ्रातःप्रवय सइदानीमप्रजस्यते प्रजाशायानिवृत्तस्यप्रजायत्समपद्यत २३ दिष्ट्यासंसारचक्रेऽस्मिन्वर्त्तमानःपुन र्भवः उपलब्धोभवानद्यदुर्लभंप्रियदर्शनम् २४ नैकत्रप्रियसंवासःसुहृदांचित्रकर्मणाम् ओघेनव्यू ह्यमानानांप्लवानांस्रोतसोयथा २५ कच्चित्पशव्यंनिरुजंभूर्यंबुतृणवीरुधम् बृहद्वनंतदधुनायत्रास्से त्वंसुहृद्वृतः २६ भ्रातर्ममसुतःकच्चिन्मात्रासहभवद्व्रजे तातंभवंतंमन्वानोभवद्भ्यामुपलालितः २७ पुं सस्त्रिवर्गोविहितःसुहृदोह्यनुभावितः नतेषुक्लिश्यमानेषुत्रिवर्गोऽर्थायकल्पते २८ नंदउवाच अ होतेदेवकीपुत्राःकंसेनबहवोहताः एकाऽवशिष्टाऽवरजाकन्यासाऽपिदिवंगता २९

थाएकत्रस्थितिर्नास्तितद्वत् २५ कच्चिदिति पशव्यादिरूपेतस्मिन्वनेनिर्दोषगोपयोषित्यादिप्रभूतगोपिकास्तन्यादिनापुत्रक्षेमवि वक्षयापृच्छति प्रसक्तधीः स्वात्मजयोरित्युक्तत्वात् २६ भवद्भ्यामुपलालितःसन्कच्चिद्वर्त्ततइतिशेषः २७ पुत्रादर्शनक्लेशानाह पुं सइति सुहृदोबंधून्प्रत्यनुभावितःसंपादितोयःत्रिवर्गः सहिपुंसोविहितः युक्तः शास्त्रेणवाप्रोक्तः नस्वमात्रपर्यवसितः अतस्तेषुक्लि श्यमानेषुसुखायनभवतिइत्यर्थः २८ नंदोवसुदेवंसांत्वयन्नाह अहोइति २९ ७ ७ ७

अदृष्टेएवनिष्ठासमाप्तिर्यस्यसः यदेवपुत्रादिसुखप्रदमदृष्टंहीयते तदेवतेपुत्रादयोनभवंतीत्यर्थः अदृष्टपरमः तथाअदृष्टमेवपरमंय
स्यसः यद्यपिपुत्रादयोवियुक्तास्तथाऽपितानदृष्टएवपुनः संगमयतीत्यर्थः एवमदृष्टमात्मनस्तत्वमव्यभिचारिकारणंसुखदुःखयोर्योवे
दसनमुह्यति तस्मादिदानींत्वयानदुःखंभावनीयम् मृतानामपिवियुक्तानामपिचकालांतरेदर्शनयोगयोःसंभवात् अस्मदादिभिरपिका
लांतरेनहियोगेसत्यपीतिनंदस्यदैवीवागेषाभाविसूचिका ३० तांबुध्वावसुदेवोदुःखंत्यक्त्वानंदमाह करोवैइति वःयुष्माभिः ३१ ३२
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांपंचमोऽध्यायः ५ षष्ठेसत्युगिरानंदोव्रजंगच्छन्मृतांपथि दृष्ट्वातुराक्षसींतस्यामृतक-

नूनंत्यदृष्टनिष्ठोऽयमदृष्टपरमोजनः अदृष्टमात्मनस्तत्वंयोवेदनससुह्यति ३० वसुदेवउवाच क
रोवैवार्षिकोदत्तोराज्ञेदृष्टावयंचवः नेहस्थेयंबहुतिथंसंत्युत्पाताश्चगोकुले ३१ श्रीशुकउवाच इ
तिनंदादयोगोपाःप्रोक्तास्तेशौरिणाययुः अनोभिरनडुद्युक्तैस्तमनुज्ञाप्यगोकुलम् ३२ इतिश्रीभा
गवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवसुदेवसंगमोनामपंचमोऽध्यायः ५ श्रीशुकउवाच नंदःपथिवचःशौरेर्नमृ
षेतिविचिंतयन् हरिंजगामशरणमुत्पातागमशंकितः १ कंसेनप्रहिताघोरापूतनाबालघातिनी शिशूंश्चचार
निघ्नंतीपुरग्रामव्रजादिषु २ नयत्रश्रवणादीनिरक्षोघ्नानिस्वकर्मसु कुर्वंतिसात्वतांभर्तुर्यातुधान्यश्चतत्रहि ३
साखेचर्येकदोपेत्यपूतनानंदगोकुलम् योषित्वामाययात्मानंप्राविशत्कामचारिणी ४ तांकेशबंधव्यतिषक्त
मल्लिकांबृहन्नितंबस्तनकृच्छ्रमध्यमाम् सुवाससंकंपितकर्णभूषणत्विषोल्लसत्कुंतलमंडिताननाम् ५
वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैर्मनोहरंतींवनितांव्रजौकसाम् अमंसतांभोजकरेणरूपिणींगोप्यःश्रियं

श्लाघ्यविस्मितः १

१ २ कृष्णविषयेशंकमानंराजानंप्रतिअविषयेप्रवृत्तासैवमरिष्यतीतिसूचयन्नाह नयत्रेति यत्रश्रीकृष्णस्यश्रवणादीनिनसंतितत्रैवतासांश-
क्तिः साक्षात्तस्मिन्नेवसतिकाशंकेतिभावः ३ योषित्वावेषतोवरांनारीमिवआत्मानंविधाय ननुनिर्लज्जानिर्विशंकाचसतीकथंपरसद्मनिप्रविष्टा
अतआह कामचारिणीति नहिकामचारिणीष्विदंचित्रमित्यर्थः ४ तांवनितांप्रतिद्रष्टुमागतामतिरूपवतींश्रियमिवगोप्योऽमंसतेत्युत्तरश्लोके
नान्वयः श्रीसाम्यार्थानिविशेषणानि केशबंधव्यतिषक्तमल्लिकांधम्मिल्लसंसक्तमल्लिकाकुसुमाम् बृहतानितंबेनस्तनाभ्यांचउभयतआक्रांत-
मिवकृच्छ्रंकृशंमध्यमुदरंयस्याः ताम् सुवाससंशोभनेरमणीयेवाससीयस्याःताम् कंपितयोःकर्णभूषणयोस्त्विषाउल्लसद्भिःकुंतलैर्मंडितमान
नंयस्याःताम् ५

वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैः वल्गुरम्यंस्मितंयेषुतेतथाभूताअपांगविसर्गायेषुतैः वीक्षितैर्व्रजौकसांमनोहरंतीम् अतोगोपाहृतमनस्त्वे
नतांननिवारितवंतइत्युक्तंभवति गोप्यश्चश्रियमिवमत्वातूष्णीमासन् अतःकेनाप्यनिवारितासतीप्रविवेशेतिभावः ६ बालग्रहः पूतनाअ
सदंतकंबालंददर्श असतामंतकंदृष्ट्वाकथंनबिभेतितत्राह प्रतिच्छन्ननिजोरुतेजसम् बालनाट्येनप्रतिच्छन्नंतिरोहितंनिजमुरुतेजोये
नतम् कमिव भसिभस्मन्याहितमग्निमिवेति ७ चराचरात्मत्वादेवतांविबुध्यनिमीलितेक्षणआस स्वयमनंतंदुष्टानामंतकंबालंमत्वा
साअंकमारोपयत् यथोरगंसुप्तमबुद्धिश्वासौरज्जुधीश्चसः अज्ञानतोरज्जुबुद्ध्यागृण्हातितद्वत् ८ ननुयशोदारोहिण्यौतांकथंनन्यवार

वल्गुस्मितापांगविसर्गवीक्षितैर्मनोहरंतीं वनितांव्रजौकसाम् अमंसतांभोजकरेणरूपिणीं गोप्यःश्रियंद्रष्टु
मिवागतांपतिम् ६ बालग्रहस्तत्रविचिन्वतीशिशून्यदृच्छयानंदगृहेसदंतकम् बालंप्रतिच्छन्ननिजोरुते
जसंददर्शतल्पेऽग्निमिवाहितंभसि ७ विबुध्यतांबालकमारिकाग्रहंचराचरात्मासनिमीलितेक्षणः अनं
तमारोपयदंकमंतकंयथोरगंसुप्तमबुद्धिरज्जुधीः ८ तांतीक्ष्णचित्तामतिवामचेष्टितांवीक्ष्यांतराकोशपरिच्छ
दासिवत् वरस्त्रियंतत्प्रभयाचधर्षिते निरीक्षमाणेजननीह्यतिष्ठताम् ९ तस्मिन्स्तनंदुर्जरवीर्यमुल्बणंघो
रांकमादायशिशोर्ददावथ गाढंकराभ्यांभगवान्प्रपीड्यतत्प्राणैःसमंरोषसमन्वितोऽपिबत् १० सामुंचमुंचा
लमितिप्रभाषिणीनिष्पीड्यमानाऽखिलजीवमर्मणि विवृत्यनेत्रेचरणौभुजौमुहुःप्रस्विन्नगात्राक्षिपतीरुरो
द ह ११ तस्याःस्वनेनातिगभीररंहसासाद्रिर्मही द्यौश्चचचालसग्रहा रसादिशश्चप्रतिनेदिरेजनाःपेतुःक्षि
तौवज्रनिपातशंकया १२

येतांतत्राह तामिति वामंवल्गुजनन्याद्यवचेष्टितंयस्यास्तांवरस्त्रियंचसहसैवअंतरागृहमध्येवीक्ष्य
अंतस्तैक्ष्ण्येबहिर्मार्दवेचदृष्टांतः कोशपरिच्छदासिवत् मृदुचित्रचर्ममयःकोशपरिच्छदः आवरणंयस्यअसेःखड्गस्यतद्वत् तत्प्रभयाचधर्षि
तेअभिभूते अहमस्यजननीयंवेतिमोहितेचसत्यौजननीजनन्यौनिरीक्षमाणेएवकेवलमतिष्ठताम् नतुनिवारितवत्यौ ९ तस्मिन्स्थानेदु-
र्जरंवीर्यंविषंयस्मिन्तंस्तनंश्रीकृष्णमंकमादायतस्मैशिशवेददौ अथअनंतरमेवप्रपीड्यकेवलंविषमपथ्यमितिमत्वेवतस्याःप्राणैःसहा
पिबत् १० चरणौभुजौचमुहुर्मुहुःक्षिपतीप्रस्विन्नानिस्वेदयुक्तानिगात्राणियस्याःसा ११ रसाःरसातलानिच १२ ६९ ६९

व्यादायमुखंविरत्यनिजरूपमास्थिता मरणसमयेकपटमयुक्तमितिभावः वृत्रोवज्राहतइव १३ पतन्नपितस्यादेहः षट्क्रोशमध्यव-
र्त्तिनोद्रुमान्चूर्णीचकार १४ ईषामात्रोग्रदंष्ट्रास्यंइषालांगलदंडः तत्प्रमाणाउग्रादंष्ट्रायस्मिन्तत्तथाभूतमास्यंयस्मिन्तत्तस्याःकलेव
रंवीक्ष्यगोपागोप्यश्चसंतत्रसुः संत्रासहेतुत्वेनपुनरष्टभिःपदैर्विशिनष्टि गिरिकंदरवत्नासिकेयस्मिंस्तत् गिरेश्च्युतोस्थूलोपलौताविव
स्तनौयस्मिन्तत् रौद्रंघोरम् प्रकीर्णाअरुणामूर्द्धजायस्मिन्तत् १५ अंधकूपाविवगम्भीरेअक्षिणीयस्मिन्तत् पुलिनवत्आरोहौज
घनेताभ्यांभीषणम् बद्धाःसेतवइवभुजौऊरूअंघ्रीत्वयस्मिन्तत् शून्यतोयह्रदइवउदरंयस्मिन्तदिति १६ पूर्वमेवतस्याःशब्देनभी-

निशाचरीत्थंव्यथितस्तनाव्यसुर्व्यादायकेशांश्चरणौभुजावपि प्रसार्यगोष्ठेनिजरूपमास्थितावज्राहतोवृत्र
इवापतन्नृप १३ पतमानोऽपितद्देहस्त्रिगव्यूत्यंतरद्रुमान् चूर्णयामासराजेंद्रमहदासीत्तदद्भुतम् १४ ईषा
मात्रोग्रदंष्ट्रास्यंगिरिकंदरनासिकम् गंडशैलस्तनंरौद्रंप्रकीर्णारुणमूर्द्धजम् १५ अंधकूपगभीराक्षंपुलिना
रोहभीषणम् बद्धसेतुभुजोर्वंघ्रिशून्यतोयह्रदोदरम् १६ संतत्रसुःस्मतद्वीक्ष्यगोपागोप्यःकलेवरम् पूर्वंतु
तन्निःस्वनितभिन्नहृत्कर्णमस्तकाः १७ बालंचतस्याउरसिक्रीडंतमकुतोभयम् गोप्यस्तूर्णंसमभ्येत्सजगृहु-
र्जातिसंभ्रमाः १८ यशोदारोहिणीभ्यांताःसमंबालस्यसर्वतः रक्षांविदधिरेसम्यग्गोपुच्छभ्रमणादिभिः १९
गोमूत्रेणस्नापयित्वापुनर्गोरजसाऽर्भकम् रक्षांचक्रुश्चशकृताद्वादशांगेषुनामभिः २० गोप्यःसंस्पृष्टसलिला
अंगेषुकरयोःपृथक् न्यस्यात्मन्यथबालस्यबीजन्यासमकुर्वत २१ अव्यादजोऽंघ्रिमणिमांस्तवजान्वथोरू-
यज्ञोऽच्युतःकटितटंजठरंहयास्यः हृत्केशवस्त्वदुरईशइनस्तुकंठंविष्णुर्भुजंमुखमुरुक्रमईश्वरःकम् २२

नाःपुनर्दर्शनेनातितत्रसुरित्याह पूर्वंत्विति तस्यानिःस्वनितंशब्दः तेननिर्भिन्नानिहृत्कर्णमस्तकानियेषांते १७ १८ १९ द्वादशांगेषुलला
टादिषुकेशवादिद्वादशनामभिः २० अनाचांताएवप्रथममतिसंभ्रमेणैवंरक्षांकृत्वाकिंचिल्लब्धश्वासाःपुनस्तात्पर्येणबीजन्यासमकुर्वते-
त्याह गोप्यइति संस्पृष्टसलिलाःआचांताःआत्मनिप्रथममंगेषुकरयोश्चपृथक्अजाद्येकादशबीजानांमध्येकरशब्दौत्रीणि करयोःसंधिषु
चत्वारित्वत्वारि तथाअंघ्र्यादावेकैकस्मिन्नंगेअजाद्येकैकंबीजंन्यस्यबालस्याप्यंगेषुतथैवाकुर्वत २१ अंघ्रिंअंघ्रीजानुजानुनी भुजंभुजौ कंशि
रः २२

तथादिक्षुरक्षामकुर्वन्नित्याह चक्रमग्रतइति चक्रसहितोहरिस्तवाग्रतोऽस्तु सहगदोगदासहितोहरिस्तवपश्चादस्तु त्वत्पार्श्वयोर्धनु
र्धरोमधुहाअसिधरोऽजनश्चैतावास्ताम् शंखधरउरुगायश्चतुष्कोणेषुक्षितौअधस्तात् २३ एवंबहीरक्षांकृत्वा अंतरंगामकुर्वन्नि-
त्याह इंद्रियाणीति २४ आत्मानंअहंकारम् २५ २६ २७ २८ २९ सन्न्यवेशयत् शाययामास ३० ३१ विस्मयमेवाह नूनमिति

चक्र्यग्रतःसहगदोहरिरस्तुपश्चात्त्वत्पार्श्वयोर्धनुरसीमधुहाऽजनश्च कोणेषुशंखउरुगायउपर्युपेंद्रस्तार्क्ष्यः
क्षितौहलधरःपुरुषःसमंतात् २३ इंद्रियाणिहृषीकेशःप्राणान्नारायणोऽवतु श्वेतद्वीपपतिश्चित्तमनोयो
गेश्वरोवतु २४ पृश्निगर्भश्चतेबुद्धिमात्मानंभगवान्परः क्रीडंतंपातुगोविंदःशयानंपातुमाधवः २५ व्रजंत
मव्याद्वैकुंठआसीनंत्वांश्रियःपतिः भुंजानंयज्ञभुक्पातुसर्वग्रहभयंकरः २६ डाकिन्योयातुधान्यश्चकूष्मा
डायेऽर्भकग्रहाः भूतप्रेतपिशाचाश्चयक्षरक्षोविनायकाः २७ कोटरारेवतीज्येष्ठापूतनामातृकादयःउन्मा
दायेह्यपस्मारादेहप्राणेंद्रियद्रुहः २८ स्वप्नदृष्टामहोत्पाताहृद्धबालग्रहाश्चये सर्वेनश्यंतुतेविष्णोर्नामग्रहण
भीरवः २९ इतिप्रणयबद्धाभिर्गोपीभिःकृतरक्षणम् पाययित्वास्तनमातासन्न्यवेशयदात्मजम् ३० तावन्नंदा
दयोगोपामथुरायाव्रजंगताः विलोक्यपूतनादेहंबभूवुरतिविस्मिताः ३१ नूनंबतर्षिःसंजातोयोगेशोवासमा
ससः सएवदृष्टोह्युत्पातोयदाहानकदुंदुभिः ३२ कलेवरंपरशुभिश्छित्वातत्तेव्रजौकसः दूरेक्षिप्त्वाऽवयवशो
न्यदहन्काष्ठवेष्टितम् ३३ दह्यमानस्यदेहस्यधूमश्चागरुसौरभः उत्थितःकृष्णनिर्भुक्तसपद्याहतपाप्मनः ३४
पूतनालोकबालघ्नीराक्षसीरुधिराशना जिघांसयाऽपिहरयेस्तनंदत्वाऽपसद्गतिम् ३५ किंपुनःश्रद्धयाभक्त्या
कृष्णायपरमात्मने यच्छन्प्रियतमंकिंनुरक्तास्तन्मातरोयथा ३६ पद्भ्यांभक्तहृदिस्थाभ्यांवंद्याभ्यांलोकवं
दितैः अंगंयस्याःसमाक्रम्यभगवानपिबत्स्तनम् ३७

बतविस्मयेसांप्रतंसऋषिस्तपःप्रभाववान् योगेशोज्ञानीवासम्यगास यतः
सएवदृष्टइति ३२ ३३ विस्मयांतरमाह दह्यमानस्येति कृष्णेननिर्भुक्तः अतएवसपद्याहतःपाप्मायस्य ३४ प्रसंगाल्लोकेमुत्यन्यायेनभक्तिवैभवमा
ह पूतनेति ३५ श्रद्धयाआस्तिक्येन भक्त्याप्रेम्णा रक्ताःस्निग्धाः तन्मातरइतिवत्साहरणलीलाभिप्रायेणबहुवचनम् गोगोपिकास्तदामातरो
भवन्तीति ३६ ३७

३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ एतदार्भकमर्भकचरितम् किंतत् पूतनामोक्षमिति ४४ अत्तुंदैत्यकुलानीशः पूतनायाःशिशुश्छलात्
स्तन्यापोशनतः प्राणैः प्राणाहुतिमकल्पयत् १ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांषष्ठोऽध्यायः ६ उत्क्षिपन्शकटंव्योम्नितृ-
णावर्त्तमधःक्षिपन् दर्शयन्विश्वमास्येचकृष्णःक्रीडतिसप्तमे १ कृष्णार्भकसुधासिंधुसंप्लवानंदनिर्भरः भूयस्तदेवसंप्रष्टुराजाऽन्यदभिनं

यातुधान्यपिसास्वर्गमवापजननीगतिम् कृष्णभुक्तस्तनक्षीराः किमुगावोनुमातरः ३८ पयांसियासामपिबत्पु
त्रस्नेहस्नुतान्यलम् भगवान्देवकीपुत्रः कैवल्याद्यखिलप्रदः ३९ तासामविरतंकृष्णेकुर्वतीनांसुतेक्षणम् न-
पुनःकल्पतेराजन्संसारोऽज्ञानसंभवः ४० कटधूमस्यसौरभ्यमवघ्रायव्रजौकसः किमिदंकुतएवेतिवदंतोव्रज
मापयुः ४१ तेतत्रवर्णितंगोपैःपूतनागमनादिकम् श्रुत्वातन्निधनंस्वस्तिशिशोश्चासन्सुविस्मिताः ४२ नंदःस्व
पुत्रमादायप्रेत्यागतमुदारधीः मूर्ध्न्युपाघ्रायपरमांमुदंलेभेकुरूद्वह ४३ यएतत्पूतनामोक्षंकृष्णस्यार्भकमद्भुतम्
शृणुयाच्छ्रद्धयामर्त्योगोविंदेलभतेरतिम् ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेषष्ठोऽध्यायः ६
राजोवाच येनयेनावतारेणभगवान्हरिरीश्वरः करोतिकर्णरम्याणिमनोज्ञानिचनःप्रभो १ यच्छृण्वतोऽ
पैत्यरतिर्वितृष्णासत्त्वंचशुद्ध्यत्यचिरेणपुंसः भक्तिर्हरौतत्पुरुषेचसख्यंतदेवहारंवदमन्यसेचेत् २ अथान्यदपि
कृष्णस्यतोकाचरितमद्भुतम् मानुषंलोकमासाद्यतज्जातिमनुरुंधतः ३ श्रीशुकउवाच कदाचिदौ
त्थानिककौतुकाप्लवेजन्मर्क्षयोगेसमवेतयोषिताम् वादित्रगीतद्विजमंत्रवाचकैश्चकारसूनोरभिषेचनंसती ४

दति २ येनयेनेति येनयेनमत्स्याद्यवतारेणापियानिकर्माणिकरोति तानिनः कर्णसुखावहानिमनःप्रीतिकराणिचभवंत्येव १ तथाऽपिय-
त्शृण्वतःपुंसः पुरुषमात्रस्य अरतिर्मनोग्लानिः तन्मूलभूताविविधातृष्णाच अपगच्छति तथासत्वशुद्धिर्हरिभक्तिर्हरिदाससख्यानिचभ
वंति तदेवहारंहरेश्चरितंमनोहरंवावद अनुग्रहंयदिकरोषीति २ अत्यौत्सुक्येनपुनर्विशिनष्टि अथेति अनुरुंधतः अनुकुर्वतः ३ उत्थानंशि
शोरंगपरिवर्त्तनंतत्रकरणीयेकौतुकाप्लवेउत्सवाभिषेकेतथातस्मिन्नेवदिनेजन्मर्क्षस्यापियोगेअतिमहोत्सवेसमवेतयोषितांमिलितपुरंध्री- १६
णांमध्येवादित्रादिभिःशोभितमभिषेचनंसतीयशोदाचकार ४ ७ ७ ७ ७

अन्नादिभिः स्रक्पूजितैर्विप्रैः कृतमंगलं संजातनिद्रे अक्षिणी यस्य तं अशीशयत् शायितवती शकटस्याधस्तात् स्वैरं वे ५ उदक्षिपत् ऊर्ध्वं चालितवान् ६ तदधः शयानस्य शिशोः अल्पकः प्रवालवन्मृदुश्च यो ऽघ्रिस्तेन हतमनः शकटं व्यवर्त्तत विपरीतमपतत् कथं विध्वस्तानि नानारसवंति कुप्यभाजनानि स्वर्णरजतातिरिक्तकांस्यादिमयानि यथा भवंति तथा चक्रे च अक्षश्च चक्राक्षाः व्यस्ताः चक्राक्षाः यस्मिन् विभिन्नः कूबरो युगंधरो यस्य तच्च तच्च यथा भवति तथा व्यवर्त्तत इति ७ अद्भुतदर्शनेन आकुला बभूवुः तदेवाह कथमिति विपर्यगात् विप

नंदस्य पत्नी कृतमज्जनादिकं विप्रैः कृतस्वस्त्ययनं सुपूजितैः अन्नाद्यवासः स्रगभीष्टधेनुभिः संजातनिद्राक्षम-शीशयच्छनैः ५ औत्थानिकौत्सुक्यमना मनस्विनी समागतान्पूजयती व्रजौकसः नैवाशृणोद्वै रुदितं सुतस्य सा रुदंस्तनार्थी चरणावुदक्षिपत् ६ अधःशयानस्य शिशोरनो ऽल्पकप्रवालमृद्वंघ्रिहतं व्यवर्त्तत विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनं व्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूबरम् ७ दृष्ट्वा यशोदाप्रमुखा व्रजस्त्रिय औत्थानिके कर्मणि याः समागताः नंदादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः कथं स्वयं वै शकटं विपर्यगात् इति ब्रुवतो ऽतिविवादमोहिता जनाः समंतात्परिवव्रुरार्तवत् ८ ऊचुरव्यवसितमतीन्गोपान्गोपीश्च बालकाः रुदतानेन पादेन क्षिप्तमेतन्न संशयः ९ न ते श्रद्दधिरे गोपा बालभाषितमित्युत अप्रमेयं बलं तस्य बालकस्य न ते विदुः १० रुदंतं सुतमादाय यशोदा ग्रहशंकिता कृतस्वस्त्ययनं विप्रैः सूक्तैः स्तनमपाययत् ११ पूर्ववत्स्थापितं गोपैर्बलिभिः सपरिच्छदम् विप्रा हुत्वा ऽर्चयांचक्रुर्दध्यक्षतकुशांबुभिः १२ ये ऽसूया ऽनृतदंभेर्ष्याहिंसामानविवर्जिताः न तेषां सत्यशीलानामाशिषो विफलाः कृताः १३ इति बालकमादाय सामर्ग्यजुरुपाकृतैः जलैः पवित्रौषधिभिरभिषिच्य द्विजोत्तमाः १४

रीतमपतदिति ८ ९

न श्रद्दधिरे विश्वासं न जग्मुः उत अपि बालस्यैतन्न संभवति एते च बालाः किं जानंतीति १० रक्षोघ्नैः सूक्तैः कृत्वा ११ भगवत्प्रभावानभिज्ञविप्रचेष्टितं विडंबयन्नाह पूर्ववदित्यादिना बलिभिः शक्तैः यद्वा अष्टदिक्षु बलिभिः सहितं सपरिकरं यथा पूर्वं स्थापितं विप्राः दध्यादिभिः अर्चयामासुः हुत्वा ग्रहादिहोमं विधाय १२ असूया गुणेषु दोषाविष्करणम् ईर्ष्या अक्षांतिस्तैः असूयादिभिर्विवर्जितास्तेषामाशिषः कृतास्तैः प्रयुक्ताः १३ इति एवमभिप्रेत्य सामर्ग्यजुर्भिः उपाकृतैः संस्कृतैः पवित्रा ओषधयो येषु जलेषु तैः कृत्वा द्विजोत्तमैः कर्तृभिरभिषिच्य अभिषेकं कारयित्वा १४

हुत्वाहावयित्वा १५ गावःगाश्चप्रादात् अन्वयुंजत आशिषोयुयुजुः १६ तास्तथैवबभूवुरित्यर्थः १७ उत्क्षिप्यमृदुपादेनशकटं-
व्योम्निलीलया तृणावर्त्तपदापीड्यपात्यपातयदर्भकः आरोहमुत्संगम् तृणावर्त्तात्स्वमृत्युपरिहारायकृष्णोनैवात्मनउत्संगादुत्तारा-
यत्कृतंभारमजानती १८ उत्पातशंकयामहापुरुषमादध्यौ श्रीकृष्णोदरवर्त्तिनांजगतांभारेणपीडिताविस्मितासती यद्वा जगतामध्ये
कर्मस्रू आस बभूव नतुजगदुदरंतंवेदेत्यर्थः १९ २० ईरयन्निनादयन्नित्यर्थः २१ यतःयत्रन्यस्तवतीतस्मिन्स्थानेनापश्यत् २२

वाचयित्वास्वस्त्ययनंनंदगोपःसमाहितः हुत्वाचाग्निंद्विजातिभ्यःप्रादादन्नंमहागुणम् १५ गावःसर्वगुणोपे
तावासःस्रग्रुक्ममालिनीः आत्मजाभ्युदयार्थायप्रादात्तेचान्वयुंजत १६ विप्रामन्त्रविदोयुक्तास्तैर्याःप्रोक्ता-
स्तथाशिषः तानिष्फलाभविष्यंतिनकदाचिदपिस्फुटम् १७ एकदारोहमारूढंलालयंतीसुतंसती गरिमाणं
शिशोर्वोढुंनसेहेगिरिकूटवत् १८ भूमौनिधायतंगोपीविस्मिताभारपीडिता महापुरुषमादध्यौजगतामास
कर्मसु १९ दैत्योनाम्नातृणावर्त्तःकंसभृत्यःप्रणोदितः चक्रवातस्वरूपेणजहारासीनमर्भकम् २० गोकुलं
सर्वमावृण्वन्मुष्णंश्चक्षूंषिरेणुभिः ईरयन्सुमहाघोरशब्देनप्रदिशोदिशः २१ मुहूर्त्तमभवद्गोष्ठंरजसात-
मसावृतम् सुतंयशोदानापश्यत्तस्मिन्न्यस्तवतीयतः २२ नापश्यत्कश्चनात्मानंपरंचापिविमोहितः तृणावर्त्त
निसृष्टाभिःशर्कराभिरुपद्रुतः २३ इतिखरपवनचक्रपांसुवर्षेसुतपदवीमबलाऽविलक्ष्यमाता अतिकरु-
णमनुस्मरंत्यशोचद्भुविपतितामृतवत्सकायथागौः २४ रुदितमनुनिशम्यतत्रगोप्योभृशमनुतप्तधियोऽश्रु
पूर्णमुख्यः रुरुदुरनुपलभ्यनंदसूनुंपवनउपारतपांसुवर्षवेगे २५ तृणावर्त्तःशांतरयोवात्यारूपधरोहरन्
कृष्णंनभोगतोगंतुंनाशक्नोद्भूरिभारभृत् २६ तमश्मानंमन्यमानआत्मनोगुरुमत्तया गलेगृहीतउत्स्रष्टुंना
शक्नोदद्भुतार्भकम् २७ गलग्रहणनिश्चेष्टोदैत्योनिर्गतलोचनः अव्यक्तरावोन्यपतत्सहबालोव्यसुर्व्रजे २८

२३ खरपवनचक्रात्पांसुवर्षेसति २४ उपारतःपांसुवर्षस्यवेगोयस्मिन्तथाभूतेपवनेसतितत्रतस्याःरुदितमनुनिशम्यगोप्योरुरुदुः
२५ वात्याचक्रवातः तद्रूपधरः कृष्णंहरन्शांतरयः कथंचिन्नभोगतः ततःपरंगंतुंनाशक्नोदित्यर्थः २६ गुरुमत्तयाऽतिगौरवेणतंतथा
अश्मानमश्मवंतंपर्वतमायंमन्यमानस्तेनैवात्मनोगलेगृहीतत्वात्तंत्यक्तुमिच्छन्नपिनाशक्नोदित्यर्थः २७ २८ छ छ

२९ तस्योरसिलंबमानंकृष्णमादायमात्रेप्रतिहृत्यसमर्प्यविस्मिताश्चबभूवुरिति विहायसागगनमार्गेणपुरुषादेननीतंतथाऽपिमृत्युमु-
खात्प्रमुक्तम् ३० पुनःलब्धाशिषःमोदंमापुरिति ३१ परस्परंहर्षकथामाहुः अहोबतेति निवृत्तिंगमितोमृत्युंप्रापितः कोऽत्रविस्मयोमुच्य
तएवैतदितिनेष्टेवकेचिदाहुः हिंस्रइति ३२ नःअस्माभिः चीर्णकृतंपूर्तंवापीकूपादिनिर्माणम् इष्टंपंचयज्ञाग्निहोत्रादि दत्तंदानम् यत्

तमंतरिक्षात्पतितंशिलायांविशीर्णसर्वावयवंकरालम् पुरंयथारुद्रशरेणविद्धंस्त्रियोरुदंत्योददृशुःसमेताः २९
प्रादायमात्रेप्रतिहृत्यविस्मिताःकृष्णंचतस्योरसिलंबमानम् तंस्वस्तिमंतपुरुषादनीतंविहायसामृत्युमुखात्प्र-
मुक्तम् ३० गोप्यश्चगोपाःकिलनंदमुख्यालब्ध्वाशिषःप्रापुरतीवमोदम् ३१ अहोबतात्यद्भुतमेषरक्षसाबालो
निवृत्तिंगमितोऽभ्यगात्पुनः हिंस्रःस्वपापेनविहिंसितःखलःसाधुःसमत्वेनभयाद्विमुच्यते ३२ किंनस्तपश्चीर्ण-
मधोक्षजार्चनंपूर्तेष्टदत्तमुतभूतसौहृदम् यत्संपरेतःपुनरेवबालकोदिष्ट्यास्वबंधून्प्रणयन्नुपस्थितः ३३ दृष्ट्वा
द्भुतानिबहुशोनंदगोपोबृहद्वने वसुदेववचोभूयोमानयामासविस्मितः ३४ एकदाऽर्भकमादायस्वांकमारोप्य
भामिनी प्रस्नुतंपाययामासस्तनंस्नेहपरिप्लुता ३५ पीतप्रायस्यजननीसातस्यरुचिरस्मितम् मुखंलाल-
यतीराजन्जृंभतोददृशेइदम् ३६ खंरोदसीज्योतिरनीकमाशाःसूर्येंदुवन्हिश्वसनांबुधींश्च द्वीपान्नगांस्त
द्दुहितॄर्वनानिभूतानियानिस्थिरजंगमानि ३७ सावीक्ष्यविश्वंसहसाराजन्संजातवेपथुः संमील्यमृगशावा
क्षीनेत्रेआसीत्सुविस्मिता ३८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेतृणावर्त्तमोक्षोनामसप्तमो
ऽध्यायः ७ श्रीशुकउवाच गर्गःपुरोहितोराजन्यदूनांसुमहातपाः व्रजंजगामनंदस्यवसुदेवप्रचो
दितः १ तंदृष्ट्वापरमप्रीतःप्रत्युत्थायकृतांजलिः आनर्चाधोक्षजधियाप्रणिपातपुरःसरम् २

यस्मात्तपआदेः प्रणयन्
हर्षयन् ३३ ३४ ३५ तृणावर्त्तागमेदृष्टगौरवाशंकिनीप्रसूम् बोधयन्दर्शयामासजृंभमाणोमुखेजगत् पीतप्रायस्यपीतप्रायस्तनोयेनत
स्य ३६ नगान्गिरीन्तद्दुहितॄर्नदीः ३७ ३८ इतिदशमेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमेनामकर्मास्यबालक्रीडाकुतूहले मृद्भक्षणादियो
गेचविश्वरूपंनिरूप्यते १ विश्वरूपादिबालस्यनिशम्याशंकिनःपितुः नामकृद्गर्गवाक्येननिजंतत्त्वमसूसुचत् २ १ २ छ छ

३ पूर्णश्चेत्कथंधनिनांगृहमागतस्तत्राह महद्विचलनमिति महतांस्वाश्रमादन्यत्रविचलनंनस्वार्थंकिंतुगृहीणांमंगलाय ननुतर्हितएवमह
द्दर्शनार्थंकिमितिनागच्छंतितत्राह दीनचेतसांकृपणानांक्षणमपिगृहंत्यक्तुमशक्नुवतामित्यर्थः ४ त्वयाबालयोर्नामकरणादिकरणीयमिति
वक्तुंतस्यज्ञानातिशयमाह ज्योतिषामयनमिति यदतींद्रियज्ञानसाधनंज्योतिषामयनंतत्प्रतिपादकंज्योतिःशास्त्रमित्यर्थः भवतासाक्षाद्भवताप्र-
णीतम् येनान्योऽपिपुमान्परावरंपरंकारणंपूर्वजन्मकृतंकर्म अवरंकार्यंतस्मिन्जन्मनिभाविफलंतद्वेद उक्तंचजातके यदुपचितमन्यजन्मनि
शुभाशुभंतस्यकर्मणःप्राप्तिंव्यंजयतिशास्त्रमेतत् तमसिद्रव्याणिदीपइवेति ५ विवक्षितमाह त्वंहीति दैवज्ञोमंत्रविच्चत्वमतोनामकरणादि-
संस्कारान्कर्तुमर्हसीत्यर्थः नन्वेतद्गुरुणाकरणीयमितिचेत्तत्राह नृणामिति ६ अत्यल्पसाहिनंनंदंप्रतिगुप्तमेतत्कार्यमित्यभिप्रायेणप्रत्यात्त

सूपविष्टंकृतातिथ्यंगिरासूनृतयामुनिम् नंदयित्वाऽब्रवीद्ब्रह्मन्पूर्णस्यकरवामकिम् ३ महद्विचलनंनृणांगृही
णांदीनचेतसाम् निःश्रेयसायभगवन्कल्पतेनान्यथाक्वचित् ४ ज्योतिषामयनंसाक्षाद्यत्तज्ज्ञानमतींद्रियम् प्र
णीतंभवतायेनपुमान्वेदपरावरम् ५ त्वंहिब्रह्मविदांश्रेष्ठःसंस्कारान्कर्तुमर्हसि बालयोरनयोर्नृणांजन्मनाब्राह्म
णोगुरुः ६ गर्गउवाच यदूनामहमाचार्यःख्यातश्चभुविसर्वदा सुतंमयासंस्कृतंतेमन्यतेदेवकीसुतम्
७ कंसःपापमतिःसख्यंतवचानकदुंदुभेः देवक्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हति ८ इतिसंचिंतयन्श्रुत्वा
देवक्यादारिकावचः अपिहंतागताशंकस्तर्हितन्नोऽनयोभवेत् ९ नंदउवाच अलक्षितोऽस्मिन्रहसि
मामकैरपिगोव्रजे कुरुद्विजातिसंस्कारंस्वस्तिवाचनपूर्वकम् १०

क्षाणइवाह यदूनामिति भवत्तुतथाऽपित्वमत्रागतइतिको
विद्यादितिचेदतआह ख्यातश्चेति ततःकिमतआह सुतमितिकंसोमन्यते मन्येत कल्पयेदित्यर्थः ७ ननुयदुकुमारइतिकथंविज्ञानातु तत्र
वसुदेवस्यसुतस्तत्रापिदेवक्यांजातइतिकुतोजानीयात्तत्राह कंसःपापमतिरित्यादि ८ किंमयाहतयामंदेत्यादिदेवकीकन्यावचःश्रुत्वा देव
क्याअष्टमोगर्भोनस्त्रीभवितुमर्हति इतिनित्यंसंचिंतयन्सामान्येनक्वचिदस्तीतिज्ञात्वायुवयोश्चसख्यंसंचिंतयन्त्वद्गृहेभवेदितिसंभाव्यम
त्संस्कारलिंगेनच आगताशंकःआगताशंकायस्यसः अपियदिहंता हनिष्यति तर्हितत्तदानोमहान्अनयःस्यात्इति ९ द्विजातिसंस्कारं १८
द्विजातीनामवश्यंकर्त्तव्यंसंस्कारमात्रंकेवलंस्वस्तिवाचनपूर्वकंकुर्विति १० ५ ५ ५

११ यदूनामपृथग्भावात् कुतश्चिद्धेतोर्विप्रतिपद्यमानानांयदूनामपृथग्भावात् भावोभावनंतस्मात् अन्योन्यशिक्षयासर्वैकमत्यकरणा
दित्यर्थः सम्यक्कर्षतिएकीकरोतीतिसंकर्षणमप्युशंति मन्यंतेवक्ष्यंतीत्यर्थः गर्भसंकर्षणंतुनप्रकाशयति १२ अस्यतवपुत्रस्य अतःकृष्ण
इतिएकंनामभविष्यति १३ प्रागयमितिसामान्योक्त्यात्वृषिरयंजन्मांतरगतंनामकथयतीतिनंदोमन्यतेस्म अतएनंवासुदेवइतिसंप्रच-
क्षतइति १४ गुणानुरूपाणिईश्वरःसर्वज्ञइत्यादीनिकर्मानुरूपाणिगोपतिर्गोवर्धनोद्धरणइत्यादीनितानिसर्वाण्यहमपिनोवेद जनाअ-
पिनविदुरिति १५ जातकफलमाह एषइति आधास्यत् आधास्यति अनेनरक्षमाणाःसमेधिताश्चदस्यून्विजिग्युरिति १६ १७ १८

श्रीशुकउवाच एवंसंप्रार्थितोविप्रःस्वचिकीर्षितमेवतत् चकारनामकरणंगूढोरहसिबालयोः ११ ग
र्गउवाच अयंहिरोहिणीपुत्रोरमयन्सुहृदोगुणैः आख्यास्यतेरामइतिबलाधिक्याद्बलंविदुः यदूनामपृ
थग्भावात्संकर्षणमुशंत्युत १२ आसन्वर्णास्त्रयोह्यस्यगृण्हतोऽनुयुगंतनूः शुक्लोरक्तस्तथापीतइदानींकृ
ष्णतांगतः १३ प्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेवइतिश्रीमानभिज्ञाःसंप्रचक्षते १४ बहूनिसं
तिनामानिरूपाणिचसुतस्यते गुणकर्मानुरूपाणितान्यहंवेदनोजनाः १५ एषवःश्रेयआधास्यद्गोपगोकुलनं
दनः अनेनसर्वदुर्गाणियूयमंजस्तरिष्यथ १६ पुराऽनेनव्रजपतेसाधवोदस्युपीडिताः अराजकेरक्ष्यमाणाजि
ग्युर्दस्यून्समेधिताः १७ यएतस्मिन्महाभागाःप्रीतिंकुर्वंतिमानवाः नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासु
राः १८ तस्मान्नंदात्मजोयंतेनारायणसमोगुणैः श्रियाकीर्त्यानुभावेनगोपायस्वसमाहितः १९ इत्यात्मानंसमा
दिश्यगर्गेचस्वगृहंगते नंदःप्रमुदितोमेनेआत्मानंपूर्णमाशिषाम् २० कालेनव्रजताल्पेनगोकुलेरामकेशवौजा
नुभ्यांसहपाणिभ्यांरिंगमाणौविजह्रतुः २१ तावंघ्रियुग्ममनुकृष्यसरीसृपंतौघोषप्रघोषरुचिरंव्रजकर्दमेषु

१९ इतिचात्मानंप्रतिसमादिश्य आत्मानंकृष्णंवा आशिषामाशीर्भिः २० बालक्रीडाचमत्कारैःकृष्णोरामेणसंयुतःपरमानंदमाधत्त
व्रजेनंदयशोदयोःपूर्णत्वमेवदर्शयन्नाह कालेनेति २१ अनुकृष्यपुनःपुनराकृष्यसरीसृपंतौअतिशयेनचलंतौ कथम् घोषाःक
टिपादभूषणकिंकिण्यस्तेषांप्रघोषेणरुचिरंयथातथा

तेषांनादेनहृष्टंमनोययोस्तौ लोकंइतस्ततोगच्छंतंजनमनुसृत्यत्रिचतुराणिपदानि अनुगम्यमुग्धवत्प्रभीतवन्मात्रोरंतिसमीपेउपेयतुः
उपजग्मतुः २२ तदाचतन्मातरौदोर्भ्यामुपगुह्यप्रमोदंययतुः कथंभूते घृणयाकृपयास्नुवंत्यौपयःपूरपयोधरेसत्यौ पंकेनांगरागेणच
रुचिरौ कथंभूतंमुखंनिरीक्ष्य मुग्धंमंदंस्मितंयस्मिन् अल्पादशनाश्चयस्मिन्तच्चतच्च २३ यर्हि अंगनानांदर्शनीयाकुमारलीलाययोः तथा
भूतौजातौ तदांऽतर्व्रजेव्रजस्यमध्येतदबलाव्रजांगनास्तौप्रेक्षंत्यः प्रेक्षमाणाः विस्मृतगृहकृत्याः हसंत्योजहृषुः हृष्टाबभूवुः कथंभूतौ ता-
भ्यांप्रगृहीतानिपुच्छानियेषांतैर्वत्सैः इतस्ततोऽनुकृष्यमाणौ २४ अतिचपलौतौशृंग्यादिभ्योनिषेद्धुंगृहोचितानिकर्माणिचकर्तुंयत्रयदा

तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्यलोकंमुग्धप्रभीतवदुपेयतुरंतिमात्रोः २२ तन्मातरौनिजसुतौघृणयास्नुवंत्यौपंकांग
रागरुचिरावुपगुह्यदोर्भ्याम् दत्वास्तनंप्रपिबतोःस्मसुखंनिरीक्ष्यमुग्धस्मिताऽल्पदशनंययतुःप्रमोदम् २३ य
र्ह्यंगनादर्शनीयकुमारलीलावंतर्व्रजेतदबलाःप्रगृहीतपुच्छैः वत्सैरितस्ततउभावनुकृष्यमाणौप्रेक्षंत्यउज्झि
तगृहाजहृषुर्हसंत्यः २४ शृंग्यग्निदंष्ट्र्यसिजलद्विजकंटकेभ्यःक्रीडापरावतिचलौस्वसुतौनिषेद्धुम् गृह्याणिक-
र्तुमपियत्रनतज्जनन्यौशेकातआपतुरलंमनसोऽनवस्थाम् २५ कालेनाल्पेनराजर्षेरामःकृष्णश्चगोकुले अघृ
ष्टजानुभिःपद्भिर्विचक्रमतुरंजसा २६ ततस्तुभगवान्कृष्णोवयस्यैर्व्रजबालकैः सहरामोव्रजस्त्रीणांचिक्रीडेजन
यन्मुदम् २७ कृष्णस्यगोप्योरुचिरंवीक्ष्यकौमारचापलम् शृण्वंत्याःकिलतन्मातुरितिहोचुःसमागताः २८ व-
त्सान्मुंचन्क्वचिदसमयेक्रोशसंजातहासःस्तेयंस्वाद्वत्त्यथदधिपयःकल्पितैःस्तेययोगैः मर्कान्भोक्ष्यन्विभजतिस
चेन्नात्तिभांडंभिनत्तिद्रव्यालाभेसगृहकुपितोयात्युपक्रोश्यतोकान् २९

तज्जनन्यौनशेकाते तदाऽलंमनसोऽनवस्थामाप
तुरितिगृहसौख्यस्यपराकाष्ठादर्शिता २५ २६ २७ २८ कृष्णचापलचौर्याणिसहैवाखिलसद्मतः प्रजल्पंत्यःसमागत्यगोप्योगोप्यैसुदंद
दुः असमयेअदोहकालेक्रोशेसंजातहासः स्तेयंचौर्यार्जितंनतुदत्तम् तत्रापिस्वादुनेतरत् दधिचपयश्चअत्ति किंच भोक्ष्यन्मर्कान्मर्कटा
न्प्रतिविभज्यददाति तेषांमध्येतृप्तत्वेनकोऽपिनात्तिचेत्तर्हिभांडंभिनत्ति क्वचित्द्रव्यस्यालाभेसतिसःगृहायधस्यामीतिकुपितोयाति
यद्वा सगृहागृहिणस्तेभ्यः कुपितः तेषांतोकान्पर्यंकादिषुसुप्तान्उपक्रोश्यरोदयित्वायातीति २९
वसुदेवनंदनायश्रीकृष्णायनमः

कल्पितैः स्तेययोगैरित्युक्तंतत्प्रपंचयति हस्ताग्राह्यइति तुंगशिक्यस्थभांडेषु अंतर्निहितेदध्यादौवसुनंज्ञानंयस्यसः छिद्रंरचयति त-
द्वित् छिद्ररचनादिवित् ध्वांतयुक्तेगृहेस्वांगमेवार्थप्रदीपंरचयति विशेषतोधृतमणिगणम् यर्हियस्मिन्काले ३० रेरेचोरइत्याक्षिप्तः
सन्उशतिजल्पति त्वमेवचोरः अहंगृहस्वामीत्यादीनिधार्ष्ट्यानिप्रागल्भ्यानि अथवा उशति हेकमनीयेयशोदेयद्वा उशतिवास्तौस्वनिर्मिते
गृहेमेहनादीनिपुरीषोत्सर्गादीनिकुरुते एवंस्तेयोपायैःविरचिताकृतिः कर्मयेनसः स्वत्समीपेसुप्रतीकःसाधुरिवास्ते सभयेनयनेयस्मि
न् तच्चतत् श्रीयुक्तंसुखंचतदालोकिनीभिः व्याख्यातार्थाप्रख्यापितकर्मफलाउपालब्धुमात्सेहुंनैच्छन् ३१ कदाचित् अपराधांतरेउपाल

हस्ताग्राह्येरचयतिविधिंपीठकोलूखलाद्यैश्छिद्रंह्यंतर्निहितवयुनःशिक्यभांडेषुतद्वित् ध्वांतागारेधृतमणि
गणंस्वांगमर्थप्रदीपंकालेगोप्योयर्हिगृहकृत्येषुसुव्यग्रचित्ताः ३० एवंधार्ष्ट्यान्युशतिकुरुतेमेहनादीनिवास्तौ
स्तेयोपायैर्विरचितकृतिःसुप्रतीकोयथास्ते इत्थंस्त्रीभिःसभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिर्व्याख्यातार्थाप्रह-
सितमुखीनह्युपालब्धुमैच्छत् ३१ एकदाक्रीडमानास्तेरामाद्यागोपदारकाः कृष्णोमृदंभक्षितवानितिमात्रे
न्यवेदयन् ३२ सागृहीत्वाकरेकृष्णमुपालभ्यहितैषिणी यशोदाभयसंभ्रांतप्रेक्षणाक्षमभाषत ३३ कस्मान्मृ
दमदांतात्मन्भवान्भक्षितवान्रहः वदंतितावकाह्येतेकुमारास्तेऽग्रजोऽप्ययम् ३४ नाहंभक्षितवानंबसर्वे-
मिथ्याभिशंसिनः यदिसत्यगिरस्तर्हिसमक्षंपश्यमेमुखम् ३५ यद्येवंतर्हिव्यादेहीत्युक्तःसभगवान्हरिः
व्यादत्ताव्याहतैश्वर्यःक्रीडामनुजबालकः ३६ सातत्रददृशेविश्वंजगत्स्थास्नुचखंदिशः साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलं
सवाय्वग्नींदुतारकम् ३७

भत तदातुमहदाश्चर्यमभूदितिकथयन्नाह एकदेति ३२उपालभ्यनिर्भर्त्स्यभयेनसंभ्रां
तप्रेक्षणेचपलनिरीक्षणेअक्षिणीयस्यतम् ३३ अदांतात्मन् चपलगात्र रहःएकांते ३४ नाहंभक्षितवानिति नहिबाल्यंकिंचिन्म
याभक्ष्यते मत्कुक्षावादावेवसर्वमस्तीतिभावः समक्षंप्रत्यक्षम् ३५ व्यादेहि मुखंप्रसारयेति व्यादत्तप्रसारितवान् ३६ तत्रत-
स्मिन्मुखेविश्वंददृशे ददर्श तत्प्रपंचयति जगत्जंगमंस्थास्नुस्थावरम् खमंतरिक्षंलोकम् साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलंपर्वतद्वीपसमुद्रसहि
तंभूगोलंभूर्लोकंवायुःप्रवहः अग्निर्वैद्युतः इंदुश्चतारकाश्चतत्सहितम् ३७ ७ ७ ७ ७

ज्योतिश्चक्रंस्वर्लोकम् वैकारिकाणिदेवाः मनइतिवैकारिकशब्देनगृहीतमपिदेववैलक्षण्यात्पुनरुक्तम् इंद्रियाणिचतैजसानि मात्रास्ता
मसाः शब्दादयः ३८ एवमेतद्विचित्रंविश्वंसह एकदेववीक्ष्य विचित्रतामाह जीवश्चगुणक्षोभकः कालश्चपरिणामहेतुः स्वभावश्चजन्म
हेतुः कर्मचतत्संस्कारः आशयश्च एतैर्लिंगानांचराचरशरीराणांभेदोयस्मिन्तत् तत्रव्रजंचसहात्मानंस्वसहितंक्वचिद्वीक्ष्यसूनोस्तनौ अ॰
स्येविदारिते आस्येशंकामवाप ३९ तामेवाह किंस्वप्नइति परितोविलोक्याह नायंस्वप्नः तर्हिकिंदेवस्यहरेर्माया तथाचेदन्येकिंनपश्यं
ति तर्हिकिंवामदीयएवकश्चिद्बुद्धिमोहः विपर्यासः दर्पणेमुखवत् एवंतर्हिअयंकृष्णोऽपिकथमंतःप्रतीयते अंतर्बहिश्चैकरूपेणचकथंज
गत्प्रतीयते तथासतिबिंबप्रतिबिंबयोरिवपरस्परंवैपरीत्येनप्रतीतिःस्यादित्याशंक्यान्यथावितर्कयति अथोइति अथवाममामुष्यार्भकस्य

ज्योतिश्चक्रंजलंतेजोनभस्वान्वियदेवच वैकारिकाणींद्रियाणिमनोमात्रागुणास्त्रयः ३८ एतद्विचित्रंसहजी
वकालस्वभावकर्माशयलिंगभेदम् सूनोस्तनौवीक्ष्यविदारितास्येव्रजंसहात्मानमवापशंकाम् ३९ किंस्वप्नए
तदुतदेवमायाकिंवामदीयोबतबुद्धिमोहः अथोअमुष्यैवममार्भकस्ययःकश्चनौत्पत्तिकआत्मयोगः ४० अ॰
थोयथावन्नवितर्कगोचरंचेतोमनःकर्मवचोभिरंजसा यदाश्रयंयेनयतःप्रतीयतेसुदुर्विभाव्यंप्रणतास्मितत्प
दम् ४१ अहंममासौपतिरेषमेसुतोव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपासती गोप्यश्चगोपाःसहगोधनाश्चमेयन्माययेत्थं
कुमतिःसमेगतिः ४२ इत्थंविदिततत्त्वायांगोपिकायांसईश्वरः वैष्णवींव्यतनोन्मायांपुत्रस्नेहमयींविभुः ४३
सद्योनष्टस्मृतिर्गोपीसारोप्यारोहमात्मजम् प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयासयथापुरा ४४

पिसतोयः कश्चनाचिंत्यआत्मयोगः
स्वीयमैश्वर्यंऔत्पत्तिकःस्वाभाविकः ४० चरमंपक्षमाश्रित्यायमीश्वरइतिनिश्चित्याह अथोइति चेतश्चित्तंचित्तादिभिर्नवितर्कगोचरं
जगद्यदाश्रयंयदधिष्ठानंयेनकरणाधिष्ठात्रा यतोबुद्धिवृत्त्यभिव्यक्तात् नन्विदमवितर्क्यंभवतुतत्पदंकीदृक् अतआह सुदुर्विभाव्यमिति
इदमत्यंतमचिंत्यमित्यर्थः ४१ एवंप्रपंचप्रतीत्योन्नीतंतत्त्वंपुनर्जीवसंसृतिहेतुमायाश्रयत्वेनोन्नयंत्याह अहमिति यशोदानामाह मसौम
मपतिः अमुष्यव्रजेश्वरस्याखिलवित्तपाऽधिष्ठात्री अहंसतीजायाएषकृष्णोमेसुतःगोप्यादयश्चमदीयाइतीत्थंकुमतिर्यन्माययासएषमे
शरणमिति ४२ वैष्णवींस्वीयाम् ४३ प्रवृद्धेनस्नेहेनकलिलंव्याप्तंहृदयंयस्याःसापुरेवासआसीत् ४४ ८२ ८२

मायाबलोद्रेकमाह त्रय्येति त्रय्याकर्मकांडरूपयाइंद्रादिरूपेण उपनिषद्भिर्ब्रह्मेति सांख्यैःपुरुषइति योगैःपरमात्मेति सात्वतैर्भगवानि
ति उपगीयमानंमाहात्म्यंयस्यतम् ४५ अतिविस्मयेनपृच्छति नंदइति महोदयंमहानुदयउद्भवोयस्यतत् ४६ ययोःप्रसन्नोवतीर्णस्तौपि
तरावपियंनान्वविंदेतांनप्राप्नुताम् कृष्णस्योदारंमहत् अर्भकेहितंबाललीलांयच्चकवयोगायंति तद्योऽविंदत् सकिंश्रेयोऽकरोदिति ४७
ब्रह्मण आदेशान् गोपालनादिलक्षणान् ४८ ४९ सएवेहद्रोणोजज्ञे सचनंदइतिख्यातःसाचधरायशोदाऽभवत् ५० गोपगोपीना-

त्रय्याचोपनिषद्भिश्चसांख्ययोगैश्चसात्वतैः उपगीयमानमाहात्म्यंहरिंसाऽमन्यतात्मजम् ४५ राजोवाच
नंदःकिमकरोद्ब्रह्मन्श्रेयएवंमहोदयम् यशोदाचमहाभागापपौयस्याःस्तनंहरिः ४६ पितरौनान्वविंदेतांकृ
ष्णोदारार्भकेहितम् गायंत्यद्यापिकवयोयल्लोकशमलापहम् ४७ श्रीशुकउवाच द्रोणोवसू
नांप्रवरोधरयासहभार्यया करिष्यमाणआदेशान्ब्रह्मणस्तमुवाचह ४८ जातयोर्नौमहादेवेभुविविश्वेश्व
रेहरौ भक्तिःस्यात्परमालोकेययाऽञ्जोदुर्गतिंतरेत् ४९ अस्त्वित्युक्तःसभगवान्व्रजेद्रोणोमहायशाः जज्ञे
नंदइतिख्यातोयशोदासाधराऽभवत् ५० ततोभक्तिर्भगवतिपुत्रीभूतेजनार्दने दंपत्योर्नितरामासीद्गोपगो
पीषुभारत ५१ कृष्णोब्रह्मणआदेशंसत्यंकर्तुंव्रजेविभुः सहरामोवसंश्चक्रेतेषांप्रीतिंस्वलीलया ५२
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेविश्वरूपदर्शनेअष्टमोऽध्यायः ८ श्रीशुकउवाच एकदा
गृहदासीषुयशोदानंदगेहिनी कर्मांतरनियुक्तासुनिर्ममंथस्वयंदधि १ यानियानीहगीतानितद्बालचरि
तानिच दधिनिर्मंथनेकालेस्मरंतीतान्यगायत २

मपिवस्तुस्वभावादस्त्येवभक्तिः तयोःपुनर्नितरामिति ५१ स्वलीलयापुत्रभावानुकारिण्या ५२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदश
मस्कंधेटीकायामष्टमोऽध्यायः ८ नवमेपयउत्सिक्तेमत्वागोप्ययतत्कृतम् विलोक्यभांडभंगादिकृष्णंदाम्नाबबंधतम् १ तन्नू
दराश्रितंविश्वंदृष्ट्वाविस्मितचेतसः बंधनद्व्यंगुलापूर्त्यापूर्णतामन्वदर्शयत् २ स्वयंदधिनिर्ममंथ १ तदाचागायतेतिचकारान्व-
यः २ श्रीगोपालोविजयते ७ ७ ७ ७ ७

सूत्रनद्धंकांचीबद्धम् रज्ज्वोराकर्षेणश्रमोययोस्तयोर्भुजयोश्चलंतौकंकणौच कबराद्विगलंत्योमालत्योयस्याःसा ३ ४ अधिश्रिते चुल्लीमारोपितेउत्सिच्यमानेअतितापेनोद्रिच्यमाने ५ दृषदश्मनाशिलापुत्रेण अंतरंगृहमध्यंगतः रहः एकांतेनवनीतमभक्षयत् ६ कश्रितंकृतमंदधिमंथनस्थानंप्रविश्यभिन्नंसंदृश्यदृष्ट्वा ७ उलूखलांघ्रेःपरिवर्तितस्यउलूखलस्योपरि शिक्यिशिक्ये चौर्येणविशंकितं चंचलमीक्षणंयस्यतंकृतम् ८ तपसाऐकाग्र्येणईरितंतदाकारतांनीतमतएव क्षमंयोग्यंप्रवेष्टुंयोगिनांमनोऽपियंनापतम् अथवा अन्व-

क्षौमंवासःपृथुकटितटेबिभ्रतीसूत्रनद्धंपुत्रस्नेहस्नुतकुचयुगंजातकंपंचसुभ्रूः रज्ज्वाकर्षश्रमभुजचलत्कंक णौकुंडलेचस्विन्नंवक्त्रंकबरविगलन्मालतीनिर्ममंथ ३ तांस्तन्यकामआसाद्यमथ्नंतींजननींहरिः गृहीत्वादधि मंथानंन्यषेधत्प्रीतिमावहन् ४ तमंकमारूढमपाययत्स्तनंस्नेहस्नुतंसस्मितमीक्षतीमुखम् अतृप्तमुत्सृज्यजवे नसाययावुत्सिच्यमानेपयसित्वधिश्रिते ५ संजातकोपःस्फुरितारुणाधरंसंदश्यदद्भिर्दधिमंथभाजनम् भित्वा मृषाश्रुर्दृषदश्मनारहोजघासहैयंगवमंतरंगतः ६ उत्तार्यगोपीसुशृतंपयःपुनःप्रविश्यसंदृश्यचदध्यमत्रकम् भग्नंविलोक्यस्वसुतस्यकर्मतज्जहासतंचापिनतत्रपश्यती ७ उलूखलांघ्रेरुपरिव्यवस्थितंमर्काययकामंददतं शिचिस्थितम् हैयंगवंचौर्यविशंकितेक्षणंनिरीक्ष्यपश्चात्सुतमागमच्छनैः ८ तामात्तयष्टिंप्रसमीक्ष्यसत्वरस्त तोऽवरुह्यापससारभीतवत् गोप्यन्वधावन्नयमापयोगिनांक्षमंप्रवेष्टुंतपसेरितंमनः ९ अन्वंचमानाजननीबृह च्चलच्छ्रोणीभराक्रांतगतिःसुमध्यमा जवेनविस्रंसितकेशबंधनच्युतप्रसूनानुगतिःपरामृशत् १० कृतागसंतं प्ररुदंतमक्षिणीकर्षंतमंजन्मषिणीस्वपाणिना उद्वीक्ष्यमाणंभयविह्वलेक्षणंहस्तेगृहीत्वाभिषयंत्यवागुरत् ११

धावत्केवलंनत्वाप यतोयोगिनांमनोऽपियंप्रवेष्टुंनक्षममिति ९ अन्वंचमानाएवंकृष्णमनुगच्छंती बृहत्योश्चलंत्योःश्रोण्योर्भारेणाक्रांतास्तब्धा गतिर्यस्याःसा विस्रंसितात्केशबंधात्च्युतैःप्रसूनैरनुगतिरनुगमनंयस्याःसा यद्वा जवेनकंपितात्केशबंधात्पुरःपतितानिप्रसूनानि अनुपश्चा द्गतिर्यस्याःसा परामृशत् धृतवती १० अंजन्मषिणी अंजंतीसर्वतःप्रसरंतीमषीययोस्ते अक्षिणीस्वपाणिनाकर्षंतंसंमर्दयंतम् भिषयंती कृत्वश्छंदसः भीषयंतीभयमुत्पादयंती अवागुरत् अभर्त्सयत् ११ छ छ छ

इयेषऐच्छत् अतद्वीर्यकोविदातत्प्रभावानभिज्ञा १२ अकोविदत्वमाह नचांतरितिपंचभिः बंधनंहिबहिः परिवृतेनेदाम्ना अंतरावृतस्य भवति तथाच्चपूर्वापरविभागवतोवस्तुनः पूर्वतोदामधृत्वापरितः परिवेष्टनेनभवति नत्वेतदस्तीत्याह नचांतरिति किंच व्यापकेनव्याप्यस्यबंधोभवति नत्वविपरीतमित्याह पूर्वापरमिति किंच तद्व्यतिरिक्तस्यचाभावात्नबंधइत्याह जगच्चयइति १३ तंमर्त्यलिंगमधोक्ष

त्सत्कायष्टिंस्कृतंभीतंविज्ञायार्भकवत्सला इयेषकिलतंबद्धुंदाम्नाऽतद्वीर्यकोविदा १२ नचांतर्नबहिर्यस्यनपूर्वंनापिचापरम् पूर्वापरंबहिश्चांतर्जगतोयोजगच्चयः १३ तंमत्वात्मजमव्यक्तंमर्त्यलिंगमधोक्षजम् गोपिकोलूखलेदाम्नाबबंधप्राकृतंयथा १४ तद्दामबद्ध्यमानस्यस्वार्भकस्यकृतागसः द्व्यंगुलोनमभूत्तेनसंदधेऽन्यच्चगोपिका १५ यदासीत्तदपिन्यूनंतेनान्यदपिसंदधे तदपिद्व्यंगुलंन्यूनंयद्यदादत्तबंधनम् १६ एवंस्वगेहदामानियशोदासंदधत्यपि गोपीनांसुस्मयंतीनांस्मयंतीविस्मिताऽभवत् १७ स्वमातुःस्विन्नगात्रायाविस्रस्तकबरस्रजः दृष्ट्वापरिश्रमंकृष्णःकृपयासीत्स्वबंधने १८ एवंसंदर्शिताह्यंगहरिणाभृत्यवश्यता स्ववशेनापिकृष्णेनयस्येदंसेश्वरंवशे १९ नेमंविरिंच्योनभवोनश्रीरप्यंगसंश्रया प्रसादंलेभिरेगोपीयत्तत्प्रापविमुक्तिदात् २० नायंसुखापोभगवान्देहिनांगोपिकासुतः ज्ञानिनांचात्मभूतानांयथाभक्तिमतामिह २१ कृष्णस्तुगृहकृत्येषुव्यग्रायांमातरिप्रभुः अद्राक्षीदर्जुनौपूर्वंगुह्यकौधनदात्मजौ २२ पुरानारदशापेनवृक्षतांप्रापितौमदात् नलकूबरमणिग्रीवावितिख्यातौश्रियाऽन्वितौ २३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेगोपीप्रसादोनामनवमोऽध्यायः ९

जमात्मजंमत्वाबबंधेति १४ द्व्यंगुलोनंद्वाभ्यामंगुलाभ्यामूनं अपूर्णम् १५ स्मितंकुर्वतीनांमध्येस्वयमपिहसंतीविस्मयमाप १७ १८ नन्वेवंस्वातंत्र्यभंगइत्याह एवंसंदर्शितेति सेश्वरमिदंविश्वंयस्यवशेयदधीनमित्यर्थः १९ भगवत्प्रसादमन्येपिभक्तालभंते इदंतुतिचित्रमितिसरोमांचितमाह नेममिति विरिंच्यःपुत्रोऽपिभवःस्वात्माऽपि श्रीर्जायाऽपि २० फलितमाह नायमिति देहिनांदेहाभिमानिनांतापसादीनां ज्ञानिनांनिवृत्ताभिमानानामपीति २१ भक्तैर्बद्धस्याप्यन्यमोचकत्वमाह कृष्णस्त्विति २२ २३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांनवमोऽध्यायः ९ छ छ छ छ

दशमेपातयद्विगन्वंतरायमलार्जुनौ तत्रत्याभ्यांचदेवाभ्यांकृष्णःकृतइतीर्यते १ यद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेर्भगवतोत्तमस्यापितमः
क्रोधः तदेतत्कथ्यतामिति १ २ ३ गंगायामंतर्मध्ये कथंभूते अंभोजानांवनानितेषांराजयः ताःविद्यंतेयस्मिन्तस्मिन् ४ अपश्य
त्दृष्ट्वाचक्षीबाणौमत्तौसमबुध्यत ५ कुतइत्यतआह तंदृष्ट्वेति ६ अनुग्रहार्थाय अनुग्रहश्चमदनाशः अर्थश्चश्रीकृष्णदर्शनंतद
र्थमिदंवक्ष्यमाणंनह्यन्यइत्यादि ७ जोष्यान्प्रियान्विषयान्जुषतःसेवमानस्यपुंसः श्रीमदादन्यआभिजात्यादिःसत्कुलविद्यादिज-

राजोवाच कथ्यतांभगवन्नेतत्तयोःशापस्यकारणम् यत्तद्विगर्हितंकर्मयेनवादेवर्षेस्तमः १
श्रीशुकउवाच रुद्रस्यानुचरौभूत्वासुदृप्तौधनदात्मजौ कैलासोपवनेरम्येमंदाकिन्यांमदोत्कटौ २ वारु
णींमदिरांपीत्वामदाघूर्णितलोचनौ स्त्रीजनैरनुगायद्भिश्चेरतुःपुष्पितेवने ३ अंतःप्रविश्यगंगायामंभोजवनरा
जिनि चिक्रीडतुर्युवतिभिर्गजाविवकरेणुभिः ४ यदृच्छयाचदेवर्षिर्भगवांस्तत्रकौरव अपश्यन्नारदोदेवौक्षी
बाणौसमबुध्यत ५ तंदृष्ट्वाव्रीडितादेव्योविवस्त्राःशापशंकिताः वासांसिपर्यधुःशीघ्रंविवस्त्रौनैवगुह्यकौ ६
तौदृष्ट्वामदिरामत्तौश्रीमदांधौसुरात्मजौ तयोरनुग्रहार्थायशापंदास्यन्निदंजगौ ७ नारदउवाच न
ह्यन्योजुषतोजोष्यान्बुद्धिभ्रंशोरजोगुणः श्रीमदादाभिजात्यादिर्यत्रस्त्रीद्यूतमासवः ८ हन्यंतेपशवोयत्रनिर्द
यैरजितात्मभिः मन्यमानैरिमंदेहमजरामृत्युनश्वरम् ९ देवसंज्ञितमप्यंतेकृमिविड्भस्मसंज्ञितम् भूतध्रुक्त
त्कृतेस्वार्थंकिंवेदनिरयोयतः १० देहःकिमन्नदातुःस्वंनिषेक्तुर्मातुरेवच मातुःपितुर्वाबलिनःक्रेतुरग्नेःशुनो
पिवा ११ एवंसाधारणंदेहमव्यक्तप्रभवाप्ययम् कोविद्वानात्मसात्कृत्वाहंतिजंतूनृतेऽसतः १२

नितोमदः अन्योवारजोगुणः
रजःकार्यःहास्यहर्षादिरूपोनहितथाबुद्धिभ्रंशःबुद्धिंभ्रंशयतीतितथा किंतु श्रीमदएवेति तदाह यत्रेत्यादिचतुर्भिःयत्रश्रीमदे ८ इमंनश्वरं
देहम् अजरामृत्यु अजरश्च अमृत्युश्चयथातथामन्यमानैः ९ नरदेवभूदेवसंज्ञितमपिश्वादिभिर्भक्षितंविट्संज्ञितंदग्धंभस्मसंज्ञितमन्यदाकृ
मिसंज्ञितंतत्कृतेतदर्थंयोभूतध्रुक्द्रोग्धायतोभूतद्रोहान्निरयोभवतिसकिंस्वार्थंवेद नैववेदेत्यर्थः १० इदानींदेहे अहंभावोऽपिनघटतइत्याह
देहइति निषेक्तुःपितुःमातुःपितुर्वामातामहस्यपुत्रिकाकरणे ११ अव्यक्तप्रभवाप्ययमव्यक्तात्प्रभवस्तस्मिन्नेवाप्ययोयस्यतमात्मसात्कृत्वा आत्मे
तिमत्वा असतांमूढादृते १२

एवंश्रीमदविचेष्टितंउत्क्रान्तस्तीकारंनिश्चिनोति असतइति परंश्रेष्ठंदारिद्र्यमेवकेवलमिति कुतइत्यतआह आत्मौपम्येनेति ततोनद्रुह्य
तीतिभावः १३ सदृष्टांतमाह यथेति मुखम्लान्यादिलिंगैः सर्वेषांजीवानांसुखदुःखेसमेइतिज्ञातवानित्यर्थः १४ किंच दारिद्र्यंमोक्षमपि-
साधयतीत्याह दरिद्रइतिश्लोकचतुष्टयेन निरहंस्तंभोनिर्गतःअहंकाररूपःस्तंभोयस्मात्सः १५ १६ युज्यंतेस्वतएवसंगच्छंते तर्षंतृष्णाम्
१७ ननुसाधूनामपिधनिकःप्रियःस्यान्नदरिद्रइतितत्राह साधूनामिति धनेनस्तंभोगर्वोयेषांतैः १८ तमोमदंअज्ञानकृतंमदम् १९ तमःप्लु

असतःश्रीमदांधस्यदारिद्र्यंपरमांजनम् आत्मौपम्येनभूतानिदरिद्रःपरमीक्षते १३ यथाकंटकविद्धांगोजंतो
र्नेच्छतितांव्यथाम् जीवसाम्यंगतोलिंगैर्नतथाऽविद्धकंटकः १४ दरिद्रोनिरहंस्तंभोमुक्तःसर्वमदैरिह कृच्छ्रंय
दृच्छयाऽऽप्नोतितद्धितस्यपरंतपः १५ नित्यंक्षुत्क्षामदेहस्यदरिद्रस्यान्नकांक्षिणः इंद्रियाण्यनुशुष्यंतिहिंसाऽपि
विनिवर्त्तते १६ दरिद्रस्यैवयुज्यंतेसाधवःसमदर्शिनः सद्भिःक्षिणोतितंतर्षंततआराद्विशुद्ध्यति १७ साधूनां
समचित्तानांमुकुंदचरणैषिणाम् उपेक्ष्यैःकिंधनस्तंभैरसद्भिरसदाश्रयैः १८ तदहंमत्तयोर्माध्व्यावारुण्याश्रीम
दांधयोः तमोमदंहरिष्यामिस्त्रैणयोरजितात्मनोः १९ यदिमौलोकपालस्यपुत्रौभूत्वातमःप्लुतौ नविवाससमा-
त्मानंविजानीतःसुदुर्मदौ २० अतोऽर्हतःस्थावरतांस्यातांनैवंयथापुनः स्मृतिःस्यान्मत्प्रसादेनतत्रापिमदनुग्र
हात् २१ वासुदेवस्यसान्निध्यंलब्ध्वादिव्यशरच्छते वृत्तेस्वर्लोकतांभूयोलब्धभक्तीभविष्यतः २२
श्रीशुकउवाच एवमुक्त्वासदेवर्षिर्गतोनारायणाश्रमम् नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यमलार्जुनौ २३
ऋषेर्भागवतमुख्यस्यसत्यंकर्त्तुंवचोहरिः जगामशनकैस्तत्रयत्रास्तांयमलार्जुनौ २४ देवर्षिर्मेप्रियतमोयदिमौ
धनदात्मजौ तत्तथासाधयिष्यामियद्गीतंतन्महात्मना २५ इत्यंतरेणार्जुनयोःकृष्णस्तुयमयोर्ययौ आत्मनिर्वे
शमात्रेणतिर्यग्गतमुलूखलम् २६

तौतमोव्याप्तौ २० शपतिअतोऽर्हतइति अनुगृह्णाति स्यातांनैवमित्यादिना मत्प्रसादेनस्मृतिःस्यात्
२१ स्वर्लोकतांदेवत्वंपुनर्लब्ध्वामदनुग्रहाल्लब्धभक्तीभविष्यतइति २२ २३ परस्तनमाह ऋषेरिति २४ किमितिसत्यंकर्त्तव्यंतत्राह देवर्षिरि
ति यद्यतः तत्ततः २५ यमयोर्यमलयोःसहजातयोः आत्मनःकृष्णस्यतन्मध्यप्रवेशमात्रेण २६ ७ ७ ७

अनुअंचतीत्यन्वकृतत्रहेतुः दामोदरेणेति उत्कलितःउत्पाटितः अंघ्रिबंधोमूलबंधोययोस्तौ परमस्यश्रीकृष्णस्यविक्रमितंविक्रमस्तेनातिवेपः कंपोयेषुतेस्कंधप्रवालविटपाययोस्तौ २७ ककुभःप्रतिसर्वतःस्फुरंताविस्यर्थः यद्वा दिशःप्रकाशयंताविति कुजयोर्वृक्षयोः स्थितोऽग्निर्यथामूर्तिमान्नुपैति तथोपेत्यविरजसौनिर्मदौ निरहंकारिणौनष्टगर्वावितियावत् २८ गोपालंमांयुवांदेवौकिमितिप्रणताविति्त्वेत्तत्राहतुः हेकृष्णकृष्णमहायोगिन् अचिंत्यप्रभावस्त्वंनबालः किंतुपरःपुरुषः यतः आद्यः कारणभूतः तत्रापिननिमित्तमात्रम् किंतु उपादानमपित्वमेवेत्याशयेनतुष्टुवतुः व्यक्ताव्यक्तमिति स्थूलसूक्ष्ममिदंरूपंतेतवब्राह्मणाः ब्रह्मविदः विदुरिति २९ नियंतापित्वमेवेत्यूचतुः त्वमेकइति देहःअस

बालेननिष्कर्षयताऽन्वगुलूखलंतद्दामोदरेणतरसोत्कलितांघ्रिबंधौ निष्पेततुःपरमविक्रमितातिवेपस्कंधप्रवालविटपौकृतचंडशब्दौ २७ तत्रश्रियापरमयाककुभःस्फुरंतौसिद्धावुपेत्यकुजयोरिवजातवेदाः कृष्णंप्रणम्यशिरसाऽखिललोकनाथंबद्धांजलीविरजसाविदमूचतुःस्म २८ कृष्णकृष्णमहायोगिंस्त्वमाद्यःपुरुषःपरः व्यक्ताव्यक्तमिदंविश्वंरूपंतेब्राह्मणाविदुः २९ त्वमेकःसर्वभूतानांदेहास्वात्मेंद्रियेश्वरः त्वमेवकालोभगवान्विष्णुरव्ययईश्वरः ३० त्वंमहान्प्रकृतिःसाक्षाद्रजःसत्वतमोमयी त्वमेवपुरुषोऽध्यक्षःसर्वक्षेत्रविकारवित् ३१ गृह्यमाणैस्त्वमग्राह्योविकारैःप्राकृतैर्गुणैः कोन्विहार्हतिविज्ञातुंप्राक्सिद्धंगुणसंवृतः ३२ तस्मैतुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे आत्मद्योतगुणैश्छन्नमहिम्नेब्रह्मणेनमः ३३

वः प्राणाः आत्माअहंकारः इंद्रियाणिच तेषामीश्वरःनन्वस्यकालोनिमित्तंप्रकृतिरुपादानंप्रकृतेर्जातोमहान्विश्वात्मतयापरिणमतेपुरुषः कर्त्तानियंताचकिमत्राहमत आहतुः त्वमेवकालइत्यादिनासार्धेनयतोभगवानीश्वरोविष्णुस्त्वमतः कालोनामतवलीला ३० प्रकृतिः शक्तिः पुरुषोंऽशः महान्कार्यम् अतस्त्वमेवसर्वमित्यर्थः ३१ नन्वहमेवचेत्सर्वंतर्हिघटादिज्ञानेमज्ज्ञानंकिंनभवति भवतीतिचेत्सर्वोऽपिब्रह्मवित्स्यादत आहतुः गृह्यमाणैरिति दृश्यत्वेनवर्त्तमानैर्बुद्ध्यहंकारेंद्रियादिभिः द्रष्टात्वंनगृह्यसइतिभावः ननुतर्हिजीवोजानातुनेत्याहतुः कोन्विहेति जीवाद्युत्पत्तेःप्रागेवस्वप्रकाशतयासिद्धंत्वांकोवाजानाति गुणसंवृतः देहाद्यावृतः ३२ अतोदुर्ज्ञेयत्वात्केवलंप्रणमतः तस्मैतुभ्यमिति आत्मनःस्वस्मात्द्योतःप्रकाशोयेषांतैः गुणैश्छन्नोमहिमायस्य अभ्रैरिवरवेःतस्मै ३३ ७ ७ ७ ७

अहोहमीश्वरइतिकुतोज्ञातंतत्राहतुः यस्येति ३४ भवायोद्भवायविभवाय विगतोभवोयस्मिन्तस्मै कैवल्यायेत्यर्थः ३५ ३६ नौआवा
मनुचरः कुबेरोनारदोवा तस्यकिंकरौ भगवतस्तवदर्शनम् ३७ तत्रगतयोरावयोः पूर्वस्वभावोमाभूत् किंतुवाणीगुणानुकथनइत्यादिनः अ
स्मदोर्द्वयोश्चेतिद्विवचनस्थानेबहुवचनम् अस्मत्संगिनांसर्वेषामपीतिबहुवचनंवा तवनिवासभूतंयत्जगत्तस्यप्रणामे त्वन्निवासभूतमि
तिबहुमानेनजगतः प्रणामेशिरोस्त्वित्यर्थः भवत्तनूनांभवतोमूर्तीनाम् ३८ संकीर्तितः संस्तुतः ३९ वाग्भिर्नह्यन्योजकषतोजोष्यानित्यादि-

यस्यावताराज्ञायंतेशरीरेष्वशरीरिणः तैस्तैरतुल्यातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वसंगतैः ३४ सभवान्सर्वलोकस्यभवाय-
विभवायच अवतीर्णोंऽशभागेनसांप्रतंपतिराशिषाम् ३५ नमःपरमकल्याणनमःपरममंगल वासुदेवायशां
ताययदूनांपतयेनमः ३६ अनुजानीहिनौभूमंस्तवानुचरकिंकरौ दर्शनंनौभगवतऋषेरासीदनुग्रहात् ३७ वा
णीगुणानुकथनेश्रवणौकथायांहस्तौचकर्मसुमनस्तवपादयोर्नः स्मृत्यांशिरस्तवनिवासजगत्प्रणामे दृष्टिःसतां-
दर्शनेऽस्तुभवत्तनूनाम् ३८ श्रीशुकउवाच इत्थंसंकीर्तितस्ताभ्यांभगवान्गोकुलेश्वरः दाम्नाचो
लूखलेबद्धःप्रहसन्नाहगुह्यकौ ३९ श्रीभगवानुवाच ज्ञातंममपुरैवैतदृषिणाकरुणात्मना यच्छ्री
मदांधयोर्वाग्भिर्विभ्रंशोऽनुग्रहःकृतः ४० साधूनांसमचित्तानांसुतरांमत्कृतात्मनाम् दर्शनान्नोभवेद्बंधःपुंसोऽ
क्ष्णोःसवितुर्यथा ४१ तद्गच्छतंमत्परमौनलकूबरसादनम् संजातोमयिभावोवामीप्सितःपरमोभवः ४२
श्रीशुकउवाच इत्युक्तौतौपरिक्रम्यप्रणम्यचपुनःपुनः बद्धोलूखलमामंत्र्यजग्मतुर्दिशमुत्तराम् ४३ इति
श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनारदशापोनामदशमोऽध्यायः १० छ छ छ

भिः श्रीविभ्रंशरूपोऽनुग्रहः कृतइति ४० युक्तमेवैतदित्याह साधूनांस्वधर्मवर्तिनांसमचित्तानामात्मविदांसुतरांमत्कृतात्मनांमय्यर्पितचि
त्तानांतेषांकृपातिरेकात्सुतरामित्युक्तम् सवितुर्दर्शनादक्ष्णोर्यथाबंधोनभवेत्तद्वत् ४१ प्राधान्यादेकस्यसंबोधनम् हेनलकूबर युवांतत्त
स्मात्सादनंस्वनिकेतंमत्परमौसंतौगच्छतम् युवयोरपेक्षितोमयिप्रेमाजातएव अभवःनभवोयस्मिन्सः ४२ बद्धोलूखलंबद्धमुलूखलंय
स्मिन्तम् ४३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांदशमोऽध्यायः १० छ छ छ

एकादशेसमागत्यवृंदावनमथार्भकैः वत्सान्पालयतानेनहतौवत्सबकासुरौ १ निर्घातोवज्रपातइतिभयेनशंकिताः १ तल्लक्ष्यंप्रत्यक्षतः
पुरतोदृश्यमपिपतनकारणमविज्ञायबभ्रमुः २ लक्ष्यंकारणंदर्शयति उलूखलमिति भ्रमकारणमाह कस्येदंराक्षसादेः कर्मकुतोवा
कारणात् अहोआश्चर्यमुत्पातइतिकातराः भीताःसंतोबभ्रमुरित्यर्थः ३ मध्यगेनवृक्षयोर्मध्यगतेननकेवलमेतावत् वृक्षाभ्यांनिर्ग
तौदिव्यौपुरुषावप्यचक्ष्महि दृष्टवंतोवयमिति ४ केवलंतार्किकानजगृहुरेव अन्येतुसंदेहयुक्तचित्ताबभूवुरिति ५ भगवन्मायाविमो

श्रीशुकउवाच गोपानंदादयःश्रुत्वाद्रुमयोःपततोरवम् तत्राजग्मुःकुरुश्रेष्ठनिर्घातभयशंकिताः १
भूम्यांनिपतितौतत्रददृशुर्यमलार्जुनौ बभ्रमुस्तदविज्ञायलक्ष्यंपतनकारणम् २ उलूखलंविकर्षंतंदाम्नाब-
द्धंचबालकम् कस्येदंकुतआश्चर्यमुत्पातइतिकातराः ३ बालाऊचुरनेनेतितिर्यग्गतमुलूखलम् विकर्षतामं
ध्यगेनपुरुषावप्यचक्ष्महि ४ नतेतदुक्तंजगृहुर्नघटेतेतितस्यतत् बालस्योत्पाटनंतर्वोःकेचित्संदिग्धचेतसः ५
उलूखलंविकर्षंतंदाम्नाबद्धंस्वमात्मजम् विलोक्यनंदःप्रहसद्वदनोविमुमोचह ६ गोपीभिःस्तोभितोऽनृत्यद्भ
गवान्बालवत्क्वचित् उद्गायतिक्वचिन्मुग्धस्तद्वशोदारुयंत्रवत् ७ बिभर्त्तिक्वचिदाज्ञप्तःपीठकोन्मानपादुक
म् बाहुक्षेपंचकुरुतेस्वानांचप्रीतिमावहन् ८ दर्शयंस्तद्विदांलोकेआत्मनोभृत्यवश्यताम् व्रजस्योवाहवैहर्-
षंभगवान्बालचेष्टितैः ९ गृण्हीहिभोफलानीतिश्रुत्वासत्वरमच्युतः फलार्थीधान्यमादायययौसर्वफलप्रदः
१० फलविक्रयिणीतस्यच्युतधान्यकरद्वयम् फलैरपूरयद्रत्नैःफलभांडमपूरिच ११ सरित्तीरगतंकृष्णंभग्ना
र्जुनमथाह्वयत् जन्मर्क्षमद्यभवतोनिमेभ्योदेहिगाःशुचिः १२ पश्यपश्यवयस्यास्तेमातृमृष्टान्स्वलंकृतान् त्वं
चस्नातःकृताहारोविहरस्वस्वलंकृतः १३ नोपेयातांयदाहूतौक्रीडासंगेनपुत्रकौ यशोदांप्रेषयामासरोहिणीपुत्र
वत्सलाम् १४

हितस्यनंदस्याचरितमाह उलूखलमिति ६ त्रास्यंतेमामितिशंकमानोऽतीवबाल्यमनुकरोतिस्मतदाह गोपीभिरिति
स्तोभितः करतालादिनाप्रोत्साहितः ७ इदमानयेत्याज्ञप्तः आनेतुमसमर्थइवबिभर्त्तिकेवलंपीठादि बाहुक्षेपंकरचालनंच तद्विदांचेति २४
चकारान्वयः ८ तदैश्वर्यविदंतियेतेषाम् एवंव्रजस्यहर्षमुवाहेति ९ १० ११ १२ १३ १४ छ छ छ

अशेषादेवाब्रह्मादयः तेषांशेखरंमुकुटमणिम् १५ १६ १७ १८ १९ रंतुंवृंदावनंगंतुमंतः कृष्णेनयंत्रिताः स्वतंत्राइवनंदाद्यामंत्रमेत
दमंत्रयन् ब्रजकार्यंगोकुलस्यहितकृत्यम् २० २१ २२ २३ विपदंवीनांपक्षिणांस्थानम् वियत्नभः विगतप्रतिष्ठंवा २४ अन्यतमो-

इत्थंयशोदातमशेषशेखरंमत्वासुतंस्नेहनिबद्धधीर्नृप हस्तेगृहीत्वासहराममच्युतंनीत्वास्ववाटंकृतवत्यथोदय
म् १५ क्रीडंतंसासुतंबालैरतिवेलंसहाग्रजम् यशोदाजोहवीत्कृष्णंपुत्रस्नेहस्नुतस्तनी १६ कृष्णकृष्णारविंद
क्षतातएहिस्तनंपिब अलंविहारैःक्षुत्क्षांतःक्रीडाश्रांतोसिपुत्रक १७ हेरामागच्छताताशुसानुजःकुलनंदन प्रा
तरेवकृताहारस्तद्भवान्भोक्तुमर्हति १८ प्रतीक्षतेत्वांदाशार्हभोक्ष्यमाणोव्रजाधिपः एह्यावयोःप्रियंधेहिस्वगृ-
हान्यातबालकाः १९ श्रीशुकउवाच गोपवृद्धामहोत्पातानंनुभूयबृहद्वने नंदादयःसमागम्यव्रजका
र्यममंत्रयन् २० तत्रोपनंदनामाहगोपोज्ञानवयोधिकः देशकालार्थतत्वज्ञःप्रियकृद्रामकृष्णयोः २१ उत्थातव्य
मितोऽस्माभिर्गोकुलस्यहितैषिभिः आयांत्यत्रमहोत्पाताबालानांनाशहेतवः २२ मुक्तःकथंचिद्राक्षस्याबालघ्न्या
बालकोह्यसौ हरेरनुग्रहान्नूनमनश्चोपरिनापतत् २३ चक्रवातेननीतोयंदैत्येनविपदंवियत् शिलायांपति
तस्तत्रपरित्रातःसुरेश्वरैः २४ यन्नम्रियेतद्रुमयोरंतरंप्राप्यबालकः असावन्यतमोवाऽपितदप्यच्युतरक्षणम्
२५ यावदौत्पातिकोऽरिष्टोव्रजंनाभिभवेदितः तावद्बालानुपादाययास्यामोऽन्यत्रसानुगाः २६ वनंवृंदावननंना
मपशव्यंनवकाननम् गोपगोपीगवांसेव्यंपुण्याद्रितृणवीरुधम् २७ तत्तत्राद्यैवयास्यामःशकटान्युंक्तमा-
चिरम् गोधनान्यग्रतोयांतुभवतांयदिरोचते २८ तच्छ्रुत्वैकधियोगोपाःसाधुसाध्वितिवादिनः व्रजान्स्वान्-
स्वान्समायुज्ययपूरूढपरिच्छदाः २९ वृद्धान्बालान्स्त्रियोराजन्सर्वोपकरणानिच अनस्स्वारोप्यगोपालाय
त्ताआत्तशरासनाः ३० गोधनानिपुरस्कृत्यशृंगाण्यापूर्यसर्वतः तूर्यघोषेणमहताययुःसहपुरोहिताः ३१

वाकश्चिद्बालः अच्युतेनैवरक्षणमासीत् २५ अरिष्टः अनर्थः इतःस्थानात् २६ पशव्यंपशुभ्योहितम् नवानिकाननान्यवांतराणिविद्यंतेय-
स्मिन्तत् २७ २८ एकधियः विप्रतिपत्तिरहिताः व्रजान्शकटव्यूहान् रूढाःशकटादिष्वारोपिताःपरिच्छदायैस्ते २९ यत्ताः कृतप्रयत्नाः ३० ३१

नूत्नैः कुचगतैः कुंकुमैः कांतिर्यासांताः नूत्नेषुकुचेषुयत्कुंकुमंतेनकांतिर्यासामितिवा ३२ ३३ व्रजावासंगोकुलवसतिस्थानम् ३४ ३५ स्वकालेनतद्योग्यकालेन ३६ कौमारलीलांनिरूपयति अविदूरइत्यादिना ३७ क्षेपणैःबिल्वामलकादिभिःकिंकिणीयुक्तैःपादैः क्षिपतः ताडयतः वत्सपालाएवद्वित्राः कंबलादिपिहिताः वृषरूपमनुकुर्वंतितैःसह ३८ स्वयमपितथैववृषायमाणौनर्दंतौतदनुका-

गोप्योरूढरथानूत्नकुचकुंकुमकांतयः कृष्णलीलाजगुःप्रीतानिष्ककंठ्यःसुवाससः ३२ तथायशोदारोहिण्यावेकंशकटमास्थिते रेजतुःकृष्णरामाभ्यांतत्कथाश्रवणोन्मुखे ३३ वृंदावनंसंप्रविश्यसर्वकालसुखावहम् तत्रचक्रुर्व्रजावासंशकटैरर्धचंद्रवत् ३४ वृंदावनंगोवर्द्धनंयमुनापुलिनानिच वीक्ष्यासीदुत्तमाप्रीतीरामममाधवयोर्नृप ३५ एवंव्रजौकसांप्रीतिंयच्छंतौबालचेष्टितैः कलवाक्यैःस्वकालेनवत्सपालौबभूवतुः ३६ अविदूरेव्रजभुवःसहगोपालदारकैः चारयामासतुर्वत्सान्नानाक्रीडापरिच्छदौ ३७ क्वचिद्वादयतोवेणुंक्षेपणैःक्षिपतःक्वचित् क्वचित्पादैःकिंकिणीभिःक्वचित्कृत्रिमगोवृषैः ३८ वृषायमाणौनर्दंतौयुयुधातेपरस्परम् अनुकृत्यरुतैर्जंतूंश्चेरतुःप्राकृतौयथा ३९ कदाचिद्यमुनातीरेवत्सांश्चारयतोःस्वकैः वयस्यैःकृष्णबलयोर्जिघांसुर्दैत्यआगमत् ४० तंवत्सरूपिणंवीक्ष्यवत्सयूथगतंहरिः दर्शयन्बलदेवायशनैर्मुग्धइवासदत् ४१ गृहीत्वाऽपरपादाभ्यांसहलांगूलमच्युतः भ्रामयित्वाकपित्थाग्रेप्राहिणोद्गतजीवितम् सकपित्थैर्महाकायःपात्यमानैःपपातह ४२ तंवीक्ष्यविस्मिताबालाःशशंसुःसाधुसाध्विति देवाश्चपरिसंतुष्टाबभूवुःपुष्पवर्षिणः ४३ तौवत्सपालकौभूत्वासर्वलोकैकपालकौ सप्रातराशौगोवत्सांश्चारयंतौविचेरतुः ४४ स्वंस्वंवत्सकुलंसर्वेपाययिष्यंतएकदा गत्वाजलाशयाभ्याशंपाययित्वापपुर्जलम् ४५ तेतत्रददृशुर्बालामहासत्वमवस्थितम् तत्रसुवज्रनिर्भिन्नंगिरेःशृंगमिवच्युतम् ४६ सवैबकोनाममहानसुरोबकरूपधृक् आगत्यसहसाकृष्णंतीक्ष्णतुंडोऽग्रसद्बली ४७

रिशब्दान्कुर्वंतौयुयुधातेइत्यर्थः रुतैः शब्दैःजंतून्हंसमयूरादीन् ३९ ४० मुग्धइवअजानन्निवआसदत् समीपमागमत् ४१ अपरपादाभ्यांसलांगूलंयथाभवतितथागृहीत्वा ४२ ४३ सर्वेषांलोकानामेकौमुख्यौपालकौ प्रातराशःप्रातर्भोज्यंअन्नंतत्सहितौ ४४ अभ्याशंसमीपम् ४५ ४६ ४७

शमआदिर्येषांतेनतुरामः ४८ ४९ तुंडयोः चंच्वोः वीरणवदग्रंथितृणविशेषवत् ५० समीडिरेतुष्टुवुः आनकैः शंखैश्चसंस्तवैःसह
५१ स्वस्थानमागतंप्राणमिवकृष्णंप्रणीयएकीकृत्य ५२ अतिप्रियेणप्रीत्या आदृताः सादराः प्रेत्यागतमिवलोकांतरादागतमिव तृ
षितान्यतृप्तानि अमृतंपिबंतीवईक्षणानियेषांते ५३ अहोबतेत्यादिश्लोकत्रयस्यइतिनंदादयइत्यनेनान्वयः अपिएवमपितेषामेवा
निष्टमासीत् यतस्तैःपूर्वमन्येषांभयंकृतम् ५४ अथघोरदर्शना अपिनाभिभवंतिनधर्षयंति ५५ गर्गोयदाह तस्मान्नंदात्मजो॰

कृष्णंमहाबकग्रस्तंदृष्ट्वारामादयोऽर्भकाः बभूवुरिंद्रियाणीवविनाप्राणंविचेतसः ४८ तंतालुमूलंप्रदहंत
मग्निवद्गोपालसूनुंपितरंजगद्गुरोः चच्छर्दसद्योऽतिरुषाऽक्षतंबकस्तुडेनहंतुंपुनरभ्यपद्यत ४९ तमाप-
तंतंसनिगृह्यतुंडयोर्दोर्भ्यांबकंकंससखंसतांपतिः पश्यत्सुबालेषुददारलीलयामुदावहोवीरणवद्दिवौकसा
म् ५० तदाबकारिंसुरलोकवासिनःसमाकिरन्नंदनमल्लिकादिभिः समीडिरेचानकशंखसंस्तवैस्तद्वीक्ष्यगो
पालसुताविसिस्मिरे ५१ मुक्तंबकास्यादुपलभ्यबालकारामादयःप्राणमिवेंद्रियोगणः स्थानागतंतंपरिर-
भ्यनिर्वृताःप्रणीयवत्सान्व्रजमेत्यतज्जगुः ५२ श्रुत्वातद्विस्मितागोपागोप्यश्चातिप्रियादृताः प्रेत्यागतमि-
वोत्सुक्याद्देक्षंततृषितेक्षणाः ५३ अहोबतास्यबालस्यबहवोमृत्यवोऽभवन् अप्यासीद्विप्रियंतेषांकृतंपूर्वं
यतोभयम् ५४ अथाप्यभिभवंत्येनंनैवतेघोरदर्शनाः जिघांसयैनमासाद्यनश्यंत्यग्नौपतंगवत् ५५ अ-
होब्रह्मविदांवाचोनासत्याःसंतिकर्हिचित् गर्गोयदाहभगवानन्वभावितथैवतत् ५६ इतिनंदादयोगोपाःकृ
ष्णरामकथांमुदा कुर्वंतोरममाणाश्चनाविंदन्भववेदनाम् ५७ एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे नि
लायनैःसेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ५८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवत्सबकवधोनामैका
दशोऽध्यायः ११

यंतेनारायणसमोगुणैरित्यादि वत्सयूथगतंहत्वावत्सदंभासुरंहरिः मुनियूथगतंचाहन्नग्रण्यंदंभिनांबकम्
५६ ५७ ५८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायामेकादशोऽध्यायः ११ द्वादशेतुमहासर्पवपुर्धरमघासुरम् वत्सपान्
गिलंकृष्णोगलेहन्तिनिवर्ण्यते १ महाबकगलक्रीडाकेवलस्यनकौतुकम् इतीवाघासुरमुखेससखःप्रविशद्धरिः २ ६९ ६९

क्वचित्कदाचित्वनाशायवनेएवप्रथमंभोजनंकर्त्तुम् १ तेनैवशृंगरवेणश्रीकृष्णेनचपृथकाबालाः स्निग्धाः स्नेहयुक्ताः शिक्यशिक्य
रम्याः शिग्वेत्रादयोयेषांते सहस्राधिकसंख्यायुक्तान्वत्सान् २ ३ काचादिभिः पूर्वमातृभिर्भूषिताअपिफलादिभिरात्मानमभूष
यन्नित्यर्थः ४ मुष्णंतः चोरयंतः ५ यदिदूरंगतः कृष्णोभवतितर्हीति ६ ध्मांतः वादयंतः भृंगैःसह ७ विच्छायाभिः पक्षिच्छाया-
भिः कलापिभिर्मयूरैः ८ कीशवालान् वृक्षशाखास्कलंबमानानिवानरलांगूलानि आकर्षतः लांगूलममुंचंतः तैःसह द्रुमानारुहंतः

श्रीशुकउवाच क्वचिद्वनाशायमनोदधद्व्रजात्प्रातःसमुत्थायवयस्यवत्सपान् प्रबोधयन्शृंगरवेणचा
रुणाविनिर्गतोवत्सपुरःसरोहरिः १ तेनैवसाकंपृथुकाःसहस्रशः स्निग्धाःसुशिग्वेत्रविषाणवेणवः स्वान्-
स्वान्सहस्रोपरिसंख्ययाऽन्वितान्वत्सान्पुरस्कृत्यविनिर्ययुर्मुदा २ कृष्णवत्सैरसंख्यातैर्यूथीकृत्यस्ववत्स
कान् चारयंतोऽर्भलीलाभिर्विजह्रुस्तत्रतत्रह ३ फलप्रवालस्तबकसुमनःपिच्छधातुभिः काचगुंजामणिस्व
र्णभूषिताअप्यभूषयन् ४ मुष्णंतोऽन्योन्यशिक्यादीन्ज्ञातानाराच्चचिक्षिपुः तत्रत्याश्चपुनर्दूराद्धसंत
श्चपुनर्ददुः ५ यदिदूरंगतःकृष्णोवनशोभेक्षणायतम् अहंपूर्वमहंपूर्वमितिसंस्पृश्यरेमिरे ६ केचिद्वेणू
न्वादयंतोध्मांतःशृंगाणिकेचन केचिद्भृंगैःप्रगायंतःकूजंतःकोकिलैःपरे ७ विच्छायाभिःप्रधावंतोगच्छं-
तःसाधुहंसकैः बकैरुपविशंतश्चनृत्यंतश्चकलापिभिः ८ विकर्षंतःकीशवालानारोहंतश्चतैर्द्रुमान् विकु
र्वंतश्चतैःसाकंप्लवंतश्चपलाशिषु ९ साकंभेकैर्विलंघंतःसरित्स्रवसंप्लुताः विहसंतःप्रतिच्छायाःशपंत
श्चप्रतिस्वनान् १० इत्थंसतांब्रह्मसुखानुभूत्यादास्यंगतानांपरदैवतेन मायाश्रितानांनरदारकेणसाकंविज
ह्रुःकृतपुण्यपुंजाः ११

विकुर्वंतः दंतदर्शनभ्रूविजृंभादिभिस्तैःसहविकारान्कुर्वंतः पलाशिषुवृक्षेषुप्लवंतः शाखायाःशाखांतरमुत्प्लुत्य
तः ९ प्रतिच्छायाः प्रतिबिंबानि १० तानतिविस्मितः श्लोकद्वयेनाभिनंदतिइत्थमिति सतांविदुषांब्रह्मचतत्सुखंचानुभूतिश्चतयास्वप्रकाश
परमसुखेनेत्यर्थः भक्तानांपरदैवतेन आत्मप्रदेननाथेनमायाश्रितानांतुनरदारकतयाप्रतीयमानेनसहविजह्रुः कृतानांपुण्यानांपुंजाःराश
योयेषांते ब्रह्मविदांतदनुभवएवभक्तानामतिगौरवेणैवभजनम् एतेतुतेनसहसख्येनविजह्रुः अहोभाग्यमितिभावः ११ छ

बहुजन्मभिः कृच्छ्रेणधृतआत्मामनोयैस्तैरपि १२ सखक्रीडनवीक्षणेनाक्षमायस्यसः कथंभूतः यस्य अंतरंतरंछिद्रंपीतामृतैरपिततो
मृत्युभीतैः अमरैरपिप्रतीक्ष्यतेकथंमरिष्यतिकदावेति यद्वा कथंभूतंसखक्रीडनम् यत् अंतर्हृदयेअमरैः प्रतीक्ष्यतेचिचिंत्यतेपीता
मृतैरपिपुनर्निजजीवितेप्सुभिः अयंभावः नामृतपानमात्रेणजीवनंसफलंभवति किंतुभगवल्लीलाऽनुस्मरणेनेति तदेवनित्यमंतश्चिंत्य
तइति १३ कृष्णप्रमुखानर्भकान्दृष्ट्वासइतिव्यवस्यनिश्चित्याजगरंवपुर्धृत्वातेषांग्रसनाशयापथिव्यशेतेतितृतीयेनान्वयः कंसेनानुशि
ष्टः प्रहितः बकीपूतना कथंव्यवस्यत्तदाह अयंत्वितिसार्द्धेन ममतयोर्द्वयोः सोदरयोः स्थानेएनंकृष्णंसबलंससैन्यंवत्सतत्पालसहितंह-

यत्पादपांसुर्बहुर्जन्मकृच्छ्रतोधृतात्मभिर्योगिभिरप्यगम्यः सएवयद्दृग्विषयःस्वयंस्थितः किंवर्ण्यतेदिष्टमतो
व्रजौकसाम् १२ अथाघनामाऽभ्यपतन्महाऽसुरस्तेषांसुखक्रीडनवीक्षणाक्षमः नित्यंयदंतर्निजजीवितेप्सु
भिः पीतामृतैरप्यमरैः प्रतीक्ष्यते १३ दृष्ट्वाऽर्भकान्कृष्णमुखानघासुरःकंसानुशिष्टःसबकीबकानुजः अ
यंतुमेसोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोरथैनंसबलंहनिष्ये १४ एतेयदामत्सुहृदोस्तिलापः कृतास्तदानष्टसमाव्रजौक
सः प्राणेगतेवर्ष्मसुकानुचिंताप्रजाऽसवःप्राणभृतोहियेते १५ इतिव्यवस्याजगरंबृहद्वपुःसयोजनायाममम-
हाद्रिपीवरम् धृत्वाऽद्भुतंव्यात्तगुहाननंतदापथिव्यशेतग्रसनाशयाखलः १६ धराधरोष्ठोजलदोत्तरोष्ठोद-
र्याननांतोगिरिशृंगदंष्ट्रः ध्वांतांतरास्योविततार्ध्वजिह्वःपरुषानिलश्वासदवेक्षणोष्णः १७ दृष्ट्वातंतादृशं
सर्वंमत्वावृंदावनश्रियम् व्यात्ताजगरतुंडेनह्युत्प्रेक्षंतेस्मलीलया १८

निष्यामि १४ ननुतथाऽपिव्रजस्यास्त्ववशि
ष्टैरन्वेत्याह एतइति तिलापः कृताः तिलोदकतयाकल्पिताः वर्ष्मसुदेहेषु प्रजाएवासवोयेषांतेतथा १५ सयोजनायामंयोजनप्रमाणेनदै
र्घ्येणयुक्तंचतन्महाद्रिपीवरंचव्यात्तंप्रसारितंगुहातुल्यमाननंयस्मिन्तत् १६ अद्भुतमितियदुक्तंतद्दर्शयितुंविशिनष्टि धरायामधरोष्ठोय-
स्यसः जलदेषूत्तरोष्ठोयस्यसः दर्याविवाननस्यांतौसृक्किणीयस्यसः गिरेः शृंगाणीवदंष्ट्रायस्यसः ध्वांतवदंतरास्यंयस्यसः विततार्ध्ववज्जि
ह्वायस्यसः परुषानिलवच्छ्वासोयस्यसः दववदीक्षणयोरुष्माः दाववदृष्टिरित्यर्थः परुषानिलश्वासश्वासौदवेक्षणोष्णश्चतथा १७ वस्तु
तोऽजगरमेवव्यात्ततुंडंदृष्ट्वावृंदावनस्यश्रीः संपदेषेतिभ्रांत्यामत्वाविपरीतंव्यात्ताजगरतुंडसादृश्येनोत्प्रेक्षितवंतः १८ ७ ७

उत्प्रेक्षामेवप्रश्नोत्तराभ्यामाहुः अहोइति सत्वकूटंसत्वाभासमिदंनवा तत्राप्यस्मत्संग्रसनाय व्यात्तंयद्व्यालतुंडंतद्वदाचरतिवानवा
१९ निश्चितंतथैवेत्याह सत्यमिति अर्ककरैरारक्तंघनमुत्तरोष्ठवत्पश्यत तस्यघनस्यप्रतिच्छायया अरुणंरोधस्थलंअधरोष्ठवत्पश्य
तेतिसर्वत्रान्वेति २० सृक्किभ्यामोष्ठप्रांताभ्यांप्रतिस्पर्द्धतेतुल्यतयावर्त्ततेतेनगोदरेगिरिदर्य्यौ एतास्तुंगशृंगालयः तस्यदंष्ट्राभिःस्पर्द्ध
मानाः २१ आस्तृतायाममार्गः विस्तृतोदैर्घ्यवान्मार्गः प्रतिगर्ज्जतिप्रतिस्पर्द्धते एषांशृंगाणामंतर्गतंमध्यगतंध्वांतमेतत् अंतराननम्
आननस्यमध्यंप्रतिगर्ज्जति २२ दावेनोष्णः खरोवातोऽयम् तेनदावाग्निनादग्धानांसत्वानांयोदुर्गंधः सएवसर्पांतर्गतामिषगंध

अहोमित्राणिगदतसत्वकूटंपुरःस्थितम् अस्मत्संग्रसनव्यात्तव्यालतुंडायतेनवा १९ सत्यमर्ककरारक्तमुत्तरा
हनुवद्घनम् अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छाययाऽरुणम् २० प्रतिस्पर्द्धतेसृक्किभ्यांसव्यासव्येनगोदरे तुंगशृं
गालयोऽप्येतास्तद्दंष्ट्राभिश्चपश्यत २१ आस्तृतायाममार्गोऽयंरसनांप्रतिगर्ज्जति एषामंतर्गतंध्वांतमेतदप्यं
तराननम् २२ दावोष्णखरवातोऽयंश्वासवद्भातिपश्यत तद्दग्धसत्वदुर्गंधोऽप्यंतरामिषगंधवत् २३ अस्मा
न्किमत्रग्रसितानिविष्टानयंतथाचेद्बकवद्विनंक्ष्यति क्षणादनेनेतिबकार्युशन्मुखंवीक्ष्योद्धसंतः करताडनैर्ययुः
२४ इत्थंमिथोऽतथ्यमतज्ज्ञभाषितंश्रुत्वाविचिंत्येत्यमृषामृषायते रक्षोविदित्वाऽखिलभूतहृत्स्थितःस्वानां
निरोद्धुंभगवान्मनोदधे २५ तावत्प्रविष्टास्त्वसुरोदरांतरंपरंनगीर्णाःशिशवःसवत्साः प्रतीक्षमाणेनबकारिवे
शनहतस्वकांतस्मरणेनरक्षसा २६ तान्वीक्ष्यकृष्णःसकलाभयप्रदोह्यनन्यनाथान्स्वकरादवच्युतान् दीनां
श्चमृत्योर्जठराग्निघासान्घृणाऽर्दितोदिष्टकृतेनविस्मितः २७

वद्भाति २३ एवंसंतमेवाजगरमन्यथोत्प्रेक्ष्यनिर्भयाययुः किं
ग्रसिताग्रसिष्यति अनेनश्रीकृष्णोनहंस्येति बकारेरुशत्कमनीयंमुखम् २४ अमृषावस्तुतः सर्पवपुरसुरएवमृषायते स्वानांसर्पसादृश्यगो
चरत्वेनप्रतीयतेइति तान्निरोद्धुंवारयितुंयावन्मनोदधेतावत्प्रविष्टाइत्युत्तरेणान्वयः २५ तावत्प्रविष्टाएवकेवलंनतुतेनगीर्णागिलिताःजी
र्णाइतिपाठेऽपिसएवार्थः कथंभूतेन हतयोःस्वकयोरंतंस्मरतिअनुध्यायतीतितथातेन अतएवबकारेःश्रीकृष्णस्यप्रवेशंप्रतीक्षमाणेन २६
स्वकरादवच्युतान्विनिःसृतान् विस्मितःसन्कृत्यंकिमत्रेत्यादिविचिंत्यतत्रोपायंज्ञात्वास्वयमप्यविशादित्यन्वयः २७ छ छ

कथंविचिंत्यअस्यजीवनममीषांचविहिंसनमितिद्वयंवैनिश्चितंकथंनस्यादिति २८ घनच्छदामेघांतरिताः कौणपाःकुणपाशिनोराक्षसाःकौ
णपोनिर्ऋतिस्तदीयाइतिवा २९ चूर्णीकर्तुमिच्छोः तस्यगलेआदावेववरसावरुधेअवर्द्धत ३० निरुद्धोसुखादीनांमार्गभूतः कंठोयस्या
स्तितस्यउद्गीर्णदृष्टेः बहिर्निर्गतलोचनस्य अंतरंगेदेहमध्येपूर्णः परिभृतः मूर्द्धन्मूर्द्धानंब्रह्मरंध्रंनिर्भिद्यबाहिर्विनिर्गतइति ३१ प्राणेषुइंद्रि
येषुस्वयामृतवर्षिण्यादृष्ट्येव ३२ अहिदेहेस्थितंशुद्धसत्त्वमयंज्योतिर्निर्गत्यखेऽवस्थितम् तस्मिन्ईशेविवेश ३३ स्वकृतःस्वकार्यकृतःश्री

कृत्यंकिमत्रास्यखलस्यजीवनंनवाअमीषांचसतांविहिंसनम् द्वयंकथंस्यादितिसंविचिंत्यतज्ज्ञात्वाऽविशत्तुं
डमशेषदृग्घरिः २८ तदाघनच्छदादेवाभयाद्धाहेतिचुक्रुशुः जहृषुर्येचकंसाद्याः कौणपास्त्वघबांधवाः २९
तच्छ्रुत्वाभगवान्कृष्णस्त्वव्ययःसार्भवत्सकम् चूर्णीचिकीर्षोरात्मानंतरसाववृधेगले ३० ततोऽतिकायस्य
निरुद्धमार्गिणोह्युद्गीर्णदृष्टेर्भ्रमतस्त्वितस्ततः पूर्णोऽतरंगेपवनोनिरुद्धोमूर्द्धन्विनिर्भिद्यविनिर्गतोबहिः
३१ तेनैवसर्वेषुबहिर्गतेषुप्राणेषुवत्सान्सुहृदःपरेतान् दृष्ट्यास्वयोत्थाप्यतदन्वितःपुनर्वक्त्रान्मुकुंदोभगवान्
विनिर्ययौ ३२ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतंमहज्ज्योतिःस्वधाम्नाज्वलयद्दिशोदश प्रतीक्ष्यखेवस्थितमीशनिर्ग
मंविवेशतस्मिन्मिषतांदिवौकसाम् ३३ ततोऽतिहृष्टाःस्वकृतोऽकृतार्हणंपुष्पैःसुराअप्सरसश्चनर्तनैः गी
तैःसुरावाद्यधराश्चवाद्यकैःस्तवैश्चविप्राजयनिःस्वनैर्गणाः ३४ तदद्भुतस्तोत्रसुवाद्यगीतिकाजयादिनैकोत्स
वमंगलस्वनान् श्रुत्वास्वधाम्नोऽत्यजआगतोऽचिराद्दृष्ट्वामहीशस्यजगामविस्मयम् ३५ राजन्नाजगरंच
र्मशुष्कंवृंदावनेऽद्भुतम् व्रजौकसांबहुतिथंबभूवाक्रीडगह्वरम् ३६ एतत्कौमारजंकर्महरेरात्माहिमोक्षणम्

कृष्णस्यार्हणमकृतपूजामकुर्वन् सुराः सुष्ठुगायंतीतिगंधर्वादयः ३४ किंचतेषांयान्यद्भुतस्तोत्रादीनितेषांनैकोत्सवाअनेकोत्सवायेमं
गलस्वनास्तान् स्वधाम्नः अंतिसमीपेश्रुत्वा अजोब्रह्मा अचिरादागतः ईशस्यश्रीकृष्णस्यमहिमानंदृष्ट्वाविस्मयंप्रापेति ३५ बहुतिथंब
हुकालम् आक्रीडगह्वरंक्रीडार्थमहाबिलम् ३६ अन्यच्चातिचित्रंवृत्तमित्याह एतदिति कौमारंपंचमाब्दांतंपौगंडंदशमावधि कैशोरमा
पंचदशाद्यौवनंतुततःपरम् हरेःकौमारजंपंचमाब्दकृतंकर्मतदैवदृष्ट्वापौगंडकेषष्ठेऽब्देबालाअद्येतद्वृत्तमित्यूचुः . ६. ६२

किंतत्कर्ममृत्योः सकाशादात्मनामहेश्चमोक्षणम् आत्मनांप्रसिद्धान्मृत्योः अहंस्तत्संसारलक्षणात् अघासुरस्यज्योतिषः श्रीकृष्णेप्रवे
शमपितदाहष्टंकथितवंतइत्यर्थः ३७ नैतद्विचित्रमिति किंतदित्यपेक्षायामाह अघोऽपीति आत्मसाम्यंस्वसमानरूपताम् ३८ यस्यां
गंमूर्तिस्तस्यप्रतिमाप्रतिकृतिः तत्रापिकेवलंमनोमयी साऽपिबलादंतराहितासतीभागवतींगतिंददौप्रह्लादादिभ्यः सएवसाक्षात्स्वयमंत
र्गतः किंपुनः नित्याचासावात्मसुखानुभूतिश्चतयाऽभितोव्युदस्तामायायेनसः ३९ येनश्रवणेननिगृहीतंवशीकृतंचेतोयस्यसः ४०

मृत्योः पौगंडकेबालादृष्ट्वोचुर्विस्मिताव्रजे ३७ नैतद्विचित्रंमनुजार्भमायिनः परावराणांपरमस्यवेधसः अ
घोऽपियत्स्पर्शनधौतपातकः प्रापात्मसाम्यंत्वसतांसुदुर्लभम् ३८ सकृद्यदंगप्रतिमाऽन्तराहितामनोमयीभा
गवतींददौगतिम् सएवनित्यात्मसुखानुभूत्यभिव्युदस्तमायोऽन्तर्गतोहिकिंपुनः ३९ सूतउवाच इ
त्थंद्विजायादवदेवदत्तः श्रुत्वास्वरातुश्चरितंविचित्रम् पप्रच्छभूयोऽपितदेवपुण्यंवैयासकिंयन्निगृहीतचेताः
४० राजोवाच ब्रह्मन्कालांतरकृतंतत्कालीनंकथंभवेत् यत्कौमारेहरिकृतंजगुः पौगंडकेऽर्भकाः ४१
तद्ब्रूहिमेमहायोगिन्परंकौतूहलंगुरो नूनमेतद्धरेरेवमायाभवतिनान्यथा ४२ वयंधन्यतमालोकेगुरोऽपिक्षत्र
बंधवः यत्पिबामोमुहुस्त्वत्तः पुण्यंकृष्णकथाऽमृतम् ४३ सूतउवाच इत्थंस्मपृष्टः सतुबादरायणिस्त
त्स्मारितानंतहृताखिलेंद्रियः कृच्छ्रात्पुनर्लब्धबहिर्दृशिः शनैः प्रत्याहतंभागवतोत्तमोत्तम ४४ इतिश्री
भागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्वादशोऽध्यायः १२ श्रीशुकउवाच साधुपृष्टंमहाभागत्वया
भागवतोत्तम यन्नूतनयसीशस्यशृण्वन्नपिकथांमुहुः १

कालांतरेकौमारेकृतंपौगंडकेकथंज्ञात्वोचुरित्यर्थः ४१ ४२ ४३ तेनयः स्मारितोऽनंतः तेनहृतानि अखिलेंद्रियाणियस्यसः तथाभूतोऽपिकथंचिल्लब्धबहिर्दृष्टिः हेभागवतोत्तमोत्तम हेशौनक ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२ त्रयोदशेहरद्ब्रह्मावत्सान्बालांश्चमायया तदातत्सर्वरूपोऽभूत्कृष्णः पूर्ववदाचरत् १ नूतनयसि नव्यंकरोषि १ ६ ६ ६ ६ ६ ६

तथाहिसारभृतांसारग्राहिणामयंनिसर्गःस्वभावः कोऽसौअच्युतस्यवार्त्ताप्रतिक्षणंसाधुनव्यवद्भवतीतियत्तः विटानांस्त्रैणानांस्त्रियाः
कामिन्यावार्त्ताइव कथंभूतानामपिसताम् याअच्युतवार्त्तैव अर्थोयेषांतानिवाणीश्रुतिचेतांसियेषांतथाभूतानामपि २ ३ ४ भोजन
विधानायपुलिनंस्तौति अहोइति स्वीयानांकेलीनांसंपदोविद्यंतेयस्मिन्तत् मृदुलाअच्छावालुकायस्मिन्तत् किंच स्फुटद्विकसत्स
रःसरोजबाहुल्येनोपचारतः सरएवविकसत्सरस्तस्यगंधः तेनहृताः आकृष्टाः अलयः पत्रिणश्चयेतेषांकेउदकेध्वनयस्तेषांप्रतिध्वानाः
तैर्लसंतोद्रुमास्तैराकुलंव्याप्तमूर्द्धदिवारूढंवेलातीतमित्यर्थः ६ आरुध्यसंरुध्य शाद्वलेहरिततृणदेशे ७ तदातेविरेजुः कृष्णस्यविष्वक्प

सतामयंसारभृतांनिसर्गोयदर्थवाणीश्रुतिचेतसामपि प्रतिक्षणंनव्यवदच्युतस्ययत्स्त्रियाविटानामिवसाधु
वार्त्ता २ शृणुष्वावहितोराजन्नपिगुह्यंवदामिते ब्रूयुःस्निग्धस्यशिष्यस्यगुरवोगुह्यमप्युत ३ तथाऽघवद-
नान्मृत्योरक्षित्वावत्सपालकान् सरित्पुलिनमानीयभगवानिदमब्रवीत् ४ अहोऽतिरम्यंपुलिनंवयस्याःस्व
केलिसंपन्मृदुलाच्छवालुकम् स्फुटत्सरोगंधहृतालिपत्रिकध्वनिप्रतिध्वानलसद्द्रुमाकुलम् ५ अत्रभोक्तव्य
मस्माभिर्दिवारूढंक्षुधाऽर्दिताः वत्साःसमीपेऽपःपीत्वाचरंतुशनकैस्तृणम् ६ तथेतिपाययित्वाऽर्भावत्साना
रुध्यशाद्वले मुक्त्वाशिक्यानिबुभुजुःसमंभगवतामुदा ७ कृष्णस्यविष्वक्पुरुराजिमंडलैरभ्याननाःफुल्लदृशो
व्रजार्भकाः सहोपविष्टाविपिनेविरेजुश्छदायथाऽम्भोरुहकर्णिकायाः ८ केचित्पुष्पैर्दलैःकेचित्पल्लवैरंकुरैः
फलैः शिग्भिस्त्वग्भिर्दृषद्भिश्चबुभुजुःकृतभाजनाः ९ सर्वेमिथोदर्शयंतःस्वस्वभोज्यरुचिंपृथक् हसंतोहास-
यंतश्चाभ्यवजह्रुःसहेश्वराः १० बिभ्रद्वेणुंजठरपटयोःशृंगवेत्रेचकक्षेवामेपाणौमसृणकवलंतत्फलान्यंगुलीषु
तिष्ठन्मध्येस्वपरिसुहृदोहासयन्नर्मभिःस्वैःस्वर्गेलोकेमिषतिबुभुजेयज्ञभुग्बालकेलिः ११

रितः पुरुराजिमंडलैर्बहुभिः
पंक्तिमंडलैः सहनैरंतर्येणोपविष्टाः श्रीकृष्णाभिमुखान्याननानियेषांते फुल्लदृशः विकसितनयनाः कमलकर्णिकायाःपरितःपत्राणिय-
थेति ८ पुष्पैस्तद्दलैः अन्यैश्चपत्रैःकृतानिभाजनानियैस्ते ९ रुचिंस्वादविशेषम् अभ्यवजह्रुः बुभुजिरे सहेश्वराःश्रीकृष्णसहिताः १० यज्ञ
भुगपितेषुबुभुजे बालानामिवकेलिर्यस्यसः तदाह उदरवस्त्रयोर्मध्येवेणुंबिभ्रत् दधदितिसर्वत्रसंबध्यते वामइतिकक्षपाण्योर्विशेषणम्

मसृणंस्निग्धंदध्योदनकवलम् तदुचितानिबिल्वादिफलानि अंगुलीसंधिषु कर्णिकेवसर्वाभिमुखोमध्येतिष्ठन् स्वस्यपरितउपविष्टान् सुहृदः स्वैर्नर्मभिः परिहासवाक्यैःस्वर्गेलोकेस्वर्गवासिनिजनेमिषति आश्चर्येणपश्यतिसतिलोकेजनानांमध्येबुभुजे ११ १२ भीभयं भयहेतुभ्योभयमस्यअपास्य यद्वा अस्यविश्वस्यभियोऽपिभयंयः श्रीकृष्णः आशाद्भोजनात् अस्मिन्पादे अक्षराधिक्यमार्षम् १३ अद्रिषुतद्दरीषुकुंजेषुलतादिपिहितोदरविवरेषुगह्वरेषुसंकटस्थानेषु १४ अंभोजन्मनः पद्माज्जनिर्यस्यसः ब्रह्मातदंतरेतस्मिन्नवसरे गतः आगतः तच्छिद्रंप्राप्तोवा मंजुमनोहरम् अन्यदपिमहत्त्वंमहिमानंद्रष्टुंतस्यवत्सानितः स्थानाद्वत्सपांश्चान्यत्रनीत्वास्वयंतिरोबभूव

भारतैवंवत्सपेषुभुंजानेष्वच्युतात्मसु वत्सास्त्वंतर्वनेदूरंविविशुस्तृणलोभिताः १२ तान्दृष्ट्वाभयसंत्रस्तानूचे
कृष्णोऽस्यभीभयम् मित्राण्याशान्माविरमतेहानेष्येवत्सकानहम् १३ इत्युक्त्वाऽद्रिदरीकुंजगह्वरेष्वात्मवत्स
कान् विचिन्वन्भगवान्कृष्णः सपाणिकवलोययौ १४ अंभोजन्मजनिस्तदंतरगतोमायार्भकस्येशितुर्द्रष्टुंमं
जुमहित्वमन्यदपितद्वत्सानितोवत्सपान् नीत्वाऽन्यत्रकुरूद्वहांतरदधात्खेऽवस्थितोयः पुरादृष्ट्वाऽघासुरमोक्ष
णंप्रभवतःप्राप्तःपरंविस्मयम् १५ ततोवत्सानदृष्ट्वैत्यपुलिनेऽपिचवत्सपान् उभावपिवनेकृष्णोविचिकायस-
मंततः १६ क्वाप्यदृष्ट्वांतर्विपिनेवत्सान्पालांश्चविश्ववित् सर्वंविधिकृतंकृष्णः सहसाऽवजगामह १७ ततः कृष्णो
मुदंकर्तुंतन्मातॄणांचकस्यच उभयायितमात्मानंचक्रेविश्वकृदीश्वरः १८ यावद्वत्सपवत्सकाल्पकवपुर्यावत्करां-
घ्र्यादिकंयावद्यष्टिविषाणवेणुदलशिग्यावद्विभूषांबरम् यावच्छीलगुणाभिधाकृतिवयोयावद्विहारादिकंसर्ववि-
ष्णुमयंगिरोऽगवदजःसर्वस्वरूपोबभौ १९

प्रभवतः श्रीकृष्णस्य १५ उभावपिवत्सान्वत्सपांश्चविचिकाय अन्वीक्षितवान् १६ विधिकृतंब्रह्मणाकृतम् १७ उभयायितंवत्सतत्पालरूपेणवर्त्तमानमित्यर्थः अयंभावः यदितूष्णीमासेतर्हितन्मातॄणांविषादःस्यात् यदिचतानेवानयिष्यामितर्हिब्रह्मणोमोहोनस्यादितितदुभयप्रीतयेतथाचक्रइति १८ तदेवदर्शयति यावदिति वत्सपानांवत्सकानांचाल्पकंवपुः प्रमाणमनतिक्रम्य एवमुपर्य्यपियोज्यम् यद्वा यावद्वत्सपादिवपुस्तावत्सर्वरूपोऽजः कृष्णोबभावित्यर्थः उत्तरत्राप्येवंसर्वंविष्णुमयंजगत्इतिप्रसिद्धायागीः तस्याअंगवत्साक्षीरेवार्थस्वरूपेणप्रत्यक्षाययातथाबभूवेत्यर्थः १९ छ छ छ छ

एवंसर्वात्मासन्व्रजंप्राविशत् कथंस्वयमात्मैवप्रयोजक आत्मरूपान्गोवत्सानितिकर्मापिस्वयमेवेत्युक्तम् आत्मरूपैर्वत्सपैः प्रतिवार्यप्रयोज्यक
र्त्ताऽपिस्वयमेवात्मविहारैः क्रीडन्नितिक्रियाऽपिकारकाण्यपिस्वयमेवेत्यर्थः २० तत्तदात्मातत्तद्गोपबालरूपोऽभवत् न तस्तत्तत्सद्मप्रविष्टः २१
गोपिकामोहमाह तन्मातरइति तन्मातरोवेणुरवेणत्वरयाउत्थिताः सत्यः सुतान्मत्वापरंब्रह्मैवदोर्भिरुद्धृत्यउत्थाप्यस्नेहेनस्नुतंस्तन्यंपयःसुधा
सवंपयएवसुधावत्स्वादु आसववन्मादकंपाययामासुरित्यर्थः २२ एवंयामयमेनचतत्तत्कालक्रीडानियमेनसायंगतः प्राप्तःस्वाचरितैःस्वस्याच
रितैः शोभनैराचरितैर्वा मातॄःप्रहर्षयन्ततस्ताभिरुन्मर्द्दनादिभिरुपलालितइति २३ गवांमोहनमाह गावइति परिहूता आहूताश्चतेसंगता-

स्वयमात्मात्मगोवत्सान्प्रतिवार्यात्मवत्सपैः क्रीडन्नात्मविहारैश्चसर्वात्माप्राविशद्व्रजम् २० तत्तद्वत्सान्पृथ
ङ्नीत्वा तत्तद्गोष्ठेनिवेश्यसः तत्तदात्माऽभवद्राजंस्तत्तत्सद्मप्रविष्टवान् २१ तन्मातरोवेणुरवत्वरोत्थिताउद्धृत्यदो
र्भिःपरिरभ्यनिर्भरम् स्नेहस्नुतस्तन्यपयःसुधासवंमत्वापरंब्रह्मसुतानपाययन् २२ ततोनृपोन्मर्द्दनमज्जलेप
नालंकाररक्षातिलकाशनादिभिः संलालितःस्वाचरितैःप्रहर्षयन्सायंगतोयामयमेनमाधवः २३ गावस्ततोगो
ष्ठमुपेत्यसत्वरंहुंकारघोषैःपरिहूतसंगतान् स्वकान्स्वकान्वत्सतरानपाययन्मुहुर्लिहन्त्यःस्रवदौधसंपयः २४
गोगोपीनांमातृताऽस्मिन्सर्वास्नेहर्द्धिकांविना पुरोवदास्वपिहरेस्तोकतामाययाविना २५ व्रजौकसांस्वतोकेषु
स्नेहवल्ल्याब्दमन्वहम् शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्ववत् २६ इत्थमात्मात्मनात्मानंवत्सपालमिषेणसः पा
लयन्वत्सपोवर्षंचिक्रीडेवनगोष्ठयोः २७

श्चतान् २४ एतावत्तुवैषम्यंकृष्णस्यापिदुर्निवारमासीदित्याह गोगोपीनामि-
ति गवांगोपीनांचास्मिन्कृष्णेमातृताउपलालनादिरूपापुरोवदेवासीत् किंतु स्नेहर्द्धिकांविनास्नेहाधिक्यंत्विदानींविशेषइत्यर्थः आसु
गोगोपीषुहरेस्तोकताचबालभावनाऽपिपूर्ववदेवासीत् किंतुमाययाविनाममेयंमाताऽहमस्याःपुत्रइतिमोहंविनेत्यर्थः २५ स्नेहर्द्धिमेव
दर्शयति व्रजौकसामिति यथाकृष्णेयशोदानंदनेस्वपुत्रेभ्योऽपिस्नेहाधिक्यंपूर्वमासीत् इदानींस्वतोकेष्वपितथैवावर्द्धतेत्यर्थः आऽब्दंया-
वत्संवत्सरंनिःसीमयथाभवति २६ एवमात्माश्रीकृष्णः वत्सपोभूत्वातत्रापिवत्सानांपालानांचमिषेणात्मानमात्मनापालयन् क्रीडित
वानित्यर्थः २७ छ छ छ छ छ छ

एतावत्पर्यंतंरामस्यापिमोहएवासीत् संवत्सरांतेतुकथंचिज्ज्ञातवानितिदर्शयन्नाह एकदेति पंचषासुपंचसुवाषट्सुवारात्रिषुहायना
पूरणीषुपूरकतयाऽवशिष्टास्वित्यर्थः २८ ततोदूरतरएवगोवर्धनशिखरेचरंत्योगावोव्रजसमीपेचरतोवत्सान्ददृशुः २९ तदैवसगोव्र
जः गवांकलापः यतस्तत्स्नेहवशः तेषांवत्सानांस्नेहेनाकृष्टः अतएवनस्मृतआत्मायेनसः जवेनउपव्रजमगात् कथंभूतः अत्यात्मपदुर्गमा
र्गः अतिक्रांतआत्मपान्गोपालान्यःसोत्यात्मपः तथादुर्गोदुर्गमोमार्गोयस्यसः सचसच तथायुक्ताभ्यांपद्भ्यांधावन्द्वीपादिवप्रतीयमा
नः ककुदिआकुंचिताग्रीवायस्यसः उदास्यपुच्छः उन्नमितान्यास्यानिपुच्छानिचयेनसः आस्नुपयाः सर्वतः स्रवंतिपयांसियस्यसः आस्नु
पयाइत्यपिपाठेसएवार्थः गोव्रजइत्यनेनवृषभादयोप्यगुरित्युक्तम् ३० तत्रविशेषतोधेनूनांचेष्टितमाह समेत्येति गोवर्धनस्याधः वत्स

एकदाचारयन्वत्सान्सरामोवनमाविशत् पंचषासुत्रियामासुहायनापूरणीष्वजः २८ ततोविदूराच्चरतोगा
वोवत्सानुपव्रजम् गोवर्धनाद्रिशिरसिचरंत्योददृशुस्तृणम् २९ दृष्ट्वाऽथतत्स्नेहवशोऽस्मृतात्मासगोव्रजोऽ
त्यात्मपदुर्गमार्गः द्विपात्ककुद्ग्रीवउदास्यपुच्छोऽगाद्धुंकृतैरास्नुपयाजवेन ३० समेत्यगावोऽधोवत्सान्वत्स
वत्योऽप्यपाययन् गिलंत्यइवचांगानिलिहंत्यःस्वौधसंपयः ३१ गोपास्तद्रोधनायासमौघ्यलज्जोरुमन्युना दु
र्गाध्वकृच्छ्रतोऽभ्येत्यगोवत्सैर्ददृशुःसुतान् ३२ तदीक्षणप्रेमरसाप्लुताशयाजातानुरागागतमन्यवोऽर्भकान्
उदुह्यदोर्भिःपरिरभ्यमूर्द्धनिघ्राणैरवापुःपरमांमुदंते ३३ ततःप्रवयसोगोपास्तोकाश्लेषसुनिर्वृताः कृच्छ्राच्छ
नैरपगतास्तदनुस्मृत्युदश्रवः ३४ व्रजस्यरामःप्रेमर्द्धेर्वीक्ष्यौत्कंठ्यमनुक्षणम् मुक्तस्तनेष्वपत्येष्वप्यहेतुविदचिं
तयत् ३५

वत्साः पुनः प्रस्नुता अपि ३१ रामेणदृष्टंवत्सेषुगवांस्नेहातिशयमुक्त्वागोपानामपिदर्शयितुमाह गोपाइति तासांगवांरो
धनेयआयासः तस्यमौघ्येनमोघत्वेनलज्जयासहोरुमन्युनादुर्गमार्गजनितक्लेशेनचाभ्येत्यगोवत्सैः सहसुतान्ददृशुः ३२ ततश्चतेषा-
मीक्षणेनोद्भूतोयः प्रेमरसस्तस्मिन्नाप्लुताः निमग्नाः आशयायेषांते लज्जामन्युकृच्छ्रैस्तानपिताडयितुमागताः संतोऽपगतमन्यवः प्रत्युत
जातोऽनुरागोयेषांते मूर्द्धनिघ्राणैरवघ्राणैः परमांमुदमवापुः ३३ कृच्छ्रात्ततोऽपगताः निवृत्ताः तेषांसुतानामनुस्मृत्योद्गच्छंतिअश्रूणियेषांते ३४ प्रेमर्द्धेः औत्कंठ्यमतिशयंमुक्तस्तनेष्वपत्येष्ववीक्ष्यहेतुंअजानन् अचिंतयत् ३५ ७ ७ ७

चिंतामेवाह किमेतदितिद्वाभ्याम् वासुदेवेयथापुराप्रेमैंतथास्वतोकेष्वपिव्रजस्यप्रेमवर्द्धतेकिमेतदद्भुतमिति किंच सात्मनः मत्सहितस्य
व्रजस्य ममतेषुप्रेमकारणंकिमितिभावः ३६ केयंमायादेवानांवानराणांवा असुराणांवाकुतोवाकस्मात्प्रयुक्ता तत्रान्यमायानसंभव-
ति यतोममापिमोहोवर्त्तते अतःप्रायशोमत्स्वामिनः श्रीकृष्णस्यैवमायेयमस्त्विितिसंभावयति ३७ सवयसान्सखीनपिवयुनेनज्ञानम
येनचक्षुषावैकुंठंश्रीकृष्णमेवापश्यत् ३८ एवंकृष्णरूपान्सामान्यतोज्ञात्वाकृष्णंदृष्ट्वाकृष्णापदेशेनविशेषतोज्ञातवानित्याह नैतइ
ति अयमर्थः पाल्यमानास्तावद्वत्साऋषीणामंशाः पालाश्चदेवानामंशाइतितावदहंवेद्मि इदानींतुनतथाकिंतु अस्मिन्भिदाश्रयेऽपि
त्वमेवभासि अतस्त्वंसर्वंपृथक्विविच्यकथंवृत्तमितिवदेत्युक्तेनप्रभुणावत्सानिगमात्संक्षेपतएवोक्तंवृत्तंबलोऽवैत् विदितवानित्यर्थः३९
ततः किंवृत्तमित्यपेक्षायामाह तावदितिवर्षेजातेआत्मनोमानेनत्रुट्यनेहसात्रुटिमात्रेणकालेन सकलंसानुचरंहरिंददर्श ४० दृष्ट्वाचव्य

किमेतदद्भुतमिववासुदेवेऽखिलात्मनि व्रजस्यसात्मनस्तोकेष्वपूर्वंप्रेमवर्द्धते ३६ केयंवाकुतआयातादैवीवाना
र्युतासुरी प्रायोमायाऽस्तुमेभर्त्तुर्नान्यामेऽपिविमोहिनी ३७ इतिसंचिंत्यदाशार्होवत्सान्सवयसानपि सर्वानाच
ष्टवैकुंठंचक्षुषावयुनेनसः ३८ नैतेसुरेशाऋषयोनचैतेत्वमेवभासीशभिदाश्रयेऽपि सर्वंपृथक्त्वंनिगमात्कथंव
देत्युक्तेनवृत्तंप्रभुणाऽबलोऽवैत् ३९ तावदेत्यात्मभूरात्ममानेनत्रुट्यनेहसा पुरोवदब्दंक्रीडंतंददृशेसकलंहरि
म् ४० यावंतोगोकुलेबालाःसवत्साःसर्वएवहि मायाशयेशयानामेनाद्यापिपुनरुत्थिताः ४१ इतएतेऽत्रकुत्र-
त्यामन्मायामोहितेतरे तावंतएवतत्राब्दंक्रीडंतोविष्णुनासमम् ४२ एवमेतेषुभेदेषुचिरंध्यात्वासआत्मभूः
सत्याःकेकतरेनेतिज्ञातुंनेष्टेकथंचन ४३ एवंसंमोहयन्विष्णुंविमोहंविश्वमोहनम् स्वयैवमाययाऽजोऽपिस्व
यमेवविमोहितः ४४ तम्यांतमोवन्नैहारंखद्योतार्चिरिवाहनि
तर्कयदित्याह यावंतइतिद्वाभ्याम् मेमायाशयेमायातल्पे
४१ मन्मायामोहितेभ्यइतरेकुत्रत्याः ४२ इतिवितर्कयन्नसुह्यदित्याह एवमितिद्वाभ्याम् एवमेतेषुभेदेषुचिरंध्यात्वा स आत्मभूरितिपा
ठः ४३ ४४ ननुमायाश्रयस्यतस्यकुतोमोहइत्यतआह तम्यामिति महामायिनिभगवति अन्यमायाया आवरणविक्षेपकत्वाभावेदृष्टांत
द्वयमाह तम्यांतमिस्रायांरात्र्यांनैहारंहिमकणप्रभवंतमइव तद्धितार्थोपसर्जनस्यापितमसोनैहारमितिविशेषणंछांदसंतत्तमोयथाघ्र
शगावरणंनकरोति किंतु तत्रैवन्लीयते यथाचखद्योतार्चिरहनिपृथक्प्रकाशंनकरोति ७ ३ ७

एवंमहतिपुरुषेयुंजतःपुंसः इतरानीचामायातथातत्रनाकिंचित्करोति किंतुआत्मनिस्वस्मिन्नेवऐश्वर्यंसामर्थ्यंनिहंतीति ४५ अन्यदप्याश्च
र्यमाह तावदिति वत्सपालाःवत्साःपालाश्चसर्वेयष्टिविषाणादयश्च ४६ ४७ श्रीवत्सप्रभायुक्तान्यंगदानिदोष्षुयेषाम् रत्नमयानिकंबुव
च्चिधाराणिकंकणानिपाणिषुयेषांतेचतेच ४८ तथाभूरिबहुजन्मार्जितंपुण्यंतद्युक्तैर्जनैरार्पितैः ४९ चंद्रिकाविशदस्मितयुक्तैः सहारुण-
गुणेनत्ववर्त्तमानायेऽपांगास्तैर्वीक्षितैः स्वकार्थानांस्वभक्तमनोरथानांरजःसत्वाभ्यांस्रष्टृपालकाइवव्यदृश्यंत सत्ववद्विशदस्मितेनपालकाइव
रजोवदरुणगुणेनत्वस्रष्टारइवताहृक्कटाक्षैर्द्योतमानाइत्यर्थः ५० आत्माब्रह्मातदादिस्तंबपर्यंतैरनेकार्हैरनेकार्हणैः ५१ अजाद्याभिर्मा

महतीतरमायैश्वर्यंनिहंत्यात्मनियुंजतः ४५ तावत्सर्वेवत्सपालाःपश्यतोऽजस्यतत्क्षणात् व्यदृश्यंतघनश्यामाः
पीतकौशेयवाससः ४६ चतुर्भुजाःशंखचक्रगदाराजीवपाणयः किरीटिनःकुंडलिनोहारिणोवनमालिनः ४७
श्रीवत्सांगददोरत्नकंबुकंकणपाणयः नूपुरैःकटकैर्भाताःकटिसूत्रांगुलीयकैः ४८ अंघ्रिमस्तकमापूर्णास्तुलसी
नवदामभिः कोमलैःसर्वगात्रेषुभूरिपुण्यवदर्पितैः ४९ चंद्रिकाविशदस्मेरैःसारुणापांगवीक्षितैः स्वकार्थाना
मिवरजःसत्वाभ्यांस्रष्टृपालकाः ५० आत्मादिस्तंबपर्यंतैर्मूर्त्तिमद्भिश्चराचरैः नृत्यगीताद्यनेकार्हैःपृथक्पृथगु
पासिताः ५१ अणिमाद्यैर्महिमभिरजाद्याभिर्विभूतिभिः चतुर्विंशतिभिस्तत्वैःपरीतामहदादिभिः ५२ कालस्व
भावसंस्कारकामकर्मगुणादिभिः स्वमहिध्वस्तमहिभिर्मूर्तिमद्भिरुपासिताः ५३ सत्यज्ञानानंतानंदमात्रैकरस
मूर्त्तयः अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याअपिह्युपनिषद्दृशाम् ५४

याविद्यादिभिर्विभूतिभिः शक्तिभिः महदादिभिरिति महत्सूत्रयोरपृथक्त्वविवक्षया चतुर्विंशतितत्वैर्जगत्कारणैः ५२ कालादिभिश्चतत्सह-
कारिभिः तत्रस्वभावःपरिणामहेतुःसंस्कारउद्बोधकः स्वमहिध्वस्तमहिभिः भगवन्महिम्नातिरस्कृतस्वातंत्र्यैःउक्तैः सर्वैरणिमाद्यैः ५३ सर्वे
षांमूर्त्तिमत्वेऽपिविशेषमाह सत्यज्ञानरूपाश्च अनंताश्च आनंदरूपाश्चतत्रापितदेकमात्राविजातीयसंभेदरहिताः तत्रापिनित्यैकरसाः सदैकरूपा
मूर्त्तयोयेषांते यद्वा सत्यज्ञानादिमात्रैकरसंयद्ब्रह्मतदेवमूर्त्तयोयेषामिति अतएवोपनिषत् आत्मज्ञानंसैवदृक्चक्षुर्येषांतेषामपिहिनिश्चित
म् अस्पृष्टभूरिमाहात्म्याः नस्पृष्टंस्पर्शयोग्यंभूरिमाहात्म्यंयेषांतेतथाभूताः संतोव्यदृश्यंतेति ५४ छ छ छ ३१

एवंसकृत्‌एकदैवददर्श परब्रह्मणोविशेषणम्‌ यस्येति ५५ अतिकुतुकेनाश्चर्येणउद्वृत्यदृशीः परावृत्यहंसपृष्ठेनिपत्येतिवा कुतुकश
ब्देत्तृतीयायाश्छांदसोलुक्‌ यद्वा उद्वृत्यइतिच्छेदः अतिकुतुकेनउद्वृत्यः विलोड्यः विपर्यस्तः सन्निति यावत्‌ पाठांतरेतु अतिकुतुकेनोद्वृत्तः
क्षुभितः तेषांधाम्नातेजसास्तब्धसर्वेंद्रियोब्रह्मातूष्णींनिश्चलोऽभूत्‌ अत्रदृष्टांतः पूर्देवी व्रजाधिष्ठात्रीकाचिद्देवतातस्याअंतिसमीपेपुत्ति
कान्वत्तुसुखीकृतकप्रतिमेव ५६ एवंमोहमग्नमजमुज्जहारेत्याह इतीति इरेशोइरासरस्वतीतस्याईशोब्रह्मणिकिमिदमितिमुह्यतिसति-
पश्चात्तद्द्रष्टुमप्यनीशेसतिपरमोऽजः श्रीकृष्णःसपदि अजाजवनिकांमायारूपांतिरस्कारिणीम्‌ ययाद्भुतंदर्शितम्‌ तांचच्छाद तिरोऽधत्त अ
पसारितवानित्यर्थः अथवा अयंलोकाभिमानीममैश्वर्यंद्रष्टुमयोग्यइतितस्योपरिमायांप्रसारितवानिति कमुह्यतिसति अतर्क्येतर्कागोच

एवंसकृद्ददर्शाजः परब्रह्मात्मनोऽखिलान्‌ यस्यभासासर्वमिदंविभातिसचराचरम्‌ ५५ ततोऽतिकुतुको
द्वृत्यस्तिमितैकादशेंद्रियः तद्धाम्नाऽभूदजस्तूष्णींपूर्देव्यंतीवपुत्तिका ५६ इतीरेशेऽतर्क्येनिजमहिमनि
स्वप्रमितिकेपरत्राजातोऽतन्निरसनमुखब्रह्मकमितौ अनीशेऽपिद्रष्टुंकिमिदमितिवामुह्यतिसतिचच्छादाजो
ज्ञात्वासपदिपरमोऽजाजवनिकाम्‌ ५७ ततोऽर्वाक्प्रतिलब्धाक्षःकःपरेतवदुत्थितः कृच्छ्रादुन्मील्यवैदृ-
ष्टीराचष्टेदंसहात्मना ५८ सपद्येवाभितःपश्यन्दिशोऽपश्यत्पुरःस्थितम्‌ वृंदावनंजनाजीव्यद्रुमाकीर्णंसमा
प्रियम्‌ ५९ यत्रनैसर्गदुर्वैराःसहासन्नृमृगादयः मित्राणीवाजितावासद्रुतरुट्तर्षकादिकम्‌ ६० तस्मिन्नुद्वह
त्पशुपवंशशिशुत्वनाट्यंब्रह्माद्वयंपरमनंतमगाधबोधम्‌ वत्सान्सखीनिवपुरापरितोविचिन्वदेकंसपाणिकव
लंपरमेष्ठ्यचष्ट ६१

रेनिजः असाधारणोमहिमायस्यतस्मिन्निति मोहेहेतुरुक्तः दर्शनायोग्यत्वायत्रीणिविशेषणानि स्वप्रमि
तिकेस्वप्रमितिस्वप्रकाशंचतत्कंसुखंचयस्मिन्‌ अतएवाजातःप्रकृतेःपरत्रपरस्मिन्‌ अतन्निरसनमुखेनब्रह्मकैः श्रुतिशिरोभिर्मितिर्ज्ञा
नंयस्मिन्‌तस्मिन्स्वरूपे ५७ अर्वाक्‌बहिःप्रतिलब्धान्यक्षीणियेनसः परेतवन्मृतोयादिकथंचित्पुनरुत्तिष्ठतितथा दृशीःनेत्राणि ५८ ज-
नानामाजीव्यैर्द्रुमैराकीर्णम्‌ समाप्रियंसंततानिआसमंतात्प्रियाणियस्मिन्‌तत्‌ ५९ तदाह यत्रेति नैसर्गदुर्वैराःस्वाभाविकाप्रतिकार्यवैरवं
तोऽपिनराःसिंहादयश्चमित्राणीवयत्रसहैवासन्‌ अजितस्यावासेनद्रुताःपलायिताःरुट्तर्षादयः क्रोधलोभादयोयस्मात्तथाभूतंवृंदावन
मपश्यदिति ६० तत्रचपरमेष्ठीब्रह्माएवपुरापूर्ववदेवब्रह्म अचष्ट अपश्यत्‌ कथंभूतम्‌ पशुपवंशशिशुत्वनाट्यमुद्वहत्‌ नाट्यमित्यत्र-

हेतुः अहृयमित्यादि अहूयंचवत्सान् विचिन्वत् एकंचसखीन् अगाधबोधंचविचिन्वन् अनंतंचपरितोविचिन्वन् परंचशिशुत्वस्थ हहत् ब्रह्मचसपाणिकवलमितिनाट्यमेवोद्वहदित्यर्थः ६१ निजधोरणतः स्ववाहनात्त्वरेणवेगेनावतीर्यदंडवन्नत्वा चतुर्णांमुकुटा- नामग्रैः अंघ्रियुग्मंस्पृष्ट्वामुदश्रुसुजलैरानंदाश्रुरूपैः सुजलैरभिषेकमकरोदिति ६२ चिरस्यचिरंपादयोःपतन्नास्ते ६३ सवेपथुःसकं पः अतएवगद्गदया अनुकरणमेतत् इलयावाचाऐलत अस्तौत् ६४ इतिदशमेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ चतुर्दशेऽद्भुतंदृ

दृष्ट्वात्वरेणनिजधोरणतोऽवतीर्यपृथ्व्यांवपुःकनकदंडमिवाभिपात्य स्पृष्ट्वाचतुर्मुकुटकोटिभिरंघ्रियुग्मंन त्वामुदश्रुसुजलैरकृताभिषेकम् ६२ उत्थायोत्थायकृष्णस्यचिरस्यपादयोःपतन् आस्तेमहित्वंप्राग्दृष्टंस्मृत्वा स्मृत्वापुनःपुनः ६३ शनैरथोत्थायविमृज्यलोचनेमुकुंदमुद्वीक्ष्यविनम्रकंधरः कृतांजलिःप्रश्रयवान्समाहितः सवेपथुर्गद्गदयैलतेलया ६४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेत्रयोदशोऽध्यायः १३ ब्रह्मोवाच नौमीड्यतेऽभ्रवपुषेतडिदंबरायगुंजावतंसपरिपिच्छलसन्मुखाय वन्यस्रजेकवलवेत्रविषाणवेणुलक्ष्मश्रियेमृ दुपदेपशुपांगजाय १

ष्टवापूर्वागंतुकनिश्चयम् अनीशःकर्तुमस्तौषीत् कृष्णंब्रह्माविमोहितः १ स्वकृतापराधेनभियासकंपतयाभग वन्महिमानमनवगाहमानोयथादृष्टस्वरूपमेवकीर्तयन्नाह नौमीति हेईड्यस्तुत्यतेतुभ्यंनौमि द्वितीयार्थेचतुर्थी अथवा नौमीत्यु क्त्वाप्रस्तुतस्यभगवतःकर्मत्वेज्ञातेप्रयोजनापेक्षायामेवंभूतोभगवानेवप्रयोजनमितितादर्थ्येचतुर्थी यद्वा तुभ्यंत्वामेवप्रसादयितुं त्वामेवस्तौमीत्यर्थः अभ्रवद्वपुर्यस्यतस्मैतुभ्यम् तडिद्वदंबरंयस्यतस्मै गुंजानामवतंसौकर्णभूषणेपरिपरितःपिच्छंचबर्हापीडंतैर्लस न्मुखंयस्यतस्मै वन्याःस्रजोयस्यतस्मै कवलादिभिर्लक्ष्मभिःश्रीःशोभायस्यतस्मै मृदूपादौयस्यतस्मै पशुपस्यांगजाय १ छ

ननुनौमीतिप्रतिज्ञायकिंस्वरूपानुवादमात्रंक्रियतेअतआह अस्यापीति भोदेवअस्यापिस्फुलभलेनप्रकाशितस्यापितववपुषोऽवतारस्यम
हिमहिमानमवसितुंज्ञातुंकोऽपिकः ब्रह्माअहमपिनेशोनशक्नोमि यद्वाकश्चिदपिनेशोनसमर्थआसीत् स्फुलभत्वायविशेषणद्वयम् मदनुग्र
हस्यममानुग्रहोयस्मात्तन्मदनुग्रहंतस्य किंच स्वेच्छामयस्य स्वीयानांभक्तानांयथायथेच्छातथातथाभवतः तर्हिकिमितिज्ञातुंनशक्यतेअ
तआह नतुभूतमयस्य अचिंत्यशक्त्यसत्वात्मकस्य यदाऽस्यैवंतदाकथंपुनः साक्षात्तवकेवलस्यात्मसुखानुभूतेरेवस्वसुखानुभवमात्रस्याव
तारिणोगुणातीतस्यमहिमानंअंतरेणनिरूढेनापिमनसाकोवाज्ञातुंसमर्थोऽभवेत् अथवाभूतमयस्यउक्तलक्षणस्यापिविराड्रूपस्यत-
वलम्बियस्यस्यवपुषः महिमानमेवावसितुंकोऽपिनेशो तदासाक्षात्तवैवासाधारणस्यनियम्यनियंतृभेदरहितस्यउक्तलक्षणस्यास्यमहिमान
मवसितुंकोऽपिनेशइतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः २ तर्हिअज्ञाः कथंसंसारंतरेयुरतआह ज्ञानइति हेअजितउदपास्यईषदप्यकृत्वा सद्भिर्मुखरि

अस्यापिदेववपुषोमदनुग्रहस्यस्वेच्छामयस्यनतुभूतमयस्यकोऽपि नेशेमहित्ववसितुंमनसांतरेणसाक्षात्तवैवकि
मुतात्मसुखानुभूतेः २ ज्ञानेप्रयासमुदपास्यनमंतएवजीवंतिसन्मुखरितांभवदीयवार्त्ताम् स्थानेस्थिताःश्रुतिगतां
तनुवाङ्मनोभिर्येप्रायशोऽजितजितोऽप्यसितैस्त्रिलोक्याम् ३ श्रेयःस्रुतिंभक्तिमुदस्यतेविभोक्लिश्यंतियेकेवलबोध
लब्धये तेषामसौक्लेशलएवशिष्यतेनान्ययथास्थूलतुषावघातिनाम् ४ पुरेहभूमन्बहवोऽपियोगिनस्त्वदर्पितेहा
निजकर्मलब्धया विबुध्यभक्त्यैवकथोपनीतयाप्रपेदिरेऽजोऽच्युततेगतिंपराम् ५
तांस्वतएवनित्यंप्रकटितांभवदीयवार्त्ताम् स्वस्व
स्थानएवस्थिताः तत्संनिधिमात्रेणस्वतएवश्रुतिगतांश्रवणंप्राप्तांतनुवाङ्मनोभिर्नमंतः सत्कुर्वंतोयेजीवंतिकेवलंयद्यपिनान्यत्कुर्वंति तैःप्रायशस्त्रिलो
क्यामन्यैरजितोऽपित्वंजितः प्राप्तोऽसीति किंज्ञानश्रमेणेत्यर्थः ३ भक्तिंविनाज्ञानंतुनैवसिध्येदित्याह श्रेयःस्रुतिमिति श्रेयसामभ्युदयापवर्गलक्षणानां
स्रुतिःस्रवणंयस्याःसरसइवनिर्झराणां तांनेतवभक्तिमुदस्यत्यक्त्वा श्रेयःसृतिमितिपाठेश्रेयसांमार्गभूतामिति तेषांक्लेशलः क्लेशएवावशिष्यते अयं
भावः यथाअल्पप्रमाणंधान्यंपरित्यज्यअंतःकणहीनान्स्थूलधान्याभासान्तुषानेवावघ्नंति तेषांनकिंचित्फलम् एवंभक्तिंतुच्छीकृत्ययेकेवलबोधा
यप्रयतंतेतेषामपीति ४ भक्त्यैवज्ञानंनान्यथेत्यत्रसदाचारंप्रमाणयति पुरेति हेभूमन् इहलोकेपूर्वयोगिनोऽपिसंतः योगैर्ज्ञानमप्राप्यपश्चात्त्वदर्पितेहाः
त्वय्यर्पितालौकिक्यपीहाचेष्टायैस्ते निजकर्मलब्धयात्वदर्पितैर्निजैः कर्मभिर्लब्धयात्वयिअर्पिताइहानिजानिकर्माणिचतैर्लब्धयाइत्येकंपदंवा कथो
पनीतयाकथयास्वसमीपंप्रापितया भक्त्यैवविबुध्यआत्मानंज्ञात्वाअंजःसुखेनैवतेपरांगतिंप्रापाः ५ ७१ ७१ ७१

एवंतावत्सगुणनिर्गुणयोरुभयोरपिज्ञानंदुर्घटमितित्वत्कथाश्रवणादिनैवनत्वन्यथेतिउक्तम् इदानींपद्यद्वयेनोभयोरविशेषेणदु-
र्ज्ञेयत्वमुक्तम् तथाऽपिगुणातीतस्यज्ञानंकथंचिद्भवेन्ननुसगुणस्यतव अचिंत्यानंतगुणत्वादितिश्लोकद्वयेनस्तौतितथाऽपीति हेभूम-
न् अपरिच्छिन्न अगुणस्यतेमहिमाअमलैरंतरात्मभिः प्रत्याहृतेंद्रियैः विबोद्धुंबोधगोचरीभवितुमर्हति योग्योभवति अथवाविबोद्धुं-
ज्ञातुमर्हति अर्ह्यतेशक्यतइत्यर्थः यद्वा महिमेतिमहिमानंकश्चिद्बोद्धुमर्हतीत्यर्थः कथंस्वानुभवात् आत्माकारांतःकरणसाक्षात्कारात् न
न्वंतःकरणमपिस्वविकारमेवविषयीकरोतीतिकथमात्माकारतातस्येत्यतआह अविक्रियादिति विक्रियाविशेषाकारः तद्राहित्यात् विशेष
परित्यागएवात्माकारतेत्यर्थः नन्वंतःकरणसाक्षात्कारविषयत्वेऽनात्मत्वप्रसंगःस्यादतआह अरूपतइति रूपंविषयः अविषयात् वृत्ति
विषयत्वमेवात्मनोनफलविषयत्वमतोनायंदोषइतिभावः कथंतर्हिस्फूर्त्तिः अनन्यबोध्यात्मतया स्वप्रकाशत्वेनैव नत्वन्यथाइदंतदितिवि

तथाऽपिभूमन्महिमाऽगुणस्यतेविबोद्धुमर्हत्यमलांतरात्मभिः अविक्रियात्स्वानुभवादरूपतोह्यनन्यबोध्या
त्मतयानचान्यथा ६ गुणात्मनस्तेऽपिगुणान्विमातुंहितावतीर्णस्यकईशिरेऽस्य कालेनयैर्वाविमिताःसुकल्पै
र्भूपांसवःखेमिहिकाद्युभासः ७

षयत्वेनेत्यर्थः बुद्धितत्स्थचिदाभासौद्वावेतौव्याप्नुतोघटम् तत्राज्ञानंधियानश्येदाभासेनघटः
स्फुरेदितिअनात्मस्क आत्मनितु ब्रह्मण्यज्ञाननाशायवृत्तिव्याप्तिरिहेष्यते स्वयंस्फुरणरूपत्वान्नाभासस्तत्रयुज्यते अथवा मासर्वतोऽ
तरंगात्लक्ष्मीरपिअगुणस्यतेमहिममहिमानममलैरंतर्वृत्तिभिरिंद्रियैरपियथायादृक्ववस्तुतस्तेनरूपेणविबोद्धुंकिमर्हति नार्हत्येवेत्यर्थः कथं
तर्ह्यर्हतितदाह स्वानुभवादित्यादिनाउक्तार्थमेवैतत् ६ गुणात्मनः गुणानामात्मनः गुणाधिष्ठातुस्तेतवपुनर्गुणान्विमातुमेतावंतइति
गणयितुमपिकेईशिरे समर्थाबभूवुः दूरतस्तद्विशेषवार्त्ता कथंभूतस्यतव अस्यविश्वस्यहितायपालनायबहुगुणाविष्कारेणावती-
र्णस्य ननुकालेननिपुणैः किमशक्यमतआह कालेनेति वाशब्दोवितर्के सुकल्पैरतिनिपुणैर्बहुजन्मनाकालेनभूपरमाणवोविमितावि
शेषेणगणिताभवेयुः तथाखेमिहिकाहिमकणाअपि तथाद्युभासः दिविनक्षत्रादिकिरणपरमाणवोऽपि ७ छ छ

तस्माद्भक्तिरेवसंगच्छतइत्याह तत्तेऽनुकंपामिति सुसमीक्षमाणः तवकृपाकदाभविष्यतीतिबहुमन्यमानः स्वार्जितंचकर्मफलंअना
सक्तःसन्भुंजानएवनातीवतपआदिनाक्लिश्यन्नेवंयोजीवेतसमुक्तौदायभाग्भवति भक्तस्यजीवनव्यतिरेकेणदायप्राप्ताविवमुक्तौनान्य
दुपयुज्यतइतिभावः ८ तदेवंकृत्वाभगवंतंक्षमापयितुंस्वापराधंनिवेदयति पश्येति हेईश मेनार्यदौर्जन्यंपश्य यदहंमायिनामपि-
मायिनिविमोहकेत्वय्यपिस्वमायांप्रसार्यआत्मैश्वर्यमीक्षितुमैच्छम् अभिलषितवान् अहोएवंकर्त्तुंत्वय्यहंकियान्नकिंचित् यथाऽग्ने
रुद्भूताज्वालाअग्नौनकिंचित्तद्वदिति ९ रजोभवः रजसोजातस्य अतः अजानतः अतएवाजावलेपांधतमोंऽधचक्षुषः अजोजगत्कर्त्ता-
हमितिमदेनगाढतमोरूपेणांधीभूतेनेत्रेयस्य अतस्त्वत्तः पृथगीशमानिनः अन्यत्रप्रभुत्वेनवर्त्तमानोऽपिमयिनाथेसतिनाथवान्मद्भृत्य
एव अतएषोऽनुकंप्यइतिमत्वाक्षमस्वेत्यर्थः १० ननुब्रह्मांडविग्रहस्त्वमपिईश्वरएवेतिचेत्तत्राह क्वाहमिति तमः प्रकृतिः महान्महत्तत्वं

तत्तेऽनुकंपांसुसमीक्षमाणोभुंजानएवात्मकृतंविपाकम् हृद्वाग्वपुर्भिर्विदधन्नमस्तेजीवेतयोमुक्तिपदेसदायभाक्
८ पश्येशमेऽनार्यमनंतआद्येपरात्मनित्वय्यपिमायिमायिनि मायांवितत्येक्षितुमात्मवैभवंह्यहंकियानैच्छमिवा-
र्चिरग्नौ ९ अतःक्षमस्वाच्युतमेरजोभवोह्यजानतस्त्वत्पृथगीशमानिनः अजाऽवलेपांधतमोंऽधचक्षुषएषोऽनुकं
प्योमयिनाथवानिति १० क्वाहंतमोमहदहंखचराग्निवार्भूसंवेष्टितांडघटसप्तवितस्तिकायः क्वेदृग्विधाविगणितांड
पराणुचर्यावाताध्वरोमविवरस्यचतेमहित्वम् ११ उत्क्षेपणंगर्भगतस्यपादयोःकिंकल्पतेमातुरधोऽक्षजागसे किम
स्तिनास्तिव्यपदेशभूषितंतवास्तिकुक्षेःकियदप्यनंतः १२

अहमहंकारः खमाकाशः चरोवायुः अग्निः वार्जलंभूश्चप्रकृत्यादिपृ
थिव्यांतैरेतैः संवेष्टितोयोंऽडघटः सएवतस्मिन् वास्वमानेनसप्तवितस्तिः कायोयस्यसोऽहंक्व क्वचतेमहित्वम् कथंभूतस्य ईदृग्विधानिया-
न्याविगणितानिअंडानितएवपरमाणवः तेषांचर्यापरिभ्रमणंतदर्थंवाताध्वानोगवाक्षाइवरोमविवराणियस्यतस्यतव अतोऽतितुच्छत्वा-
त्वयाऽनुकंप्योऽहमिति ११ अपिचगर्भगतस्यशिशोःपादयोरुत्क्षेपणंमातुःकिमपराधायभवति लोकेअस्मिन्नास्तिव्यपदेशाभ्यांभावाभाव
शब्दाभ्यांस्थूलसूक्ष्मकार्यकारणशब्दैर्वाभूषितमभिहितम् एतेषांशब्दानांप्रवृत्तिविषयेऽभिधानंस्थितमितिवासर्ववस्त्वित्यर्थः हेअधोक्षज त
वकुक्षेः अनंतःबहिःकियदपिकिंचिन्मात्रमपिकिमस्तिनकिंचिदस्तीत्यर्थः अतःसर्वस्यतवकुक्षिगतत्वेनममापितथात्वान्मातृवदपराधःसोढव्य
इतिभावः १२

किंच विशेषतोऽपित्वत्तोममजन्मप्रसिद्धमित्याह जगत्त्रयेत्यादि जगत्त्रयस्यांतेप्रलयेउदधीनांसंप्लवः संश्लेषः तस्मिन्नुदेउदकेनारायणस्यो
दरेनाभिः तस्यनालादजोविनिर्गतइतियावाक्सातावन्मृषानभवति वैनिश्चितम् तथापितुहेईश्वर त्वत्तः अहंकिंनविनिर्गतः नोत्पन्नोऽस्मि
अपितुत्वत्तएवोत्पन्नइत्यर्थः १३ तर्हिनारायणस्यपुत्रस्त्वंममकिमायातंतत्राह नारायणस्त्वमिति नहीतिकाक्वात्वमेवनारायणइत्यापादय-
ति कुतोऽहंनारायणइतिचेदतआह सर्वदेहिनामात्माऽसीति एवमपिकिंनारायणोनभवसि नारंजीवसमूहः अयनमाश्रयोयस्यसतथेतित्व
मेवसर्वदेहिनामात्मानारायणइतिभावः हे अधीश त्वंनारायणोनहीतिपुनःकाकुः अधीशःप्रवर्त्तकस्ततश्चनारस्यायनंप्रवृत्तिर्यस्मात्सत
थेतिपुनस्त्वमेवासाविति किंच त्वमखिललोकसाक्षी अखिलंलोकंसाक्षात्पश्यसि अतोनारमयसेजानासीतित्वमेवनारायणइत्यर्थः

जगत्त्रयांतोदधिसंप्लवोदे नारायणस्योदरनाभिनालात् विनिर्गतोऽजस्त्वितिवाङ्नवैमृषा किंत्वीश्वरत्वन्नविनिर्ग
तोऽस्मि १३ नारायणस्त्वंनहिसर्वदेहिनामात्माऽस्यधीशोऽखिललोकसाक्षी नारायणोऽगंनरभूजलायनात्तच्चा
पिसत्यंनतवैवमाया १४ तच्चेज्जलस्थंतवसज्जगद्वपुः किंमेनदृष्टंभगवंस्तदैव किंवासकृद्दृष्टंहृदिमेतदेवकिन्नोस
पद्येवपुनर्व्यदर्शि १५ अत्रैवमायाधमनावतारेह्यस्यप्रपंचस्यबहिःस्फुटस्य कृत्स्नस्यचांतर्जठरेजनन्यामायात्व-
मेवप्रकटीकृतंते १६

नन्वेवंनारायणपदव्युत्पत्तौभवेदेवंतत्त्वन्यथाप्रसिद्धमित्याशंक्याह नारायणोऽगमिति नराद्‌द्भूतायेऽ
र्थास्तथानरात्जातंयज्जलंतदयनाद्योनारायणः प्रसिद्धः सोऽपितवैवांगंमूर्त्तिः तथाचस्मर्यते नराज्जातानितत्वानिनाराणीतिविदुर्बुधाः त
स्यतान्ययनंपूर्वंतेननारायणःस्मृतइति तथाच आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः अयनंतस्यताःपूर्वंतेननारायणःस्मृतइतिच ननु
मन्मूर्त्तेरपरिच्छिन्नायाः कथंजलाश्रयत्वमतआह तच्चापिसत्यंनेति १४ अपरिच्छेदमेवोपपादयति तच्चेदिति जगदाश्रयभूतंतवतद्वपुःज
लस्थमित्येवंयदिसत्सत्यंस्यात्तर्हितदेवकमलनालमार्गेणांतः प्रविश्यसंवत्सरशतंविचिन्वताऽपिमयाहेभगवन्नाचिंत्यैश्वर्यतत्रकिमितिनदृ-
ष्टम् हृद्यपिकिमितिनोव्यदर्शि नदृष्टम् तदैवतपःकरणानंतरंसपद्येवसकृद्दृष्टम् अतोमायैव भतस्त्वन्मूर्त्तेर्देशविशेषपरिच्छेदःसत्योनभव
तीत्यर्थः १५ अपिचयदिजलादिप्रपंचः सत्यःस्यात्तर्हितेनतवपरिच्छेदोभवेत् सतुमायाविलसितइतित्वयैवदर्शितमित्याह श्लोकत्रयेण हेमा
याधमनमायोपशमन अत्रैवावतारेबहिःस्फुटस्यापिजठरमध्येजनन्याःप्रदर्शनेन १६ ७ ७ ७

ननुबहिःसतएवअंतर्जठरेप्रतिबिंबोऽस्तु कुतःसर्वथामायात्वंतत्राह यस्येति यस्यतवकुक्षौसर्वमिदंयथाभातितत्सर्वमिहापिबहिरपि तथैवभाति किंच सात्मत्वसहितम् तदिदंसर्वंमाययाविनाकिंघटेत अयंभावः त्वयिप्रतिबिंबश्चेत् बाह्यादिविलोमतयाप्रतीयेत नतुतदस्ति तवचादर्शस्थानीयस्यत्वयिप्रतीतिर्नस्यात् अतःसर्वथामिथ्यात्वमेवेति १७ अपिचनकेवलंजनन्याःममापितथैवदर्शितमित्याह अद्यैवेति त्वदृतेत्वांविनाअस्यविश्वस्यमायात्वंत्वयाममैवचतदप्यद्यैवकिंनदर्शितंकिंतुदर्शितमेव तथाऽहि एकोऽसीत्यादितत्ततोमयासहाखिलैस्तत्वादिभिः उपासिताः तावंतश्चतुर्भुजा असि जगंतिब्रह्मांडानीतिप्रागनुक्तमपिदृष्टमितिज्ञातव्यम् १८ ननुब्रह्मन्तवमयादर्शितंरूपमेवचैतन्यंकथंप्रपंचवन्मायेत्युच्यते सत्यम् किंतु अद्वितीयेत्वयिनानात्वंगुणावतारमत्स्याद्यवतारेष्विवकार्यवशेनस्वतंत्रमायानिबं-

यस्यकुक्षाविदंसर्वंसात्मंभातियथातथा तत्त्वय्यपीहतत्सर्वंकिमिदंमाययाविना १७ अद्यैवत्वदृतेऽस्यकिंममनते
मायात्वमादर्शितमेकोऽसिप्रथमंततोव्रजसुहृद्वत्साःसमस्ताअपि तावंतोऽसिचतुर्भुजास्तदखिलैःसाकंमयोपासि-
तास्तावंत्येवजगंत्यभूस्तदमितंब्रह्माद्वयंशिष्यते १८ अजानतांत्वत्पदवीमनात्मन्यात्मात्मनाभासिवितत्यमायाम्
सृष्टाविवाहंजगतोविधानइवत्वमेषोऽन्तइवत्रिनेत्रः १९ सुरेष्वृषिष्वीशतथैवनृष्वपितिर्यक्षुयादःस्वपितेऽजनस्य
जन्मासतांदुर्मदनिग्रहायप्रभोविधातःसदनुग्रहाय २० कोवेत्तिभूमन्भगवन्परात्मन्योगेश्वरोतीर्भवतस्त्रिलो
क्याम् क्ववाकथंवाकतिवाकदेतिविस्तारयन्क्रीडसियोगमायाम् २१ तस्मादिदंजगदशेषमसत्स्वरूपंस्वप्नाभ-
मस्तधिषणंपुरुदुःखदुःखम् त्वय्येवनित्यसुखबोधतनावनंतेमायातउद्यदपियत्सदिवावभाति २२

धनमित्याह श्लोकद्वयेन

अजानतामिति त्वत्पदवींतवस्वरूपमजानताम् अनात्मनिप्रकृतौस्थितः आत्मैवत्वं आत्मनैवस्वातंत्र्येणमायांवितत्यभासि कथंजगतःसृष्टावहमिवब्रह्मेवविधानेपालनेचएषत्वमिव अंतेत्रिनेत्रइवेति १९ सुरेषुउपेंद्रः ऋषिषुपरशुरामः नृष्वपिरामः २० ननुचस्वातंत्र्येकथंकुत्सितेषुमत्स्यादिषुजन्म कथंवावामनाद्यवतारेयाञ्चादिकार्पण्यंकथंवाऽस्मिन्नेवकदाचिद्भयपलायनादि अतआह कोवेत्तीति अन्वर्थैःसंबोधनैर्दुर्ज्ञेयत्वमेवाह भूमन्नित्यादिभिः भवतऊतीर्लीलाः त्रिलोक्यांकोवेत्ति क्ववाकथंवाकदावाकतिवेति अचिंत्यंतवयोगमायावैभवमितिभावः २१ ननुभवत्ववताराणामचिंत्योमहिमाप्रपंचस्यत्वसत्वेकथंसत्वप्रतीतिरितीमामाशंकांसपरिकरमुपसंहरन्परिहरति तस्मादिति अस्तधिषणं-

निरस्तप्रतिभासंलय्येकउद्यत् उद्भवत् अपियन्नश्यत् सदिवेत्स्वरूपलक्षणमेतत् नित्यमिवस्वरूपमिवचेतनमिव अधिष्ठानभूतस्यतवगु
णैः तथातथाभातीत्यर्थः २२ त्वमेवतुसत्यइत्याह एकस्त्वंसत्यःकुतः आत्मादृश्यमसत्यंदृष्टंनचात्मादृश्यः अतःसत्यः किंच यद्विकार-
वत् तदसत्यम् नचत्वयिजन्मादयोविकाराःसंतीत्याह आद्यःकारणम् अतोनजन्म आद्यत्वेहेतुःपुराणःपुरापि नवःकार्यात्पूर्वमपिवर्त्त-
मानइत्यर्थः अत्रहेतुः पुरुषइति तथाचश्रुतिः पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्यपुरुषत्वमिति जन्मानंतरास्तित्वलक्षणंविकारंवारयति
नित्यइति सनातनइत्यर्थः पूर्णः अजस्रस्वरूपः अक्षरः अमृतइतिचतुर्भिःपदैः क्रमेणवृद्धिविपरिणामापक्षयविनाशान्वारयति पूर्णत्वेहे
तुः अनंतः अद्वयइतिचदेशकालपरिच्छेदरहितः वस्तुपरिच्छेदरहितोऽपि अमृतत्वोपपादनायचतुर्विधक्रियाफलत्वंवारयतिस्वयंज्योति
र्निरंजनः उपाधितोमुक्तइतिपदत्रयेण अयंभावः तत्रोत्पत्तिराद्यइत्यनेनैवनिराकृताप्राप्तिरपिक्रिययाज्ञानेनवाभवेत् क्रिययाप्राप्तिरात्म-
पदेनैवनिराकृता ज्ञानतःप्राप्तिंवारयति स्वयंज्योतिरिति विकृतिरपितुषापाकरणेनावघातेनव्रीहीणामिवउपात्स्यपाकरणेनभवेत् नतु

एकस्त्वमात्मापुरुषःपुराणःसत्यःस्वयंज्योतिरनंतआद्यः नित्योऽक्षरोऽजस्रसुखोनिरंजनःपूर्णोऽद्वयोमुक्तउपाधितो
ऽमृतः २३ एवंविधंत्वांसकलात्मनामपिस्वात्मानमात्मात्मतयाविचक्षते गुर्वर्कलब्धोपनिषत्सुचक्षुषायेतेतरंतीव
भवानृतांबुधिम् २४ आत्मानमेवात्मतयाऽविजानतांतेनैवजातंनिखिलंप्रपंचितम् ज्ञानेनभूयोऽपिचतत्प्रलीय
तेरज्ज्वामहेर्भोगभवाभवौयथा २५

असंगत्वान्नसंभवतीत्याह मुक्तउपाधितइति संस्कारोऽपिकिमप्यतिशयाधानेनमला
पाकरणेनवा तत्रातिशयाधानंपूर्णत्वेनैवनिराकृतम् मलापाकरणंनिवारयति निरंजनइति निर्मलइत्यर्थः २३ तस्मादेवंभूतज्ञानान्मु-
च्यंतइत्याह एवंविधमिति त्वांयेविचक्षते सम्यक्पश्यंति कथंआत्मात्मतया आत्माप्रत्यक्तस्यस्वरूपेणनचैतत्पुत्रादिष्विवगौणमित्याह
सकलात्मनामपिस्वात्मानम् केनगुरुरेवार्कस्तस्माल्लब्धाउपनिषत्ज्ञानंतदेवसुचक्षुः तेनभवएवानृतांबुधिःतंतरंतीव २४ तत्रचज्ञानेन
तरंतीतिनचतरंतीवेतितच्चात्मात्मतयाज्ञानेनेत्यर्थश्चायंप्रतिज्ञातंक्रमेणोपपाद्यते तत्रात्मानमेवात्मतयेत्यनेनश्लोकेनज्ञानेनतरंतीत्युपपा
द्यते अज्ञानसंज्ञावित्यनेनतरंतीवेत्येतत् वामित्यादिश्लोकद्वयेनतु आत्मात्मतयेत्येतदुपपाद्यते ननुज्ञानेनकथंभवंतरंतीतितस्याज्ञानमूल
त्वादित्याह आत्मानमेवेति तेनैवअज्ञानेनैवप्रपंचितंप्रपंचः रज्ज्वामहेर्भोगभवाभवावितिसर्पशरीरस्याध्यासापवादौयथेति २५ ७७ ३५

ननुज्ञानेनतरंत्येवकिमिदमुच्यतेतरंतीवेतितत्राह अज्ञानसंज्ञाविति अज्ञानेनसंज्ञाययोः तौभवबंधमोक्षौभवेनबंधस्तन्मोक्षश्चतौद्वौ
नामप्रसिद्धौ ऋतज्ञभावात् ऋतश्चासौज्ञश्चतस्यभावः तस्मादन्यौनस्तः ननुकथंमहानपलापःक्रियते परमार्थविचारादित्याह अज-
स्रेति अखंडानुभवरूपेपरेशुद्धेआत्मनिअज्ञानंननचबंधः अतएवनज्ञानंननचमोक्षः तरणौसूर्येरात्र्यहनीइवेति २६ ननुपरमार्थज्ञाना
दज्ञानकृतोबंधोनिवर्त्ततास् आत्मात्मतयैवज्ञानादितिकोऽयमाग्रहइत्याशंक्याह यदध्यासादात्मनः पररूपास्फूर्त्तिस्तदपवादेनतत्रैवज्ञा
नंयुक्तमित्यसुमर्थंविस्मयेनाक्रोशन्निवाह त्वामिति त्वामात्मानंपरंदेहादिंमत्वा आत्मनिदेहादिमध्यस्यतथापरंदेहादिमात्मानंमत्वादेहा
दावात्मानमध्यस्यअत्रनष्टआत्माबाहिर्मृग्यइतिचित्रंनहि गृहेनष्टंवनेमृग्यतइत्यर्थः २७ विवेकिनस्तुप्रत्यकूस्वरूपेएवपरमात्मानंविचि
न्वंतीत्याह अंतर्भवइतिभवतीतिभवः चिज्जडात्मकंशरीरंतन्मध्यएवत्वांमृगयंति अतज्जडंत्यजंतः अपवदंतः ननुसतोज्ञानेनालंकिम

अज्ञानसंज्ञौभवबंधमोक्षौद्वौनामनान्यौस्तऋतज्ञभावात् अजस्रचित्यात्मनिकेवलेपरेविचार्यमाणेतरणाविवाहनी २६ त्वामात्मानंपरंमत्वापरमात्मानमेवच आत्मापुनर्बहिर्मृग्यअहोऽज्ञजनताऽज्ञता २७ अंतर्भवेऽनंतभवंतमेवह्यतत्त्यजंतोमृगयंतिसंतः असंतमप्यंत्यहिमंतरेणसंतंगुणंतंकिमुयंतिसंतः २८ अथापितेदेवपदांबुजद्वयप्रसादलेशानुगृहीतएवहि जानातितत्त्वंभगवन्महिम्नोनचान्यएकोऽपिचिरंविचिन्वन् २९ तदस्तुमेनाथसभूरिभागोभवेऽत्रवान्यत्रतुवातिरश्चाम् येनाहमेकोऽपिभवज्जनानांभूत्वानिषेवेतवपादपल्लवम् ३०

सतोऽपवादेनेत्याशंक्याध्यस्तापवादंविनाऽधिष्ठानतत्त्वंनज्ञायतइतिसतांव्यवहारेणाह असंतमिति अंतिसमीपेअसंत
मपिअहिमंतरेणतन्निषेधंविनेत्यर्थः संतंगुणंरज्जुंसंतः किमुयंतिजानंति अंतिसंतमपिगुणमितिवानजानंतीत्यर्थः तस्मादात्मतयैवज्ञा
नान्मुक्तिरितिभावः २८ नन्वेवंज्ञानैकसाध्येमोक्षेकिमितिभक्तिरुद्बोधिताअतआह अथापीति यद्यपिहस्तप्राप्यमिवज्ञानमुक्तंतथापिहेदे-
वतवपादांबुजद्वयमध्येएकदेशस्यापियः प्रसादलेशोऽपितेनानुगृहीतएवभगवतस्तवमहिम्नस्तत्त्वंजानाति हेभगवन्तेमहिम्नस्तत्त्वमिति
वाएकोऽपिकश्चिदपिचिरमपिविचिन्वन्नपिअतदंशापवादेनविचारयन्नपीत्यर्थः २९ तत्तस्माद्भूरिभागः महद्भाग्यम् अत्रभवेब्रह्मजन्मनि
तिरश्चामपिमध्येयज्जन्मतस्मिन्वा येनभाग्येनभवदीयानांजनानामेकोऽपियः कश्चिदपिभूत्वानिषेवेअत्यर्थंसेवेयइति ३०

देवादिजन्मनोऽपियत्रकुत्रचित्वङ्घ्रिमज्जन्मैवश्रेष्ठमित्यौत्सुक्येनसप्तभिः श्लोकैरभिनंदति अहोतिधन्याइत्याभिः व्रजगोरमण्यःव्रज
स्थागावोरमण्योगोप्यश्चतेत्वयावत्सतरात्मजात्मनावत्सानामात्मजानांचरूपेणयस्यतवतृप्तयेसर्वेऽपियज्ञाअद्यापिनशक्ताः तेनत्वया
प्रतिक्षणंतृप्यतायासांस्तन्यममृतरूपंपीतमिति ३१ ३२ किंच एतेषांभाग्यस्यतावन्महिमाआस्ताम् कस्तंवक्तुंशक्नोति शर्वादयः
शर्वोऽहंकाराधिष्ठाताआदिर्येषांचंद्रादीनामेकादशानांतेनथावयंच वयमित्यात्मानमेवबहुमन्यमानआह एवंब्रुस्थ्यहंकारमनश्चक्षुरा
द्यधिष्ठातारस्त्रयोदशदेवाएवतावत्बत अहोभूरिभागाः यस्मादेतेषांहृषीकाणींद्रियाण्येवचषकाणिपानपात्राणितैस्तेचतुर्दशस्यचि-
त्ताधिष्ठातुः अंघ्रीएवउदजेवारिजेतयोर्मधुमकरंदः तदेवामृतंस्वादुआसवंमादकंपिबामः एतदुक्तंभवतियदाप्रत्येकमिंद्रियाभिमानिनो

अहोनिधन्याव्रजगोरमण्यःस्तन्यामृतंपीतमतीवतेमुदा यासांविभोवत्सतरात्मजात्मनायत्तृप्तयेऽद्यापिनचा
लमध्वराः ३१ अहोभाग्यमहोभाग्यंनंदगोपव्रजौकसाम् यन्मित्रंपरमानंदंपूर्णंब्रह्मसनातनम् ३२ एषां-
तुभाग्यमहिमाऽच्युततावदास्तामेकादशैवहिवयंबतभूरिभागाः एतद्धृषीकचषकैरसकृत्पिबामःशर्वादयोऽङ्घ्यु
दजमध्वमृतासवंते ३३ तद्भूरिभाग्यमिहजन्मकिमप्यटव्यांयद्गोकुलेऽपिकतमांघ्रिरजोभिषेकम् यज्जीवित
तुनिखिलंभगवान्मुकुंदस्त्वद्यापियत्पदरजःश्रुतिमृग्यमेव ३४

वयंकीर्त्तिसौंदर्यसौगंध्याद्येकदेशसेविनोऽपिकृतार्थाः
तदासर्वेंद्रियैःसर्वसेविनास्तेतेषांकिंवर्ण्यतेभाग्यमिति ३३ अतोमयाप्रार्थितंतदस्तुमेनाथसभूरिभागइतियत्तदेतदेवेत्याह तद्भूरि
भाग्यमिति किंतत् इहमनुष्यलोकेयत्किमपिजन्मतत्रापिअटव्यांयत् तत्रापिगोकुलेयत् अहोसत्यलोकंविहायात्रजन्मनिजातेऽ-
कोलाभःअतआह अपिकतमांघ्रिरजोऽभिषेकमिति गोकुलवासिनांमध्येअपिकतमस्ययस्यकस्याप्यंघ्रिरजसाऽभिषेकोयस्मिन्त
त् ननुकुतोगोकुलवासिनएवधन्यास्तत्राह यदिति येषांजीवितंनिखिलंभगवान्मुकुंदः मुकुंदपरमेवजीवनमित्यर्थः दुर्लभतामाह अ-
द्यापीति श्रुतिमृग्यंवेदैरपिमृग्यतएवनतुदृश्यतइत्यर्थः ३४ ७ ७ ७

अपिच किंवर्ण्यते कृतार्थत्वमेतेषांयेषांभक्त्याभवानपिऋणीवास्ते ननुकिंदातुमसमर्थोऽहंयेनऋणीस्यामत आह उत अपिभवानपिएषांकु
त्रापिकिंविश्वफलात्सर्वफलात्मकत्वात्त्वतः परंफलंराता दास्यतीतिनश्चेतः अयत्सर्वत्रगच्छत्विचारयत्मुह्यति ननुमामेवदत्वा अनृणः
स्यामितिचेन्नहिनहि सद्वेषादिवसतांभक्तानांयोवेषस्तदनुकरणमात्रेणपापिष्ठापूतनाऽपित्वामेवापिता प्रापिता तर्हितत्संबंधिनामपिदा
स्यामीतिचेत्तत्राह सकुलेति बकाघासुरसहिता एषामपितावदेवचेत्अपर्याप्तमित्याह यदिति येषांधामादयः त्वत्कृतेत्वदर्थमेवेत्यर्थः ३५
ननुवीतरागादिदोषाणांसंन्यासिनामपिनभक्तः परंकिंचिदस्तिकथमेषामपर्याप्तमित्यतआह तावदिति हेकृष्ण रागादयस्तावदेवस्तेनाश्चोराभ
वंति तथातावद्गृहमपिकारागृहंबंधनागारम् मोहोपितावदेवांघ्रिनिगडः पादशृंखला यावत्तेत्वदीयाजनानभवंति त्वदीयानांतुरागादयोऽपि

एषांघोषनिवासिनामुतभवान्किंदेवरातेतिनश्चेतोविश्वफलात्फलंत्वदपरंकुत्राप्ययन्मुह्यति सद्वेषादिवपू
तनाऽपिसकुलात्वामेवदेवापितायद्धामार्थसुहृत्प्रियात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते ३५ तावद्रागादयस्तेना-
स्तावत्कारागृहंगृहम् तावन्मोहोऽघ्रिनिगडोयावत्कृष्णनतेजनाः ३६ प्रपंचंनिष्प्रपंचोऽपिविडंबयसिभूतले प्र
पन्नजनतानंदसंदोहंप्रथितुंप्रभो ३७ जानंतएवजानंतुकिंबहूक्त्यानमेप्रभो मनसोवपुषोवाचोवैभवंतव
गोचरः ३८ अनुजानीहिमांकृष्णसर्वत्वंवेत्सिसर्वदृक् त्वमेवजगतांनाथोजगदेतत्तवार्पितम् ३९

त्वन्निष्ठामोचकाएवेतिनयतिभ्योविशेषः भजनंत्वधिकमितिभावः ३६ नन्वतएव अहमेषांपुत्रादिरूपेणवर्त्तेइतिचेत्तत्राह प्रपंचमि
ति प्रपन्नायाजनताजनसमूहस्तस्याआनंदानांसंदोहंसमूहंप्रथयितुमिति नहिकपटपुत्रत्वादिनाताहृक्भक्तेरानृण्यंसंपद्यतइत्यर्थः
३७ तदेवमादितआरभ्याचिंत्यानंतगुणत्वेनस्वयंदुर्ज्ञेयत्वमुक्तम् केचित्तुजानीमइतिस्थितास्तानुपहसन्निवाह जानंतइति ननुमेम
नआदीनांतववैभवंविषयइति ३८ जगदीशत्वाद्यभिमानंपरित्यज्याह अनुजानीहीति हेकृष्णमामनुजानीहि सत्यलोकंगंतुंअनुज्ञां
देहि स्वमहिमानमस्मदादीनांचज्ञानबलादिसर्वत्वमेववेत्सि यतःसर्वदृक्जगतांनाथस्त्वंत्वमेवेत्येतावत्ज्ञानम् अतोममतास्पदंजग
त्एतत्शरीरंचतवार्पितम् ३९ ७ ७ ७ ७ ७

द॰पू॰टी॰ तदेवं किंकरं प्रस्थापयेति अत्यादरेण नमस्करोति श्रीकृष्णेति वृष्णिकुलपद्मस्य प्रीतिदातृत्वेन हे सूर्योपम क्ष्मा च अवनिः निर्जरा देवा-
३७ श्च द्विजाश्च पशवश्च त एव उदधयस्तेषां वृद्धिकारित्वेन हे चंद्रोपम उद्धर्मः पाखंडधर्मस्तदेव शार्वरं तमः तद्धरतीति तथा अनेन हूयोपम हे- अ॰
क्षितिराक्षसध्रुक् क्षितौ राक्षसाः कंसादयः उद्यन्नेव तेभ्यो द्रुह्यतीति पुनः सूर्योपम सूर्यादुपमापि न्यूनेति मत्वाऽह आऽर्कमर्कमभिव्याप्य १४
सर्वेषामर्हन् पूज्य भगवन् आकल्पं कल्पपर्यंतं ते तुभ्यं नम इति ४० ससारिववत्सकमोक्षणकौतुकद्रुतविलंबितपुत्रमुदेऽद्भुतम् निखिलस्व-
पमतोदधदच्युतोऽवतु सवः कलयन्व्रजमंगलम् १ पादयोर्नत्वा अभीष्टं सर्वतः पूजितमभिप्रेतं वा ४१ अनुज्ञाप्य अनुज्ञां प्रदाप्य पृष्ट्वे-
त्यर्थः स्वयं प्रभवं ब्रह्माणम् यथापूर्वं सखायो यस्मिन् तत्स्वकं पुलिनम् ४२ नन्वेतावंतं कालं कथं तत्रैवोपविष्टाः कथं च क्षुत्पिपासादिविस्म-

श्रीकृष्ण वृष्णिकुलपुष्करजोषदायिन् क्ष्मानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन् उद्धर्मशार्वरहर क्षितिराक्षसध्रुगा-
कल्पमार्कमर्हन् भगवन्नमस्ते ५० श्रीशुकउवाच इत्यभिष्टूय भूमानं त्रिः परिक्रम्य पादयोः नत्वा-
भीष्टं जगद्धाता स्वधाम प्रत्यपद्यत ४१ ततोऽनुज्ञाप्य भगवान् स्वभुवं प्रागवस्थितान् वत्सान्पुलिनमानिन्ये यथा-
पूर्वसखं स्वकम् ४२ एकस्मिन्नपि यातेऽब्दे प्राणेशं चांतरात्मनः कृष्णमायाहता राजन् क्षणार्धं मेनिरेऽर्भकाः
४३ किं किं न विस्मरंतीह मायामोहितचेतसः यन्मोहितं जगत्सर्वमभीक्ष्णं विस्मृतात्मकम् ४४ ऊचुश्च सुहृदः
कृष्णं स्वागतं तेऽतिरंहसा नैकोऽप्यभोजि कवल एहीतः साधु भुज्यताम् ४५ ततो हसन् हृषीकेशोऽभ्यवहृत्य
सहार्भकैः दर्शयंश्चर्माजगरं न्यवर्त्तत वनाद्व्रजम् ४६ बर्हप्रसूननवधातुविचित्रितांगः प्रोद्दामवेणुदलशृंगरवो-
त्सवाढ्यः वत्सान्गृणन्ननुगगीतपवित्रकीर्तिर्गोपीदृगुत्सवदृशिः प्रविवेश गोष्ठम् ४७

रणमत आह एकस्मिन्निति श्लोकद्वये-
न अब्देऽपि याते प्राणेशं कृष्णमंतरात्मानं च विनाऽपि प्रियविरहे क्षणोऽपि वर्षाऽधिको भवति तथाऽपि मायाहृताः क्षणार्धं मेनिरे ४३ यन्मय-
या मायया मोहितं जगदभीक्ष्णं पुनः पुनः विस्मृतात्मकम् विस्मृतः आत्मैव येन तत्तथा ४४ अत एव सूचुश्च ते त्वया अतिवेगेन स्वागतं सम्यगा-
गतम् एकोऽपि ग्रासस्त्वां विनाऽस्माभिर्नाभोजि न भुक्तः इत एहि साधु अविक्षेपेण भुज्यतामिति ४५ अभ्यवहृत्य भुक्त्वा ४६ प्रोद्दामोवे-
णवादिस्तस्य रवैरुत्सवस्तेनाढ्यः संपन्नः गृणन् उपलालनैराह्वयन् गोपीदृशामुत्सवरूपा दृशिर्दर्शनं यस्य सः ४७ छ छ ३७

यशोदानंदसूनुनेतिबहूनामुक्तिः सहैवदर्शिता यद्वा केचिदाहुः यशोदासूनुना अपरेनंदसूनुनेति यद्वा यशोदांनंदयतीतियशोदानंदः सचासौसूनुश्चेतितथातेनास्मान्महाव्यालाद्वयंचाविताः रक्षिताः ४८ व्रजौकसांस्वतोकेषुस्नेहवल्ल्याऽब्दमन्वहम् शनैर्निःसीमववृधेयथाकृष्णेत्वपूर्ववदित्यादिनास्वतोकेभ्योऽपिपरपुत्रे कृष्णेप्रेमाधिक्यमुक्तम् तत्रपृच्छतिब्रह्मन्निति ४९ श्रीकृष्णस्यसाक्षादात्मत्वात्तस्मिन्नात्मीयेभ्यः प्रेमाधिक्यंयुज्यतइतिवक्तुंप्रथमंतावदात्मनः स्वतः प्रेष्ठत्वम् अन्येषांतुतदुपाधिकमितिदर्शयतिपंचभिः सर्वेषामपीति ५० कुतःतथादर्शनादित्याह तदिति तस्माद्देवकारणात्स्वस्वकात्मनि अहंकारास्पदेऽपिदेहे आत्माध्यासतारतम्येनप्रेम

अद्यानेनमहाव्यालोयशोदानंदसूनुना हतोऽविताचयंचास्मादितिबालाव्रजेजगुः ४८ राजोवाच ब्रह्मन्परोद्भवेकृष्णेइयान्प्रेमाकथंभवेत् योऽभूतपूर्वस्तोकेषुस्वोद्भवेष्वपिकथ्यताम् ४९ श्रीशुकउवाच सर्वेषामपिभूतानांनृपस्वात्मैववल्लभः इतरेऽपत्यवित्ताद्यास्तद्वल्लभतयैवहि ५० तद्राजेंद्रयथास्नेहःस्वस्वकात्मनिदेहिनाम् नतथाममतालंबिपुत्रवित्तगृहादिषु ५१ देहात्मवादिनांपुंसामपिराजन्यसत्तम यथादेहःप्रियतमस्तथानह्यनुयेचतम् ५२ देहोऽपिममताभाक्चेत्तर्ह्यसौनात्मवत्प्रियः यज्जीर्यत्यपिदेहेऽस्मिन्जीविताशाबलीयसी ५३ तस्मात्प्रियतमःस्वात्मासर्वेषामपिदेहिनाम् तदर्थमेवसकलंजगच्चैतच्चराचरम् ५४ कृष्णमेनमवेहित्वमात्मानमखिलात्मनाम् जगद्धितायसोऽप्यत्रदेहीवाभातिमायया ५५ वस्तुतोजानतामत्र कृष्णंस्थास्नुचरिष्णुच भगवद्रूपमखिलंनान्यद्वस्त्विहकिंचन ५६

तारतम्यंदृश्यमानंतन्निबंधनमेवेतिदर्शयितुमूढामूढभेदेनविशेषमाह देहात्मवादिनामितिद्वाभ्याम् तंदेहमनुभवंतियेपुत्रादयस्तेतुनतथाप्रियतमाइत्यर्थः ५१ ५२ यद्यस्माज्जीर्यत्यपिआसन्नमरणेऽपिजीविताशा भवति अयंभावः नजीविष्यतीतिनिश्चितेऽपिदेहे यस्प्रेमास्पदत्वंतदात्मगतमेवसंगच्छतइति अथवा यद्यस्मिन्देहेजीर्यत्यपिजीविताशाअविवेकदशायामासीत् साऽपिविवेकिनोयदाममताभाक्भवतितदाआत्मवत्प्रियोनभवतिअतः तत्रनातीवास्थेति ५३ तदर्थमेवसकलंप्रियमित्यर्थः ५४ प्रस्तुतमाह कृष्णमेनमिति ५५ नकेवलमात्मनामात्मा अपितुजडानामपीत्याह वस्तुत इति सर्वजगत्कारणमितिकृष्णंजानतांपुंसांस्थावरंजंगमंचसर्वंभगवद्रूपंभगवानेववस्तुरूपंयस्यतत् नान्यत् ५६ ॥ ॥

कुतइतितदाह सर्वेषामिति भावार्थः परमार्थः भवतिभवत्परिणामंप्राप्नुवत्कारणंतस्मिन् तस्यापिभवतःकारणस्यापिभगवान्
कृष्णएवकारणम् अतःकिमतत्श्रीकृष्णाव्यतिरिक्तंवस्तुरूप्यताम् तस्माच्छ्रीकृष्णस्यैवपरमार्थत्वात्तदेकशरणानामयत्नसिद्धो
मोक्षइति ५७ प्रकरणार्थमुपसंहरति समाश्रिताइति पुण्यंयशोयस्यसपुण्ययशाः सचासौमुरारिश्चतस्यपदपल्लवएवप्लवः तंयेस
म्यगाश्रितामहत्पदंमहतांपदमाश्रयम् यद्वा महच्चतत्पदंचेतितथा तेषांभवांबुधिर्वत्सपदमात्रंभवति किंच परंपदंश्रीवैकुंठाख्यं
पदंस्थानंभवति विपदांयत्पदंविषयः तत्पुनःकदाचिदपितेषांनभवति नततःपुनरावर्त्ततइत्यर्थः ५८ ५९ कृतह्निश्चरितंमुष्यांतोऽ

सर्वेषामपिवस्तूनांभावार्थोभवतिस्थितः तस्यापिभगवान्कृष्णःकिमतद्वस्तुरूप्यताम् ५७ समाश्रितायेपदपल्लवप्लवंमहत्पदंपुण्ययशोमुरारेः भवांबुधिर्वत्सपदंपरंपदंपदंपदंयद्विपदांनतेषाम् ५८ एतत्तेसर्वमाख्यातंयत्पृष्टोऽहमिहत्वया यत्कौमारेहरिकृतंपौगंडेपरिकीर्तितम् ५९ एतत्सुहृद्भिश्चरितंमुरारेरघार्दनंशाद्वलजेमनंच व्यक्तेतरद्रूपमजोर्वभिष्टवंशृण्वन्गृणन्नेतिनरोऽखिलार्थान् ६० एवंविहारैःकौमारैःकौमारंजहतुर्व्रजे निलायनैःसेतुबंधैर्मर्कटोत्प्लवनादिभिः ६१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेब्रह्मस्तुतिर्नामचतुर्दशोऽध्यायः १४ श्रीशुकउवाच ततश्चपौगंडवयःश्रितौव्रजेबभूवतुस्तौपशुपालसंमतौ गाश्चारयंतौसखिभिःसमंपदैर्वृंदावनंपुण्यमतीवचक्रतुः १

स्यौऽन्यथिक्यादीनित्यादिनाउक्तम् अघार्दनंचशाद्वलजेमनंभो-
जनंचव्यक्तेतरत् व्यक्तात्जडप्रपंचादितरत् शुद्धसत्वात्मकंवत्सवत्सपालरूपम् यद्वा व्यक्तेतरःचिद्विलासस्तंरूप्यतइतिरूपम् अ-
जस्यऊरुर्महान् अभिष्टवस्तवस्तंब्रह्मकृतांस्तुतिम् एतत्शृण्वन्गृणन्गायन्नरःसर्वपुरुषार्थान्प्राप्नोति ६० ६१ इतिश्रीपरमानंदन्
सिंहपदषट्पदः व्याकरोच्छ्रीधरस्वामीयथामतिविधिस्तुतिम् १ इतिदशमेटीकायांचतुर्दशः१४ ततःपंचदशेधेनुपालनंधेनुकार्दनम्
कालियक्ष्वेडतोगोपरक्षणंचनिरूप्यते १ अहिवत्सप्रवेशेनदृष्टाखिन्नान्सखीनतःकृष्णःप्रावेशयत्पक्वफलंतालालिकाननम् २ पशु
पालसंमतौपशुपालनेसंमतौ पशुपालानांवासंमतौ ईषद्वयोबलातिरेकमनुकृतवंतौइत्यर्थः अतीवचक्रतुःसर्वतःप्रसर्पणेन १ ६९

स्वयशोगृणद्भिर्गोपैर्वृतः तद्वनंप्राविशत् २ तद्वनंनिरीक्ष्यरंतुंमनोदधे कथंभूतम् मंजुघोषायेऽलिमृगद्विजाः भ्रमरमृगपक्षिणः तैराकुलंव्याप्तम् महन्मनःस्वच्छपयः सरस्वतामहतांमनसातुल्यंस्वच्छंपयोयस्मिन् तत्सरआश्रयत्वेन अस्तियस्यतेनवातेनेतिशैत्यमुक्तम् शतपत्रगंधिनेतिपरिमलवत्त्वम् जुष्टंवनमितिमांद्यंसूचितम् ३ अरुणपल्लवश्रियासहस्पृशंत्यःशिखाःशाखाग्राणियेषांतान् ४ तरुजन्मयेनतमसाकृतं तस्यतमसःपापस्यअपहत्यैनाशाय अथवा येनत्वयाईश्वरेणसर्वोपकारकंतरुजन्मकृतंतंत्वांनमंति एवंश्लाघ्येऽपिजन्मनियदज्ञानरूपंत-

तन्माधवोवेणुमुदीरयन्वृतोगोपैर्गृणद्भिःस्वयशोबलान्वितः पशून्पुरस्कृत्यपशव्यमाविशद्विहर्त्तुकामःकुसुमाकरंवनम् २ तन्मंजुघोषालिमृगद्विजाकुलंमहन्मनःस्वच्छपयःसरस्वता वातेनजुष्टंशतपत्रगंधिनानिरीक्ष्यरंतुंभगवान्मनोदधे ३ सतत्रतत्रारुणपल्लवश्रियाफलप्रसूनोरुभरेणपादयोः स्पृशच्छिखान्वीक्ष्यवनस्पतीन्मुदास्मयन्निवाहाग्रजमादिपूरुषः ४ श्रीभगवानुवाच अहोअमीदेववरामरार्चितंपादांबुजंतेसुमनःफलार्हणम् नमंत्युपादायशिखाभिरात्मनस्तमोपहत्यैतरुजन्मयत्कृतम् ५ एतेऽलिनस्तवयशोऽखिललोकतीर्थंगायंतआदिपुरुषानुपदंभजंते प्रायोअमीमुनिगणाभवदीयमुख्यागूढंवनेऽपिनजहत्यनघात्मदैवम् ६ नृत्यंत्यमीशिखिनईड्यमुदाहरिण्यःकुर्वंतिगोप्यइवतेप्रियमीक्षणेन सूक्तैश्चकोकिलगणागृहमागतायधन्यावनौकसइयान्हिसतांनिसर्गः ७ धन्येयमद्यधरणीतृणवीरुधस्त्वत्पादस्पृशोद्रुमलताःकरजाभिमृष्टाः नद्योऽद्रयःखगमृगाःसदयावलोकैर्गोप्योंऽतरेणभुजयोरपियत्स्पृहाश्रीः ८ श्रीशुकउवाच एवंवृंदावनंश्रीमत्कृष्णःप्रीतमनाःपशून् रेमेसंचारयन्नद्रेःसरिद्रोधस्सुसानुगः ९

मोऽस्तितस्यापहत्यै ५ हेअनघ वनेगूढमपित्वांनत्यजंति त्वयिमनुष्यवेषेणनिगूढेसतिमुनयोऽप्यलिवेषेणनिगूढास्त्वांभजंतीत्यर्थः ६ इयान्हिसतांनिसर्गइतियदस्ति स्वस्मिन्तद्गृहमागतायमहतेमहत्पुरुषायसमर्पयंतीति ७ तृणवीरुधश्चतवपादौस्पृशंतीतितथा करजाभिमृष्टाः नखैःस्पृष्टाःसदयैरवलोकनैः श्रीरपियस्मैस्पृहयतिकेवलंतेनभुजयोरंतरेणवक्षसागोप्योधन्याइति ८ एवंश्रीमद्वृंदावनंप्रतिप्रीतःसन् अद्रेःसमीपवर्त्तिसरित्तटेषुपशून्संचारयन्सानुगः गोपैःसहवर्त्तमानःप्रीतमनारेमे ९ छ छ छ

तामेवरतिमाह क्वचिदित्यादिदशभिः १० बर्हिणंनृत्यंतमनु अभिनृत्यति बर्हिणमभिमुखोनृत्यतीतिवा सखीन्हासयन् ११ १२ च-
कोरादीननुकृत्यरौतिकदाचिच्चसत्त्वानांमध्येव्याघ्रसिंहयोः ताभ्यांभीतवद्भवति सत्त्वेषुपलायमानेषुपलायतइत्यर्थः तयोःसत्त्वानांबलो
द्रेकाणांभीतवद्भवतीतिवा १३ आर्यमग्रजंविश्रमयति विगतश्रमंकरोति १४ मिथोनृत्यादीन्कुर्वतोगोपान्प्रशशंसतुः १५ १६ व्यजनैः

क्वचिद्गायतिगायत्सुमदांधालिष्वनुव्रतैः उपगीयमानचरितःस्रग्वीसंकर्षणान्वितः १० क्वचिच्चकलहंसानाम
नुकूजतिकूजितम् अभिनृत्यतिनृत्यंतंबर्हिणंहासयन्क्वचित ११ मेघगंभीरयावाचानामभिर्दूरगान्पशून्
क्वचिदाव्हयतिप्रीत्यागोगोपालमनोज्ञया १२ चकोरक्रौंचचक्राव्हभारद्वाजांश्चबर्हिणः अनुरौतिस्मसत्त्वानां
भीतवद्व्याघ्रसिंहयोः १३ क्वचित्क्रीडापरिश्रांतंगोपोत्संगोपबर्हणम् स्वयंविश्रमयत्यार्यंपादसंवाहनादिभिः
१४ नृत्यतोगायतःक्वापिवल्गतोयुध्यतोमिथः गृहीतहस्तौगोपालान्हसंतौप्रशशंसतः १५ क्वचित्पल्लवत
ल्पेषुनियुद्धश्रमकर्शितः वृक्षमूलाश्रयःशेतेगोपोत्संगोपबर्हणः १६ पादसंवाहनंचक्रुःकेचित्तस्यमहात्म
नः अपरेहतपाप्मानोव्यजनैःसमवीजयन् १७ अन्येतदनुरूपाणिमनोज्ञानिमहात्मनः गायंतिस्ममहाराज
स्नेहक्लिन्नधियःशनैः १८ एवंनिगूढात्मगतिःस्वमाययागोपात्मजत्वंचरितैर्विडंबयन् रेमेरमालालितपादपल्ल
वोग्राम्यैःसमंग्राम्यवदीशचेष्टितः १९ श्रीदामानामगोपालोरामकेशवयोःसखा सुबलस्तोककृष्णाद्यागोपाः
प्रेम्णेदमब्रुवन् २० रामरामहाबाहोकृष्णदुष्टनिबर्हण इतोविदूरेसुमहद्वनंतालालिसंकुलम् २१ फ-
लानितत्रभूरीणिपतितानिपतंतिच संतिकिंत्ववरुद्धानिधेनुकेनदुरात्मना २२ सोऽतिवीर्योऽसुरोरामहेकृ-
ष्णखररूपधृक् आत्मतुल्यबलैरन्यैर्ज्ञातिभिर्बहुभिर्वृतः २३ तस्मात्कृतनराहाराद्भीतैर्नृभिरमित्रहन् नसे-
व्यतेपशुगणैःपक्षिसंघैर्विवर्जितम् २४ विद्यंतेऽभुक्तपूर्वाणिफलानिसुरभीणिच एषवैसुरभिर्गंधोविषूची-
नोऽवगृह्यते २५

पल्लवादिनिर्मितैः १७ १८ ईशचेष्टितइति निगूढस्वभावत्वेऽपिअंतरांतराईशस्यैवचेष्टितानिदृश्यंतेयस्मिन्सः १९ २० ईशा-
चेष्टितत्वमेवदर्शयितुमाह श्रीदामेति स्तोककृष्णःकश्चित् तालालिसंकुलंतालपंक्तिभिर्व्याप्तम् २१ २२ २३ २४ विषूचीनः सर्वतःप्रसृतः २५

२६ २७ २८ सनगंसवृक्षम् २९ प्रत्यग्द्वाभ्यांपश्चिमाभ्यांद्वाभ्याम् काशब्दमितिगर्दभजातिशब्दानुकरणम् पर्यसरत्परितोऽधाव
दित्यर्थः ३० उपक्रोष्टागर्दभः पराक्प्रतिमुखःअपरौपश्चिमौ बलायबलंहंतुम् ३१ तृणराजः तालः ३२ ३३ उत्सृष्टेनखरदेहेनहतैराहता

प्रयच्छतानिनःकृष्णागंधलोभितचेतसाम् वांछाऽस्तिमहतीरामगम्यतांयदिरोचते २६ एवंसुहृद्वचःश्रुत्वा
सुहृत्प्रियचिकीर्षया प्रहस्यजग्मतुर्गोपैर्वृतौतालवनंप्रभू २७ बलःप्रविश्यबाहुभ्यांतालान्संपरिकंपयन्
फलानिपातयामासमतंगजइवौजसा २८ फलानांपततांशब्दंनिशम्यासुररासभः अभ्यधावत्क्षितितलं
सनगंपरिकंपयन् २९ समेत्यतरसाप्रत्यग्द्वाभ्यांपद्भ्यांबलंबली निहत्योरसिकाशब्दंमुंचन्पर्यसरत्खलः ३०
पुनरासाद्यसंरब्धउपक्रोष्टापराक्स्थितः चरणावपरौराजन्बलायप्राक्षिपद्रुषा ३१ सतंगृहीत्वाप्रपदोर्भ्यां
भ्रामयित्वैकपाणिना चिक्षेपतृणराजाग्रेभ्रामणत्यक्तजीवितम् ३२ तेनाहतोमहातालोवेपमानोमहाशिराः
पार्श्वस्थंकंपयन्भग्नःसचान्यंसोऽपिचापरम् ३३ बलस्यलीलयोत्सृष्टखरदेहहताहताः तालाश्चकंपिरेसर्वे
महावातेरिताइव ३४ नैतच्चित्रंभगवतिह्यनंतेजगदीश्वरे ओतप्रोतमिदंयस्मिंस्तंतुष्वंगयथापटः ३५ ततः
कृष्णंचरामंचज्ञातयोधेनुकस्यये क्रोष्टारोऽभ्यद्रवन्सर्वेसंरब्धाहतबांधवाः ३६ तांस्तानापततःकृष्णोराम
श्चनृपलीलया गृहीतपश्चाच्चरणान्प्राहिणोत्तृणराजसु ३७ फलप्रकरसंकीर्णंदैत्यदेहैर्गतासुभिः रराज
भूःसतालाग्रैर्घनैरिवनभस्तलम् ३८ तयोस्तत्सुमहत्कर्मनिशम्यविबुधादयः मुमुचुःपुष्पवर्षाणिचक्रु
र्वाद्यानितुष्टुवुः ३९ अथतालफलान्यादन्मनुष्यागतसाध्वसाः तृणंचपशवश्चेरुर्हतधेनुककानने ४० कृ
ष्णःकमलपत्राक्षःपुण्यश्रवणकीर्त्तनः स्तूयमानोनुगैर्गोपैःसाग्रजोव्रजमाव्रजत् ४१

श्चकंपिरेअकंपंत ३४ यस्मिन्निदंविश्वमोतमूर्ध्वतंतुषुपटइवग्रथितम् प्रोतंतिर्यक्तंतुषुपटवदवसंग्रथितंसर्वतोऽनुस्यूतंवर्त्ततइत्य
र्थः ३५ ३६ ३७ घनैर्नभस्तलमिवभूःरराज तत्रफलप्रकरसंकीर्णेति दैत्यदेहैःफलतालाग्रैश्चसंकीर्णाइत्यरुणश्वेतनीलघनसादृ
श्यसंपादनम् ३८ ३९ आदन्अभक्षयन् ४० ४१ छ छ छ छ छ

गोरजोभिः स्फुरितेषुकुंतलेषु बद्धं बर्हं वन्यानि प्रसूनानि च यस्य रुचिरमीक्षणं चारुहासश्च यस्य तं चतं च दिदृक्षितदृशः दिदृक्षितादर्श-
नोत्कंठायुक्ता दृशो यासां ताः ४२ मुकुंदस्य मुखपद्मगतं सारघं मधु अन्हि यो विरहस्तस्माज्जातं तापम् सचतासां सत्कृतिं पूजाम् कां सत्कृ
तिं कथं वा कृतां तामाह सव्रीडेति सव्रीडेन सलज्जेन हासेन विनयो यथा भवति तथा यदेतत् किं तत् अपांगमोक्षं कटाक्षदर्शनम् तथा तां

तं गोरजश्छुरितकुंतलबद्धबर्हवन्यप्रसूनरुचिरेक्षणचारुहासम् वेणुं क्वणंतमनुगैरनुगीतकीर्त्तिं गोप्यो दि
दृक्षितदृशोऽभ्यगमन्समेताः ४२ पीत्वा मुकुंदमुखसारघमक्षिभृंगैस्तापं जहुर्विरहजं व्रजयोषितोऽन्हि त
त्सत्कृतिं समधिगम्य विवेश गोष्ठं सव्रीडहासविनयं यदपांगमोक्षम् ४३ तयोर्यशोदारोहिण्यौ पुत्रयोः पुत्रवत्स-
ले यथाकामं यथाकालं व्यधत्तां परमाशिषः ४४ गताध्वानश्रमौ तत्र मज्जनोन्मर्दनादिभिः नीवीं वसित्वा रुचि
रां दिव्यस्रग्गंधमंडितौ ४५ जनन्युपहृतं प्राश्य स्वाद्वन्नमुपलालितौ संविश्य वरशय्यायां सुखं सुषुपतुर्व्रजे
४६ एवं स भगवान्कृष्णो वृंदावनचरः क्वचित् ययौ राममृते राजन्कालिंदीं सखिभिर्वृतः ४७ अथ गावश्च
गोपाश्च निदाघातपपीडिताः दुष्टं जलं पपुस्तस्यास्तृषार्त्ता विषदूषितम् ४८ विषांभस्तदुपस्पृश्य दैवोपहत
चेतसः निपेतुर्व्यसवः सर्वे सलिलांते कुरूद्वह ४९ वीक्ष्य तान्वै तथाभूतान्कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ईक्षयामृत
वर्षिण्या स्वनाथान्समजीवयत् ५० ते संप्रतीतस्मृतयः समुत्थाय जलांतिकात् आसन्सुविस्मिताः सर्वे वी
क्षमाणाः परस्परम् ५१ अन्वमंसत तद्राजन्गोविंदानुग्रहेक्षितम् पीत्वा विषं परेतस्य पुनरुत्थानमात्मनः
५२ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे धेनुकवधो नाम पंचदशोऽध्यायः १५ श्रीशुक उवाच
विलोक्य दूषितां कृष्णां कृष्णः कृष्णाहिना विभुः तस्या विशुद्धिमन्विच्छन्सर्पं तमुदवासयत् १

सत्कृतिं प्राप्येति ४३ ४४
४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० संप्रतिसद्य एव इता प्राप्ता स्मृतिर्यैस्ते संप्रतीतस्मृतयः यद्वा सम्यक् प्रतीता प्रतिप्राप्ता स्मृतिर्यैस्ते नथाइति ५१ ५२
इति दशमे टीकायां पंचदशोऽध्यायः १५ षोडशे कालियस्योक्तो निग्रहो यमुनाह्रदे तत्पत्नीभिः स्तुतेनाथ कृष्णेनानुग्रहः कृतः १ हत्वा रासभ-
दैतेयान्जग्ध्वा तालफलान्यलम् प्रीतोऽनृत्यत्फणारंगे कालियस्य कलानिधिः २ उदवासयत् निःसारितवान् १ ७ ७ ७

बहूनियुगानिआवासोयस्यतमहिम् सर्वेअहिः अजलचरोऽपितस्मिन्नंतर्जलेयथायेनप्रकारेणासीत् अथवा बहूनियुगानिआवासोयथा भवतितथातेनप्रकारेणसर्वेतत्रासीदितिकथ्यतामिति २ गोपालेनयदुदारमाचरितंतदेवामृतमतःकथ्यतामिति ३ श्रप्यमाणंपच्यमानंप योयस्यसः अतउपरिगच्छंतःखगायस्मिन्पतंति ४ किंच विप्रुष्मता अंबुकणयुक्तेनविषोदतरंगस्पर्शिमारुतेनस्पृष्टायस्यतीरगाम्रियंतेस ह्रदआसीदिति ५ तंकालियंचंडोवेगोयस्यतद्विषमेववीर्यंयस्यतम् कदंबमिति भाविनाश्रीकृष्णस्यचरणस्पर्शभाग्येनसएकस्तत्तीरेन- शुष्कः अथवाऽमृतमाहरतागरुत्मताक्रांतत्वादितिचपुराणांतरम् आस्फोट्यबाहुंकरतलेनाहत्य गाढाद्दढाबद्धारशनाकटिबंधनवस्त्रं

राजोवाच कथमंतर्जलेगाधेन्यगृण्हाद्भगवानहिम् सर्वेबहुयुगावासंयथाऽसीद्विप्रकथ्यताम् २ ब्रह्मन् भगवतस्तस्यभूम्नःस्वच्छंदवर्तिनः गोपालोदारचरितंकस्तृप्येतामृतंजुषन् ३ श्रीशुकउवाच का लिंद्यांकालियस्यासीत्ह्रदःकश्चिद्विषाग्निना श्रप्यमाणपयायस्मिन्पतंत्युपरिगाःखगाः ४ विप्रुष्मताविषोदो र्मिमारुतेनाभिमर्शिताः म्रियंतेतीरगायस्यप्राणिनःस्थिरजंगमाः ५ तंचंडवेगविषवीर्यमवेक्ष्यतेनदुष्टांनदींच खलसंयमनावतारः कृष्णःकदंबमधिरुह्यततोऽतितुंगमास्फोट्यगाढरशनोन्यपतद्विषोदे ६ सर्पह्रदःपुरुषसार निपातवेगसंक्षोभितोरगविषोच्छ्वसितांबुराशिः पर्यक्प्लुतोविषकषायविभीषणोर्मिर्धावन्धनुःशतमनंतबल- स्यकिंतत् ७ तस्यह्रदेविहरतोभुजदंडघूर्णवार्घोषमंगवरवारणविक्रमस्य आश्रुत्यतत्स्वसदनाभिभवंनिरी- क्ष्यचक्षुःश्रवाःसमसरत्तदमृष्यमाणः ८ तंप्रेक्षणीयसुकुमारघनावदातंश्रीवत्सपीतवसनंस्मितसुंदरास्यम् क्री डंतमप्रतिभयंकमलोदरांघ्रिंसंदश्यमर्मसुरुषाभुजयाचछाद ९

येनसः ६ तदासर्पस्यह्रदःपुरुषश्रेष्ठस्यपतनभारेणसंक्षोभितानामुरगाणांविषैरुन्नतोऽंबुराशिर्यस्यसः विषेणकषायीकृताभयंकराऊ र्मयोयस्यसःपर्यक्परितः धनुःशतंप्लुतः प्रसृतः नैतच्चित्रमित्याह अनंतबलस्येति ७ ह्रदेविहरतः भुजदंडाहतोदकघोषंश्रुत्वाततःस्वस- दनाभिभवंनिरीक्ष्यतदसहमानःसर्पःसमसरत् समाजगाम ८ प्रेक्षणीयश्चसुकुमारश्चघनवदुज्ज्वलश्चतंश्रीवत्सपीतवसनंश्रीवत्सेनसं युक्तमुज्वलत्पीतंवस्त्रंयस्यतम् भुजयाभोगेनचच्छाद अवेष्टयत् ९ छ छ छ छ

सप्रियोयेषांतेनतस्त्रियाः तेचतेसखायइति १० ११ क्ष्माविभूकंपादयः दिविउल्कापातादयः आत्मनिवामनेत्रस्फुरणादयः आसन्नंभयं शंसितुंशीलंयेषांते १२ तानालक्ष्यगोकुलान्निर्जग्मुरितितृतीयेनान्वयः भयोद्विग्नाः भयहेतुभ्योभीताः भयेनकंपमानाइतिवा १३ न तंविदंतीतिअतद्विदः १४ पशुवृत्तयः अतिवत्सलाः १५ कातरान्भीतान् १६ भगवंतंलक्षयंतियानिपदानितैः पदैःसूचितयापदव्या-

तन्नागभोगपरिवीतमदृष्टचेष्टमालोक्यतत्प्रियसखाःपशुपाभृशार्त्ताः कृष्णेऽर्पितात्मसुहृदर्थकलत्रकामादुः खानुशोकभयमूढधियोनिपेतुः १० गावोवृषावत्सतर्यःक्रंदमानाःसुदुःखिताः कृष्णेन्यस्तेक्षणाभीतारुदत्य इवतस्थिरे ११ अथव्रजेमहोत्पातास्त्रिविधाह्यतिदारुणाः उत्पेतुर्भुविदिव्यात्मन्यासन्नभयशंसिनः १२ तानालक्ष्यभयोद्विग्नागोपानंदपुरोगमाः विनारामेणगाःकृष्णंज्ञात्वाचारयितुंगतम् १३ तैर्दुर्निमित्तैर्निधनं मत्वाप्राप्तमतद्विदः तत्प्राणास्तन्मनस्कास्तेदुःखशोकभयातुराः १४ आबालवृद्धवनिताःसर्वेंगपशुवृत्तयः निर्जग्मुर्गोकुलाद्दीनाःकृष्णदर्शनलालसाः १५ तांस्तथाकातरान्वीक्ष्यभगवान्माधवोबलः प्रहस्यकिंचि न्नोवाचप्रभावज्ञोऽनुजस्यसः १६ तेऽन्वेषमाणादयितंकृष्णंसूचितयापदैः भगवल्लक्षणैर्जग्मुःपदव्यायमु नातटम् १७ तेतत्रतत्राब्जयवांकुशाशनिध्वजोपपन्नानिपदानिविश्पतेः मार्गेगवामन्यपदांतरांतरेनिरीक्ष्य माणाययुरंगसत्वराः १८ अंतर्ह्रदेभुजगभोगपरीतमारात्कृष्णंनिरीहमुपलभ्यजलाशयांते गोपांश्चमूढधि षणान्परितःपशूंश्चसंक्रंदतःपरमकश्मलमापुरार्त्ताः १९ गोप्योऽनुरक्तमनसोभगवत्यनंतेतत्सौहृदस्मितविलो कगिरःस्मरंत्यः ग्रस्तेऽहिनाप्रियतमेभृशदुःखतप्ताःशून्यंप्रियव्यतिहृतंददृशुस्त्रिलोकम् २० ताःकृष्णमातर मपत्यमनुप्रविष्टांतुल्यव्यथाःसमनुगृह्यशुचःस्रवंत्यः तास्ताःप्रियव्रजकथाःकथयंत्य आसन्कृष्णाननेऽर्पितदृशो मृतकप्रतीकाः २१

मार्गेण १७ पदैर्मार्गज्ञानप्रकारमाह तइति विश्पतेःश्रीकृष्णस्यान्येषांपदानामंतरांतरेमध्येमध्येतत्तदपोहेनगवां श्रुतीनांमार्गेऽसत्वराः अप्रमत्ताः योगिनस्तदुपाध्यपवादेनयथापरंतत्वंमृगयंतेतद्वदितिभावः १८ ततश्चसर्पशरीरवेष्टितंकृष्णंदूरान्नि रीक्ष्यगोपांश्चपशूंश्चतथानिरीक्ष्यार्त्ताः परमकश्मलंपरंमोहंप्रापुः १९ प्रियेणश्रीकृष्णेनव्यतिहृतंविरहितंत्रैलोक्यंशून्यंददृशुः २० २१

२२ अनन्यगतिमात्मानमिर्थ्यनिरीक्ष्यातएवात्महेतोः स्वगोकुलमतिदुःखितमाज्ञायउरगबंधादुदतिष्ठदित्यन्वयः २३ तस्यप्रथ्यमा नेनवपुषाव्यथितात्मशरीरोभुजंगः कुंडलीमुन्मुच्यतंत्यक्त्वाकुपितःफणानुन्नमय्यश्वसन् केवलमीक्षमाणस्तस्थौकथंभूतः श्वसनरं ध्रेषुनासाविवरेषुविषंयस्यसतथा अंबरीषोमंडकपाकभाजनंतद्वत्संतप्तानिस्तब्धानिईक्षणानियस्यसतथाउल्मुकानिमुखेषुयस्यस चसच २४ हरिश्चक्रीडंस्तमसुंसर्पपरिससार परितोबभ्राम अतिकरालाविषाग्नियुक्तादृष्टिर्यस्यतम् जिह्वयाद्विशिखयेनिप्रतिमुखम् २५ एवंपरिभ्रमेणैवहतमोजोयस्यतम् तस्यमूर्द्धसुयेरत्ननिकरास्तेषांस्पर्शेनात्यरुणंपादांबुजंयस्यसः ननुकथंचंचलेषुशिरस्सुननर्त्त

कृष्णप्राणान्निर्विशतोनंदादीन्वीक्ष्यतंह्रदम् प्रत्यषेधत्सभगवान्रामःकृष्णानुभाववित् २२ इत्थंस्वगो कुलमनन्यगतिंनिरीक्ष्यसस्त्रीकुमारमतिदुःखितमात्महेतोः आज्ञायमर्त्यपदवीमनुवर्त्तमानःस्थित्वामुहूर्त्त मुदतिष्ठदुरगबंधात् २३ तत्प्रथ्यमानवपुषाव्यथितात्मभोगस्त्यक्त्वोन्नमय्यकुपितःस्वफणान्भुजंगः त- स्थौश्वसन्श्वसनरंध्रविषांबरीषस्तब्धेक्षणोल्मुकमुखोहरिमीक्षमाणः २४ तंजिह्वयाद्विशिखयापरिलेलि हानंद्वेसृक्किणीह्यतिकरालविषाग्निदृष्टिम् क्रीडन्नमुंपरिससारयथाखगेंद्रोबभ्रामसोऽप्यवसरंप्रसमीक्ष माणः २५ एवंपरिभ्रमहतौजसमुन्नतांसमानम्यतत्पृथुशिरस्स्वधिरूढआद्यः तन्मूर्द्धरत्ननिकरस्पर्शातिता म्रपादांबुजोखिलकलादिगुरुर्ननर्त्त २६ तंनर्त्तुमुद्यतमवेक्ष्यतदातदीयगंधर्वसिद्धसुरचारणदेववध्वः प्री- त्यामृदंगपणवानकवाद्यगीतपुष्पोपहारनुतिभिःसहसोपसेदुः २७ यद्यच्छिरोननमतेऽगशतैकशीर्ष्णस्त त्तन्ममर्दखलदंडधरोऽङ्घ्रिपातैः क्षीणायुषोभ्रमतउल्बणमास्यतोऽसृङ्नस्तोवमन्परमकश्मलमापनागः २८ तस्याक्षिभिर्गरलमुद्वमतःशिरस्सुयद्यत्समुन्नमतिनिःश्वसतोरुषोच्चैः नृत्यन्पदाऽनुनमयन्दमयांबभूवपुष्पैःप्रपू जितइवेहपुमान्पुराणः २९

तत्राह अखिलकलानामादिगुरुः २६ उपसेदुःप्राप्ताः २७ शतैकशीर्ष्णःशतमेकानिमुख्यानिशी र्षाणियस्यतस्य क्षीणायुषोऽपिपुनर्भ्रमतः यद्यच्छिरोननमते स्तब्धतांनजहाति नृत्यच्छलेनांघ्रिपातैस्तत्तन्ममर्द तदाचास्यतोमुखेभ्यो नस्तोनासाविवरेभ्यश्चासृक्वमन् २८ पुनरपिरुषाउच्चैर्निःश्वसतोयद्यत्समुन्नमतितत्तत्पदाघातेनानुनमयन् इहअस्मिन्नवसरेहृष्टै-

गंधर्वादिभिः शेषासनः पुराणपुरुषइवयशोदानंदनः पुष्पैः प्रपूजितः यद्वा तदागंधर्वादिभिः पुष्पैः प्रपूजितोगोपैः पुराणः पुमानिव-दृष्टइति यद्वा पुष्पैःप्रपूजितइवप्रसन्नःसन् दमयांबभूव हितंकृतवानित्यर्थः २९ अरणंशरणम् ३० गर्भेजगंतियस्यतस्यातिभारेणावसन्नमाक्रांतम् पार्ष्णिःपादपृष्ठम् आद्यंश्रीकृष्णम् श्लथंतोविस्रंसमानावसनादयोयासांताः ३१ ताःशरणंप्रपन्नाःसत्यः तंप्रणेमुः स्कविग्नमनसः अविविग्नचित्ताः स्कवीति तस्मिन्स्थानेजलाधस्ताद्वातीरेवा शमलस्यपापात्मनोऽपिभर्त्तुर्मोक्षेप्सवः भर्त्तुःपत्युःशमलंतस्यवा भूतपतिंप्राणिमात्रस्यपतिम् शरणदमाश्रयप्रदम् ३२ प्रथमंतावत्कुपितंभगवंतंदंडानुमोदनेनोपशमयंत्यः

तच्चित्रतांडवविरुग्णफणातपत्रोरक्तंमुखैरुरुवमन्नृप भग्नगात्रः स्मृत्वाचराचरगुरुंपुरुषंपुराणंनारायणं तमरणंमनसाजगाम ३० कृष्णस्यगर्भजगतोऽतिभरावसन्नपार्ष्णिप्रहारपरिरुग्णफणातपत्रम् दृष्ट्वाऽहिमाद्यमुपसेदुरमुष्यपत्न्य आर्त्ताःश्लथद्वसनभूषणकेशबंधाः ३१ तास्तस्कविग्नमनसोऽथपुरस्कृतार्भाःकायंनिधायभ्कविभूतपतिंप्रणेमुः साध्व्यःकृतांजलिपुटाःशमलस्यभर्त्तुर्मोक्षेप्सवःशरणदंशरणंप्रपन्नाः ३२ नागपत्न्यऊचुः न्याय्योहिदंडःकृतकिल्बिषेऽस्मिंस्तवावतारःखलनिग्रहाय रिपोःस्कुतानामपितुल्यदृष्टेर्धत्सेदमंफलमेवानुशंसन् ३३ अनुग्रहोऽयंभवताकृतोहिनोदंडोऽसतांतेखलुकल्मषापहः यद्दंदशूकत्वममुष्यदेहिनःक्रोधोऽपितेऽनुग्रहएवसंमतः ३४ तपःस्कुतप्तंकिमनेनपूर्वंनिरस्तमानेनचमानदेन धर्मोऽथवासर्वजनानुकंपयायतोभवांस्तुष्यतिसर्वजीवः ३५

स्कवंति न्याय्योहीति तत्रदंडानुमोदनंषड्भिर्दशभिश्चहरेःस्कुतिःप्रार्थनंपंचभिःश्लोकैस्ततः पन्नगयोषिताम् नचनिग्रहानुग्रहलक्षणंवैषम्यंतवास्तीत्याहुः धत्सेदममिति अनुशंसन् आलोचयन् ३३ निग्रहोऽप्यनुग्रहायेत्युक्तम् इदानीमनुग्रहएवायंननिग्रहइत्याहुः अनुग्रहइति नःअस्माकंयस्मादमुष्यसर्पत्वंदृश्यते अतस्तन्मूलपापनिवर्त्तकोदंडोऽनुग्रहएवक्रोधत्वेनप्रतीयमानोऽपीत्यर्थः ३४ महांश्चायमनुग्रहइतितस्यपूर्वपुण्यमभिनंदंति तपइति स्वयंमानरहितेनअन्येभ्योमानदेनच सर्वंजीवयतीतिसर्वजीवः ३५

नतपआदिनिमित्तएषभाग्योदयः किंतु अचिंत्यंतवरूपावैभवमित्याहुः श्लोकत्रयेण कस्यानुभावइति तपआदिनाब्रह्मादयोऽपियस्याः श्रियः प्रसादमिच्छंति साश्रीर्ललनाउत्तमास्त्रीयस्यत्वदंघ्रिस्पर्शाधिकारस्यवांछयातपआचरत् अस्यसर्पस्यसाकिंकृतवानितिकोवेत्तीत्य र्थः ३६ यत्तवपादरजःप्रपन्नाःप्राप्ताःपारमेष्ठ्याद्यपितुच्छंमन्यंते ३७ अहोतदेषअयत्नतएवप्राप अन्यैःश्र्यादिभिरपि कथंभूतपादरजः यदिच्छतः सेव्यंमेभवत्वितिप्रार्थयमानस्यैवसमक्षःप्रत्यक्षएवविभवः अपेक्षितासंपद्भवति ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेअचिंत्यैश्वर्यादिगुणाय त दुपपादनायदशभिः श्लोकैर्विशेषणानि पुरुषायपूर्षुअंतर्यामिरूपेणवर्त्तमानाय महात्मनेएवमपिनातिपरिच्छिन्नायकुतः भूतावासाय आकाशाद्याश्रयाय एतदपिकुतः भूतायपूर्वमपिसते कुतःपरायकारणाय किंच परमात्मनेकारणातीताय ३९ कारणत्वंकारणातीतत्वंच

कस्यानुभावोऽस्यनदेवविद्महेतवांघ्रिरेणुस्पर्शाधिकारः यद्वांछयाश्रीर्ललनाचरत्तपोविहायकामान्सुचिरं धृतव्रता ३६ ननाकपृष्ठंनचसार्वभौमंनपारमेष्ठ्यंनरसाधिपत्यम् नयोगसिद्धीरपुनर्भवंवावांछंतियत्पादरजः प्रपन्नाः ३७ तदेषनाथापदुरापमन्यैस्तमोजनिःक्रोधवशोऽप्यहीशः संसारचक्रेभ्रमतःशरीरिणोयदिच्छतः स्याद्विभवःसमक्षः ३८ नमस्तुभ्यंभगवतेपुरुषायमहात्मने भूतावासायभूतायपरायपरमात्मने ३९ ज्ञानवि ज्ञाननिधयेब्रह्मणेऽनंतशक्तये अगुणायाविकारायनमस्तेप्राकृतायच ४० कालायकालनाभायकालावयव साक्षिणे विश्वायतदुपद्रष्ट्रेतत्कर्त्रेविश्वहेतवे ४१

समर्थयितुमाहुः ज्ञानविज्ञाननिधये ज्ञानंज्ञप्तिःविज्ञानंचिच्छक्तिः उभयोःनिधयेताभ्यांपूर्णाय कथंतथात्वमतउक्तम् ब्रह्मणेऽनंतश- क्तये कथंभूतायब्रह्मणे अगुणायअविकाराय कथंभूताय अनंतशक्तयेप्राकृतायप्रकृतिप्रवर्त्तकाय अप्राकृतायइतिवा अप्राकृताया- नंतशक्तियुक्ताय अयमर्थःअगुणत्वादविकारंब्रह्मज्ञप्तिमात्रत्वात्कारणातीतंप्रकृतिप्रवर्त्तकोऽनंतशक्तिर्विज्ञाननिधित्वादीश्वरःकार- णम् तदुभयात्मनेनमइति ४० अनंतशक्तित्वात्कालशक्त्याविश्वस्रष्टृत्वादिरूपेणनमस्यंति कालायकालस्वरूपाय कालनाभा- यकालशक्त्याश्रयायकालावयवानांसृष्ट्यादिसमयानांसाक्षिणे ततश्चविश्वायविश्वरूपाय तर्हिकिंजडोऽहंनहि तदुपद्रष्ट्रेनचद्रष्ट्- मात्राय किंतु तत्कर्त्रेनचकर्तृमात्राय विश्वहेतवेसर्वकारकरूपाय ४१ ७ ७ ७ ७

तदेवाहुः भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुध्याशयात्मने आशयश्चित्तम् भूतादिरूपाय अतःसर्वकारकरूपायेति अहंकारात्मतयानमस्यंति त्रिगुणेनेति एवंसृष्टकार्येयस्मिन्त्रिगुणोऽभिमानस्तेनगूढास्वांशाभूतानामात्मनांजीवानामनुभूतिर्येनतस्मै ४२ त्वंत्वहंकारानावृतइतिस्तुवंति नमोऽनंतायाहंकारापरिच्छेदात् अतःसूक्ष्मायादृश्यत्वात् अतएवकूटस्थायउपाधिकृतविकाराभावात् अतएवविपश्चितेसर्वज्ञाय एवंवस्तुतःस्तुत्वाऽचिंत्यमायात्वेनस्तुवंति नानावादानुरोधाय अस्तिनास्तिसर्वज्ञः किंचिज्ज्ञः बद्धःमुक्तःएकः अनेकइत्यादिनानावादा ननुरुणद्धि माययाअनुवर्त्ततेयस्तस्मै किंच वाच्यवाचकशक्तये अभिधानाभिधेयशक्तिभेदादपिनानात्वेनप्रतीयमानायेत्यर्थः ४३ अनावृतत्वमेवहेत्वंतरेणाऽपिसूचयंतस्स्तुवंति नमःप्रमाणमूलायचक्षुरादीनांचक्षुरादिरूपाय अतएवकवयेस्वयंतन्निरपेक्षज्ञानाय

भूतमात्रेंद्रियप्राणमनोबुध्याशयात्मने त्रिगुणेनाभिमानेनगूढस्वात्मानुभूतये ४२ नमोऽनंतायसूक्ष्मायकूटस्थायविपश्चिते नानावादानुरोधायवाच्यवाचकशक्तये ४३ नमःप्रमाणमूलायकवयेशास्त्रयोनये प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ नमःकृष्णायरामायवसुदेवसुतायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः ४५ नमोगुणप्रदीपायगुणात्मच्छादनायच गुणवृत्त्युपलक्ष्यायगुणद्रष्ट्रेस्वसंविदे ४६

कुतः शास्त्रयोनयेवेदात्मकनिःश्वासाय किंच प्रवृत्तायनिवृत्तायनिगमायनमोनमः ४४ किंच अनावृतैश्वर्यत्वादेवचतुर्मूर्त्तिरूपेणसर्वोपास्यत्वेननमंति नमःकृष्णायेतिश्लोकेन रामाय संकर्षणाय वसुदेवसुतायच वसुदेवशब्दितंशुद्धसत्वंतत्रप्रकाशमानायवासुदेवायेत्यर्थः सात्वतामुपासकानांपतयेसालोक्यादिनापालकाय एवंचतुर्मूर्त्तयेकृष्णायतुभ्यंनमइति ४५ कथं चतुर्मूर्त्तितेतितदाहुः नमोगुणप्रदीपायेति गुणाः अंतःकरणानितानिप्रदीपयतिप्रकाशयतीतितथा तस्मैचित्ताद्यधिष्ठातृत्वेनचतुर्मूर्त्तित्यर्थः ननुतथाऽपिएकस्यैवकथंचतुष्ट्वमतआहुः गुणात्मच्छादनाय तैरेवगुणैरुपासकानांफलवैचित्र्यायात्मानमाच्छाद्यनानात्वेनप्रकाशमानायेत्यर्थः ननुतर्हिकथंप्रतीतिरतउक्तम् गुणवृत्त्युपलक्ष्यायचित्तादीनांचेतनाध्यवसायादिवृत्तिभिरुपलक्ष्याय उपलक्षणमेवाहुः गुणद्रष्ट्रेतत्साक्षिणेकथंचिदुपलक्ष्यएव नज्ञेयइत्याहुः स्वसंविदे अगोचरायेत्यर्थः ४६

श्रीमज्जगदीश्वरायनमः श्रीवामनोविजयते

अगोचरत्वसुपलक्ष्यत्वंच दर्शयंत्योनमंति अव्याकृतविहाराय अतर्क्यमहिम्नइत्यर्थः सर्वव्याकृतसिद्धयेसर्वकार्योत्पत्तिप्रकाशहे
तुत्वेनोपलक्षणयोग्यायेत्यर्थः उपलक्षणांतरमाहुः हेहृषीकेशकरणप्रवर्त्तक किंविषयलिप्सयान मुनयेआत्मारामाय किंसाधनवशे
नवा नहि मौनशीलिनेमौनमात्मारामतातत्स्वभावाय ४७ कुतः परावरगतिज्ञाय स्थूलसूक्ष्माणांगतिज्ञत्वेननक्वापिसज्जमानायेत्य
र्थः अपिच सर्वाध्यक्षायसर्वस्याधिष्ठात्रे कुतएतत् अविश्वायनविश्वंयस्मिन्तन्निषेधावधये विश्वायचतद्विवर्त्ताधिष्ठानायेत्यर्थः
किंच तद्द्रष्ट्रे अध्यासापवादसाक्षिणे अपिचअस्यविश्वाध्यासस्यतदपवादस्यविद्याऽविद्याभ्यांहेतवे यद्वा अविश्वायविश्वतैजसा-
द्यवस्थारहिताय विश्वायच माययास्वांशैस्तत्तदवस्थाय तद्द्रष्ट्रे तासामवस्थानांभावाभावसाक्षिणे अन्यत्समानम् तस्मात्सर्वगतिज्ञ

अव्याकृतविहारायसर्वव्याकृतसिद्धये हृषीकेशनमस्तेस्तुमुनयेमौनशीलिने ४७ परावरगतिज्ञायसर्वा
ध्यक्षायतेनमः अविश्वायचविश्वायतद्द्रष्ट्रेऽस्यचहेतवे ४८ त्वंह्यस्यजन्मस्थितिसंयमान्प्रभोगुणैरनीहो
ऽकृतकालशक्तिधृक् तत्तत्स्वभावान्प्रतिबोधयन्सतःसमीक्षयाऽमोघविहारईहसे ४९ तस्यैवतेऽमूस्तनव
स्त्रिलोक्यांशांताअशांताउतमूढयोनयः शांताःप्रियास्तेह्यधुनाऽवितुंसतांस्थातुश्चतेधर्मपरीप्सयेहतः ५०
अनुगृह्णीष्वभगवन्प्राणांस्त्यजतिपन्नगः स्त्रीणांनःसाधुशोच्यानांपतिःप्राणःप्रदीयताम् ५१ अपराधः
सकृद्भर्त्रासोढव्यःस्वप्रजाकृतः क्षंतुमर्हसिशांतात्मन्मूढस्यत्वामजानतः ५२

त्वसर्वाधिष्ठातृत्वात्मारामादिभिर्निरतिशयैश्वर्यायतु
भ्यंनमइति विशेषणैरसंकीर्णैःपंचपंचाशतानुतः अहिस्त्रीभिःस्तुतस्तासांप्रसन्नोऽभूद्धरिःस्वयं ४८ एवंतावद्दंडानुमोदनेननमस्कारैश्च
भगवंतंप्रसाद्यइदानींत्वदधीनानांप्राणिनांकोऽपराधइत्याशयवत्यःप्रार्थयंते त्वंहीति अस्यलोकस्यजन्मादित्वमेवअकृतअकरोःत
तश्चतांस्तान्संस्काररूपेणसतःस्वभावान् घोरत्वादीन्प्रतिबोधयन्नीहसेक्रीडसियद्वा अस्यजन्मादीस्त्वमीहसइत्यन्वयः कथंभूतः
अकृतःअनादिर्याकालशक्तिस्तांधारयतीतितथा अन्यत्समानम् ४९ अतस्तस्यतवैवामूस्तनवस्तन्यंतइतितनवःक्रीडोपस्कराःतथाऽ
पितवाधुनाशांताःप्रियाःकुतःसतांधर्मपरिपालनेच्छयाईहतःप्रवर्त्तमानस्यातस्तानवितुंस्थातुःस्थितस्य ५० ५१ एवंतवाप्रियाचरणा
द्यपराधस्तर्हिसोढव्यइति ५२

युष्मदनुग्रहेऽन्येषांमृत्युकरेवेतिचेत्तन्नेत्याहुः विधेहीति त्वदाज्ञयाप्राणिनोनाद्यामेतिभावः ५३ ५४ ५५ यदसद्ग्रहइति यतःस्वभा
वोऽसद्ग्रहरूपः यद्वा यतःस्वभावादसनिर्दहादौयोग्रहःसदुस्त्यजइति ५६ गुणैर्विविधतयासृज्यतइतिगुणविसर्जनंतत्रापिनानास्व
भावादयोयस्यतत् ५७ जात्याजन्मनैवउरुर्मन्युर्येषांतेवयंकथंत्यजामः ५८ हियस्मात्तत्रत्वन्मायात्यागेभवानेवकारणमिति अनुग्र

विधेहितेकिंकरीणामनुष्ठेयंतवाज्ञया यच्छ्रद्धयाऽनुतिष्ठन्वैमुच्यतेसर्वतोभयात् ५३ श्रीशुकउवाच
इत्थंसनागपत्नीभिर्भगवान्समभिष्टुतः मूर्छितंभग्नशिरसंविससर्जांघ्रिकुट्टनैः ५४ प्रतिलब्धेंद्रियप्राणः
कालियःशनकैर्हरिम् कृच्छ्रात्समुच्छ्वसन्दीनःकृष्णंप्राहकृतांजलिः ५५ वयंखलाःसहोत्पत्त्यातामसादीर्घ
मन्यवः स्वभावोदुस्त्यजोनाथलोकानांयदसद्ग्रहः ५६ त्वयासृष्टमिदंविश्वंधातर्गुणविसर्जनम् नानास्वभा
ववीर्यौजोयोनिबीजाशयाकृति ५७ वयंचतत्रभगवन्सर्पाजात्युरुमन्यवः कथंत्यजामस्त्वन्मायांदुस्त्यजां
मोहिताःस्वयम् ५८ भवान्हिकारणंतत्रसर्वज्ञोजगदीश्वरः अनुग्रहंनिग्रहंवामन्यसेतद्विधेहिनः ५९
श्रीशुकउवाच इत्याकर्ण्यवचःप्राहभगवान्कार्यमानुषः नात्रस्थेयंत्वयासर्पसमुद्रंयाहिमाचिरम्
६० स्वज्ञात्यपत्यदाराढ्योगोनृभिर्भुज्यतांनदी यएतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यंमदनुशासनम् ६१ कीर्तयन्नुभ
योःसंध्योर्नयुष्मद्भयमाप्नुयात् योऽस्मिन्स्नात्वामदाक्रीडेदेवादींस्तर्पयेज्जलैः ६२ उपोष्यमांस्मरन्नर्चेत्सर्व
पापैःप्रमुच्यते द्वीपंरमणकंहित्वाह्रदमेतमुपाश्रितः यद्भयात्ससुपर्णस्त्वांनाद्यान्मत्पादलांछितम् ६३ ऋ
षिरुवाच एवमुक्तोभगवताकृष्णेनाद्भुतकर्मणा तंपूजयामाससुदानागपत्न्यश्चसादरम् ६४ दिव्यां
बरस्रग्मणिभिःपरार्ध्यैरपिभूषणैः दिव्यगंधानुलेपैश्चमहत्योत्पलमालया ६५ पूजयित्वाजगन्नाथंप्रसा
द्यगरुडध्वजम् ततःप्रीतोऽभ्यनुज्ञातःपरिक्रम्याभिवाद्यतम् ६६

हंविधेहिममाज्ञयात्वादंतीति ईश्वरत्वान्निग्रहंवाविधेही
ति ५९ ६० यतोगोभिर्नृभिश्चनदीभुज्यतामिति ६१ नयुष्मत्तोभयमाप्नुयात् तस्ययुष्माभिर्भयंनोत्पादनीयमित्याज्ञा इतोऽपित्वयानि ४४
र्गंतव्यमित्याह योऽस्मान्निति त्वयिस्थितेतन्नसंभवतीतिभावः ६२ नचतवगरुडभयंभवेदित्याह द्वीपमिति ६३ ६४ ६५ ६६ ६७

६७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांषोडशोऽध्यायः १६ नागंसप्तदशेनागालयंतंनिरयापयत् बंधूंस्वदुःखतःश्रांतान् स्रस्तांस्तत्रदवादपात् १ असमंजसमप्रियम् १ उपहार्यैः भक्ष्यैः सर्पजनैः सर्पायत्तैर्जनैः वानस्पत्यः वनस्पतेर्मूलेदेयः नागानांतद्बाधापरिहा राययोबलिर्निरूपितः उपकल्पितः २ तेचनागाः स्वंस्वंभागंजनैर्दत्तंसुपर्णायप्रयच्छंति ततोभीताःगोपीथायरक्षणाय ३ विषवीर्याभ्यांयोम दः तेनाविष्टः काद्रवेयः कद्रुपुत्रोगरुडंकदर्थीकृत्य अविगणय्य यद्वा उपहार्यैः सुपर्णभक्ष्यैः सर्पाएवजनास्तैर्नागानांसंबंधीयस्मिन्नेकैकोन्ना

सकलत्रसुहृत्पुत्रोद्वीपमध्येजगामह तदैवसामृतजलायमुनानिर्विषाऽभवत् ६७ इतिश्रीभागवतेमहा पुराणेदशमस्कंधेकालियनिर्यापणंनामषोडशोऽध्यायः १६ राजोवाच नागालयंरमणकंकस्मात्तत्या जकालियः कृतंकिंवासुपर्णस्यतेनैकेनासमंजसम् १ श्रीसुकउवाच उपहार्यैःसर्पजनैर्मासिमासीहयो बलिः वानस्पत्योमहाबाहोनागानांप्राङ्निरूपितः २ स्वंस्वंभागंप्रयच्छंतिनागाःपर्वणिपर्वणि गोपीथायात्मनः सर्वेसुपर्णायमहात्मने ३ विषवीर्यमदाविष्टःकाद्रवेयस्तुकालियः कदर्थीकृत्यगरुडंस्वयंतंबुभुजेबलिम् ४ त च्छ्रुत्वाकुपितोराजन्भगवान्भगवत्प्रियः विजिघांसुर्महावेगःकालियंसमुपाद्रवत् ५ तमापतंतंतरसाविषा युधःप्रत्यभ्ययादुच्छ्रितनैकमस्तकः दद्भिःसुपर्णंव्यदशद्ददायुधः करालजिव्होच्छ्वसितोग्रलोचनः ६ तंतार्क्ष्यपु त्रःसन्निरस्यमन्युमान्प्रचंडवेगोमधुसूदनासनः पक्षेणसव्येनहिरण्यरोचिषाजघानकद्रूसुतमुग्रविक्रमः ७ सुपर्णपक्षाभिहतः कालियोऽतीवविह्वलः ह्रदंविवेशकालिंद्यास्तदगम्यंदुरासदम् ८ तत्रैकदाजलचरंगरु डोभक्ष्यमीप्सितम् निवारितःसौभरिणाप्रसह्यक्षुधितोहरत् ९

गोदीयते तथाभूतोयोबलिः सुपर्णायनिरूपितः तत्रस्वंस्वंभागंसर्वेनागाःप्रयच्छंति कालियस्तुनप्रयच्छति किंत्वन्यैर्दत्तमपितंबलिंस्वयमेवबुभुजे ४ ५ विषमेवायुधंयस्यसःप्रत्य भ्ययात् योद्धुंप्रतिजगाम उच्छ्रितनैकमस्तकः उन्नमितानेकफणः ददायुधः दंतायुधः करालजिह्वश्वासावुच्छ्वसितोग्रलोचनश्च उच्छ्व सितानिउज्जृंभितानिउग्राणिलोचनानियस्यसः ६ तार्क्ष्यपुत्रोगरुडः मधुसूदनस्यासनंयस्मिन्सः ७ तस्यगरुडस्य अगम्यमगाधतया दुरासदम् ८ तदगम्यत्वेकारणमाह तत्रेति निवारितोऽपि ९ ६७ ६७ ६७ ६७

१० ११ लेलिहः सर्पः अतस्तत्रावात्सीत् १२ जांबूनदं सुवर्णं तेनालंकृतम् १३ असवः इंद्रियाणि प्रमोदनिभृतात्मानः आनंदपू
र्णमनसः १४ लब्धेहाः लब्धचेष्टाः १५ नगाः वृक्षा अपि पूर्वं शुष्काः संतः सद्य एव विरूढा इत्यर्थः १६ ते विप्रा ऊचुः १७ १८ नष्टलब्ध

मीनान्सुदुःखितान्दृष्ट्वा दीनान्मीनपतौ हते कृपया सौभरिः प्राह तत्रत्यक्षेममाचरन् १० अत्र प्रविश्य गरु
डो यदि मत्स्यान्स खादति सद्यः प्राणैर्वियुज्येत सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ११ तं कालियः परं वेद नान्यः कश्चन लेलि
हः अवात्सीद्गरुडाद्भीतः कृष्णेन च विवासितः १२ कृष्णं ह्रदाद्विनिष्क्रांतं दिव्यस्रग्गंधवाससम् महामणि-
गणाकीर्णं जांबूनदपरिष्कृतम् १३ उपलभ्योत्थिताः सर्वे लब्धप्राणा इवासवः प्रमोदनिभृतात्मानो गोपाः प्रीत्या
ऽभिरेभिरे १४ यशोदा रोहिणी नंदो गोप्यो गोपाश्च कौरव कृष्णं समेत्य लब्धेहा आसन्लब्धमनोरथाः १५
रामश्चाच्युतमालिंग्य जहासास्यानुभाववित् नगा गावो वृषा वत्सा लेभिरे परमां मुदम् १६ नंदं विप्राः समागत्य गु
रवः सकलत्रकाः ऊचुस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तस्तवात्मजः १७ देहि दानं द्विजातीनां कृष्णनिर्मुक्तिहेतवे नं
दः प्रीतमना राजन्गाः सुवर्णं तदाऽदिशत् १८ यशोदाऽपि महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती परिष्वज्यांकमारो-
प्य मुमोचाश्रुकलां मुहुः १९ तां रात्रिं तत्र राजेंद्र क्षुत्तृड्भ्यां श्रमकर्षिताः ऊषुर्व्रजौकसो गावः कालिंद्या उपकूल
तः २० तदा शुचिवनोद्भूतो दवाग्निः सर्वतो व्रजम् सुप्तं निशीथ आवृत्य प्रदग्धुमुपचक्रमे २१ तत उत्थाय सं
भ्रांता दह्यमाना व्रजौकसः कृष्णं ययुस्ते शरणं मायामनुजमीश्वरम् २२ कृष्ण कृष्ण महाभाग हे रामामितवि
क्रम एष घोरतमो वह्निस्तावकान्ग्रसते हि नः २३ सुदुस्तरान्नः स्वान्पाहि कालाग्नेः सुहृदः प्रभो न शक्नुम-
स्त्वच्चरणं संत्यक्तुमकुतोभयम् २४ इत्थं स्वजनवैक्लव्यं निरीक्ष्य जगदीश्वरः तमग्निमपिबत्तीव्रमनंतोऽनंतश
क्तिधृक् २५ इति श्रीभा० म० कालियदमनो नाम सप्तदशः १७

प्रजा नष्टप्राया पुनर्लब्धा प्रजा यया सा १९ श्रमेण च कर्षिताः उ
पकूलतः कूलप्रांते २० २१ २२ २३ कालाग्नेः मृत्युरूपादग्नेः न मृत्योर्बिभीमः किंतु त्वच्चरणवियोगादित्याहुः न शक्नुम इति २४
२५ विमोहानहिदंडेन ततः स्वंशरणं गतान् गोपानपादनंतोऽसावनंतवनवन्हितः १ इति दशमे टीकायां सप्तदशोऽध्यायः १७

अष्टादशेततोग्रीष्मेवसंतगुणलक्षिते अथातयद्बलेनालंप्रलंबंलीलयाहरिः १ कृत्वानृत्यंफणाग्रेषु कालियस्यसकौतुकम् प्रलंबप्रलं
बतुंगांसमारोहयदरातिहा २ १ गोपालच्छद्ममायया गोपालनमेवछद्मयस्यांतयामायया २ ३ वसंतसाम्यमाहचतुर्भिः यत्र-
ग्रीष्मेऽपिनिर्झराणांनिह्रादेनघोषेणनिवृत्तस्वनाः छन्नध्वनयोझिल्लिकाः कठोरध्वनिसूक्ष्मकीटायस्मिन्तथाभूतंवृंदावनंभवति किं
च शश्वत्तेषांनिर्झराणांशीकरैरंबुकणैर्ऋजीषाः स्निग्धायेद्रुमास्तेषांमंडलैर्मंडितम् ४ यत्रग्रीष्मेवनेवानिदाघोग्रीष्मस्तेनतत्कालीं
नवन्ह्यर्काभ्यांचभवतियोदवस्तापः अतिशाद्वले अतिहरिततृणाकीर्णे यद्वा अतिक्रांतशाद्वलेऽपिस्थाने ५ ननुशाद्वलमेवकुत

श्रीशुकउवाच अथकृष्णःपरिवृतोज्ञातिभिर्मुदितात्मभिः अनुगीयमानोन्यविशद्व्रजंगोकुलमंडितम्
१ व्रजेविक्रीडतोरेवंगोपालच्छद्ममायया ग्रीष्मोनामर्तुरभवन्नातिप्रेयान्शरीरिणाम् २ सचवृंदावनगु
णैर्वसंतइवलक्षितः यत्रास्तेभगवान्साक्षाद्रामेणसहकेशवः ३ यत्रनिर्झरनिर्ह्रादनिवृत्तस्वनझिल्लिकम्
शश्वत्तच्छीकरर्जीषद्रुममंडलमंडितम् ४ सरित्सरःप्रस्रवणोर्मिवायुनाकल्हारकंजोत्पलरेणुहारिणा नवि
द्यतेयत्रवनौकसांदवोनिदाघवन्ह्यर्कभवोऽतिशाद्वले ५ अगाधतोयह्रदिनीतटोर्मिभिर्द्रवत्पुरीष्याःपुलि
नैःसमंततः नयत्रचंडांशुकराविषोल्बणाभुवोरसंशाद्वलितंचगृण्हते ६ वनंकुसुमितंश्रीमन्नदच्चित्रमृ
गद्विजम् गायन्मयूरभ्रमरंकूजत्कोकिलसारसम् ७ क्रीडिष्यमाणस्तत्कृष्णोभगवान्बलसंयुतः वेणुंविर
णयन्गोपैर्गोधनैःसंवृतोऽविशत् ८ प्रवालबर्हस्तबकस्रग्धातुकृतभूषणाः रामकृष्णादयोगोपाननृतुर्यु
युधुर्जगुः ९ कृष्णस्यनृत्यतःकेचिज्जगुःकेचिदवादयन् वेणुपाणितलैःशृंगैःप्रशशंसुरथापरे १० गोपजा-
तिप्रतिच्छन्नादेवागोपालरूपिणः ईडिरेकृष्णरामौचनटाइवनटंनृप ११

स्यांतत्राह अगाधेति अगाधानितोयानियासांतासांह्रदिनीनांनटस्पर्शिभिरूर्मिभिः पुलिनैःसहद्रवत्पुरीषंपंकोयस्यास्तस्याभुवः
रसंशाद्वलितंशाद्वलरूपतांचविषवदुल्बणाअपिसूर्यरश्मयोनगृण्हते नहरंति ६ तद्वनमविशदित्युत्तरेणान्वयः नदंतःचित्राःमृ
गद्विजाश्चयस्मिन् गायंतोमयूराभ्रमराश्चयस्मिन् कूजंतःकोकिलाःसारसाश्चयस्मिन्तत् अविशत् ७ ८ ९ १० ११

काकपक्षाः चूडाकरणात्प्राक्तनकेशाः भ्रामणादिप्रकारैर्नियुद्धेन बाहुयुद्धेन चिक्रीडतुः १२ १३ कुंभैः कुंभवृक्षफलैः अस्पृश्यत्वंने
त्रबंधश्चतदाद्यैर्मृगाणांखगानांचचेष्टया १४ दर्दुरप्लावैः मंडूकप्लुतिभिः स्पंदोलिकयादोलालंबनेन नृपाणामिवलीलया १५ नद्यः
अद्रिद्रोण्यः कुंजानिच एतेषु १६ चारयतोः सतोः तद्वने तस्मिन्वने तयोर्जिहीर्षया १७ १८ यथायथंवयोबलाद्यनुरूपंद्वंद्वीभू

भ्रामणैर्लंघनैः क्षेपैरास्फोटनविकर्षणैः चिक्रीडतुर्नियुद्धेन काकपक्षधरौ क्वचित् १२ क्वचिन्नृत्यत्सुचान्ये
षु गायकौ वादकौ स्वयम् शशंसतुर्महाराज साधुसाध्विति वादिनौ १३ क्वचिद्बिल्वैः क्वचित्कुंभैः क्वचामल
कमुष्टिभिः अस्पृश्यनेत्रबंधाद्यैः क्वचिन्मृगखगेहया १४ क्वचिच्च दर्दुरप्लावैर्विविधैरुपहासकैः कदाचि
त्स्पंदोलिकया कर्हिचिन्नृपचेष्टया १५ एवं तौ लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिश्चेरतुर्वने नद्यद्रिद्रोणिकुंजेषुका
ननेषु सरस्सु च १६ पशूंश्चारयतोर्गोपैस्तद्वने रामकृष्णयोः गोपरूपी प्रलंबोऽगादसुरस्तज्जिहीर्षया १७
तं विद्वानपि दाशार्हो भगवान्सर्वदर्शनः अन्वमोदत तत्सख्यं वधं तस्य विचिंतयन् १८ तत्रोपहूय गोपालान्
कृष्णः प्राह विहारवित् हे गोपा विहरिष्यामो द्वंद्वीभूय यथायथम् १९ तत्र चक्रुः परिवृढौ गोपा रामजनार्दनौ
कृष्णसंघट्टिनः केचिदासन्रामस्य चापरे २० आचेरुर्विविधाः क्रीडा वाह्यवाहकलक्षणाः यत्रारोहंति जे-
तारो वहंति च पराजिताः २१ वहंतो वाह्यमानाश्च चारयंतश्च गोधनम् भांडीरकं वटं नाम जग्मुः कृष्णपुरोग
माः २२ रामसंघट्टिनो यर्हि श्रीदामवृषभादयः क्रीडायां जयिनस्तांस्तानूहुः कृष्णादयो नृप २३ उवाह कृ-
ष्णो भगवान्श्रीदामानं पराजितः वृषभं भद्रसेनस्तु प्रलंबो रोहिणीसुतम् २४ अविषह्यं मन्यमानः कृष्णं
दानवपुंगवः वहन्द्रुततरं प्रागादवरोहणतः परम् २५ तमुद्वहन्धरणिधरेंद्रगौरवं महासुरो विगतरयो
निजं वपुः स आस्थितः पुरटपरिच्छदो बभौ तडिद्द्युमानुडुपतिवाडिवांबुदः २६

य १९ परिवृढौ नायकौ तत्र केचन कृष्णसं
घट्टिनः कृष्णपक्षीयाः २० २१ वाह्यमानाः पृष्ठेनोह्यमानाः २२ २३ २४ कृष्णं दृष्ट्वा वंचनाय अवरुह्यते अस्मिन्नित्यवरोहणं मर्यादा ततः परं दूरमगा
त् २५ धरणिधरेंद्रवद्गौरवं यस्य तं निजमासुरं वपुरास्थितः पुरटपरिच्छदः सुवर्णालंकारः तडित्वान् द्युमान्विद्युद्दीप्तिमान् इत्यलंकारोपमा उडुपति
वाडिति रामोपमा उडुपतिं वहतीत्युडुपतिवाट् यदि यथोचितस्थानेषु स्थिता विद्युतो भवंति उपरि च उडुपतिस्तदासोंऽबुदो यथा भाति तद्वद्बभावित्यर्थः

अलमतिवेगेनप्रदीप्तेदृशौयस्मिन्वपुषितत्भ्रूकुटितटसँल्लग्नाउग्रादंष्ट्रायस्मिन्तत् प्रदीप्तदृक्भ्रूकुटितटंयस्मिन्उग्रादंष्ट्रायस्मिन्त
च्चतच्चेतिवा ज्वलंत्यःशिखाःकेशायस्मिन्तत् २७ आगतस्मृतिरभयइवआत्मनः सार्थगोपसमूहंविहायहरंतं रिपुमहनत् यद्वा
विहायसाआकाशमार्गेणात्मनःप्राप्तमर्थइवहरंतमिति वज्ररंहसावज्रवेगेनमुष्टिना २८ अपस्मृतः गतस्मृतिः महारवंसमीरयन्
२९ ३० तदर्हणंप्रशंसाऽर्हम् ३१ ३२ इतिदशमेटीकायामष्टादशोऽध्यायः १८ ऊनविंशेनिविष्टंतुगोपगोकुलमच्युतः मुंजा

निरीक्ष्यतद्वपुरलमंबरेचरत्प्रदीप्तदृग्भ्रूकुटितटोग्रदंष्ट्रकम् ज्वलच्छिखंकटककिरीटकुंडलत्विषाऽद्भुतंहल
धरईषदत्रसत् २७ अथागतस्मृतिरभयोरिपुबलोविहायसाऽर्थमिवहरंतमात्मनः रुषाऽहनच्छिरसिदृढेन
मुष्टिनासुराधिपोगिरिमिववज्ररंहसा २८ सआहतःसपदिविशीर्णमस्तकोमुखाद्वमन्रुधिरमपस्मृतोऽसुरः
महारवंव्यसुरपतत्समीरयन्गिरिर्यथामघवतआयुधाहतः २९ दृष्ट्वाप्रलंबंनिहतंबलेनबलशालिना गोपाः
सुविस्मिताआसन्साधुसाध्वितिवादिनः ३० आशिषोभिगृणंतस्तंप्रशशंसुस्तदर्हणम् प्रेत्यागतमिवालिंग्य
प्रेमविह्वलचेतसः ३१ पापेप्रलंबेनिहतेदेवाःपरमनिर्वृताः अभ्यवर्षन्बलंमाल्यैः शशंसुःसाधुसाध्विति ३२
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेप्रलंबवधोनामाष्टादशोऽध्यायः १८ श्रीशुकउवाच क्रीडा
सक्तेषुगोपेषुतद्गावोदूरचारिणीः स्वैरंचरंत्योविविशुस्तृणलोभेनगह्वरम् १ अजागावोमहिष्यश्चनिर्विशं
त्योवनाद्वनम् इषीकाटवींविविशुःक्रंदंत्योदावतर्षिताः २ तेऽपश्यंतःपशून्गोपाःकृष्णरामादयस्तदा जाता
नुतापानविदुर्विचिन्वंतोगवांगतिम् ३ तृणैस्तत्खुरदच्छिन्नैर्गोष्पदैरंकितैर्गवाम् मार्गमन्वगमन्सर्वेनष्टा
जीव्याविचेतसः ४ मुंजाटव्यांभ्रष्टमार्गंक्रंदमानंस्वगोधनम् संप्राप्यतृषिताःश्रांतास्ततस्तेसंन्यवर्त्तयन्
५

रण्यमरण्याग्नेररक्षत्तन्निपानतः १ दूरचारिणीः दूरचारिण्यः १ वनाद्वनांतरंनिर्विशंत्योदावेनतर्षिताःतृषिताः क्रंदंत्यः
इषीकाटवीम् अत्युच्छ्रितघनतृणविशेषारण्यंनिर्विविशुः २ कृष्णरामावादीयेषांते नतुतौ ३ तासांगवांखुरैः दद्भिश्चछिन्नैस्तृणैः
गोष्पदैरंकितैश्चभूप्रदेशैस्तृणैर्वागवांमार्गमन्वगमन् नष्टाजीव्यागतजीविकासाधनाः ४ मुंजाटव्यपिसैवइषीकाऽटवी ५

६ गोपानांनाशहेतुर्वनवन्हिः सर्वतः प्रादुरभूत् सारथिनावायुना ७ ८ ९ १० ११ कृच्छ्रात् गह्वरप्रवेशात्क्षुत्तृट्श्रमादिजनि
तात् १२ क्षणेनैवभांडीरंप्रापिताः ततः अक्षीण्युन्मील्यविस्मिताः १३ १४ १५ १६ श्रीदामादिस्वगोपानांस्वांगमारुह्य

ना आहूताभगवतामेघगंभीरयागिरा स्वनाम्नांनिनदंश्रुत्वाप्रतिनेदुःप्रहर्षिताः ६ ततःसमंताद्दवधूमके
तुर्यदृच्छयाऽभूत्क्षयकृद्वनौकसाम् समीरितःसारथिनोल्बणोल्मुकैर्विलेलिहानःस्थिरजंगमान्महान्
७ तमापतंतंपरितोदवाग्निंगोपाश्चगावःप्रसमीक्ष्यभीताः ऊचुश्चकृष्णंसबलंप्रपन्नायथाहरिंमृत्युभया-
र्दिताजनाः ८ कृष्णकृष्णमहावीर्यहेरामामितविक्रम दावाग्निनादह्यमानान्प्रपन्नांस्त्रातुमर्हथः ९ नूनंत्व
द्बांधवाःकृष्णनचार्हंत्यवसीदितुम् वयंहिसर्वधर्मज्ञत्वन्नाथास्त्वत्परायणाः १० श्रीशुकउवाच व
चोनिशम्यकृपणंबंधूनांभगवान्हरिः निमीलयतमाभैष्टलोचनानीत्यभाषत ११ तथेतिमीलिताक्षेषुभग
वानग्निमुल्बणम् पीत्वामुखेनतान्कृच्छ्राद्योगाधीशोव्यमोचयत् १२ ततश्चतेऽक्षीण्युन्मील्यपुनर्भांडी
रमापिताः निशम्यविस्मिताआसन्नात्मानंगाश्चमोचिताः १३ कृष्णस्ययोगवीर्यंतद्योगमायाऽनुभावितम्
दावाग्नेरात्मनःक्षेमंवीक्ष्यतेमेनिरेऽमरम् १४ गाःसन्निवर्त्यसायाह्नेसहरामोजनार्दनः वेणुंविरणयन्गो-
ष्ठमगाद्गोपैरभिष्टुतः १५ गोपानांपरमानंदआसीद्गोविंददर्शने क्षणंयुगशतमिवयासांयेनविनाऽभवत्
१६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेदावाग्निपानंनामएकोनविंशोऽध्यायः १९ श्रीशुकउ
वाच तयोस्तदद्भुतंकर्मदावाग्नेर्मोक्षमात्मनः गोपाःस्त्रीभ्यःसमाचख्युःप्रलंबवधमेवच १ गोपवृद्धाश्च
गोप्यश्चतदुपाकर्ण्यविस्मिताः मेनिरेदेवप्रवरौकृष्णरामौव्रजंगतौ २ ततःप्रावर्त्ततप्रावृट्सर्वसत्वसमुद्भवा वि
द्योतमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभस्तला ३

दृश्यताम् स्वैश्वर्यमाविरकरोद्दवनवन्हिनिपानतः १ इतिदशमेटीकायामेकोनविंशः १९ विंशे
प्रावृट्शरच्छोभावर्णनेनवनोचिताः प्रावृट्क्रीडानिरूप्यंतेगोपरामयुजोहरेः १ हेयादेयोपमानेनप्रावृट्शरदृतुश्रियोः वर्णनंत्वद्भुतैश्वर्यकृ
ष्णलीलाविवक्षया २ १ २ तत्रप्रावृड्वर्णनंततआदद्वाविंशत्या सर्वेषांप्राणिनांसमुद्भवउत्पत्तितोजीवनंतश्चयस्यांसाप्रावृट् विद्योतमानाः
परिधयःपरिवेषादिशोवायस्यांसा विस्फूर्जितंसंक्षुभितंनभस्तलंयस्यांसा ३

सांद्रैर्निबिडैर्नीलांबुदैर्विद्युद्गर्जितसहितैराच्छन्नंसगुणंगुणैराच्छन्नंजीवाख्यंविद्युद्गर्जितांबुदानांसत्वरजस्तमोभिरुपमा ४ पर्ज-
न्यः सूर्यःस्वगोभिः रश्मिभिः कालेयथोचितसमये अत्रराजोपमा करादानतः समयेपुनर्दानतश्चसूचिता ५ अस्यविश्वस्यप्रीणनमा
प्यायनकरंजीवनमुदकंमुमुचुः कृपालवोयथातत्संजनंनिरीक्ष्यानुकंपमानाः तदाप्यायनायस्वजीवनमपित्यजंति तद्वन्महांतोमेघास्त
डिन्नेत्रैर्विश्वंतप्तंनिरीक्ष्यवायुभिर्वेपिताजीवनंमुमुचुरिति ६ तपसाग्रीष्मेणकृशादेवमीढापर्जन्यसिक्तावर्षीयसीउच्छूनापुष्टा का
म्यंतपोयस्यतस्यतनुः कामान्संप्राप्ययथेति ७ ८ नित्यकर्मावसानेआचार्यनिनदंश्रुत्वातच्छिष्याः यथाधीयंतेतद्वदिति ९ अनुशु

सांद्रनीलांबुदैर्व्योमसविद्युत्स्तनयित्नुभिः अस्पष्टज्योतिराच्छन्नंब्रह्मेवसगुणंबभौ ४ अष्टौमासान्निपीतं
यद्भूम्याश्चोदमयंवसु स्वगोभिर्मोक्तुमारेभेपर्जन्यःकालआगते ५ तडित्वंतोमहामेघाश्चंडश्वसनवेपिताः
प्रीणनंजीवनंह्यस्यमुमुचुःकरुणाइव ६ तपःकृशादेवमीढाआसीद्वर्षीयसीमही यथैवकाम्यतपसस्तनुः
संप्राप्यतत्फलम् ७ निशामुखेषुखद्योतास्तमसाभांतिनग्रहाः यथापापेनपाखंडानहिवेदाःकलौयुगे ८
श्रुत्वापर्जन्यनिनदंमंडूकाव्यसृजन्गिरः तूष्णींशयानाःप्राग्यद्वद्ब्राह्मणानियमात्यये ९ आसन्नुत्पथवा-
हिन्यः क्षुद्रनद्योऽनुशुष्यतीः पुंसोयथाऽस्वतंत्रस्यदेहद्रविणसंपदः १० हरिताहरिभिःशष्पैरिंद्रगोपैश्च-
लोहिता उच्छिलींध्रकृतच्छायानृणांश्रीरिवभूरभूत् ११ क्षेत्राणिसस्यसंपद्भिःकर्षकाणांमुदंददुः धनि
नामुपतापंचदैवाधीनमजानताम् १२ जलस्थलौकसःसर्वेनववारिनिषेवया अबिभ्रद्रुचिरंरूपंयथाह-
रिनिषेवया १३ सरिद्भिःसंगतःसिंधुश्चुक्षुभेश्वसनोर्मिमान् अपक्वयोगिनश्चित्तंकामाक्तंगुणयुग्यथा १४

ष्यतीः अनुशुष्यंत्यः अस्वतंत्रस्यइंद्रियपरतंत्रस्यस्वतंत्रस्यनिरंकुशस्येतिवा १० हरिभिर्नीलैःशष्पैःबालतृणैःनीलवर्णा क्वचित्इंद्र
गोपैः कीटविशेषैर्लोहिता तत्रतत्रउच्छिलींध्रैः छत्राकारैरुद्भिदैः कृतच्छायानृणांराज्ञांश्रीःसेनासंपदिव ११ क्षेत्राणीति तदाहिदृष्टैरविच्छे
देलसंतः प्रियंवादयोमुदंददति विच्छेदेशुष्यंतोऽनुतापंचेति १२ अबिभ्रत् अबिभरुःयथाहरिनिषेवयेति हरिसेवायांप्रवृत्ताहिसद्यएव
सर्वेरुचिराभवंतितस्याःपरमधर्मत्वात्परमसुखत्वाच्च तद्वदिति १३ कामाक्तंकामवासनायुक्तमिति श्वसनोर्मिसाम्यंगुणैर्विषयैर्युज्यतइ
तिसरित्संगतिसाम्यम् १४

अधोक्षजएवचेतोयेषांते १५ असंस्कृताअक्षुण्णाः नाभ्यस्यमानाइत्यसंस्कृतसाम्यम् कालेनचाहताइतितृणाच्छादनसाम्यम् १६
यथाकामिन्यः पुंश्चल्यः १७ निर्गुणंज्यारहितमपिगुणिनिगर्जितशब्दवतिआभात् अशोभत गुणव्यतिकरात्मकेव्यक्तेप्रपंचेअगुण
वान्निर्गुणः पुरुषोयथेति १८ स्वभासाभासितया अहंमस्मेतिस्वचैतन्येनैवप्रकाशितेनाहंकारेणछन्नोजीवोयथा यद्वा अहंविद्वान्दा
तावेत्ताशूरइतिस्वप्रतीत्यैवारोपितयाइति १९ मेघागमेनोत्सवोयेषामतोहृष्टाः २० नानात्ममूर्त्तयः अनेकरूपदेहाः २१ अशांतानिपंक
कंटकादियुक्तानिरोधांसितटानियेषांतेष्वपिन्यूषुः नितरामवसन् सारसाः चक्रवाकाः अशांतानिघोराणि अनुपरतानिवाकृत्यानियेषु

गिरयोवर्षधाराभिर्हन्यमानानविव्यथुः अभिभूयमानाव्यसनैर्यथाऽधोक्षजचेतसः १५ मार्गाबभूवुःसं
दिग्धास्तृणैश्छन्नाह्यसंस्कृताः नाभ्यस्यमानाःश्रुतयोद्विजैःकालहताइव १६ लोकबंधुषुमेघेषुविद्युतश्च
लसौहृदाः स्थैर्यंनचक्रुः कामिन्यः पुरुषेषुगुणिष्विव १७ धनुर्वियतिमाहेंद्रंनिर्गुणंचगुणिन्यभात् व्यक्तेगु
णव्यतिकरेऽगुणवान्पुरुषोयथा १८ नरराजोडुपश्छन्नःस्वज्योत्स्नाराजितैर्घनैः अहंमत्याभासितयास्व
भासापुरुषोयथा १९ मेघागमोत्सवाहृष्टाःप्रत्यनंदन्शिखंडिनः गृहेषुतप्तानिर्विण्णायथाऽच्युतजनागमे
२० पीत्वाऽपःपादपाःपद्भिरासन्नानात्ममूर्त्तयः प्राक्क्षामास्तपसाश्रांतायथाकामानुसेवया २१ सरस्स्वशां
तरोधस्सून्यूषुरंगापिसारसाः गृहेष्वशांतकृत्येषुग्राम्याइवदुराशयाः २२ जलौघैर्निरभिद्यंतसेतवोवर्षतीश्व
रे पाखंडिनामसद्वादैर्वेदमार्गाःकलौयथा २३ व्यमुंचन्वायुभिर्नुन्नाभूतेभ्योऽथामृतंघनाः यथाऽशिषोविश्प
तयः कालेकालेद्विजेरिताः २४ एवंवनंतद्वर्षिष्ठंपक्वखर्जूरजंबुमत् गोगोपालैर्वृतोरंतुंसबलःप्राविशद्धरिः
२५ धेनवोमंदगामिन्यऊधोभारेणभूयसा ययुर्भगवताहूताद्रुतंप्रीत्यास्नुतस्तनीः २६ वनौकसःप्रमुदिता
वनराजीर्मधुच्युतः

तेष्वपिगृहेषु २२ ईश्वरेइंद्रे २३ नुन्नाः प्रेरिताः आशिषः कामान् विश्पतयोराजानः वणिजांपतयोवा द्विजेरिताः
पुरोहितैरुक्ताः २४ प्रावृषिकृतांक्रीडांवर्णयति एवंवनमितिसप्तभिः वर्षिष्ठंसमृद्धम् २५ २६ वनौकसः पुलिंदीः प्रमुदिताः भगवान्ददृ
शे तथावनराजीः मधुच्युतः मधुस्रवाः ददृशे गिरेः सकाशाज्जलधाराश्चतासांनादान् आसन्नानिकटवर्त्तिनीर्गुहाश्च छ छ

यद्वा वनौकसः प्रमुदिता आसन् तथा वनराजीः वनराजयः वनपरंपराः मधुच्युत आसन् गिरेर्जलधारा आसन् तानेवंभूतान् ददृशे सर्व-
तो ददर्श तथा भगवान् धाराणां नादान् गुहाश्चेति २७ २८ २९ ३० ३१ शरदं वर्णयति एवं निवसतोरित्यष्टादशभिः विगतानि अब्
भ्राणि यस्यां सा स्वच्छानि अंबूनि यस्यां सा अपरुषः शांतोऽनिलो यस्यां सा च सा च ३२ नीरजानां सुसत्तिर्ययातया शरदा कृता नीरजानां
सुत्सत्त्वा वा ३३ व्योम्नोऽब्दमिति व्योमादीनां चतुर्णां चतुरो मलान् शरदहरत् आश्रमिणां चतुर्णां कृष्णोजाता भक्तिर्यथाऽशुभमस्करं हरति

जलधारा गिरेर्नादानासन्नाद्ददृशे गुहाः २७ क्वचिद्वनस्पतिक्रोडे गुहायां चाभिवर्षति निविश्य भगवान्रेमे कंद-
मूलफलाशनः २८ दध्योदनं समानीतं शिलायां सलिलांतिके संभोजनीयैर्बुभुजे गोपैः संकर्षणाऽन्वितः २९ शा
द्वलोपरि संविश्य चर्वतो मीलितेक्षणान् तृप्तान्वृषान्वत्सतरान् गाश्च स्वोधोभरश्रमाः ३० प्रावृट्श्रियं च तान्वीक्ष्य
सर्वभूतमुदावहाम् भगवान्पूजयांचक्रे आत्मशक्त्युपबृंहितान् ३१ एवं निवसतोस्तस्मिन् रामकेशवयोर्व्रजे श
रत्समभवद्व्यभ्रा स्वच्छांब्वपरुषानिला ३२ शरदा नीरजोत्पत्त्या नीराणि प्रकृतिं ययुः भ्रष्टानामिव चेतांसि पुन-
र्योगनिषेवया ३३ व्योम्नोऽब्दं भूतशाबल्यं भुवः पंकमपां मलम् शरज्जहाराश्रमिणां कृष्णे भक्तिर्यथाऽशुभम्
३४ सर्वस्वं जलदा हित्वा विरेजुः शुभ्रवर्चसः यथा त्यक्तैषणाः शांता मुनयो मुक्तकिल्बिषाः ३५ गिरयो मुमु-
चुस्तोयं क्वचिन्न मुमुचुः शिवम् यथा ज्ञानामृतं काले ज्ञानिनो ददते न वा ३६ नैवाविदन्क्षीयमाणं जलं गाधजल
चराः यथायुरन्वहं क्षय्यं नरा मूढाः कुटुंबिनः ३७

तथाहि ब्रह्मचारिणो गुर्वर्थोदकाहरणकष्टं यथा भक्तिर्हरति तया पूर्णस्य
तेनानुपयोगात् गुरुभिरपि कृतार्थस्य तस्यानियोगात् एवं व्योम्नोऽब्दं शरज्जहार यथा च गृहिणोऽपत्यादिसांकर्यं भक्तिर्हरति विवि
क्तवासरुच्युत्पत्तेः तथाभूतानां शाबल्यं सांकर्यं शरत् वर्षासु वृष्टिभिया संकुलानि वसंति यथा च वनस्थस्य मलधारणक्लेशं भक्तिर्हरति ए
वं भुवः पंकं शरत् यथा च यतीनां कामादिवासनामलं कृष्णभक्तिर्हरति एवमपां मलं शरदिति ३४ त्यक्तैषणाः त्यक्ताः पुत्रवित्तलोके
षणा यैस्ते ३५ गिरय इति अयंभावः न त्वकृपाध्यायाः कर्मविद्यामिव ज्ञानिनो ज्ञानामृतं सर्वतो वितरंति अपितु कृपया क्वचिदेव एवं गि
रयः शिवं निर्मलं तोयं क्वचिन्मुमुचुः क्वचिन्न नपुनः प्रावृषीव सर्वत इति ३६ गाधे क्षुद्रे जले चरंतीति तथा ते मीनादयः अविंदन् लेभिरे ३७

३८ शनैःशनैरिति तत्रममतामिवपंकमहंतामिवआमतामपक्कतांजहुरिति ३९ आत्मन्युपरतेत्यक्तक्रियोमुनिरिवनिश्चलांबुःसए
वश्रुपरतागमः निवृत्तवेदघोषइवतूष्णीमभूदिति ४० केदारेभ्योबद्धशालिक्षेत्रेभ्योदृढैःसेतुभिरपोऽगृण्हन् ततःपरंवृष्टभावात्
प्राणैरिंद्रियैस्तन्निरोधेनइंद्रियप्रत्याहारेण ४१ देहाभिमानजंबोधइवव्रजयोषितांमुकुंदइवचेत्यर्थः ४२ शरदाविमलातारकायस्मिन्
तत् शब्दब्रह्मणोवेदस्यार्थान्पूर्वोत्तरमीमांसानिर्णीतान्दर्शयतीतितथातद्वत् ४३ ४४ समः अन्यूनाधिकः शीतश्चोष्णश्चतंनतुगोप्यः

गाधवारिचरास्तापमविंदन्शरदर्कजम् यथादरिद्रःकृपणःकुटुंब्यविजितेंद्रियः ३८ शनैःशनैर्जहुःपंकंस्थला
न्यामंचवीरुधः यथाहंममताधीराःशरीरादिष्वनात्मसु ३९ निश्चलांबुरभूत्तूष्णींसमुद्रःशरदागमे आत्मन्युपर
तेसम्यङ्मुनिर्व्युपरतागमः ४० केदारेभ्यस्त्वपोऽगृण्हन्कर्षकादृढसेतुभिः यथाप्राणैःस्रवज्ज्ञानंतन्निरोधेन
योगिनः ४१ शरदर्कांशुजांस्तापान्भूतानामुडुपोऽहरत् देहाभिमानजंबोधोमुकुंदोव्रजयोषिताम् ४२ खम
शोभतनिर्मेघंशरद्विमलतारकम् सत्त्वयुक्तंयथाचित्तंशब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ४३ अखंडमंडलोव्योम्निरराजोडु
गणैःशशी यथायदुपतिःकृष्णोवृष्णिचक्रावृतोभुवि ४४ आश्लिष्यसमशीतोष्णंप्रसूनवनमारुतम् जना-
स्तापंजहुर्गोप्योनकृष्णहृतचेतसः ४५ गावोमृगाःखगानार्यःपुष्पिण्यःशरदाऽभवन् अन्वीयमानाःस्ववृषैःफ
लैरीशक्रियाइव ४६ उदहृष्यन्वारिजानिसूर्योत्थानेकुमुद्विना राज्ञातुनिर्भयालोकायथादस्यून्विनानृप ४७
पुरग्रामेष्वाग्रयणैरिंद्रियैश्चमहोत्सवैः बभौभूःपक्वसस्याढ्याकलाभ्यांनितरांहरेः ४८

कृष्णापहृतचेतस्त्वेनतासांसंतापोदुःसहइति यद्वा नकारउपमार्थः तदाकृष्णाहृतचेतसइति चेतसाकृष्णमाश्लिष्यथेत्यर्थः ४५
पुष्पिण्यःगर्भिण्यः अन्वीयमानाः स्ववृषैः स्वपतिभिः अनिच्छंत्योऽपिबलादनुगम्यमानाः ईश्वराराधनार्थाः क्रियाः बलात्फलैरनुग
म्यमानाः सभर्तृभोगगर्भापथेति ४६ कुमुत्कुमुदंकुत्सितामुन्नयस्येतिदस्युसाम्यम् ४७ आग्रयणैर्नवान्नप्राशनार्थैर्वैदिकैर्यागैरिं
द्रियैरिंद्रियार्थैर्लौकिकैश्चमहोत्सवैः कलाभ्यांरामकृष्णाभ्यांदर्शनादिमहोत्सवाभ्याम् ४८ श्रीगोपालकृष्णायनमः छ
श्रीवसुदेवनंदनायनमः छ छ छ छ छ छ

वणिजोयतयोनृपाः स्नातकाश्चदृष्टादृष्टाभ्यांवर्षरुद्धाः संतोनिर्गम्यार्थान्वाणिज्यस्वाच्छंद्यदिग्विजयविद्यादीन्प्रपेदिरे प्रापद्यंत यथामंत्रयो
गादिसिद्धाः आयुषारुद्धाः कालेआगतेस्वपिंडान्योगादिप्राप्यान्देवादिदेहानिति ४९ इतिदशमस्कंधेटीकायांविंशतितमोऽध्यायः २०
एकविंशेशरद्रम्यवृंदावनगतेहरौ तद्वेणुस्वनमाकर्ण्यगोपीभिर्गीतमीर्यते १ इत्थमेवंभूतंवनम् तदेवाह शरदास्वच्छानिजलानियस्मि
न्तत् वायुनावातमनुगतंव्याप्तमित्यर्थः १ ततश्चकुसुमितवनराजिषुशुष्मिणोमत्ताः भृंगाः द्विजाः खगाश्चतेषांकुलानितैर्घुष्टाः सरांसिस
रितः महीध्राश्चयस्मिन् तद्वनंकृष्णोऽवगाह्यप्रविश्यवेणुमवादयत् २ तत्कृष्णावेणुगीतंस्मरस्योदयोयस्मात्तदाश्रुत्यश्रुत्वापरोक्षंयथा

वणिग्मुनिनृपस्नातानिर्गम्यार्थान्प्रपेदिरे वर्षरुद्धायथासिद्धाःस्वपिंडान्कालआगते ४९ इतिश्रीभागवतेमहा
पुराणेदशमस्कंधेशरद्वर्णनंनामविंशतितमोऽध्यायः २० श्रीशुकउवाच इत्थंशरत्स्वच्छजलंपद्माकर
सुगंधिना न्यविशद्वायुनावातंसगोगोपालकोच्युतः १ कुसुमितवनराजिशुष्मिभृंगद्विजकुलघुष्टसरःसरिन्महीध्रम्
मधुपतिरवगाह्यचारयन्गाःसहपशुपालबलश्चुकूजवेणुम् २ तद्व्रजस्त्रियआश्रुत्यवेणुगीतंस्मरोदयम्
काश्चित्परोक्षंकृष्णस्यस्वसखीभ्योऽन्ववर्णयन् ३ तद्वर्णयितुमारब्धाःस्मरंत्यःकृष्णचेष्टितम् नाशकन्स्मरवेगे
नविक्षिप्तमनसोनृप ४ बर्हापीडंनटवरवपुःकर्णयोःकर्णिकारंबिभ्रद्वासःकनककपिशंवैजयंतींचमालाम् रं
ध्रान्वेणोरधरसुधयापूरयन्गोपवृंदैर्वृंदारण्यंस्वपदरमणंप्राविशद्गीतकीर्तिः ५ इतिवेणुरवंराजन्सर्वभूतमनो
हरम् श्रुत्वाव्रजस्त्रियःसर्वावर्णयंत्योऽभिरेभिरे ६

भवतितथा ३ व्रजेस्थितत्वात् विक्षिप्तमनसः व्याकुलचित्ताः
४ यादृशंकृष्णस्मरणंतासांमनसः क्षोभकंजातम् तदाह बर्हापीडमिति नटवत्वरंवपुर्बिभ्रत् वृंदावनंप्राविशत् कथंभूतंवनम् स्व
पदैरंकितैः रमणंरतिजनकम् गोपवृंदैः गीतकीर्तिः तथाबर्हमयमापीडंशिरोभूषणंबिभ्रत् बर्हमापीडोयस्मिन्निविवपुषोविशेष-
णंवा वेणुवादनसुत्प्रेक्षते रंध्रान्वेणोरिति अतोनूनमधरसुधेवपूर्णाद्वेणोरुच्चलंतीगीतवत् प्रसर्पितुमर्हतीतिभावः ५ अभिरेभिरे व-
र्णयंत्यः पदेपदेपरमानंदमूर्तिंकृष्णंपरिरब्धवत्यः ६ ५ ५ ५ ५ ५

अनुवर्णनमेवाह अक्षण्वतामितित्रयोदशभिः अक्षण्वतांचक्षुष्मतांतावदिदमेवफलंप्रियदर्शनंपरमन्यन्नविदामः नविद्मइत्यर्थः तच्चफ-
लंसखिभिःसहपशून्वनंप्रवेशयतोरामकृष्णयोर्वक्त्रंयैर्निपीतंतैरेवजुष्टंसेवितंनान्यैरित्यर्थः कथंभूतंवक्त्रम् अनुवेणुवेणुमनुवर्त्तमानंतं
वादयत् तथाअनुरक्तकटाक्षमोक्षंस्निग्धकटाक्षविसर्गम् अथवायैर्निपीतंतयोर्वक्त्रंतैर्जुष्टमिदमेवाक्षण्वतामक्ष्णोःफलमिति ७ अ-
न्याआहुः चूतेति चूतप्रवालादीनांचित्राभिर्मालाभिः अनुपृक्तेईषदंतरांतरतःसंयुक्तेपरिधानेनीलपीतांबरेताभ्यांविचित्रोवेषोययोस्तौ
क्वचकदाचित्सशुपालगोष्ठ्यांगोपालसभायांमध्येअत्यर्थंविरेजतुः अहोगोपानांपुण्यमितिभावः ८ अन्याऊचुः हेगोप्यः अयंवेणुःकिं
स्मपुण्यमाचरत् कृतवान् कथंयद्यस्मात् गोपिकानामेवभोग्यांसतीमपिदामोदराधररसुधांस्वयंस्वातंत्र्येणयथेष्टंभुंक्ते कथम् अवशि
ष्टरसंकेवलमवशिष्टंरसमात्रंयथाभवति यतोयासांह्रदिनीनांपयसापुष्टःतामातृतुल्याह्रदिन्यःहृष्यत्त्वचः विकसितकमलवनमिषेण-

गोप्यऊचुः अक्षण्वतांफलमिदंनपरंविदामःसख्यःपशूननुविवेशयतोर्वयस्यैः वक्त्रंव्रजेशसुतयोरनुवे
णुजुष्टंयैर्वानिपीतमनुरक्तकटाक्षमोक्षम् ७ चूतप्रवालबर्हस्तबकोत्पलाब्जमालानुपृक्तपरिधानविचित्रवेषौ
मध्येविरेजतुरलंपशुपालगोष्ठ्यांरंगेयथानटवरौक्वचगायमानौ ८ गोप्यःकिमाचरदयंकुशलंस्मवेणुर्दामोद
राधरसुधामपिगोपिकानाम् भुंक्तेस्वयंयदवशिष्टरसंह्रदिन्योहृष्यत्त्वचोऽश्रुमुमुचुस्तरवोयथाऽर्याः ९ वृंदावनं
सखिभुवोवितनोतिकीर्त्तिंयद्देवकीसुतपदांबुजलब्धलक्ष्मि गोविंदवेणुमनुमत्तमयूरनृत्यंप्रेक्ष्याद्रिसान्वपर
तान्यसमस्तसत्त्वम् १० धन्याःस्ममूढमतयोऽपिहरिण्यएतायानंदनंदनमुपात्तविचित्रवेषम् आकर्ण्यवेणुरणितं
सहकृष्णसाराःपूजांदधुर्विरचितांप्रणयावलोकैः ११ रोमांचितालक्ष्यंते येषांवंशोजातः तेतरवोमधुधारामिषेणआनंदाश्रु
मुमुचुः यथाआर्याःकुलवृद्धाःस्ववंशेभगवत्सेवकंदृष्ट्वाहृष्यत्त्वचोऽश्रुमुंचंतितद्वदिति ९ काश्चिदाहुः हेसखि वृंदावनंभुवःकीर्त्तिंस्वर्गादपि
विशेषेणवितनोति कथंभूतम् यद्देवकीसुतपदांबुजाभ्यांलब्धालक्ष्मीःशोभासंपद्येनतत् किंच गोविंदस्यवेणुमनुवेणुनिनादंश्रुत्वाऽनंतरं
मंदगर्जितंनीलमेघंतंमत्वामत्तायेमयूरास्तेषांनृत्यंप्रेक्ष्यसंघशस्तत्रतत्रअद्रिसानुषुअपरतानिउपरतक्रियाणिअन्यानिसमस्तानिसत्त्वानियस्मि
न्तत् नैतदन्येषुलोकेषुविद्यते अतोभुवःकीर्त्तिंवितनोतीत्यर्थः १० अपराआहुःहेसखि मूढमतयः तिर्यगादयोऽपिएताहरिण्योधन्याःकृतार्थाः
यावेणुरणितंवेणुनादमाकर्ण्यनंदनंदनंप्रतिप्रणयसहितैरवलोकनैर्विरचितांपूजांसंमानंदधुःकृतवत्यःकिंचकृष्णसारैःस्वपतिभिःसहिताएवद
धुः अस्मत्पतयस्तुगोपाःक्षुद्राःसमक्षंतन्नसहंतइतिभावः ११ ७

अन्याऊचुः हेगोप्यः आश्चर्यंशृणुत वनितानामुत्सवोयस्मात्तद्रूपंवेषंचयस्यतंकृष्णंनिरीक्ष्यतेनवादितवेणोरसंकीर्णंगीतंचश्रुत्वाविमाने गच्छंत्योदेव्योदेवानामंकेषुस्थिताअपिस्मरेण नुन्नसाराःपरिक्षिप्तधैर्यामुमुहुः मोहेलिंगमाहुः भ्रश्यत्प्रसूनाःकबराश्चूडायासांताः वि-गतानीव्योयासांताः अत्रसर्वत्रवक्तृभेदान्नातीवसंगतिर्वक्तव्या १२ क्षरणशंकयैवोत्तंभितैरुन्नमितैः कर्णपुटैःपिबंत्यःसत्यः तथाशावा-श्चवत्साश्चस्तनपानेप्रवृत्ताः समनंतरमेवगीतंश्रुत्वातदेवपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैः पिबंतःस्नुतस्तनपयःकवलाःकेवलंस्तनेभ्यः क्षरितक्षीरग्रासाःमुखेषुयेषांतेतस्थुः विस्मृतक्रियाबभूवुरित्यर्थः तत्रहेतुः गोविंदंदृशामार्गेणआत्मनिमनसिस्पृशंत्यआलिंगंत्यः अतएवअश्रूणां कलालेशाःलोचनयोर्यासांताः गावस्तेचशावाःवत्साः १३ भोअंबमातः अस्मिन्वनेयेविहगाः पक्षिणस्तेप्रायेणमुनयोभवितुमर्हंति कुतः

कृष्णंनिरीक्ष्यवनितोत्सवरूपवेषंश्रुत्वाचतत्क्वणितवेणुविचित्रगीतम् देव्योविमानगतयःस्मरनुन्नसाराभ्रश्यत्प्रसूनकबरामुमुहुर्विनीव्यः १२ गावश्चकृष्णमुखनिर्गतवेणुगीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटैःपिबंत्यः शावाःस्नुतस्तनपयःकवलाःस्मतस्थुर्गोविंदमात्मनिदृशाऽश्रुकलाःस्पृशंत्यः १३ प्रायोबतांबविहगामुनयोवनेऽस्मिन्कृष्णेक्षितंतदुदितंकलवेणुगीतम् आरुह्ययेद्रुमभुजान्रुचिरप्रवालान्शृण्वंतिमीलितदृशोविगतान्यवाचः १४ नद्यस्तदातदुपधार्यमुकुंदगीतमावर्तलक्षितमनोभवभग्नवेगाः आलिंगनस्थगितमूर्मिभुजैर्मुरारेर्गृह्णंतिपादयुगलंकमलोपहाराः १५ दृष्ट्वाऽतपेव्रजपशून्सहरामगोपैःसंचारयंतमनुवेणुमुदीरयंतम् प्रेमप्रवृद्धउदितः कुसुमावलीभिःसख्युर्व्यधात्स्ववपुषाऽम्बुदआतपत्रम् १६

कृष्णेक्षितंकृष्णादर्शनंपुष्पफलाद्यंतरंविनायथाभवतितथा रुचिराः प्रवालायेषांतान् द्रुमभुजान् वृक्षाणांशाखाआरुह्यतेनश्रीकृष्णेनउदितंप्रकटितंकलवेणुगीतंकेनापिसुखेननिमीलितदृशस्त्यक्तान्यवाचः संतः येशृण्वंतीति तथाहि मुनयःश्रीकृष्णादर्शनंयथाभवतितथावेदोक्तकर्मफलपरित्यागेनवेदद्रुमशाखारूढाःरुचिरप्रवालस्थानीयानि कर्माण्येवोपाददानाः सुखिनःसंतः श्रीकृष्णागीतमेवशृण्वंति अतस्तएवैतेभवितुमर्हंतीतिभावः१४ आस्तांचेतनानांकथानद्योऽपिआवर्तैः परिभ्रमैर्लक्षितेनसूचितेनमनोभवेनकामेनभग्नोवेगोयासांताः आलिंगनेनस्थगितमाच्छादितंयथाभवतितथाऊर्मयएवभुजाः तैःकमलोपहाराः कमलान्युपहरंत्यःमुरारेःपादयुगलंगृण्हंतिधारयंति १५ लोकार्तिहरणशीलत्वादिसाम्यात्सख्युःश्रीकृष्णस्यअंबुदस्तदुपरिउदितःपुनः प्रेम्णाप्रवृद्धःसन्कुसुमावलीभिः पुष्पसमूहैः तत्तुल्यैस्तुषारैर्वासहस्ववपुषा छत्रंविहितवान् १६ छ छ छ

साहंकारमाहुः पूर्णाः कृतार्थाः पुलिंद्यः शबरांगनाः कथमित्यत आहुः प्रथमंदयितानांस्तनेषुमंडितेनअनुलिप्तेन पुनस्त्वरतिसमयेउरुगाय
स्यकृष्णस्यपदाब्जयोः रागेणआरुण्येनश्रीः कांतिर्यस्यतेनकुंकुमेन पुनस्तस्यवनस्थलीषुचंक्रमणेनतृणेषुरूषितेनलग्नेनतद्दर्शनेनत-
थाभूतस्यकुंकुमस्यदर्शनेनस्मरकृतारुक्तापोयासांताः तेनकुंकुमेन आननेषुकुचेषुचकामतप्तेषुलिंपंत्यः तदाधिंकामव्यथांजहुः अतस्ताः
कृतार्थाः धिगन्याः मादृश्यः याएवंभूतमप्याधिशमनंनलभंतइतिभावः १७ हंतेतिहर्षे हेसख्यः अयमद्रिर्गोवर्द्धनोध्रुवंहरिदासेषुश्रेष्ठः कु
तइत्यत आहुः यस्माद्रामकृष्णयोश्चरणस्पर्शेनप्रमोदोयस्यसः तृणाद्युद्गमच्छलेनरोमहर्षदर्शनात् किंच यद्यस्मात्मानंतनोतिसहगोभि
र्गणेनसखिसमूहेनचवर्त्तमानयोस्तयोः कैः पानीयैः सूयवसैः शोभनतृणैः कंदरैश्चकंदमूलैश्चयथोचितम् अतोऽयमतिधन्यइत्यर्थः १८

पूर्णाः पुलिंद्य उरुगायपदाब्जरागश्रीकुंकुमेन दयितास्तनमंडितेन तद्दर्शनस्मररुजस्तृणरूषितेन लिंपंत्य आननकुचेषु जहुस्तदाधिम् १७ हंतायमद्रिरबला हरिदासवर्यो यद्रामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोदः मानंतनोतिसहगोगणयोस्तयोर्यत्पानीयसूयवसकंदरकंदमूलैः १८ गागोपकैरनुवनंनयतोरुदारवेणुस्वनैःकलपदैस्तनुभृत्सुसख्यः अस्पंदनंगतिमतांपुलकस्तरूणांनिर्योगपाशकृतलक्षणयोर्विचित्रम् १९ एवंविधाभगवतोयावृंदावनचारिणः वर्णयंत्योमिथोगोप्यःक्रीडास्तन्मयतांययुः २० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेएकविंशतितमोऽध्यायः २१ श्रीशुकउवाच हेमंतेप्रथमेमासिनंदव्रजकुमारिकाः चेरुर्हविष्यंभुजानाः कात्यायन्यर्चनव्रतम् १ आप्लुत्यांभसिकालिंद्याजलांतेचोदितेऽरुणे कृत्वाप्रतिकृतिंदेवीमानर्चुर्नृपसैकतीम् २

हेसख्यइदंत्वतिचित्रंगोपैःसहवनेवनेगाः संचारयतोः तयोः रामकृष्णयोः मधुपदैर्महावेणुनादैः शरीरिषुयेगति-
मंतस्तेषांस्पंदनंस्थावरधर्मः तरूणांपुलकः जंगमधर्मइतिनिर्युज्यंतेगावः आभिरितिनिर्योगाः पादबंधनरज्जवः अधृष्यगवाकर्षणार्थाः
पाशाश्चतैः कृतंलक्षणंचिन्हंययोः शिरसिनिर्योगवेष्टनेनस्कंधस्यपाशेनचगोपपरिवृढश्रियाविराजमानयोरित्यर्थः १९ गोपीनांकामतः
कृष्णोनिःसीमप्रेमसंगमः कात्यायन्यर्चनोद्भूततत्प्रसादमहोदयः २० इतिदशमेटीकायामेकविंशोऽध्यायः २१ द्वाविंशेगोपक
न्यानांवस्त्राहरणलीलया वरंदत्वागतःकृष्णोयज्ञशालामितीर्यते १ प्रथमेमासिमार्गशीर्षे १ २ ६२ ६७

३ महामायेत्यादिसंबोधनैस्तवनं किंचिदशक्यमिति सूचयंत्यः प्रत्येकंप्रार्थयंते ४ ५ कृष्णाचेतस्त्वमाह भूयान्नंदसुतः पतिरिति आन
र्चुरिति व्रतस्यपूर्वांगमाह उषसीति गोत्रैर्नामभिः अन्योऽन्याबद्धबाहवः परस्परंगृहीतपाणयः ६ ७ योगेश्वराणामीश्वरइति प्रत्येकंतादृ
क्मनोरथपूरणसामर्थ्यंदर्शयति ८ तासांकर्मणः सिद्धयेफलदानायेति नीपंकदंबम् ९ बालैःसह हे अबलाः १० नोनर्म नपरिहासः

गंधैर्माल्यैःसुरभिभिर्बलिभिर्धूपदीपकैः उच्चावचैश्चोपहारैः प्रवालफलतंडुलैः ३ कात्यायनि महामाये महायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतंदेविपतिंमेकुरुतेनमः ४ इतिमंत्रंजपंत्यस्ताः पूजांचक्रुःकुमारिकाः एवंमासंव्रतंचेरुःकुमार्यःकृष्णचेतसः ५ भद्रकालींसमानर्चुर्भूयान्नंदसुतःपतिः उषस्युत्थाय गोत्रैःस्वैरन्योऽन्याबद्धबाहवः ६ कृष्णमुच्चैर्जगुर्यांत्यःकालिंद्यांस्नातुमन्वहम् नद्यांकदाचिदागत्यतीरेनिक्षिप्यपूर्ववत् ७ वासांसिकृष्णंगायंत्योविजह्रुःसलिलेमुदा भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णोयोगेश्वरेश्वरः ८ वयस्यैरागतस्तत्रवृतस्तत्कर्मसिद्धये तासांवासांस्युपादायनीपमारुह्यसत्वरः ९ हसद्भिःप्रहसन्बालैःपरिहासमुवाचह अत्रागत्याबलाःकामंस्वंस्वंवासःप्रगृह्यताम् १० सत्यंब्रवाणिनोनर्मयद्यूयंव्रतकर्शिताः नमयोदितपूर्ववा अनृतंतदिमेविदुः ११ एकैकशःप्रतीच्छध्वंसहैवोतसुमध्यमाः तस्यतत्क्ष्वेलितंदृष्ट्वागोप्यःप्रेमपरिप्लुताः १२ व्रीडिताःप्रेक्ष्यचान्योऽन्यंजातहासानिर्ययुः एवंब्रुवतिगोविंदेनर्मणाक्षिप्तचेतसः आकंठमग्नाःशीतोदेवेपमानास्तमब्रुवन् १३ मानयंभोःकृथास्त्वांतुनंदगोपसुतंप्रियम् जानीमोऽंगव्रजश्लाघ्यंदेहिवासांसिवेपिताः १४ श्यामसुंदरतेदास्यःकरवामतवोदितम् देहिवासांसिधर्मज्ञनोचेद्राज्ञेब्रुवामहे १५
श्रीभगवानुवाच भवत्योयदिमेदास्योमयोक्तंवाकरिष्यथ अत्रागत्यस्ववासांसिप्रतीच्छतुशुचिस्मिताः १६ ततोजलाशयात्सर्वादारिकाःशीतवेपथाः पाणिभ्यांयोनिमाच्छाद्यप्रोत्तेरुःशीतकर्शिताः १७

यस्माद्यूयंपरिश्रांताः ११ एकैकशोवा आगत्यस्वीकुरुत सहैववा नतत्रास्माकमाग्रहइत्यर्थः क्ष्वेलितमुतपरिहासः प्रेमपरिप्लुताः प्रेमरसनिमग्नाः १२ १३
तत्रमुग्धाऊचुः अंगभोः कृष्णअनयमन्यायंमाकृथाः १४ प्रौढाऊचुः नोचेद्राज्ञेनंदायकंसायवाब्रुवामहे हेकृष्णेतिवा १५ १६ प्रोत्तेरुःनिर्गताः १७

आहताः ईषदक्षतयोनीर्वीक्ष्य १८ धृतव्रताःसत्योविवस्त्राः अपोव्यगाहत अप्सुस्नाताइतिपत्नतदेतत्तु उएवदेवहेलनमपराधए
वेत्यर्थः व्रतवैगुण्यभीतानांप्रायश्चित्तमिवाह अस्यांहसःपापस्यनिवृत्तयेमूर्ध्निअंजलिंबध्वाऽधोनमःप्रणामंकृत्वेति १९ इतिदोषलेनअ
च्युतेनाभिहितंविवस्त्राप्लवनंव्रतस्यच्युतिहेतुंमत्वातस्यव्रतस्यपूर्तिकामाः तदशेषकर्मणांतस्यव्रतस्यअन्येषामशेषकर्मणांचसाक्षात्कृतं
फलभूतंतमेवनेमुः सएवावद्यमृक् पापमार्जकः २० २१ इदमत्यर्थंप्रलब्धावंचिताः यूयंविवस्त्राइत्यादिना त्रपयालज्जयाहापितात्या-
जिताः अत्रागत्यस्ववासांसिइत्याग्रहेणप्रस्तोभिताःउपहसिताः सत्यंब्रवाणिनोनर्मेत्यादिनाक्रीडनवत्कारिताश्चबध्वांऽजलिमित्यादिप्राय
श्चित्तच्छलेनताःनाभ्यसूयन् दोषदृष्ट्यानापश्यन् २२ प्रेष्ठसंगमेनसज्जितावशीकृता अतोगृहीतचित्ताःसत्योनोचेलुः गृहीतश्चित्तसमो॰

भगवानाहतावीक्ष्यशुद्धभावप्रसादितः स्कंधेनिधायवासांसिप्रीतःप्रोवाचसस्मितम् १८ यूयंविवस्त्रायदपो
धृतव्रताव्यगाहतैतत्तदुदेवहेलनम् बध्वांजलिंमूर्ध्न्यपनुत्तयेंऽहसः कृत्वानमोऽधोवसनंप्रगृह्यताम् १९ इ
त्यच्युतेनाभिहितंव्रजाबलामत्वाविवस्त्राप्लवनंव्रतच्युतिम् तत्पूर्तिकामास्तदशेषकर्मणांसाक्षात्कृतंनेमुरवद्य
मृग्यतः २० तास्तथाऽवनतादृष्ट्वाभगवान्देवकीसुतः वासांसिताभ्यःप्रायच्छत्करुणस्तेनतोषितः २१ दृढमल-
ब्धास्त्रपयाचहापिताःप्रस्तोभिताःक्रीडनवच्चकारिताः वस्त्राणिचैवापहृतान्यथाऽप्यमुंतानाभ्यसूयन्प्रियसं
गनिर्वृताः २२ परिधायस्ववासांसिप्रेष्ठसंगमसज्जिताः गृहीतचित्तानोचेलुस्तस्मिँल्लज्जायितेक्षणाः २३ तासां
विज्ञायभगवान्स्वपादस्पर्शकाम्यया धृतव्रतानांसंकल्पमाहदामोदरोऽबलाः २४ संकल्पोविदितःसाध्व्योभव
तीनांमदर्चनम् मयाऽनुमोदितःसोऽसौसत्योभवितुमर्हति २५ नमय्यावेशितधियांकामःकामायकल्पते भ
र्जिताक्वथिताधानाप्रायोबीजायनेष्यते २६

हृ तस्मिन्कृष्णेलज्जायितेक्षणालज्जाविलसितमीक्षणंयासांताइत्यर्थः २३ दामोदरइतिभक्त
वात्सल्यंदर्शयति अबलाःप्रति २४ भोःसाध्व्यः भवतीनांमदर्चनमेवसंकल्पमनोरथः सचलज्जयायुष्माभिरकथितोऽपिमयाविदितःसमयाअनु
मोदितः अतः सत्योभवितुमर्हति अर्हतीतिसंभावनोक्त्याआत्यंतिकोनभविष्यतिइतिसूचितम् २५ तत्कुतइत्यतआह नमयीतिकामायपुनःकाम
भोगायविषयमहिम्नाकामस्यापिशांतिहेतुत्वादितिभावः कामायप्ररोहेदृष्टांतः भर्जितादग्धाक्वथितापक्वाधानायवादिबीजायअंकुरोद्गमायनप्राय
इतिस्वेच्छयापुनःप्ररोहमपिसूचयति ध्रुवादीनांतथादर्शनात् २६

सिद्धाः पूर्णमनोरथाः तदाह इमाआगामिनीः रात्रीः मयारंस्यथेति आर्याकात्यायनीसतीः सत्यः २७ २८ २९ ३० ३१ भक्त्यानुकंप्यकन्या स्तास्तद्विवर्जितयज्वनाम् पत्न्यनुग्रहतस्तेषामहन्कर्ममहामदम् १ विप्रभार्यानुग्रहाययज्ञवाटंगच्छन्विप्राणांकाठिन्यमभिप्रेत्यतेभ्योऽपि द्रुमाः श्रेष्ठाइतितानभिनंदतिचतुर्भिः पश्यतेति हेस्तोककृष्णादयोगोपाः एतान्द्रुमान्पश्यत परार्थमेवएकांतेनजीवनंयेषांतान् तदाह वातवर्षा

याताबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाः यदुद्दिश्यव्रतमिदंचेरुरार्यार्चनंसतीः २७ श्रीशुकउवाच इ त्यादिष्टाभगवतालब्धकामाःकुमारिकाः ध्यायंत्यस्तत्पदाम्भोजकृच्छ्रान्निर्विविशुर्व्रजम् २८ अथगोपैःपरिवृ तोभगवान्देवकीसुतः वृंदावनाद्गतोदूरंचारयन्गाःसहाग्रजः २९ निदाघार्कातपेतिग्मेच्छायाभिःस्वाभिरात्मनः आतपत्रायितान्वीक्ष्यद्रुमानाहव्रजौकसः ३० हेस्तोककृष्णाहेअंशोश्रीदामन्सुबलार्जुन विशालर्षभतेजस्वि- न्देवप्रस्थवरूथप ३१ पश्यतैतान्महाभागान्परार्थैकांतजीविनः वातवर्षातपहिमान्सहंतोवारयंतिनः ३२ अ- होएषांवरंजन्मसर्वप्राण्युपजीवनम् सुजनस्यवयेषांवैविमुखायांतिनार्थिनः ३३ पत्रपुष्पफलच्छायामूलवल्क लदारुभिः गंधनिर्यासभस्मास्थितोक्मैःकामान्वितन्वते ३४ एतावज्जन्मसाफल्यंदेहिनामिहदेहिषु प्राणैर र्थैर्धियावाचाश्रेयएवाचरेत्सदा ३५ इतिप्रवालस्तबकफलपुष्पदलोत्करैः तरूणांनम्रशाखानांमध्येनयमुनां गतः ३६ तत्रगाःपाययित्वापःसुमृष्टाःशीतलाःशिवाः ततोनृपस्वयंगोपाः कामंस्वादुपपुर्जलम् ३७ तस्या उपवनेकामंचारयंतःपशून्नृप कृष्णरामावुपागम्यक्षुधार्ताइदमब्रुवन् ३८ इतिश्रीभागवतेमहापु राणेदशमस्कंधेद्वाविंशोऽध्यायः २२ गोपाऊचुः रामराममहावीर्यकृष्णदुष्टनिबर्हण एषावैबाधते क्षुन्नस्तच्छांतिंकर्तुमर्हथः १

दान्स्वयंसहंतःसहमानाअस्माकंवारयंति ३२ सुजनस्यकृपालोरर्थिनइव ३३ निर्यासोघनरसः तो क्माः पल्लवाद्यंकुराः ३४ ३५ इत्यभिनंदन्प्रवालादिसमूहैर्नतशाखानांतरूणांमध्येनयमुनांप्राप्तः ३६ ३७ कुमारिकाभ्यः पूर्वमेवतन्नर्मा- कुलतयाअगृहीतभोज्यानामेवनिर्गमात्क्षुधार्ताइत्युक्तम् ३८ इतिदशमेटीकायांद्वाविंशोऽध्यायः २२ त्रयोविंशेततोगोपैरन्न- याञ्चाऽपदेशातः तत्पत्न्यनुग्रहात्कृष्णोदीक्षितानन्वतापयत् १ १ ६२ ६२ ६२

भक्तायाइत्येकवचनम् सद्यःसायुज्याभिप्रायेण २ ३ अस्मद्विसर्जिताः आवाभ्यांप्रहिताः संतोयाचध्वंयुष्माकंकातत्रलज्जा ननुतथा
ऽप्ययाचत्वादस्माकंकिमितिदास्यंतीतिचेत्तत्राह कीर्त्तयंतइति ४ ५ ६ अविदूरेवर्त्तमानौसंतौवोयदन्नंतल्लिप्सतः इच्छतः वः ओदनंश्रद्धा
चयद्यस्तितर्हियच्छतेति ७ दीक्षितावयमभोज्यान्नाइतियदिष्यंतीतिस्वयमेवाशंक्याहुः दीक्षायाः आरभ्याग्नीषोमीयपश्वालंभनात्पू
र्वंदोषः नततोऽन्यत्र तथासौत्रामण्याश्चान्यत्र अन्यदा ८ क्षुद्रेस्वर्गादावाशामात्रंयेषाम् भूरीणिक्लेशाधिकानिकर्माणियेषाम् अतोज्ञा

श्रीशुकउवाच इतिविज्ञापितोगोपैर्भगवान्देवकीसुतः भक्तायाविप्रभार्यायाः प्रसीदन्निदमब्रवीत्
२ प्रयातदेवयजनंब्राह्मणाब्रह्मवादिनः सत्रमांगिरसंनामह्यासतेस्वर्गकाम्यया ३ तत्रगत्वौदनंगोपाया
चतास्मद्विसर्जिताः कीर्तयंतोभगवतआर्यस्यममचाभिधाम् ४ इत्यादिष्टाभगवतागत्वायाचंततेतथा कृतां
जलिपुटाविप्रान्दंडवत्पतिताभुवि ५ हेभूमिदेवाःशृणुतकृष्णस्यादेशकारिणः प्राप्ताञ्जानीतभद्रंवोगोपा
न्नोरामचोदितान् ६ गाश्चारयंतावविदूरओदनंरामाच्युतौवोलषतोबुभुक्षितौ तयोर्द्विजाओदनमर्थिनोर्यदि
श्रद्धाचवोयच्छतधर्मवित्तमाः ७ दीक्षायाःपशुसंस्थायाःसौत्रामण्याश्चसत्तमाः अन्यत्रदीक्षितस्यापिनान्न
मश्नन्हिदुष्यति ८ इतितेभगवद्याच्ञांशृण्वंतोऽपिनशुश्रुवुः क्षुद्राशाभूरिकर्माणोबालिशावृद्धमानिनः ९
देशःकालःपृथक्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः १० तंब्रह्मपरमंसाक्षाद्भग
वंतमधोक्षजम् मनुष्यदृष्ट्यादुष्प्रज्ञामर्त्यात्मानोनमेनिरे ११ नतेयदोमितिप्रोचुर्ननेतिचपरंतप गोपानिराशाः
प्रत्येत्यतथोचुःकृष्णरामयोः १२ तदुपाकर्ण्यभगवान्प्रहस्यजगदीश्वरः व्याजहारपुनर्गोपान्दर्शयन्लौकि
कींगतिम् १३ मांज्ञापयतपत्नीभ्यःससंकर्षणमागतम् दास्यंतिकाममन्नंवःस्निग्धामय्युषिताधिया १४

वृथाज्ञानवृद्धाइतिमानवंतः ९ ननुकर्मक्रमसुल्लंघ्यादेशकालेअन्यार्थमन्नमन्यस्मैकथंदेयंतत्राह देशइति पृथक्चरुपुरोडाशादिद्रव्यं
तंत्रंप्रयोगः धर्मोऽपूर्वम् १० मनुष्योयमितिदृष्ट्यामर्त्यात्मानोब्राह्मणावयंमहांतइतिमन्यमानाः ११ १२ लौकिकींगतिम् नहिकार्यार्थिनोनि
र्विद्यंते कोवायाचकोनपराभूयतइत्यादिलोकस्थितिंदर्शयन् १३ केवलंदेहेनगृहेवसंति धियात्वमय्येवोषिताः यतोमयिस्निग्धाःअतोदास्यं
तीति १४

१५ ईषिताः प्रेषिताः १६ सकृष्णोगोपालैःसह १७ तत्कथाक्षिप्तमनस्त्वात्तद्दर्शनोत्सुकाः अतएवमुपागतंश्रुत्वाजातसंभ्रमाबभूवुः १८
भक्ष्यभोज्यलेह्यचोष्यभेदैश्चतुर्विधम् बहुगुणंसंस्कारविशेषैर्बहवोगुणारससौरभ्यादयोयस्मिन् तत् भाजनैः अमत्रैः पत्यादिभिर्वा
र्यमाणा अपिप्रियंश्रीकृष्णमभिसस्रुः अभिजग्मुः अप्रतिबंधेदृष्टांतः समुद्रंनिम्नगानद्यइवेति १९ अत्रहेतुः भगवतीति दीर्घबहुका-
लंश्रुतेनश्रवणेनधृत आशायोयाभिस्ताः २० तथागताःसत्योददृशुः २१ हिरण्यवत्परिधिः परिधानंयस्यतंपीतांबरमित्यर्थः वनमाल्यैर्बर्है
र्धातुभिः प्रवालैश्चनटवद्वेषोयस्यतम् अनुव्रतस्यसख्युः अंसेविन्यस्तोनिहितोहस्तोयेनतम् इतरेणहस्तेनलीलयाअब्जंधुनानंभ्राम-

गत्वाऽथपत्नीशालायांदृष्ट्वासीनाःस्वलंकृताः नत्वाद्विजसतीर्गोपाःप्रश्रिताइदमब्रुवन् १५ नमोवोविप्रपत्नी
भ्योनिबोधतवचांसिनः इतोविदूरेचरताकृष्णेनेहेषितावयम् १६ गाश्चारयन्सगोपालैःसरामोदूरमागतः बु
भुक्षितस्यतस्यान्नंसानुगस्यप्रदीयताम् १७ श्रुत्वाऽच्युतमुपायातंनित्यंतद्दर्शनोत्सुकाः तत्कथाक्षिप्तमनसो
बभूवुर्जातसंभ्रमाः १८ चतुर्विधंबहुगुणमन्नमादायभाजनैः अभिसस्रुःप्रियंसर्वाःसमुद्रमिवनिम्नगाः १९
निषिद्ध्यमानाःपतिभिर्भ्रातृभिर्बंधुभिःसुतैः भगवत्युत्तमश्लोकेदीर्घश्रुतधृताशयाः २० यमुनोपवनेशोकनव
पल्लवमंडिते विचरंतंवृतंगोपैःसाग्रजंददृशुःस्त्रियः २१ श्यामंहिरण्यपरिधिंवनमाल्यबर्हधातुप्रवालनटवे
षमनुव्रतांसे विन्यस्तहस्तमितरेणधुनानमब्जंकर्णोत्पलालककपोलमुखाब्जहासम् २२ प्रायःश्रुतप्रियतमो-
दयकर्णपूरैर्यस्मिन्निमग्नमनसस्तमथाक्षिरंध्रैः अंतःप्रवेश्यसुचिरंपरिरभ्यतापंप्राज्ञंयथाऽभिमतयोविज-
हुर्नरेंद्र २३ तास्तथात्यक्तसर्वाशाःप्राप्ताआत्मदिदृक्षया विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टाप्राहप्रहसिताननः २४

यंतम् कर्णयोरुत्पलेयस्यअलकाः कपोलयोर्यस्य मुखाब्जेहासोयस्यतंचतंचतंच २२ वृत्तेरपिलयेनसामरस्यमाह प्रायइति बहुशःश्रुता
येप्रियतमस्यउदयाःउत्कर्षास्तएवकर्णपूराः कर्णौपूरयंतिकृतार्थौकुर्वंतीतितथातैः कर्णाभरणैरितिवा यस्मिन्कृष्णेनिमग्नमनसः आविष्ट
चेतसस्तंलोचनद्वारैरंतःप्रवेश्यसुचिरमुपगुह्यतापंजहुः अभिमतयोऽहंवृत्तयः प्राज्ञंसुषुप्तिसाक्षिणंपरिरभ्यतस्मिन्लयंप्राप्ययथेति २३
अखिलदृग्द्रष्टासर्वबुद्धिसाक्षीतास्तथाप्राप्ताविज्ञायापि तथेत्येतद्विवृणोति त्यक्तसर्वाशाः त्यक्ताःसर्वाआशायाभिस्ताः केवलमात्मनःस्वस्य
वदिदृक्षयेति २४

हेमहाभागाः वःस्वागतंशझमागमनम् तदेवाह यद्यस्मात्प्रतिबंधतिरस्कारेणअस्माकंदिदृक्षयाप्राप्ताइति इदंवःउपपन्नंसंपन्नंयु
क्तमितिवा २५ युक्तत्वमाह नन्विति आत्मप्रिये आत्माचप्रियश्चतस्मिन्मयिकुशलाः विवेकिनः अतएवस्वस्यात्मनोऽर्थेपुरुषार्थेपश्यं
तियेतेयथायथावद्भक्तिंकुर्वंति यथात्वमाह अद्धासाक्षात् अत्रहेतुः अहैतुकीफलाभिसंधिरहिताम् अतएवाव्यवहितांनिरंतरा
म् २६ आत्मनःसर्वतःश्रेष्ठत्वमुपपादयति प्राणेति स्वाज्ञानयः आत्मादेहः एतेसर्वेयत्संपर्कात् यस्याध्यासेनउपकरणत्वेनवा २७ तत्तस्मात्
कृतार्थायूयंदेवयजनंयज्ञवाटंयातगच्छत ननुकृतार्थाः किमितियास्यामइतिचेदनआह पतयइति पारयिष्यंति समापयिष्यंति पतीनामनु

स्वागतंवोमहाभागाआस्यतांकरवामकिम् यन्नोदिदृक्षयाप्राप्ताउपपन्नमिदंहिवः २५ नन्वद्धामयिकुर्वंतिकु
शलाःस्वार्थदर्शनाः अहैतुक्यव्यवहितांभक्तिमात्मप्रियेयथा २६ प्राणबुद्धिमनःस्वात्मदारापत्यधनादयः यत्संप
र्कात्प्रियाआसंस्ततःकोन्वपरःप्रियः २७ तद्यातदेवयजनंपतयोवोद्विजातयः स्वसत्रंपारयिष्यंतियुष्माभिर्गृहमे
धिनः २८ पत्न्यऊचुः मैवंविभोर्हतिभवान्गदितुंनृशंसंसत्यंकुरुष्वनिगमंतवपादमूलम् प्राप्तावयं
तुलसिदामपदावसृष्टंकेशैर्निवोढुमतिलंघ्यसमस्तबंधून् २९ गृण्हंतिनोनपतयःपितरौसुतावानभ्रातृबंधु
सुहृदःकुतएवचान्ये तस्माद्भवत्प्रपदयोःपतितात्मनांनोनान्याभवेद्गतिररिंदमतद्विधेहि ३० श्रीभगवा
नुवाच पतयोनाभ्यसूयेरन्पितृभ्रातृसुतादयः लोकाश्चवोमयोपेतादेवाअप्यनुमन्वते ३१ नप्रीतयेऽ
नुरागायह्यंगसंगोनृणामिह तन्मनोमयियुंजानाअचिरान्मामवाप्स्यथ ३२ श्रीशुकउवाच इत्युक्ताद्विजप
त्न्यस्तायज्ञवाटंपुनर्गताः तेचानसूयवःस्वाभिःस्त्रीभिःसत्रमपारयन् ३३

ग्रहायेत्यर्थः २८ नृशंसंपरुषम् निगमंप्रतिज्ञांनमे
भक्तःप्रणश्यतीति वेदंवानसपुनरावर्त्ततइति पदावसृष्टमवज्ञयाऽपिदत्तंबहुमानेनकेशैर्निवोढुंदासीभवितुम् २९ किंच नगृण्हंतिनोऽस्मा
न् हेअरिंदमकामलोभपापादिदमनभवतःप्रपदयोः पादाग्रयोःपतितदेहानामन्यास्वर्गादिगतिरपिनभवेन्माभूत् तत्तस्माद्दास्यमेवविधे
हिइति ३० मयाउपेताअनुज्ञाताःप्रत्यक्षंदेवान्प्रदर्श्याह देवाअपीति ३१ तथाऽपित्वांत्यक्तुंनशक्नुमइतिचेत्तत्राह नेति प्रीतयेसुखायअ
नुरागायस्नेहवृद्धयेअंगसंगः ३२ अनसूयवः अदोषदृष्टयः ३३ ७ ७ ७ ७

देहमिति तदीयंदेहंतत्रविहायचैतन्येनभगवंतंप्राप्तेत्यर्थः ३४ ३५ अनुशीलयन् अनुकुर्वन् गोगोपगोपीनामितिकर्मणिषष्ठी रूपवाक्कृतेः रूपेणवाचाकृतेश्चरित्रैश्चरमयन्तान्रमयितुंरेमइत्यर्थः ३६ अनुस्मृतिप्रकारमाह नरानुकरणव्रतोर्विश्वेश्वरयोर्याञ्चांपत् अहन्महन्तवंतः तत्कृतागसोवयमित्यनुस्मृत्येत्यर्थः ३७ तदाचभार्यागुरूनिवमानयंतोभगवद्भक्तिरहितमात्मानंव्यनिंदन्नित्याहुः दृष्ट्वेति अलौकिकींलो

तत्रैकाविधृताभर्त्राभगवंतंयथाश्रुतम् हृदोपगुह्यविजहौदेहंकर्मानुबंधनम् ३४ भगवानपिगोविंदस्तेनैवान्नेनगोपकान् चतुर्विधेनाशयित्वास्वयंचबुभुजेप्रभुः ३५ एवंलीलानरवपुर्नृलोकमनुशीलयन् रेमेगोगोपगोपीनांरमयन्रूपवाक्कृतैः ३६ अथानुस्मृत्यविप्रास्तेअन्वतप्यन्कृतागसः यद्विश्वेश्वरयोर्याञ्चामहन्मनृविडंबयोः ३७ दृष्ट्वास्त्रीणांभगवतिकृष्णेभक्तिमलौकिकीम् आत्मानंचतयाहीनमनुतप्ताव्यगर्हयन् ३८ धिग्जन्मनस्त्रिवृद्विद्यांधिग्व्रतंधिग्बहुज्ञताम् धिक्कुलंधिक्क्रियादाक्ष्यंविमुखायेत्वधोक्षजे ३९ नूनंभगवतोमायायोगिनामपिमोहिनी यद्वयंगुरवोनृणांस्वार्थेमुह्यामहेद्विजाः ४० अहोपश्यतनारीणामपिकृष्णेजगद्गुरौ दुरंतभावंयोविध्यन्मृत्युपाशान्गृहाभिधान् ४१ नासांद्विजातिसंस्कारोननिवासोगुरावपि नतपोनात्ममीमांसानशौचंनक्रियाःशुभाः ४२ अथापिह्युत्तमश्लोकेकृष्णेयोगेश्वरेश्वरे भक्तिर्दृढानचास्माकंसंस्कारादिमतामपि ४३ ननुस्वार्थविमूढानांप्रमत्तानांगृहेहया अहोनःस्मारयामासगोपवाक्यैःसतांगतिः ४४ अन्यथापूर्णकामस्यकैवल्याद्याशिषांपतेः ईशितव्यैःकिमस्माभिरीशस्यैतद्विडंबनम् ४५ हित्वाऽन्यान्भजतेयंश्रीःपादस्पर्शाशयाऽसकृत् आत्मदोषापवर्गेणतद्याञ्चाजनमोहिनी ४६ देशःकालःपृथग्द्रव्यंमंत्रतंत्रर्त्विजोऽग्नयः देवतायजमानश्चक्रतुर्धर्मश्चयन्मयः ४७ सएषभगवान्साक्षाद्विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः जातोयदुष्वित्यशृण्मह्यपिमूढानविद्महे ४८

कातीताम् ३८ त्रिवृत् शौक्रंसावित्रंदैक्ष्यमितित्रिगुणितंजन्म व्रतंब्रह्मचर्यम् क्रियाःकर्माणिदाक्ष्यंच क्रियादाक्ष्यमित्येकंवापदम् धिगित्यधिक्षेपे येवयंत्वधोक्षजेविमुखास्तेषांजन्मादितत्सर्वंधिगितिव्यगर्हयन्नित्यर्थः ३९ ४० योविध्यत् अच्छिनत् तंदुरंतंभावंभक्तिंपश्यतेति ४१ द्विजातिसंस्कारःउपनयनम् क्रियाःसंध्योपासनादयः ४२ ४३ ४४ ४५ आत्मदोषापवर्गेणचांचल्यगर्वादित्यागेन ४६ ४७ इतिअशृण्म एवंसर्वत्रश्रुतवंतोवयंहितथाऽपीति ४८

४९ ५० ५१ नचाचलन् तयोर्दर्शनायनजग्मुः ५२ इतिदशमस्कंधेटीकायांत्रयोविंशोऽध्यायः २३ चतुर्विंशेमहेंद्रस्यमखंव्याव-र्त्यहेतुभिः कृष्णःप्रवर्त्तयामासगोवर्द्धनमहोत्सवम् १ भूसुराणांक्रियागर्वंनिरस्यस्वःसुरेषुच मघवन्मदभंगायतन्मखंसमवारयत् २ ब्राह्मणाः कंसाद्भीताःस्वाश्रमस्थाएवभगवंतमभजन् भगवानपितत्रैवनिवसन्इंद्रयागकृतोद्यमान्गोपानपश्यदितिसंबंधः १ २ वृथासंभ्रमोनभवति मखोऽयमिति एवंचेत्किमत्रफलंकादेवताकेनाधिकारिणाकेनवासाधनेनसाध्यते ३ एतद्ब्रूहिमहान्कामोममश्रवणेवर्त्तते यद्वातवमहान्कामोदृश्यनइति तूष्णींस्थितंमत्याह नेतिसर्वात्मनांसर्वत्रात्मदृशनाम् ४ अतएवनविद्यतेस्वःपरइतिदृष्टिर्येषामिति स्वपरदृश्य-

अहोवयंधन्यतमायेषांनस्तादृशीःस्त्रियः भक्त्यायासांमतिर्जाताअस्माकंनिश्चलाहरौ ४९ नमस्तुभ्यंभगवते कृष्णायाकुंठमेधसे यन्मायामोहितधियोभ्रमामःकर्मवर्त्मसु ५० सर्वैनआद्यःपुरुषःस्वमायामोहितात्मनाम् अविज्ञातानुभावानांक्षन्तुमर्हत्यतिक्रमम् ५१ इतिस्वाघमनुस्मृत्यकृष्णेतेकृतहेलनाः दिदृक्षवोऽप्यच्युतयोःकंसाद्भीतानचाचलन् ५२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेयज्ञपत्न्युद्धरणंनामत्रयोविंशोऽध्यायः २३

श्रीभगवानुवाच भगवानपितत्रैवबलदेवेनसंयुतः अपश्यन्निवसन्गोपानिंद्रयागकृतोद्यमान् १ तदभिज्ञोऽपिभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः प्रश्रयावनतोपृच्छद्वृद्धान्नंदपुरोगमान् २ कथ्यतांमेपितःकोऽयंसंभ्रमोवउपागतः किंफलंकस्यचोद्देशःकेनवासाध्यतेमखः ३ एतद्ब्रूहिमहान्कामोमह्यंशुश्रूषवेपितः नहिगोप्यंहिसाधूनांकृत्यंसर्वात्मनामिह ४ अस्त्यस्वपरदृष्टीनाममित्रोदास्तविद्विषाम् उदासीनोरिवद्वर्ज्यआत्मवत्सुहृदुच्यते ५ ज्ञात्वाऽज्ञात्वाचकर्माणिजनोऽयमनुतिष्ठति विदुषःकर्मसिद्धिःस्यात्तथानाविदुषोभवेत् ६ तत्रतावत्क्रियायोगोभवतांकिंविचारितः अथवालौकिकस्तन्मेपृच्छतःसाधुभण्यताम् ७

भावादेवतत्तद्भेदादमित्रादयोऽपियेषांनसंतीत्याह अमित्रेति नमित्रमुदास्तउदासीनोविद्विट्द्वेषांतेषांकृत्यंसर्वंकर्मनगोपनीयंकिंचिदस्तीत्यर्थः सत्यपिभेददर्शनेउदासीनः शत्रुवद्वर्ज्यः आत्मतुल्यत्वात्सुहृन्मंत्रेषुनवर्जनीयइत्याह उदासीनइति ५ किंच सुहृद्भिःसहविचार्यज्ञात्वैवकर्मकर्त्तव्यंनतुगतानुगतिकमात्रेणेत्याह ज्ञात्वेति अज्ञात्वाचतत्रविदुषोयथावत्कर्मफलंस्यात्तथानाविदुषः ६ भवतामयंक्रियायोगःशास्त्रतोपिकिंविचारितःप्रवृत्तोलौकिकआचारमात्रोवेतिसाधकंसोपपत्तिकंभण्यतांकथ्यतामिति ७

आचारप्राप्तएवेतिसहेतुकमाह पर्जन्यइति आत्ममूर्त्तयः प्रियमूर्त्तयः ८ ततःकिमित्यतआह तमिति तमिंद्रंवार्मुचांमेघानांपतिंस्वामिनंई
श्वरंनियंतारंतद्रेतसातद्वृष्टिपयसा ९ उपजीवंतिउपजीविकांकल्पयंति धर्मार्थकामसिद्धये ननुकृष्यादिभिर्जीवंतिकिमिंद्रेणतत्राह पुंसा
मिति फलभावनः फलसाधकः पर्जन्यंविनाकृष्यादिवैफल्यादित्यर्थः १० ११ इंद्रायमन्युंजनयन्निितिकोपजननद्वारागर्वपर्वतादिंद्रंअवतार
यितुंदेवतानिराकरणंनत्वयमेवाभिप्रायइत्यर्थः १२ प्रथमंतावत्कर्मवादेनदेवान्निराकरोति कर्मणेति १३ ननुजडात्कर्मणःकेवलात्कथंफल
सिद्धिःस्यादितिचेत् अहोअशीलितमीमांसानांस्वमतिविलसितश्रद्धाकर्मणांफलकारणत्ववचनतोवगतेकिंततोऽनुपपन्नंनाम केचित्तु

नंदउवाच पर्जन्योभगवानिंद्रोमेघास्तस्यात्ममूर्त्तयः तेऽभिवर्षंतिभूतानांप्राणनंजीवनंपयः ८ तंतातवयं
मन्येचवार्मुचांपतिमीश्वरम् द्रव्यैस्तद्रेतसासिद्धैर्यजंतेक्रतुभिर्नराः ९ तच्छेषेणोपजीवंतित्रिवर्गफलहेतवे पुं
सांपुरुषकाराणांपर्जन्यःफलभावनः १० यएवंविसृजेद्धर्मंपारंपर्यागतंनरः कामाल्लोभाद्भयाद्द्वेषात्सवैनाप्नोतिशो
भनम् ११ श्रीशुकउवाच वचोनिशम्यनंदस्यतथाऽन्येषांव्रजौकसाम् इंद्रायमन्युंजनयन्पितरंप्राह
केशवः १२ श्रीभगवानुवाच कर्मणाजायतेजंतुःकर्मणैवविलीयते सुखंदुःखंभयंक्षेमंकर्मणैवाभिप
द्यते १३ अस्तिचेदीश्वरःकश्चित्फलरूप्यन्यकर्मणाम् कर्त्तारंभजतेसोऽपिनह्यकर्त्तुःप्रभुर्हिसः १४ किमिंद्रेणेह
भूतानांस्वस्वकर्मानुवर्त्तिनाम् अनीशेनान्यथाकर्त्तुंस्वभावविहितंनृणाम् १५ स्वभावतंत्रोहिजनःस्वभावमनुव
र्त्तते स्वभावस्थमिदंसर्वंसदेवासुरमानुषम् १६ देहानुच्चावचान्जंतुःप्राप्योत्सृजतिकर्मणा शत्रुर्मित्रमुदासीनः
कर्मैवगुरुरीश्वरः १७

रतिसाहसभीताः कर्मतंत्रपरमीश्वरंमन्यंतेतन्मतमनूद्यनिराकरोति अस्तिचेदिति स्वयंकर्मभिरलिप्तोऽन्येषां-
जीवानांकर्मणांफलरूपीफलदाताकर्त्तारंभजते तत्तत्कर्मफलदानेन १४ अतःकर्मणएवफलसिद्धेस्तत्पारतंत्र्येण अजागलस्तनतुल्यत्वात्
नदेवतयाकृत्यमित्याह किमिंद्रेणेति ननुकर्मणोऽपिप्रवृत्तिरंतर्याम्यपेक्षैवकथंसर्वथादेवताया अनुपयोगइत्याशंक्याह स्वभावविहितमिति
स्वभावेनप्राक्तनसंस्कारेणैवविहितंयत्कर्मतदन्यथाकर्त्तुमनीशेन १५ एतद्विवृणोति स्वभावतंत्रइति प्रवृत्तेःसंस्काराधीनत्वात्किमंत
र्यामिणेत्यर्थः १६ तस्मात्स्वभावतोनिष्पन्नस्यकर्मणएवसर्वकारणत्वात्कर्मैवपूज्यमित्याह देहानितिसार्द्धेन १७ ६९ ६९

संपूजयेत् संमानयेत् ननु देवतोद्देशेन द्रव्यत्यागात्मकत्वात् कर्मणः कथं देवतां विना सिद्धिरित्याशंक्य कर्मांगमात्रं देवतेति पक्षमुपसंहरन्निव हेतुवादमाश्रित्यान्यामेव शैलगवादिरूपां देवतां समर्थयते अंजसेति १८ हेतुबलेनैव विपक्षे दोषमाह आजीव्येति उपजीवति सेवते १९ स्ववृत्तिं वक्तुं दृष्टांतत्वेन वर्णानां वृत्तिभेदमाह वर्त्तेतेति ब्रह्मणा वेदाध्ययनादिना २० वैश्यवृत्तेश्चातुर्विध्यमाह कृषीति कृषिवाणिज्यसहिता गोरक्षा एवं त्रयम् कुसीदं वृद्धिजीवनं चतुर्थम् २१ ननु गवामपि वृत्तिर्महेंद्राधीनेवेत्याशंक्य निरीश्वरसांख्यमताश्रयेण निराकरोति सत्त्वमिति श्लोकद्वयेन अन्योऽन्यं स्त्रीपुरुषयोगेन २२ सर्वत इति समुद्रशिलोषरादिष्वपि वृष्टिदर्शनान्न प्रेक्षावत्पूर्वकत्वं

तस्मात्संपूजयेत्कर्म स्वभावस्थः स्वकर्मकृत् अंजसा येन वर्त्तेत तदेवास्य हि दैवतम् १८ आजीव्यैकतरं भाव यस्त्वन्यमुपजीवति न तस्माद्विंदते क्षेमं जारं नार्यसती यथा १९ वर्तेत ब्रह्मणा विप्रो राजन्यो रक्षया भुवः वैश्यस्तु वार्त्तया जीवेच्छूद्रस्तु द्विजसेवया २० कृषिवाणिज्यगोरक्षा कुसीदं तुर्यमुच्यते वार्त्ता चतुर्विधा तत्र वयं गोवृत्तयोऽनिशम् २१ सत्त्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्त्यंतहेतवः रजसोत्पद्यते विश्वमन्योऽन्यं विविधं जगत् २२ रजसा चोदिता मेघा वर्षंत्यंबूनि सर्वतः प्रजास्तैरेव सिध्यंति महेंद्रः किं करिष्यति २३ न नः पुरो जनपदा न ग्रामा न गृहा वयम् नित्यं वनौकसस्तात वनशैलनिवासिनः २४ तस्माद्गवां ब्राह्मणानामद्रेश्चारभ्यतां मखः य इंद्रयागसंभारास्तैरयं साध्यतां मखः २५ पच्यंतां विविधाः पाकाः सूपांताः पायसादयः संयावापूपशष्कुल्यः सर्वदोहश्च गृह्यताम् २६ हूयंतामग्नयः सम्यक् ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः अन्नं बहुविधं तेभ्यो देयं वो धेनुदक्षिणाः २७ अन्येभ्यश्चाश्वचांडालपतितेभ्यो यथाऽर्हतः यवसं च गवां दत्वा गिरये दीयतां बलिः २८

दृष्टेरिति भावः तैरेव मेघैरेव सिध्यंति जीवंति २३ तथाऽपि योगक्षेमार्थं देवताऽपेक्षेति चेदत आह न नः पुर इति पुरः पत्तनानि जनपदा देशाः अस्माकं योगक्षेमहेतुर्वनशैलादय एवेति भावः २४ ब्राह्मणानपि संगृण्हन्निगमयति तस्मादिति स्वयमुत्प्रेक्षितयागप्रयोगकल्पनामाह य इंद्रयागसंभारा इति सार्धपंचभिः संभाराः साधनानि २५ सूपं मौद्गम् पायसं केवलं पयसि पक्वम् संयावादयो गोधूमादिविक्रियाः क्रमश्च सूपपायसयोः श्रुत्या दोहस्यार्थतोऽन्येषां पाठतः २६ यागशोभार्थं श्रद्धोत्पादनार्थं चाह हूयंतामिति धेनुदक्षिणाः धेनुसहिताः दक्षिणाः ता एव वा दक्षिणाः वः युष्माभिः २७ यवसं तृणम् २८

२९ सर्वान् शिरः कंपेनानुमोदयन्नाह गोब्राह्मणादीनामिति मह्यंमम ३० ३१ तद्द्रव्येणतेनमहेंद्रमखद्रव्येणगिरिद्विजान् प्रतियथायथं
बलीनुपहृत्यदत्वा आदृताः सादराः ३२ ३३ अनडुद्युक्तानिउत्तमानडुद्भिर्युक्तानिसद्विजाशिषः द्विजाशीर्भिःसहिताः ३४ गोपविश्रंभणं
गोपानांविश्वासजनकंरूपंगतःप्राप्तःसन् बलिमुपहारमादत् अभक्षयत् ३५ तस्मैआत्मनेआत्मनास्वयंव्रजजनैःसहनमश्चक्रे अहोइति

स्वलंकृताभुक्तवंतःस्वनुलिप्ताःसुवाससः प्रदक्षिणंचकुरुतगोविप्रानलपर्वतान् २९ एतन्ममसमतंतातक्रियतां
यदिरोचते अयंगोब्राह्मणादीनांमह्यंचदयितोमखः ३० श्रीशुकउवाच कालात्मनाभगवताशक्र
दर्पजिघांसता प्रोक्तंनिशम्यनंदाद्याःसाध्वगृण्हततद्वचः ३१ तथाचव्यदधुःसर्वंयथाहमधुसूदनः वाचयित्वा-
स्वस्त्ययनंतद्द्रव्येणगिरिद्विजान् ३२ उपहृत्यबलीन्सर्वानादृतायवसंगवाम् गोधनानिपुरस्कृत्यगिरिंचक्रुःप्रदक्षि
णम् ३३ अनांस्यनडुद्युक्तानितेचारुह्यस्वलंकृताः गोप्यश्चकृष्णवीर्याणिगायंत्यःसद्विजाशिषः ३४ कृष्णस्त्व
न्यतमंरूपंगोपविश्रंभणंगतः शैलोऽस्मीतिब्रुवन्भूरिबलिमादद्बृहद्वपुः ३५ तस्मैनमोव्रजजनैःसचक्रेआत्मना
त्मने अहोपश्यतशैलोऽसौरूपीनोऽनुग्रहंव्यधात् ३६ एषोवजानतोमर्त्यान् कामरूपीवनौकसः हंतिह्यस्मैनमस्या
मःशर्मणेआत्मनोगवाम् ३७ इत्यद्रिगोद्विजमखंवासुदेवप्रणोदिताः यथाविधायतेगोपाःसहकृष्णाव्रजंययुः
३८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेचतुर्विंशतितमोऽध्यायः २४ श्रीशुकउवाच इंद्रस्त
दात्मनःपूजांविज्ञायविहतांनृप गोपेभ्यःकृष्णनाथेभ्योनंदादिभ्यश्चुकोपसः १ गणंसांवर्त्तकंनाममेघानांचांत
कारिणाम् इंद्रःप्राचोदयत्क्रुद्धोवाक्यंचाहेशमान्युत २

सार्धश्लोकंपठन् ३६ कामरूपीसर्पादिरूपः अस्मैअद्ययेशर्मणेक्षेमाय
३७ कर्मैवालंप्राक्स्वभावोगुणोवाकर्मांगंवातद्वशोवामहेशः कर्त्ताकश्चिद्देवतेतीयमुक्त्वादेवक्षोभंप्रेषणमतीनलभीष्ट ३८ इतिदशमेटीकायां
चतुर्विंशतितमोऽध्यायः २४ पंचविंशेरुषाशक्रेव्रजनाशायवर्षति उद्धृत्यगिरिमासारादरक्षद्गोकुलंप्रभुः १ कृष्णोनाथोयेषांतेभ्यः १ क्रुद्धःसन्निं
द्रः सांवर्त्तकंनामसंवर्त्तःप्रलयः तत्कर्त्तारंमेघानांप्रसिद्धंगणंप्राचोदयत् प्रेषयामास ननुकृष्णनाथानांघातेकथंप्रवृत्तइत्याशंक्यात्मसंभावन-
यानिरस्तविवेकत्वादित्याशयेनाहवाक्यंचाहेत्यादिपंचभिः ईशमानी अहमेवेश्वरइतिगर्ववान् २ छ छ छ

देवहेलनंदेवस्यममावज्ञाम् ३ अहृदैः असमर्थैः कर्ममयैः क्रियानिर्वर्त्यैः अतएवनामनौनिभैः नाममात्रेणयानौरितिव्यवह्रियतेतत्स
दृशैः आन्वीक्षिकीमात्मानुस्मृतिरूपाम् ४ तथावाचालंबहुभाषिणंबालिशंशिशुंपंडितमानिनंपंडितंमन्यमतःस्तब्धमविनीतमितिनिंदा
यांयोजिताऽपींद्रस्यभारतीकृष्णंस्तौति तथाहि वाचालंशास्त्रयोनिम् बालिशमेवमपिशिशुवन्निरभिमानिनम् स्तब्धमन्यस्यवंद्यस्या
भावादनम्रम् अज्ञंनास्तिज्ञोयस्मात्तंसर्वज्ञमित्यर्थः पंडितमानिनंपंडितैर्विद्वद्भिर्बहुमाननीयंकृष्णंसदानंदरूपंपरंब्रह्म मर्त्यंतथाऽपिभक्त
वात्सल्येनमनुष्यतयाप्रतीयमानमिति ५ अवलिप्तानांमत्तानां आध्मापितात्मनांबृंहितदेहानाम् धुनुत अपनयत श्रीमदेनयस्तंभोगर्व
स्तं ६ बिभ्यतस्तान्प्रत्याह अहंचेति अनुव्रजे अनु अनंतरमेवागमिष्यामिमरुद्गणैर्देवगणैःसह ७ मघवताइंद्रेणनिर्मुक्तंबंधनंयेषांतेप्रल

अहोश्रीमदमाहात्म्यंगोपानांकाननौकसाम् कृष्णंमर्त्यमुपाश्रित्ययेचक्रुर्देवहेलनम् ३ यथाहृदैःकर्ममयैःक्रतु
भिर्नामनौनिभैः विद्यामान्वीक्षिकींहित्वातितीर्षंतिभवार्णवम् ४ वाचालंबालिशंस्तब्धमज्ञंपंडितमानिनम् कृ
ष्णंमर्त्यमुपाश्रित्यगोपामेचक्रुरप्रियम् ५ एषांश्रियाऽवलिप्तानांकृष्णेनाध्मापितात्मनाम् धुनुतश्रीमदस्तंभंप-
शून्नयतसंक्षयम् ६ अहंचैरावतंनागमारुह्यानुव्रजेव्रजम् मरुद्गणैर्महावीर्यैर्नंदगोष्ठजिघांसया ७ ऋषि
रुवाच इत्थंमघवताज्ञप्तामेघानिर्मुक्तबंधनाः नंदगोकुलमासारैःपीडयामासुरोजसा ८ विद्योतमानाविद्यु-
द्भिस्तनंतःस्तनयित्नुभिः तीव्रैर्मरुद्गणैर्नुन्नाववृषुर्जलशर्कराः ९ स्थूणास्थूलावर्षधारामुंचत्स्वभ्रेष्वभीक्ष्णशः
जलौघैःप्लाव्यमानाभूर्नादृश्यतनतोन्नतम् १० अत्यासारातिवातेनपशवोजातवेपनाः गोपागोप्यश्चशीतार्त्ता-
गोविंदंशरणंययुः ११ शिरःसुतांश्चकायेनप्रच्छाद्यासारपीडिताः वेपमानाभगवतःपादमूलमुपाययुः १२ कृष्ण
कृष्णमहाभागत्वन्नाथंगोकुलंप्रभो त्रातुमर्हसिदेवान्नःकुपिताद्भक्तवत्सल १३

याभिप्रायेणबद्धा आसन् तदानिर्मुक्तबंधनाःसंतः
आसारैर्धारासंपातैःपीडयामासुः ८ स्तनयित्नुभिरशनिभिः स्तनंतःगर्जंतः मरुद्गणैः आवहप्रवाहादिवायुसमूहैः नुन्नाः प्रेरिताःजलशर्कराजलो
पलान् ९ स्थूणावत् स्थूलाः अभ्रेषुमुंचत्सुसत्सु नतोन्नतंनतंनिम्नमुन्नतंतद्विपरीतंयथाभवतितथाभूर्नादृश्यत १० जातवेपनाःजातकंपाः
११ तत्रपशूनांयानंविशिनष्टि शिरइति १२ गोपगोपीनांप्रार्थनामाह कृष्णाकृष्णेति त्वमेवनाथोयस्यतद्गोकुलंगवांकुलंवंशमस्मांश्चदेवादिंद्रात्त्रा
तुंरक्षितुमर्हसि १३

विज्ञापनात्पूर्वमेवकुपितेनेंद्रेणकृतंतद्वर्षंमेने १४ कथंमेनेतदाह अपर्त्वीति अपगतऋतुर्यस्यतद्वर्षमतिशयितोवातोयस्मिन्तत् अति
वातम् शिलामयंशिलाप्रचुरम् १५ तत्रप्रतिज्ञापूर्वंगोवर्द्धनोद्धरणमाह तत्रेति तत्रप्रतिविधिंप्रतीकारंस्वसामर्थ्येनसाधयिष्यामि तेनच
मौढ्यात्लोकेशमानिनांश्रीमदलक्षणंतमोहरिष्यामि बहुवचनंतुवरुणादीनभिप्रेत्य १६ ननुदेवाःसात्त्विकास्तद्भक्ताश्चकुतस्तेषांतम-
स्तत्राह नहीति सद्भावःसत्त्वंभक्तिर्वातद्युक्तानांसुराणामीशावयमितिविस्मयोगर्वोयस्मान्नघटते अतोऽसंतस्ते किंच तेषांमानभंगोऽनुग्र
हएवेत्याह मत्तइति १७ गोपायेरक्षिष्यामि किंच सोऽयंमेमयाव्रतोनियमःसंकल्पोवाआहितःधृतइत्यर्थः १८ कृत्वाउत्कृत्य छत्राकंशिलींध्र

शिलावर्षनिपातेनहन्यमानमचेतनम् निरीक्ष्यभगवान्मेनेकुपितेंद्रकृतंहरिः १४ अपर्त्वत्युल्बणंवर्षमतिवा
तंशिलामयम् स्वयागेनिहतेस्माभिरिंद्रोनाशायवर्षति १५ तत्रप्रतिविधिंसम्यगात्मयोगेनसाधये लोकेश
मानिनांमौढ्याद्धरिष्येश्रीमदंतमः १६ नहिसद्भावयुक्तानांसुराणामीशविस्मयः मत्तोऽसतांमानभंगःप्रशमायो
पकल्पते १७ तस्मान्मच्छरणंगोष्ठंमन्नाथंमत्परिग्रहम् गोपायेस्वात्मयोगेनसोऽयंमेव्रतआहितः १८ इत्युक्त्वै
केनहस्तेनकृत्वागोवर्द्धनाचलम् दधारलीलयाकृष्णश्छत्राकमिवबालकः १९ अथाहभगवान्गोपान्हेऽम्ब तात
व्रजौकसः यथोपजोषंविशतगिरिगर्त्तंसगोधनाः २० नत्रासइहवःकार्योमद्धस्ताद्रिनिपातने वातवर्षभयेना-
लंतत्त्राणंविहितंहिवः २१ तथानिर्विविशुर्गर्त्तंकृष्णाश्वासितमानसाः यथाऽवकाशंसधनाःसव्रजाःसोपजीवि
नः २२ क्षुत्तृड्व्यथांसुखापेक्षांहित्वातैर्व्रजवासिभिः वीक्ष्यमाणोदधावद्रिंसप्ताहंनाचलत्पदात् २३ कृष्णयो
गानुभावंतंनिशाम्येंद्रोऽतिविस्मितः निस्तंभोभ्रष्टसंकल्पःस्वान्मेघान्संन्यवारयत् २४ खंव्यभ्रमुदितादित्यं
वातवर्षंचदारुणम् निशाम्योपरतंगोपान्गोवर्द्धनधरोऽब्रवीत् २५ निर्यातत्यजतत्रासंगोपाःसस्त्रीधनार्भकाः
उपारतंवातवर्षंव्युदप्रायाश्चनिम्नगाः २६ ततस्तेनिर्ययुर्गोपाःस्वंस्वमादायगोधनम् शकटोढोपकरणंस्त्रीबा
लस्थविराःशनैः २७

म् १९ यथोपजोषंयथासुखम् २० २१ सव्रजाःशकटमंडलसहिताःसोपजीविनःभृत्यपुरोहितादिसहिताः २२ पदात्स्था
नात् २३ २४ २५ व्युदप्रायाःविगतोदकप्रायाःस्वल्पजलाइत्यर्थः २६ शकटोढोपकरणंशकटैरूढमुपकरणंयथाभवतितथा २७

२८ निभृताः पूर्णाः यथोचितंपरिरंभणादिभिः समीयुः उपजग्मुः सदाशिषः श्रेष्ठानाशीर्वादान् २९ ३० ३१ ३२ ततोगोवर्धनस्थानात् अ
स्यश्रीकृष्णस्यतथाविधानिगोवर्द्धनोद्धरणादिरूपाणि कृतानिगायंत्यः ईयुः ययुः कथंभूताः एवंप्रेम्णाहृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशस्ताः यद्वा कथं
भूतस्यप्रेष्ठत्वेनतासांहृदिस्पृशतीतिहृदिस्पृक्तस्य ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांपंचविंशोऽध्यायः २५ षड्विंशे-
विस्मितान्गोपान्कृष्णस्याद्भुतकर्मभिः नंदोगर्गोक्तिमाश्राव्यतदैश्वर्यमवर्णयत् १ समभ्येत्यनंदमागम्य १ यदूचुस्तदाह बालकस्येति य

भगवानपितंशैलंस्वस्थानेपूर्ववत्प्रभुः पश्यतांसर्वभूतानांस्थापयामासलीलया २८ तंप्रेमवेगान्निभृताव्रजौ
कसोयथासमीयुः परिरंभणादिभिः गोप्यश्चसस्नेहमपूजयन्मुदादध्यक्षताद्भिर्युयुजुः सदाशिषः २९ यशोदारो
हिणीनंदोरामश्चबलिनांवरः कृष्णमालिंग्ययुयुजुराशिषः स्नेहकातराः ३० दिविदेवगणाः साध्याः सिद्धगंधर्वचा
रणाः तुष्टुवुर्मुमुचुस्तुष्टाः पुष्पवर्षाणिपार्थिव ३१ शंखदुंदुभयोनेदुर्दिविदेवप्रणोदिताः जगुर्गंधर्वपतयस्तुंबरु
प्रमुखानृप ३२ ततोऽनुरक्तैः पशुपैः परिश्रितोराजन्स्वगोष्ठंसबलोव्रजन्हरिः तथाविधान्यस्यकृतानिगोपिकागाय
त्यईयुर्मुदिताहृदिस्पृशः ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपंचविंशोऽध्यायः २५ श्रीशुकउ
वाच एवंविधानिकर्माणिगोपाः कृष्णस्यवीक्ष्यते अतद्वीर्यविदः प्रोचुः समभ्येत्यसुविस्मिताः १ बालकस्यय
देतानिकर्माण्यत्यद्भुतानिवै कथमर्हत्यसौजन्मग्राम्येष्वात्मजुगुप्सितम् २ यः सप्तहायनोबालः करेणैकेनलील
या कथंबिभ्रद्गिरिवरंपुष्करंगजराडिव ३ तोकेनामीलिताक्षेणपूतनायामहौजसः पीतः स्तनः सहप्राणैः कालेने-
ववयस्तनोः ४ हिन्वतोऽधः शयानस्यमास्यस्यचरणावुदक् अनोऽपतद्विपर्यस्तंरुदतः प्रपदाहतम् ५

यस्माद्द्भुतानिकर्माणि तस्मात्ग्राम्येषुगोपालेषुकथंजन्म अर्हति आत्मजुगुप्सितमात्मानर्हम् २ अद्भुतानिकर्माण्याहुः यः सप्तहायन
इति कथंबिभ्रत्स्थितइति पुष्करंपद्मंगजराट्महागजइव ३ महौजसः महाबलायाः तनोर्वयः आयुः यौवनंवाकालेनयथापीयतेतद्वत्
४ कथमित्यनुवर्त्तते अनसः अधः शयानस्यमास्यस्यमासाख्यः परिच्छेदकायस्य उदक्ऊर्ध्वचरणौहिन्वतः चालयतः पदेनपदाग्रेण
हतंविपर्यस्तमनः कथमपतत् ५ छ छ छ छ छ

यः कृष्णः दैत्येन क्रियमाणः सन् तं तृणावर्त्तदैत्यं कथमहन्नित्यर्थः ६ हैयंगवस्तैन्येन नवनीतचौर्ये बाहुभ्यां गच्छन् रिंगन्नित्यर्थः ७ मुखतो हं
तुं कामो यस्य तं बकवेषमरिं बाहुभ्यां मुखतः कथमपाटयत् ८ ९ १० ११ आशीविषतमः अतिक्रूरविषश्वासावहींद्रश्च तम् १२ औत

एकहायन आसीनो ह्रियमाणो विहायसा दैत्येन यस्तृणावर्त्तमहन् कंठग्रहातुरम् ६ क्वचिद्धैयंगवस्तैन्ये मात्राब
द्ध उलूखले गच्छन्नर्जुनयोर्मध्ये बाहुभ्यां तावपातयत् ७ वने संचारयन्वत्सान्सरामो बालकैर्वृतः हंतुकामं बकं दो
र्भ्यां मुखतोऽरिमपाटयत् ८ वत्सेषु वत्सरूपेण प्रविशंतं जिघांसया हत्वान्यपातयत्तेन कपित्थानि च लीलया ९ ह
त्वा रासभदैतेयं तद्बंधूंश्च बलान्वितः चक्रे तालवनं क्षेमं परिपक्वफलान्वितम् १० प्रलंबं घातयित्वोग्रं बलेन बलशा
लिना अमोचयद्व्रजपशून् गोपांश्चारण्यवन्हितः ११ आशीविषतमाहींद्रं दमित्वा विमदं ह्रदात् प्रसह्योद्वास्य यमु
नां चक्रेऽसौ निर्विषोदकाम् १२ दुस्त्यजश्चानुरागोऽस्मिन् सर्वेषां नो व्रजौकसाम् नंद ते तनयेऽस्मासु तस्याप्यौत्पत्ति
कोभिथः १३ क्व सप्तहायनो बालः क्व महाद्रिविधारणम् ततो नो जायते शंका व्रजनाथ तवात्मजे १४ नंद उवाच
श्रूयतां मे वचो गोपा व्येतु शंका च वोऽर्भके एनं कुमारमुद्दिश्य गर्गो मे यदुवाच ह १५ वर्णास्त्रयः किलास्यासन् गृण्ह
तोऽनुयुगं तनूः शुक्लो रक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः १६ प्रागयं वसुदेवस्य क्वचिज्जातस्तवात्मजः वासुदेव
इति श्रीमानभिज्ञाः संप्रचक्षते १७ बहूनि संति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो ज
नाः १८ एष वः श्रेय आधास्यत् गोपगोकुलनंदनः अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमंजस्तरिष्यथ १९ पुराऽनेन व्रजपते
साधवो दस्युपीडिताः अराजके रक्ष्यमाणा जिग्युर्दस्यून् समेधिताः २० य एतस्मिन्महाभागाः प्रीतिं कुर्वंति मान
वाः नारयोऽभिभवंत्येतान्विष्णुपक्षानिवासुराः २१ तस्मान्नंदात्मजोऽयं ते नारायणसमो गुणैः श्रिया कीर्त्याऽ
नुभावेन तत्कर्मसु न विस्मयः २२

त्तिकः स्वाभाविकः कथमिति किं सर्वेषामात्माऽयं स्यादिति शंका १३ उक्तमपि अतिविस्मयेन वदंति
क्व सप्तहायन इति १४ प्राक्श्रुतमेव गर्गाचार्यवाक्यं तच्चरितपरिशीलनेन निवृत्तासंभावनस्य नंदस्य कृष्णतत्त्वावबोधकं जातं स इदानीं तेनैव
वाक्येन गोपाननुपदिशति श्रूयतामिति १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ तस्मात्तस्य कर्मसु विस्मयो नास्तीति नंदस्योक्तिः २२ ६९ ६९

इत्यद्धासाक्षात्मांप्रतिसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगतेसतितदानींतथामन्यमानोऽपिइदानींकृष्णंनारायणस्यांशंमन्ये अत्रहेतुःअक्लिष्टका
रिणमिति २३ २४ गोवर्द्धनोद्धरणंसपरिकरमनुस्मरन्प्रकटितैश्वर्यस्यश्रीकृष्णस्यप्रीतिंप्रार्थयंते देवइति यज्ञविप्लवेनयारुट्तयादेवे
इंद्रेवर्षतिसतिवर्षाश्मपरुषानिलैः अशनिजलशर्करातीव्रवायुभिः सीदत्पालपशुस्त्रिआत्मशरणंसीदंतः पालाःपशवः स्त्रियश्चयस्मिन्
तत्तथा आत्मास्वयमेवशरणंयस्यतद्गोष्ठंदृष्ट्वा अनुकंपीउत्स्मयन्हसन्प्रौढिमाविष्कुर्वन्शैलमुत्पाट्यअबलोबालोलीलार्थमुच्छिलींध्रं
यथातथाएकेनकरेणबिभ्रत्दधत्गोष्ठमपात् पालितवान् एवंमहेंद्रमदभित्गवामिंद्रइत्युत्तराध्यायार्थंचस्मरति सएवंभूतःश्रीकृ-
ष्णोनःप्रीयात् प्रीयतामिति षड्विंशेदशमेव्यक्तःषड्विंशोदशमोहरिः व्यनक्तुपंचविंशंमांचतुर्विंशतितःपृथक् २५ इतिदशमस्कंधेटी

इत्यद्धामांसमादिश्यगर्गेचस्वगृहंगते मन्येनारायणस्यांशंकृष्णमक्लिष्टकारिणम् २३ इतिनंदवचःश्रुत्वाग
र्गगीतंव्रजौकसः दृष्टश्रुतानुभावास्तेकृष्णस्यामिततेजसः मुदितानंदमानर्चुःकृष्णंचगतविस्मयाः २४ देवेव
र्षतियज्ञविप्लवरुषावर्षाश्मपर्षानिलैःसीदत्पालपशुस्त्रिआत्मशरणंदृष्ट्वाऽनुकंप्युत्स्मयन् उत्पाट्यैककरेणशै
लमबलोलीलोच्छिलींध्रंयथाबिभ्रद्गोष्ठमपान्महेंद्रमदभित्प्रीयान्नइंद्रोगवाम् २५ इतिश्रीभागवतेम-
हापुराणेदशमस्कंधेषड्विंशतितमोऽध्यायः २६ श्रीशुकउवाच गोवर्द्धनेधृतेशैलेआसाराद्रक्षितेव्र
जे गोलोकादाव्रजत्कृष्णंसुरभिःशक्रएवच १ विविक्तउपसंगम्यव्रीडितःकृतहेलनः पस्पर्शपादयोरेनंकिरी
टेनार्कवर्चसा २ दृष्टश्रुतानुभावोस्यकृष्णस्यामिततेजसः नष्टत्रिलोकेशमदइंद्रआहकृतांजलिः ३ इंद्रउवाच
विशुद्धसत्त्वंतवधामशांतंतपोमयंध्वस्तरजस्तमस्कम्

कायांषड्विंशोऽध्यायः २६ सप्तविंशेनदालक्ष्यकृष्णस्यप्रभवंपरम् वर्ण्यतेसुर-
भींद्राभ्यामभिषेकमहोत्सवः १ गोवर्धनेधृतेशैलइतिशक्रस्यभयेनागमनेहेतुः आसाराद्रक्षितेव्रजइतिसुरभेर्हर्षेणागमनम् १ तत्रेंद्रआगत्यकिं
कृतवांस्तदाह विविक्तउपसंगम्येत्यादिना अथाहसुरभिरित्यतः प्राक्तनेनग्रंथेन विविक्तेएकांतेपादयोःपस्पर्श नमश्चकार २ अस्यकृष्णस्यश्रुतश्चा-
सावनुभावश्चश्रुतानुभावः दृष्टःश्रुतानुभावोयेनसइंद्रः नष्टस्त्रिलोकेशोऽहमितिमदोयस्यसः ३ तत्रममापराधंक्षमस्वेतिवक्तुंतवतावदपराधोनास्त्ये
वत्वयाअनुग्रहएवकृतइत्याहचतुर्भिः विशुद्धसत्वमिति धामस्वरूपंशांतमेकरूपमतश्चतपोमयंप्रचुरज्ञानंसर्वज्ञमित्यर्थः कुतःध्वस्तरजस्तमस्कंध्व
स्तेअविद्यमानेरजस्तमसीयस्मिन्

अतएवायमस्मदादिषु दृश्यमानः मायाकार्यरूपः गुणसंप्रवाहः गुणैः संप्रोह्यतइतितथासंसारइत्यर्थः सः तेतवनविद्यते यतःअग्रहणेनाज्ञा
नेनानुबध्यतइतितथासः सर्वज्ञस्यतेनास्तीत्यर्थः अज्ञानसंबंधोवा ४ यदाअज्ञानतत्कृतदेहसंबंधोनस्तः तदातत्कृतानांलोभादीनां कावार्त्ते
त्याह कुतोनुइति तत्कृतादेहसंबंधकृताः तद्धेतवः पुनरन्यस्यदेहस्यहेतवः ननुज्ञानिनामपितेदृश्यंतअतआह अबुधलिंगभावा अज्ञानिनां
गमकाः यावद्रागादिमत्त्वंतावत्ज्ञानित्वमेवनसिद्धमित्यर्थः लोभाद्यभावेऽपिमन्मानभंगोदंडार्थमित्याह तथाऽपीति ५ ननुत्वद्दंडेचममगो
पपुत्रस्यकाशक्तिः किंवाकारणंकोवादंडोमयाकृतइत्यत आह पितेति त्वंपिताजगतांजनकः गुरुरुपदेष्टा अधीशः नियंताइति दंडधारणे
हेतुत्रयम् कालत्वात्समर्थः तस्मादुपात्तदंडोहितायकल्याणायस्वेच्छातनुभिर्लीलावतारैः समीहसे तवसमीहालीलैवजगदीशमानिनाम

मायामयोऽयंगुणसंप्रवाहोनविद्यतेतेऽग्रहणानुबंधः ४ कुतोनुतद्धेतवईशतत्कृतालोभादयो येबुधलिंगभावाः
तथाऽपिदंडंभगवान्बिभर्त्तिधर्मस्यगुप्त्यैखलनिग्रहाय ५ पितागुरुस्त्वंजगतामधीशोदुरत्ययःकालउपात्तदंडः
हितायस्वेच्छातनुभिःसमीहसेमानंविधुन्वन्जगदीशमानिनाम् ६ येमद्विधाज्ञाजगदीशमानिनस्त्वांवीक्ष्यकाले
ऽभयमाशुतन्मदम् हित्वार्यमार्गंप्रभजंत्यपस्मयाईहाखलानामपितेऽनुशासनाम् ७ सत्वंममैश्वर्यमदप्लुतस्यकृ
तागसस्तेऽविदुषःप्रभावम् क्षंतुंप्रभोऽथार्हसिमूढचेतसोमैवंपुनर्भून्मतिरीशमेऽसती ८ तवावतारोऽयमधोक्ष
जेहस्वयंभराणामुरुभारजन्मनाम् चमूपतीनामभवायदेवभवाययुष्मच्चरणानुवर्त्तिनाम् ९ नमस्तुभ्यंभगवते
पुरुषायमहात्मने वासुदेवायकृष्णायसात्वतापतयेनमः १०

स्माकंमानविधूननमित्यर्थः ६ कथमेतदित्यतआह यइति मद्विधास्त्वते
अज्ञास्त्वतेअतोजगदीशमानिनः कालेभयकालेऽपियथाऽधुनैवातिवृष्टौत्वामभयंभयमगणयंतंवीक्ष्य आशुतन्मदंजगदीशाइतिमदंहित्वाविग
तगर्वाः संतः आर्यमार्गंत्वद्भक्तिलक्षणंभजंति अतस्तवईहैवखलानामनुशासनंदंडइत्यर्थः ७ एवंभगवत्स्वरूपमभिप्रायंचानुवर्ण्यक्षमापय
ति सत्वमिति एवंभूताअसतीमतिर्मेपुनर्माभूदितिप्रार्थनाऽतरम् ८ महानयमपराधः कथंक्षंतव्यइतिचेदतआह तवेति स्वयंभराणांपुनश्चउ
रुभारजन्मनांबहूनांभाराणांजन्मयेभ्यस्तेषामभवायनाशाय युष्मच्चरणसेविनांतुभवाय अतोममत्वत्सेवकत्वादत्यंतापराधिनोऽपिक्षंतव्यमिति
भावः ९ क्षमापयन्नमस्करोति नमइति तुभ्यंभगवतेकृष्णायनमःपुरुषायसर्वांतर्यामिणे महात्मनेअंतस्थत्वेऽप्यपरिछिन्नाय कुतःवासुदेवायस
र्वनिवासाय सात्वतांयादवानांपतये १० ६७

तर्हिकिमहंयादवः न स्वच्छंदोपात्तदेहायस्वेषांभक्तानांछंदेनइच्छयास्वीकृतदेहायतत्रापिविशुद्धंज्ञानमेवमूर्तिर्यस्यतस्मै माययासर्व
स्मैसर्वरूपाय कुतःसर्वस्यबीजायकारणाय अतएवसर्वभूतात्मनेनेनमइति ११ कृतागसइत्यनेनोक्तमपराधंनिवेदयति मयेदमिति आसार
वायुभिःगोष्ठनाशायमयेदमकृत्यंचेष्टितंकृतम् १२ तथाऽपिभोईशत्वयाऽनुगृहीतोऽस्मि अनुग्रहंदर्शयति ध्वस्तस्तंभइतिवृथोद्यमइतिच
१३ १४ इंद्रेणस्वाभिप्रायेनिवेदितेभगवानपितथैवाह मयेति इंद्रश्रियादेवराज्येन १५ १६ वःयुष्माभिःबहुवचनंवरुणाद्यभिप्रायेण
कृगंतव्यंस्वर्गेपितवैवेश्वरत्वादितिचेत्तत्राह क्रियतामिति मदनुशासनेनयथापूर्वंतत्रस्थीयतामित्यर्थः युक्तैरप्रमत्तैःस्तंभवर्जितैःनिरहंका

स्वच्छंदोपात्तदेहायविशुद्धज्ञानमूर्तये सर्वस्मैसर्वबीजायसर्वभूतात्मनेनमः ११ मयेदंभगवन्गोष्ठनाशायासार
वायुभिः चेष्टितंविहतेयज्ञेमानिनातीव्रमन्युना १२ त्वयेशानुगृहीतोऽस्मिध्वस्तस्तंभोहतोद्यमः ईश्वरंगुरुमा-
त्मानंत्वामहंशरणंगतः १३ श्रीशुकउवाच एवंसंकीर्तितःकृष्णोमघोनाभगवानमुम् मेघगंभीर
यावाचाप्रहसन्निदमब्रवीत् १४ श्रीभगवानुवाच मयातेऽकारिमघवन्मखभंगोऽनुगृह्णता मदनुस्मृ-
तयेनित्यंमत्तस्येंद्रश्रियाभृशम् १५ मामैश्वर्यश्रीमदांधोदंडपाणिंनपश्यति तंभ्रंशयामिसंपद्भ्योयस्यचेच्छा
म्यनुग्रहम् १६ गम्यतांशक्रभद्रंवःक्रियतांमेऽनुशासनम् स्थीयतांस्वाधिकारेषुयुक्तैर्वःस्तंभवर्जितैः १७ अ
थाहसुरभिःकृष्णमभिवंद्यमनस्विनी स्वसंतानैरुपामंत्र्यगोपरूपिणमीश्वरम् १८ सुरभिरुवाच कृ
ष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वसंभव भवतालोकनाथेनसनाथावयमच्युत १९ त्वंनःपरमकंदैवंत्वंनइं-
द्रोजगत्पते भवायभवगोविप्रदेवानांयेचसाधवः २० इंद्रंनस्त्वाभिषेक्ष्यामोब्रह्मणानोदितावयम् अवतीर्णोऽ
सिविश्वात्मन्भूमेर्भारापनुत्तये २१ श्रीशुकउवाच एवंकृष्णमुपामंत्र्यसुरभिःपयसात्मनः जलैराकाशगं
गायाऐरावतकरोद्धृतैः २२
रैः १७ स्वसंतानैःगोभिःसहउपामंत्र्यकृष्णकृष्णेत्यादिसंबोध्य १८ इंद्रेणहृताअपिभवतासनाथावयंकृताःरक्षिता
इत्यर्थः १९ त्वंनःपरमंदैवंदैवतंदेवता अतःहेजगत्पतेगोविप्रदेवानांयेऽन्येचसाधवःतेषांभवायअभ्युदयायअद्यत्वमेवइंद्रोभव २० ननुभवतामिंद्रो
ऽस्तीतिचेदतआह इंद्रमिति अलंपुरंदरस्येंद्रतयाइत्यर्थःननुदेवएवइंद्रोभवतिकथमहंभवेयमितिचेदतआह अवतीर्णोऽसीति २१ सुरभिःआ-
त्मनःपयसाऽभ्यषिंचत् इंद्रश्चाकाशगंगायाजलैरभ्यषिंचत् २२ छ.

देवमातृभिरदित्यादिभिर्देवमातृभिश्चेतिवा गाः ...
निकायेषुकेतवइवदर्शनीयाः मुख्याइत्यर्थः गावःगांपृथ्वीम् पयोभिर्द्रुतामार्द्रामनयन् अकुर्वन्नित्यर्थः २५ नानारसौघाः क्षीरादिवाहिन्यः अ-
कृष्टपच्याः कर्षणंविनैवपक्वाः ओषधयोव्रीह्यादय आसन् यद्वा अकृष्टपच्या ओषधयोयेषुतेगिरयःउन्मणीन्गर्भगतान्मणीन्उत्उद्गतान्व
हिःप्रकटान् अबिभ्रन् अबिभरुः २६ २७ २८ अहमिंद्रोहिदेवानांत्वंगवामिंद्रतांगतः गोविंदइतिलोकेत्वांगास्यंतिभुविमानवाः १

इंद्रःसुरर्षिभिःसाकंनोदितोदेवमातृभिः अभ्यषिंचतदाशार्हंगोविंदइतिचाभ्यधात् २३ तत्रागतास्तुंबरुनारदा
दयोगंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः जगुर्यशोलोकमलापहंहरेःसुरांगनाःसंननृतुर्मुदान्विताः २४ तंतुष्टुवुर्देवनिका
यकेतवोह्यवाकिरंश्चाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः लोकाःपरांनिर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयोगावस्तदागामनयन्पयोद्रुताम् २५ नाना
रसौघाःसरितोवृक्षाआसन्मधुस्रवाः अकृष्टपच्यौषधयोगिरयोबिभ्रदुन्मणीन् २६ कृष्णेऽभिषिक्तएतानिसत्वा
निकुरुनंदन निर्वैराण्यभवंस्तातक्रूराण्यपिनिसर्गतः २७ इतिगोगोकुलपतिंगोविंदमभिषिच्यसः अनुज्ञातो
ययौशक्रोवृतोदेवादिभिर्दिवम् २८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेइंद्रस्तुतिर्नामसप्तविंशोऽध्या
यः २७ श्रीशुकउवाच एकादश्यांनिराहारःसमभ्यर्च्यजनार्दनम् स्नातुंनंदस्तुकालिंद्याद्वादश्यांज-
लमाविशत् १ तंगृहीत्वाऽनयद्भृत्योवरुणस्यासुरोऽतिकम् अविज्ञायासुरींवेलांप्रविष्टमुदकंनिशि २ चुक्रुशु
स्तमपश्यंतःकृष्णरामेतिगोपकाः भगवांस्तदुपश्रुत्यपितरंवरुणाहृतम् तदंतिकंगतोराजन्स्वानामभयदोवि-
भुः ३

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांसप्तविंशोऽध्यायः २७ अष्टाविंशेततोनंदानयनंवरुणालयात् वैकुंठदर्शनंचाथ
गोपानामनुवर्ण्यते १ गोवर्द्धनंसमुद्धृत्यवशेकृत्वासुरेश्वरम् नंदानयनतःकृष्णोवरुणंचवशेऽनयत् २ १ कलामात्रायांद्वादश्यांपारणाद-
राभिनिवेशेनासुरींवेलामविज्ञायारुणोदयात्पूर्वमेवशास्त्रबलेननिशिउदकंप्रविष्टंतदनभिज्ञोवरुणस्यभृत्योऽनयदिति तथाचशास्त्रम् क-
लार्द्धेद्वादशींदृष्ट्वानिशीथादूर्ध्वमेवहि आमध्यान्हात् क्रियाःसर्वाः कर्त्तव्याः शंभुशासनादित्यादि वक्ष्यतिचवरुणः अजानतामामकेनेति
भगवद्धर्ममजानतेत्यर्थः २ स्वानांभगवद्धर्मपराणामभयदः माभैष्टेत्यभयंददत् ३ ६७ ६७ ६७

सपर्यया अर्हणेन ४ अद्य इदानीं मे मया देहो निभृतः धृतः यदा त्वद्दर्शनं जातं तदैव देहसाफल्यं प्राप्तमित्यर्थः यद्वा निभृतः पूर्णमनोरथ इत्यर्थः किंच अद्यैवार्थोऽधिगतः सर्वरत्नाकरपतिनाऽपीतः पूर्वं नैवंविधोऽर्थः प्राप्त इत्यर्थः किंच संसारोऽपि निवृत्त एवेत्याशयेनाह त्व-त्पादभाज इति अध्वनः पारं मोक्षम् ५ भगवते निरतिशयैश्वर्याय ब्रह्मणे पूर्णाय परमात्मने सर्वजीवनियंत्रे तत्र हेतुः नयत्रेति लोकसृष्टिं विकल्पयति या माया सा यत्र न श्रूयते अविद्यमानेव तिष्ठतीत्यर्थः ६ अजानता मद्भृत्येन त्वत्पित्राहरणं यत्कृतं तत्क्षमस्वेति ७ नंदं विसृज्य समर्प-यति गोविंदेति ८ ९ अतींद्रियमदृष्टपूर्वं लोकपालस्य महोदयमैश्वर्यम् १० औत्सुक्येन युक्ता धीर्येषां ते अपि किं स्वगतिं स्वस्थानं

प्राप्तं वीक्ष्य हृषीकेशं लोकपालः सपर्यया महत्या पूजयित्वाह तद्दर्शनमहोत्सवः ४ वरुण उवाच अद्य मे निभृतो देह अद्यार्थोऽधिगतः प्रभो त्वत्पादभाजो भगवन्नवापुः पारमध्वनः ५ नमस्तुभ्यं भगवते ब्रह्मणे परमात्मने नयत्र श्रूयते माया लोकसृष्टिविकल्पना ६ अजानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना आनीतोऽयं तव पिता तद्भवान्क्षंतुमर्हति ७ ममाप्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषदृक् गोविंद नीयतामेष पिता ते पितृवत्सल ८ श्रीशुक उवाच एवं प्रसादितः कृष्णो भगवानीश्वरेश्वरः आदायागात्स्वपितरं बंधूनां चावहन्मुदम् ९ नंदस्त्वतींद्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् कृष्णे च सन्नतिं तेषां ज्ञातिभ्यो विस्मितोऽब्रवीत् १० ते चौत्सुक्यधियो राजन्मत्वा गोपास्तमीश्वरम् अपि नः स्वगतिं सूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ११ इति स्वानां स भगवान्विज्ञाया-खिलदृक्स्वयम् संकल्पसिद्धये तेषां कृपयैतदचिंतयत् १२ जनो वै लोक एतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः उच्चावचासु गतिषु न वेद स्वां गतिं भ्रमन् १३ इति संचिंत्य भगवान्महाकारुणिको हरिः दर्शयामास लोकं स्वं गोपानां तमसः परम् १४

सूक्ष्मां ब्रह्माख्यां च उपाधास्यत् उपाधास्यति नः अस्मान्प्रापयिष्यतीति संकल्पितवंत इत्यर्थः ११ इत्येवंभूतं स्वानां तेषां संकल्पम् अखिलदृक् सर्वज्ञः स्वयमेव विज्ञाय तेषां संकल्पसिद्धये कृपयैतद्वक्ष्यमाणमचिंतयत् १२ अविद्या देहाद्यहंबुद्धिस्ततः कामस्ततः कर्म तैरुच्चावचासु देवतिर्यगादिषु भ्रमन् स्वीयां गतिं न वेद १३ स्वं ब्रह्मस्वरूपं लोकं वैकुंठाख्यं तमसः प्रकृतेः परम् १४ ॐ

श्रीमज्जगदीश्वराय नमः ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

देहादिपिहितानांदर्शनमशक्यमितिप्रथमंदेहादिव्यतिरिक्तंब्रह्मस्वरूपंदर्शयामास तदाह सत्यमिति सत्यमबाध्यंज्ञानमजडमनंतमपरि
च्छिन्नंज्योतिःस्वप्रकाशंसनातनंशश्वत्सिद्धं ब्रह्मगुणापायेगुणापोहेज्ञानिनोयत्पश्यंतितत्कृपयैवदर्शयामास १५ एवंब्रह्मह्रदंब्रह्मैवह्रद
वह्रदः तत्रनिमग्नस्यविशेषविज्ञानाभावात् तंब्रह्मह्रदंनेतुंनीताः प्रापितास्तस्मिन्मग्नाश्चतुशब्दोक्तंविशेषमाह पुनःकृष्णेनउद्धृताः स
माधेरिवोत्थापिताःसंतःब्रह्मणस्तस्यैवलोकंवैकुंठाख्यंददृशुरिति ननुब्रह्मनिमग्नानांपुनर्लोकदर्शनमघटितमेवेत्याशंक्याह यत्रेति य
त्रयस्मिन्कृष्णेनिमित्तेसतिपूर्वमक्रूरोऽध्यगात्दृष्टवान् शुकपरीक्षित्संवादात्प्राक्तनत्वाद्भूतनिर्देशः नह्यतर्क्यैश्वर्येभगवतिकिंचिदपिअ
संभावितमितिभावः अथवा अक्रूरोयत्रदृष्टवान्तस्ययमुनाह्रदस्यब्रह्मह्रदइतिनामतंह्रदंनीताःप्रापिताःसंतोब्रह्मणोलोकंददृशुःप्र

सत्यंज्ञानमनंतंयद्ब्रह्मज्योतिःसनातनम् यद्धिपश्यंतिमुनयोगुणापायेसमाहिताः १५ तेतुब्रह्मह्रदंनीताम
ग्नाःकृष्णेनचोद्धृताः ददृशुर्ब्रह्मणोलोकंयत्राक्रूरोऽध्यगात्पुरा १६ नंदादयस्तुतंदृष्ट्वापरमानंदनिर्वृताः कृ
ष्णंचतत्रछंदोभिःस्तूयमानंसुविस्मिताः १७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअष्टाविंशतितमो
ध्यायः २८ श्रीशुकउवाच भगवानपितारात्रीःशरदोत्फुल्लमल्लिकाः वीक्ष्यरंतुंमनश्चक्रेयो-
गमायामुपाश्रितः १ तदोडुराजःककुभःकरैर्मुखंप्राच्याविलिंपन्नरुणेनशंतमैः सचर्षणीनामुदगाच्छुचोमृ
जन्प्रियःप्रियायाइवदीर्घदर्शनः २

नश्चतद्दर्शनानंतरंकृष्णेनोद्धृताःपूर्ववत्तंदृष्ट्वाविस्मिताबभूवुः व्यवहितान्वयोऽप्रसिद्धकल्प
नाचसोढव्येति १६ १७ इतिदशमेटीकायामष्टाविंशतितमोऽध्यायः २८ ऊनत्रिंशेतुरासार्थमुक्तिप्रत्यक्तयोहरेः गोपीभीराससंरंभेतस्यचां-
तर्द्धिकौतुकम् १ ब्रह्मादिजयसंरूढमूढकंदर्पदर्पहा जयतिश्रीपतिर्गोपीरासमंडलमंडनः २ ननुविपरीतमिदंपरदारविनोदेनकंदर्पविजेतृत्व
प्रतीतिः मैवम् योगमायामुपाश्रितः आत्मारामोऽप्यरीरमत् साक्षान्मन्मथमन्मथः आत्मन्यवरुद्धसौरतइत्यादिषुस्वातंत्र्याभिधानात् तस्माद्रा
सक्रीडाविडंबनंकामविजयख्यापनायेत्येवतत्त्वम् किंच शृंगारकथोपदेशेनविशेषतोनिवृत्तिपरेयंपंचाध्यायीतिव्यक्तीकरिष्यामः तारात्रीः
याताबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतिप्रतिश्रुताइत्यर्थः १ तदातस्मिन्नेवक्षणेतत्प्रीतयेउडुराजश्चंद्रउदगात्उदितःकिंकुर्वन् दीर्घ-
कालेनदर्शनंयस्यसः प्रियःस्वप्रियायाःमुखमरुणेनकुंकुमेनयथाविलिंपतितथाप्राच्याःककुभोदिशःमुखंशंतमैःसुखतमैः करैरश्मिभिः
अरुणेनउदयरागेणविलिंपन्नरुणीकुर्वन्नित्यर्थः सप्रसिद्धःउडुराजःचर्षणीनांजनानांशुचःतापग्लानीःमृजन्अपनयन् २ छ ध

कुमुदःकुमुदं विकसनीयं विद्यतेयस्य तं कुमुद्वंतं नखंडं मंडलं यस्य तं रमाया आननस्य आभाइव आभायस्य तम् नवकुंकुममिव अरुणमेवंविधं चं द्रं दृष्ट्वा तथाच वनं तस्य कोमलैर्गोभिः रंजितं दृष्ट्वा कलं मधुरं जगौ अगायत् कथंवामदृशां वामाः मनोहराः दृशो यासां तासां मनोहरं यथा ३ असा पत्यार्थमन्योऽन्यमलक्षितः नज्ञापितः उद्यमो याभिस्ताः सकांतोयत्र तत्र गीतध्वनिमार्गेण जग्मुः जवेन वेगेन लोलानि चंचलानि कुंडलानि या सां ताः ४ श्रीकृष्णासूचकशब्दश्रवणेन तत्श्रवणचित्तानां तत्क्षणमेव त्रैवर्गिककर्मनिवृत्तिं द्योतयंत्यइवार्द्धावसितं कर्मविहाय ययुः तदाह दुहंत्यइति पयः स्थालीस्थं चुल्ल्यामधिश्रित्यैतत् क्वाथमप्रतीक्षमाणाः काश्चिद्ययुः संयावं गोधूमकणान्नं पक्वमनुद्वास्य अनुत्तार्य ५ ६ अन्याः प्रमृजंत्यः अंगोद्वर्त्तनादि कुर्वत्यः काश्च काश्चित् कृष्णा तुष्ट्यर्थकर्मतदासक्तमनसा मन्ययाहृतमपि फलत्येवेति द्योतयन्नाह व्यत्यस्ते

दृष्ट्वा कुमुद्वंतमखंडमंडलं रमाननाभं नवकुंकुमारुणम् वनं च तत्कोमलगोभिरंजितं जगौ कलं वामदृशां मनोह रम् ३ निशम्य गीतं तदनंगवर्द्धनं व्रजस्त्रियः कृष्णगृहीतमानसाः आजग्मुरन्योऽन्यमलक्षितोद्यमाः स यत्र कांतो जवलोलकुंडलाः ४ दुहंत्योऽभिययुः काश्चिद्दोहं हित्वा समुत्सुकाः पयोऽधिश्रित्य संयावमनुद्वास्यापरा ययुः ५ परिवेषयंत्यस्तद्धित्वा पाययंत्यः शिशून्पयः शुश्रूषंत्यः पतीन्काश्चिदश्नंत्योऽपास्य भोजनम् ६ लिंपंत्यः प्रमृज- त्योऽन्या अंजंत्यः काश्च लोचने व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित्कृष्णांतिकं ययुः ७ ता वार्यमाणाः पतिभिः पितृ भिर्भ्रातृबंधुभिः गोविंदापहृतात्मानो न न्यवर्त्तत मोहिताः ८ अंतर्गृहगताः काश्चिद्गोप्योऽलब्धविनिर्गमाः कृष्णं तद्भावनायुक्ता दध्युर्मीलितलोचनाः ९ दुःसहप्रेष्ठविरहतीव्रतापधुताशुभाः ध्यानप्राप्ताच्युताश्लेषनिर्वृ त्याक्षीणमंगलाः १०

त्ति स्थानतः स्वरूपतश्चोर्ध्वाधोधारणेन विपर्ययं प्राप्तानि वस्त्राभरणानि यासां ताः ७ नच कृष्णाकृष्टमनसां विघ्नाः प्रभवंतीत्याह तावार्यमाणाइति ८ नल ब्धो निर्गमो याभिस्ताः प्रागपि तद्भावनायुक्ताः तदानितरां दध्युरित्यर्थः ९ किंच तदानीमेव तं परमात्मानं कृष्णं ध्यानतः प्राप्ताः सत्यः गुणमयं देहं जहुरित्या ह श्लोकद्वयेन दुःसहेति ननु कथं जहुः परमात्मेति ज्ञानाभावादित्याशंक्याह जारबुध्याऽपीति नहि वस्तुशक्तिर्बुद्धिमपेक्षते अन्यथा मत्त्याऽपि पीतामृत वदिति भावः ननु तदपि प्रारब्धकर्मबंधने सति कथं जहुस्तत्राह सद्यः प्रक्षीणबंधनाइति ननु कथं भोगमंतरेण प्रारब्धं कर्म क्षीणं भोगेनैव सद्यः क्षीणमि त्याह दुःसहेति दुःसहो यः प्रेष्ठविरहस्तेन तीव्रतापस्तेन धुतातिगतानि अशुभानि यासां तदप्राप्तिपरमदुःखभोगेन पापं क्षीणमित्यर्थः तथा ध्यानेन प्राप्ता अ च्युतस्य आश्लेषेण या निर्वृतिः परमसुखभोगः तया क्षीणं मंगलं पुण्यबंधनं यासां ताः अतो ध्यानेन परमात्मप्राप्तेस्तत्कालसुखदुःखाभ्यां निःशेषकर्मक्ष

११ ननुयथापतिपुत्रादीनांवस्तुतोब्रह्मत्वेऽपिनतद्भजनान्मोक्षस्तथाबुद्ध्यभावात् एवंकृष्णेऽपिब्रह्मबुद्ध्यभावेनतत्संगतिःकथंमोक्षहेतु रितिशंकते कृष्णंविदुरिति परंकेवलंकांतंकमनीयंविदुःनब्रह्म १२ परिहरतिउक्तमिति अयंभावः जीवेष्वावृतंब्रह्मत्वंकृष्णस्यतुहृषीके शत्वादनावृतमतोनतत्रबुद्ध्यपेक्षेतिभावः १३ ननुदेहीकथमनावृतःस्यादतआह नृणामिति गुणात्मनः गुणनियंतुर्भगवतएवंरूपाअ-भिव्यक्तिः अतोनदेहिसादृश्यमत्रवक्तुंयुज्यतइतिभावः १४ अतोयथाकथंचित्तदासक्तिर्मुक्तिकारणमित्याह काममिति ऐक्यंसंबंधंसौहृ दंभक्तिम् १५ नचभगवतोऽयमतिभारइत्याह नचैवमिति यतःश्रीकृष्णादेतत्स्थावरादिकमपिविमुच्यते १६ प्रस्तुतमाह तादृष्टेति वाचः

तमेवपरमात्मानंजारबुद्ध्याऽपिसंगताः जहुर्गुणमयंदेहंसद्यःप्रक्षीणबंधनाः ११ राजोवाच कृष्णं विदुःपरंकांतंनतुब्रह्मतयामुने गुणप्रवाहोपरमस्तासांगुणधियांकथम् १२ श्रीशुकउवाच उक्तंपुर स्तादेतत्तेचैद्यःसिद्धिंयथागतः द्विषन्नपिहृषीकेशंकिमुताधोक्षजप्रियाः १३ नृणांनिःश्रेयसार्थायव्यक्तिर्भगव तोनृप अव्ययस्याप्रमेयस्यनिर्गुणस्यगुणात्मनः १४ कामंक्रोधंभयंस्नेहमैक्यंसौहृदमेवच नित्यंहरौविदध तोयांतितन्मयतांहिते १५ नचैवंविस्मयःकार्योभवताभगवत्यजे योगेश्वरेश्वरेकृष्णेयतएतद्विमुच्यते १६ ता दृष्ट्वांतिकमायाताभगवान्व्रजयोषितः अवदद्वदतांश्रेष्ठोवाचःपेशैर्विमोहयन् १७ श्रीभगवानुवाच स्वागतंवोमहाभागाःप्रियंकिंकरवाणिवः व्रजस्यानामयंकच्चिद्ब्रूतागमनकारणम् १८ रजन्येषाघोररूपाघोर सत्वनिषेविता प्रतियातव्रजंनेहस्थेयंस्त्रीभिःसुमध्यमाः १९ मातरःपितरःपुत्राभ्रातरःपतयश्चवः विचि न्वंतिह्यपश्यंतोमाकृढ्वंबंधुसाध्वसम् २० दृष्टंवनंकुसुमितंराकेशकररंजितम् यमुनाऽनिललीलैजत्तरुपल्ल वशोभितम् २१ तद्यातमाचिरंगोष्ठंशुश्रूषध्वंपतीन्सतीः क्रंदंतिवत्साबालाश्चतान्पाययतदुह्यत २२

पेशैर्वाग्विला सैः १७ सर्वाःससंभ्रममागताविलोक्यसभयमिवाह व्रजस्येति १८ लज्जयामंदहसितमालक्ष्याह रजन्येषेति १९ किंच मातरइति विचिन्वंति मृगयंते बंधूनांसाध्वसंकृच्छ्रंमाकुढ्वंमाकुरुतेत्यर्थः २० ईषत्प्रणयकोपेनान्यतोविलोकयंतीःप्रत्याह दृष्टमिति राकेशस्यपूर्णचं द्रस्यकरैरंजितम् यमुनास्पर्शिनोऽनिलस्यलीलामंदगतिस्तयाएजंतःकंपमानास्तरूणांपल्लवास्तैःशोभितम् २१ सतीः हेसत्यः २२ ७

संरंभक्षुभितदृशीःप्रत्याह अथवेति यंत्रिताशयाः वशीकृतचित्ताः उपपन्नंयुक्तम् प्रीयंतेप्रीताभवंति २३ दृष्टादृष्टभयप्रदर्शनेन निवर्त्तयति भर्त्तुरित्यादिश्लोकत्रयेण २४ २५ फल्गुतुच्छम् कृच्छ्रंदुःसंपादकम् औपपत्यंजारसौख्यम् २६ किंच श्रवणादिति २७ २८ चिंताप्राप्तानांस्थितिमाह कृत्वेति शुचः शोकादुद्भवेनश्वसनेनशुष्यंतोबिंबफलसदृशाअधरायेषुमुखेषुतान्यव अवांचि-

अथवामदभिस्नेहाद्भवंत्योयंत्रिताशयाः आगताह्युपपन्नंवःप्रीयंतेमयिजंतवः २३ भर्त्तुःशुश्रूषणंस्त्री- णांपरोधर्मोह्यमायया तद्बंधूनांचकल्याण्यःप्रजानांचानुपोषणम् २४ दुःशीलोदुर्भगोवृद्धोजडोरोग्यधनोऽपिवा पतिःस्त्रीभिर्नहातव्योलोकेप्सुभिरपातकी २५ अस्वर्ग्यमयशस्यंचफल्गुकृच्छ्रंभयावहम् जुगुप्सितंचसर्वत्रऔपपत्यंकुलस्त्रियाः २६ श्रवणाद्दर्शनाद्ध्यानान्मयिभावोऽनुकीर्त्तनात् नतथासन्निकर्षेणप्रतियाततोगृहान् २७ श्रीशुकउवाच इतिविप्रियमाकर्ण्यगोप्योगोविंदभाषितम् विषण्णाभग्नसंकल्पाश्चिंतामापुर्दुरत्ययाम् २८ कृत्वामुखान्यवशुचःश्वसनेनशुष्यद्बिंबाधराणिचरणेनभुवंलिखंत्यः अस्रैरुपात्तमषिभिःकुचकुंकुमानितस्थुर्मृजंत्यउरुदुःखभराःस्मतूष्णीम् २९ प्रेष्ठंप्रियेतरमिवप्रतिभाषमाणंकृष्णंतदर्थविनिवर्तितसर्वकामाः नेत्रेविमृज्यरुदितोपहतेस्मकिंचित्संरंभगद्गदगिरोऽब्रुवतानुरक्ताः ३० गोप्यऊचुः मैवंविभोऽर्हतिभवान्गदितुंनृशंसंसंत्यज्यसर्वविषयांस्तवपादमूलम् भक्ताभजस्वदुरवग्रहमात्यजास्मान्देवोयथादिपुरुषोभजतेमुमुक्षून् ३१

कृत्वा तथांऽगुष्ठेनमहींलिखंत्यः तथागृहीतकज्जलैरश्रुभिःकुंचकुंकुमानिक्षालयंत्यःतूष्णीं स्थिताःयतःउरुदुःखभरोभारोयासांताः २९ किंच प्रेष्ठमिति किंचित्संरंभेणकोपावेशेनगद्गदागिरोयासांताअब्रुवतस्म संरंभेकारणंप्रेष्ठमित्यादि प्रियेतरमिवप्रतिभाषमाणंप्रत्याचक्षाणम् ३० नृशंसंक्रूरम् दुरवग्रहहेस्वच्छंद तवपादमूलंभक्ताःसेवितवतीः अस्मान्भजस्वमात्यजेति

अपिच यदुक्तंयस्त्यपत्येत्यादित्वयाधर्मविदेतिसोपहाससमेवमेतदुपदेशानांपदेविषयेत्वय्येवास्तु उपदेशपदत्वेहेतुः ईशइति विविद
षायावाक्येनसर्वोपदेशानामीशपरत्वावगमादितिभावः ईशत्वेहेतुः आत्माकिलभवानिति भोग्यस्यहिसर्वस्यभोक्ताआत्मैवेशइतिअतः
प्रेष्ठोबंधुश्चभवानेवेति सर्वबंधुषुकरणीयंत्वय्येवास्त्वित्यर्थः अथवाधर्मोपदेशानांपदेस्थानेधर्मोपदेष्टरित्वयिसतिअस्मासुचधर्म-
जिज्ञासमानासुसतीषुत्वयाधर्मविदायदुक्तमेवमेतदस्तुनतुत्वंधर्मोपदेष्टा किंतुभवानात्मेति अथवा यदुक्तमेतदुपदेशपदेतज्ज्ञेश्वरेषु
रूपेअस्तुनाम त्वयितुईशेस्वामिनिएवंकाङ्क्षानैवमित्यर्थः यस्तनुभृतांत्वमात्माफलरूपइति यद्वा यदुक्तंपत्यादिशुश्रूषणंधर्मइतिएव
मेतत्त्वय्येवास्तु कुतःउपदेशापदेसुश्रूषणीयत्वेनोपदिश्यमानानांपत्यादीनांपदेअधिष्ठानेकुतः ईशे नहीश्वरमधिष्ठानंविनाकोपिस्थितिपु

यत्पत्यपत्यसुहृदामनुवृत्तिरंगस्त्रीणांस्वधर्मइतिधर्मविदात्वयोक्तम् अस्त्वेवमेतदुपदेशपदेत्वयीशे प्रेष्ठो
भवांस्तनुभृतांकिलबंधुरात्मा ३२ कुर्वंतिहित्वयिरतिंकुशलाःस्वआत्मन्नित्यप्रियेपतिसुतादिभिरार्त्तिदैः
किम् तन्नःप्रसीदपरमेश्वरमास्मछिंद्याआशांभृतांत्वयिचिरादरविंदनेत्र ३३ चित्तंसुखेनभवताऽपहृतं-
गृहेषुयन्निर्विशत्युतकरावपिगृह्यकृत्ये पादौपदंनचलतस्तवपादमूलाद्यामःकथंव्रजमथोकरवामकिंवा ३४
सिंचांगनस्त्वदधरामृतपूरकेणहासावलोककलगीतजहृच्छयाग्निम् नोचेद्वयंविरहजाग्न्युपयुक्तदेहाध्याने
नयामपदयोःपदवींसखेते ३५

त्रादिर्नामोति अन्यत्समानम् अलमतिविस्तरेण ३२ एतत्सदाचारेणदृढयंत्यः प्रार्थयं-
ते कुर्वंतीति शास्त्रनिपुणाः तथाचशास्त्रम् किंप्रजयाकरिष्यामोयेषांनोऽयमात्मालोकइति ३३ किंच प्रतियातेतियदुक्तंतदश
क्यंत्वयैवचित्तादीनामपहृतत्वादित्याहुः चित्तमिति यदस्माकंचित्तमेतावंतंकालंसुखेनगृहेषुनिर्विशतितत्त्वयाऽपहृतम् करावपियौ
गृहकृत्येनिर्विशतःतावपिसुखात्मनात्वयेतिवा ३४ अतःअंगहेकृष्ण नःअस्माकंतवाधरामृतपूरकेणतवैवहाससहितेनावलोकेन
कलगीतेनचजातोयोहृच्छयाग्निः कामाग्निस्तंसिंचनोचेद्वयंतावदेकोऽग्निस्तथाविरहाज्जनिष्यतेयोऽग्निस्तेनचउपयुक्तदेहाः दग्ध
शरीराः योगिनइवतेपदवींमंतिकंध्यानेनयामप्राप्नुयाम ३५

ननुस्वपतीनेवोपगच्छततएवाग्निंसिंचेयुरितिचेत्तत्राहुः यर्हीति रमायालक्ष्म्याः दत्तक्षणंदत्तोत्सवंदत्तावसरंवातदपिक्कचिदेवनसर्वदा अरण्यजनाः प्रियायस्यतस्यतव अरण्यजनप्रियत्वादरण्येक्कचित्यर्हि अस्प्राक्ष्म स्पृष्टवत्योवयंतत्रत्वयाऽभिरमिता आनंदिताःसत्यःतदारभ्यान्यसमक्षंस्थातुमपिनपारयामः तुच्छास्तेनरोचंतइत्यर्थः ३६ त्वत्प्रसादसौभाग्यंत्वतिचित्रमित्याहुः श्रीरिति वक्षसिअसापत्न्यंस्थानंलब्ध्वाऽपितुलस्यासपत्न्यासहतवपदांबुजरजः कामयतेस्मभृत्यैःसर्वैर्जुष्टमितिसौभाग्यातिरेकोक्तिः यस्याःस्ववीक्षणकृतेश्रीरात्मानंविलोकयतुइत्येतदर्थमन्येषांब्रह्मादीनांतपोभिःप्रयासःसातद्रजः तद्वद्वयमपिप्रपन्नाइति ३७ हेवृजिनार्दनदुःखहंतः त्वदुपासनेत्वद्भजनएव आशायासांतावयंचसतीर्गृहान्विसृज्यहित्वायोगिनइवप्राप्ताः तवसकंदरस्मितविलसितनिरीक्षणेनयः तीव्रःकामः तेनतप्तचित्तानांहेपुरुषरत्नदास्यंदेहि

यर्ह्यंबुजाक्षतवपादतलंरमायादत्तक्षणंक्कचिदरण्यजनप्रियस्य अस्प्राक्ष्मतत्प्रभृतिनान्यसमक्षमंगस्थातुंत्वयाभिरमिताबतपारयामः ३६ श्रीर्यत्पदांबुजरजश्चकमेतुलस्यालब्ध्वाऽपिवक्षसिपदंकिलभृत्यजुष्टम् यस्याःस्ववीक्षणकृतेऽन्यसुरप्रयासस्तद्वद्वयंचतवपादरजःप्रपन्नाः ३७ तन्नःप्रसीदवृजिनार्दनतेंऽघ्रिमूलंप्राप्ताविसृज्यवसतीस्त्वदुपासनाशाः त्वत्सुंदरस्मितनिरीक्षणतीव्रकामतप्तात्मनांपुरुषभूषणदेहिदास्यम् ३८ वीक्ष्यालकावृतमुखंतवकुंडलश्रीगंडस्थलाधरसुधंहसितावलोकम् दत्ताभयंचभुजदंडयुगंविलोक्यवक्षःश्रियैकरमणंचभवामदास्यः ३९ कास्त्र्यंगतेकलपदायतवेणुगीतसंमोहितार्यचरितान्नचलेत्त्रिलोक्याम् त्रैलोक्यसौभगमिदंचनिरीक्ष्यरूपंयद्गोद्विजद्रुममृगाःपुलकान्यबिभ्रत् ४०

३८ ननुगृहस्वाम्यंविहायदास्यंकिमितिप्रार्थ्यतेअतआहुः वीक्ष्येति अलकावृतमुखंकेशांतरैरावृतंमुखम् तथाकुंडलयोःश्रीर्ययोस्तेगंडस्थलेयस्मिन् अधरेसुधायस्मिंच तच्चतच्चतवमुखंवीक्ष्य दत्ताभयंभुजदंडयुगंवक्षश्चश्रियाएकमेवरमणंरतिजनकंवीक्ष्यदास्यएवभवामेति ३९ ननुजुगुप्सितमौपपत्यमित्युक्तंतत्राहुः कास्त्रीति अंगहेकृष्णकलानिपदानियस्मिन्तत् आयतंदीर्घमूर्छितंस्वरालापभेदस्तेनपाठांतरेकलपदामृतमयंवेणुगीतंतेनसंमोहिताकावास्त्रीआर्यचरितान्निजधर्मान्नचलेत् यन्मोहिताःपुरुषाःअपिचलिताः किंच त्रैलोक्यसौभगमिति यत्यतः अबिभ्रत् अबिभरुः त्वद्द्योतकशब्दश्रवणमात्रेणापितावन्निजधर्मत्यागोयुक्तः किंपुनस्त्वदनुभवेनेतिभावः ४० छ छ छ छ

व्यक्तंनिश्चितम् ४१ विक्लुवितंपारवश्यप्रलपितम् गोपीररीरमत् रमयामास ४२ प्रियस्येक्षणेनउत्फुल्लानिमुखानियासांताभिः उदारहा
सश्चद्विजाश्चतेषुकुंदकुसुमवत् दीधितिर्यस्यसः एणांकश्चंद्रः ४३ ४४ ४५ बाहुप्रसारश्चपरिरंभश्चकरादीनामालभनंस्पर्शश्चनर्मपरिहास
श्चनखाग्रपातश्चतैः क्ष्वेल्याक्रीडया अवलोकैश्चहसितैश्चकामंतासामुद्दीपयन्ताः रमयामास ४६ महात्मनोविमुक्तचित्तात् ४७ तत्सौ

व्यक्तंभवान्व्रजभयार्तिहरोऽभिजातोदेवोयथादिपुरुषः सुरलोकगोप्ता तन्नोनिधेहिकरपंकजमार्त्तबंधोत
प्तस्तनेषुचशिरस्सुचकिंकरीणाम् ४१ श्रीशुकउवाच इतिविक्लुवितंतासांश्रुत्वायोगेश्वरेश्वरः प्रह
स्यसदयंगोपीरात्मारामोऽप्यरीरमत् ४२ ताभिःसमेताभिरुदारचेष्टितः प्रियेक्षणोत्फुल्लमुखीभिरच्युतः उदारहा
सद्विजकुंददीधितिर्व्यरोचतैणांकइवोडुभिर्वृतः ४३ उपगीयमानउद्गायन्वनिताशतयूथपः मालांबिभ्रद्वैज-
यंतींव्यचरन्मंडयन्वनम् ४४ नद्याःपुलिनमाविश्यगोपीभिर्हिमवालुकम् रेमेतत्तरलानंदकुमुदामोदवायुना ४५
बाहुप्रसारपरिरंभकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मनखाग्रपातैः क्ष्वेल्याऽवलोकहसितैर्व्रजसुंदरीणामुत्तंभयन्
रतिपतिंरमयांचकार ४६ एवंभगवतःकृष्णाल्लब्धमानामहात्मनः आत्मानंमेनिरेस्त्रीणांमानिन्योऽभ्यधिकंभु-
वि ४७ तासांतत्सौभगमदंवीक्ष्यमानंचकेशवः प्रशमायप्रसादायतत्रैवांतरधीयत ४८ इतिश्रीभागव
तेमहापुराणेदशमस्कंधेभगवतोबालचरित्रवर्णनंनामएकोनत्रिंशोऽध्यायः २९ श्रीशुकउवाच
अंतर्हितेभगवतिसहसैवव्रजांगनाः अतप्यंस्तमचक्षाणाःकरिण्यइवयूथपम् १ गत्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षि
तैर्मनोरमालापविहारविभ्रमैः आक्षिप्तचित्ताःप्रमदारमापतेस्तास्ताविचेष्टाजगृहुस्तदात्मिकाः २

भगमदंसौभाग्ये
नमदमस्वाधीनतांमानंगर्वम् केशवः कश्चईशश्चतौवशयतइतितथासः अंतर्धानंगतः ४८ इतिदशमेटीकायामेकोनत्रिंशोऽध्यायः
२९ त्रिंशेविरहसंतप्तगोपीभिःकृष्णमार्गणम् उन्मत्तवन्ननियतंभ्रमंतीभिर्वनेवने १ अचक्षाणाःअपश्यंत्यः १ गत्याचअनुरागस्मिता
भ्यांविभ्रमेक्षितानिसविलासनिरीक्षणानितैश्चमनोरमाआलापाश्चविहाराःक्रीडाश्चविभ्रमाअन्येचविलासास्तैरमापतेर्गत्यादिभिरे
तैराक्षिप्तानिआकृष्टानिचित्तानियासांताः अतस्तस्मिन्नेवआत्मायासांताःतस्यविविधाश्चेष्टाजगृहुः तदनुकरणेनाक्रीडन् २ ६९ ६९

अपिच गतिस्मितेति प्रियस्यगत्यादिषुप्रतिरूढा आविष्टामूर्त्तयोयासांताः अतः कृष्णाविहारविभ्रमाः कृष्णस्येवविहारविभ्रमाः क्रीडा-
विलासाः यासांताः अहमेवकृष्णइतिपरस्परंनिवेदितवत्यः ३ किंच गायंत्यइति वनाद्वनांतरंगच्छंत्योविचिक्युरमृगयन् उन्मत्ततुल्यत्वमा
ह वनस्पतीन्पप्रच्छुः भूतेषु अंतरंमध्येसंतंपुरुषंबहिश्चसंतमिति ४ तत्प्रपंचयतिनवभिः तत्रमहत्वादेतेपश्येयुरित्याशया ऽश्वत्थादीन्पृच्छं
ति दृष्टइति प्रेमहासविलसितैरवलोकनैरस्माकंमनोहृत्वाचोरइवगतोवोयुष्माभिः किंदृष्टइति ५ महांतःस्वपुष्पैः बहूपकारिणश्चेतिकु
रुबकादीन्पृच्छंति कच्चिदिति हेकुरुबकादयः दर्पहरंस्मितंयस्यसः इतोगतः कच्चिदिति ६ अलिकुलैःसहत्वात्वांबिभ्रत्तवातिप्रिय
स्त्वयाकिंदृष्टइति ७ गुणातिरेकेऽपिनम्रत्वादिमाः पश्येयुरितिपृच्छंति मालतीति हेमालति मल्लिकेजातियूथिकेवःयुष्माभिः किमदर्शिइ

गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषुप्रियाःप्रियस्यप्रतिरूढमूर्त्तयः असावहंत्वित्यबलास्तदात्मिकान्यवेदिषुःकृष्णविहा
रविभ्रमाः ३ गायंत्यउच्चैरमुमेवसंहता विचिक्युरुन्मत्तकवद्वनाद्वनम् पप्रच्छुराकाशवदंतरंबहिर्भूतेषुसंतंपुरु
षंवनस्पतीन् ४ दृष्टोवःकच्चिदश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधनोमनः नंदसूनुर्गतोहृत्वाप्रेमहासावलोकनैः ५ कच्चित्कुरु
बकाशोकनागपुन्नागचंपकाः रामानुजोमानिनीनांगतोदर्पहरस्मितः ६ कच्चित्तुलसिकल्याणिगोविंदचरणप्रिये
सहत्वाऽलिकुलैर्बिभ्रद्दृष्टस्तेतिप्रियोऽच्युतः ७ मालत्यदर्शिवःकच्चिन्मल्लिकेजातियूथिके प्रीतिंवोजनयन्यातःकरस्प
र्शेनमाधवः ८ चूतप्रियालपनसासनकोविदारजंब्वर्कबिल्वबकुलाम्रकदंबनीपाः येऽन्येपरार्थभवकायमुनोपकूलाः
शंसंतुकृष्णपदवींरहितात्मनांनः ९ किंतेकृतंक्षितितपोबतकेशवांघ्रिस्पर्शोत्सवोत्पुलकितांगरुहैर्विभासि अप्यंघ्रि
संभवउरुक्रमविक्रमाद्वाआहोवराहवपुषःपरिरंभणेन १० ष्टः करस्पर्शेनवः प्रीतिंजनयन्किंयातइति अत्रमालतीजात्योरवांतर
विशेषोद्रष्टव्यः ८ फलादिभिःसर्वप्राणिनांसंतर्पकाः एतेपश्येयुरितिपृच्छंति चूतेति चूताम्रयोरवांतरजातिभेदः कदंबनीपयोश्च हेचूताद
यः येऽन्येचपरार्थभवकाःपरार्थमेवभवोजन्मयेषांतेयमुनोपकूलाः तस्याः कूलेसमीपेवर्त्तमानाः तीर्थवासिनइत्यर्थः तेभवंतः रहितात्मनांशून्य
चेतसांनः कृष्णपदवींकृष्णस्यमार्गंशंसंतुकथयंतु ९ हेक्षितिक्षितेत्वयाकिंतपःकृतंयात्वंकेशवांघ्रिस्पर्शोत्सवाकेशवांघ्रिस्पर्शेनउत्सवोयस्याः
सा कुतः अंगरुहैरुत्पुलकितारोमांचिताविभासिशोभसे तत्रविशेषंपृच्छंति अपिकिमयमुत्सवः अंघ्रिसंभवः अधुनातवैकदेशांघ्रिस्पर्शसंभूतः
यद्वा नैतावत्किंतुउरुक्रमविक्रमात्पूर्वमेवत्रिविक्रमस्यपदासर्वाक्रमणात् आहो अथवानैतावदेव अपितुततोऽपिपूर्वंवराहस्यवपुषःपरिरंभणे

हरिण्याः दृष्टिप्रत्यासत्त्याकृष्णदर्शनंसंभाव्याहुः अपीति हेसखिएणपत्नि अपिकिमुपगतःसमीपगतःगात्रैःसुंदरसुखंबाह्वादिभिःप्रिययास
हेतियदुक्तंतद्योतकंकांतायाः अंगंतद्गतकुचकुंकुमेनरंजितायाः कुंदकुसुमस्रजोगंधः कुलपतेः श्रीकृष्णस्यवाति आगच्छति ११ फलभारेणन
तांस्तरून्कृष्णंदृष्ट्वाप्रणताइतिमत्वाप्रिययासहतस्यगतिविलासंसंभावयंत्यःपृच्छंति बाहुमिति तुलसिकायाअलिकुलैरतस्तद्दामोदमदां-
धैरन्वीयमानःगम्यमानःइहचरन्निति १२ काश्चिदाहुःहेसख्यइमालताःकृष्णेनसंगतानूनमतइमाःपृच्छत ननुस्वपतिसंगतोतत्संगतिर्दुर्घ
टानवनस्पतेःपत्युर्बाहुनाश्लिष्टाअपि अहोभाग्यंनूनंतन्नखैःस्पृष्टाःयतःउत्पुलकानिबिभ्रति नहिस्वपतिसंगताबीदृक्पुलकसंभवइतिभावः

अप्येणपत्न्युपगतःप्रिययेहगात्रैस्तन्वन्दृशांसखिसुनिर्वृतिमच्युतोवः कांतांगसंगकुचकुंकुमरंजितायाःकुंदस्रजः
कुलपतेरिववातिगंधः ११ बाहुंप्रियांसउपधायगृहीतपद्मोरामानुजस्तुलसिकालिकुलैर्मदांधैः अन्वीयमानइहव
स्तरवःप्रणामंकिंवाभिनंदतिचरन्प्रणयावलोकैः १२ पृच्छतेमालताबाहूनप्याश्लिष्टावनस्पतेः नूनंतत्करजस्पृष्टाबि
भ्रत्युत्पुलकान्यहो १३ इत्युन्मत्तवचोगोप्यःकृष्णान्वेषणकातराः लीलाभगवतस्तास्ताह्यनुचक्रुस्तदात्मिकाः १४
कस्याश्चित्पूतनायंत्याःकृष्णायंत्यपिबत्स्तनम् तोकायित्वारुदत्यन्यापदाऽहन्शकटायतीम् १५ दैत्यायित्वाजहा
रान्यामेकाकृष्णार्भभावनाम् रिंगयामासकाऽप्यंघ्रीकर्षंतीघोषनिस्वनैः १६ कृष्णारामायितेद्वेतुगोपायंत्यश्चका
श्चन वत्सायंतींहंतिचान्यातत्रैकातुबकायतीम् १७ आहूयदूरगायद्वत्कृष्णस्तमनुवर्ततीम् वेणुंक्वणंतींक्री
डंतीमन्याःशंसंतिसाध्विति १८ कस्यांचित्स्वभुजंन्यस्यचलंत्याहापराननु कृष्णोऽहंपश्यतगतिंललितामिति
तन्मनाः १९

१३ उन्मत्तवत्पप्रच्छुरित्येतत्प्रपंचितम् इदानींरमापतेस्तास्ताश्चेष्टाजगृहुःतदात्मिकाइतियदुक्तंतत्प्रपंचयति इतीति उन्म-
त्तवचोगोप्यःउन्मत्तवद्वचसश्चतागोप्यश्चकृष्णान्वेषणेनकातराअतिविह्वला अनुचक्रुः अनुकृतवत्यः १४ कस्याश्चिदित्यादिभिश्चतुर्भिरनुक
रणंप्रपंच्यते ततश्चतुर्भिस्तन्मयत्वंपुनरेकेनानुकरणमितिविवेकः पूतनायंत्याःपूतनावदाचरंत्याःकृष्णवदाचरंतीस्तनमपिबत् तोकायित्वा-
तोकवदात्मानंकृत्वा १५ दैत्यायित्वादैत्यवदात्मानंकृत्वाएकाकृष्णार्भभावनांकृष्णस्यार्भबाल्यंभावयतियातामन्यांजहार १६ १७ दूरगाद्दूरे
वर्तमानागाः यद्वत् यथाकृष्णस्तथाहूयतंकृष्णमनुवर्त्ततीमनुवर्तमानाम् अनुकुर्वतीमितिवापाठः १८ १९ ७२ ७२

यतंतीप्रयत्नंकुर्वती अंबरमुत्तरीयंवस्त्रमुन्निदधेऊर्ध्वंधृतवती २० २१ अपिदध्वंनिमीलयत २२ स्रगृद्क्स्रनयनमास्यंपिधायस्रुद्रक्व राक्षीतिवा भीतिविडंबनंभयानुकरणम् २३ एवंपुनरपिवृंदावनेलतास्तरूंश्चकृष्णंपृच्छंत्योवनोद्देशेवनप्रदेशेव्यचक्षत अपश्यन् २४ २५ सुपृक्तानिसंमिश्राणि २६ तेन अंसेन्यस्तः प्रकोष्ठोयस्याः करेणोःहस्तिन्याः २७ रहःएकांतस्थानम् २८ हेआल्यःसख्यः अहोधन्या

माभैष्टवातवर्षाभ्यांतत्त्राणंविहितंमया इत्युक्त्वैकेनहस्तेनयतंत्युन्निदधेंऽबरम् २० आरुह्यैकापदाक्रम्यशिर स्याहापरांनृप दुष्टाहेगच्छजातोऽहंखलानानन्नुदंडधृक् २१ तत्रैकोवाचहेगोपादावाग्निंपश्यतोल्बणम् चक्षूंष्या श्वपिदध्वंवोविधास्येक्षेममंजसा २२ बद्धाऽन्ययास्रजाकाचित्तन्वीतत्रउलूखले भीतासुदृक्पिधायास्यंभेजेभीति विडंबनम् २३ एवंकृष्णंपृच्छमानावृंदावनलतास्तरून् व्यचक्षतवनोद्देशेपदानिपरमात्मनः २४ पदानिव्यक्तमे तानिनंदसूनोर्महात्मनः लक्ष्यंतेहिध्वजांभोजवज्रांकुशयवादिभिः २५ तैस्तैःपदैस्तत्पदवीमन्विच्छंत्योऽग्रतोऽब लाः वध्वाःपदैःसुपृक्तानिविलोक्यार्त्ताःसमब्रुवन् २६ कस्याःपदानिचैतानियातायानंदसूनुना अंसन्यस्तप्रको ष्ठायाःकरेणोःकरिणातया २७ अनयाराधितोनूनंभगवान्हरिरीश्वरः यन्नोविहाययगोविंदःप्रीतोयामनयद्रहः २८ धन्याअहोअमीआल्योगोविंदांघ्र्यब्जरेणवः यान्ब्रह्मेशौरमादेवीदधुर्मूर्ध्न्यघनुत्तये २९ तस्याअमूनि नःक्षोभंकुर्वंत्युच्चैःपदानियत् यैकाऽपहृत्यगोपीनांरहोभुंक्तेऽच्युताधरम् ३० नलक्ष्यंतेपदान्यत्रतस्यानूनं तृणांकुरैः खिद्यत्सुजातांघ्रितलामुन्निन्येप्रेयसींप्रियः ३१ अत्रप्रसूनावचयःप्रियाऽर्थेप्रेयसाकृतः प्रपदाक्रमणेए तेपश्यतासकलेपदे ३२ केशप्रसाधनंत्वत्रकामिन्याःकामिनाकृतम् तानिचूडयताकांतामुपविष्टमिहध्रुवम् ३३

अतिपुण्यागोविं दांघ्र्यब्जरेणवः तत्रहेतुः यानिति अस्माभिरप्येतद्रेण्वभिषेकेण तयैवकृष्णःप्राप्तुंशक्यतइतिभावः २९ अन्याआहुः तस्याइतिगोपीनांसर्वस्वम् अ यंभावः भवेदेवंयदितस्याःपदानिसंपृक्तानिनभवेयुः तानितुनोदुःखंकुर्वंतीति ३० तदसंपृक्तान्केवलंकृष्णपादरेणूनेवविचिन्वंत्यः तान्दृष्ट्वापुनर त्यंतंसमतपन्तदाहश्लोकत्रयेण नलक्ष्यंतइति खिद्यतीसुजातेसुकुमारे अंघ्रितलेयस्यास्तामुन्निन्येस्कंधमारोपितवान् ३१ प्रपदाभ्यामाक्रमणंक्षो णीमर्द्दनंययोः अतएवासकलेपदेपश्यतेति ३२ तस्याःकृष्णजान्वंतउपविष्टायाःचिन्हंदृष्ट्वाहुः केशप्रसाधनमिति कांतामधिकृत्यतानिप्रसूनानिचूडय

रेमेइत्यादिशुकोक्तिः आत्मरतः स्वतस्तुष्टः आत्मारामः स्वक्रीडः अखंडितः स्त्रीविभ्रमैरनाकृष्टोऽपितयाचेत् किमितिरेमेअतआह कामिना
मिति ३४ ३५ स्त्रीणांदुरात्मतामाह साचेतिद्वाभ्याम् कामोयानमागमनसाधनंयासांतागोपीः हित्वामांभजतइतिहेतोरात्मानंवरिष्ठंमेनेइति
३६ कामिनांदैन्यंदर्शयति एवमुक्तइति अखंडितत्वमाह ततश्चेति तस्यास्कंधारोहोद्यतायामंतर्हितइत्यर्थः ३७ अनुतापमाह हानाथेति ३८
अन्विच्छंत्योमृगयमाणाः अविदूरतःसमीपे ३९ ४० ४१ ततस्तयाऽपिसहिताः कृष्णान्वेषणायवनमविशन् ततोहरेरन्वेषणान्निवृत्ताः यदित
मःशब्देनअंधकारउच्यतेतदाविरुद्धंभवतिकथंहह्याकुमुद्वंतमखंडमंडलमितिपूर्वमुक्तत्वात् अतःतमस्कृतरूणांछायांप्रविष्टंकृष्णमालक्ष्यज्ञा

रेमेतयाचात्मरत आत्मारामोऽप्यखंडितः कामिनांदर्शयन्दैन्यंस्त्रीणांचैवदुरात्मताम् ३४ इत्येवंदर्शयंत्यस्ताश्चे
रुर्गोप्योविचेतसः यांगोपीमनयत्कृष्णोविहायान्याःस्त्रियोवने ३५ साचमेनेतदात्मानंवरिष्ठंसर्वयोषिताम् हित्वा-
गोपीःकामयानामामसौभजतेप्रियः ३६ ततोगत्वावनोद्देशंदृप्ताकेशवमब्रवीत् नपारयेऽहंचलितुंनयमांयत्रतेमनः
३७ एवमुक्तःप्रियामाहस्कंधमारुह्यतामिति ततश्चांतर्दधेकृष्णःसावधूरन्वतप्यत ३८ हानाथरमणप्रेष्ठक्वासिक्वा
सिमहाभुज दास्यास्तेकृपणायामेसखेदर्शयसन्निधिम् ३९ श्रीशुकउवाच अन्विच्छंत्योभगवतोमा
र्गंगोप्योविदूरतः ददृशुःप्रियविश्लेषमोहितांदुःखितांसखीम् ४० तयाकथितमाकर्ण्यमानप्राप्तिंचमाधवात् अव
मानंचदौरात्म्याद्विस्मयंपरमंययुः ४१ ततोऽविशन्वनंचंद्रज्योत्स्नायावद्विभाव्यते तमःप्रविष्टमालक्ष्यततोनिववृतुः
स्त्रियः ४२ तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः तद्गुणानेवगायंत्योनात्मागाराणिसस्मरुः ४३ पुनःपुलिनमा
गत्यकालिंद्याःकृष्णभावनाः समवेताजगुःकृष्णंतदागमनकांक्षिताः ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरा
सक्रीडायांत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३०

त्वाततःहरेरन्वेषणान्निववृतुरिति ४२ एवंतन्मयाता अपिस्वगृहान्नैवस्मृतवत्यः तदात्मिकाः सएवात्मा
यासांताः तन्मय्यइत्यर्थः ४३ किंतु पूर्वंयत्रश्रीकृष्णेनसंगतिरासीत्तदेवकालिंद्याःपुलिनमागत्यकृष्णंभावयंतिध्यायंतीतितथाताः कृष्णस्या
गमनंकांक्षितंयासांताः मिलिताः सत्यः कृष्णमेवजगुरिति ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांत्रिंशत्तमोऽध्यायः ३०
श्रीसीतारामचंद्राभ्यांनमः श्रीगोपालोविजयते ७ ७ ७ ७ ७

एकाग्रेशोनिराशास्ताःपुनःपुलिनमागताः कृष्णमेवानुगायंत्यःप्रार्थयंतेतदागमम् १ जयतीति हेदयिततेजन्मनाव्रजः अधिकंयथाभवति तथाजयतिउत्कर्षेणवर्त्तते यस्मात् त्वमत्रजातस्तस्मादिंदिरालक्ष्मीः अत्रहिश्रयते व्रजमलंकृत्यवर्त्तते एवंव्रजेसर्वस्मिन्मोदमानेअत्रतावकास्त्वदीयागोपीजनास्त्वयित्वदर्थमेवकथंचित् धृतासवः धृताअसवोयैस्तेत्वांविचिन्वते अतस्त्वयादृश्यतांप्रत्यक्षीभूयतामिति यद्वा अस्माभिर्भवान्दृश्यताम् यद्वा एवंत्वयादृश्यतामेतेविचिन्वनइति १ अत्रस्वतंत्राणांबहूनांवक्तृत्वादपरा आहुरितिसर्वश्लोकेष्ववतारणा अथाऽपिसंगतिरुच्यतेतत्रविचिन्वंतुममकिमितिचेत्तत्राहुः शरदिति शरदुदाशयेशरत्कालीनेसरसिसाधुजातसत्सरसिजोदरश्रीमुषासाधुजातंसम्यक्जातंयत्सरसिजंविकसितंपद्मंतस्यउदरेगर्भेयाश्रीस्तांमुष्णातिहरतीतितथातयादृशानेत्रेण हेसुरतनाथसंभोगपतेव

गोप्यऊचुः जयतितेऽधिकंजन्मनाव्रजः श्रयतइंदिराशश्वदत्रहि दयितदृश्यतांदिक्षुतावकास्त्वयिधृतासवस्त्वांविचिन्वते १ शरदुदाशयेसाधुजातसत्सरसिजोदरश्रीमुषादृशा सुरतनाथतेऽशुल्कदासिकावरदनिघ्नतो नेहकिंवधः २ विषजलाप्ययाद्व्यालराक्षसाद्वर्षमारुताद्वैद्युतानलात् वृषमयात्मजाद्विश्वतोभयादृषभतेवयंरक्षितामुहुः ३ नखलुगोपिकानंदनोभवानखिलदेहिनामंतरात्मदृक् विखनसाऽर्थितोविश्वगुप्तयेसखउदेयिवान्सात्वतांकुले ४

रदअभीष्टप्रदअशुल्कदासिका अमूल्यदासीः निघ्नतोमारयतस्तेतवत्वयाक्रियमाणइहलोकेऽयंवधोनभवतिकिंशस्त्रेणैववधोवधः किंदृशावधोनभवतिकिंतु भवत्येव अतस्तवदृशाऽपहृतप्राणप्रत्यर्पणायत्वयादृश्यतामिति यथासंभवंसर्वत्रवाक्यशेषः २ किंच बहुभ्योमृत्युभ्यः कृपयारक्षित्वाकिमितीदानींदृशामन्मथंप्रेष्यघातयसीत्याहुः विषेति हेऋषभश्रेष्ठ विषमयाज्जलाद्योऽप्ययोनाशस्तस्मात्तथाव्यालराक्षसात् अघासुरात्वर्षाद्गुमारुतात्वैद्युतानलात् अशनिपातात्वृषोरिष्टः तस्मान्मयात्मजात्व्योमात् विश्वतः अन्यस्मादपिसर्वतोभयाच्चकालियदमनादिनारक्षिताःकिमिदानीमुपेक्षसइतिभावः ३ अपिचविश्वपालनायावतीर्णस्यतवभक्तोपेक्षाऽत्यंतमनुचितेत्याशयेनाहुः नखल्विति हेसखेभवान्खलुनिश्चितंयशोदासुतोनभवति किंतुसर्वप्राणिनांबुद्धिसाक्षी ननुसकिंदृश्योभवतितत्राहुः विखनसाब्रह्मणाविश्वपालनायप्रार्थितःसन्सात्वतांकुलेउदेयिवान्उदितइति ४ ६७ ६७ ६७

तस्मात्त्वद्भक्तानामस्माकमेतत्प्रार्थनाचतुष्टयंसंपादयेत्याहुः विरचिताभयमित्यादिचतुर्भिः हेवृष्णिधुर्यसंसृतेर्भयात्तेचरणमीयूषांशरणंप्राप्तानांप्राणिनांविरचितंदत्तमभयंयेनतत्तथा हेकांतकामदंवरदंतथाश्रियः करंगृण्हातीतितथातत् भवत्करसरोरुहंनः शिरसिधेहि ५ हेव्रजजनार्त्तिहन् हेवीर निजजनानांयःस्मयोगर्वस्तस्यध्वंसनंनाशकंस्मितंयस्यतथाभूतहेसखेभवत्किंकरीर्नः अस्मान्भज आश्रयस्मेतिनिश्चितम् प्रथमंतावज्जलरुहाननंचारुयोषितांनोदर्शय ६ अविशेषेणप्रणतानांदेहिनांपापकर्शनंपापहंतृत्तृणचरान्पशूनप्यनुगच्छतिकृपयेतितथासौभाग्येनश्रियोनिकेतनम् वीर्यातिरेकेणफणिनःफणास्वर्पितंतेपदांबुजंनःकुचेषुकृणुकुरुकिमर्थम् हृच्छयंकामंकृंधिछिंधि ७ हेपुष्करेक्षणतवैवमधुरयागिरावल्गूनिवाक्यानियस्यांतयाबुधानांमनोज्ञयाहृद्ययागंभीरयेत्यर्थः मुह्यतीः इमाः नोविधिकरीः किंकरीः अधरसीधुना आप्याययस्वसंजीवयेति ८ किंच अस्माकंत्वद्विरहेप्राप्तमेवमरणंकिंतुत्वत्कथाऽमृतंपाययद्भिःसुकृतिभिर्वंचितमित्याहुः तवेति कथैवामृ

विरचिताभयंवृष्णिधुर्यतेचरणमीयुषांसंसृतेर्भयात् करसरोरुहंकांतकामदंशिरसिधेहिनःश्रीकरग्रहम् ५
व्रजजनार्त्तिहन्वीरयोषितांनिजजनस्मयध्वंसनस्मित भजसखेभवत्किंकरीःस्मनोजलरुहाननंचारुदर्शय ६
प्रणतदेहिनांपापकर्शनंतृणचरानुगंश्रीनिकेतनम् फणिफणार्पितंतेपदांबुजंकृणुकुचेषुनःकृंधिहृच्छयम्
७ मधुरयागिरावल्गुवाक्ययाबुधमनोज्ञयापुष्करेक्षण विधिकरीरिमावीरमुह्यतीरधरसीधुनाप्याययस्वनः
८ तवकथाऽमृतंतप्तजीवनंकविभिरीडितंकल्मषापहम् श्रवणमंगलंश्रीमदाततंभुविगृणंतितेभूरिदाजनाः ९

तम् अत्रहेतुः तप्तजीवनम् प्रसिद्धामृतादुत्कर्षमाहुः कविभिः ब्रह्मविद्भिरपीडितंस्तुतम् देवभोग्यंत्वमृतंतैस्तुच्छीकृतम् किंच कल्मषापहं-कामकर्मनिरसनम् तत्त्वमृतंनैवंभूतम् किंच श्रवणमंगलंश्रवणमात्रेणमंगलप्रदंतत्त्वनुष्ठानापेक्षम् किंच श्रीमत्सुशांतंतत्तुमादकम् ए-वंभूतंत्वत्कथाऽमृतमाततंयथाभवतितथायेसुविगृणंतिनिरूपयंतितेजनाभूरिदाः बहुदातारः जीवितंददतीत्यर्थः यद्वा एवंभूतंत्वत्कथाऽमृतंयेसुविगृणंतितेभूरिदाः पूर्वजन्मसुबहुदत्तवंतः सुकृतिनइत्यर्थः एतदुक्तंभवति येकेवलंकथाऽमृतंगृणंतितेऽपितावदतिधन्याः किंपुनः येत्वांपश्यंति अतःप्रार्थयामहेत्वयादृश्यतामिति ९ छ छ छ छ छ

ननुमत्कथाश्रवणेनैवनिर्वृताभवत्यः तत्किंमद्दर्शनेनेनखल्विलासक्षुभितचित्तावयंतत्रापिशांतिंनविंदामइत्याहुः प्रहसितमिति हेप्रियकुहककपट संविदः संकेतनर्माणि १० किंच त्वयिवयमतिप्रेमार्द्रचित्ताः त्वंपुनरस्मासुकेनहेतुनाकपटमाचरसीत्याहुः श्लोकद्वयेन चलसीति हेनाथहेकांत यत्यदाव्रजाच्चलसिपशूंश्चारयन्तदातवनलिनसुंदरंकोमलंतेपदंशिलैः कणिशैः तृणैरंकुरैश्चसीदति क्लिश्येदितिनोमनः कलिलतामस्वास्थ्यंगच्छति प्राप्नोति एवंभूतास्त्वद्दुःखशंकितचित्तावयम् ११ त्वंतुदिनपरिक्षयेसायंकालेनीलकुंतलैरावृतंघनरजस्वलंगोरजश्छुरितंवनरुहाननमलिमालाकुलपरागच्छुरितपद्मतुल्यमाननंमुखंबिभ्रत् तच्चमुहुर्मुहुर्दर्शयन्नोमनसिकेवलंस्मरंयच्छसि अर्पयसि नतुसंगंददासीतिकपटइतिभावः १२ अतोधुनाकपटंविहायएवंकुर्वितिप्रार्थयंतिश्लोकद्वयेन प्रणतकामदमिति प्रणतानांभक्तजनानांकाममीप्सितंद

प्रहसितंप्रियप्रेमवीक्षणंविहरणंचतेध्यानमंगलम् रहसिसंविदोयाहृदिस्पृशः कुहकनोमनः क्षोभयंतिहि १०
चलसियद्व्रजाच्चारयन्पशून्नलिनसुंदरनाथतेपदम् शिलतृणांकुरैःसीदतीतिनः कलिलतामनः कांतगच्छति ११
दिनपरिक्षयेनीलकुंतलैर्वनरुहाननंबिभ्रदावृतम् घनरजस्वलंदर्शयन्मुहुर्मनसिनः स्मरंवीरयच्छसि १२ प्रणत-
कामदंपद्मजार्चितंधरणिमंडनंध्येयमापदि चरणपंकजंशंतमंचतेरमणनस्तनेष्वर्पयाधिहन् १३ सुरतवर्धनंशोक-
नाशनंस्वरितवेणुनासुष्ठुचुंबितम् इतररागविस्मारणंनृणांवितरवीरनस्तेऽधरामृतम् १४ अटतियद्भवानह्निका-
ननंत्रुटिर्युगायतेत्वामपश्यताम् कुटिलकुंतलंश्रीमुखंचतेजडउदीक्षतांपक्ष्मकृद्दृशाम् १५

दातीति हेआधिहन् हेरमण पद्मजोब्रह्मातेनअर्चितंपूजितंआपदिध्येयंध्यानमात्रेणापन्निवर्तकम् शंतमंचसेवासमयेऽपिसुखतमंतेचरणपंकजंकामतापशांतयेनः स्तनेष्वर्पयेति १३ अपिच हेवीरतेऽधरामृतंनोवितरदेहिस्वरितेननादितेनवेणुनासुष्ठुचुंबितमिति नादामृतवासितमितिभावः इतररागविस्मारणंनृणामितरेषुसार्वभौमादिसुखेषुरागमिच्छांविस्मारयतिविलापयतीतितथातत् १४ किंच क्षणमपित्वददर्शनेदुःखंदर्शनेचसुखंदृष्ट्वासर्वसंगपरित्यागेनयतयइववयंत्वामुपागताः त्वंतुकथमस्मान्त्यक्तुमुत्सहसेइतिसकरुणमूचुः अटतीतिद्वयेन यद्यदाभवान्काननंवृंदावनंप्रतिअटतिगच्छतितदात्वामपश्यतांप्राणिनांत्रुटिः क्षणार्द्धमपियुगवद्भवति एवमदर्शनेदुःखमुक्तम् पुनश्चकथंचिद्दिनांतेतवश्रीमन्मुखमुदुच्चैरीक्षमाणानांतेषांदृशांपक्ष्मकृत् ब्रह्माजडोमंदएव निमेषमात्रमपिअंतरमसह्यमितिदर्शनेसुखमुक्तम् १५ छ छ छ

यस्मात् हे अच्युत पतीन् सुतान् अन्वयान् तत्संबंधिनः भ्रातॄन् बांधवांश्चातिविलंघ्य तव समीपमागताः वयम् कथंभूतस्य गतिविदः अस्म दागमनं जानतः गीतगतीर्वा जानतः गतिविदो वयं वा तवोद्गीतेनोच्चैर्गीतेन मोहिताः हे कितव शठ एवंभूता योषितः निशि स्वयमागतास्त्वामृते कस्त्यजेत् न कोऽपीत्यर्थः १६ अतस्त्वया त्यक्तानामस्माकं प्राक्तनत्वद्दर्शननिदानहृद्रोगस्य त्वत्संगत्यैव चिकित्सां कुर्वित्याशयेनाहुः द्वयेन रह सीति श्रियो धाम ते वृहद्विशालमुरश्च वीक्ष्य अतिस्पृहा भवति तथा च मुहुर्मुहुर्मनो मुह्यति १७ तव च व्यक्तिरभिव्यक्तिर्व्रजवनौकसां सर्वेषा मविशेषेण वृजिनहंत्री दुःखनिरसनी इति विश्वमंगलं सर्वमंगलरूपा च अतस्त्वत्स्पृहारूढमनसां नः मनाक् ईषत् किमपि त्यज मुंच कार्पण्यमकु र्वन्देहीत्यर्थः किं तत् स्वजनहृद्रोगाणां यदतिगोप्यं निषूदनं निवर्त्तकमौषधं तत्त्वमेव वेत्सीति निगूढाभिप्रायम् १८ अतिप्रेमधर्षिताः रुदंत्य आहुः

पतिसुतान्वयभ्रातृबांधवानतिविलंघ्य तेंऽत्यच्युतागताः गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताः कितव योषितः कस्त्यजेन्नि शि १६ रहसि संविदं हृच्छयोदयं प्रहसिताननं प्रेमवीक्षणम् वृहदुरः श्रियो वीक्ष्य धाम ते मुहुरतिस्पृहा मुह्यते मनः १७ व्रजवनौकसां व्यक्तिरंग ते वृजिनहंत्र्यलं विश्वमंगलम् त्यज मनाक् च नस्त्वत्स्पृहात्मनां स्वजनहृद्रुजां य न्निषूदनम् १८ यत्ते सुजातचरणांबुरुहं स्तनेषु भीताः शनैः प्रिय दधीमहि कर्कशेषु तेनाटवीमटसि तद्व्यथते न किंस्वित् कूर्पादिभिर्भ्रमति धीर्भवदायुषां नः १९ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे गोपीकृतकृष्णा स्तुतिर्नाम एकत्रिंशोऽध्यायः ३१ श्रीशुक उवाच इति गोप्यः प्रगायंत्यः प्रलपंत्यश्च चित्रधा रुरुदुः सुस्वरं राजन् कृष्णदर्शनलालसाः १ तासामाविरभूच्छौरिः स्मयमानमुखांबुजः पीतांबरधरः स्रग्वी साक्षान्मन्म थमन्मथः २

यदिति हे प्रिय यत्ते तव सुकुमारं पदाब्जं कठिनेषु कुचेषु संमर्द्दनशंकिताः शनैर्दधीमहि धारयेम वयम् त्वं तु तेनाटवीमटसि नयसी ति पाठे पश्चात् त्वा कांचिदन्यां वा आत्मानमेव वा नयसि प्रापयसि तत् ततः तत्पदांबुजं वा कूर्पादिभिः सूक्ष्मपाषाणादिभिः किंस्विन्न व्यथते कथं तु नाम न व्यथेतेति भवानेवायुर्जीवनं यासां तासां नो धीर्भ्रमति मुह्यतीति १९ इति दशमे टीकायामेकत्रिंशः ३१ द्वात्रिंशे विरहालापविक्लिन्नहृदयो हरिः तत्राविर्भूय गोपीस्ताः सांत्वयामास मानयन् १ स्वप्रेमामृतकल्लोलविह्वलीकृतचेतसः सदयं नंदयन् गोपीरुक्तो नंदनंदनः २ इति गोप्य इति इ ति एवं प्रभृति चित्रधा अनेकधा सुस्वरमुच्चैः कृष्णदर्शने लालसा अतिस्पृहा यासां ताः १ साक्षान्मन्मथमन्मथः जगन्मोहनस्य कामस्यापि मनस्युद्भूतः कामः साक्षात्तस्यापि मोहक इत्यर्थः २

तन्वः करचरणादयः ३ ४ अंजलिनासंहतहस्तद्वयेन ५ भ्रुकुटीं भ्रूभंगमाबध्यकुटिलीकृत्यप्रेमसंरंभेणप्रणयकोपावेशेनविह्वलाविवशा-
दष्टाधरोष्ठाकटाः कटाक्षास्तैर्येआक्षेपाःपरिभवास्तैस्ताडयंतीवैक्षत ६ अनिमिषंतीभ्यामनिमीलंतीभ्यां दृग्भ्यामापीतमपिसम्यक्दृष्ट
मपिपुनःपुनर्जुषाणानातृप्यत् ७ हृदिकृत्यहृदयंनीत्वाइत्यर्थः ८ प्राज्ञमीश्वरंप्राप्ययथामुमुक्षवोजनाः यद्वा प्राज्ञंब्रह्मज्ञंप्राप्ययथासंसा
रिणः यद्वा प्राज्ञंसौषुप्तंप्राप्ययथाविश्वतैजसावस्थाजीवाः ९ पुरुषःपरमात्माशक्तिभिःसत्वादिभिर्यथा यद्वा उपासकःपुरुषोज्ञानबलवी-
र्यादिभिः यद्वा पुरुषोऽनुशायीप्रकृत्याद्युपाधिभिर्वृतोयथाऽधिकंविरोचतेतद्वत् १० विकसत्कुंदमंदारैःसुरभिर्योऽनिलःतस्मात्षट्पदायस्मि

तंविलोक्यागतंप्रेष्ठंप्रीत्युत्फुल्लदृशोऽबलाः उत्तस्थुर्युगपत्सर्वास्तन्वःप्राणमिवागतम् ३ काचित्करांबुजंशौरेर्जगृ-
हेऽजलिनामुदा काचिद्दधारतद्बाहुमंसेचंदनभूषितम् ४ काचिदंजलिनागृह्णात्तन्वीतांबूलचर्वितम् एकातदं-
घ्रिकमलंसंतप्तास्तनयोरधात् ५ एकाभ्रुकुटिमाबध्यप्रेमसंरंभविह्वला घ्नतीवैक्षत्कटाक्षेपैःसंदष्टदशनच्छदा॥
६ अपरानिमिषद्दृग्भ्यांजुषाणातन्मुखांबुजम् आपीतमपिनातृप्यत्संतस्तच्चरणंयथा ७ तंकाचिन्नेत्ररंध्रेणहृ-
दिकृत्यनिमील्यच पुलकांग्युपगूह्यास्तेयोगीवानंदसंप्लुता ८ सर्वास्ताःकेशवालोकपरमोत्सवनिर्वृताः जहुर्विरह
जंतापंप्राज्ञंप्राप्ययथाजनाः ९ ताभिर्विधूतशोकाभिर्भगवानच्युतोवृतः व्यरोचताधिकंतातपुरुषःशक्तिभिर्यथा १०
ताःसमादायकालिंद्यानिर्विश्यपुलिनंविभुः विकसत्कुंदमंदारसुरभ्यनिलषट्पदम् ११ शरच्चंद्रांशुसंदोहध्वस्तदो
षातमःशिवम् कृष्णायाहस्ततरलाचितकोमलवालुकम् १२ तद्दर्शनाह्लादविधूतहृद्रुजोमनोरथांतंश्रुतयोयथाय
युः स्वैरुत्तरीयैःकुचकुंकुमांकितैरचीक्लृपन्नासनमात्मबंधवे १३

न्तत् ११ शरच्चंद्रांशूनांसंदोहैःसमूहैर्ध्वस्तंदोषातमःरा-
त्रिगतंतमोयस्मिन्तत् अतः शिवंसुखकरंहस्तरूपैस्तरलैस्तरंगैराचिताआस्तृताकोमलावालुकायस्मिन् एवंभूतंपुलिनंताःसमादायनि
र्विश्यताभिर्वृतोऽधिकंव्यरोचतेतिपूर्वेणान्वयः १२ ताश्चमनोरथानामंतंययुःपूर्णकामाबभूवुः श्रुतयोयथेति अयमर्थःयथाकर्मकांडेश्रुत
यःपरमेश्वरमपश्यंत्यस्तत्तत्कामानुबंधैरपूर्णाइवभवंति ज्ञानकांडेतुपरमेश्वरदृष्ट्यातदाह्लादपूर्णाःकामानुबंधंजहति तद्वदिति आप्तकामा
अपिप्रेम्णातमभजन्नित्याह स्वैरिति अचीक्लृपन्नरचयामासुः आत्मबंधवेअंतर्यामिणे १३ छ छ छ

गोपीसभागतस्ताभिः संमानितःसन्नुचकास शुशुभे त्रैलोक्येयालक्ष्मीः शोभातस्याः एकमेवपदंस्थानंतद्वपुर्दधत् दर्शयन् १४ सहासली
लेक्षणेनविभ्रमोविलासोयस्यांतयाभ्रुवाउपलक्षितः संस्पर्शनेनसंमर्द्दनेन १५ तत्रभगवतोऽकृतज्ञतांतद्वचनेनैवापादयितुकामाः गूढाभि-
प्रायालोकवृत्तांतमिवपृच्छंति भजतइति भजतः प्राणिनः अनुअनंतरंकेचित्तद्भजनानुसारेणभजंति केचिदेतद्विपर्ययंयथाभवतितथातद्भज-
नानपेक्षमभजतो भजंति अन्येतुनोभयानिति १६ विदिताभिप्रायउत्तरमाह मिथइति हेसख्यः उपकारप्रत्युपकारतयायेमिथोभजंति तेअ-
न्योन्यंनभजंति किंतु आत्मानमेव कुतःहियस्मात्स्वार्थएवैकांततःउद्यमोयेषांते तत्रचनसौहृदंअतोनसुखंनच धर्मोदृष्टोद्देशात्गोमहिष्यादि
भजनवदित्यर्थः १७ येत्वभजतोभजंतितेद्विविधाःकरुणाः स्निग्धाश्च तत्रतुयथाक्रमंधर्मकामौभवतइत्याह भजंत्यभजतइति १८ तृतीयप्र

तत्रोपविष्टोभगवान्सईश्वरोयोगेश्वरांतर्हृदिकल्पितासनः चकासगोपीपरिषद्गतोऽर्चितस्त्रैलोक्यलक्ष्म्येकपदं
वपुर्दधत् १४ सभाजयित्वातमनंगदीपनंसहासलीलेक्षणविभ्रमभ्रुवा संस्पर्शनेनांककृतांघ्रिहस्तयोःसंस्तुत्य
ईषत्कुपिताबभाषिरे १५ गोप्यऊचुः भजतोऽनुभजंत्येकएकएतद्विपर्ययम् नोभयांश्चभजंत्येकएतन्नो
ब्रूहिसाधुभोः १६ श्रीभगवानुवाच मिथोभजंतियेसख्यःस्वार्थैकांतोद्यमाहिते नतत्रसौहृदंधर्मःस्वा
र्थार्थंतद्धिनान्यथा १७ भजंत्यभजतोयेवैकरुणाःपितरोयथा धर्मोनिरपवादोऽत्रसौहृदंचसुमध्यमाः १८ भज
तोऽपिनवैकेचित्भजंत्यभजतःकुतः आत्मारामाह्याप्तकामा अकृतज्ञागुरुद्रुहः १९ नाहंतुसख्योभजतोऽपिजंतून्
भजाम्यमीषामनुवृत्तिवृत्तये यथाधनोलब्धधनेविनष्टेतच्चिंतयाऽन्यन्निभृतोनवेद २०

श्नोत्तरंभजतोऽपीति अयमर्थः तेतुचतुर्विधाः एकेआत्मारामाः अपरागदृशः केचिदाप्तकामाः प्रियदर्शनेऽपिपूर्णकामत्वेनभोगेच्छारहिताः अ
न्येकृतज्ञामूढाः अन्येतुगुरुद्रुहः अतिकठिनाः सपितायस्तुपोषकइतिन्यायादुपकर्त्तागुरुतुल्यस्तस्मैद्रुह्यंतिइतितथाते १९ अत्रचरमकोटिग
तमात्मानंमत्वाअक्षिसंकोचैः परस्परंगूढस्मितसुखीस्ताहृष्वाह नाहंत्विति हेसख्यः अहंतेषांमध्येनकोऽपि किंतुपरमकारुणिकः परमसु
हृच्च कथम् अमीषांभजतामनुवृत्तिवृत्तयेनिरंतरध्यानप्रवृत्त्यर्थंतान्नभजामि एतत्सदृष्टांतमाह यथेति तस्यधनस्यैवचिंतयानिभृतः पूर्णो
व्याप्तइतियावत् अन्यत्क्षुत्पिपासाद्यपिनवेद २० ७ ७ ७ ७

एवंमदर्थोज्झितलोकवेदस्वानाम् मदर्थेउज्झितः लोकः युक्तायुक्ताप्रतीक्षणात् वेदश्चधर्माधर्माप्रतीक्षणात् स्वाज्ञातयश्चस्नेहत्यागात्या भिस्तासांवोयुष्माकंपरोक्षमदर्शनंयथाभवतितथाभजतायुष्मत्प्रेमालापान्शृण्वतैवतिरोहितमंतर्धानेनस्थितम् तत्तस्मात्हे अबलाः हेप्रियाः मामामसूयितुंदोषारोपेणद्रष्टुंयूयंमार्हथ नयोग्याःस्थ २१ आस्तामिदंपरमार्थंतुशृणुतेत्याह नेति निरवद्यसंयुजां निरवद्यासंयुक्संयोगोया सांतासांवः विबुधानामायुषाऽपिचिरकालेनाऽपिस्वीयंसाधुकृत्यंमत्प्रत्युपकारंकर्तुंनपारये नशक्नोमि कथंभूतानांयामभवंत्योदुर्जराः अजरायागेहशृं खलास्ताः संवृश्च्यनिःशेषंछित्वामामामभजन्तासाम् मच्चित्तंतुबहुषुप्रेमयुक्ततयानैवमेकनिष्ठम् तस्माद्वोयुष्माकमेवसाधुनासाधुकृत्येनतद्यु ष्मत्साधुकृत्यंप्रतियातु प्रतिकृतंभवतु युष्मत्सौशील्येनैवममानृण्यम् नतुमत्कृतप्रत्युपकारेणेत्यर्थः २२ इतिदशमेटीकायांद्वात्रिंशः ३२

एवंमदर्थोज्झितलोकवेदस्वानांहिवोमय्यनुवृत्तयेबलाः मयापरोक्षंभजतातिरोहितंमासूयितुंमाऽर्हथतत्प्रियं- प्रियाः २१ नपारयेऽहंनिरवद्यसंयुजांस्वसाधुकृत्यंविबुधायुषापिवः यामाभजन्दुर्जरगेहशृंखलाःसंवृश्च्यतद्वःप्र तियातुसाधुना २२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कन्धेद्वात्रिंशोऽध्यायः ३२ श्रीशुकउवाच इ त्थंभगवतोगोप्यःश्रुत्वावाचःसुपेशलाः जहुर्विरहजंतापंतदंगोपचिताशिषः १ तत्रारभतगोविंदोरासक्रीडामनु व्रतैः स्त्रीरत्नैरन्वितःप्रीतैरन्योन्याबद्धबाहुभिः २ रासोत्सवःसंप्रवृत्तोगोपीमंडलमंडितः योगेश्वरेणकृष्णेनता सांमध्येद्वयोर्द्वयोः प्रविष्टेनगृहीतानांकंठेस्वनिकटंस्त्रियः ३ यंमन्येरन्नभस्तावद्विमानशतसंकुलम् दिवौकसांस दाराणामौत्सुक्यापहृतात्मनाम् ४

त्रयस्त्रिंशेततोगोपीमंडलीमध्यगोहरिः प्रियास्तारमयामासक्रीडादिनीवनकेलिभिः १ तत्तदा अंगहेराजन् यद्वा तस्यभगवतोंऽगेनवपुषाकरचरणाद्यवयवैर्वाउपचिताःसमृद्धाः आशिषःयासांताः १ रासक्रीडांरासोनामबहुनर्तकीयुक्तोनृत्यविशेषः तांक्री डाम् अन्योऽन्यमाबद्धाःसंग्रथिताबाहवोयैस्तैः सह २ तत्साहित्यमभिनयेनदर्शयति रासोत्सवइत्यक्षरचतुष्टयाधिकेनसार्धेन तासांमंडलरूपेणा वस्थितानांद्वयोर्द्वयोर्मध्येप्रविष्टेनतेनैवकंठेगृहीतानामुभयतआलिंगितानाम् कथंभूतेन यंसर्वाःस्त्रियःस्वनिकटंमामेवाश्लिष्टवानितिमन्येरन् तेन एतदर्थंद्वयोर्द्वयोर्मध्येप्रविष्टेनेत्यर्थः नन्वेकस्यकथंतथाप्रवेशः सर्वसन्निहितत्वेवाकुतःस्वैकनिकटत्वाभिमानस्तासामित्यतउक्तंयोगेश्वरे- णेति अचिंत्यशक्तिनेत्यर्थः ३ तावत्तत्क्षणमेव औत्सुक्यव्याप्तमनसांसस्त्रीकाणांदेवानांविमानशतैःसंकुलंसंकीर्णंनभोबभूव ४

तत्तस्यभगवतःश्रीकृष्णस्यअमलंनिर्मलंयशःजगुरिति ५ सप्रियाणांकृष्णसहितानां तुमुलःसंकीर्णः ६ महामरकतोनीलमणिरिवहैमानां मणीनांमध्येमध्येताभिःस्वर्णवर्णाभिराश्लिष्टाभिःशुशुभे गोपीदृष्ट्यभिप्रायेणवाविनैवमध्यपदावृत्तिमेकवचनम् ७ सयथाताभिःशुशुभेत थाताअपितेनविरेजुरित्याह पादन्यासैरिति भुजविधुतिभिः करचालनैर्भज्यमानैश्चमध्यैश्चलद्भिःकुचैश्चपटैश्चगंडलोलैःगंडेषुचंचलैःस्वि द्यन्मुख्यःस्विद्यंतिस्वेदमुञ्चंतिमुखानियासांताः कबरेषुरशनासुचग्रंथयोदृढायासाम् यद्वा तेषुनास्तिच अग्रंथयःशिथिलग्रंथयइत्यर्थः तत्रना नामूर्तिःकृष्णोमेघचक्रमिवतास्तुबहुविधास्तडितएव स्वेदस्तुषारइवगीतंगर्जितमिवेतियथासंभवमूह्यम् ८ नृत्यमानाः नृत्यंत्यः रक्तकंठ्यः नानारागैरनुरंजितकंठ्यः कृष्णस्याभिमर्शेनसंस्पर्शेनमुदिताः इदंविश्वम् ९ मुकुंदेनसहस्वरजातीःषड्जादिस्वरालापगतीः अमिश्रिताःकृष्णो

ततोदुंदुभयोनेदुर्निपेतुःपुष्पवृष्टयः जगुर्गंधर्वपतयःसस्त्रीकास्तद्यशोऽमलम् ५ वलयानांनूपुराणांकिंकिणी नांचयोषिताम् सप्रियाणामभूच्छब्दस्तुमुलोरासमंडले ६ तत्रातिशुशुभेताभिर्भगवान्देवकीसुतः मध्येमणीनां हैमानांमहामरकतोयथा ७ पादन्यासैर्भुजविधुतिभिःसस्मितैर्भ्रूविलासैर्भज्यन्मध्यैश्चलकुचपटैःकुंडलैर्गंडलोलैः स्विद्यन्मुख्यःकबररशनाग्रंथयःकृष्णवध्वोगायंत्यस्तंतडितइवतामेघचक्रेविरेजुः ८ उच्चैर्जगुर्नृत्यमानारक्तकंठ्यो रतिप्रियाः कृष्णाभिमर्शमुदितायद्गीतेनेदमावृतम् ९ काचित्समंमुकुंदेनस्वरजातीरमिश्रिताः उन्निन्येपूजितातेन- प्रीयतासाधुसाध्विति तदेवध्रुवमुन्निन्येतस्यैमानंचबह्वदात् १० काचिद्रासपरिश्रांतापार्श्वस्थस्यगदाभृतः जग्राह- बाहुनास्कंधंश्लथद्वलयमल्लिका ११ तत्रैकांसगतंबाहुंकृष्णस्योत्पलसौरभम् चंदनालिप्तमाघ्रायहृष्टरोमाचुचुंबह १२ कस्याश्चिन्नाट्यविक्षिप्तकुंडलत्विषमंडितम् गंडंगंडेसंदधत्याअदात्तांबूलचर्वितम् १३ नृत्यंतीगायतीकाऽपि कूजन्नूपुरमेखला पार्श्वस्थाऽच्युतहस्ताब्जंश्रांताधात्स्तनयोःशिवम् १४

न्नीताभिरसंकीर्णाः प्रीयमाणेनसंमानिताः तज्जात्युन्नय नमेवध्रुवंध्रुवाख्यंतानविशेषंकृत्वाउन्निन्येउन्नीतवती १० एवंनृत्यगीतादिनाश्रीकृष्णसंमानितानांतासामतिप्रीतिविलसितंवृत्तमाह काचि दिति श्लथंतिवलयानिमल्लिकाश्चयस्याःसा ११ उत्पलस्यसौरभमिवसौरभंयस्यतंबाहुम् १२ नाट्येननृत्येनविक्षिप्तयोश्चंचलयोःकुंडलयो- स्त्विषेणत्विषामंडितंगंडंकपोलंतथाभूतेस्वगंडेसंदधत्याःसंयोजयंत्याः १३ कूजतीनूपुरेमेखलाचयस्याःसा १४ छ छ

एवमन्या अपिगोप्योयथायथंनानाविभ्रमैर्विजह्रुरित्याह गोप्यइति १५ तत्रवादकेषुगायकेषुचसस्त्रीकेषुगंधर्वकिन्नरादिषुरसावेशेनस्तुत्यत्सुनृत्यत्सुचान्यासमेववाद्यादिसंपत्तिंदर्शयन्रासरसंभ्रममाह कर्णोत्पलेति कर्णोत्पलैश्च अलकविटंकैः अलकालंकृतैः कपोलैश्चघर्मैश्चवक्त्रेषुश्रीः शोभायासांताः घोषाः किंकिण्यः वलयनूपुरघोषैर्वाद्यैः वादित्रैः स्वकेशेभ्यः स्रस्ताः स्रजोयासांताः एतेनतालगतिसंतुष्टाः केशाः सशिरःकंपंपादेषुपुष्पवृष्टिमिवाकुर्वन्नित्युत्प्रेक्षितम् भगवतासहननृतुः भ्रमराएवगायकायस्यांरासससभायाम् १६ यथागोप्योनानाविभ्रमैः भगवतासहविजह्रुः एवंभगवानपिस्वविलासैस्ताभिःसहरेमइत्याह एवमिति तद्विलासानभिभूतस्यैवरतौदृष्टांतः यथाऽर्भकइति स्वप्रतिबिंबैर्विभ्रमः क्रीडायस्यसइव अनेनैतद्दर्शितंस्वीयमेवसर्वकलाकौशलंसौगंध्यलावण्यमाधुर्यादिचतासुसंचार्यताभिःसहरेमेयथाऽर्भकः स्वप्रतिबिंबैरिति १७ तास्तुभगवद्विलासैराकुलाबभूवुरित्याह तदंगेति तस्यांगसंगेनप्रकृष्टमुत्प्रीतिस्तयाकुलानिअवशानींद्रियाणियासांताः विस्रस्त

गोप्योलब्ध्वाऽच्युतंकांतंश्रियएकांतवल्लभम् गृहीतकंठ्यस्तद्दोर्भ्यांगायंत्यस्तंविजह्रिरे १५ कर्णोत्पलालकविटंककपोलघर्मवक्त्रश्रियोवलयनूपुरघोषवाद्यैः गोप्यःसमंभगवताननृतुःस्वकेशस्रस्तस्रजोभ्रमरगायकरासगोष्ठ्याम् १६ एवंपरिष्वंगकराभिमर्शस्निग्धेक्षणोद्दामविलासहासैः रेमेरमेशोव्रजसुंदरीभिर्यथाऽर्भकःस्वप्रतिबिंबविभ्रमः १७ तदंगसंगप्रमुदाकुलेंद्रियाः केशान्दुकूलंकुचपट्टिकांवा नांजःप्रतिव्योढुमलंव्रजस्त्रियोविस्रस्तमालाभरणाःकुरूद्वह १८ कृष्णविक्रीडितंवीक्ष्यमुमुहुःखेचरस्त्रियः कामार्दिताःशशांकश्चसगणोविस्मितोऽभवत् १९ कृत्वातावंतमात्मानंयावतीर्गोपयोषितः रेमेसभगवांस्ताभिरात्मारामोऽपिलीलया २० तासामतिविहारेण श्रांतानांवदनानिसः प्रामृजत्करुणःप्रेम्णाशंतमेनांगपाणिना २१

थबंधान्केशादीन्अंजसाप्रतिवोढुंयथापूर्वंधर्त्तुंनालंनसमर्थाबभूवुः विस्रस्तामाला आभरणानिचयासांताः १८ नकेवलंताएवाकुलेंद्रियाः किंतुदेव्योऽपीत्याह कृष्णविक्रीडितमिति किंच शशांकश्चेति अनेनैतत्सूचितं शशांकेनविस्मितेनगतौविस्मृतायांततः प्राक्तनाः सर्वेऽपिग्रहाः तत्रतत्रैवतस्थुः ततश्चातिदीर्घास्तुरात्रिषुयथासुखंविजह्रुरिति १९ किंच कृत्वेति अयंभावः कात्यायनिमहामायेमहायोगिन्यधीश्वरि नंदगोपसुतंदेविपतिंमेकुरुतेनमइतिप्रत्येकंताभिः प्रार्थनात् भगवताऽपियाताबलाव्रजंसिद्धामयेमारंस्यथक्षपाइतितथैवप्रतिश्रुतत्वात् तावंतमात्मानंकृत्वारेमेइति यावतीः यावत्यः २० कृपाऽतिशयमाह तासामिति २१ ७०

ततोऽतिहृष्टानां गोपीनां चरितमाह गोप्य इति स्फुरतां स्वर्णकुंडलानां कुंतलानां च त्विषा गंडेषु याश्रीः तया सुधितेनामृतायितेन हासेन सहितेन निरीक्षणेन च ऋषभस्य पत्युः कृष्णस्य मानं दधत्यः पूजां कुर्वत्यः तत्कर्माणि जगुः तस्य कररुहैः नखैः स्पर्शेन प्रमोदो यासां ताः २२ अथ जलकेलिमाह ताभिरिति तासामंगसंगेन घृष्टा संमर्द्दिता या स्रक् तस्याः अत एव तासां कुचकुंकुमेन रंजितायाः संबंधिभिर्गंधर्वपालिभिः गंधर्वपाः गंधर्वपतय इव गायंतो ये अलयस्तैरनुद्रुतः अनुगतः सः कृष्णः वाः उदकमाविशत् भिन्नसेतुः विदारितवप्रः स्वयं चातिक्रांतलोकवेदमर्यादः २३ स्वरतिः आत्मारामोऽपि अत्र गोपीमंडले अंभसि वा २४ स्थलजलक्रीडे दर्शिते वनक्रीडां दर्शयति ततश्चेति यमुनाया उपवने जलस्थलप्रसूनानां गंधो यस्मिन् तेनानिलेन जुष्टानि दिशांतटानि अंता यस्मिन् यद्वा दिशश्च तटं स्थलं च यस्मिन्नुपवने भृंगाणां प्रमदानां च गणैरावृतः २५ रासक्रीडां निगमयति एव

गोप्यः स्फुरत्पुरटकुंडलकुंतलत्विड्गंडश्रिया सुधितहासनिरीक्षणेन मानं दधत्य ऋषभस्य जगुः कृतानि पुण्यानि तत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः २२ ताभिर्युतः श्रममपोहितुमंगसंगघृष्टस्रजः सकुचकुंकुमरंजितायाः गंधर्वपालिभिरनुद्रुत आविशद्वाः श्रांतो गजीभिरिभराडिव भिन्नसेतुः २३ सोऽम्भस्यलं युवतिभिः परिषिच्यमानः प्रेम्णेक्षितः प्रहसतीभिरितस्ततोऽग वैमानिकैः कुसुमवर्षिभिरीड्यमानो रेमे स्वयं स्वरतिरत्र गजेंद्रलीलः २४ ततश्च कृष्णोपवने जलस्थलप्रसूनगंधानिलजुष्टदिक्तटे चचार भृंगप्रमदागणावृतो यथा मदच्युद्द्विरदः करेणुभिः २५ एवं शशांकांशुविराजिता निशाः स सत्यकामोऽनुरताबलागणः सिषेव आत्मन्यवरुद्धसौरतः सर्वाः शरत्काव्यकथारसाश्रयाः २६ राजोवाच संस्थापनाय धर्मस्य प्रशमायेतरस्य च अवतीर्णो हि भगवानंशेन जगदीश्वरः २७ स कथं धर्मसेतूनां वक्ता कर्त्ताऽभिरक्षिता प्रतीपमाचरद्ब्रह्मन् परदाराभिमर्शनम् २८

मिति सः कृष्णः सत्यसंकल्पः अनुरागिस्त्रीकदंबस्थः एवं सर्वा निशाः सेवितवान् शरत्काव्यकथारसाश्रयाः शरदि भवाः काव्येषु कथ्यमाना ये रसास्तेषामाश्रयभूता निशाः यद्वा निशा इति द्वितीयाऽत्यंतसंयोगे शृंगाररसाश्रयाः शरदि प्रसिद्धाः काव्येषु याः कथास्ताः सिषेव इति एवमप्यात्मन्येवावरुद्धः सौरतः चरमधातुः न तु स्खलितो यस्येति कामजयोक्तिः २६ २७ प्रतीपं प्रतिकूलमधर्ममित्यर्थः आचरत् कृतवान् न चेदमधर्ममात्रं कलंजभक्षणादिवत् किंतु महासाहसमित्याह परदाराभिमर्शनमिति २८ ७ ७ ७

आप्तकामस्यनायमधर्मइतिचेत् यद्येवंकामाभावान्निंदितंकेनाभिप्रायेणकृतवानितिपृच्छंति आप्तकामइति २९ परमैश्वर्येकैमुतिकन्या
येनपरिहर्त्तुंसामान्यतोमहतांवृत्तमाह धर्मव्यतिक्रमइति साहसंचदृष्टम् प्रजापतींद्रसोमविश्वामित्रादीनांतच्चतेषांतेजस्विनांदोषायन-
भवतीति ३० तर्हियद्यदाचरतिश्रेष्ठइतिन्यायेनान्योऽपिकुर्यादित्याशंक्याह नैतदिति अनीश्वरोदेहादिपरतंत्रः यथारुद्रव्यतिरिक्तोविषमा
चरन्भक्षयन् ३१ कथंतर्हिसदाचारस्यप्रामाण्यमतआह ईश्वराणामिति तेषांवचः सत्यमतस्तदुक्तमाचरेदेव आचरितंक्वचित्सत्यमतःस्व
वचोयुक्तम् तेषांवचसायदुक्तमविरुद्धंतत्तदेवाचरेत् ३२ ननुतर्हितेऽपिकिमेवंसाहसमाचरंतितत्राह कुशलेति प्रारब्धकर्मक्षपणमात्रमे
वतेषांकृत्यंनान्यदित्यर्थः ३३ प्रस्तुतमाह किमुतेति कुशलाकुशलान्वयोनविद्यतइतिकिंपुनर्वक्तव्यमित्यर्थः ३४ एतदेवस्फुटीकरोति य

आप्तकामोयदुपतिःकृतवान्वैजुगुप्सितम् किमभिप्रायएतंनःसंशयंछिंधिसुव्रत २९ श्रीशुकउवाच
धर्मव्यतिक्रमोदृष्टईश्वराणांचसाहसम् तेजीयसांनदोषायवन्हेःसर्वभुजोयथा ३० नैतत्समाचरेज्जातुमनसा
ऽपिह्यनीश्वरः विनश्यत्याचरन्मौढ्याद्यथारुद्रोऽब्धिजंविषम् ३१ ईश्वराणांवचःसत्यंतथैवाचरितंक्वचित् ते-
षांयत्स्ववचोयुक्तंबुद्धिमांस्तत्समाचरेत् ३२ कुशलाचरितेनैषामिहस्वार्थोनविद्यते विपर्ययेणवाऽनर्थोनिरहं
कारिणांप्रभो ३३ किमुताखिलसत्वानांतिर्यङ्मर्त्यदिवौकसाम् ईशितुश्चेशितव्यानांकुशलाकुशलान्वयः ३४
यत्पादपंकजपरागनिषेवतृप्तायोगप्रभावविधुताखिलकर्मबंधाः स्वैरंचरंतिमुनयोऽपिननह्यमानास्तस्येच्छयात्तव
पुषःकुतएवबंधः ३५ गोपीनांतत्पतीनांचसर्वेषामेवदेहिनाम् योऽन्तश्चरतिसोऽध्यक्षःक्रीडनेनेहदेहभाक् ३६
अनुग्रहायभूतानांमानुषंदेहमास्थितः भजतेतादृशीःक्रीडायाःश्रुत्वातत्परोभवेत् ३७

स्यपादपंकजपरागस्यनिषेव-
णेनतृप्ताः यद्वा यस्यपादपंकजपरागेनिषेवायेषांतेतथातेचतेतृप्ताश्चेतिभक्ताइत्यर्थः तथाज्ञानिनश्चननह्यमानाः बंधनमप्राप्नुवंतः
परदारत्वंगोपीनामंगीकृत्यपरिहृतम् ३५ इदानींभगवतःसर्वांतर्यामिणःपरदारसेवानामनकाचिदित्याह गोपीनामिति योऽन्तश्चरति
अध्यक्षोबुद्ध्यादिसाक्षीसएवक्रीडनेनदेहभाक्नत्वस्मदादितुल्यः येनदोषःस्यादिति ३६ नन्वेवंचेदाप्तकामस्यनिंदितेकुतःप्रवृत्तिरित्य
तआह अनुग्रहायेति शृंगाररसाकृष्टचेतसोऽतिबाहिर्मुखानपिस्वपरान्कर्त्तुमितिभावः ३७ ७२ ७२ ७२

नन्वन्येऽपिभिन्नाचाराःस्वचेष्टितमेवमेवेतिवदंतितत्राह नासूयन्निति एवंभूतैश्वर्याभावेनथाकुर्वतःपापाज्ज्ञेयाइतिभावः ३८ ब्रह्मरात्रेब्राह्मेमुहूर्त्तेउपावृत्तेप्राप्ते ३९ भगवतःकामविजयरूपरासक्रीडाश्रवणादेःकामविजयमेवफलमाह विक्रीडितमिति अचिरेणधीरःसन्हृद्रोगंकामम् आशुअपहिनोतिपरित्यजतीति ४० सेयंश्रीपरमानंदसेविश्रीधरनिर्मिता श्रीभागवतभावार्थदीपिकादशमाश्रया १ इतिदशमेटीकायांत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ चतुस्त्रिंशेऽहिनाग्रस्तंनंदंहरिरमूमुचत् विद्याध्रंचांगिरःशापाच्छंखचूडंतथाऽवधीत् १ रासोपदेशतःकामंकिंकरीकृत्यकामतः अनुगृण्हन्वशंनिन्येतथाविद्याधराधिपम् २ तदेवंकामानुग्रहसुखेनकामजयंप्रतिपाद्यतथैवविद्याधरजयंप्र-

नासूयन्खलुकृष्णायमोहितास्तस्यमायया मन्यमानाःस्वपार्श्वस्थान्स्वान्स्वान्दारान्व्रजौकसः ३८ ब्रह्मरात्रउपावृत्तेवासुदेवानुमोदिताः अनिच्छत्योययुर्गोप्यःस्वगृहान्भगवत्प्रियाः ३९ विक्रीडितंव्रजवधूभिरिदंचविष्णोःश्रद्धान्वितोऽनुशृणुयादथवर्णयेद्यः भक्तिंपरांभगवतिप्रतिलभ्यकामंहृद्रोगमाश्वपहिनोत्यचिरेणधीरः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरासक्रीडावर्णनंनामत्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ३३ श्रीशुकउवाच एकदादेवयात्रायांगोपालाजातकौतुकाः अनोभिरनडुद्युक्तैःप्रययुस्तेऽम्बिकावनम् १ तत्रस्नात्वासरस्वत्यांदेवंपशुपतिंविभुम् आनर्चुरर्हणैर्भक्त्यादेवींचनृपतेऽम्बिकाम् २ गावोहिरण्यंवासांसिमधुमध्वन्नमादृताः ब्राह्मणेभ्योददुःसर्वेदेवोनःप्रीयतामिति ३ ऊषुःसरस्वतीतीरेजलंप्राश्यधृतव्रताः रजनींतांमहाभागानंदसुनंदकादयः ४ कश्चिन्महानहिस्तस्मिन्विपिनेऽतिबुभुक्षितः यदृच्छयागतोनंदंशयानमुरगोऽग्रसीत् ५ सचुक्रोशाहिनाग्रस्तःकृष्णकृष्णमहानयम् सर्प्पोमांग्रसतेतातप्रपन्नंपरिमोचय ६ तस्यचाक्रंदितंश्रुत्वागोपालाःसहसोत्थिताः ग्रस्तंचदृष्ट्वाविभ्रांताःसर्प्पंविव्यधुरुल्मुकैः ७ अलातैर्दह्यमानोऽपिनामुंचत्तमुरंगमः तमस्पृशत्पदाऽभ्येत्यभगवान्सात्वतांपतिः ८

तिपादयितुंतत्प्रसंगंदर्शयति एकदेति १ २ गावःगाः मधुमधुरंमध्वन्नंमधुनासहितमन्नम् ३ जलमात्रंप्राश्योपोषिताः तांनिशांतत्रऊषुःन्यवसन् ४ महानहिरजगरःउरगःउरसागच्छन्नित्यलक्षितत्वमुक्तम् अग्रसीत्जग्रास ५ ६ विव्यधुः ताडयामासुःउल्मुकैर्ज्वलत्काष्ठैः ७ अलातैःतैरेवोल्मुकैःहन्यमानोऽपितंनंदंयदानामुंचत्तदाभगवान्पदानमस्पृशत् ८ छ छ

भगवतश्चरणस्पर्शमात्रेणैवहताशुभः विद्याधरैरर्चितंपूजितम् ९ गोपेषात्मनऐश्वर्यप्रकाशयितुमविद्वानिवतमपृच्छत् दीप्यमानेनवपुषा
समवस्थितम् १० यःपरयाशोभयाप्रकाशतेसभवान्कइति ११ १२ प्राहसंउपहसितवानस्मि प्रलब्धैरुपहसितैः मदीयेनैवपापेननिमित्तेन १३
यन्यतःशापात् १४ आपृच्छेस्वंलोकंगंतुमनुज्ञांयाचे हेअमीवहन् दुःखनाशन १५ १६ १७ १८ १९ अहिदेहंनिहत्यैवं·

सवैभगवतःश्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः भेजेसर्पवपुर्हित्वारूपंविद्याधरार्चितम् ९ तमपृच्छद्धृषीकेशःप्रणतंसमुप
स्थितम् दीप्यमानेनवपुषापुरुषंहेममालिनम् १० कोभवान्परयालक्ष्म्यारोचतेऽद्भुतदर्शनः कथंजुगुप्सितामेता
गतिंवाप्रापितोऽवशः ११ सर्पउवाच अहंविद्याधरःकश्चित्सुदर्शनइतिश्रुतः श्रियास्वरूपसंपत्त्याविमानेना
चरन्दिशः १२ ऋषीन्विरूपानंगिरसःप्राहसंरूपदर्पितः तैरिमांप्रापितोयोनिंप्रलब्धैःस्वेनपाप्मना १३ शापोमेऽनु
ग्रहायैवकृतस्तैःकरुणात्मभिः यदहंलोकगुरुणापदास्पृष्टोहताशुभः १४ तंत्वाहंभवभीतानांप्रपन्नानांभयापहम्
आपृच्छेशापनिर्मुक्तःपादस्पर्शादमीवहन् १५ प्रपन्नोऽस्मिमहायोगिन्महापुरुषसत्पते अनुजानीहिमांदेवस
र्वलोकेश्वरेश्वर १६ ब्रह्मदंडाद्विमुक्तोऽहंसद्यस्तेऽच्युतदर्शनात् यन्नामगृण्हन्नखिलान्श्रोतॄनात्मानमेवच १७
सद्यःपुनातिकिंभूयस्तस्यस्पृष्टःपदाहिते इत्यनुज्ञाप्यदाशार्हंपरिक्रम्याभिवंद्यच सुदर्शनोदिवंयातःकृच्छ्रान्नंदश्च
मोचितः १८ निशम्यकृष्णस्यतदात्मवैभवंव्रजौकसोविस्मितचेतसस्ततः समाप्यतस्मिन्नियमंपुनर्व्रजंनृपाययुस्त
त्कथयंतआदृताः १९ कदाचिदथगोविंदोरामश्चाद्भुतविक्रमः विजह्रतुर्वनेरात्र्यांमध्यगौव्रजयोषिताम् २० उप
गीयमानौललितंस्त्रीजनैर्बद्धसौहृदैः स्वलंकृतानुलिप्तांगौस्रग्विणौविरजोऽबरौ २१ निशामुखंमानयंतावुदितोडु
पतारकम् मल्लिकागंधमत्तालिजुष्टंकुमुदवायुना २२ जगतुःसर्वभूतानांमनःश्रवणमंगलम् तौकल्पयंतौयुगपत्
स्वरमंडलमूर्च्छितम् २३

प्रागुन्मत्तंसुदर्शनम् तद्वदुन्मादिनंकृष्णःशंखचूडमताडयत् १ तत्संगमाह कदाचिदिति २० विरजोंऽबराविति विरजसानिर्मलेअंबरेययोस्तौ २१ किंच निशाप्रवेशंसत्कुर्वंतौ उदितउडुपस्तारकाश्चयस्मिन्तत् मल्लिकागंधेनमत्ताअलयोयस्मिन्तत् २२
अनिबद्धत्वादन्यैर्युगपत्कल्पयितुमशक्यमपितौस्वरमंडलमूर्च्छितंयुगपत्कल्पयंतौ मनःश्रवणयोर्मंगलंयथाभवतितथाजगतुः अगायतामिति २३

मूर्च्छितास्तद्गीतलीनचित्ताः स्रंसत् भ्रश्यत् दुकूलं यस्मात्तमात्मानं देहम् स्रस्ताः केशेभ्यः स्रजो यस्य तत्च ततो नाविदन् २४ २५ निरीक्षतोः निरीक्ष्यमाणयोः तौ नाथौ यस्य तत् प्रमदाजनं कालयामास २६ दस्युना व्याघ्रेण २७ माभैष्ट भयं न प्राप्नुतेत्यभयवाचौ २८ २९ ३० शिरसा सह चूडामणिं जहारेत्यर्थः ३१ ३२ इति दशमे टीकायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ३४ पंचत्रिंशे वनं याते कृष्णे गोकुलयोषितः युग्मश्लोकानुगीते

गोप्यस्तद्गीतमाकर्ण्य मूर्च्छिता नाविदन्नृप स्रंसद्दुकूलमात्मानं स्रस्तकेशस्रजं ततः २४ एवं विक्रीडितोः स्वैरं गायतोः संप्रमत्तवत् शंखचूड इति ख्यातो धनदानुचरोऽभ्यगात् २५ तयोर्निरीक्षतो राजंस्तन्नाथं प्रमदाजनम् क्रोशंतं कालयामास दिश्युदीच्यामशंकितः २६ क्रोशंतं कृष्ण रामेति विलोक्य स्वपरिग्रहम् यथा गा दस्युना ग्रस्ता भ्रातरावन्वधावताम् २७ माभैष्टेत्यभयारावौ शालहस्तौ तरस्विनौ आसेदतुस्तं तरसा त्वरितं गुह्यकाधमम् २८ स वीक्ष्य तावनुप्राप्तौ कालमृत्यू इवोद्विजन् विसृज्य स्त्रीजनं मूढः प्राद्रवज्जीवितेच्छया २९ तमन्वधावद्गोविंदो यत्र यत्र स धावति जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तस्थौ रक्षन्स्त्रियो बलः ३० अविदूर इवाभ्येत्य शिरस्तस्य दुरात्मनः जहार मुष्टिनैवांग सह चूडामणिं विभुः ३१ शंखचूडं निहत्यैवं मणिमादाय भास्वरम् अग्रजायाददत्प्रीत्या पश्यंतीनां च योषिताम् ३२ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे शंखचूडवधो नाम चतुस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः ३४ श्रीशुक उवाच गोप्यः कृष्णे वनं याते तमनुद्रुतचेतसः कृष्णलीलाः प्रगायंत्यो निन्युर्दुःखेन वासरान् १ गोप्य ऊचुः वामबाहुकृतवामकपोलो वल्गितभ्रुरधरार्पितवेणुम् कोमलांगुलिभिराश्रितमार्गं गोप्य ईरयति यत्र मुकुंदः २

न निन्युर्दुःखेन वासरान् १ एवं रात्रिषु कृष्णेन स्वैरमभिरमितानां दिवा तद्विरहितानामनुगीतेन दिननिस्तारप्रकारमाह गोप्य इति दुःखेन कृच्छ्रेण १ वामबाहुकृतवामकपोल इत्यादीनि द्वादश युग्मानि हे गोप्यः वामे बाहौ तन्मूले कृतः अर्पितः वामकपोलो येन सः वल्गितेन र्तिते भ्रुवौ येन सः वल्गितभ्रुः मुकुंदः अधरे अर्पितं वेणुं कोमलाभिरंगुलिभिराश्रिता मार्गाः सप्तस्वरच्छिद्राणि यस्य तम् यत्र यदा ईरयति वादयति २ ६ ६ ६ ६ ६ ६

तदाव्योमयानानांसिस्थानांवनिताः सिद्धैःस्वपतिभिःसहवर्त्तमानाअपितद्वेणुवादितमुपधार्याकर्ण्यप्रथमंविस्मिताः ततः काममार्गणेभ्यः समर्पितानिचित्तानियाभिस्तास्तत्परवशाइत्यर्थः सलज्जाःसत्यः कश्मलंमोहंययुः अत्रलिंगम् अपस्मृताःविस्मृताः नीव्योयाभिरिति अतएवंभूतस्यकृष्णस्यविरहंकथंसहामइतिसर्वत्रवाक्यशेषः ३ हंतहे अबलाः इदंचित्रंशृणुत हारहासः हारवद्विशदोहासोयस्यसः यद्वा वेणुवादनेन अधोवदनेनहसतः हारेषुस्फुरन्हासोयस्यसः यद्वा हारवद्वक्षसिशोभमानोहासोयस्यसः यद्वा हाराणांहासइवविशदास्फूर्तिर्यस्मिन्नुरसीति उरसिस्थिराविद्युदिवलक्ष्मीर्यस्यसः यर्हियदाकूजितवेणुर्नादितवेणुर्भवति ४ तदाव्रजेवृषामृगाः गावश्चवेणुवाद्येनहृतानिचेतांसियेषांतेआरात्दूरादेवदंतैर्दष्टाः कवलाग्रासायैस्तेधृताउत्तंभिताःकर्णायैस्तेनिद्रिताइवलिखितंचित्रमिवचासन् अविदुषांतिरश्चामिदमतिचित्रमित्यर्थः ५ किंच अचेतनास्तुसरित्स्रुतदतीवचित्रमित्याहुः हेआलिसखि बर्हिणोमयूरस्यस्तबकाःमयूरपिच्छाः धातवोगैरिकादयश्चपलाशानिपल्लवाश्चतैर्बद्धश्चासौमल्लानांपरिबर्हःपरिकरस्तंविडंबयतिअनुकरोतीतितथासमुकुंदः गोपैः सहवेणुनेतिउपरितनमत्रापिज्ञातव्यम् यत्रयदागाःसम्यगाह्वयति ६ तर्हितदातद्ध्वनिश्रवणात् अनिलेनानीतंतस्यपदांबुजरजःस्पृहयंत्यइवभग्नगतयःसरितःवैनिश्चितंवयमिवताअपिअबहुपुण्याः यतोनप्राप्नुवंति केवलंप्रेम्णावेपिताःकंपिताःभुजाःतरंगाःयासांताः स्तिमितानिश्चलाआपोयासांताःगोप्योऽपिलोचनयोस्तिमितजलाभवंतीति ७ स्थावरेष्वप्यतिचित्रंदृश्यतइत्याहुः अनुचरैर्गोपैर्देवादिभिर्वा मुग्धानांवाक्यमादिपुरुषइवेति अचलभूतिर्निश्चलश्रीः वेणुनातत्तन्नाम्नांगानेन ८

व्योमयानवनिताःसहसिद्धैर्विस्मितास्तदुपधार्यसलज्जाः काममार्गणसमर्पितचित्ताःकश्मलंययुरपस्मृतनीव्यः ३ हंतचित्रमबलाःशृणुतेदंहारहासउरसिस्थिरविद्युत् नंदसूनुरयमार्त्तजनानांनर्मदोयर्हिकूजितवेणुः ४ वृंदशोव्रजवृषामृगगावोवेणुवाद्यहृतचेतसआरात् दंतदष्टकवलाधृतकर्णानिद्रितालिखितचित्रमिवासन् ५ बर्हिणस्तबकधातुपलाशैर्बद्धमल्लपरिबर्हविडंबः कर्हिचित्सबलआलिसगोपैर्गाःसमाह्वयतियत्रमुकुंदः ६ तर्हिभग्नगतयःसरितोवैतत्पदांबुजरजोऽनिलनीतम् स्पृहयतीर्वयमिवाबहुपुण्याःप्रेमवेपितभुजास्तिमितापः ७ अनुचरैःसमनुवर्णितवीर्यआदिपूरुषइवाचलभूतिः वनचरोगिरितटेषुचरंतीर्वेणुनाह्वयतिगाःसयदाहि ८

[illegible]
तत्पतीनामपितथैवानंदइतिभावः एतानिविष्णुभक्तिलक्षणानि ९ किंच सरसिकमलवनेषु विहरतांपक्षिणामप्याकर्षणंतद्गीतंकिंपुनर-
न्येषामित्याहुः दर्शनीयतिलकइति दर्शनीयस्तिलकोयस्य दर्शनीयानांसुंदराणांमध्येमुख्यइतिवावनमालासुयादिव्यगंधातुलसीतस्याः
मधुनामत्तैः अलिकुलैः अलघुउच्चैरभीष्टमनुकूलंगीतमाद्रियन् आदरेणगृण्हन्यर्हिअधरेसंधितवेणुर्भवति १० तर्हियेसरसिसारसहंसाः
अन्येचविहंगास्तेचारुणागीतेनहृतचेतसएत्यतत आगत्यहरिमुपासत अभजन् तत्समीपेउपविविशुर्वा हंतेतिविषादे ११ मेघोपिहरिं
सेवतइत्याहुःसहबलइति भोव्रजदेव्योगोप्यःसहबलःसरामः कृष्णः स्रग्भिर्निर्मिताभ्यामवतंसाभ्यांकर्णभूषणाभ्यांविलासोयस्य यद्वा मु

वनलतास्तरव आत्मनिविष्णुंव्यंजयंत्यइवपुष्पफलाढ्याः प्रणतभारविटपामधुधाराःप्रेमहृष्टतनवःससृजुःस्म
९ दर्शनीयतिलकोवनमालादिव्यगंधतुलसीमधुमत्तैः अलिकुलैरलघुगीतमभीष्टमाद्रियन्यर्हिसंधितवेणुः
१० सरसिसारसहंसविहंगाश्चारुगीतहृतचेतसएत्य हरिमुपासततेयतचित्ताहंतमीलितदृशोधृतमौनाः ११ स
हबलःस्रगवतंसविलासःसानुषुक्षितिभृतोव्रजदेव्यः हर्षयन्यर्हिवेणुरवेणजातहर्षउपरंभतिविश्वम् १२ म
हदतिक्रमणशंकितचेतामंदमंदमनुगर्ज्जतिमेघः सुहृदमभ्यवर्षत्सुमनोभिश्छाययाचविदधत्प्रातपत्रम् १३
विविधगोपरसेषुविदग्धोवेणुवाद्यउरुधानिजशिक्षाः तवसुतःसतियदाधरबिंबेदत्तवेणुरनयत्स्वरजातीः १४

क्ताफलस्रगापीडेनविलासोयस्येति क्षितिभृतःसानुषुगिरेस्तटेषुवर्त्तमानःस्वयंजातहर्षःविश्वंहर्षयन्यदावेणुरवेणउपरंभति निनादयति
नादेनपूरयतीत्यर्थः १२ तदामेघःमहतःकृष्णस्यातिक्रमणेशंकितंचेतोयस्यसः नपुरतोयातिनचोच्चैर्गर्जति किंतु तत्रैवस्थितःसन्वेणुरवमनुमंदंमंदं
गर्ज्जति किंच सुहृदंविश्वार्त्तिहरणादिसाम्यात्सुहृत्कृष्णस्तंसुमनोभिरभ्यवर्षत् अदृश्यैर्देवैःक्रियमाणंकुसुमवर्षमेघेकल्पयित्वोक्तम् तुषारोवाकुसु
मतयाकल्पितःसएववादेवतारूपोऽभ्यवर्षदिति प्रतपादातपात्त्रायतइतिप्रतपत्रंछत्रंतच्छाययाकुर्वन्निति १३ अपिच महदेतदाश्चर्यमित्याहुःविविधेति
हेसतियशोदेतवसुतःनानागोपक्रीडासुविदग्धोनिपुणोवेणुवाद्येविषयेनिजैवशिक्षायासुताः स्वेनोत्प्रेक्षितानत्वन्यतःश्रुताइत्यर्थः स्वरजातीर्निषादऋ
षभादिस्वरालापभेदान् अनयन् उन्नीतवान् १४ ७

तन्ताः स्वरजातीः सवनशः मंद्रमध्यमतारभेदेनयतोगीतध्वनिरागतः ततश्चानताकंधराश्चित्तंचयेषांतेउपधार्यसमाकर्ण्यकवयः कोविदाअपिननिश्चितंतत्त्वंतद्भेदोयैस्तेकश्मलंमोहंययुरिति १५ अस्माकंतुमोहंकिंब्रूमइत्याहुः निजपदाब्जदलैरितिध्वजादीनिविचित्राणिललामानिचिन्हानियेषांतैः निजानिपदान्येवाब्जदलानितैर्व्रजभुवः खुरतोदंखुराक्रमणव्यथांशमयन् वर्ष्मणादेहेनधुर्योगजः तद्वद्गतिर्यस्यसकृष्णोवादितवेणुःसन् १६ यद्व्रजतितेननिमित्तेनसविलासवीक्षणेनार्पितोमनोभववेगोयासुताःवयम् कुजाद्वृक्षास्तेषांगतिंगमिताः सत्यःमोहेननविदामः कबरंवावसनंवेति १७ किंच मणिधरःमणीन्ग्रथितान्गोगणनार्थंधरतीतिमणिधरः क्वचिद्देशेएतैर्मणिभिर्गाःआसमंताद्गणयन् तथादयितगंधायातुलसीतस्याःमालयासहवर्त्तमानः प्रणयिनःप्रियस्यानुचरस्यांसेभुजंप्रक्षिपन्यत्रयदाकदाचित् अगायत १८ तदाक्वणितवेणुरवेण

सवनशस्तदुपधार्यसुरेशाःशक्रशर्वपरमेष्ठिपुरोगाः कवयआनतकंधरचित्ताःकश्मलंययुरनिश्चिततत्त्वाः १५ निजपदाब्जदलैर्ध्वजवज्रनीरजांकुशविचित्रललामैः व्रजभुवःशमयन्खुरतोदंवर्ष्मधुर्यगतिरीडितवेणुः १६ व्रजतितेनवयंसविलासवीक्षणार्पितमनोभववेगाः कुजगतिंगमितानविदामःकश्मलेनवसनंकबरंवा १७ मणिधरःक्वचिदागणयन्गामालयादयितगंधतुलस्याः प्रणयिनोऽनुचरस्यकदांसेप्रक्षिपन्भुजमगायतयत्र १८ क्वणितवेणुरववंचितचित्ताःकृष्णमन्वसतकृष्णगृहिण्यः गुणगणार्णमनुगत्यहरिण्योगोपिकाइवविमुक्तगृहाशाः १९ कुंददामकृतकौतुकवेषोगोपगोधनवृतोयमुनायाम् नंदसूनुरनघेतववत्सोनर्मदःप्रणयिनांविजहार २०

वंचितानि अपहृतानिचित्तानियासांताः कृष्णाहरिणस्यगृहिण्योभार्याःगुणगणार्णंगुणगणसमुद्रंकृष्णमनुगत्यप्राप्यताःकृष्णमेवान्वसतअन्वासत नन्यवर्त्ततइत्यर्थः कुतोयतोविमुक्तागृहाशायाभिस्तागोपिकाइवता अपिह्येवमेवान्वासतेति १९ तदेवंवृंदावनप्रदेशेषुक्रीडिलासायान्हेगोधनानिपरावर्त्ययमुनायांक्रीडतस्तस्यसौभाग्यमनुवर्णयंति कुंदेति कुंददामकृतकौतुकवेषइतिगोपीनामुत्सवायकुंददामभिः कृतः कौतुकेनउत्सवेनवेषोऽलंकारोयेनसः हे अनघेयशोदेतववत्सःपुत्रः नंदसूनुः कृष्णः यद्वा सहैवबल्वः कथयंत्यः काश्चित्तववत्सइतिकाश्चिन्नंदसूनुरितिचाहुः नर्मदः हर्षदःसन्यदाविजहार क्रीडतिस्म २० छ छ छ

श्रीमज्जगदीश्वरायनमः श्रीगोपालोविजयते छ छ छ छ छ

नदामलयजस्पर्शनमलयजस्यच दनस्यवस्तुराभिः शीतश्चयः सस्पर्शस्तेनतत्कृष्णमानयन् अनुकूलयथातथाउपवाति वीजयति यद्वा मलय-
जोदक्षिणोवायुः यद्वा मलयजस्यकृष्णोनस्वांगेऽनुलिप्तस्यस्पर्शेनमानयन्इति किंच बंदिनइवस्तावकाः संतः गंधर्वादिगणाः वाद्यगीतपुष्पवर्षा
दिभिः परिवव्रुः परितउपासत २१ आयांतमालोक्यहृष्यंत्यः परस्परमूचुः वत्सलइति व्रजस्यगवांच यद्वा व्रजेनिबद्धानांगवामनुकंप्यानामस्मा
कमित्यर्थः वत्सलः हितकृत् कुतः यत्यस्मात् अगध्रः अगंधरतीतिगोवर्द्धनोद्धरणः बहुशोरक्षणस्योपलक्षणमेतत् वृद्धैर्ब्रह्मादिभिःसेर्ष्य
म् पथीतिवंद्यमानचरणःसायशीघ्रमागंतुंनददतीत्यर्थः उपोह्यएकीकृत्य गीतयुक्तोवेणुर्यस्यसः २२ श्रमयुक्तयाऽपिकांत्यानेत्राणांहर्षमुन्नय
न् उच्चैःप्रापयन्खुररजोभिः छुरिताव्याप्ताःस्रजोयस्य सुहृदामस्माकमाशिषः मनोरथस्यादित्सयादातुमिच्छयादेवक्याजठरेभवतीतितथासएष

मंदवायुरनुवात्यनुकूलंमानयन्मलयजस्पर्शेन बंदिनस्तमुपदेवगणायेवाद्यगीतबलिभिःपरिवव्रुः २१ वत्सलोव्र
जगवांयदगध्रोवंद्यमानचरणःपथिवृद्धैः कृत्स्नगोधनमुपोह्यदिनांतेगीतवेणुरनुगेडितकीर्तिः २२ उत्सवंश्रमरुचाऽपि
दृशीनामुन्नयन्खुररजश्छुरितस्रक् दित्सयैतिसुहृदाशिषएषदेवकीजठरभूरुडुराजः २३ मदविघूर्णितलोचनईष
न्मानदःस्वसुहृदांवनमाली बदरपांडुवदनोमृदुगंडंमंडयन्कनककुंडललक्ष्म्याः २४ यदुपतिर्द्विरदराजविहा
रोयामिनीपतिरिवैषदिनांते मुदितवक्त्रउपयातिदुरंतमोचयन्व्रजगवांदिनतापम् २५ श्रीशुकउवाच ए
वंव्रजस्त्रियोराजन्कृष्णलीलानुगायतीः रेमिरेऽहस्सुतच्चित्तास्तन्मनस्कामहोदयाः २६

उडुराजश्चंद्रः निर्वृतिहेतुत्वेनसए
षएतीति २३ अतिसंभ्रमेणकाश्चित्समीपमायांतंकथयंति ईषन्मदेनविघूर्णितेविह्वलितेलोचनेयस्यसः बदरपांडुवदनः ईषत्पक्वबदरव
त्पांडुरंवदनंयस्यसः अत्रहेतुः कनककुंडलयोर्लक्ष्म्याकांत्यामृदौकोमलौ गंडौयस्मिंस्तद्वदनंमंडयन्निति कोमलगंडस्थलंवाशोभयन्निति २४
यदुपतिरितिदेवकीजठरभूरितिचप्रागयंवसुदेवस्यक्वचिज्जातस्तवात्मजइत्यादिगर्गवाक्यप्रसिद्ध्योक्तम् यद्वा सरकउदेयिवान्सात्वतांकुलइ-
तिवत्ज्ञात्वाकाश्चिद्वदंतीति गजेंद्रलीलः गजेंद्रगतिरितिवा चंद्रइवप्रसन्नवक्त्रः व्रजगवामस्माकमनंतंदिनतापंचशमयन्उपयाति एषस
मीपमायातीति २५ एवंविरहदुःखेनापितु अहोकृष्णलीलाएवगायंत्यः तस्मिन्चित्तंचेतनाजीवितंयासांतास्तस्मिन्नेवमनःसंकल्परूपंया-
सांताः अतोमहानुदयउत्सवोयासांता अहःस्वपिरेमिरे २६ ७ ७ ७ ७ ७

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांपंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ षट्त्रिंशेतुहतेरिष्टेनारदोक्त्याबलाच्युतौ वसुदेवसुतौज्ञात्वाकंसोऽक्रूरंसमादिशत् १ गोपीरासांतरायांतंशंखचूडंनिहत्यशः अहन्गोपीमहानंदासहदुष्टमरिष्टकम् २ एवंदेवगंधर्वादिगीतवाद्यकुसुमवर्षादिभिः कृष्णंप्राप्तंदृष्ट्वाव्रजस्यपरमोत्सवेवर्त्तमानेतद्विरुद्धार्थांतराधिकारार्थमथशब्दः तर्हितदावृषभाकृतिरसुरस्तंवर्णयतिसार्द्धत्रयेण महांतौककुत्कायौयस्य खुरैर्विदारितांमहींकंपयन् १ रंभमाणः वृषभजातिशब्दंकुर्वन् विलिखन्विदारयन्उद्यम्यऊर्ध्वंकृत्वा वप्राणितटानिउत्क्षिपन् २ किंचित्किंचित्शकृन्मध्येमध्येईषत्ईषत्पुरीषंमुंचन् तथामूत्रयन्मूत्रमुत्सृजन् स्तब्धलोचनः अनिमिषलोचनः ३ यस्यध्वनिनागवांनारीणांच तत्रआचतुर्थाद्भवेत्स्रावःपातः पंचमषष्ठयोः अतऊर्ध्वंप्रसूतिःस्यादितिविभागः ककुदिगलपृष्ठशृंगे ४ ५ कृष्णकृष्ण

इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेवृंदावनक्रीडागोपिकागीतंनामपंचत्रिंशोऽध्यायः ३५ श्रीशुकउवाच
अथतर्ह्यागतोगोष्ठमरिष्टोवृषभासुरः महींमहाककुत्कायः कंपयन्खुरविक्षताम् १ रंभमाणःखरतरंपदाचविलिखन्महीम् उद्यम्यपुच्छंवप्राणिविषाणाग्रेणचोद्धरन् २ किंचित्किंचित्शकृन्मुंचन्मूत्रयन्स्तब्धलोचनः यस्यनिर्ह्रादितेनांगनिष्ठुरेणगवांनृणाम् ३ पतंत्यकालतोगर्भाःस्रवंतिस्मभयेनवै निर्विशंतिघनायस्यककुद्यचलशंकया ४ तंतीक्ष्णशृंगमुद्वीक्ष्यगोप्योगोपाश्चतत्रसुः पशवोदुद्रुवुर्भीताराजन्संत्यज्यगोकुलम् ५ कृष्णकृष्णेतितेसर्वेगोविंदंशरणंययुः भगवानपितद्वीक्ष्यगोकुलंभयविद्रुतम् ६ माभैष्टेतिगिराश्वास्यवृषासुरमुपाह्वयत् गोपालैःपशुभिर्मंदत्रासितैःकिमसत्तम ७ बलदर्पहाहंदुष्टानांत्वद्विधानांदुरात्मनाम् इत्यास्फोट्याच्युतोऽरिष्टंतलशब्देनकोपयन् ८ सख्युरंसेभुजाभोगंप्रसार्यावस्थितोहरिः सोऽप्येवंकोपितोऽरिष्टःखुरेणावनिमुल्लिखन् उद्यत्पुच्छभ्रमन्मेघः क्रुद्धःकृष्णमुपाद्रवत् ९ अग्रन्यस्तविषाणाग्रःस्तब्धासृक्लोचनोऽच्युतम् कटाक्षिप्याद्रवत्तूर्णमिंद्रमुक्तोऽशनिर्यथा १०

रक्षेति ६ ७ एवंवदन् आस्फोट्यकरतलेनबाहुमाहत्यतेनतलशब्देनकोपयन् ८ भुजाभोगंभुजाभुजःसएवभोगःसर्पदेहः तंसर्पदेहाकारंभुजमित्यर्थः स्वयमच्युतः अन्यान्दुष्टान्हरतिइतिहरिःउद्यताऊर्ध्वंगच्छतापुच्छेनभ्रमंतोमेघायस्मिन् ९ अग्रेन्यस्तेविषाणाग्रेयेनसः स्तब्धेअसृक्तुल्येलोचनेयस्यसः कटाक्षिप्यकटाक्षेणतिर्यक्निरीक्ष्य १० ध्र॰ ध्र॰ ध्र॰

प्रत्यपोवाह प्रतिलोमंव्यनुदत् ११ अपविद्धः अपक्षिप्तः आपतत् आद्रवत् स्विन्नानिस्वेदयुक्तानिसर्वांगानियस्यसः क्रोधमूर्च्छितः क्रोधेनव्याप्तः १२ कृत्वाविषाणमुत्पाट्यतेनैवजघानसचापतत् १३ मूत्रंचशकृच्चमूत्रशकृत् एकवद्भावः तदुभयंसमुत्सृजन्नित्यर्थः पादांश्चक्षिपन्इतस्ततश्चालयन् अनवस्थितेक्षणः प्रचलितनेत्रः कृच्छ्रंकष्टंजगाम अथनिर्ऋतेर्मृत्योः क्षयंनिवासंजगाम कृच्छ्रंयथाभवतितथामृतइतिवा १४ नयनोत्सवः नयनानांमूर्तिमानुत्सवः १५ कामंव्रजेवसंतंतंकृष्णंतेनतुविस्मृतम् नारदःस्मारयामासकंसंदूतगिरैवतु नदा

गृहीत्वाशृंगयोस्तंचअष्टादशपदानिसः प्रत्यपोवाहभगवान्गजंप्रतिगजोयथा ११ सोपविद्धोभगवतापुनरुत्थायसत्वरः आपतत्स्विन्नसर्वांगोनिःश्वसन्क्रोधमूर्च्छितः १२ तमापतंतंसनिगृह्यशृंगयोःपदासमाक्रम्यनिपात्यभूतले निष्पीडयामासयथाऽर्द्रमंबरंकृत्वाविषाणेनजघानसोऽपतत् १३ असृग्वमन्मूत्रशकृत्समुत्सृजन् क्षिपंश्चपादाननवस्थितेक्षणः जगामकृच्छ्रंनिर्ऋतेरथक्षयंपुष्पैःकिरंतोहरिमीडिरेसुराः १४ एवंककुद्मिनंहत्वास्तूयमानःस्वजातिभिः विवेशगोष्ठंसबलोगोपीनांनयनोत्सवः १५ अरिष्टेनिहतेदैत्येकृष्णेनाद्भुतकर्मणा कंसायाथाहभगवान्नारदोदेवदर्शनः १६ यशोदायाःसुतांकन्यांदेवक्याःकृष्णमेवच रामंचरोहिणीपुत्रंवसुदेवेनबिभ्यता १७ न्यस्तौस्वमित्रेनंदेवैयाभ्यांतेपुरुषाहताः निशम्यतद्भोजपतिःकोपात्प्रचलितेंद्रियः १८ निशातमसिमादत्तवसुदेवजिघांसया निवारितोनारदेनतत्सुतौमृत्युमात्मनः १९ ज्ञात्वालोहमयैःपाशैर्बबंधसहभार्यया प्रतियातेतुदेवर्षौकंसआभाष्यकेशिनम् २० प्रेषयामासहन्येतांभवतारामकेशवौ ततोमुष्टिकचाणूरशलतोशलकादिकान् २१ अमात्यान्हस्तिपांश्चैवसमाहूयाहभोजराट् भोभोनिशम्यतामेतद्वीरचाणूरमुष्टिकाः २२

ह अरिष्टइति देवदर्शनः देवर्षिः यद्वा एवंकथितेएवंभविष्यतीतिसाक्षाद्देवदेववत्दर्शनंज्ञानंयस्यसः १६ आतेनैवनारदेनोक्तमाह यशोदायाइति देवक्याअष्टमगर्भत्वेनप्रसिद्धांकन्यांयशोदायाःसुतामाह यशोदायाःसुतत्वेनप्रसिद्धंकृष्णंदेवक्याःसुतमाह रोहिणीपुत्रंरामंचदेवक्याःसप्तमंसुतमाह यद्वा नंदसुतत्वेनप्रसिद्धंरामंचवसुदेवभार्यायाःरोहिण्याःपुत्रमाह तौवसुदेवसुतौचेत्कथंव्रजंगतौतत्राह वसुदेवेनेति १७ १८ निवारितइति हतेवसुदेवेतौपलायेताम् अतोमावध्यतामिति मंत्रंवदतानारदेननिवारितइति १९ २० २१ २२

मल्लंसंप्रतिदर्शितः विधात्रानारदेनवा २३ व्रजंगंतुमुद्यतौतावाह भवद्भ्यामिति मंचाउत्तुंगस्तंभादिरचितस्थानानि २४ २५ अहितौशत्रू मी ढुषेवरदाय २६ अर्थतंत्रज्ञः अर्थसिद्धांतमेवजानातीति २७ हेदानपतेअक्रूर मैत्रंमित्रकृत्यंत्वयाक्रियताम् त्वत्तोऽन्यआदृतःसादरोहिततमश्च नविद्यतइति २८ २९ ३० तौमेमृत्युर्नितरांसृष्टःवैकुंठसंश्रयैर्विष्णुसंश्रयैर्देवैः ३१ किंततस्तत्राह घातयिष्यतइतिकालकल्पेनमृत्युतुल्येन वै

नंदव्रजेकिलासातेसुतावानकदुंदुभेः रामकृष्णौततोमह्यंमृत्युःकिलनिदर्शितः २३ भवद्भ्यामिहसंप्राप्तौहन्येतां मल्ललीलया मंचाःक्रियंतांविविधामल्लरंगपरिश्रिताः २४ पौराजानपदाःसर्वेपश्यंतुस्वैरसंयुगम् महामात्रत्वया भद्ररंगद्वार्युपनीयताम् २५ द्विपःकुवलयापीडोजहितेनममाहितौ आरभ्यतांधनुर्यागश्चतुर्दश्यांयथाविधि वि शसंतुपशून्मेध्यान्भूतराजायमीढुषे २६ इत्याज्ञाप्यार्थतंत्रज्ञआहूययदुपुंगवम् गृहीत्वापाणिनापाणिंततोऽ क्रूरमुवाचह २७ भोभोदानपतेमह्यंक्रियतांमैत्रमादृतः नान्यस्त्वत्तोहिततमोविद्यतेभोजवृष्णिषु २८ अतस्त्वा माश्रितःसौम्यकार्यगौरवसाधनम् यथेंद्रोविष्णुमाश्रित्यस्वार्थमध्यगमद्विभुः २९ गच्छनंदव्रजंतत्रसुतावानकदुं दुभेः आसातेताविहानेनरथेनानयमाचिरम् ३० निसृष्टःकिलमेमृत्युर्देवैर्वैकुंठसंश्रयैः तावानयसमंगोपैर्नंदा- द्यैःसाभ्युपायनैः ३१ घातयिष्यइहानीतौकालकल्पेनहस्तिना यदिमुक्तौततोमल्लैर्घातयेवैद्युतोपमैः ३२ तयो- र्निहतयोस्तप्तान्वसुदेवपुरोगमान् तद्बंधून्निहनिष्यामिवृष्णिभोजदशार्हकान् ३३ उग्रसेनंचपितरंस्थविरंरा ज्यकामुकम् तद्भ्रातरंदेवकंचयेचान्येविद्विषोमम ३४ ततश्चैषामहीमित्रभवित्रीनष्टकंटका जरासंधोममगुरुर्द्वि विदोदयितःसखा ३५ शंबरोनरकोबाणोमय्येवकृतसौहृदाः तैरहंसुरपक्षीयान्हत्वाभोक्ष्येमहींनृपान् ३६ एतज्ज्ञात्वानयक्षिप्रंरामकृष्णाविहार्भकौ धनुर्मखनिरीक्षार्थंद्रष्टुंयदुपुरश्रियम् ३७ अक्रूरउवाच रा जन्मनीषितंसम्यक्तवस्वावद्यमार्जनम् सिद्ध्यसिद्ध्योःसमंकुर्याद्दैवंहिफलसाधनम् ३८

द्युतोपमैः अशनितुल्यैः ३२ ३३
३४ नष्टकंटकानष्टशत्रुः ननुकतिपयाःसुहृद्वधेननष्टकंटकाकथंस्यादितितत्राहजरासंधइति ३५ ३६ यदुपुरश्रियंद्रष्टुंचेति ३७ तत्रस्वमनी षितंविचारितंसम्यक् स्वावद्यंमरणंतन्मार्जनंतथाऽप्येतावानभिनिवेशोनकार्यइतिभविष्यत्सूचयन्नाह सिद्ध्यसिद्ध्योरिति ३८

पुरुषकारस्यसव्यभिचारतामाह मनोरथानिति ३९ ४० इतिदशमस्कंधेटीकायांषट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ सप्तत्रिंशेहतेकेशिन्यच्युतोभा
विकर्मभिः नारदेनस्तुतःक्रीडन्व्योमासुरमथावधीत् १ वृषवेषासुरंयद्वत्केशिनंहयवेषिणम् कंसप्राणसखंहत्वाकंसंव्यसुमिवाकरोत्
२ केशीत्विति प्रथमश्लोकेनयएवंभूतः केशीत्यनूद्यतंभगवानुपाह्वयत्इतिद्वितीयेनान्वयः महाहयःसन्महींनिर्जरयन्श्लथयन्विदार
यन्नित्यर्थः सटाभिः केसरैः अवधूतानिइतस्ततःक्षिप्तानिअभ्राणिविमानानिचतैःसंकीर्णनभः कुर्वन्हेषितैः अश्वजातिशब्दैर्भीषितम
खिलंविश्वंयेनसः १ २ तद्धेषितैस्तैरतिनिष्ठुरैर्हेषितैर्वालैः पुच्छलोमभिर्विघूर्णिताः परिभ्रामिताः अंबुदायेनतम् आजौसंग्रामार्थम् आ

मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनोदैवहतानपि युज्यतेहर्षशोकाभ्यांतथाप्याज्ञांकरोमिते ३९ एवमादिश्यचाक्रूरंमंत्रिण
श्चविसृज्यसः प्रविवेशगृहंकंसस्तथाऽक्रूरःस्वमालयम् ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरसं
प्रेषणंनामषट्त्रिंशोऽध्यायः ३६ श्रीशुकउवाच केशीतुकंसप्रहितःखुरैर्महींमहाहयोनिर्जरयन्म
नोजवः सटावधूताभ्रविमानसंकुलंकुर्वन्नभोहेषितभीषिताखिलः १ विशालनेत्रोविकटास्यकोटरोबृहद्गलोनी
लमहाघनोपमः दुराशयःकंसहितंचिकीर्षुर्व्रजंसनंदस्यजगामकंपयन् २ तंत्रासयंतंभगवान्स्वगोकुलंतद्धेषितैर्वा
लविघूर्णितांबुदम् आत्मानमाजौमृगयंतमग्रणीरुपाह्वयत्सव्यनदन्मृगेंद्रवत् ३ सतंनिशाम्याभिमुखोमुखेनखं
पिबन्निवाभ्यद्रवदत्यमर्षणः जघानपद्भ्यामरविंदलोचनंदुरासदश्चंडजवोदुरत्ययः ४ तद्वंचयित्वातमधोक्षजोरु
षाप्रगृह्यदोर्भ्यांपरिविध्यपादयोः सावज्ञमुत्सृज्यधनुःशतांतरेयथोरगंतार्क्ष्यसुतोव्यवस्थितः ५

त्मानंकृष्णम् अग्रणीःपुरतोनिर्गतःसन्नुपाह्वयत् स्वसमीपमाजुहाव सचकेशीतन्निशम्यमृगेंद्रवन्नादमकरोत् ३ ततःकेशीतंकृ
ष्णंदृष्ट्वामुखेनखंपिबन्निवमुखंविवृत्याभिमुखःसन्नभिजगाम किंच अत्यमर्षणः अतिकुपितः अत्यंतमसहमानोवाप्रत्युतपद्भ्यांज-
घान दुरासदः अन्यैरभिभवितुमशक्यः दुरत्ययःउद्यतःसन्दुरतिक्रमः अत्रहेतुः चंडजवः चंडः तीव्रःजवोवेगःधावनंयस्य ४ तद्वन
नंवंचयित्वातंचहननायप्रसारितयोः पादयोः हस्ताभ्यांगृहीत्वापरिविध्यभ्रामयित्वाव्यवस्थितः तथैवस्थितोबभूव ५ ६१
श्रीगोवर्धनोद्धारणायनमः ६१ ६१ ६१ ६१ ६१

व्यादायमुखंप्रसार्यवेगेनहरिंप्रत्याद्रवत् सोऽपिहरिः हसन्उत्तरंसव्यंभुजम् निर्भयस्तेदृष्टांतः यथोरगंबिलइति ६ ततःकिंतदाह दंताइ
तिनर्वर्णायभगवद्भुजंस्पृशंतीतितथातेव्यादानेनयेदंताः विवृताः अयोलोहंस्पृशंतीतिस्पृशः यद्वा तप्तमयः अतितप्तलोहादिस्पर्शतोयथे
ति आमयः जलोदरम् ७ लेंडंपुरीषमुत्सृजन् ८ कर्कटिकाफलंहिपक्वंसदत्यंतंविदीर्णंभवतितद्वद्विदीर्णात्तस्यदेहात्विगतप्राणात् अवि
स्मितः गर्वरहितः अयत्नेनहतोऽरिर्येनसः ९ कंसायकृष्णमादिश्यतद्रहस्यादिपैशुनैः कंसघातादिकृष्णस्यकार्यमावेदयन्मुनिः तदाह दे
वर्षिरित्यादिनानचायंसूचकः किंतुसर्वसुहृदित्याह भागवतप्रवरइति १० अस्मद्रहस्यंवैरिणिकंसेसूचितवानितिमाशंकीरित्याह कृष्ण

सलब्धसंज्ञःपुनरुत्थितोरुषाव्यादायकेशीतरसाऽपतद्धरिम् सोऽप्यस्यवक्त्रेभुजमुत्तरंस्मयन्प्रवेशयामासयथो
रगंबिले ६ दंतानिपेतुर्भगवद्भुजस्पृशस्तेकेशिनस्तप्तमयःस्पृशोयथा बाहुश्चतद्देहगतोमहात्मनोयथामयःस
ववृधेउपेक्षितः ७ समेधमानेनसकृष्णबाहुनानिरुद्धवायुश्चरणांश्चविक्षिपन् प्रस्विन्नगात्रःपरिवृत्तलोचनःप
पातलेंडंव्यसृजन्क्षितौव्यसुः ८ तद्देहतःकर्कटिकाफलोपमाद्व्यसोरपाकृष्यभुजंमहाभुजः अविस्मितोऽयत्न
हतारिरुत्स्मयैःप्रसूनवर्षैर्दिविषद्भिरीडितः ९ देवर्षिरुपसंगम्यभागवतप्रवरोनृप कृष्णमक्लिष्टकर्माणंरहस्येतद
भाषत १० कृष्णकृष्णाप्रमेयात्मन्योगेशजगदीश्वर वासुदेवाखिलावाससात्वतांप्रवरप्रभो ११ त्वमात्मासर्व
भूतानामेकोज्योतिरिवैधसाम् गूढोगुहाशयःसाक्षीमहापुरुषईश्वरः १२

कृष्णेत्यादिना अयंभावः त्वमीश्वरोभूभारदैत्यसंहारायावतीर्णोऽसि अतस्तदनुरूपाचरणेनविश्वंपरिपालयेति तत्रत्वयितावत्भयशं
कैवनास्तीत्याह अप्रमेयात्मन् अपरिच्छिन्नरूपयोगेश अचिंत्यप्रभावजगदीश्वरविश्वनियंतः वासुदेव सर्वभूतेषुवर्तमान अखिलावास
सर्वस्याश्रयसंप्रतिसात्वतांप्रवरश्रेष्ठ प्रभोसर्वशक्ते ११ कथमेवंरूपोऽहमितिचेदत आह त्वमात्मेति नहित्वंजीववत्परिच्छिन्नः किंतुसर्वभूता
नामंतरएकोऽनुस्यूतआत्मा अंतरनुस्यूतत्वेदृष्टांतः एधसांकाष्ठानामंतर्ज्योतिरिवेति भूतेषुस्थितोऽपितैर्नदृश्यसइत्याह गूढइति अत्रहेत-
वः गुहाशयःबुद्धेरप्यांतरः किंच साक्षीनहिसाक्षीदृश्यतइत्यर्थः अपिच महापुरुषः अंतःपरिच्छिन्नमतिभिर्नज्ञायसइत्यर्थः तर्हिसर्वां-
तरत्वेकिंप्रमाणमतआह ईश्वरइति नहीश्वरंविनापरतंत्राणांजीवानांप्रवृत्तिर्घटतइत्यर्थः १२ छ छ छ

अहमीश्वरः अन्यत्सर्वमीशितव्यमित्येतदेवकुतइत्यतआह आत्मनेति साधनांतरनिरपेक्षएवात्माश्रयः स्वतंत्रः माययाशक्त्याभवान्गु-
णान्ससृजेसृष्टवान् तैःसृष्टैःगुणैरिदंविश्वंसृजसि अत्सिसंहरसि अवसिपालयसि ननुसृष्ट्यादिक्रियाषट्कारकसाध्यैवदृष्टेत्याह सत्यसं
कल्पइति नहिसंकल्पैकसाध्येबहिःसाधनापेक्षेतिभावः अतस्त्वमीश्वरइत्युपसंहारः १३ प्रस्तुतमाह सत्वमिति भूधरभूतानांभुवंधरतीतिभू
धराराजानस्तद्रूपाणाम् १४ १५ परश्वोऽहनीति अद्यैवाक्रूरएष्यतिश्वोमथुरांगंतासि परश्वश्चाणूरादींश्चत्वयानिहतान्द्रक्ष्यामीतिसिद्धव
न्निर्देशोविज्ञापनप्रकारविशेषः १६ तस्यात्वनुतदनंतरंशंखादीनांशंखः पंचजनः वधंद्रक्ष्यामीतिशेषः भाविनिर्देशमात्रमेतत् नत्वानंतर्यंवि
वक्षितम् १७ १८ भार्ययाजांबवत्यासहस्वधामतः महाकालपुरात् १९ २० द्वारकायामावसन्द्वारकायांवसन्कर्त्ताकरिष्यति २१ असु-

आत्मनात्माश्रयःपूर्वंमाययाससृजेगुणान् तैरिदंसत्यसंकल्पःसृजस्यत्स्यवसीश्वरः १३ सत्वंभूधरभूतानांदै
त्यप्रमथरक्षसाम् अवतीर्णोविनाशायसेतूनांरक्षणायच १४ दिष्ट्यातेनिहतोदैत्योलीलयाऽयंहयाकृतिः य-
स्यहेषितसंत्रस्तास्त्यजंत्यनिमिषादिवम् १५ चाणूरंमुष्टिकंचैवमल्लानन्यांश्चहस्तिनम् कंसंचनिहतंद्रक्ष्येप
रश्वोऽहनितेविभो १६ तस्यानुशंखयवनमुराणांनरकस्यच पारिजातापहरणमिंद्रस्यचपराजयम् १७ उद्वाहंवीरक
न्यानांवीर्यशुल्कादिलक्षणम् नृगस्यमोक्षणंपापात्द्वारकायांजगत्पते १८ स्यमंतकस्यचमणेरादानंसहभार्यया मृत
पुत्रप्रदानंचब्राह्मणस्यस्वधामतः १९ पौंड्रकस्यवधंपश्चात्काशिपुर्याश्चदीपनम् दंतवक्रस्यनिधनंचैद्यस्यचमहा
क्रतौ २० यानिचान्यानिवीर्याणिद्वारकामावसन्भवान् कर्त्ताद्रक्ष्याम्यहंतानिगेयानिकविभिर्भुवि २१ अथतेकाल
रूपस्यक्षपयिष्णोरमुष्यवै अक्षौहिणीनांनिधनंद्रक्ष्याम्यर्जुनसारथेः २२ विशुद्धविज्ञानघनंस्वसंस्थयासमाप्तसर्वा
र्थममोघवांछितम् स्वतेजसानित्यनिवृत्तमायागुणप्रवाहंभगवंतमीमहि २३

ष्यविश्वस्यभूभारस्यवा २२ एवंविज्ञाप्यकृताभिनं
दनंभगवंतंनमस्यतिद्वयेन विशुद्धविज्ञानघनमिति केवलंज्ञानैकमूर्त्तिम् अतएवस्वसंस्थया स्वरूपस्यसम्यक्स्थित्यैवपरमानंदरूपयासम्यगा-
प्ताःसर्वेऽर्थायेनतम् आप्तकामतोक्त्वासत्यसंकल्पतामाह अमोघवांछितमिति ननुवांछाचेदस्तितर्हिदुर्निवारासंसृतिः अतआह स्वतेजसेति
चिच्छक्त्यानित्यनिवृत्तोमायाकार्यरूपोगुणप्रवाहोयस्मात्तम् अतोभगवंतंनिरतिशयैश्वर्यमीमहि शरणंव्रजेमेति २३ ७ ७

ननुत्रिकालज्ञस्त्वंकथंमत्प्रपंचंनजानासि जानासिचेत्कथमगुणप्रवाहंब्रवीषितत्राह त्वामिति ईश्वरमन्यस्यवशयितारंस्वाश्रयमन्यस्य अवश
म् अतः आत्ममायया आत्माधीनयामाययाविनिर्मिता अशेषविशेषामहदाद्याः यादवादिरूपावाकल्पनायेनतंधुर्यश्रेष्ठंनतोऽस्मीति २४ २५
२६ ननुनारदेनव्योमवधोनदृष्टस्तत्कथंव्योमवधप्रसक्तिरितितत्रोच्यते प्रातरेवकेशिवधानंतरंनारदेनोक्तमंगीकृत्यपुनस्तथैवपशून्पालयता
व्योमोहतः यद्वा व्योमवधः पूर्वमेववृत्तोऽपिवेषधारिवधप्रसंगादत्रोच्यतइतिद्रष्टव्यम् केचित्तुनः शंखचूडवधात्पूर्वमेवपठंतिच तमाह एकदेति

त्वामीश्वरंस्वाश्रयमात्ममाययाविनिर्मिताशेषविशेषकल्पनम् क्रीडार्थमद्यात्तमनुष्यविग्रहंनतोऽस्मिधुर्यंयदुवृ-
ष्णिसात्वताम् २४ श्रीशुकउवाच एवंयदुपतिंकृष्णंभागवतप्रवरोमुनिः प्रणिपत्याभ्यनुज्ञातोययौ
तद्दर्शनोत्सवः २५ भगवानपिगोविंदोहत्वाकेशिनमाहवे पशूनपालयत्पालैःप्रीतैर्व्रजसुखावहः २६ एकदातेपशू
न्पालाश्चारयंतोद्रिसानुषु चक्रुर्निलायनक्रीडाश्चोरपालापदेशतः २७ तत्रासन्कतिचिच्चोराःपालाश्चकतिचि
न्नृप मेषायिताश्चतत्रैकेविजह्रुरकुतोभयाः २८ मयपुत्रोमहामायोव्योमोगोपालवेषधृक् मेषायितानपोवाह
प्रायश्चोरायितोबहून् २९ गिरिदर्यांविनिक्षिप्यनीतंनीतंमहासुरः शिलयापिदधेद्वारंचतुःपंचावशेषिताः ३०
तस्यतत्कर्मविज्ञायकृष्णःशरणदःसताम् गोपान्नयंतंजग्राहवृकंहरिरिवौजसा ३१ सनिजरूपमास्थायगिरींद्र
सदृशंबली इच्छन्विमोक्तुमात्मानंनाशक्नोद्ग्रहणातुरः ३२ तंनिगृह्याच्युतोदोर्भ्यांपातयित्वामहीतले पश्यतांदि
विदेवानांपशुमारममारयत् ३३ गुहापिधानंनिर्भिद्यगोपान्निःसार्यकृच्छ्रतः स्तूयमानःसुरैर्गोपैःप्रविवेशस्वगो
कुलम् ३४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेव्योमासुरवधोनामसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७

२७ २८ मेषायितान्मेषवदाचरितान्स्वयंचोरवदाचरितःसन्नपोवाह अपकृष्यनिनाय २९ पिदधेछादितवान् ३० शरणदः आश्रय
प्रदः हरिःसिंहइव ३१ ३२ पशुमारंपशुमारोयथाभवतितथा अनिश्वासमित्यर्थः ३३ भुविगोपैस्तूयमानउपरिवैमानिकैः देवैरिति ३४
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः ३७ अष्टत्रिंशेयथाध्यायन्नक्रूरोगोकुलंगतः तथैवरामकृष्णाभ्यांगृहंनी
त्वासत्कृतः १ प्रातःकेशिवधेवृत्तेद्वादश्यांनिर्गतेमुनौ ततोव्योमेहतेऽक्रूरःसायंगोकुलमागमत् २ ६२ ६१

तदेवंनारदेनकंसवधादिकार्येविज्ञापितेश्रीकृष्णोमथुरांगंतुमुद्यतोवर्त्ततेतदाऽक्रूरोऽपिगोकुलमागमत्इत्याह अक्रूरोऽपीति अपीतिसंभावना याम् १ २ अर्हतेयोग्याय ३ स्वस्यकृष्णस्यदर्शनेऽसंभवमाशंक्यपुनःसंभावयति ममैतदितिद्वयेनविषयात्मनोविषयाविष्टचित्तस्य शूद्रा ज्जन्मयस्यतस्यब्रह्मकीर्त्तनंवेदोच्चारणंयथेति ४ यद्वा मैवंकिंतुअधमस्यनीचस्यापिममस्यादेव कुतइत्यतआह क्रियमाणःकालनद्येति अ यंभावः यथानद्याक्रियमाणानांतृणादीनांमध्येकिंचित्कदाचित्तरतिकूलंप्राप्नोतितथाकर्मवशेनकालेनक्रियमाणानांजनानांजीवानामपिम- ध्येकश्चित्तरेदितिसंभवतीति ५ अतोनयाप्रवृत्त्यैवममामंगलंध्रुवंनष्टमेवज्ञायते भवोजन्मचसफलंजातमिति यद्यतः नमस्करिष्यामि ६

श्रीशुकउवाच अक्रूरोऽपिचतांरात्रिंमधुपुर्यांमहामतिः उषित्वारथमास्थायप्रययौनंदगोकुलम् १ गच्छन्प थिमहाभागोभगवत्यंबुजेक्षणे भक्तिंपरामुपगतएवमेतदचिंतयत् २ किंमयाचरितंभद्रंकिंतप्तंपरमंतपः किंवाऽथा प्यर्हतेदत्तंयद्द्रक्ष्याम्यद्यकेशवम् ३ ममैतद्दुर्लभमन्यउत्तमश्लोकदर्शनम् विषयात्मनोयथाब्रह्मकीर्तनंशूद्रजन्म नः ४ मैवंममाधमस्यापिस्यादेवाच्युतदर्शनम् क्रियमाणःकालनद्याक्वचित्तरतिकश्चन ५ ममाद्यामंगलंनष्टं फलवांश्चैवमेभवः यन्नमस्येभगवतोयोगिध्येयांघ्रिपंकजम् ६ कंसोबताऽद्याकृतमेऽत्यनुग्रहंद्रक्ष्येंऽघ्रिपद्मंप्रहितोऽ मुनाहरेः कृतावतारस्यदुरत्ययंतमःपूर्वेऽतरन्यन्नखमंडलत्विषा ७ यदर्चितंब्रह्मभवादिभिःसुरैःश्रियाचदेव्या- मुनिभिःससात्वतैः गोचारणायानुचरैश्चरद्वनेयद्गोपिकानांकुचकुंकुमांकितम् ८ द्रक्ष्यामिनूनंसुकपोलनासिकंस्मि तावलोकारुणकंजलोचनम् मुखंमुकुंदस्यगुडालकावृतंप्रदक्षिणंमेप्रचरंतिवैमृगाः ९

अमंगलनाशेसूचकांतरमाह कंसइति बतेत्याश्चर्ये अतिखलः कंसोऽपिममात्यंतमनुग्रहंकृतवान् यतोऽमुनाकंसेनप्रहितोहरेः अंघ्रिपद्मंद्र क्ष्येद्रक्ष्यामीति पूर्वेअंबरीषादयःतमःसंसारमतरन्तीर्णाः ७ अंघ्रिपद्मंविभावयति यदिति ब्रह्मादिभिरर्चितमिति परमैश्वर्यमाह श्रियाचेति सौभाग्यातिशयम् मुनिभिः भक्तसहितैरितिपरमपुरुषार्थत्वम् गोचारणायेतिकृपालुत्वम् यद्गोपिकानामितिप्रेममात्रसुलभत्वम् ८ मनोरथांतरं करोति द्रक्ष्यामीति शोभमानौकपोलौनासिकाचयस्मिन्तत् स्मितसहितः अवलोकोयस्मिन् अरुणेकंजवल्लोचनेयस्मिन्तच्चतच्चमुखंगुडाल कावृतंवक्रकेशावृतम् तदानीमेवशुभसूचकंदृष्ट्वाअतिहृष्यन्नाह प्रदक्षिणमिति ९ छ छ छ छ

पुनरप्यन्यच्चिंतयति अप्यद्येति ईयुषः प्राप्तवतः लावण्यस्यधाम आश्रयः तस्यविष्णोःयद्वा विष्णोर्लावण्ययुक्तंयद्धामवपुस्तस्यउपलंभनंद
र्शनंभविताभविष्यति अपियद्येवंस्यात्तर्हिमह्यंममदृशोलोचनस्यफलंनस्यादितिन अपितुस्यादेवेत्यर्थः १० यईक्षितेत्यादिचतुर्भिःकुलकम्
तत्रैवंशंकानन्वस्मदादिवदेवभोक्तृत्वकर्तृत्वादिधर्मैस्तत्रतत्रप्रतीयमानस्यकथंविष्णुत्वमितीमांशंकांश्लोकत्रयेणापाकुर्वंश्चतुर्थेनतमहंद्रक्ष्या
मीतिमनोरथंकरोति तथाहि यईक्षितेति असत्सतोः कार्यकारणयोः ईक्षिताऽपिईक्षणमात्रेणकर्ताऽपि अहंरहितः अहंकारहीनः तथाअ
पास्ततमोभिदाभ्रमः तमःस्वाज्ञानंततःअज्ञानात्भिदाभेदः ततोभ्रमः अभिनिवेशादिः अपास्ताअपाकृतास्तमआदयोयस्मिन्सः कुतएतत्त-
त्राह स्वतेजसाचिच्छक्त्यानित्यस्वरूपसाक्षात्कारेणतथाऽपिस्वमाययास्वाधीनयामाययातदीक्षयातस्यैवईक्षयाप्राणाक्षधीभिः सहितैः आत्मन्

अप्यद्यविष्णोर्मनुजत्वमीयुषोभारावताराय भुवोनिजेच्छया लावण्यधाम्नोभवितोपलंभनंमह्यंननस्यात्फलमं
जसादृशः १० यईक्षिताऽहंरहितोऽप्यसत्सतोःस्वतेजसाऽपास्ततमोभिदाभ्रमः स्वमाययात्मन्रचितैस्तदीक्षयाप्राणा
क्षधीभिःसदनेष्वभीयते ११ यस्याखिलामीवहभिःसुमंगलैर्वाचोविमिश्रागुणकर्मजन्मभिः प्राणंतिशुंभंतिपुनंति
वैजगद्यास्तद्विरक्ताःशवशोभनामताः १२ सचावतीर्णःकिलसात्वतान्वयेस्वसेतुपालामरवर्यशर्मकृत् यशोवितन्व
न्व्रजआस्तईश्वरोगायंतिदेवायदशेषमंगलम् १३ तंत्वद्यनूनंमहतांगतिंगुरुंत्रैलोक्यकांतंदृशिमन्महोत्सवम् रूपंद
धानंश्रियईप्सितास्पदंद्रक्ष्येममासन्नुषसःसुदर्शनाः १४

आत्मनिस्वस्मिन्नेवरचितैःजीवैःसदनेषुवृंदावनतरुषुगोपीगृहेषुचली
लयाकर्माणिकुर्वन्सक्तवदभीयते आभिमुख्येनप्रतीयते ११ ननुसर्वथाहंकारादिरहितस्यात्मारामस्यलीलाऽपिकुतइत्याशंक्यपरानुग्रहार्थैवेत्या
शयेनाह यस्येति अखिलानिअखिलस्यवा अमीवानिपापानिघ्नंतीत्यखिलामीवहानितैः तथासुमंगलैःशोभनानिमंगलानियेभ्यस्तैःगुणाःकरु
णादयः कर्माणिजन्मानिचतैर्विमिश्रायुक्तावाचःजगत्प्राणंतिजीवयंतिशुंभंतिशोभयंतिपुनंतिपवित्रयंति व्यतिरेकमाह याइति तैर्विरक्तारहितास्ता
स्तुस्वलंकृताअपिवस्त्राद्यलंकृतशववच्छोभमानाः मताःसंमताः १२ स्वयंरचितान्सेतून्वर्णाश्रमधर्मान्पालयताममरवर्याणांसुखकर्तासन्नवतीर्णः
यद्यशः १३ त्रैलोक्येएकमेवकांतंदृशिदृष्टिःतद्वतांमहानुत्सवोयस्मात् यद्वा महानुत्सवएवअतएवश्रियईप्सितमास्पदम् एवंभूतंरूपंश्रीमूर्तिंद-
धानंतमीश्वरंद्रक्ष्यामीति अत्रलिंगम् उषसःप्रभातसमयाःसुदर्शनाः शुभदर्शनाःसुखंप्रभातारजन्यः शुभसूचकाबभूवुरित्यर्थः १४ ६९

किंच अथदर्शनानंतरंसपदितत्क्षणमेवरथादवतीर्णःसन्प्रधानपुरुषयोःरामकृष्णयोश्चरणंयोगिभिरपिआत्मलाभायकेवलंधियैवधृतं-
साक्षादहंनमस्यामि आभ्यांसहअनयोःसखीन्गोपांश्चनमस्यामीति १५ किंच अपीति अधास्यत्धास्यति तद्विभावयति दत्ताभयमितिसार्धे
न १६ बलिनात्तावत्पदत्रयपरिमितभूदानसमयेतस्यहस्तेउदकंनिहितम् कौशिकइंद्रस्तेनापिकदाचित्किंचिन्निहितमितिज्ञातव्यम् मुमुक्षू
णांसंसारभयनिवर्त्तकम् सकामानामभ्युदयप्रदंचेत्युक्तम् अनुरक्तानांपरमंसुखदंचेत्याह यद्वा वाशब्दोवितर्के विहारेरासक्रीडायांसौगंधिक
स्यगंधइवगंधोयस्यतत्सौगंधिकगंधि १७ एवंपरमानुग्रहंसंभाव्यपुनरप्यसंभवमाशंक्यपरिहरति नमयीति यद्यप्यहंकंसेनप्रहितःअतस्तस्य
दूतःतथाऽपिमयिअरेरयमितिबुद्धिंनउपैष्यतिनकरिष्यतीत्यर्थः यतोविश्वदृक्सर्वज्ञः अतोममचेतसोऽन्तश्चबहिश्चयदीहितंचेष्टितमेतत् यः

अथावरूढःसपदीशयोरथात्प्रधानपुंसोश्चरणंस्वलब्धये धियाधृतंयोगिभिरप्यहंध्रुवंनमस्यआभ्यांचसखीन्व
नौकसः १५ अप्यंघ्रिमूलेपतितस्यमेविभुःशिरस्यधास्यन्निजहस्तपंकजम् दत्ताभयंकालभुजंगरंहसाप्रोद्वेजि
तानांशरणैषिणांनृणाम् १६ समर्हणंयत्रनिधायकौशिकस्तथाबलिश्चापजगत्त्रयेंद्रताम् यद्वाविहारेव्रजयोषि
तांश्रमंस्पर्शेनसौगंधिकगंध्यपानुदत् १७ नमय्युपैष्यत्यरिबुद्धिमच्युतःकंसस्यदूतःप्रहितोऽपिविश्वदृक् योऽ
तर्बहिश्चेतसएतदीहितंक्षेत्रज्ञईक्षत्यमलेनचक्षुषा १८ अप्यंघ्रिमूलेऽवहितंकृतांजलिंमामीक्षितासस्मितमार्द्र
यादृशा सपद्यपध्वस्तसमस्तकिल्बिषोवोढामुदंवीतविशंकऊर्ज्जिताम् १९ सुहृत्तमंज्ञातिमनन्यदैवतंदोर्भ्यांबृह
द्भ्यांपरिरप्स्यतेऽथमाम् आत्माहितीर्थीक्रियतेतदैवमेबंधश्चकर्मात्मकउच्छ्वसित्यतः २० लब्ध्वांगसंगंप्रणतंकृतां
जलिंमांवक्ष्यतेक्रूरततेत्युरुश्रवाः तदावयंजन्मभृतोमहीयसानैवादृतोयोधिगमुष्यजन्मतत् २१

क्षेत्रज्ञः अंतर्यामीनि
त्यज्ञानेनेक्षते अयंभावः चेतसोबहिरेवकंसमनुवर्त्ते अंतस्तुकृष्णमेवतदेतदसौहृदिस्थितोजानातीति यद्वा एतस्यजगतःईहितमिति १८ अपिय
दिअंघ्रिमूलेचरणोपांते अवहितंसंयतंकृपाऽमृतेन आर्द्रयादृशामामीक्षिताद्रक्ष्यति तर्हिसपद्येवविनष्टाखिलकल्मषःपरांमुदंवोढाप्राप्स्यामीति
१९ अथसमांपरिरप्स्यतेआलिंगिष्यतियदातदैवमेआत्मादेहःतीर्थीक्रियतेअतिपवित्रीकरिष्यतेउच्छ्वसितिश्लथोभविष्यति अतोदेहात् २० त
ततोस्तातेति तदाजन्मभृतःसफलजन्मानः अन्यथातज्जन्मैवनभवतीत्याह महीयसेति महीयसाश्लाघ्येनकृष्णेनयोनादृतः अमुष्यतस्यजंतोस्तज्जन्मधि

नवत्रिंशे पुरीं गन्तुं च्युते गोपिकोक्तयः अक्रूरेणाथ कालिंद्यां विष्णुलोकस्य दर्शनम् १ भक्तानां मनोरथाः सत्या भवंतीति द्योतयन्नाह सुखो
पविष्ट इति रामकृष्णाभ्यां सुरु अधिकं मानितः १ २ ३ हे तात हे सौम्य स्वागतं यथा तथा आगतः स्वज्ञातिबंधूनां स्वेसुहृदः ज्ञातयः सपिंडाः
बंधवः असपिंडाः संबंधिनः तेषामपि किमनमीवमपापमदुःखमिति यावत् अनामयमारोग्यम् ४ एवं प्रश्नोऽपि मम नातिसंगत इत्याह किन्विति
अंग हे अक्रूर पृच्छे पृच्छामि नः अस्माकं कुलस्यामये रोगे नो मातुल इति नामयस्य तस्मिन् नः स्वानां ज्ञातीनाम् तस्य प्रजासु च ५ अस्मत् अस्म

श्रीशुक उवाच सुखोपविष्टः पर्यंके रामकृष्णोरुमानितः लेभे मनोरथान्सर्वान्पथि यान्स चकार ह १ किमल
भ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने तथाऽपि तत्परा राजन्न हि वाञ्छंति किंचन २ सायंतनाशनं कृत्वा भगवान्देवकीसुतः
सुहृत्सु वृत्तं कंसस्य पप्रच्छान्यच्चिकीर्षितम् ३ श्रीभगवानुवाच तात सौम्यागतः कच्चित्स्वागतं भद्रमस्तु
वः अपि स्वज्ञातिबंधूनामनमीवमनामयम् ४ किं नु नः कुशलं पृच्छे एधमाने कुलामये कंसे मातुलनाम्न्यंग स्वानां न
स्तत्प्रजासु च ५ अहो अस्मदभूद्भूरि पित्रोर्वृजिनमार्ययोः यद्धेतोः पुत्रमरणं यद्धेतोर्बंधनं तयोः ६ दिष्ट्याऽद्य दर्शनं
स्वानां मह्यं वः सौम्य कांक्षितम् संजातं वर्ण्यतां तात तवागमनकारणम् ७ श्रीशुक उवाच पृष्टो भगवता
सर्वं वर्णयामास माधवः वैरानुबंधं यदुषु वसुदेववधोद्यमम् ८ यत्संदेशो यदर्थं वा दूतः संप्रेषितः स्वयम् यदुक्तं नारदे
नास्य स्वजन्मानकदुंदुभेः ९ श्रुत्वाऽक्रूरवचः कृष्णो बलश्च परवीरहा प्रहस्य नंदं पितरं राज्ञादिष्टं विजज्ञतुः १० गोपान्
समादिशत्सोऽपि गृह्यतां सर्वगोरसः उपायनानि गृह्णीध्वं युज्यतां शकटानि च ११ यास्यामः श्वो मधुपुरीं दास्यामो नृपते
रसान् द्रक्ष्यामः सुमहत्पर्व यांति जानपदाः किल एवमाघोषयत्क्षत्त्रा नंदगोपः स्वगोकुले १२

न्निमित्तं वृजिनं दुःखम् आर्ययोर्नि
रपराधयोः यद्धेतोर्यः अहमेव हेतुः तस्मात् ६ हे सौम्य स्वानां वो दर्शनमद्य मम संजातं तत् दिष्ट्या भद्रम् ७ माधवः मधोर्वंशजः ८ यः धनुर्मख-
च्छद्मा संदेशो यस्य यदर्थं चाणूरादिभिर्घातनार्थम् अस्य कंसस्य स्वजन्म कृष्णाजन्म आनकदुंदुभेः सकाशात् ९ विजज्ञतुः विशेषेण ज्ञापयामा
सतुः १० सोऽपि नंदो गोपान्समादिशत् तदेव दर्शयति गृह्यतामित्यादिना गोरसः क्षीरादिः उपायनानि उत्तमवस्तूनि ११ रसान् घृतादीन् शब्द
च्छलेनेदं सूचयति अचिकित्स्यस्य रोगस्य चिकित्सार्थम् रसान्दास्याम इति क्षत्त्रा व्रजरक्षाऽधिकृतेन आघोषयत् सर्वतो घोषितवान् १२ छ

ताः कृष्णैकजीवनाः गोप्यः तत् तदा अक्रूरमागतमुपश्रुत्येति १३ व्यथालिंगान्याह पंचभिः काश्चिदिति [illegible]
श्वासस्तेनम्लानामुखश्रीर्यासांताः बभूवुरिति दुकूलानिचवलयानिच केशग्रंथयश्च स्रंसंतो दुकूलादयो यासांतथाभूताः काश्चनबभूवुरि-
ति १४ तस्यश्रीकृष्णस्यानुध्यानेननिवृत्ता अशेषाश्चक्षुरादिवृत्तयो यासांताः इमंलोकंदेहमपिनजानंतिस्म मुक्ताइवेति १५ अपराःस्त्रियःशौ
रेःगिरःस्मरंत्यःसंमुमुहुः कथंभूताः अनुरागेणयत्स्मितंतेनईरिताः हृदिस्पृशंतीतिहृदिस्पृशः मनोज्ञाः चित्राणिपदानियासुताः १६ १७
विरहेणकातराःविह्वलाः अच्युते आशयश्चित्तंयासांताः १८ कृष्णसंगतिंविधायविघट्टयतीतिविधातारंप्रत्येवमाक्रोशंत्यआहुः अहोइति मै

गोप्यस्तास्तदुपश्रुत्यबभूवुर्व्यथिताभृशम् रामकृष्णौपुरींनेतुमक्रूरंव्रजमागतम् १३ काश्चित्तत्कृतहृत्तापश्वा
सम्लानमुखश्रियः स्रंसद्दुकूलवलयकेशग्रंथ्यश्चकाश्चन १४ अन्याश्चतदनुध्याननिवृत्ताशेषवृत्तयः नाभ्यजा
नन्निमंलोकमात्मलोकंगताइव १५ स्मरंत्यश्चापराःशौरेरनुरागस्मितेरिताः हृदिस्पृशश्चित्रपदागिरःसंमुमुहुः
स्त्रियः १६ गतिंसुललितांचेष्टांस्निग्धहासावलोकनम् शोकापहानिनर्माणिप्रोद्दामचरितानिच १७ चिंतयंत्यो
मुकुंदस्यलीलाविरहकातराः समेताःसंघशःप्रोचुरश्रुमुख्योऽच्युताशयाः १८ गोप्यऊचुः अहोविधात
स्तवनक्वचिद्दयासंयोज्यमैत्र्याप्रणयेनदेहिनः तांश्चाकृतार्थान्वियुनंक्ष्यपार्थकंविक्रीडितंतेऽर्भकचेष्टितंयथा १९
यस्त्वंप्रदर्श्यासितकुंतलावृतंमुकुंदवक्त्रंसुकपोलमुन्नसम् शोकापनोदस्मितलेशसुंदरंकरोषिपारोक्ष्यमसाधु
तेकृतम् २० क्रूरस्त्वमक्रूरसमाख्ययास्मनश्चक्षुर्हिदत्तंहरसेबताज्ञवत् येनैकदेशेऽखिलसर्गसौष्ठवंत्वदीयम
द्राक्ष्मवयंमधुद्विषः २१

त्र्याहिताचरणेनप्रणयेनस्नेहेनच अकृतार्थान् अप्राप्तभोगानपितान्वियुनंक्षि वियोजयसि तस्मात्तवदया
बालिशोऽपित्वमित्याहुः अपार्थकमिति १९ विगर्हितंतवेदंकर्मेत्याहुः यस्त्वमिति शोकमपनुदतीतिशोकापनोदः सचासौस्मितलेशश्च गूढहा
सः तेनसुंदरंमुकुंदस्यवक्त्रंसकृत्प्रदर्श्यपुनस्तस्यपारोक्ष्यमदृश्यतांकरोषि अतस्तवकृतंकर्मअसाधुनिंद्यमित्यर्थः २० किंच दत्तापहारित्वे
नातिक्रूरस्त्वमित्याहुः क्रूरस्त्वमिति नन्वक्रूरोहरतिनाहमितिचेदत आहुः अक्रूरसमाख्ययेति नह्येवंकर्तुमन्यःप्रभवति अतोनामांतरेणास्म
ध्रुवंत्वमेवागतोऽसि कृष्णंहरामिनयुष्मच्चक्षुरितिचेन्नयेन त्वद्दत्तेनचक्षुषामधुद्विषएकदेशेनेत्रवक्त्रादौत्वदीयंसमग्रसृष्टिनैपुण्यमद्राक्ष्म
दृष्टवत्योवयम् तच्चक्षुः अयंभावः ममसर्वरहस्यमाभिर्ज्ञातमितिअमर्षेणेवकृष्णंवियोजयन्नस्मानंधीकरोषीतिच २१ छ छ

विधातारंविहायपरस्परमूचुः ननंदसूनुरिति बतेतिखेदे क्षणभंगंअस्थिरंसौहृदंयस्यसः गृहादीन्विहायअद्धासाक्षात् तस्यैवदास्यमुपगताः स्वकृतानुरागः तत्कृतेनैवस्मितादिनापरवशा अपिनः अस्मान्नसमीक्षतेनवंनवंप्रियंयस्यसः अतएनंनिवारयामइतिभावः २२ सेर्ष्यमूचुःसुखंप्रभातेति व्रजस्पतेःश्रीकृष्णास्यमुखंपास्यंति आदरेणद्रक्ष्यंति कथंभूतम् अपांगेननेत्रप्रांतेनउत्कलितमुज्जृंभितंस्मितमेवासवोरसो-यस्मिन्तत् यद्वा अपांगोत्कलितस्मितेनासवरूपंयन्मुखम् ततश्चपानंमुख्यमेवसंभावयंति २३ नन्नुद्विन्नाणिदिनानितथाभवतुनामतथाऽप्यस्मत्स्नेहाकृष्टःपित्रादिभिश्चपरावर्तितः आगमिष्यतीत्याशंक्याहुः हे अबलाः तासांमधुवन्मंजुभिर्भाषितैर्वशीकृतचित्तस्तथातासांसलज्जस्मितैर्विभ्रमैर्भ्रमन् परवान्पित्रादिपरतंत्रोऽपि यद्वा व्रजेपरे अन्येबंधवःसंतियस्यतथामनस्वीधीरोऽपिग्राम्याः अविदग्धानःकथंप

ननंदसूनुःक्षणभंगसौहृदःसमीक्षतेनःस्वकृतातुराबत विहायगेहान्स्वजनान्सुतान्पतींस्तद्दास्यमद्धोपगतानवप्रियः २२ सुखंप्रभातारजनीयमाशिषःसत्याबभूवुःपुरयोषितांध्रुवम् याःसंप्रविष्टस्यमुखंव्रजस्पतेःपास्यंत्यपांगोत्कलितस्मितासवम् २३ तासांमुकुंदोमधुमंजुभाषितैर्गृहीतचित्तःपरवान्मनस्व्यपि कथंपुनर्नःप्रतियास्यतेऽबलाग्राम्याःसलज्जस्मितविभ्रमैर्भ्रमन् २४ अद्यध्रुवंतत्रदृशोभविष्यतेदाशार्हभोजांधकवृष्णिसात्वतां महोत्सवःश्रीरमणंगुणास्पदंद्रक्ष्यंतियेचाध्वनिदेवकीसुतम् २५ मैतद्विधस्याकरुणस्यनामभूदक्रूरइत्येतदतीवदारुणः योऽसावनाश्वास्यसुदुःखितंजनंप्रियात्प्रियंनेष्यतिपारमध्वनः २६ अनार्द्रधीरेषसमास्थितोरथंतमन्वमीचत्वरयंतिदुर्मदाः

तियास्यते प्रत्येष्यतेनकथंचिदित्यर्थः २४ किंच अस्मदुत्सवभाजोऽन्यएवाद्यभविष्यंतीत्याहुः अद्येति तत्रपुरेदाशार्हादीनांदृशः दृष्टेर्महानुत्सवोभविष्यते भविष्यति येदेवकीसुतंद्रक्ष्यंति तथायेचाध्वनिगच्छंतंद्रक्ष्यंतितेषामपिदृशोभविष्यतीति यद्वा दृशइतिद्वितीया तेषांदृशोनेत्राणिमहोत्सवोभविष्यते प्राप्स्यति प्राप्त्यर्थस्यभवतेरात्मनेपदित्वात् २५ अक्रूरंशपंत्यआहुः मैतद्विधस्येति एषाविधाविधानंकर्मयस्य अतएवनिष्कृपस्यअक्रूरइतिशोभनंनाममाभूत् तत्रहेतुः अतीवदारुणइत्यादि प्रियात् प्राणादपिप्रियतरंकृष्णमध्वनः पारमस्मदृग्गोचरत्वादतिदूरंदेशंनेष्यति २६ अहोधिगस्मज्जीवितमित्याहुः आनार्द्रधीरिति अनार्द्रा कठिनाधीर्यस्यसः तावदेवकृष्णोरथमधिरूढः ७ ७ ७ ७ ७

अस्याविनयमालक्ष्यस्थविरैश्चोपेक्षितं तेननिवारितवंतइत्यर्थः किंच दैवंचेति अयंभावः यदिदैवमस्माकमनुकूलंभवेत्तर्हिविघ्नः कश्चिदपास
ध्येप्रतिहन्येत अकस्मात्वज्रपातोभवेत् अन्यद्वाकिंचिदनिष्टंस्यात् नतुतत्किंचिदस्तीति २७ परस्परंसंमंत्र्यसाहसमधिरुह्याहुः निवारयाम
इति अकरिष्यन् करिष्यंति निमिषार्द्धदुस्त्यजात्मुकुंदसंगात्विध्वंसितानिवियोजितानि अतएवदीनानिचेतांसियासामेवंभूतानामस्माकंनमृ-
त्योरपिभयमित्यर्थः २८ इतोऽपिकारणादवश्यंसाहसमेवावलंबनीयमित्याहुः हेगोप्यः यस्यललितंस्मितंचवल्गुमंत्रश्चलीलाऽवलोकश्चपरिरं
भणंचानुरागेणैतानियस्यांरासगोष्ठ्यांरासक्रीडासभायांनः अस्माभिः क्षणदाः रात्रयः क्षणमिवनीताः तमसुंकृष्णंविनादुरंतंतमः विरहदुःखं
कथंनुअतितरेम नकथंचिदित्यर्थः २९ किंच आस्तांतावत्तमोऽतितरणंजीवनमेवकथंस्यादित्याहुः यइति अन्हः क्षयेदिनावसानेखुररजोभिः

गोपाअनोभिःस्थविरैरुपेक्षितंदैवंचनोद्यप्रतिकूलमीहते २७ निवारयामःसमुपेत्यमाधवंकिंनोऽकरिष्यन्कुलवृद्ध
बांधवाः मुकुंदसंगान्निमिषार्द्धदुस्त्यजाद्दैवेनविध्वंसितदीनचेतसाम् २८ यस्यानुरागललितस्मितवल्गुमंत्रली-
लाऽवलोकपरिरंभणरासगोष्ठ्याम् नीताःस्मनः क्षणमिवक्षणदाविनातंगोप्यः कथन्वतितरेमतमोदुरंतम् २९
योऽन्हः क्षयेव्रजमनंतसखःपरीतोगोपैर्विशन्खुररजश्छुरितालकस्रक् वेणुंक्वणन्स्मितकटाक्षनिरीक्षणेनचि
त्तंक्षिणोत्यमुमृतेनुकथंभवेम ३० श्रीशुकउवाच एवंब्रुवाणाविरहातुराभृशंव्रजस्त्रियःकृष्णविषक्तमा
नसाः विसृज्यलज्जांरुरुदुःस्मसुस्वरंगोविंददामोदरमाधवेति ३१ स्त्रीणामेवंरुदतीनामुदितेसवितर्यथ अक्रू
रश्चोदयामासकृतमैत्रादिकोरथम् ३२ गोपास्तमन्वसज्जंतनंदाद्याःशकटैस्ततः आदायोपायनंभूरिकुंभान्गोर-
ससंभृतान् ३३ गोप्यश्चदयितंकृष्णमनुव्रज्यानुरंजिताः प्रत्यादेशंभगवतःकांक्षंत्यश्चावतस्थिरे ३४

छुरिताधूसराअलकाः स्रजश्चयस्यसः व्रजंविशन्स्मितेनयत्कटाक्षनिरीक्षणंतेननश्चित्तंक्षिणोति हरति अमुंकृष्णंविनाकथंभवेम
जीवेम ३० कृष्णेविषक्तानिमानसानियासाम् सुस्वरमुच्चैः ३१ क्रूरमक्रूरतः श्वफल्कसुतः कंसनिषूदनः गोपीमनोरथारामःसरामः स्वपु
रंययौ स्त्रीणामिति ताअनादृत्यकृतमैत्रादिकः मैत्रंमित्रदेवतंसंध्योपासनंतदादिकर्मकृतंयेनसः ३२ अन्वसज्जंत अन्वगच्छन् ३३
अनुरंजिताः परावृत्यनिरीक्षणादिभिः किंचिदानंदिताःप्रत्यादेशंप्रत्याख्यानम् ३४ ६ ६ ६

तप्यंतीः संतप्यमानाः आयास्ये शीघ्रमागमिष्यामीति दूतवाक्यैः ३५ कृष्णमनुप्रस्थापिताः आत्मानश्चित्तानि याभिस्ताः लेख्यमयपुत्तिका इवनिश्चलाः ३६ ३७ ३८ वृक्षाणांखंडंसमूहमुपव्रज्य ३९ शत्रुभ्यः शंकितःसन्रथोपरिनिवेश्य ४० ब्रह्मवेदंजपन् धे मौवालोक्य तौ मे छाविति शंकितचेतसे अक्रूरायजलेरूपमत्याश्चर्यव्यदर्शयत् ४१ ४२ ४३ सिद्धादिभिःस्तूयमानम् ४४ सहस्रंशिरांसियस्यतम् सह

तास्तथातप्यतीर्वीक्ष्यस्वप्रस्थानेयदूत्तमः सांत्वयामाससप्रेमैरायास्यइतिदौत्यकैः ३५ यावदालक्ष्यतेकेतुर्यावद्रेणू रथस्यच अनुप्रस्थापितात्मानोलेख्यानीवोपलक्षिताः ३६ तानिराशानिववृतुर्गोविंदविनिवर्त्तने विशोकाअह नीनिन्युर्गायंत्यःप्रियचेष्टितम् ३७ भगवानपिसंप्राप्तोरामाक्रूरयुतोनृप रथेनवायुवेगेनकालिंदीमघनाशिनीम् ३८ तत्रोपस्पृश्यपानीयंपीत्वामृष्टंमणिप्रभम् वृक्षखंडमुपव्रज्यसरामोरथमाविशत् ३९ अक्रूरस्तावुपामंत्र्यनिवेश्यचरथोपरि कालिंद्याह्रदमागत्यस्नानंविधिवदाचरत् ४० निमज्ज्यतस्मिन्सलिलेजपन्ब्रह्मसनातनम् तावेवददृशेऽक्रूरोरामकृष्णौसमन्वितौ ४१ तौरथस्थौकथमिहसुतावानकदुंदुभेः तर्हिस्वित्स्यंदनेनस्तइत्युन्मज्ज्यव्यचष्टसः ४२ तत्रापिचयथापूर्वमासीनौपुनरेवसः न्यमज्जद्दर्शनंयन्मेमृषाकिंसलिलेतयोः ४३ भूयस्तत्रापिसोऽद्राक्षीत्स्तूयमानमहीश्वरम् सिद्धचारणगंधर्वैरसुरैर्नतकंधरैः ४४ सहस्रशिरसंदेवंसहस्रफणमौलिनम् नीलांबरंबिसश्वेतंशृंगैःश्वेतमिवस्थितम् ४५ तस्योत्संगेघनश्यामंपीतकौशेयवाससम् पुरुषंचतुर्भुजंशांतंपद्मपत्रारुणेक्षणम् ४६ प्रसन्नचारुवदनंचारुहासनिरीक्षणम् सुभ्रून्नसंचारुकर्णंसुकपोलारुणाधरम् ४७ प्रलंबपीवरभुजंतुंगांसोरस्थलश्रियम् कंबुकंठंनिम्ननाभिंवलिमत्पल्लवोदरम् ४८ बृहत्कटितटश्रोणिकरभोरुद्वयान्वितम् चारुजानुयुगंचारुजंघायुगुलसंयुतम् ४९

स्रफणेषुमौलयोयस्यसंतीतितथातम् नीलेअंबरेयस्यतम् बिसवत्कमलनालवत् श्वेतंशृंगैःशिखरैः श्वेतंकैलासमिवस्थितम् ४५ तस्योत्संगेकुंडलीकृतदेहार्द्धे विलोक्येत्येकादशेनश्लोकेनान्वयः ४६ शोभनेभ्रुवौयस्यउन्नतानासिकायस्यतंचतंच शोभनौकपोलौयस्य अरुणोअधरोयस्यतंचतंच ४७ तुंगौअंसौयस्यउरस्थलेश्रीर्यस्यतंचतंच वलिमत्पल्लवोदरंवलयः तिर्यक्निम्नारेखायस्यसंतितद्वलिमत् तच्चतत्पल्लववत् अश्वत्थदलसदृशमुदरंयस्यतम् ४८ कटितटंचश्रोणिश्चकरभसदृशमूरुद्वयंच बृहच्च

...न्वितम् ४९ ६२ ६९

तुंगौईषदुन्नतौगुल्फौअरुणनखव्राताश्चतेषांदीधितिभिः नवानवाः कोमला अंगुल्यः अंगुष्ठौचतान्येवदलानितैश्चविलसच्छोभमानंपा
दपंकजंयस्यतम् ५० महार्हामणिव्राताश्चयेषुतैः किरीटादिभिः ५१ ५२ पृथक्पृथक्भावोऽभिप्रायोयेषांतैस्तत्रपार्षदैः स्वामीतिस्तूयमानं सन
कादिभिर्ब्रह्मेतिब्रह्माद्यैर्महेश्वरइतिमरीच्यादिभिर्द्विजोत्तमैः परःप्रजापतिरिति ५३ वसुःउपरिचरः प्रह्लादनारदवसवः प्रमुखामुख्यायेषां
तैः परंदैवतमितिचश्रेष्ठैर्वचोभिः पृथग्भावैर्वचोभिरितिवा ५४ विद्याविद्येजीवानांमुक्तिसंसृतिहेतूमायातयोः कारणंशक्तिर्ह्लादिनीसंवित्ज्ञा

तुंगगुल्फारुणनखव्रातदीधितिभिर्वृतम् नवांगुल्यंगुष्ठदलैर्विलसत्पादपंकजम् ५० सुमहार्हमणिव्रातकिरीट
कटकांगदैः कटिसूत्रब्रह्मसूत्रहारनूपुरकुंडलैः ५१ भ्राजमानपद्मकरशंखचक्रगदाधरम् श्रीवत्सवक्षसंभ्रा-
जत्कौस्तुभंवनमालिनम् ५२ सुनंदनंदप्रमुखैः पार्षदैःसनकादिभिः सुरेशैर्ब्रह्मरुद्राद्यैर्नवभिश्चद्विजोत्तमैः ५३
प्रह्लादनारदवसुप्रमुखैर्भागवतोत्तमैः स्तूयमानंपृथग्भावैर्वचोभिरमलात्मभिः ५४ श्रियापुष्ट्यागिराकान्त्याकीर्त्या
तुष्ट्येलयोर्जया विद्ययाऽविद्ययाशक्त्यामाययाचनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशंप्रीतोभक्त्यापरमयायुतः हृ
ष्यत्तनूरुहोभावपरिक्लिन्नात्मलोचनः ५६ गिरागद्गदयाऽस्तौषीत्सत्वमालंब्यसात्वतः प्रणम्यमूर्ध्नाऽवहितःकृ
तांजलिपुटःशनैः ५७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽक्रूरप्रतियानेएकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ३९
अक्रूरउवाच नतोऽस्म्यहंत्वाखिलहेतुहेतुंनारायणंपूरुषमाद्यमव्ययम् यन्नाभिजातादरविंदकोशाद्ब्र-
ह्माऽविरासीद्यतएषलोकः १ भूस्तोयमग्निःपवनःखमादिर्महानजादिर्मनइंद्रियाणि सर्वेंद्रियार्थाविबुधाश्च
सर्वेयेहेतवस्तेजगतोऽंगभूताः २

नमाभिरन्याभिश्चनिषेवितम् ५५ विलोक्यसुभृशंप्रीतः अस्मत्कृष्णोऽसावेवंभूतःपरमेश्वरइ-
तिज्ञात्वेति ५६ ५७ इतिदशमेटीकायामेकोनचत्वारिंशः ३९ चत्वारिंशेततोऽक्रूरःकृष्णंमल्लेश्वरेश्वरम् प्रणम्यभक्त्यातुष्टावसगुणागुणभेदतः
१ श्रीकृष्णंप्रणमति नतोऽस्मीति हेकृष्णत्वात्वांनतोऽस्मि त्वमस्मत्पितृव्यः कुतोमांबालंनतोऽसितत्राह आद्यंपुरुषमव्ययंचानादिनिधनमित्य-
र्थः कुतएतत् अखिलहेतूनांहेतुम् सतुनारायणःनाहमितिचेत्तत्राहनारायणंत्वाम् किंनारायणइतिमांस्तौषि काऽत्रस्तुतिःसत्यमेवेत्याह
यन्नाभिजातादिति यतोब्रह्मणः १ अखिलहेतुहेतुत्वंप्रपंचयति भूरिति खस्यादिरहंकारः अजामायातस्याआदिःपुरुषः एतेयेजगतोहेतवस्ते
सर्वेतव अंगभूताः अंगात्श्रीमूर्त्तेर्भूताःउपसर्जनभूतावा २

नन्वतिस्तुतिः कथंक्रियते अहमेवान्यतउत्पन्नस्तत्परतंत्रश्चेत्याशंक्यतवैषामाया त्वत्सामर्थ्यंतुनकोऽपिवेदेत्याह नैतइति एतेअजआ
दिर्येषांते आत्मनस्तेस्वरूपंनविदुः अनात्मतयाजडत्वेनकारणेन जडत्वेहेतुः गृहीताः प्रत्यक्षादिभिर्दृष्टाः नह्यजडोदृग्गोचरइतिभावः ननु
जडामांमाजानंतु जीवस्तुज्ञास्यतीत्यतआह अजइति सअजोब्रह्माऽपि अजायागुणैरनुबद्धः आवृतः गुणातीतंतेतवस्वरूपंनवेद अन्यःकु
तोज्ञास्यतीति यद्वा प्रकृत्यादयः आत्मनःस्वरूपंतवस्वरूपंनचविदुः जडत्वादेव जीवस्तुतान् आत्मानंचवेत्ति नतुपुनस्तवस्वरूपमिति यथो
क्तंहंसगुह्ये देहोऽसवोऽक्षामनवोभूतमात्रानात्मानमन्यंचविदुःपरंयत् सर्वंपुमान्वेदगुणांश्चतज्ज्ञोनवेदसर्वज्ञमनंतमीडइति ३ ननुयदि
केऽपिनजानंतिकथंतर्हिसंसारनिवृत्तिर्जीवानामित्याशंक्यसाक्षादगोचरत्वेऽपियेनकेनापिमार्गेणभजतांत्वंगम्योऽसीत्याह त्वांयोगिनइति
हैरण्यगर्भादयोऽध्यात्माधिभूताधिदैवसाक्षिणंमहापुरुषंतदंतर्यामीश्वरंनियंतारंचयजंति ४ तदेवंसांख्ययोगावेकीकृत्योक्तौ त्रयीमार्गकर्म

नैतेस्वरूपंविदुरात्मनस्तेह्यजादयोऽनात्मतयागृहीताः अजोऽनुबद्धःसगुणैरजायागुणात्परंवेदनतेस्वरूपम्
३ त्वांयोगिनोयजंत्यद्धामहापुरुषमीश्वरम् साध्यात्मंसाधिभूतंचसाधिदैवंचसाधवः ४ त्रय्याचविद्यया
केचित्त्वांवैवैतानिकाद्विजाः यजंतेविततैर्यज्ञैर्नानारूपामराख्यया ५ एकेत्वाऽखिलकर्माणिसंन्यस्योपशमंग
ताः ज्ञानिनोज्ञानयज्ञेनयजंतिज्ञानविग्रहम् ६ अन्येचसंस्कृतात्मानोविधिनाऽभिहितेनते यजंतित्वन्मया
स्त्वांवैबहुमूर्त्त्येकमूर्त्तिकम् ७ त्वामेवान्येशिवोक्तेनमार्गेणशिवरूपिणम् बह्वाचार्यविभेदेनभगवन्समुपा
सते ८

ज्ञानभेदेनदर्शयति त्रय्याचेतिश्लोकद्वयेन वैतानिकाः कर्मयोगिनः त्वांवैत्वामेवयजंते ननुइंद्रवरुणवाय्वादीन्यजंते नतुमामिति
अतआह नानावज्रहस्तादीनिरूपाणियेषांतेयेऽमरास्तेषामाख्ययानाम्नात्वामेवयजंतइति अयंभावः ऐंद्रवारुणादिसूक्तैरिंद्रादयःसर्वै
श्वर्येणप्रकाश्यंते नचसर्वेश्वराबहवःसंभवंति अतोनामभेदेनत्वामेवयजंतइति तथाचश्रुतिः सप्रथमःसप्रकृतिर्विश्वकर्मासप्रथमोमित्राव
रुणोऽग्निःसप्रथमोबृहस्पतिश्चिकित्वान् तस्माइंद्रायहविराजुहोतीति ५ ज्ञानयज्ञेनसमाधिना ६ सांख्ययोगत्रयीमार्गाउक्ताः वैष्णवशैवमार्गौ
वाहद्वयेन अन्येचेति संस्कृतात्मनः वैष्णवशैवदीक्षयादीक्षिताःसंतः तेत्वयाभिहितेनपंचरात्रविधिनात्वन्मयाः त्वन्मयत्वेनात्मानंचिंतयंतः त्व
देकप्रधानाइतिवा वासुदेवसंकर्षणप्रद्युम्नानिरुद्धभेदेनबहुमूर्त्तिंनारायणरूपेणैकमूर्त्तिकंचत्वामेवयजंति ७ बह्वाचार्यविभेदेनेतिनानाभेदपा

येऽपि क्षुद्रदेवताभक्ता स्तेऽपित्वामेवयजंतीत्याह सर्वएवेति हेसर्वदेवमय नन्वेतेपरस्परदेवताऽधिक्षेपकलहव्याकुलचित्ताः कथमेकमेवयजंतीत्युच्यतेतत्राह यद्यप्यन्यधियइति बुद्धिमात्रभेदोनवस्तुभेदइत्यर्थः ९ तस्मात्सर्वेमार्गास्त्वय्येवपर्यवस्यंतीतिसदृष्टांतमाह यथेति अद्रेःसकाशात्सर्वतःप्रभवंतियानद्यः ताःपुनः पर्जन्येनापूरिताः बहुस्रोतसः सत्यःसर्वतःसिंधुमेवविशंतियथातद्वत्तागतयोमार्गाअंततस्त्वामेवविशंतीति १० अत्रहेतुमाह सत्त्वमिति भवतःशक्तिर्याप्रकृतिस्तस्याःसत्वादयोगुणाः अतःप्राकृताःप्रकृतिकार्योपाधयोब्रह्मपर्यंताः स्थावरादयोजीवाः स्वोपाधिद्वारातेषुगुणेषुप्रोताःप्रविष्टाःतेचप्रकृतौसाचत्वयीति अतःक्रमेणोपाधिलयात्सर्वेऽपित्वामेवविशंतीतियद्वा भवतःप्रकृतेर्गुणेषुप्रोताःब्रह्मादयोभवद्व्यतिरिक्तानसंति अतस्त्वमेवसर्वदेवमयइति ११ ननुभवतःप्रकृतेरितिवदन्ममापिप्रकृतिसंबंधंब्रवीषितत्तश्च्यते-

सर्वएवयजंतित्वांसर्वदेवमयेश्वरम् येऽप्यन्यदेवताभक्तायद्यप्यन्यधियःप्रभो ९ यथाऽद्रिप्रभवानद्यःपर्जन्यापूरिताःप्रभो विशंतिसर्वतःसिंधुंतद्वत्त्वांगतयोऽततः १० सत्त्वरजस्तमइतिभवतःप्रकृतेर्गुणाः तेषुहिप्राकृताःप्रोताआब्रह्मस्थावरादयः ११ तुभ्यंनमस्तेऽस्त्वविषक्तदृष्टयेसर्वात्मनेसर्वधियांचसाक्षिणे गुणप्रवाहोऽयमविद्ययाकृतःप्रवर्त्ततेदेवनृतिर्यगात्मसु १२ अग्निर्मुखंतेऽवनिरंघ्रिरीक्षणंसूर्योनभोनाभिरथोदिशःश्रुतिः द्यौःकंसुरेंद्रास्तवबाहवोऽर्णवाः कुक्षिर्मरुत्प्राणबलंप्रकल्पितम् १३ रोमाणिवृक्षौषधयःशिरोरुहामेघाःपरस्यास्थिनखानितेऽद्रयः निमेषणंरात्र्यहनीप्रजापतिर्मेढ्रस्तुवृष्टिस्तववीर्यमिष्यते १४ त्वय्यव्ययात्मन्पुरुषेप्रकल्पितालोकाःसपालाबहुजीवसंकुलाः यथाजलेसंजिहतेजलौकसोऽप्युदुंबरेवामशकामनोमये १५

षांममचकोविशेषःस्यादित्याशंक्यविशेषमाह तुभ्यमिति अविषक्तदृष्टये अलिप्तबुद्धयेकुतः सर्वात्मनेस्वव्यतिरिक्ताभावादविषक्तदृष्टित्वमित्यर्थः किंच सर्वधियांसाक्षिणेसर्वबुद्धिसाक्षित्वान्नक्वापिबुद्धिलेपइत्यर्थः इतरेतुसंसरंतीत्याह गुणप्रवाहइति देवनृतिर्यंचआत्मानोयेषांतेषुदेवादिशरीराभिमानिष्वित्यर्थः अविद्याकृतोऽयंगुणप्रवाहः प्रवर्त्ततेअतोमहान्विशेषइत्यर्थः १२ सर्वात्मनइत्यनेनोक्तंसगुणंस्तौति अग्निर्मुखमितिद्वाभ्याम् अग्न्यादीननूद्येश्वरावयवताविधीयते योऽयमग्निःसतुतवमुखमित्यादिवचनव्यक्त्याईक्षणंचक्षुः श्रुतिःश्रवणेंद्रियम् कंमूर्द्धाप्राणश्चबलंचतत् १३ अद्रयःपरस्यतेऽस्थिनखानि १४ नकेवलमेतावत्किंतुसर्वोऽप्ययंप्रपंचस्त्वदवयवभूतएवेति वदन्नेवंसत्यपिप्रपंचस्यषड्जन्मादयोविकारास्त्वयिनप्रसज्यं

तेतस्यत्वयिकल्पितत्वादित्याह त्वयीति अव्ययात्मनिपुरुषेपूर्णेलोकादयः संजिहते प्रचलंति हेअव्ययात्मन्इतिवा कथंभूतेत्वयिमनो मयेमनः प्रधानंमनोवृत्तिव्यंग्येदृश्यतेत्वग्र्यया बुध्यामनसैवानुद्रष्टव्यमित्यादिश्रुतेः जलेयथाजलौकसः सूक्ष्मप्राण्यंडराशयः यथाचउदुंबरांतः केसरेषुमशकाः परस्परवार्त्तानभिज्ञाएवमनंतानिब्रह्मांडानित्वयिसंचरंतीत्यर्थः १५ तस्मादेवंभूतंतवस्वरूपंदुरवगाहमितित्वदवतारकथामृतमेवसंतःसेवंतइत्याह यानियानीति आमृष्टापरिमार्जिताशुक्कृयेषांते १६ अतःस्वयमप्यवतारान्नमस्यति नमइति हयशीर्ष्णेहयग्रीवाय मधुकैटभयोर्मृत्यवेहंत्रे १७ अकूपारायकूर्माय क्षितिरुद्धारोविहारोयस्यतस्मै १८ १९ भृगूणांपतयेपरशुरामाय

यानियानीहरूपाणिक्रीडनार्थंबिभर्षिहि तैरामृष्टशुचोलोकामुदागायंतितेयशः १६ नमःकारणमत्स्यायप्रलयाब्धिचरायच हयशीर्ष्णेनमस्तुभ्यंमधुकैटभमृत्यवे १७ अकूपारायबृहतेनमोमंदरधारिणे क्षित्युद्धारविहारायनमःसूकरमूर्त्तये १८ नमस्तेऽद्भुतसिंहायसाधुलोकभयापह वामनायनमस्तुभ्यंक्रांतत्रिभुवनायच १९ नमोभृगूणांपतयेदृप्तक्षत्रवनच्छिदे नमस्तेरघुवर्यायरावणांतकरायच २० नमस्तेवासुदेवायनमःसंकर्षणायच प्रद्युम्नायानिरुद्धायसात्वतांपतयेनमः २१ नमोबुद्धायशुद्धायदैत्यदानवमोहिने म्लेच्छप्रायक्षत्रहंत्रेनमस्तेकल्किरूपिणे २२ भगवन्जीवलोकोयंमोहितस्तवमायया अहंममेत्यसद्ग्राहोभ्राम्यतेकर्मवर्त्मसु २३ अहंचात्मात्मजागारदारार्थस्वजनादिषु भ्रमामिस्वप्नकल्पेषुमूढःसत्यधियाविभो २४ अनित्यानात्मदुःखेषु-विपर्ययमतिर्ह्यहम् द्वंद्वारामस्तमोविष्टोनजानेत्वात्मनःप्रियम् २५ यथाबुधोजलंहित्वाप्रतिच्छन्नंतदुद्भवैः अभ्येतिमृगतृष्णांवैतद्वत्त्वाऽहंपराङ्मुखः २६

२० संकर्षणंरामम् चतुर्व्यूहरूपेणप्रणमति नमस्तेवासुदेवायेति २१ २२ एवंस्तुत्वाबंधमोक्षंप्रार्थयितुमाह भगवन्निति असतिदेहादौग्राहः आग्रहोयस्यसः असन्ग्राहोग्रहोयस्येतिवा २३ नकेवलमयंलोकः अहमपितथैवेत्याह अहंचेति २४ मूढत्वमेवप्रकटयति विपर्ययमतिरिति अनित्येकर्मफलेनित्यमिति अनात्मनिदेहे आत्मेतिदुःखरूपेगृहादौसुखमतिविपरीतमतिरित्यर्थः द्वंद्वेषुसुखदुःखादिषुआरमतेक्रीडतीतितथासः ननुदुःखेकुतोरतिस्तत्राह तमोविष्टः तमसाव्याप्तः आत्मनःप्रियंप्रेमास्पदंत्वांनजान

नन्वेवंजानतः कुतोविषयाभिमुखतातत्राह नोत्सहइति कृपणावासनायुक्ताधीर्यस्यसः अतएवकामकर्मभ्यांहतं क्षुभितमिंद्रियैश्चबलिभिः विषयसंयुक्तैरितस्ततआकृष्यमाणंमनोरोद्धुंनियमयितुंनशक्नोमीति २७ तदेवमस्वतंत्रोयः सोऽहंतवांघ्रिमुपगतः शरणंप्राप्तः नन्विंद्रियपरतंत्रस्यैतदपिकुतः तत्राह तच्चापीतिहेईश अंतर्यामिन्त्वदंघ्र्युपगमनंचासतांदुरापम् अतोभवतोऽनुग्रहएवेत्यहंमन्ये अनुग्रहेसतीतिवा नलुसतांसेवयाइदंभवतीतिकिंमदनुग्रहेणेत्यतआह पुंसइति जीवस्यसंसारस्यापवर्गः समाप्तिर्यदात्वत्कृपयाभवेत्संभावनास्पदंभवति हे अब्जनाभतदासदुपासनासंपद्यते तयैवत्वयिमतिर्भवेत् त्वत्कृपांविनानसत्सेवानसुतरांत्वन्मतिः नतमांमुक्तिरित्यर्थः २८ पादयोःपतन्प्रार्थयते नमइतिद्वयेन विज्ञानमेवमात्रामूर्तिर्यस्यतस्मै अतएवसर्वप्रत्ययहेतवेसमस्तज्ञानकारणाय किंच पुरुषस्ययेईशाः सुखदुःखादिप्रापकाः कालकर्म-

नोत्सहेऽहंकृपणधीःकामकर्महतंमनः रोद्धुंप्रमाथिभिश्चाक्षैर्ह्रियमाणमितस्ततः २७ सोऽहंतवांघ्र्युपगतोऽस्म्यसतांदुरापंतच्चाप्यहंभवदनुग्रहईशमन्ये पुंसोभवेद्यर्हिसंसरणापवर्गस्त्वय्यब्जनाभसदुपासनयामतिःस्यात् २८ नमोविज्ञानमात्रायसर्वप्रत्ययहेतवे पुरुषेशप्रधानायब्रह्मणेऽनंतशक्तये २९ नमस्तेवासुदेवायसर्वभूतक्षयायच हृषीकेशनमस्तुभ्यंप्रपन्नंपाहिमांप्रभो ३० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअक्रूरस्तुतिर्नामचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ४० श्रीशुकउवाच स्तुवतस्तस्यभगवान्दर्शयित्वाजलेवपुः भूयःसमाहरत्कृष्णोनटोनाट्यमिवात्मनः १ सोऽपिचांतर्हितंवीक्ष्यजलादुन्मज्ज्यसत्वरः कृत्वाचावश्यकंसर्वंविस्मितोरथमागमत् २

स्वभावादयस्तेषांप्रधानाय नियंत्रे कुतः ब्रह्मणेपरिपूर्णाय किंच अनंतशक्तये अनंताःशक्तयोयस्य यद्वा अनंतामायाख्याशक्तिर्यस्यतस्मै अथवाप्रधानंप्रकृतिःपुरुषस्तत्प्रवर्त्तकः ईशः कालः एतन्मितयात्मनेब्रह्मणेवक्ष्यतिच भगवान्प्रकृतिर्ह्यस्योपादानमाधारःपुरुषःपरःसतोऽभिव्यंजकः कालोब्रह्मतन्त्रितयंत्वहमिति २९ सर्वप्रत्ययहेतुत्वमभिव्यंजयंस्तौतिनमस्तइति वासुदेवायाधिष्ठात्रे सर्वभूतक्षयाय क्षयः आश्रयः अहंकारश्चप्राणिनामाश्रयः ततश्चाहंकाराधिष्ठात्रेसंकर्षणायेत्यर्थः हृषीकेशेति बुद्धिमनसोरधिष्ठात्रोःप्रद्युम्नानिरुद्धयोरेकीकृत्यग्रहणम् शरणागतंमांपाहीतिप्रार्थना ३० इतिदशमेटीकायांचत्वारिंशोऽध्यायः ४० एकचत्वारिंशकेऽहन्रजकंप्राविशत्पुरीम् ततोवरानदात्तुष्टः सुदाम्नोवायकस्यच १ सशंकमक्रूरमनःप्रबोध्यस्वधामसंदर्शनसत्कृपातः स्वराजधानींमथुरामपश्यदलंकृतानंतमहोत्सवाढ्याम् २ १ २

३ भूमौवियतिजलेवायावंतिअद्भुतानितानित्वय्येवसंतितंचत्वांपश्यतोमेकिमद्भुतमदृष्टम् अपितुसर्वंदृष्टमित्यर्थः ४ ननुमत्प्राप्तेःपूर्व मेवत्वंविस्मितमुखोलक्षितोऽसि अतोभूमौवियतिजलेवाकिमप्यद्भुतंदृष्टमेवेतिचेदतआह यत्राद्भुतानीति यत्रत्वयिसर्वाण्यद्भुतानिसंतितत्वा मिहपश्यतोमेअन्यत्रभूम्यादौकिमद्भुतंदृष्टंत्वांविनानतत्रकिंचिदद्भुतमित्यर्थः ब्रह्मन्हेपरमेश्वरेत्यर्थः ब्रह्मेतिवापाठः ५गांदिनीसुतोऽक्रूरः ६ दृष्टिंनाददुःपश्यंतएवस्थिताइत्यर्थः ७ रामकृष्णागमनंप्रतीक्षमाणाःस्थिताइत्यर्थः ८ प्रश्रितंविनीतम् ९स्वगृहंचप्रविशताम् अव

तमपृच्छद्धृषीकेशःकिंतेदृष्टमिवाद्भुतम् भूमौवियतितोयेवातथात्वांलक्षयामहे ३ अक्रूरउवाच अद्भु तानीहयावंतिभूमौवियतिवाजले त्वयिविश्वात्मकेतानिकिंमेऽदृष्टंविपश्यतः ४ यत्राद्भुतानिसर्वाणिभूमौवियति वाजले तंत्वाऽनुपश्यतोब्रह्मन्किंमेदृष्टमिवाद्भुतम् ५ इत्युक्त्वाचोदयामासस्यंदनंगांदिनीसुतः मथुरामनयद्राम कृष्णौचैवदिनात्यये ६ मार्गेग्रामजनाराजंस्तत्रतत्रोपसंगताः वसुदेवसुतौवीक्ष्यप्रीतादृष्टिंनचाददुः ७ तावद्व्रजौ कसस्तत्रनंदगोपादयोऽग्रतः पुरोपवनमासाद्यप्रतीक्षंतोऽवतस्थिरे ८ तान्समेत्याहभगवानक्रूरंजगदीश्वरः गृ हीत्वापाणिनापाणिंप्रश्रितंप्रहसन्निव ९ भवान्प्रविशतामग्रेसहयानःपुरींगृहम् वयंत्विहावमुच्याथततोद्रक्ष्या महेपुरीम् १० अक्रूरउवाच नाहंभवद्भ्यांरहितःप्रवेक्ष्येमथुरांप्रभो त्यक्तुंनार्हसिमांनाथभक्तंतेभक्त वत्सल ११ आगच्छयामगेहान्नःसनाथान्कुर्वधोक्षज सहाग्रजःसगोपालैःसुहृद्भिश्चसुहृत्तमः १२ पुनीहिपाद रजसागृहान्नोगृहमेधिनाम् यच्छौचेनानुतृप्यंतिपितरःसाग्नयःसुराः १३ अवनिज्यांघ्रियुगलमासीत्श्लोक्यो बलिर्महान् ऐश्वर्यमतुलंलेभेगतिंचैकांतिनांतुया १४ आपस्तेऽङ्घ्र्यवनेजन्यस्त्रींल्लोकान्शुचयोऽपुनन् शिरसा धत्तयाःशर्वःस्वर्याताःसगरात्मजाः १५ देवदेवजगन्नाथपुण्यश्रवणकीर्त्तन यदूत्तमोत्तमश्लोकनारायणनमोस्तुते १६

मुच्यउत्तार्यविश्राम्येत्यर्थः १० ११ साग्रजःसहगोपालैरित्यर्थः १२ यच्छौचेनयस्यपादरजसःक्षालनोदकेनगृहांगणस्थितेन १३ श्लोक्यः पुण्यकीर्त्यर्हः एकांतभक्तानांयागतिस्तांचलेभे १४ अपुनन्पवित्रितवत्यःयाभिरद्भिःस्वःस्वर्गंप्राप्ताः १५ प्रार्थयमानोनमस्करोति दे वदेवेति अतःपरमन्यत्श्रेयोनास्तीतिसखाबहुधासंबोधयति १६ ॐ ॐ ॐ ॐ

आदौतावद्यदुचक्रायद्रुह्यतीतियदुचक्रध्रुक् तंकंसंहत्वास्रुहृदांप्रियंवितरिष्येदास्यामि १७ रामकृष्णावानीताविति स्वकृतकर्मावेद्यसमर्प्येति १८
गोपैःपरिवारितःप्राविशत् १९ श्रीकृष्णादृष्टांपुरीमनुवर्णयति-चतुर्भिः ददर्शतामिति स्फाटिकानितुंगानिगोपुराणिगृहद्वाराणिचयस्यांताम् बृहंति
हेममयानिकपटानितोरणानिचयस्यांताम् ताम्रंचआरः आरकूटश्चतन्मयाः कोष्ठाधान्यागाराश्वशालादयोयस्यांताम् परिखाःपरितःखातगर्त्ता
स्ताभिः दुरासदांदुर्गमाम् उद्यानानिदूरस्थानिवनानिरम्याणिउपवनानिचनिकटानितैरुपशोभिताम् २० सौवर्णाःशृंगाटकाश्चतुष्पथाः हर्म्या-
णिधनिनांगृहाणिचनिष्कुटाः गृहोचिताआरामाश्चतैः श्रेणीनामेकरूपशिल्पोपजीविनांसभाभिः उपवेशस्थानैरन्यैश्चभवनैः गृहैरुपस्कृतामलं
कृताम् अमलाःस्फाटिकाः हरितःमरकताः वैडूर्यादिरत्नैर्जुष्टेषुवलभ्यादिषुआविष्टैःउपविष्टैःपारावतैर्बर्हिभिश्चनादिताम् तत्रवलभ्यःगृह

श्रीभगवानुवाच आयास्येभवतोगेहमहमार्यसमन्वितः यदुचक्रद्रुहंहत्वावितरिष्येसुहृत्प्रियम् १७ एव
मुक्तोभगवतासोऽक्रूरोविमनाइव पुरींप्रविष्टःकंसायकर्मावेद्यगृहंययौ १८ अथापराह्णेभगवान्कृष्णःसंकर्ष-
णान्वितः मथुरांप्राविशद्गोपैर्दिदृक्षुःपरिवारितः १९ ददर्शतांस्फाटिकतुंगगोपुरद्वारांबृहद्धेमकपाटतोरणाम्
ताम्रारकोष्ठांपरिखादुरासदामुद्यानरम्योपवनोपशोभिताम् २० सौवर्णशृंगाटकहर्म्यनिष्कुटैःश्रेणीसभाभिर्भ
वनैरुपस्कृताम् वैडूर्यवज्रामलनीलविद्रुमैर्मुक्ताहरिद्भिर्वलभीषुवेदिषु २१ जुष्टेषुजालामुखरंध्रकुट्टिमेष्वाविष्ट
पारावतबर्हिनादिताम् संसिक्तरथ्यापणमार्गचत्वरांप्रकीर्णमाल्यांकुरलाजतंडुलाम् २२ आपूर्णकुंभैर्दधिचं-
दनोक्षितैःप्रसूनदीपावलिभिःसपल्लवैः सवृंतरंभाक्रमुकैःसकेतुभिःस्वलंकृतद्वारगृहांसपट्टिकैः २३

पुरोभागेषुवक्र
दारुच्छादनानि वेदयःवलभीनामधोदेशेविरचिताःअवष्टंभवेदिकाः २१ जालामुखरंध्राणिगवाक्षच्छिद्राणिकुट्टिमानिमणिबद्धाभूमयःतै
श्विति रथ्याराजमार्गाः आपणाःपण्यवीथयःमार्गाअन्येचचत्वराणिअंगणानिसंसिक्तानिरथ्यादीनियस्यांताम् प्रकीर्णमाल्यादयोयस्यांता
म् २२ तथास्वलंकृतानिद्वाराणियेषांतेगृहायस्यांताम् कैःआपूर्णैःकुंभैर्दध्नाचंदनेनचउक्षितैःसिक्तैःप्रसूनानांदीपानांचावलयोयेषुतैःवृंतैः
फलगुच्छैःउपलक्षितारंभाःक्रमुकाश्चतत्सहितैःसकेतुभिः केतवोध्वजास्तत्सहितैःपट्टिकावितस्तिविस्तारपट्टवस्त्राणितत्सहितैः तत्रेयंरीतिः
द्वारेषूभयतस्तंडुलानामुपरिकुंभास्तत्परितःप्रसूनावलयः कंठेपट्टिकामुखेचूतादिपल्लवाः तदुपरिपात्रांतरेदीपावलयस्तत्संनिधौरंभाःक्रमुकाः
केतवस्तोरणानिचेति २३

नरदेवानांवर्त्मनाराजमार्गेणतांपुरींसंप्रविष्टौइतिद्वितीयांतम् २४ औत्सुक्यमेवाहद्वयेन काश्चिदिति विपर्यक्विपरीतंधृतानिवस्त्राणिभू
षणानिचयाभिस्ताः युगुलेषुधार्येषुकुंडलकंकणादिषुएकंविस्मृत्यसमीयुः कृतमेकमेवपत्रंययोस्तेश्रवणेयासाम् एकमेवंनूपुरंचरणाभर
णंयासांताश्चताश्च नांक्त्वा अनंक्त्वा एकस्मिन्नेवलोचने अंजनंनिधायेत्यर्थः २५ तद्भोजनंत्यक्त्वा अभ्यज्यमानाः सखीभिः क्रियमाणतैला
भ्यंगाः अकृतस्नानाः अपोह्यनिरस्य २६ प्रगल्भायाः लीलास्ताभिर्हसितानिनिरीक्षितानिचतैः श्रियंरमयतीतिश्रीरमणः तेनात्मनावपुषातः
सांदृशाम्उत्सवंददन्मनांसिजहार २७ मुहुःश्रुतस्वाकृतचेतसः सद्यस्तंदृष्ट्वातस्यप्रेक्षणंचोत्स्मितंचतदेवसुधातयाउक्षणंसेचनंतेनलब्धोमानो

तांसंप्रविष्टौवसुदेवनंदनौवृतौवयस्यैर्नरदेववर्त्मना द्रष्टुंसमीयुस्त्वरिताःपुरस्त्रियोहर्म्याणिचैवारुरुहुर्नृपोत्सु
काः २४ काश्चिद्विपर्यग्धृतवस्त्रभूषणाविस्मृत्यचैकंयुगुलेष्वथापराः कृतैकपत्रश्रवणैकनूपुरानांक्त्वाद्वितीयं
त्वपराश्चलोचनम् २५ अश्नंत्यएकास्तदपास्यसोत्सवा अभ्यज्यमाना अकृतोपमज्जनाः स्वपंत्यउत्थायनिशम्यनिः
स्वनंप्रपाययंत्योऽर्भमपोह्यमातरः २६ मनांसितासामरविंदलोचनः प्रगल्भलीलाहसितावलोकनैः जहारमत्तद्वि
रदेंद्रविक्रमोदृशांददच्छ्रीरमणात्मनोत्सवम् २७ दृष्ट्वामुहुःश्रुतमनुद्रुतचेतसस्तंतत्प्रेक्षणोत्स्मितसुधोक्षण
लब्धमानाः आनंदमूर्त्तिमुपगुह्यदृशात्मलब्धंहृष्यत्त्वचोजहुरनंतमरिंदमाधिम् २८ प्रासादशिखरारूढाः प्री
त्युत्फुल्लमुखांबुजाः अभ्यवर्षन्सौमनस्यैःप्रमदाबलकेशवौ २९ दध्यक्षतैःसोदपात्रैःस्रग्गंधैरभ्युपायनैः ता
वानर्चुःप्रमुदितास्तत्रतत्रद्विजातयः ३० ऊचुःपौराअहोगोप्यस्तपःकिमचरन्महत् याह्येतावनुपश्यंतिनरलोक
महोत्सवौ ३१ रजकंकंचिदायांतंरंगकारंगदाग्रजः दृष्ट्वाऽयाचतवासांसिधौतान्यत्युत्तमानिच ३२ देह्यावयोःस
मुचितान्यंगवासांसिचार्हतोः भविष्यतिपरंश्रेयोदातुस्तेनात्रसंशयः ३३ सयाचितोभगवतापरिपूर्णेनसर्वतः सा
क्षेपंरुषितःप्राहभृत्योराज्ञःसुदुर्मदः ३४

याभिस्ताः दृशाउद्घाटितेननेत्रद्वारेणात्मनिमनसिलब्धंप्राप्तंपरिष्वज्यतदप्राप्तिजनितमनं
तमाधिंमानसीव्यथांजहुः हे अरिंदम निर्जितकामेतिसंबोधनंशृंगाररसेनिमग्नोमाभूरिति २८ सौमनस्यैः शोभनकुसुमसमूहैः शोभन
मनोभावैर्वा २९ ३० पौराःपुरस्त्रियः ३१ रजकोवस्त्रनिर्णेजकःसएववस्त्राणांरंगमपिकुर्वन् रंगकारः ३२ ३३ रुषितःकुपितः ३४ ६९

हेउदुन्ताः गिरौवनेचरथनित्यंतेयूयंपरिधत्तेतिसंभावनायांलोट् अभीप्सत प्रार्थयध्वम् ३५ राजकुलानिराजकीयाः लुंपंतिनिःस्वंकुर्वंति ३६
३७ वासःकोशान्वस्त्रपुटकान् ३८ ३९ वायकःतंतुवायविशेषः वेषमलंकारम् चैलेयैर्वस्त्रमयैराकल्पैर्भूषणैः ४० पर्वणिउत्सवे ४१

ईदृशान्येववासांसिनित्यंगिरिवनेचराः परिधत्तकिंदुर्वृत्ताराजद्रव्याण्यभीप्सत ३५ यातास्तुबालिशामैवंप्रार्थ्यं
यदिजिजीविषा बध्नंतिघ्नंतिलुंपतिदृप्तराजकुलानिहि ३६ एवंविकत्थमानस्यकुपितोदेवकीसुतः रजकस्यकराग्रे
णशिरःकायादपातयत् ३७ तस्यानुजीविनःसर्ववासःकोशान्विसृज्यवै दुद्रुवुःसर्वतोमार्गवासांसिजगृहेऽच्युतः
३८ वसित्वात्मप्रियेवस्त्रेकृष्णःसंकर्षणस्तथा शेषाण्यादत्तगोपेभ्योविसृज्यभुविकानिचित् ३९ ततस्तुवायकः
प्रीतस्तयोर्वेषमकल्पयत् विचित्रवर्णैश्चैलेयैराकल्पैरनुरूपतः ४० नानालक्षणवेषाभ्यांकृष्णरामौविरेजतुः स्वलंकृ
तौबालगजौपर्वणीवसितेतरौ ४१ तस्यप्रसन्नोभगवान्प्रादात्सारूप्यमात्मनः श्रियंचपरमांलोकेबलैश्वर्यस्मृतींद्रि
यम् ४२ ततःसुदाम्नोभवनंमालाकारस्यजग्मतुः तौदृष्ट्वासससमुत्थायननामशिरसाभुवि ४३ तयोरासनमानीय
पाद्यंचार्घ्यार्हणादिभिः पूजांसानुगयोश्चक्रेस्रक्ताम्बूलानुलेपनैः ४४ प्राहनःसार्थकंजन्मपावितंचकुलंप्रभो पितृ
देवर्षयोमह्यंतुष्टाह्यागमनेनवाम् ४५ भवंतौकिलविश्वस्यजगतःकारणंपरम् अवतीर्णाविहांशेनक्षेमायचभ-
वायच ४६ नहिवांविषमादृष्टिःसुहृदोर्जगदात्मनोः समयोःसर्वभूतेषुभजंतंभजतोरपि ४७ तावाज्ञापयतंभृत्यं
किमहंकरवाणिवाम् पुंसोऽत्यनुग्रहोह्येषभवद्भिर्यन्नियुज्यते ४८ इत्यभिप्रेत्यराजेंद्रसुदामाप्रीतमानसः शस्तैः
सुगंधैःकुसुमैर्मालाविरचितादद्रौ ४९ ताभिःस्वलंकृतौप्रीतौकृष्णरामौसहानुगौ प्रणतायप्रपन्नायददतुर्वरदौ
वरान् ५० सोऽपिवव्रेऽचलांभक्तिंतस्मिन्नेवाखिलात्मनि तद्भक्तेषुचसौहार्दंभूतेषुचदयापराम् ५१

इहलोकेपरमांश्रियंचबलंचऐश्वर्यंचस्मृतिंचइंद्रियंचतत्पाटवंप्रादात् ४२ ४३ ४४ ४५ क्षेमायअभयायभवायउद्भवाय ४६ रजकवधेन
वायकानुग्रहेणचयुवयोर्विषमदृष्टितया अनीश्वरतानाशंकनीयेत्याह नहिवामिति अत्रहेतुः समयोरितिअत्रापिहेतुद्वयंसुहृदोरितिजगदा
त्मनोरितिच ४७ ४८ इत्यभिप्रेत्यइत्येवंविज्ञापयन्नभिप्रेत्य तन्मतंज्ञात्वा ४९ ५० ५१ छ छ छ

अन्वयवर्द्धिनींवंशेवृद्धिमतीमित्यर्थः अप्रार्थितंश्रीप्रभृतिकंचदत्वाततोनिर्जगामेति ५२ स्वैरंचरन्नमधुपुरेरजकंनिहत्यकृष्णः प्रदायचवस्त्रानथवायकाय मालाकृतंसमनुकंप्यचकारकुब्जामृज्वींधनुश्चसहसानमयन्बभंज १ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायाएकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१ द्विचत्वारिंशकेकुब्जोन्नमनंधनुषोभिदा वधस्तद्रक्षिणांकंसारिष्टंरंगोत्सवादिच १ अंगविलेपाश्चंदनादयःगृहीतान्यंगविलेपानांभाजनानिययातास् रसप्रदःसुखप्रदः १ हेअंगने हेवरोरुइतिसोपहासंसंबोध्यपृच्छति त्वंकाएतदनुलेपनंकस्यवाउह इतिनिपातोभ्रूविक्षेपयुक्तेवितर्के अस्मत्सेवासद्यःफलत्येवेत्याह नचिरादिति २ निस्त्रः ग्रीवांरः कट्योवक्राइतित्रिवक्रेतिनामयस्याःसा

इतितस्मैवरंदत्वाश्रियंचान्वयवर्द्धिनीम् बलमायुर्यशःकांतिंनिर्जगामसहाग्रजः ५२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपुरप्रवेशोनामएकचत्वारिंशोऽध्यायः ४१ श्रीशुकउवाच. अथव्रजन्राजपथेनमाधवःस्त्रियंगृहीतांगविलेपभाजनाम् विलोक्यकुब्जांयुवतींवराननांपप्रच्छयांतीप्रहसन्रसप्रदः १ कात्वंवरोर्वेतदुहानुलेपनंकस्यांगनेवाकथयस्वसाधुनः देह्यावयोरंगविलेपमुत्तमंश्रेयस्ततस्तेनचिराद्भविष्यति २ सैरंध्र्युवाच दास्यस्म्यहंसुंदरकंससंमतात्रिवक्रनामाह्यनुलेपकर्मणि मद्भावितंभोजपतेरतिप्रियंविनायुवांकोऽन्यतमस्तदर्हति ३ रूपपेशलमाधुर्यहसितालापवीक्षितैः धर्षितात्माददौसांद्रमुभयोरनुलेपनम् ४ ततस्तावंगरागेणस्ववर्णेतरशोभिना संप्राप्तपरभागेनशुशुभातेनुरंजितौ ५ प्रसन्नोभगवान्कुब्जांत्रिवक्रांरुचिराननाम् ऋज्वींकर्तुंमनश्चक्रेदर्शयन्दर्शनेफलम् ६ पद्भ्यामाक्रम्यप्रपदेद्व्यंगुल्युत्तानपाणिना प्रगृह्यचुबुकेऽध्यात्मसुदनीनमदच्युतः ७ सातदर्जुसमानांगीबृहच्छ्रोणिपयोधरा मुकुंदस्पर्शनात्सद्योबभूवप्रमदोत्तमा ८

अनुलेपसाधनक्रियायां कंसस्यबहुमतादास्यस्मि ३ रूपंचअंगसौष्ठवंपेशलंच सौकुमार्यंमाधुर्यंचरसिकताहसितंच आलापाश्चवीक्षितंचतैर्धर्षितात्मामोहितचित्तासांद्रंघनम् ४ स्ववर्णेतरशोभिना रामकृष्णयोर्वर्णाभ्यामितरः पीतादिवर्णस्तेनशोभितुंशीलंयस्यतेनसंप्राप्तपरभागेनसंप्राप्तः परोनाभेरुपरितनोभागोयेनसः संप्राप्तः परभागः शोभाऽतिशयोयेनेतिवा तेनानुरंजितौ ५ रूपदर्शनेसद्यःफलंदर्शयन् ६ तस्याःप्रपदेपादाग्रद्वयंपद्भ्यामापीड्यद्वेअंगुल्यावुत्तानेउन्नतेयस्मिन्पाणौतेनचुबुकेमुखस्याधोभागेधृत्वाअध्यात्मंदेहमुन्नमयामास ७ तदैवऋजुसमानमंगंयस्याः बृहत्यौश्रोणीपयोधरौचयस्याःसा मुकुंदस्पर्शनादितिसुखंकारणम् ८

९ १० ११ आधिविकर्शनंमनःपीडाशमनम् कंसवधेनसाधितः अर्थःसुहृदांप्रयोजनंयेनसः अगृहाणामकृतदाराणांपांथानांप्रवासि
नांपरमयनमाश्रयस्त्वम् १२ मधुरयागिरातांप्रस्थाप्यव्रजन् वणिक्पथैः वणिग्भिरर्चितः १३ लेख्याश्चित्रन्यस्ताइवमूर्त्तयोयासांताः १४ ध
नुर्मखशालांपृच्छन् १५ प्रसह्यबलात् १६ निमिषेणातिशीघ्रम् मदकरीमत्तहस्ती १७ १८ गृह्यतांबध्यतामितिवदंतोजिघृक्षवः

ततोरूपगुणौदार्यसंपन्नाप्राहकेशवम् उत्तरीयांतमाकृष्यस्मयंतीजातहृच्छया ९ एहिवीरगृहंयामोनत्वांत्य
क्तुमिहोत्सहे त्वयोन्मथितचित्तायाःप्रसीदपुरुषर्षभ १० एवंस्त्रियायाच्यमानःकृष्णोरामस्यपश्यतः मुखवी
क्ष्यानुगानांचप्रहसंस्तामुवाचह ११ एष्यामितेगृहंसुभ्रूःपुंसामाधिविकर्शनम् साधितार्थोऽगृहाणांनःपांथा
नांत्वंपरायणम् १२ विसृज्यमाध्व्यावाण्यातांव्रजन्मार्गेवणिक्पथैः नानोपायनतांबूलस्रग्गंधैःसाग्रजोऽर्चितः
१३ तद्दर्शनस्मरक्षोभादात्मानंनाविदन्स्त्रियः विस्रस्तवासःकबरवलयालेख्यमूर्त्तयः १४ ततःपौरान्पृच्छ
मानोधनुषःस्थानमच्युतः तस्मिन्प्रविष्टोददृशेधनुरैंद्रमिवाद्भुतम् १५ पुरुषैर्बहुभिर्गुप्तमर्चितंपरमर्द्धिमत् वा
र्यमाणोनृभिःकृष्णःप्रसह्यधनुराददे १६ करेणवामेनसलीलमुद्धृतंसज्यंचकृत्वानिमिषेणपश्यताम् नृणांवि
कृष्यप्रबभंजमध्यतोयथेक्षुदंडमदकर्युरुक्रमः १७ धनुषोभज्यमानस्यशब्दःखंरोदसीदिशः पूरयामासयं
श्रुत्वाकंसस्त्रासमुपागमत् १८ तद्रक्षिणःसानुचराःकुपिताआततायिनः गृहीतुकामाआवव्रुर्गृह्यतांबध्य
तामिति १९ अथतान्दुरभिप्रायान्विलोक्यबलकेशवौ क्रुद्धौधन्वनआदायशकलेतांश्चजघ्नतुः २० बलं
चकंसप्रहितंहत्वाशालामुखात्ततः निष्क्रम्यचेरतुर्हृष्टौनिरीक्ष्यपुरसंपदः २१ तयोस्तदद्भुतंवीर्यंनिशम्यपुर
वासिनः तेजःप्रागल्भ्यंरूपंचमेनिरेविबुधोत्तमौ २२ तयोर्विचरतोःस्वैरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् कृष्णरा
मौवृतौगोपैःपुराच्छकटमीयतुः २३

आवृतवंतः १९ नकेवलंक्रुद्धौकिंतुभग्नस्यधनुषःशकलेगृहीत्वाजघ्नतुश्चेति
२० परतःप्रातर्गंतव्यमितिशालामुखादेवपुनःनिष्क्रम्य २१ तेजःप्रभावंप्रागल्भ्यंधृष्टताम् २२ शकटंशकटावमोचनस्थानम् २३
श्रीवासुदेवोविजयते ७ ७ ७ ७ ७ ७

मुकुंदस्यविगमेव्रजान्निर्गमनसमयेया आशिषः आशासत कस्त्वंप्रभातारजनीयम् अद्यध्रुवंतत्रदृशोभविष्यत इत्यादियदुक्तवत्यः ताः कृताः सत्याः बभूवुः पुरुषभूषणस्यश्रीकृष्णस्यगात्रस्यदेहस्यलक्ष्मींशोभाम् कथंभूतस्यगात्रस्यचतु अहोऽइतरान्ब्रह्मादीन्हित्वा यदयनमाश्रयंश्रीः कामयामास यांगात्रलक्ष्मीमितिवा २४ अवनिक्तंक्षालितमंघ्रियुगुलंययोस्तौक्षीरमिश्रमन्नंभुक्त्वाकस्त्वंन्यवसताम् २५ परंकेवलंगोविंदरामयोर्विक्रीडितंततन्नतुपराक्रमःकश्चित् २६ उभययास्वप्नजागरितभेदेनप्रत्येकंमृत्योर्दौत्यकराणिच तथाचमंत्रः इत्यादुल्कूकश्चापघ्नन्हिरण्याक्षोऽयोमुखःरक्षसांदूत आगत इत्यादिः तथायदेतद्भूतान्यन्वाविश्यदैवीं वाचंवदसीत्यादिश्च २७

गोप्योमुकुंदविगमेविरहातुराया आशासताशिषऋतामध्रुपुर्यभूवन् संपश्यतांपुरुषभूषणगात्रलक्ष्मींहित्वेतरान्नुभजतश्चकमेयनंश्रीः २४ अवनिक्ताघ्रियुगुलोभुक्त्वाक्षीरोपसेचनम् ऊषतुस्तांसुखंरात्रिंज्ञात्वाकंसचिकीर्षितम् २५ कंसस्तुधनुषोभंगंरक्षिणांस्वबलस्यच वधंनिशाम्यगोविंदरामविक्रीडितंपरम् २६ दीर्घप्रजागरोभीतोदुर्निमित्तानिदुर्मतिः बहून्यचष्टोभयथामृत्योर्दौत्यकराणिच २७ अदर्शनंस्वशिरसःप्रतिरूपेचसत्यपि असत्यपिद्वितीयेचद्वैरूप्यंज्योतिषांतथा २८ छिद्रप्रतीतिश्छायायांप्राणघोषानुपश्रुतिः स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषुस्वपदानामदर्शनम् २९ स्वप्नेप्रेतपरिष्वंगःखरयानंविषादनम् यायान्नलदमाल्येकस्तैलाभ्यक्तोदिगंबरः ३० अन्यानिचेत्थंभूतानिस्वप्नजागरितानिच पश्यन्मरणसंत्रस्तोनिद्रांलेभेनचिंतया ३१ व्युष्टायांनिशिकौरव्यसूर्येचाद्भ्यःसमुत्थिते कारयामासवैकंसोमल्लक्रीडामहोत्सवम् ३२

तानिदर्शयतिश्लोकत्रयेण जलादौप्रतिरूपेदृश्यमानेऽपिस्वशिरसस्तत्रादर्शनम् असत्यपिद्वितीयेचक्षुषोंऽतर्धानेअंगुल्यादौज्योतिषांचंद्रादीनांद्वित्वम् २८ छायायांप्रतिबिंबेछिद्रप्रतीतिः पिहितकर्णपुटस्ययोंऽतः श्रूयमाणोध्वनिः सप्राणघोषस्तस्याश्रवणम् वृक्षेषुस्वर्णवर्णप्रतीतिः रजःकर्दमादिषुस्वपदानामदर्शनम् एतानिजागरितानिदुर्निमित्तानि २९ स्वाप्नान्याह स्वप्नइति प्रेतैःमृतैःपरिष्वंगः खरमारुह्ययानम् विषभक्षणम् नलदमालीजपाकुसुममाली यायादितियत् तदप्येकंदुर्निमित्तमिति ३० ३१ कृष्टेनकथंचित्प्रभातायांपुनःसूर्येचाद्भ्यःसमुत्थितइति तथाचश्रुतिः यउदगान्महतोऽर्णवाद्विभ्राजमानःसलिलस्यमध्यात् समामृषभोलोहिताक्षःसूर्योविपश्चिन्मनसापुनात्विति ३२ ॥

३३ यथोपजोषंयथासुखम् ३४ ३५ मल्लतालउत्तरउपरिउच्चैः श्रूयतेयेषुतेषुतूर्येषुउपाध्यायाः मल्लाचार्याः ३६ उपस्थानंमल्लरंगम् ३७ समाहुताः समाहूताः निवेदितान्युपायनानियैस्ते ३८ इतिदशमेटीकायांद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ त्रिचत्वारिंशकेहत्वागजेंद्रंरामकृष्णयोः रंगप्रवेशसौभाग्यंचाणूरेणचभाषणम् १ पूर्वेद्युरेवकृतंशौचंशत्रुहननिरपराधत्वंयाभ्यांतौ एतदुक्तंभवति धनुर्भंगादिना आवाभ्यांनिजैश्वर्येसूचितेऽपिपितरौनमुंचति आवांचपुनर्जिघांसति अतोऽस्यमातुलस्याऽपिवधेनावयोर्दोषइत्येवंकृतापराधपरिहारावितिमल्लानांदुंदु-

आनर्चुःपुरुषारंगंतूर्यभेर्यश्चजघ्निरे मंचाश्चालंकृताःस्रग्भिःपताकाचैलतोरणैः ३३ तेषुपौराजानपदाब्रह्मक्षत्रपुरोगमाः यथोपजोषंविविशूराजानश्चकृतासनाः ३४ कंसस्तुसंवृतोऽमात्यैराजमंचउपाविशत् मंडलेश्वरमध्यस्थोहृदयेनविदूयता ३५ वाद्यमानेषुतूर्येषुमल्लतालोत्तरेषुच मल्लाःस्वलंकृताःदृप्ताःसोपाध्यायाःसमागताः ३६ चाणूरोमुष्टिकःकूटःशलस्तोशलएवच तआसेदुरुपस्थानंवल्गुवाद्यप्रहर्षिताः ३७ नंदगोपादयोगोपाभोजराजसमाहुताः निवेदितोपायनास्तेएकस्मिन्मंचआविशन् ३८ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेमल्लरंगोपवर्णनंनामद्विचत्वारिंशोऽध्यायः ४२ श्रीशुकउवाच अथकृष्णश्चरामश्चकृतशौचौपरंतप मल्लदुंदुभिनिर्घोषंश्रुत्वाद्रष्टुमुपेयतुः १ रंगद्वारंसमासाद्यतस्मिन्नागमवस्थितम् अपश्यत्कुवलयापीडंकृष्णोऽबष्ठप्रचोदितम् २ बध्वापरिकरंशौरिःसमुह्यकुटिलालकान् उवाचहस्तिपंवाचामेघनादगभीरया ३ अंबष्ठांबष्ठमार्गंनोदेह्यपक्रममाचिरम् नोचेत्सकुंजरंत्वाऽद्यनयामियमसादनम् ४ एवंनिर्भर्त्सितोंऽबष्ठःकुपितःकोपितंगजम् चोदयामासकृष्णायकालांतकयमोपमम् ५ करींद्रस्तमभिद्रुत्यकरेणतरसाऽग्रहीत् कराद्विगलितःसोमुंनिहत्यांघ्रिष्वलीयत ६ संक्रुद्धस्तमचक्षाणोघ्राणदृष्टिःसकेशवम् परामृशत्पुष्करेणसप्रसह्यविनिर्गतः ७

भीनांचनिर्घोषंमल्लतालदुंदुभिनिर्घोषंवा १

अबष्ठोहस्तिपस्तेनचोदितम् २ परिकरंयुद्धोचितपरिधानंकृत्वा समुह्यनिबध्य ३ ४ अंतकोमृत्युः कालस्तन्निमित्तंयमस्तन्नियंतातैरुपमायस्यतम् ५ विगलितोविच्युतः मुष्टिनानिहत्यालीयतअदृश्योबभूव ६ अचक्षाणः अपश्यन्घ्राणमेवघ्राणंतेनदृष्टिर्दर्शनंयस्यसः लोचनागोचरमपिहिपशवोघ्राणेनजानंतीतिप्रसिद्धम् परामृशद्धृतवान् पुष्करेणशुंडाग्रेणसःकृष्णः प्रसह्यबलेन ७ ध. ध.

धनुषः धनुषांपंचविंशतिर्यावत् तावंतंदेशंव्यकर्ष आकृष्यनीतवान् कंकइवव्यिकर्ष यथानागंसर्पवद्वर्त्तमानंगजंसुपर्णवल्लयमितिआवि
रासीद्यथाप्राच्यांदिशिदुरिवपुष्कलइतिवत् ८ सपर्यावर्त्तमानेनेति पुच्छग्राहिणंश्रीकृष्णंगृहीतुंयदिदक्षिणतः परिवर्त्ततेगजस्तर्हिसव्य
तोभ्रामयति यदासव्यतः परिवर्त्तते तदादक्षिणतोभ्रामयंस्तेनसहबभ्राम गोवत्सेनभ्राम्यमाणेनबालकःसएवकृष्णोयथाऽन्योबालकइवेति
९ वारणंगजम् प्राद्रवन्प्रकर्षेणासमंततोधावन्पातयामासयथापततितथातंवंचयन्प्राद्रवदित्यर्थः १० किंच सधावन्निति अहनत् अह
न् ११ १२ १३ १४ रंगंसमाविशत् तदावीरश्रियाबभौ कथंभूतः अंसेन्यस्तंविषाणंगजदंतोयेनसः असृजोरक्तस्यमदस्यबिंदुभिःपरि

पुच्छेप्रगृह्यातिबलंधनुषःपंचविंशतिम् विचकर्षयथानागंसुपर्णइवलीलया ८ सपर्यावर्त्तमानेनसव्यदक्षिणतो
ऽच्युतः बभ्रामभ्राम्यमाणेनगोवत्सेनेवबालकः ९ ततोभिमुखमभ्येत्यपाणिनाहत्यवारणम् प्राद्रवन्पातयामास-
स्पृश्यमानःपदेपदे १० सधावन्क्रीडयाभूमौपतित्वासहसोत्थितः तंमत्वापतितंक्रुद्धोदंताभ्यांसोहनत्क्षितिम् ११
स्वविक्रमेप्रतिहतेकुंजरेंद्रोऽत्यमर्षितः चोद्यमानोमहामात्रैःकृष्णमभ्यद्रवद्रुषा १२ तमापतंतमासाद्यभगवान्म-
धुसूदनः निगृह्यपाणिनाहस्तंपातयामासभूतले १३ पतितस्यपदाक्रम्यमृगेंद्रइवलीलया दंतमुत्पाट्यतेनेभंह
स्तिपांश्चाहनद्धरिः १४ मृतकंद्विपमुत्सृज्यदंतपाणिःसमाविशत् अंसन्यस्तविषाणोऽसृङ्मदबिंदुभिरंकितः १५
विरूढस्वेदकणिकावदनांबुरुहोबभौ वृतोगोपैःकतिपयैर्बलदेवजनार्दनौ रंगंविविशतूराजन्गजदंतवरायुधौ १६
मल्लानामशनिर्नृणांनरवरःस्त्रीणांस्मरोमूर्त्तिमान्गोपानांस्वजनोऽसतांक्षितिभुजांशास्तास्वपित्रोःशिशुः मृत्युर्भो
जपतेर्विराडविदुषांतत्त्वंपरंयोगिनांवृष्णीनांपरदेवतेतिविदितोरंगंगतःसाग्रजः १७

नोंऽकितः १५ निरूढाउद्गताःस्वेदकणिकास्ताभि
रुपलक्षितंवदनांबुरुहंयस्यसः नकेवलंसएकःसमाविशत्किंतुवृतोगोपैरिति १६ तत्रशृंगारादिसर्वरसकदंबमूर्त्तिर्भगवांस्तत्तदभिप्रायानु
सारेणबभौनसाकल्येनसर्वेषामित्याह मल्लानामिति मल्लादीनामज्ञानांद्रष्टॄणामशन्यादिरूपेणदशधाविदितःसन्साग्रजोरंगंगतइत्यन्वयःम
ल्लादिष्वभिव्यक्ताःरसाःक्रमेणश्लोकेननिबध्यंते रौद्रोऽद्भुतश्चशृंगारोहास्यंवीरोदयातथा भयानकश्चबीभत्सःशांतःसप्रेमभक्तिकः अविदु
षांविराट्विकलः अपर्याप्तोराजतइतितथा अनेनबीभत्सरसउक्तः विकलत्वंचक्षवज्रसारसर्वांगावित्यादिनावक्ष्यते १७ ७ ७

उद्विविजे भीतोबभूव १८ यथानटाविति निर्भयत्वंदर्शितम् १९ प्रहर्षवेगेन उत्कलितानि उज्जृंभितानि ईक्षणानि आननानिचयेषांतयोरान
नंपपुः परंनतृप्ताः निराकांक्षानबभूवुरित्यर्थः २० तदेवाह पिबतइवेति श्लिष्यंतः परिष्वंगंकुर्वतइवलक्षिता इत्यर्थः २१ यथादृष्टंधनुर्भं-
गादियथाश्रुतंगोवर्द्धनोद्धरणादितत्तदनतिक्रम्यतदनुरूपमित्यर्थः प्रत्यक्षंचतयोरूपंगजदंतादियुक्तम् गुणाः शौर्यादयः माधुर्यंहसिताला
पादि प्रागल्भ्यंधार्ष्ट्यंतैःस्मारिताइवस्मरणंप्रापिताइव २२ विस्मितानांवाक्यान्याह अष्टभिरेतावित्यादिभिः २३ किलेतिसर्वत्रान्वयः २४ गुह्य

हतंकुवलयापीडंदृष्ट्वातावपिदुर्जयौ कंसोमनस्व्यपितदाभृशमुद्विविजेनृप १८ तौरेजतूरंगगतौमहाभुजौवि
चित्रवेषाभरणस्रगंबरौ यथानटावुत्तमवेषधारिणौमनःक्षिपंतौप्रभयानिरीक्षताम् १९ निरीक्ष्यतावुत्तमपूरु
षौजनामंचस्थितानागरराष्ट्रकानृपाः प्रहर्षवेगोत्कलितेक्षणाननाःपपुर्नतृप्तानयनैस्तदाननम् २० पिबंतइवच
क्षुर्भ्यांलिहंतइवजिह्वया जिघ्रंतइवनासाभ्यांश्लिष्यंतइवबाहुभिः २१ ऊचुःपरस्परंतेवैयथादृष्टंयथाश्रुतम् तद्रू
पगुणमाधुर्यप्रागल्भ्यस्मारिताइव २२ एतौभगवतःसाक्षाद्धरेर्नारायणस्यहि अवतीर्णाविहांशेनवसुदेवस्यवेश्म
नि २३ एषवैकिलदेवक्यांजातोनीतश्चगोकुलम् कालमेतंवसन्गूढोववृधेनंदवेश्मनि २४ पूतनाऽनेननीताऽतं
चक्रवातश्चदानवः अर्जुनौगुह्यकःकेशीधेनुकोऽन्येचतद्विधाः २५ गावःसपालाएतेनदावाग्नेःपरिमोचिताः का
लियोदमितःसर्पइंद्रश्चविमदःकृतः २६ सप्ताहमेकहस्तेनधृतोऽद्रिप्रवरोऽमुना वर्षवाताशनिभ्यश्चपरित्रातंचगोकु
लम् २७ गोप्योऽस्यनित्यमुदितहसितप्रेक्षणमुखम् पश्यंत्योविविधांस्तापांस्तरंतिस्माश्रमंमुदा २८ वदंत्यनेन
वंशोऽयंयदोःसुबहुविश्रुतः श्रियंयशोमहत्त्वंचलप्स्यतेपरिरक्षितः २९ अयंचास्याग्रजःश्रीमान्रामःकमललो
चनः प्रलंबोनिहतोयेनवत्सकोयेबकादयः ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतूर्येषुनिनदत्सुच कृष्णरामौसमाभाष्यचा
णूरोवाक्यमब्रवीत् ३१

कः शंखचूडः अन्येचाघासुरादयः २५ २६ २७ आश्रमंसीषच्छ्रमंयुक्तंमुखम् अश्रमंसुखमितिवा यद्वा
अश्रमंयथाभवतितथातरंतिस्मेति २८ अनेनपरिरक्षितोयदोर्वंशःसबहुविश्रुतःसन्श्रियादिलप्स्यतइतिवदंतीति २९ धेनुकबककवत्सा-
सुरेषुविपर्ययोक्तिर्जनवादेष्वनिश्चयात् ३० जनेष्वेवंब्रुवाणेषुतदसहमानश्चाणूरोऽब्रवीदिति ३१ ७ ७ ७

३२ ३३ ३४ हेकृष्णप्रियंकरवामेति राज्ञिप्रीते भूतानिचप्रसीदेयुः ३५ ३६ ३७ यथोचितंनियुद्धंबाहुयुद्धंभवेत् मल्लसभासदः मल्लसभाऽधिकृतान्जनान् अधर्मोमास्पृशेन्नस्पृशेदित्यर्थः हेमल्लेतिवा ३८ सहस्रद्विपानांसत्वंबलंबिभर्तीतितथा ३९ बलिभिःसाह शैःसह अनयोःधर्मः विक्रमपराक्रमंकुरु मुष्टिकोविक्रमतादित्यनुषंगः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांत्रिचत्वारिंशोऽ

हेनंदसूनोहेरामभवंतौवीरसंमतौ नियुद्धकुशलौश्रुत्वाराज्ञाहूतौदिदृक्षुणा ३२ प्रियंराज्ञःप्रकुर्वत्यःश्रेयोविंदंति वैप्रजाः मनसाकर्मणावाचाविपरीतमतोन्यथा ३३ नित्यंप्रमुदितागोपावत्सपालायथास्फुटम् वनेषुमल्लयुद्धे- नक्रीडंतश्चारयंतिगाः ३४ तस्माद्राज्ञःप्रियंयूयंवयंचकरवामहे भूतानिनःप्रसीदंतिसर्वभूतमयोनृपः ३५ त- न्निशम्याब्रवीत्कृष्णोदेशकालोचितंवचः नियुद्धमात्मनोभीष्टंमन्यमानोभिनंद्यच ३६ प्रजाभोजपतेरस्यवयंचा पिवनेचराः करवामप्रियंनित्यंतन्नःपरमनुग्रहः ३७ बालावयंतुल्यबलैःक्रीडिष्यामोयथोचितम् भवेन्नियुद्धमा धर्मःस्पृशेन्मल्लसभासदः ३८ चाणूरउवाच नबालोनकिशोरस्त्वंबलश्चबलिनांवरः लीलयेभोहतो- येनसहस्रद्विपसत्वभृत् ३९ तस्माद्भवद्भ्यांबलिभिर्योद्धव्यंनानयोऽत्रवै मयिविक्रमवार्ष्णेयबलेनसहमुष्टिकः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकुवलयापीडवधोनामत्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ४३ श्रीशुकउवाच एवंचर्चितसंकल्पोभगवान्मधुसूदनः आससादाथचाणूरंमुष्टिकंरोहिणीसुतः १ हस्ताभ्यांहस्तयोर्बद्ध्वापद्भ्या मेवचपादयोः विचकर्षतुरन्योऽन्यंप्रसह्यविजिगीषया २ अरत्नीद्वेअरत्निभ्यांजानुभ्यांचैवजानुनी शिरःशी- र्ष्णोरसोरस्तावन्योऽन्यमभिजघ्नतुः ३ परिभ्रामणविक्षेपपरिरंभावपातनैः उत्सर्पणापसर्पणैश्चअन्योऽन्यंप्रत्य रुंधताम् ४

ध्यायः ४३ चतुश्चत्वारिंशकेतुमल्लकंसादिमर्दनम् कंसयोषित्समाश्वासस्ताभ्यांपित्रोश्चदर्शनम् १ चर्चितः निश्चितएवंसंकल्पोयस्यसः १ २ बाहुमध्यात्कनिष्ठांगुलिव्यतिरेकेणकृतमुष्टिर्हस्तोरत्निः ३ परिभ्रामणंहस्तादिषुगृहीत्वापरि तश्चालनम् विक्षेपोनोदनम् परिरंभोबाहुभ्यांनिष्पीडनम् अवपातनमधःक्षेपःउत्सर्पणमुत्सृज्यपुरतोगमनम् अपसर्पणंपृष्ठतोगमन म् एतैःप्रत्यरुंधतांप्रत्यावृतवंतौ ४

उत्थापनंजानुनी पादौचपिंडीकृत्यपतितस्योच्चाटनम् उन्नयनंहस्ताभ्यामुद्धृत्यनयनम् चालनंकंठादिलग्नस्यनिःसारणम् स्थापनंपादादि
पिंडीकरणम् एवंपरस्परमात्मनोदेहस्यापचक्रतुः अपकारंकृतवंतौ ५ तद्युद्धंबलाबलवत् एकतोबलमन्यतोऽबलम् तद्द्वंद्वंविषममित्यू
चुरित्यर्थः यद्वा तद्बलाबलवतोर्युद्धंदृष्ट्वामहानयमधर्मइत्यूचुरित्यन्वयः ६ तदेवदर्शयति महानिति बालयोर्बलवतश्चयुद्धंराजाचेत्पश्ये
त्स्वयंवारणीयः एतेराज्ञः पश्यतःस्वयमन्विच्छंति अनुमन्यतइतिमहानधर्मइत्यर्थः ७ बलाबलवद्युद्धतांप्रपंचयतिपंचभिः क्वेति वज्रसा
राणिवज्रवत्कठिनानिसर्वाण्यंगानिययोस्तौ ८ समाजस्यसभायाः ९ अपराऊचुः नसभामिति अब्रुवन्ज्ञात्वाऽपितूष्णींतिष्ठन् विब्रुवन् विप
रीतंब्रुवन् अज्ञःनजानामीतिब्रुवन् अतःप्राज्ञोनसभांप्रविशेदिति १० वल्गतः शत्रुमभितइति शत्रोःसर्वतोधावतः कृष्णास्यश्रमवारिणा

उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैःस्थापनैरपि परस्परंजिगीषंतावपचक्रतुरात्मनः ५ तद्बलाबलवद्द्वंद्वंसमेताःसर्वयो
षितः ऊचुःपरस्परंराजन्सानुकंपावरूथशः ६ महानयंबताधर्मएषाराजसभासदाम् येबलाबलवद्द्वंद्वंराज्ञोऽन्वि
च्छंतिपश्यतः ७ क्ववज्रसारसर्वांगौमल्लौशैलेंद्रसन्निभौ क्वचातिसुकुमारांगौकिशोरौनाप्तयौवनौ ८ धर्मव्यति
क्रमोह्यस्यसमाजस्यध्रुवंभवेत् यत्राधर्मःसमुत्तिष्ठेन्नस्थेयंतत्रकर्हिचित् ९ नसभांप्रविशेत्प्राज्ञःसभ्यदोषान
नुस्मरन् अब्रुवन्विब्रुवन्नज्ञोनरःकिल्बिषमश्नुते १० वल्गतःशत्रुमभितःकृष्णस्यवदनांबुजम् वीक्ष्यतांश्रम
वार्युप्तपद्मकोशमिवांबुभिः ११ किंनपश्यतरामस्यमुखमाताम्रलोचनम् मुष्टिकंप्रतिसामर्षहाससंरंभशोभि
तम् १२ पुण्याबतव्रजभुवोयदयंनृलिंगगूढःपुराणपुरुषोवनचित्रमाल्यः गाःपालयन्सहबलःक्वणयंश्चवे-
णुंविक्रीडयांऽचतिगिरित्ररमार्चितांघ्रिः १३ गोप्यस्तपःकिमचरन्यदमुष्यरूपंलावण्यसारमसमोर्ध्वमनन्यसि
द्धम् दृग्भिःपिबंत्यनुसवाभिनवंदुरापमेकांतधामयशसःश्रियऐश्वरस्य १४

उसंव्याप्तंमुखांबुजंदृश्यताम् ११ अन्याऊचुः किंनप
श्यतइति सामर्षसक्रोधंहासेनसंरंभआवेशस्तेनशोभितम् १२ अन्याऊचुःपुण्याबतेति नृलिंगेनमनुष्यदेहेनगूढःवनस्थानिचित्राणिमाल्या
नियस्यसः गिरित्रःशिवःरमाचताभ्यामर्चितावंघ्रीयस्यसः अयंभावःधिगिमांसभांयस्यामयंपराभूयते तास्तुव्रजभुवोधन्याःयत्रयास्वयं-
कृष्णोविविधक्रीडयांऽचतिगच्छतीति अहोकष्टमल्पपुण्यावयंयतोऽस्माभिरनवसरेदृष्टोऽयम् १३ गोप्यस्तुबहुपुण्याइत्याहुरन्याभिःगोप्यइति

अमुष्यश्रीकृष्णस्यरूपमंगलावण्येनसारंश्रेष्ठम् किंच असमोर्ध्वंनविद्यतेसममूर्ध्वमधिकंचयस्यतत् तदपिन अन्येन आभरणादिनासि-
द्धम् किंतुस्वतएवएंश्वरस्यऐश्वर्यस्यच एकांतधाम अव्यभिचारिस्थानम् पाठांतरेअमुष्यईश्वरस्येत्यन्वयः एवंभूतंनित्यंनवीनरूपंयानेत्रैः
पश्यंतीति १४ किंच यादोहनादिषेनंगायंतितावज्रजस्त्रियोधन्याः प्रेंखेंखनंदोलांदोलनम् उक्षणंसेचनम् कथंभूताःउरुक्रमेचित्तसुरुक्रमनि-
तंतेनैवयानंसर्वविषयप्राप्तिर्यासांताः पाठांतरेउरुक्रमंचिंतयंत्यइत्यर्थः कुतः अनुरक्तधियः तत्रलिंगमश्रुकंठ्यः १५ प्रातरितियाअबलाअस्यवेणु
निशम्यगृहात्तूर्णंनिर्गम्यपथिसस्मितमुखंपश्यंति ताभूरिपुण्याइति १६ एवंसभयंब्रुवाणास्रुस्त्रीषुतासांभयनिवृत्तयेकृष्णः शत्रुंहंतुमनश्च

यादोहनेऽवहननेमथनोपलेपप्रेंखेंखनार्भरुदितोक्षणमार्जनादौ गायंतिचैनमनुरक्तधियोऽश्रुकंठ्योधन्याव्रजस्त्रि-
यउरुक्रमचित्तयानाः १५ प्रातर्व्रजाद्व्रजत आविशतश्चसायंगोभिःसमंक्वणयतोऽस्यनिशम्यवेणुम् निर्गम्यतूर्-
र्णमबलाःपथिभूरिपुण्याःपश्यंतिसस्मितमुखंसदयावलोकम् १६ एवंप्रभाषमाणासुस्त्रीषुयोगेश्वरोहरिः शत्रुं
हंतुमनश्चक्रेभगवान्भरतर्षभ १७ सभयाःस्त्रीगिरःश्रुत्वापुत्रस्नेहशुचातुरौ पितरावन्वतप्येतांपुत्रयोरबुधौब-
लम् १८ तैस्तैर्नियुद्धविधिभिर्विविधैरच्युतेतरौ युयुधातेयथान्यायंतथैवबलमुष्टिकौ १९ भगवद्गात्रनिष्पातैर्व-
ज्रनिष्पेषनिष्ठुरैः चाणूरोभज्यमानांगोमुहुर्ग्लानिमवाप ह २० सश्येनवेगउत्पत्यमुष्टीकृत्यकरावुभौ भगवंतंवासु-
देवंक्रुद्धोवक्षस्यबाधत २१ नाचलत्तत्प्रहारेणमालाहतइवद्विपः बाह्वोर्निगृह्यचाणूरंबहुशोभ्रामयन्हरिः २२
भूपृष्ठेपोथयामासतरसाक्षीणजीवितम् विस्रस्ताकल्पकेशस्रगिंद्रध्वजइवापतत् २३ तथैवमुष्टिकःपूर्वंस्वमु-
ष्ट्याभिहतेनवै बलभद्रेणबलिनातलेनाभिहतोभृशम् २४

क्रे १७ सभयाःस्त्रीणांगिरः श्रुत्वापुत्रयोः स्नेहेनयाशक्‌-
तया आतुरौविह्वलौ पुत्रयोर्बलमजानंतौपितरावनुतापंप्रापताविति १८ १९ तदाभगवतोगात्राणामरत्निजान्वादीनांनिष्पातैःप्रहारैः
वज्रस्यनिष्पेषः तीव्रप्रपातः तद्वन्निष्ठुरैः भज्यमानांगः श्लथगात्रइत्यर्थः २० श्येनस्येववेगोयस्यसः चाणूरः अबाधत अताडयत् २१
२२ भूपृष्ठेक्ष्मायउपरिपोथयामासआस्फालयत् इंद्रध्वजोवज्रम् यद्वा इंद्रध्वजोगौडेषुप्रसिद्धः कस्मिंश्चिदुत्सवेमहान्स्तंभोध्वजपताकाद्यलंकृ-
तः पुरुषाकृतिः उच्छ्रीयतेसयथापततितद्वदपतदिति २३ २४ छ छ छ छ

अर्दितः पीडितः उर्व्युपस्थेभूतले २५ २६ २७ २८ वल्गंतौनृत्यादिकुर्वंतौ २९ साधुसाधुइतिवदंतः ३० ३१ ३२ ३३ अव्ययः अप्रमः ल
घिम्नालाघवेन ३४ ३५ दुर्विषह्मविषह्यमुग्रंतेजोयस्यसः श्रीकृष्णः ३६ गरिष्ठत्वायविश्वाश्रयत्वमुक्तम् तत्रहेतुः अब्जनाभः कुतः त

प्रवेपितःसरुधिरमुद्वमन्मुखतोऽर्दितः व्यसुःपपातोर्व्युपस्थेवाताहतइवांघ्रिपः २५ ततःकूटमनुप्राप्तंरामःप्रहर-
तांवरः अवधील्लीलयाराजन्सावज्ञंवाममुष्टिना २६ तर्ह्येवहिशलःकृष्णपदापहतशीर्षकः द्विधाविदीर्णस्तोश
लकउभावपिनिपेततुः २७ चाणूरेमुष्टिकेकूटेशलेतोशलकेहते शेषाःप्रदुद्रुवुर्मल्लाःसर्वेप्राणपरीप्सवः २८ गो
पान्वयस्यानाकृष्यतैःसंसृज्यविजह्रतुः वाद्यमानेषुतूर्येषुवल्गंतौधृतनूपुरौ २९ जनाःप्रजहृषुःसर्वेकर्मणारामकृ
ष्णयोः ऋतेकंसंविप्रमुख्याःसाधवःसाधुसाध्विति ३० हतेषुमल्लवर्येषुविद्रुतेषुचभोजराट् न्यवारयत्स्वतूर्या-
णिवाक्यंचेदमुवाचह ३१ निःसारयतदुर्वृत्तौवसुदेवात्मजौपुरात् धनंहरतगोपानांनंदंबध्नीतदुर्मतिम् ३२ व
सुदेवस्तुदुर्मेधाहन्यतामाश्वसत्तमः उग्रसेनःपिताचापिसानुगःपरपक्षगः ३३ एवंविकत्थमानेवैकंसेप्रकुपितोऽव्य
यः लघिम्नोत्पत्यतरसामंचमुत्तुंगमारुहत् ३४ तमाविशंतमालोक्यमृत्युमात्मनआसनात् मनस्वीसहसोत्था
यजगृहेसोऽसिचर्मणी ३५ तंखड्गपाणिंविचरंतमाशुश्येनंयथादक्षिणसव्यमंबरे समग्रहीद्दुर्विषहोग्रतेजायथो
रगंतार्क्ष्यसुतःप्रसह्य ३६ प्रगृह्यकेशेषुचलत्किरीटंनिपात्यरंगोपरितुंगमंचात् तस्योपरिष्टात्स्वयमब्जनाभःपपात
विश्वाश्रयआत्मतंत्रः ३७ तंसंपरेतंविचकर्षभूमौहरिर्यथेभंजगतोविपश्यतः हाहेतिशब्दःसुमहांस्तदाऽभूदुदी
रितःसर्वजनैर्नरेंद्र ३८ सनित्यदोद्विग्नधियातमीश्वरंपिबन्नदन्वाविचरन्स्वपन्श्वसन् ददर्शचक्रायुधमग्रतोय
तस्तदेवरूपंदुरवापमाप ३९ तस्यानुजाभ्रातरोऽष्टौकंकन्यग्रोधकादयः अभ्यधावन्नभिक्रुद्धाभ्रातुर्निर्वेशकारि
णः ४० तथाऽतिरभसांस्तांस्तुसंयत्तान्रोहिणीसुतः अहन्परिघमुद्यम्यपशूनिवमृगाधिपः ४१ नेदुर्दुंदुभयोव्यो
म्निब्रह्मेशाद्याविभूतयः पुष्पैःकिरंतस्तंप्रीताःशशंसुर्ननृतुःस्त्रियः ४२ तेषांस्त्रियोमहाराजसुहृन्मरणदुःखिताः त
त्राभीयुर्विनिघ्नंत्यःशीर्षाण्यश्रुविलोचनाः ४३ स्योपर्येवपपात यतः आत्मतंत्रः स्वतंत्रः ३७ ३८ ३९ निर्वेशोनिष्कृतिरानृण्यमित्य
र्थः तत्कारिणःसंतः ते अभ्यधावन् ४० तथाताहृक् अतिरभसोवेगोयेषांतान्संयत्तान्उद्युक्तान् ४१ ४२ ४३ ६९ ६९

शोचंत्योविलापंचक्रुः सुचः अश्रूणि ४४ धर्मज्ञइत्यादीनिविलापेप्रेमसंबोधनानि तेत्वदीयावयम् ४५ त्वयापत्याविरहितापुरीयंनशोभ
तइतिस्वदक्षाभिधानम् ४६ अनागसामितितुपरमार्थाभिधानम् ४७ एषःकृष्णःप्रभवंत्यस्मादितिप्रभवः अपियंत्यस्मिन्निति अप्ययःस
चसच तदवध्यानमवज्ञातत्कर्तुंशीलंयस्यसः ४८ ४९ आस्पृश्यईषत्स्पृष्ट्वा ५० पुत्रभ्रांतिंविहायजगदीश्वरावितिज्ञात्वाशंकितौनसस्व
जातेन आलिंगितवंतौ किंतुबद्धांजलीतस्थतुरित्यर्थः प्रसह्यहत्वाहस्तींद्रं मल्लेंद्रान्मल्ललीलया बीभत्सचरितंकंसंसबीभत्समभारयत्

शयानान्वीरशय्यायांपतीनालिंग्यशोचतीः विलेपुःसुस्वरंनार्योविसृजंत्योमुहुःसुचः ४४ हानाथप्रियधर्म
ज्ञकरुणानाथवत्सल त्वयाहतेननिहतावयंतेसगृहप्रजाः ४५ त्वयाविरहितापत्यापुरीयंपुरुषर्षभ नशोभतेव
यमिवनिवृत्तोत्सवमंगला ४६ अनागसांत्वंभूतानांकृतवान्द्रोहमुल्बणम् तेनेमांभोदशांनीतोभूतध्रुक्कोलभे
तशम् ४७ सर्वेषामिहभूतानामेषहिप्रभवाप्ययः गोप्ताचतदवध्यायीनक्वचित्सुखमेधते ४८ श्रीशुक
उवाच राजयोषितआश्वास्यभगवाँल्लोकभावनः यामाहुर्लौकिकींसंस्थांहतानांसमकारयत् ४९ मातरंपि
तरंचैवमोचयित्वाऽथबंधनात् कृष्णरामौववंदातेशिरसास्पृश्यपादयोः ५० देवकीवसुदेवश्चविज्ञायजगदीश्व
रौ कृतसंवंदनौपुत्रौसस्वजातेनशंकितौ ५१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकंसवधोनामचतुश्च
त्वारिंशोऽध्यायः ४४ श्रीशुकउवाच पितरावुपलब्धार्थौविदित्वापुरुषोत्तमः माभूदितिनिजांमायां
ततानजनमोहिनीम् १ उवाचपितरावेत्यसाग्रजःसात्वतर्षभः प्रश्रयावनतःप्रीणन्नंबतातेतिसादरम् २

१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेटीकायांचतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ४४ पंचचत्वारिंशकेऽथपितृनंदादिसांत्वनम् उग्रसेना
भिषेकश्चगुरौवासात्पुरागमः १ उपलब्धार्थौविदित्वेति अयमर्थःउपसमीपेआवयोःपुत्रबुद्ध्यासांसारिकपरमसुखभोगात्पूर्वमेवलब्धा
र्थौ आवामीश्वरावितिलब्धःप्राप्तःपरमज्ञानरूपोऽर्थोयाभ्यांतौतथाभूतौज्ञात्वा मयिप्रसन्नेसति अनयोर्ज्ञानंनामकिंदुर्लभंस्यात् दुर्ल
भंतुमयिपुत्रतयाप्रेम अतइदानीमेवतज्ज्ञानंमाभूदितिनिजांस्वाधीनांमायांतयोःप्रसारितवानिति १ तदेवदर्शयति उवाचेत्यादिभिर
ष्टभिःप्रीणयन्सादरंब्रुवन् २ ५ ५ ५ ५ ५ ५

अस्मत्तः अस्मन्निमित्तंनित्यमुत्कंठितयोरपियुवयोः पुत्राभ्यामाभ्यांकृत्वाबाल्यपौगंडकैशोरास्तत्तदवस्थाऽनुभवसुखानीत्यर्थः नाभवन्नि
ति अस्मत्तःपुत्राभ्यामितिसामानाधिकरण्यंवा ३ किंच आवामेवदैवहीनावित्याह नलब्धइति पितृगेहस्थाबालायांमुदंविंदतेसाचनलब्धेति
४ एवंतावत्श्लोकद्वयेनयुवयोरावयोश्चकामहानिर्जातेत्युक्तम् आवयोःपुनर्युष्मत्परिचर्यालोपेनधर्महानिरपिजातेत्याह सर्वार्थसंभवइति
सर्वेषांधर्माद्यर्थानांसंभवोयस्मिन्सदेहोयतः याभ्यांजनितः पोषितश्चतयोः पित्रोर्निर्वेशं निष्कृतिमानृण्यंमर्त्यः शतसंवत्सरमात्रेणायुषानमा-
प्नोति ५ तन्मध्येपितुः यः पुत्रः कल्यःसमर्थःसन्नपिदेहेनधनेनचापित्रोर्वृत्तिंजीविकांनसंपादयेत् तंप्रेत्यलोकांतरेयमदूताःस्वस्यैवमांसंखादयं-

नास्मत्तोयुवयोस्तात नित्योत्कंठितयोरपि बाल्यपौगंडकैशोराःपुत्राभ्यामभवन्क्वचित् ३ नलब्धोदैवहतयोर्वासो
नौभवदंतिके यांबालाःपितृगेहस्थाविंदंतेलालितामुदम् ४ सर्वार्थसंभवोदेहोजनितःपोषितोयतः नतयोर्याति
निर्वेशंपित्रोर्मर्त्यःशतायुषा ५ यस्तयोरात्मजःकल्प आत्मनाचधनेनच वृत्तिंनदद्यात्तंप्रेत्यस्वमांसंखादयंतिहि ६
मातरंपितरंवृद्धंभार्यांसाध्वींसुतंशिशुम् गुरुंविप्रंप्रपन्नंचकल्पोऽबिभ्रच्छ्वसन्मृतः ७ तन्नावकल्पयोःकंसान्नित्य
मुद्विग्नचेतसोः मोघमेतेव्यतिक्रांतादिवसावामनर्चतोः ८ तत्क्षंतुमर्हथस्तातमातर्नौपरतंत्रयोः अकुर्वतोर्वांशु
श्रूषांक्लिष्टयोर्दुर्हृदाभृशम् ९ श्रीशुकउवाच इतिमायामनुष्यस्यहरेर्विश्वात्मनोगिरा मोहितावंक
मारोप्यपरिष्वज्यापतुर्मुदम् १० सिंचंतावश्रुधाराभिःस्नेहपाशेनचावृतौ नकिंचिदूचतूराजन्बाष्पकंठौविमोहितौ
११ एवमाश्वास्यपितरौभगवान्देवकीसुतः मातामहंतूग्रसेनंयदूनामकरोन्नृपम् १२ आहचास्मान्महाराजप्र-
जाश्चाज्ञप्तुमर्हसि ययातिशापाद्यदुभिर्नासितव्यंनृपासने १३ मयिभृत्यउपासीनेभवतोविबुधादयः बलिंहरंत्यवन
ताःकिमुतान्येनराधिपाः १४

तीति ६ किंच मात्रादिशुश्रूषामकुर्वन्विफलजीवितश्चभवतीत्याह मातरमिति अबिभ्रन् अ
पुष्णन् श्वसन्नपिमृततुल्यएवेति ७ तत्तस्मान्नौ आवयोः मोघंव्यर्थमनर्चतोः अपूजयतोः ८ दुर्हृदाकंसेनक्लिष्टा ९ १० ११ आश्वास्य
सांत्वयित्वा १२ त्वमेवाज्ञापयेतिमावदेत्याह ययातिशापादिति तद्वस्तुयादवत्वेऽपिमदाज्ञयानदोषइतिभावः १३ ममतादृशीशक्तिर्नास्ती
तिचेत्तत्राह मयीति मत्प्रसादेनसर्वंभविष्यतीत्यर्थः १४

स्वान्ज्ञातीन्संबंधांश्चदिग्भ्य आनाय्येति १५ १६ सिद्धाः पूर्णाः कृष्णरामाभ्यांगतोनिवृत्तोज्वरस्तापोयेषांते १७ सदयस्मितंवीक्षणंयस्मि
न्तत् १८ प्रवयसोवृद्धाअपिअतिशयितंबलमोजश्चयेषांते १९ २० भृशमात्मनोऽप्याधिक्येनपोषितौनचाश्चर्यमेतदित्याह पित्रोरिति आ
त्मनोदेहादप्यात्मजेष्वभ्यधिकाहिप्रीतिरिति २१ देवकीवसुदेवयोः पुत्रौसुवांनास्मत्पुत्राविस्यपिनवाच्यमित्याह सपितेति २२ २३ सव्रजंव्रज

सर्वान्स्वज्ञातिसंबंधान्दिग्भ्यः कंसभयाकुलान् यदुवृष्ण्यंधकमधुदाशार्हकुकुरादिकान् १५ सभाजितान्समा
श्वास्यविदेशावासकर्शितान् न्यवासयत्स्वगेहेषु वित्तैःसंतर्प्यविश्वकृत् १६ कृष्णसंकर्षणभुजैर्गुप्तालब्धमनोरथाः
गृहेषुरेमिरेसिद्धाः कृष्णरामगतज्वराः १७ वीक्षंतोहरहःप्रीतामुकुंदवदनांबुजम् नित्यंप्रमुदितंश्रीमत्सदयस्मितवी
क्षणम् १८ तत्रप्रवयसोऽप्यासन्युवानोऽतिबलौजसः पिबंतोऽक्षैर्मुकुंदस्यमुखांबुजसुधांमुहुः १९ अथनंदंसमा
साद्यभगवान्देवकीसुतः संकर्षणश्चराजेंद्रपरिष्वज्येदमूचतुः २० पितर्युवाभ्यांस्निग्धाभ्यांपोषितौलालितौभृशम्
पित्रोरभ्यधिकाप्रीतिरात्मजेष्वात्मनोऽपिहि २१ सपितासाचजननीयौपुष्णीतांस्वपुत्रवत् शिशून्बंधुभिरुत्सृष्टान-
कल्पैःपोषरक्षणे २२ यातयूयंव्रजंतातवयंचस्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविधायसुहृदांसुखम् २३ ए
वंसांत्वय्यभगवान्नंदंसव्रजमच्युतः वासोलंकारकुप्याद्यैरर्हयामाससादरं २४ इत्युक्तस्तौपरिष्वज्यनंदःप्रणयवि
ह्वलः पूरयन्नश्रुभिर्नेत्रेसहगोपैर्व्रजंययौ २५ अथशूरसुतोराजन्पुत्रयोःसमकारयत् पुरोधसाब्राह्मणैश्चयथा
वद्द्विजसंस्कृतिम् २६ तेभ्योदाद्दक्षिणागावोरुक्ममाल्यःस्वलंकृताः स्वलंकृतेभ्यःसंपूज्यसवत्साःक्षौममालिनीः
२७ याःकृष्णरामजन्मर्क्षेमनोदत्तामहामतिः ताश्चाददादनुस्मृत्यकंसेनाधर्मतोहृताः २८ ततश्चलब्धसंस्कारौद्वि
जत्वंप्राप्यसुव्रतौ गर्गाद्यदुकुलाचार्याद्गायत्रंव्रतमास्थितौ २९

वासिभिःसहितम् कुप्यानिस्वर्णरजतादिव्यतिरिक्तकांस्यपात्रादीनितत्प्रभृतिभिः २४ २५ पुरोधसागर्गाचार्येणद्विजसंस्कृतिमुपनयनम् २६
गावोगाःरुक्मस्यमालाविद्यंतेयासांताः क्षौमवस्त्रमालावतीः २७ याःपूर्वंमनोदत्ताःआसन्ताएवाददात् ननुताःकंसेनापहृताःसत्यम् राजगो
ष्ठादाच्छिद्यदत्ताइत्याह कंसेनाधर्मतइति २८ गायत्रंव्रतंब्रह्मचर्यम् २९ ७ ७ ७ ७

प्रकर्षेणभवंत्याभ्यामितिप्रभवौ अतएवसर्वज्ञौ स्वतःसिद्धममलंज्ञानंप्रच्छादयंतौनरचेष्टितैः ३० ३१ यथायथावत् उपसाद्यप्राप्यगुरौ
वृत्तिमन्यान्ग्राहयंतौशिक्षयंतौगुरुमुपेतौउपगतौसेवितवंताविस्यर्थः ३२ शुद्धोभावोयासुताभिरनुवृत्तिभिःसांगोपनिषदः अंगानिषडं
गानिशिक्षादीनितैरुपनिषद्भिश्चसहितान् ३३ सरहस्यंमंत्रदेवताज्ञानसहितम् धर्मान्मन्वादिधर्मशास्त्राणि न्यायपथान्मीमांसादीन्
आन्वीक्षिकींतर्कविद्याम् षड्विधांसंधिर्विग्रहोयानमासनंद्वैधमाश्रयइति एवंषड्विधाराजनीतिम् ३४ सकृन्निगदमात्रेणएकवारंगुरोरुच्चार
णमात्रेण काश्यःगोत्रतः यद्वाकाश्याः सकाशात् पठित्वाआगतःतस्मात् ३५ तावतीःचतुःषष्टिकलाःताश्चशैवतंत्रोक्तालिख्यंते यथा गीतं
१ वाद्यम् २ नृत्यम् ३ नाट्यम् ४ आलेख्यम् ५ विशेषकच्छेद्यम् ६ तंडुलकुसुमबलिप्रकाराः ७ पुष्पास्तरणम् ८ दशनवसनांगरागाः ९ मणि
भूमिकाकर्म १० शयनरचनम् ११ उदकवाद्यम् १२ उदकघातः १३ चित्रयोगाः १४ माल्यग्रथनविकल्पाः १५ शेखरापीडयोजनम् १६ नेपथ्ययोगाः
१७ कर्णपत्रभंगाः १८ सुगंधयुक्तिः १९ भूषणयोजनम् २० ऐंद्रजालम् २१ कौचुमारयोगाः २२ हस्तलाघवम् २३ चित्रशाकापूपभक्षविकारक्रिया २४

प्रभवौसर्वविद्यानांसर्वज्ञौजगदीश्वरौ नान्यसिद्धामलज्ञानंगूहमानौनरेहितैः ३० अथोगुरुकुलेवासमिच्छंतावुपज
ग्मतुः काश्यंसांदीपनिंनामह्यवंतिपुरवासिनम् ३१ यथोपसाद्यतौदांतौगुरोर्वृत्तिमनिंदिताम् ग्राहयतावुपेतौस्मभ
क्त्यादेवमिवादृतौ ३२ तयोर्द्विजवरस्तुष्टःशुद्धभावानुवृत्तिभिः प्रोवाचवेदानखिलान्सांगोपनिषदोगुरुः ३३ सरहस्यं
धनुर्वेदंधर्मान्न्यायपथांस्तथा तथाचान्वीक्षिकींविद्यांराजनीतिंचषड्विधाम् ३४ सर्वंनरवरश्रेष्ठौसर्वविद्याप्रवर्त
कौ सकृन्निगदमात्रेणकाश्यात्संजगृहतुर्नृप ३५ अहोरात्रैश्चतुःषष्ट्यासंयत्तौतावतीःकलाः गुरुदक्षिणयाचार्यंछं
दयामासतुर्नृप ३६ पानकरसरागासवयोजनम् २५ सूचीकर्म २६ सूत्रक्रीडा २७ प्रहेलिका २८ प्रतिमाला २९ दुर्वचकयोगाः ३० पु
स्तकवाचनम् ३१ नाटकाख्यायिकादर्शनम् ३२ काव्यसमस्यापूरणम् ३३ पट्टिकावेत्रबाणविकल्पाः ३४ तर्ककर्माणि ३५ तक्षणम् ३६ वास्तु
विद्या ३७ रूप्यरत्नपरीक्षा ३८ धातुवादः ३९ मणिरागज्ञानम् ४० आकरज्ञानम् ४१ वृक्षायुर्वेदयोगाः ४२ मेषकुक्कुटलावकयुद्धविधिः ४३
शुकसारिकाप्रलापनम् ४४ उत्सादनम् ४५ केशमार्जनकौशलम् ४६ अक्षरमुष्टिकाकथनम् ४७ म्लेच्छितकुतर्कविकल्पाः ४८ देशभाषाज्ञानम्
४९ पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञानम् ५० यंत्रमातृकाधारणमातृका ५१ संवाच्यम् ५२ मानसीकाव्यक्रिया ५३ अभिधानकोशः ५४ छंदोज्ञानम् ५५
क्रियाविकल्पाः ५६ छलितकयोगाः ५७ वस्त्रगोपनानि ५८ द्यूतविशेषः ५९ आकर्षक्रीडा ६० बालक्रीडनकानि ६१ वैनायिकानाम् ६२ वैजयिका
नाम् ६३ वैतालिकानांचविद्यानांज्ञानम् ६४ इतिचतुःषष्टिकलाः छंदयामासतुःउपलोभितवंतौ ३६ ७ ७ ७

प्रभासेक्षेत्रेमहार्णवेमृतंबालंवरयामास ३७ ईश्वराविति विदित्वासमुद्रस्तयोरर्हणमाजहार ३८ ३९ पञ्चजनस्त्वसुरोऽहार्षीत् सचमहान्प्र
मासाध्यइत्यर्थः ४० ४१ ४२ ४३ सपर्यांपूजाम् सर्वेषांभूतानामाशयाः अंतःकरणानितान्यालयोनिवासोयस्यतम् ४४ निजकर्म एवनिबं
धनंयस्यतथाभूतमपिमदाज्ञापुरस्कारेणानयतः तेनदोषइत्यर्थः ४५ ४६ वत्सेतिप्राधान्येनैकस्य संबोधनम् गुरोर्निष्क्रयः गुरुदक्षिणासु-

द्विजस्तयोस्तंमहिमानमद्भुतंसंलक्ष्यराजन्नतिमानुषींमतिम् संमंत्र्यपत्न्यासमहार्णवेमृतंबालंप्रभासेवरयांबभूवह
३७ तथेत्यथारुह्यमहारथौरथंप्रभासमासाद्यदुरंतविक्रमौ वेलामुपव्रज्यनिषीदतुःक्षणंसिंधुर्विदित्वाऽर्हणमाहर-
त्तयोः ३८ तमाहभगवानाशुगुरुपुत्रःप्रदीयताम् योऽसाविहत्वयाग्रस्तोबालकोमहतोर्मिणा ३९ समुद्रउवाच
नैवाहार्षमहंदेवदैत्यःपंचजनोमहान् अंतर्जलचरःकृष्णशंखरूपधरोऽसुरः ४० आस्तेतेनाहृतोनूनंतच्छ्रुत्वासत्व
रंप्रभुः जलमाविश्यतंहत्वानापश्यदुदरेऽर्भकम् ४१ तदंगप्रभवंशंखमादायरथमागमत् ततःसंयमनींनामयमस्य
दयितांपुरीम् ४२ गत्वाजनार्दनःशंखंप्रदध्मौसहलायुधः शंखनिर्ह्रादमाकर्ण्यप्रजासंयमनोयमः ४३ तयोःसपर्यां
महतींचक्रेभक्त्युपबृंहिताम् उवाचावनतःकृष्णंसर्वभूताशयालयम् ४४ लीलामनुष्यहेविष्णोयुवयोःकरवाम-
किम् श्रीभगवानुवाच गुरुपुत्रमिहानीतंनिजकर्मनिबंधनम् आनयस्वमहाराजमच्छासनपुरस्कृतः
४५ तथेतितेनोपानीतंगुरुपुत्रंयदूत्तमौ दत्वास्वगुरवेभूयोवृणीष्वेतितमूचतुः ४६ सम्यक्संपादितोवत्सभवद्भ्यां
गुरुनिष्क्रयः कोनुयुष्मद्विधगुरोःकामानामवशिष्यते ४७ गच्छतंस्वगृहंवीरौकीर्तिर्वामस्तुपावनी छंदांस्ययात
यामानिभवंत्विहपरत्रच ४८ गुरुणैवमनुज्ञातौरथेनानिलरंहसा आयातौस्वपुरंतातपर्जन्यनिनदेनवै ४९ स
मनंदन्प्रजाःसर्वादृष्ट्वारामजनार्दनौ अपश्यंत्योबह्वहानिनष्टलब्धधनाइव ५० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद
शमस्कंधेपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ४५

युष्मद्विधयोर्गुरोर्मम कामानांमध्येकोऽनुकामोऽवशिष्यतेनकोऽपीति ४७ हेवीरौ स्वगृहंगच्छ
तम् वांयुवयोः अयातयामानि अगतसाराणि ४८ अनिलवद्रंहोवेगोयस्यतेन पर्जन्योमेघस्तद्वन्निनदोयस्यतेन ४९ नष्टमदृष्टंतत्पुन-
र्लब्धंधनंयाभिस्ताइवेति ५० इतिदशमस्कंधेटीकायांपंचचत्वारिंशोऽध्यायः ४५ छ छ छ

षट्चत्वारिंशकेघोषमुद्धवंप्रेष्यतद्गिरा यशोदानंदयोश्चक्रेकृष्णःशोकापनोदनम् १ कामचारंद्विजातिःसन्परित्यज्यातिसंयतः गुरोर्ज्ञानम
नुप्राप्यसखागोपीरुपादिशत् २ गोपीनांसांत्वनमतिरहस्यंसन्मंत्रिसाध्यमितितदर्थमुद्धवंविशिनष्टिवृष्णीनामिति बुद्धिसत्तमः बुद्ध्याऽतिश्रेष्ठः
१ २ ३ गोपीनांविशेषतःसंदेशेकारणमाह ताइति मय्येवसंकल्पात्मकंमनोयासांताः अहमेवप्राणोयासांताः मदर्थेत्यक्तादैहिकाः पतिपु
त्रादयोयाभिस्ताः ततःकिमतआह येत्यक्तलोकधर्माइति मन्निमित्तंत्यक्तौलोकधर्मौइहामुत्रसुखंतत्साधनानिचयैस्तान्बिभर्मिसंवर्द्धयामि
सुखयामीत्यर्थः ४ तासांवियोगाधिंदर्शयतिद्वयेनमयिताइति ५ विरहेणऔत्कंठ्यंतेनविह्वलाः परवशाः गोकुलान्निर्गमनसमयेशीघ्रमाग

श्रीशुकउवाच वृष्णीनांप्रवरोमंत्रीकृष्णस्यदयितःसखा शिष्योबृहस्पतेःसाक्षादुद्धवोबुद्धिसत्तमः १
तमाहभगवान्प्रेष्ठंभक्तमेकांतिनंक्वचित् गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रपन्नार्त्तिहरोहरिः २ गच्छोद्धवव्रजंसौम्यपित्रो
र्नौप्रीतिमावह गोपीनांमद्वियोगाधिंमत्संदेशैर्विमोचय ३ तामन्मनस्कामत्प्राणामदर्थेत्यक्तदैहिकाः येत्यक्तलो
कधर्माश्चमदर्थेतान्बिभर्म्यहम् ४ मयिताःप्रेयसांप्रेष्ठेदूरस्थेगोकुलस्त्रियः स्मरंत्योऽगविमुह्यंतिविरहौत्कंठ्यवि
ह्वलाः ५ धारयंत्यतिकृच्छ्रेणप्रायःप्राणान्कथंचन प्रत्यागमनसंदेशैर्बल्लव्योमेमदात्मिकाः ६ श्रीशुकउवा
च इत्युक्तउद्धवोराजन्संदेशंभर्त्तुराहृतः आदायरथमारुह्यप्रययौनंदगोकुलम् ७ प्राप्तोनंदव्रजंश्रीमान्नि
म्लोचतिविभावसौ छन्नयानःप्रविशतांपशूनांखुररेणुभिः ८ वासितार्थेऽभियुध्यद्भिर्नादितंशुष्मिभिर्वृषैः
धावंतीभिश्चवास्राभिरूधोभारैःस्ववत्सकान् ९ इतस्ततोविलंघद्भिर्गोवत्सैर्मंडितंसितैः गोदोहशब्दाभिरवंवेणू
नांनिःस्वनेनच १०

मिष्यामीतियेप्रत्यागमनसंदेशास्तैः मेमदीयाबल्लव्योगोप्यःमदात्मिकाइति तासामात्मापदिस्वदेहेस्या
त्तर्हिविरहतापेनदह्येतैवमयिवर्त्तमानत्वात्कथंचिज्जीवंतीतिभावः ६ संदेशंभवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचिदित्यादिकम् ७
निम्लोचतिअस्तंगच्छतिसति छन्नंयानंयस्येतितदागोपीभिरज्ञातत्वेननंदसंगंलब्धवानितिसूचयति ८ व्रजंवर्णयतिपंचभिः वासिताऽर्थे-
इत्यादिनावासिताः पुष्पवंत्योगावस्तन्निमित्तमभितोयुध्यद्भिः शुष्मिभिर्मत्तैर्वृषैर्नादितम् वास्राभिर्धेनुभिःस्ववत्सकान्प्रति ९ विलंघद्भिःउ
त्पतद्भिःगोदोहशब्दैःसह अभितोरवाःमुंचमामुंचनयआनयदेहिगृहाणेत्यादयोयस्मिन्तम्वेणूनांनिःस्वनेनचमंडितम् १० छ छ

गायंतीभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितम् ११ अग्न्याद्यर्च्चनान्वितैः गोपगृहैर्धूपादिभिश्चमनोरमम् १२ खंडंसमूहः १३ आर्च्चयत्पूजयामास १४ कशिपौशय्यायांसंविष्टम् १५ १६ साधूनामितिकर्मणिषष्ठी १७ गावोगाः गिरिंगोवर्द्धनम् १८ अप्यायास्यति आगमिष्यतिकिम् १९ श्रीकृष्णोपकारस्मरणादिभिरनुपमानंदेनाभिभूयमानआह दावाग्नेरित्यादिना वातान्वर्षाच्चेति वृषात्सर्पाच्चेति अन्येभ्यश्चदुरतिक्रमेभ्योमृत्युभ्यः श्रीकृष्णेनरक्षिताःस्म २० किंच स्मरतामिति लीलया अपांगेननिरीक्षितम् अंगहेउद्धव २१ नकेवलंशिथिलाएवकिंतुशनैरुप

गायंतीभिश्चकर्माणिशुभानिबलकृष्णयोः स्वलंकृताभिर्गोपीभिर्गोपैश्चसुविराजितम् ११ अग्न्यर्कातिथिगोविप्रपितृदेवार्च्चनान्वितैः धूपदीपैश्चमाल्यैश्चगोपावासैर्मनोरमम् १२ सर्वतःपुष्पितवनंद्विजालिकुलनादितम् हंसकारंडवाकीर्णैःपद्मखंडैश्चमंडितम् १३ तमागतंसमागम्यकृष्णस्यानुचरंप्रियम् नंदःप्रीतःपरिष्वज्यवासुदेवधियार्च्चयत् १४ भोजितपरमान्नेनसंविष्टंकशिपौसुखम् गतश्रमंपर्यपृच्छत्पादसंवाहनादिभिः १५ कच्चिदंगमहाभागसखानःशूरनंदनः आस्तेकुशल्यपत्याद्यैर्युक्तोमुक्तःसुहृद्वृतः १६ दिष्ट्याकंसोहतःपापःसानुगःस्वेनपाप्मना साधूनांधर्मशीलानांयदूनांद्वेष्टियःसदा १७ अपिस्मरतिनःकृष्णोमातरंसुहृदःसखीन् गोपान्व्रजंचात्मनाथंगावोवृंदावनंगिरिम् १८ अप्यायास्यतिगोविंदःस्वजनान्सकृदीक्षितुम् तर्हिद्रक्ष्यामतद्वक्त्रंसुनसंसुस्मितेक्षणम् १९ दावाग्नेर्वातवर्षाच्चवृषसर्पाच्चरक्षिताः दुरत्ययेभ्योमृत्युभ्यःकृष्णेनसुमहात्मना २० स्मरतांकृष्णवीर्याणिलीलाऽपांगनिरीक्षितम् हसितंभाषितंचांगसर्वानःशिथिलाःक्रियाः २१ सरिच्छैलवनोद्देशान्मुकुंदपदभूषितान् आक्रीडानीक्षमाणानांमनोयातितदात्मताम् २२ मन्येकृष्णंचरामंचप्राप्ताविहसुरोत्तमौ सुराणांमहदर्थायगर्गस्यवचनंयथा २३ कंसंनागायुतप्राणंमल्लौगजपतिंतथा अवधिष्टांलीलयैवपशूनिवमृगाधिपः २४ तालत्रयंमहासारंधनुर्यष्टिमिवेभराट् बभंजैकेनहस्तेनसप्ताहमदधाद्गिरिम् २५ प्रलंबोधेनुकोऽरिष्टस्तृणावर्त्तोबकादयः दैत्याःसुरासुरजितोहतायेनेहलीलया २६

रमंतीत्याह सरिच्छैलेति सरितश्चशैलाश्चवनोद्देशाश्चतान् आक्रीडान्क्रीडास्थानानि २२ सुराणामर्थाय महत्गंभीरम् गर्गस्यवचनंयथा २३ नकेवलंतद्वचनानुसारेणैवव्यवहारसंवाददपीत्याह कंसमिति २४ इभराट्यष्टिमिवतालत्रयप्रमाणंधनुर्बभंज २५ २६

२७ २८ २९ ३० अखिलगुरुत्वमेवजनकत्वेननियंतृत्वेनचाह एताविति रामोमुकुंदश्चेत्येतौविश्वस्यबीजयोनीनिमित्तोपादानेननतु पुरुषप्रधानयोर्बीजयोनित्वंप्रसिद्धमतआह पुरुषःप्रधानमिति पुरुषोंऽशः प्रधानशक्तिः अतःप्रधानपुरुषावप्येतावेवेत्यर्थः एवंजनकत्वमुक्तम् किंच अन्वीयभूतेषु अनुप्रविश्यभूतानांचतदुपहितस्यविलक्षणस्यनानाभेदस्यज्ञानस्यजीवस्यचईशानेईश्वरौनियंतारौभवतः कुतःपुराणोअनादीअनादित्वात्कारणत्वंततश्चनियंतृत्वमित्यर्थः ३१ ननुसृष्ट्यादिकर्मावेशान्मनुष्यादिजन्मदर्शनाच्चतस्यान्येभ्यःकोविशेषइत्याशंक्याह यस्मिन्निति द्वाभ्याम् कर्माशयंकर्मवासनानिर्हृत्यत्यक्त्वाब्रह्ममयःस्वरूपज्ञानवान् अर्कवर्णः शुद्धसत्वमूर्त्तिःसन्परां

श्रीशुकउवाच इतिसंस्मृत्यसंस्मृत्यनंदःकृष्णानुरक्तधीः अत्युत्कंठोऽभवत्तूष्णींप्रेमप्रसरविह्वलः २७ यशोदावर्ण्यमानानिपुत्रस्यचरितानिच शृण्वत्यश्रूण्यवास्राक्षीत्स्नेहस्नुतपयोधरा २८ तयोरित्थंभगवतिकृष्णे नंदयशोदयोः वीक्ष्यानुरागंपरमंनंदमाहोद्धवोमुदा २९ उद्धवउवाच युवांश्लाघ्यतमौनूनंदेहिनामिह मानद नारायणेऽखिलगुरौयत्कृतामतिरीदृशी ३० एतौहिविश्वस्यचबीजयोनीरामोमुकुंदःपुरुषःप्रधानम् अन्वीयभूतेषुविलक्षणस्यज्ञानस्यचेशातइमौपुराणौ ३१ यस्मिन्जनःप्राणवियोगकाले क्षणंसमावेश्यमनोविशुद्धम् निर्हृत्यकर्माशयमाशुयातिपरांगतिंब्रह्ममयोऽर्कवर्णः ३२ तस्मिन्भवंतावखिलात्महेतौनारायणेकारणमर्त्यमूर्त्तौ भावंविधत्तांनितरांमहात्मन्किंवाऽवशिष्टंयुवयोःसुकृत्यम् ३३ आगमिष्यत्यदीर्घेणकालेनव्रजमच्युतः प्रियंविधास्यतेपित्रोर्भगवान्सात्वतापतिः ३४ हत्वाकंसंरंगमध्येप्रतीपंसर्वसात्वताम् यदाहवःसमागत्यकृष्णःसत्यंकरोतितत् ३५ माखिद्यतमहाभागौद्रक्ष्यथःकृष्णमंतिके अंतर्हृदिसभूतानामास्तेज्योतिरिवैधसि ३६

गतिंतत्पदंयाति ३२ अखिलस्यात्माचहेतुश्चतस्मिन् कारणेनमनुष्याकृतौमहात्मन्महात्मनिपरिपूर्णेभवंतौभक्तिंकुरुतः अतः कृतकृत्यावित्यर्थः ३३ प्रस्तुतमाह आगमिष्यतीतिपित्रोर्युवयोः यातयूयंव्रजंतातवयंचस्नेहदुःखितान् ज्ञातीन्वोद्रष्टुमेष्यामोविधायसुहृदांसुखमितियदाह कृष्णस्तत्सत्यंकरिष्यतीति ३४ ३५ कालविलंबनमसहमानौप्रत्याह माखिद्यतमिति हेमहाभागौअंतिकेइदानीमेवसमीपेवा कुतइत्यतआह अंतर्हृदीति तर्हिसर्वैःकिमितिनदृश्यतेतत्राह ज्योतिरिवैधसीति तद्यथामथनंविनानदृश्यतेतथाभक्तिंविनाकृष्णोऽपीतिभावः ३६

अहोआस्तामेतत्तस्यत्विहागमनंस्वस्यातिप्रियान्पित्रादीन्विहायनसंगच्छतइतिमन्येतत्राह नह्यस्येति अस्यप्रियादयोनहिसंति तत्रहेतू
अमानिनःसमानस्येतिच ३७ ३८ सोऽपिजन्मकर्मादिरहितोऽपिक्रीडाप्रयोजनःसन्साधूनांपरिपालनायसदसन्मिश्रयोनिषुसात्विकरा
जसतामसयोनिषु यद्वा देवादिमत्स्यादिनृसिंहादियोनिषुकल्पतेआविर्भवतीत्यर्थः ३९ ननुजन्मकर्मादिरहितस्यकुतएतदित्यतआह स
त्वमिति क्रीडामतीतोऽपिक्रीडन्तथाऽपिमायागुणैःघटनइत्यर्थः ४० अत्राविद्योपाधेर्जीवस्यकर्तृत्वंदृष्टांतीकुर्वन् तस्याविद्ययैवकर्तृत्व
मितिसदृष्टांतमाह यथेति भ्रमरिकापरिभ्रमणंतयोपलक्षितयादृष्ट्याभूरपिभ्राम्यतीतियथाप्रतीयते एवंचित्तेकर्त्तरिसतितत्रविक्षिप्ते

नह्यस्यास्तिप्रियःकश्चिन्नाप्रियोऽवास्त्यमानिनः नोत्तमोनाधमोवाऽपिसमानस्यासमोऽपिवा ३७ नमातानपिता
तस्यनभार्यानसुतादयः नात्मीयोनपरश्चापिनदेहोजन्मएवच ३८ नचास्यकर्मवालोकेसदसन्मिश्रयोनिषु क्रीडा
ऽर्थंसोऽपिसाधूनांपरित्राणायकल्पते ३९ सत्वंरजस्तमइतिभजतेनिर्गुणोगुणान् क्रीडन्नतीतोऽत्रगुणैःसृजत्य
वतिहंत्यजः ४० यथाभ्रमरिकादृष्ट्याभ्राम्यतीवमहीयते चित्तेकर्तरितत्रात्माकर्तेवाहंधियास्मृतः ४१ युवयोरे
वनैवायमात्मजोभगवान्हरिः सर्वेषामात्मजोह्यात्मापितामातासईश्वरः ४२ दृष्टंश्रुतंभूतभवद्भविष्यत्स्थास्नुश्च
रिष्णुर्महदल्पकंच विनाऽच्युताद्वस्तुतरांनवाच्यंसएवसर्वंपरमार्थभूतः ४३ एवंनिशासाब्रुवतोर्व्यतीतानंदस्य
कृष्णानुचरस्यराजन् गोप्यःसमुत्थायनिरूप्यदीपान्वास्तून्समभ्यर्च्यदधीन्यमंथन् ४४ तादीपदीप्तैर्मणिभिर्विरे
जूरज्जूर्विकर्षद्भुजकंकणस्रजः चलन्नितंबस्तनहारकुंडलत्विष्यत्कपोलारुणकुंकुमाननाः ४५

चित्तेऽहंधिया आत्माध्यासेन आत्माकर्त्तास्मृतोयथातद्वदिति ४१ किंच युवयोरेवनायमात्मजः किंतुसर्वेषामपि तत्रापिनात्मजएव किं
तुशत्रुमित्रादिरूपोऽपीति सर्वात्मत्वनिरूपणेनमोहनिवृत्तयेसंबंधमनैकांतिकंकरोति युवयोरेवेतिद्वाभ्याम् ४२ अच्युताद्विनानितरांतत्व
तोवाच्यंनिर्वचनार्हंवस्तुनास्तीति ४३ दीपान्निरूप्यप्रज्वाल्य वास्तून्देहल्यादीन् ४४ मणिभिःकांच्यादिषुस्थितैरज्जूर्विकर्षत्सुभुजेषुकं
कणानांस्रजोयासांताः चलंतोनितंबाःस्तनाहाराश्चयासांताः कुंडलैस्त्विष्यंतःस्फुरंतः कपोलायासांताः अरुणानिकुंकुमानियेषुतानिआ
ननानियासांताः एवंताश्चताश्च ४५ ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

४६ ४७ तदाव्रजौकसोगोप्यःसक्रोधमाहुः अक्रूरइति अर्थंसाधितवान्इत्यर्थसाधकः तदाहुः येननीतइति ४८ कंसंघातयित्वापुनः
किमर्थमागतइत्याशंक्यस्त्वयमेवकारणंसंभावयंति किमिति तदासाधितेनकार्येणप्रीतस्यतुष्टस्यभर्तुः पाठांतरेप्रेतस्यमृतस्यकंसस्यनिष्कृ
तिमौर्ध्वदेहिकमस्माभिःकृत्वासाधयिष्यतेकिम् अस्मन्मांसैःपिंडान्कृत्वादास्यतीत्यर्थः इतिएवंवदंतीनांस्त्रीणांततस्तस्मिन्नवसरेकृताह्निकः
कृतस्नानादिनियमःउद्धवआगतइति ४९ इतिदशमस्कंधेटीकायांषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६ सप्तचत्वारिंशकेथकृष्णादेशेनगोपिकाः

उद्गायतीनामरविंदलोचनंव्रजांगनानांदिवमस्पृशद्ध्वनिः दध्नश्चनिर्मंथनशब्दमिश्रितोनिरस्यतेयेनदिशाममंग
लम् ४६ भगवत्युदितेसूर्येव्रजद्वारिव्रजौकसः दृष्ट्वारथंशातकौंभंकस्यायमितिचाब्रुवन् ४७ अक्रूरआगतः
किंवायःकंसस्यार्थसाधकः येननीतोमधुपुरींकृष्णःकमललोचनः ४८ किंसाधयिष्यत्यस्माभिर्भर्तुःप्रीतस्यनिष्कृ
तिम् इतिस्त्रीणांवदंतीनामुद्धवोऽगात्कृताह्निकः ४९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनंदशोकापन
यनंनामषट्चत्वारिंशोऽध्यायः ४६ श्रीशुकउवाच तंवीक्ष्यकृष्णानुचरंव्रजस्त्रियःप्रलंबबाहुंनवकं
जलोचनम् पीतांबरंपुष्करमालिनंलसन्मुखारविंदंपरिमृष्टकुंडलम् १ शुचिस्मिताःकोऽयमपीच्यदर्शनःकुतश्च
कस्याच्युतवेषभूषणः इतिस्मसर्वाःपरिवव्रुरुत्सुकास्तमुत्तमश्लोकपदांबुजाश्रयम् २ तंप्रश्रयेणावनताःसुसत्कृ
तंसव्रीडहासेक्षणसूनृतादिभिः रहस्यपृच्छन्नुपविष्टमासनेविज्ञायसंदेशहरंरमापतेः ३ जानीमस्त्वांयदुपतेःपा
र्षदंसमुपागतम् भर्त्रेहप्रेषितःपित्रोर्भवान्प्रियचिकीर्षया ४ अन्यथागोव्रजेतस्यस्मरणीयंनचक्ष्महे स्नेहानुब
ंधोबंधूनांमुनेरपिसुदुस्त्यजः ५ अन्येष्वर्थकृतामैत्रीयावदर्थविडंबनम् पुंभिःस्त्रीषुकृतायद्वत्सुमनस्स्विवषट्
पदैः ६ निःस्वंत्यजंतिगणिकाअकल्पंनृपतिंप्रजाः अधीतविद्याआचार्यमृत्विजोदत्तदक्षिणम् ७

बोधयित्वोद्धवस्तत्त्वमनु
ज्ञाप्यागमत्पुरीम् १ १० अपीच्यंसुंदरंदर्शनंयस्यसः अच्युतस्येववेषोभूषणानिचयस्यसः कोऽयंकुतोवाकस्यचेतिवदंत्यस्तंपरिवव्रुः २ ३
पार्षदंसेवकम् ४ पित्रोःप्रियचिकीर्षयेत्यत्रहेतुःस्नेहानुबंधइति ५ अन्यथागोव्रजेतस्येत्यत्रहेतुः अन्येष्विति अर्थकृताकार्यनिमित्ता विडंब
नमनुकरणमात्रम् नतुतात्त्विकीमैत्री पुंभिरितिदृष्टांतः ६ अस्यैवान्यार्थनिदर्शनैःप्रपंचः निःस्वमित्यादिना दत्तादक्षिणायेनतंयाज्यम् ७

पक्षिणः विगतफलंवृक्षम् रताम्नुरक्तामतृप्तामित्यर्थः ८ त्यक्तलौकिकाः त्यक्तलोकव्यवहाराः ९ प्रियस्यकर्माणिगायंत्यः तथातस्यबा-
ल्यकैशोरयोर्यानिकर्माणितानिसंस्मृत्यसंस्मृत्य गतक्रियः सत्योरुदत्यस्थ्यतम पृच्छन्निति पूर्वक्रिययैवसंबंधः १० प्रियेणश्रीकृष्णेनमांप्र
सादयितुंप्रस्थापितोऽयंदूतइतिकल्पयित्वाऽब्रवीत् यद्वा तस्मिन्नप्युद्धवेप्रियप्रस्थापितं दूतमितिदूतदृष्टिंकृत्वामधुकरापदेशेनउद्धवमे
वाब्रवीदित्यर्थः ११ हेमधुपकितवस्यधूर्त्तस्यबंधोनोऽस्माकंअंघ्रिमास्पृश मामांनमस्कारेणप्रार्थयस्वेत्यर्थः तत्किमित्यपेक्षायांकृष्णवर्ण-
त्वतस्यश्मश्रूणांलोहितत्वेकारणमुत्प्रेक्षमाणाऽह सपत्न्याः कुचाभ्यांलुलितासंमर्दितायाकृष्णस्यवनमालाअतएवतस्याः कुंकुमंयेषुतैः
श्मश्रुभिः उपलक्षितः किंतुतासामेवमानिनीनांप्रसादंमधुपतिर्वहतु किमस्मत्प्रसादनेनतस्य यदुसदसिविडंब्यमुपहासास्पदम् कुतःय

स्वगावीतफलंवृक्षंभुक्त्वाचातिथयोगृहम् दग्धंमृगास्तथाऽरण्यंजारोभुक्त्वारतांस्त्रियम् ८ इतिगोप्योहिगोविंदे
गतवाक्कायमानसाः कृष्णदूतेव्रजंयातेउद्धवेत्यक्तलौकिकाः ९ गायत्यःप्रियकर्माणिरुदत्यश्चगतह्रियः तस्यसंस्मृ
त्यसंस्मृत्ययानिकैशोरबाल्ययोः १० काचिन्मधुकरंदृष्ट्वाध्यायंतीकृष्णसंगमम् प्रियप्रस्थापितंदूतंकल्पयित्वे
दमब्रवीत् ११ गोप्युवाच मधुपकितवबंधोमास्पृशांघ्रिंसपत्न्याःकुचविलुलितमालाकुंकुमश्मश्रुभि
र्नः वहतुमधुपतिस्तन्मानिनीनांप्रसादंयदुसदसिविडंब्यंयस्यदूतस्त्वमीदृक् १२ सकृदधरसुधांस्वांमोहिनींपाय-
यित्वासुमनसइवसद्यस्तत्यजेऽस्मान्भवादृक् परिचरतिकथंतत्पादपद्मंतुपद्माह्यपिबतहृतचेताउत्तमश्लोकजल्पैः
१३ किमिहबहुषडंघ्रेगायसित्वंयदूनामधिपतिमगृहाणामग्रतोनःपुराणम् विजयसखसखीनांगीयतांतत्प्रसंगः
क्षपितकुचरुजस्तेकल्पयंतीष्टमिष्टाः १४

स्यदूतस्त्वमीदृक्ईदृशः १२ ननुकिमित्येवंतमवजानीथ किंवस्तेनापकृतमतआह स
कृदिति भवादृक्त्वादृशः दुर्मनाः सुमनसःकुसुमानियथात्यजतितद्वत् अहोबत अविज्ञस्यतस्यपादपद्मंश्रीः कथंसेवते विदितंमयेत्याह अ
पीति बतेतिखेदे उत्तमश्लोकस्यजल्पैर्मिथ्याकथाभिःप्रलापैःप्रायोहृतचेताः वयंतुनलक्ष्मीवत् अविचक्षणाइतिभावः १३ झंकारान्बहुधा
कुर्वंतमस्मत्प्रसादलाभायकृष्णंगायतीतिमत्वाऽह किमिहेति पुराणंपुरातनंबहुशोऽनुभूतम् विजयसखस्यश्रीकृष्णस्यसांप्रतंयाःसख्यःतासा
मग्रतः तत्प्रसंगोगीयताम् इष्टाःकृष्णस्यप्रियाः तेनपूजिताइतिवा तेनालिंगितेनक्षपिताकुचरुक्यासांताः तवेष्टमपेक्षितंदास्यंतीति १४

भोमातर्मैवंवोचस्त्वामनुस्मृत्यानंगविक्लवस्त्वांप्रसादयितुंमामादिष्टवानित्यतआह दिवीति दिविभुविरसातलेचयाःस्त्रियःस्युस्ताःकानाम
दुरापानकाश्चन तदित्यव्ययंतस्येत्यर्थः कपटेनरुचिरेणहासेनभ्रूविजृंभोयस्यतस्य हेकपटइतिवा किंच यस्यचरणरजः श्रीःसेवतेतत्रवयं
काः अपिच यद्यप्येवंतथाऽपिकृपणपक्षेकृपणानुकंपिनिपुंसिउत्तमश्लोकशब्दोभवतीतितथाकथनीयंत्वयेतिभावः १५ पादमूलेप्रविशंतं
क्षमापयिष्यंतमिवमत्वाऽऽह शिरसिन्यस्तंपादंविसृज तथाप्यमुंचंतमाह वेद्मीति मुकुंदादभ्येत्यतेनशिक्षितस्त्वेत्यर्थः दौत्यैर्दूतकर्मभिश्चाटुका
रैः प्रियोक्तिरचनाभिः अनुनयविदुषः प्रार्थनाचतुरस्यतेतवसर्वमहंवेद्मि मुकुंदवत्त्वमप्यविश्वसनीयइतिभावः ननुतेनकिमपराद्धंतत्राह स्वकृ
तइति स्वकृतेकृष्णार्थकृतेतदर्थमेवविसृष्टा अपत्यपत्यन्यलोकाः अपत्यानिपतयश्चेतीहलोकाअन्यलोकाधर्मसाध्याश्चयाभिस्ताः नः अकृत

दिविभुविचरसायांकाःस्त्रियस्तद्दुरापाःकपटरुचिरहासभ्रूविजृंभस्ययाःस्युः चरणरजउपास्तेयस्यभूतिर्वयंका
अपिचकृपणपक्षेह्युत्तमश्लोकशब्दः १५ विसृजशिरसिपादंवेद्म्यहंचाटुकारैरनुनयविदुषस्तेऽभ्येत्यदौत्यैर्मुकुं
दात् स्वकृतइहविसृष्टापत्यपत्यन्यलोकाव्यसृजदकृतचेताःकिंनुसंधेयमस्मिन् १६ मृगयुरिवकपींद्रंविव्यधेलु
ब्धधर्मास्त्रियमकृतविरूपांस्त्रीजितःकामयानाम् बलिमपिबलिमत्त्वाऽवेष्टयद्ध्वांक्षवद्यस्तदलमसितसख्यैर्दुस्त्य
जस्तत्कथाऽर्थः १७ यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वंद्वधर्माविनष्टाः सपदिगृहकुटुंबंदीनमु-
त्सृज्यदीनाबहवइहविहंगाभिक्षुचर्यांचरंति १८

चेताः असंयतचित्तः योव्यसृजत् अस्मिन् किंनुसंधातव्यमिति १६ किंच कृष्णस्यपू
र्वाणिकर्माण्यनुसंदधानाबिभेम्यहमस्मादित्याह मृगयुरिवेति मृगयुर्लुब्धकइवयःकपींद्रंवालिनंविव्यधे अविध्यत् लुब्धधर्माक्रौर्यवान् अलु
ब्धधर्मेतिवा लुब्धकोहितन्मांसमत्तुकामोविध्यति अयंतुनतथा अतोवृथाकठिनइत्यर्थः तथास्त्रियंशूर्पनखाम् स्त्रीजितःसीतापरतंत्रः कामए
वयानंप्राप्तिसाधनंयस्यास्तांविरूपांछिन्नकर्णनासिकामकरोत् दाशरथिरूपेण तथाबलिमपितद्दत्तंबलिमत्त्वाभक्षयित्वाध्वांक्षवत्काकवत्-
अवेष्टयत् बबंध वामनरूपेणबलिमत्त्वाऽधोक्षिपत् विष्टपादितिपाठेबलिपूजांगृहीत्वाविष्टपात्स्वर्गात् अधोऽक्षिपदित्यर्थः तत्तस्मादसितस्यकृ
ष्णस्यसख्यैरलम् एवंचेत्किमितितंनित्यंगायथतत्राह दुस्त्यजस्तुतस्यकथारूपोऽर्थइति १७ अपिचजानीमएवतत्कथाऽपित्रिवर्गलतामूलो
न्मूलनीति तथाऽपिनत्यक्तुंशक्नुमः किंकर्मइत्याह यदनुचरितेति यस्यानुचरितंलीलातदेवकर्णपीयूषंतस्यविप्रुट्कणिकातस्याःसकृददनं

सेवनंतेनविधूतानिरस्ताद्वंद्वधर्मारागादयोयेषांते अतएवविनष्टाः असंतुल्याः दीनंदुःखितंगृहकुटुंबंविहायदीनाभोगहीनाविहंगाअपि भिक्षुचर्याप्राणवृत्तिमात्रंचरंति अतस्त्याज्यस्तथाऽपित्यक्तुंनशक्नुमइतिनिंदापरत्वेऽयंतावत्श्रौतोऽर्थः दुरुत्यजत्वेऽपिपारमार्थिकोऽयमर्थः विधूतद्वंद्वधर्माइत्यंतःसमासःपूर्ववत् ततस्तेचतेअविनष्टाश्चेतिसमासः इतरेपुनर्द्वंद्वधर्माणोविनष्टाएवसपदितत्क्षणमेवदीनंतुच्छंगृहसहितंकुटुंबंविहायदीनाइवअकिंचनाःधीराइतिवापाठः बहवोविहंगाहंसाइवसारासारविवेकचतुराः भिक्षुचर्यांपारमहंस्यंचरंति तस्मादेवंपरमपुरुषार्थरूपत्वात्दुरुत्यजएवतत्कथाऽर्थइति १८ ननुकिमेवंब्रूषेपूर्वंत्वयैवसाकंरहसिकिमेवंनावोचदित्यतआह वयमिति हेउपमंत्रिन्दूतआस्तामियंवार्त्ता यतःकुलिकस्यमृगयोःरुतंगीतमज्ञायथाकृतंसत्यमितिश्रद्दधानाःकृष्णास्यहरिणस्यवध्वःभार्याहरिण्यःशरैः

वयमृतमिवजिह्मव्याहृतंश्रद्दधानाःकुलिकरुतमिवाज्ञाःकृष्णवध्वोहरिण्यः ददृशुरसकृदेतत्तन्नखस्पर्शतीव्रस्मररुजउपमंत्रिन्भण्यतामन्यवार्त्ता १९ प्रियसखपुनरागाःप्रेयसाप्रेषितःकिंवरयकिमनुरुंधेमाननीयोऽसिमेऽग नयसिकथमिहास्मान्दुरुत्यजद्वंद्वपार्श्वंसततमुरसिसौम्यश्रीर्वधूःसाकमास्ते २० अपिबतमधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनास्तेस्मरतिसपितृगेहान्सौम्यबंधूंश्चगोपान् क्वचिदपिसकथानःकिंकरीणांगृणीतेभुजमगरुसुगंधंमूर्ध्न्यधास्यत्कदानु २१ श्रीशुकउवाच अथोद्धवोनिशाम्यैवंकृष्णदर्शनलालसाः सांत्वयन्प्रियसंदेशैर्गोपीरिदमभाषत २२ उद्धवउवाच अहोयूयंस्मपूर्णार्थाभवत्योलोकपूजिताः वासुदेवेभगवतियासामित्यर्पितंमनः २३

क्षताःसत्योरुजोददृशुः एवंजिह्मस्यकुटिलस्यतस्यव्याहृतमृतमिवश्रद्दधानाःस्पृहयंत्योवयमसकृत्एनद्ददृशिम किंतत् तस्यनखैःस्पर्शस्तेनतीव्रःस्मरःतेनरुजःपीडाःतस्मादन्यावार्त्ताभण्यतांकथ्यतामिति १९ परावृत्यगत्वापुनरागतंप्रत्याह प्रियसखेति हेप्रियस्यसखेप्रेयसाकृष्णेनपुनःप्रेषितःकिंत्वमागतोऽसि अंगहेदूतमेमाननीयःपूज्योऽसि अतोभवान्किमनुरुंधेप्राप्तुमिच्छतीत्यर्थःतत्वरयवृणीष्वसंमानितंप्रत्याह नयसीति इहसतीः अस्मान्दुरुत्यजद्वंद्वंमिथुनीभावोयस्यतस्यपार्श्वंसमीपंकथंनयसिनेष्यसितथाहिहेसौम्यश्रीर्नामवधूःसाकंसहैवसततमास्ते तत्रापिउरसिवक्षस्येव २० तेनसंमंत्रितासतीभूते अपिबतेति बतहर्षेहेसौम्यगुरुकुलादागत्यआर्यपुत्रःकृष्णःअधुनाकिंमधुपुर्यांवर्त्ततेकदाचिदपिनोऽस्माकंवार्त्ताःब्रूतेकिम् अगरुवत्सुगंधंभुजंनोमूर्ध्निकदानुधास्यतीति २१ श्रीकृष्णदर्शनोत्सुकागोपीःप्रियस्यसंदेशैःसांत्वयन्प्रथमंतावदिदमभाषत २२ तदाहषड्भिः अहोइतिस्मनूनंयूयंपूर्णार्थाःकृतार्थाः २३

श्रेयोभिः श्रेयःसाधनैः २४ अनुत्तमाअतिश्रेष्ठा २५ अवृणीतवृतवत्यः २६ सर्वात्मभावः एकांतभक्तिः अधिकृतः प्राप्तः भगवत्प्रेमस्व
प्रदर्शनेनममैवमहाननुग्रहःकृतइति २७ भर्त्तुःकृष्णस्यरहस्करः रहस्यकार्यकर्त्ता २८ भवतीनांमेमयासहवियोगोनास्तिकुतःसर्वा
त्मनासर्वस्योपादानकारणेन अतएवसर्वेषुमनआदिकार्येषु अहमनुगतत्वेनस्थितइतिसदृष्टांतमाह यथेति भूतेषुचराचरेषुमहाभूता
नि वाय्वग्निः वायुसहितोऽग्निः वायुश्चाग्निश्चेत्यर्थः २९ तथाऽहंचेति मनआदीनिकार्याणिगुणाः कारणंतेषामाश्रयत्वेनानुगतइत्यर्थः न
नुकारणत्वेचसर्वानुगतत्वेचकार्यकारणभेदःस्यादतआह आत्मन्येवेति ननुनित्यसिद्धस्यकुतःसृष्ट्यादिरूपताअतआह भूतेंद्रियगुणात्म-

दानव्रततपोहोमजपस्वाध्यायसंयमैः श्रेयोभिर्विविधैश्चान्यैःकृष्णेभक्तिर्हिसाध्यते २४ भगवत्युत्तमश्लोके
भवतीभिरनुत्तमा भक्तिःप्रवर्त्तितादिष्ट्यामुनीनामपिदुर्लभा २५ दिष्ट्यापुत्रान्पतीन्देहान्स्वजनान्भवनानि
च हित्वाऽवृणीतयूयंयत्कृष्णाख्यंपरमंपरम् २६ सर्वात्मभावोऽधिकृतोभवतीनामधोक्षजे विरहेणमहाभागा
महान्मेऽनुग्रहःकृतः २७ श्रूयतांप्रियसंदेशोभवतीनांसुखावहः यमादायागतोभद्रा अहंभर्त्तूरहस्करः २८
श्रीभगवानुवाच भवतीनांवियोगोमेनहिसर्वात्मनाक्वचित् यथाभूतानिभूतेषुखंवाय्वग्निर्जलंमही २९
तथाऽहंचमनःप्राणभूतेंद्रियगुणात्मना आत्मन्येवात्मनात्मानंसृजेहन्म्यनुपालये ३० आत्ममायाऽनुभावेनभूतें
द्रियगुणात्मना ३१ आत्माज्ञानमयःशुद्धोव्यतिरिक्तोऽगुणान्वयः सुषुप्तिस्वप्नजाग्रद्भिर्मायावृत्तिभिरीयते ३२ ये
नेंद्रियार्थान्ध्यायेतमृषास्वप्नवदुत्थितः तन्निरुंध्यादिंद्रियाणिविनिद्रःप्रत्यपद्यत ३३

ना बुद्धींद्रियगुणाश्रयइतिवापा
ठः तद्रूपेणआश्रयइति ३० तदेवाह आत्ममायाऽनुभावेनेति ३१ नन्वात्मनोभूतादिरूपत्वेतद्दोषप्रसंगःस्यात्तत्राह आत्मेति आत्मानु
शुद्धः कुतः अगुणान्वयः नगुणेष्वन्वेतिइतिनथातत्कुतः व्यतिरिक्तः तदपिकुतः ज्ञानमयः ज्ञानस्वरूपः नन्वहंप्रत्ययेस्वसंवेद्यमेवात्मनोना
नावस्थावत्त्वमितिकुतःशुद्धतेतितत्राह सुषुप्तीति मायाकार्यमनोवृत्तिभिर्विश्वतैजसप्राज्ञरूपेणप्रतीयतेनस्वतइत्यर्थः ३२ कुतःमनोनिरोधे
तदभावादितिव्यतिरेकंदर्शयितुंमनोनिरोधंविधत्ते येनेति उत्थितःपुमान्यथामिथ्याभूतमेवस्वप्नंध्यायति एवंबाधितानपिइंद्रियार्थान्शब्दा
दीन्येनमनसाध्यायेत चिंतयेत् ध्यायंश्चयेनेंद्रियाणिप्रत्यपद्यतप्राप तन्मनःविनिद्रः अनलसःसन्निरुंध्यात् नियच्छेदिति ३३ छ.

तावतान्चकृतार्थोभवतीत्याह एतदंतइति एषमनोनिरोधः अंतः समाप्तिः फलंयस्यसः समाम्नायोवेदः सतत्रपर्यवस्यतीत्यर्थः योगोऽष्टांगः सांख्यमात्मानात्मविवेकः त्यागः संन्यासः तपः स्वधर्मः दमइंद्रियदमनम् मार्गभेदेऽप्येकत्रपर्यवसानेदृष्टांतः समुद्रांताआपगानद्यइवेति ३४ ननुकिमन्यानिवास्मानात्मविद्ययाप्रलोभयसि वयंतुसर्वस्कंदर सकलगुणगणालंकृतेनत्वयाविरहंनैवसहामइतिचेदतआह यत्त्वहमिति दृशांदूरेयद्वर्तेतत्मदनुध्यानार्थंतच्चध्यानंमनसःसन्निकर्षार्थमिति ३५ एतदुपपादयतित्रयेण यथादूरचरइति ३६ ३७ उपेष्यथेति माधुर्यमात्रमितिचेदतआह याइति हेकल्याण्यः स्वभर्तृभिः प्रतिरुद्धाःयाः वनेक्रीडतामयासह अलब्धक्रीडास्ताः

एतदंतःसमाम्नायोयोगःसांख्यंमनीषिणाम् त्यागस्तपोदमःसत्यंसमुद्रांताइवापगाः ३४ यत्त्वहंभवतीनांवैदूरेवर्त्तेप्रियोदृशाम् मनसःसन्निकर्षार्थंमदनुध्यानकाम्यया ३५ यथादूरचरेप्रेष्ठेमनआविश्यवर्त्तते स्त्रीणांचनतथाचेतःसन्निकृष्टेऽक्षगोचरे ३६ मय्यावेश्यमनःकृत्स्नंविमुक्ताशेषवृत्तियत् अनुस्मरंत्योमांनित्यमचिरान्मामुपैष्यथ ३७ यामयाक्रीडतारात्र्यांवनेऽस्मिन्व्रजआस्थिताः अलब्धरासाःकल्याण्योमापुर्मद्वीर्यचिंतया ३८ श्रीशुकउवाच एवंप्रियतमादिष्टमाकर्ण्यव्रजयोषितः ताऊचुरुद्धवंप्रीतास्तत्संदेशागतस्मृतीः ३९ गोप्यऊचुः दिष्ट्याऽहितोहतःकंसोयदूनांसानुगोऽघकृत् दिष्ट्याऽप्तैर्लब्धसर्वार्थैःकुशल्यास्तेऽच्युतोऽधुना ४० कच्चिद्गदाग्रजःसौम्यकरोतिपुरयोषिताम् प्रीतिंनःस्निग्धसव्रीडहासोदारेक्षणार्चितः ४१ कथंरतिविशेषज्ञःप्रियश्चवरयोषिताम् नानुबध्येततद्वाक्यैर्विभ्रमैश्चानुभाजितः ४२ अपिस्मरतिनःसाधोगोविंदःप्रस्तुतेक्वचित् गोष्ठीमध्येपुरस्त्रीणाग्राम्याःस्वैरकथांतरे ४३

तदेवमामामापुःप्रापुः ३८ तस्यसंदेशेनआगतास्मृतिर्यासांताः प्रथमार्थेद्वितीया ३९ यदूनामहितः शत्रुः अघकृत्दुःखदःदिष्ट्यानंदे आप्तैः प्राप्तैः हितैर्वासह ४० अन्याऊचुः कच्चिदितिनोऽस्माकंकरणीयांप्रीतिंकच्चित्पुरयोषितांकरोति स्निग्धंचतत्सव्रीडहासेनोदारमीक्षणंतेनार्चितः ताभिरस्माभिर्वा ४१ अन्याऊचुः कथमिति तासांवाक्यैर्विभ्रमैश्चानुभाजितःपूजितः ४२ पुनरन्याऊचुःकिमनयाचिंतयाऽस्मान्क्वचित्प्रस्तुतेप्रस्तावेस्मरतिकिम् ग्राम्याअविदग्धाः ४३ ७ ७ ७ ७

अन्याऊचुः ताःकिमिति कुमुदैः कुंदैः शशांकेनचरम्येवृंदावने क्वणंतिचरणनूपुराणियस्यांतस्यांरासगोष्ठ्यामस्माभिः प्रियाभिरीडि
तामनोज्ञाः कथायस्यसः तदायासुनिशासुरेमे ताःकदाचित् किंनुस्मरतिवानवेति ४४ स्वनिमित्तेनशोकेनतप्ताः नः अस्मान् गात्रैः कर
स्पर्शादिभिः संजीवयन् किंनुइहैष्यतीति ४५ अन्याऊचुः कस्मादिति अनन्यगतित्वेनपूर्वमत्रावसत् संप्रतिमहदैश्वर्यंप्राप्तः कस्मादि
हागमिष्यतीति ४६ अन्यास्तुपरमार्थमूचुः किमस्माभिरिति वनचरीभिरस्माभिरन्याभिर्वाराजकन्याभिर्महात्मनोधीरस्य किंच श्रीपतेः

ताः किंनिशाःस्मरतियासुतदाप्रियाभिर्वृंदावनेकुमुदकुंदशशांकरम्ये रेमेक्वणच्चरणनूपुररासगोष्ठ्यामस्मा
भिरीडितमनोज्ञकथः कदाचित् ४४ अप्येष्यतीहदाशार्हस्तप्ताःस्वकृतयाशुचा संजीवयन्नुनोगात्रैर्यथेंद्रो
वनमंबुदैः ४५ कस्मात्कृष्णइहायातिप्राप्तराज्योहताहितः नरेंद्रकन्याउद्वाह्यप्रीतः सर्वसुहृद्वृतः ४६ किमस्मा
भिर्वनौकोभिरन्याभिर्वामहात्मनः श्रीपतेराप्तकामस्यक्रियेतार्थः कृतात्मनः ४७ परंसौख्यंहिनैराश्यंस्वैरिण्य
प्याहपिंगला तज्जानतीनांनःकृष्णेतथाऽप्याशादुरत्यया ४८ कउत्सहेतसंत्यक्तुमुत्तमश्लोकसंविदम् अनि
च्छतोऽपियस्यश्रीरंगान्नच्यवतेक्वचित् ४९ सरिच्छैलवनोद्देशागावोवेणुरवाइमे संकर्षणसहायेनकृष्णेना
चरिताःप्रभो ५० पुनःपुनःस्मारयंतिनंदगोपसुतंबत श्रीनिकेतैस्तत्पदकैर्विस्मर्तुंनैवशक्नुमः ५१ गत्याललि
तयोदारहासलीलाऽवलोकनैः माध्व्यागिराहृतधियःकथंतंविस्मरामहे ५२ हेनाथहेरमानाथव्रजनाथार्त्तिना
शन मग्नमुद्धरगोविंदगोकुलंवृजिनार्णवे ५३ श्रीशुकउवाच ततस्ताःकृष्णसंदेशैर्व्यपेतवि
रहज्वराः उद्धवंपूजयांचक्रुर्ज्ञात्वात्मानमधोक्षजम् ५४

तदपिआस्तांस्वतएवाप्तकामस्यातएवकृतात्मनः पूर्णस्यकिंकोऽप्यर्थः
क्रियेत नकश्चिदिति ४७ यतोऽघटमानायाःकृष्णस्यसंगतिः सैवास्मान् व्याकुलयति अतोनैराश्यमेवपरमसुखंतच्चातिदुष्करमित्याहुः परं-
सौख्यमिति स्वैरिणीकामचारिणी ४८ संविदमेकांतवार्त्ताम् ४९ किंच तद्विस्मृतौनतावत्दुःखमस्ति साऽपिनास्माकंभवतीत्याहुः सरिच्छैले-
तित्रिभिः आचरिताःसेविताः ५० ५१ हेउद्धवकथंविस्मरामेति ५२ ५३ श्रीकृष्णमधोऽक्षजंज्ञात्वातंचस्वात्मानंज्ञात्वा ५४ छ छ

विनुदन् अपनयन् ५५ ५६ सरिद्वनगिरिदर्यादिषु प्रत्येकं श्रीकृष्णंलीलासंभ्रमादिभिः संस्मारयन् रेमे ५७ कृष्णावेशेनात्मनो मनसो
विक्लवं वैक्लव्यम् ताः गोपीर्नमस्यन् नमस्करिष्यन् ५८ उत्तमस्यात्मनो गोपस्त्रीनमस्कृतिरन्याय्या न भवतीति दर्शयितुं तासां महत्त्वं पंचभिर्जगौ
उवाच एता इति एताः परं केवलं तनुभृतः सफलजन्मानः रूढभावाः परमप्रेमवत्यः यत् यदितियं रूढं भावं भवभियो मुमुक्षवो मुनयो मुक्ता अपि वांछं
ति वयं च भक्ता अपि अतोऽनंतस्य कथास्मरसो रागो यस्य तस्य ब्रह्मजन्मभिर्विप्रसंबंधिभिः शौक्लसावित्रयाज्ञिकैस्त्रिभिः किं कोऽतिशयः यत्र तत्र जा
तः स एव सर्वोत्तम इत्यर्थः यद्वा अनंतकथास्मरसो यस्य तस्य ब्रह्मजन्मभिश्चतुर्मुखजन्मभिरपि किं न किमपीत्यर्थः ५९ किंच ईश्वरप्रसादो मह

उवाच कतिचिन्मासान् गोपीनां विनुदन् शुचः कृष्णलीलाकथां गायन् रमयामास गोकुलम् ५५ यावंत्यहानि नंदस्य व्र
जेऽवात्सीत्स उद्धवः व्रजौकसां क्षणप्रायाण्यासन् कृष्णस्य वार्त्तया ५६ सरिद्वनगिरिद्रोणीर्वीक्षन् कुसुमितान् द्रुमान्
कृष्णं संस्मारयन् रेमे हरिदासो व्रजौकसाम् ५७ दृष्ट्वैवमादि गोपीनां कृष्णावेशात्मविक्लवम् उद्धवः परमप्रीतस्ता नमस्य
न्निदं जगौ ५८ एताः परं तनुभृतो भुवि गोपवध्वो गोविंद एव निखिलात्मनि रूढभावाः वांछंति यद्भवभियो मुनयो वयं
च किं ब्रह्मजन्मभिरनंतकथारसस्य ५९ क्वेमाः स्त्रियो वनचरीर्व्यभिचारदुष्टाः कृष्णे क्व चैष परमात्मनि रूढभावः न
न्वीश्वरोऽनुभजतोऽविदुषोऽपि साक्षाच्छ्रेयस्तनोत्यगदराज इवोपयुक्तः ६० नायं श्रियोंऽग उ नितांतरतेः प्रसादः स्वर्यो
षितां नलिनगंधरुचां कुतोऽन्याः रासोत्सवेऽस्य भुजदंडगृहीतकंठलब्धाशिषां य उदगाद्व्रजवल्लवीनाम् ६१

त्वे कारणं तस्य च न जातिराचारो ज्ञानं वा कारणं किंतु केवलं भजनमेवेत्याह क्वेमा इति साक्षाद्भजतः पुंसो ननु अहो उपयुक्तः सेवितः अ
गदराजः अमृतं यथेति ६० अत्यंतापूर्वश्चायं गोपीषु भगवतः प्रसाद इत्याह नायमिति अंगे वक्षसि उ अहो नितांतरतेः एकांतरतिमत्याः
श्रियोऽपि नायं प्रसादोऽनुग्रहोऽस्ति नलिनस्येव गंधो रुक् कांतिश्च यासां तासां स्वर्गांगनानां अप्सरसामपि नास्ति अन्याः पुनर्दूरतो निरस्ताः रा
सोत्सवे कृष्णभुजदंडाभ्यां गृहीत आलिंगितः कंठस्तेन लब्धा आशिषो याभिः तासां गोपीनां य उदगात् आविर्बभूव ६१ ७ ७
श्रीगोपालकृष्णो विजयते ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७

किंच आस्तांतावद्गोपीनांभाग्यंममत्वेतावत्प्रार्थ्यमित्याह आसामिति. गोपीनांचरणरेणुभाजांगुल्मादीनांमध्येयत्किमप्यहंस्यामित्याशंसा कथंभूतानांयाइत्यादि आर्याणांमार्गंधर्मंचहित्वा ६२ पुनरुक्ताएवविशिनष्टियावाइति योगेश्वरैरप्यात्मन्येवार्चितंस्तनेषुन्यस्तंपरिरभ्यतापंजहुरिति ६३ एवंमहत्त्वंप्रतिपाद्यनमस्करोति वंदइति ६४ अनुज्ञाप्यअनुज्ञांयाचित्वा आमंत्र्यपृष्ट्वा ६५ ६६ नःअस्माकंमनसोवृत्त

आसामहोचरणरेणुजुषामहंस्यांवृंदावनेकिमपिगुल्मलतौषधीनाम् यादुस्त्यजंस्वजनमार्यपथंचहित्वाभेजुर्मुकुंदपदवींश्रुतिभिर्विमृग्याम् ६२ यावैश्रियाऽर्चितमजादिभिराप्तकामैर्योगेश्वरैरपियदात्मनिरासगोष्ठ्याम् कृष्णस्यतद्भगवतश्चरणारविंदंन्यस्तंस्तनेषुविजहुःपरिरभ्यतापम् ६३ वंदेनंदव्रजस्त्रीणांपादरेणुमभीक्ष्णशः यासांहरिकथोद्गीतंपुनातिभुवनत्रयम् ६४ श्रीशुकउवाच अथगोपीरनुज्ञाप्ययशोदांनंदमेवच गोपानामंत्र्यदाशार्होयास्यन्नारुरुहेरथम् ६५ तन्निर्गतंसमासाद्यनानोपायनपाणयः नंदादयोऽनुरागेणप्रावोचन्नश्रुलोचनाः ६६ मनसोवृत्तयोनःस्युःकृष्णपादांबुजाश्रयाः वाचोऽभिधायिनीर्नाम्नांकायस्तत्प्रह्वणादिषु ६७ कर्मभिर्भ्राम्यमाणानांयत्रक्वापीश्वरेच्छया मंगलाचरितैर्दानैरतिर्नःकृष्णईश्वरे ६८ एवंसभाजितोगोपैःकृष्णभक्त्यानराधिप उद्धवःपुनरागच्छन्मथुरांकृष्णपालिताम् ६९ कृष्णायप्रणिपत्याहभक्त्युद्रेकंव्रजौकसाम् वसुदेवायरामायराज्ञेचोपायनान्यदात् ७० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेउद्धवप्रतियानेसप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ४७ श्रीशुकउवाच अथविज्ञायभगवान्सर्वात्मासर्वदर्शनः सैरंध्र्याःकामतप्तायाःप्रियमिच्छन्गृहंययौ १ महार्होपस्करैराढ्यंकामोपायोपबृंहितम् मुक्तादामपताकाभिर्वितानशयनादिभिः धूपैःसुरभिभिर्दीपैःस्रग्गंधैरपिमंडितम् २

यः कृष्णपादांबुजाश्रयाःस्युः अभिधायिनीः अभिधायिन्यः ६७ कृष्णेरतिःस्यादिति ६८ ६९ कृष्णादिभ्योभक्त्युद्रेकमाह उपायनानिचाददादिति ७० इतिदशमेटीकायांसप्तचत्वारिंशः ४७ अष्टचत्वारिंशकेथकृष्णःकुब्जामरीरमत् अक्रूरस्यगृहंगत्वातंगजाह्वयमादिशत् १ सैरंध्रीकाममापूर्यपूरयित्वामनोरथान् अक्रूरस्यततःकृष्णस्तेनपार्थानसांत्वयत् २ १ महार्हैरनर्घ्यैरुपस्करैर्गृहोपस्करणैरन्वितम् कामोपायैस्तदुद्दीपकैःसुरतबंधादिलेख्यैरुपबृंहितम् २

यथायथोचितम् ३ ४ प्रसाधितोयोग्यतामापादितआत्मादेहोयस्याःसा सव्रीडंयत्लीलयाउत्कृतंस्मितंतत्तद्येषुविभ्रमेषुतद्युक्तैरी-
क्षितैरुपलक्षिता ५ अनुलेपार्पणादन्यत्तस्याःपुण्यंनास्तीतिदर्शयितुंपुण्यलेशयाइत्युक्तम् नतुपुण्यस्याल्पत्वविवक्षया ६ कुचादी
नांरुजोमृजंतीतिजिघ्रंतीवचरणम् ७ काममेवप्राकृतदृष्ट्याअयाचत नचगोप्यइवसातन्निषेधतिदुर्भगत्वमुक्तम् कृतार्थत्वेतुतस्या-

गृहंतमायांतमवेक्ष्यसासनात्सद्यःसमुत्थायहिजातसंभ्रमा यथोपसंगम्यसखीभिरच्युतंसभाजयामाससदास
नादिभिः ३ तथोद्धवःसाधुतयाऽभिपूजितोन्यषीददुर्व्यामभिमृश्यचासनम् कृष्णोऽपितूर्णंशयनंमहाधनंविवेश
लोकाचरितान्यनुव्रतः ४ सामज्जनालेपदुकूलभूषणस्रग्गंधताम्बूलसुधासवादिभिः प्रसाधितात्मोपससारमाध
वंसव्रीडलीलास्मितविभ्रमेक्षितैः ५ आहूयकांतांनवसंगमह्रियाविशंकितांकंकणभूषितेकरे प्रगृह्यशय्यामधि
वेश्यरामयारेमेऽनुलेपार्पणपुण्यलेशया ६ साऽनंगतप्तकुचयोरुरसस्तथाक्ष्णोर्जिघ्रंत्यनंतचरणेनरुजोमृजंती
दोर्भ्यांस्तनांतरगतंपरिरभ्यकांतमानंदमूर्त्तिमजहादतिदीर्घतापम् ७ सैवंकैवल्यनाथंतंप्राप्यदुष्प्रापमीश्वरम्
अंगरागार्पणेनाहोदुर्भगेदमयाचत ८ आहोष्यतामिहप्रेष्ठदिनानिकतिचिन्मया रमस्वनोत्सहेत्यक्तुंसंगंतेऽम्बुरु
हेक्षण ९ तस्यैकामवरंदत्वामानयित्वाचमानदः सहोद्धवेनसर्वेशःस्वधामागमदर्चितः १० दुराराध्यंसमाराध्य
विष्णुंसर्वेश्वरेश्वरम् योवृणीतेमनोग्राह्यमसत्वात्कुमनीष्यसौ ११ अक्रूरभवनंकृष्णःसहरामोद्धवःप्रभुः किं
चिच्चिकीर्षयन्प्रागादक्रूरप्रियकाम्यया १२ सतान्नरवरश्रेष्ठानाराद्वीक्ष्यस्वबांधवान् प्रत्युत्थायप्रमुदितःपरिष्व
ज्याभिनंद्यच १३ ननामकृष्णंरामंचसतैरप्यभिवादितः पूजयामासविधिवत्कृतासनपरिग्रहान् १४ पादावनेजनी
रापोधारयञ्छिरसानृप अर्हणेनांबरैर्दिव्यैर्गंधस्रग्भूषणोत्तमैः १५ अर्चित्वाशिरसानम्यपादावंकगतौमृजन् प्रश्र
यावनतोक्रूरःकृष्णरामावभाषत १६

नसंदेहः ८ ९ कामएववरस्तंदत्वामानयित्वाचालंकारादिदानैः १० मनोग्राह्यंविषयसुखम्
असत्वात्तुच्छत्वात् ११ किंचिच्चिकीर्षयन्हास्तिनापुरंप्रस्थापनंकारयितुमिच्छन्नित्यर्थः अक्रूरप्रियकाम्ययाच १२ आराद्दूरादेव १३
१४ आअपइतिच्छेदः अपआसर्वतोधारयन्नित्यन्वयः १५ १६ छ छ छ छ

वांयुवयोरिदंकुलसुहृतंसमेधितंच १७ वामिदंकुलमित्यादिव्यवहारदृष्ट्योक्तम् परमार्थमाह युवामिति जगन्मयौयुवाम् कुतःजगद्धेतू तद
पिकुतःप्रधानपुरुषौतदात्मकौ अतोभवद्भ्यांविनापरंकारणमपरंकार्यंचनास्तीति १८ ननुप्रत्यक्षादिसिद्धंकथंनास्तीत्युच्यतेअत आह आत्म
सृष्टमिति हेब्रह्मन् परमेश्वरब्रह्मेतिवापाठः रजआदिस्वशक्तिभिः आत्मनैवसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्यकारणत्वादननुप्रविष्टोऽप्यनुप्रविश्येव
स्थितः श्रुतप्रत्यक्षगोचरंयथाभवतितथाबहुधाभवानेवप्रतीयते १९ एकस्यैवबहुधाप्रतीतिंसदृष्टांतमाह यथाहीति योनिषुस्वस्यैवरूपांतरे
णाभिव्यक्तिस्थानेषुचराचरेषुयथामहीप्रमुखानिकारणान्येवनानाभांति आत्मयोनिषुस्वकारणेषु भूतभौतिकेषु जीवोऽपिनरमृगादिशरी
रेषुबालयुवाद्यवस्थारूपेणतथातथाप्रतीयतइतितद्व्यवच्छेदार्थमात्मतंत्रग्रहणम् २० ननुसृष्ट्यादिकर्तृत्वेनचममकिंजीववद्बंधउक्तः नहिन

दिष्ट्यापापोहतःकंसःसानुगोवामिदंकुलम् भवद्भ्यांसुहृतंकृच्छ्राद्दुरंताच्चसमेधितम् १७ युवांप्रधानपुरुषौजगद्धे
तूजगन्मयौ भवद्भ्यांनविनाकिंचित्परमस्तिनचापरम् १८ आत्मसृष्टमिदंविश्वमन्वाविश्यस्वशक्तिभिः ईयतेबहु-
धाब्रह्मन्श्रुतप्रत्यक्षगोचरम् १९ यथाहिभूतेषुचराचरेषुमह्यादयोयोनिषुभांतिनाना एवंभवान्केवलआत्म-
योनिष्वात्मात्मतंत्रोबहुधाविभाति २० सृजस्यथोलुंपसिपासिविश्वंरजस्तमःसत्वगुणैःस्वशक्तिभिः नबध्य
सेतद्गुणकर्मभिर्वाज्ञानात्मनस्तेक्वचबंधहेतुः २१ देहाद्युपाधेरनिरूपितत्वाद्भवोनसाक्षान्नभिदात्मनःस्यात् अ
तोनबंधस्तवनैवमोक्षःस्यातांनिकामस्त्वयिनोऽविवेकः २२ त्वयोदितोऽयंजगतोहितायपदायदावेदपथःपुराणः बा
ध्येतपाखंडपथैरसद्भिस्तदाभवान्सत्त्वगुणंबिभर्ति २३

हीत्याह सृजसीति तद्गुणकर्मभिर्वातैर्गुणैःकर्मभिर्वेत्यर्थः यतःक्वचकदा
चिदपिबंधहेतुरविद्यातवनैवास्ति कुतइत्यतआह ज्ञानात्मनइति मायायाआश्रयानावरकत्वादितिभावः २१ किंच आस्तांतावद्बंधशंका यतो
विद्योपाधेर्जीवात्मनोऽपिनवस्तुतोबंधोऽस्तीत्याह देहाद्युपाधेरिति भवोजन्मतन्मूलाभिदाचसाक्षात्स्वरूपतोनस्यादिति ननुबंधाभावंवदता
त्वयाकिंमोक्षोंऽगीक्रियते ओमितिचेत्तर्हिबंधाभावेमोक्षासंभवादापन्नोबंधोऽपीत्याशंक्याह अतइति यतोनाविद्याअतोनबंधोमोक्षश्चएव
मुभौनस्यातामित्यर्थः ननुउलूखलेमांबद्धंश्रुतवान् यमुनाह्रदेमुक्तंदृष्टवानसि अतःकथमुभयंनास्त्यतआह निकामइति स्वाभिप्रायानुरूप
स्त्वयिनोऽस्माकमविवेकएवपरमेवंभूतइति यद्वानोऽविवेकएवतवोभौनस्यातामिति २२ ननुतर्हिमत्तावतारास्तच्चरित्राणिचशुक्तिरजतवदविद्या
कल्पितान्येवकिम् नहिनहि इयंतुतवलीलेत्याहद्वयेन त्वयोदितइति २३

ष्करेतरांशायेराजानस्तेषामक्षौहिणीशतानांवधेनभूमेर्भारमपनेतुंस्वांशेनरामेणसहावतीर्णोऽसि २४ अतएवंभूतस्यतवागमनेनकृतार्थो
ऽस्मीत्याहत्रयेण अद्येति हेईश अद्यनोवसतयोगृहास्तपावनादपिबहुपुण्याः कुतः यावसतीस्त्वंसाक्षात्प्रविष्टः कथंभूतः यस्यतवपादसलिल
मेवगंगात्रिजगत्पुनाति यश्चत्वंपंचयज्ञदेवतामूर्त्तिः सत्वंजगद्गुरुरिति २५ स्वमनोरथः परिपूरितइतितुष्यन्नाह कःपंडितइति ऋतगिरःसत्य
वाचः त्वत्तोपरशरणंकःसमीयात् गच्छेत् यतोभवान् भजतःसर्वान् अभितः कामांश्चददाति आत्मानमपीति २६ नोविवेकिनांतत्रापीहगृहए

सत्वंप्रभोऽद्यवसुदेवगृहेऽवतीर्णः स्वांशेनभारमपनेतुमिहासिभूमेः अक्षौहिणीशतवधेनसुरेतरांशराज्ञाममुष्य
चकुलस्ययशोवितन्वन् २४ अद्येशनोवसतयःखलुभूरिभागायःसर्वदेवपितृभूतनृदेवमूर्त्तिः यत्पादशौचसलिलं
त्रिजगत्पुनातिसत्वंजगद्गुरुरधोक्षजयाःप्रविष्टः २५ कःपंडितस्त्वदपरंशरणंसमीयाद्भक्तप्रियादृतगिरःसुहृदःकृत
ज्ञात् सर्वान्ददातिसुहृदोभजतोऽभिकामानात्मानमप्युपचयापचयौनयस्य २६ दिष्ट्याजनार्दनभवानिहनःप्र
तीतोयोगेश्वरैरपिदुरापगतिःसुरेशैः छिंध्याशुनःसुतकलत्रधनाप्तगेहदेहादिमोहरशनांभवदीयमायाम् २७ इ
त्यर्चितःसंस्तुतश्चभक्तेनभगवान्हरिः अक्रूरंसस्मितंप्राहगीर्भिःसंमोहयन्निव २८ श्रीभगवानुवाच
त्वंनोगुरुःपितृव्यश्चश्लाघ्योबंधुश्चनित्यदा वयंतुरक्ष्याःपोष्याश्चअनुकंप्याःप्रजाहिवः २९ भवद्विधामहाभागानि
षेव्याअर्हसत्तमाः श्रेयस्कामैर्नृभिर्नित्यंदेवाःस्वार्थानसाधवः ३० नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः तेपु
नंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाधवः ३१ सभवान्सुहृदांवैनःश्रेयान्श्रेयश्चिकीर्षया जिज्ञासार्थंपांडवानांगच्छस्वत्वं
गजाह्वयम् ३२ पितर्युपरतेबालाःसहमात्रासुदुःखिताः आनीताःस्वपुरंराज्ञावसंतइतिशुश्रुम ३३

व २७ २८ वोयुष्माकं
प्रजाः पुत्राहिवयमिति २९ ननुनृभिर्देवाःसेव्याइतिप्रसिद्धंतत्राह देवाइति स्वार्थाःस्वकार्यसाधनपराः साधवस्तुकेवलंपरानुग्रहपराः परमार्थतस्तु
साधवएवदेवाइतितएवसेव्याइत्यर्थः ३० तर्हिमृच्छिलादिमयाः किंदेवादयोनेत्यतआह नहीति अम्मयानितीर्थानिमृन्मयाःशिलामयाश्चदेवा
नभवंतीतिन अपितुभवंत्येव तथाऽपिसाधूनांतेषांचमहदंतरमित्याह तेपुनंतीति ३१ किंचिच्चिकीर्षयन्नागादितियदुक्तंतत्कार्यमादिशति सइ
ति नःसुहृदांमध्येभवान्श्रेष्ठः अतःपांडवानांश्रेयश्चिकीर्षयागजाह्वयंगच्छस्वगच्छेति यद्वा स्वेतिपृथक्पदंहेस्व आत्मीयेत्यर्थः ३२ राज्ञाधृतरा
ष्ट्रेणवसंतेनिवसंतिशुश्रुमश्रुतवंतोवयम् ३३

दुष्टाभिप्रायैस्स्वपुत्रादुर्योधनादयस्तद्वशेनगच्छतीतितितथायतः अंधदृक् अंधनेत्रः धृतराष्ट्रः ३४ ३५ ३६ इतिदशमेटीकायामष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ ऊनपंचाशत्तमेतुगत्वाऽक्रूरोगजाह्वयम् राज्ञःस्व भ्रातृपुत्रेषु बुध्वावैषम्यमागमत् १ पौरवेंद्राणांयशोभिस्तत्कृतदेवब्राह्मणायतनादिभिरंकितम् १ बाल्हीकपुत्रःसोमदत्तः भारद्वाजोद्रोणः गौतमःकृपः २ अव्ययंकुशलम् ३ दुष्प्रजस्य असत्पुत्रस्य अल्पसारस्यमंदधृतेःखलानांकर्णादीनांछंदमिच्छामनुवर्त्तितुंशीलमस्येतितथातस्य ४ तेजःप्रभावः ओजः शस्त्रादिनैपुण्यम् वीर्यंशौर्यम् नसहद्भिःअ

तेषुराजांऽबिकापुत्रोभ्रातृपुत्रेषुदीनधीः समोनवर्त्ततेनूनंदुष्पुत्रवशगोंऽधदृक् ३४ गच्छजानीहितद्वृत्तमधुनासाध्वसाधुवा विज्ञायतद्विधास्यामोयथाशत्सुहृदाभवेत् ३५ इत्यक्रूरंसमादिश्यभगवान्हरिरीश्वरः संकर्षणोद्धवाभ्यांवैततःस्वभवनंययौ ३६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ४८ श्रीशुक उवाच सगत्वाहास्तिनपुरंपौरवेंद्रयशोऽंकितम् ददर्शतत्राम्बिकेयंसभीष्मंविदुरंपृथाम् १ सहपुत्रंचबाल्हीकंभारद्वाजंसगौतमम् कर्णंसुयोधनंद्रौणिंपांडवान्सुहृदोपरान् २ यथावदुपसंगम्यबंधुभिर्गांदिनीसुतः संपृष्टस्तैःसुहृद्वार्त्तांस्वयंचापृच्छदव्ययम् ३ उवासकतिचिन्मासान्राज्ञोवृत्तविवित्सया दुष्प्रजस्याल्पसारस्यखलछंदानुवर्त्तिनः ४ तेजओजोबलंवीर्यंप्रश्रयादींश्चसद्गुणान् प्रजानुरागंपार्थेषुनसहद्भिश्चिकीर्षितम् ५ कृतंचधार्त्तराष्ट्रैर्यद्गरदानाद्यपेशलम् आचख्यौसर्वमेवास्मैपृथाविदुरएवच ६ पृथातुभ्रातरंप्राप्तमक्रूरमुपसृत्यतम् उवाचजन्मनिलयंस्मरंत्यश्रुकलेक्षणा ७ अपिस्मरंतिनःसौम्यपितरौभ्रातरश्चमे भगिन्योभ्रातृपुत्राश्चजामयःसख्यएवच ८ भ्रात्रेयोभगवान्कृष्णःशरण्योभक्तवत्सलः पैतृष्वस्रेयान्स्मरतिरामश्चाम्बुरुहेक्षणः ९ सपत्नमध्येशोचंतींवृकाणांहरिणीमिव सांत्वयिष्यतिमांवाक्यैःपितृहीनांश्चबालकान् १० कृष्णकृष्णमहायोगिन्विश्वात्मन्विश्वभावन प्रपन्नांपाहिगोविंदशिशुभिश्चावसीदतीम् ११

सहमानैश्चिकीर्षितमितउपरिकर्त्तुमिष्टम् ५ गरस्यविषस्यदानादिअपेशलमन्याय्यंतेजओज इत्यादिसर्वंकथयामास ६ तत्कथनात्पूर्वतरंपृथायाःवृत्तमाह पृथात्विति अश्रूणांकलाःलेशाः ययोस्तेईक्षणेयस्याःसा ७ अपिकिंजामयःकुलस्त्रियः ८ पैतृष्वस्रेयान्मत्पुत्रान् ९ शोचंतींमांवाक्यैःसांत्वयिष्यतिकिम् १० हेमहायोगिन्महान्योगउपायोमायाख्योऽस्यास्तीति हेविश्वात्मन्सर्वांतर्यामिन् हेविश्वभावनविश्वपालक प्रपन्नांशरणागताम् अवसीदतींक्लिश्यंतीम् ११ ९२ ९५

आपवर्गिकात्मोक्षप्रदात् १२ शुद्धायधर्मात्मने ब्रह्मणेअपरिच्छिन्नाय परमात्मनेजीवसख्याय योगेश्वरायअणिमादियुक्ताय योगायज्ञानात्मने १३ प्रपितामहीप्रपितामहः पांडुस्तस्यभार्यारुरोद १४ पृथयासहसमदुःखंसुखंचयस्यसः तस्याःपुत्राणामुत्पत्तिहेतुभिर्जनकैर्धर्मानिलेंद्रादिभिस्तत्कथनैरित्यर्थः १५ बंधुभिःरामकृष्णादिभिः सौहृदेनउदितमुक्तंयत्तदवदादिति १६ भ्रातर्युपरतइतिपांडोःपुत्रेषुसत्सुराजासनंत्वमास्थितइतिकटाक्षः १७ भवतुतथाऽप्येवंवर्त्तमानः श्रेयोऽवाप्स्यसीत्याह धर्मेणेति १८ तमानरकमिहचमहदुःखमितिभावः १९ नन्वात्मजानात्मजादिषुकथंसमत्वंस्यात्तत्राह नेहचेति अत्यंतंनित्यंसंवासःसम्यक्स्थितिः २० तत्रतावदुत्पत्तिमरणयोः

नान्यत्तवपदांभोजात्पश्यामिशरणंनृणाम् बिभ्यतांमृत्युसंसारादीश्वरस्यापवर्गिकात् १२ नमःकृष्णायशुद्धायब्रह्मणेपरमात्मने योगेश्वराययोगायत्वामहंशरणंगता १३ श्रीशुकउवाच इत्यनुस्मृत्यस्वजनंकृष्णंचजगदीश्वरम् प्रारुदद्दुःखिताराजन्भवतांप्रपितामही १४ समदुःखसुखोक्रूरोविदुरश्चमहायशाः सांत्वयामासतुःकुंतींतत्पुत्रोत्पत्तिहेतुभिः १५ यास्यन्राजानमभ्येत्यविषमंपुत्रलालसम् अवदत्सुहृदांमध्येबंधुभिःसौहृदोदितम् १६ अक्रूरउवाच भोभोवैचित्रवीर्यत्वंकुरूणांकीर्त्तिवर्द्धन भ्रातर्युपरतेपांडावधुनासनमास्थितः १७ धर्मेणपालयन्नुर्वींप्रजाःशीलेनरंजयन् वर्त्तमानःसमःस्वेषुश्रेयःकीर्त्तिमवाप्स्यसि १८ अन्यथात्वाचरल्लोकेगर्हितोयास्यसेतमः तस्मात्समत्वेवर्त्तस्वपांडवेष्वात्मजेषुच १९ नेहचात्यंतसंवासःकर्हिचित्केनचित्सह राजन्स्वेनापिदेहेनकिमुजायात्मजादिभिः २० एकःप्रसूयतेजंतुरेकएवप्रलीयते एकोऽनुभुंक्तेसुकृतमेकएवचदुष्कृतम् २१ अधर्मोपचितंवित्तंहरंत्यन्येऽल्पमेधसः संभोजनीयापदेशैर्जलानीवजलौकसः २२ पुष्णातियानधर्मेणस्वबुद्ध्यातमपंडितम् तेऽकृतार्थंप्रहिण्वंतिप्राणारायःसुतादयः २३

सुखदुःखयोश्चकेनापिसाहित्यंनास्तीत्याह एकइति २१ किंच यदाचसहसंवसंतितदाऽपिक्लेशोपार्जितवित्तापहारितयापुत्रानामशत्रवएवज्ञेयाइत्याह अधर्मेति संभोजनीयाः पोष्याःपुत्रादयइतिव्यपदेशैः अल्पमेधसोमूढस्यवित्तंहरंति जलौकसोमत्स्यस्यजीवनभूतानिजलानियथातत्तुत्राहरंतितद्वदिति २२ किंच यानेवंपुष्णातितेधनमादायमृताजीवंतोऽपिवातंपरित्यजंतीत्याह पुष्णातीति स्वबुद्ध्यास्वीयाइत्यभिमानेनरायोऽर्थाःअकृतार्थमप्राप्तभोगम् २३ ॥ ॥ ॥

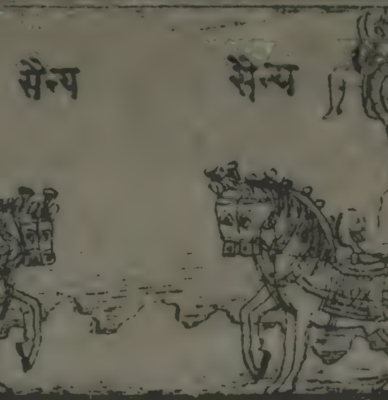
सपुनःपापैकपाथेयोनरकंविशतीत्याह स्वयमिति असिद्धार्थोऽपूर्णमनोरथः २४ त्वमस्थमायात्वमनोरथश्चतत्तेनतुल्यम् आयस्यनियम्यशांतःसन्समोभवेति २५ हेदानपतेअक्रूरनतृप्यामिअलमितिनमन्ये २६ सूनृताप्रियावाक्चलेअस्थिरेहृदिनस्थीयतेनतिष्ठतीत्यर्थः सुदामापर्वतः तत्रभवाविद्युदिवतस्मिन्स्फटिकशिलामयेसहसैवातिस्फुरिताविद्युद्यथालीयतेतद्वदित्यर्थः यद्वा सुदामसालातस्याइयं

स्वयंकिल्बिषमादायतैस्त्यक्तोनार्थकोविदः असिद्धार्थोविशत्यंधंस्वधर्मविमुखस्तमः २४ तस्माल्लोकमिमंराजन्स्वप्नमायामनोरथम् वीक्ष्यायम्यात्मनात्मानंसमःशांतोभवप्रभो २५ धृतराष्ट्रउवाच यथावदतिकल्याणीवाचंदानपतेभवान् तथाऽनयानतृप्यामिमर्त्यःप्राप्ययथाऽमृतम् २६ तथाऽपिसूनृतासौम्यहृदिनस्थीयतेचलेपुत्रानुरागविषमेविद्युत्सौदामनीयथा २७ ईश्वरस्यविधिकोऽनुविधुनोत्यन्यथापुमान् भूमेर्भारावताराययोवतीर्णोयदोःकुले २८ योदुर्विमर्शपथयानिजमाययेदंसृष्ट्वागुणान्विभजतेतदनुप्रविष्टः तस्मैनमोदुरवबोधविहारतंत्रसंसारचक्रगतयेपरमेश्वराय २९ श्रीशुकउवाच इत्यभिप्रेत्यनृपतेरभिप्रायंसयादवः सुहृद्भिःसमनुज्ञातःपुनर्यदुपुरीमगात् ३० शशंसरामकृष्णाभ्यांधृतराष्ट्रविचेष्टितम् पांडवान्प्रतिकौरव्ययदर्थंप्रेषितःस्वयम् ३१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेअष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांदशमस्कंधेएकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ श्रीकृष्णार्पणमस्तु पूर्वार्द्धंसमाप्तमिति ॐ ॐ ॐ ॐ ॐ

सौदामनीमालाकारेत्यर्थः २७ नन्वेवंजानतोऽपिकथमयंमोहइतिचेदतआह ईश्वरस्येति विधिंविधानंमायामितियावत् २८ अतस्तमेवनमस्यति यइति दुर्विमर्शपथयाअवितर्क्यमार्गया गुणान्कर्माणितत्फलानिचविभजतेविविच्यददाति दुरवबोधोयोविहारस्तस्यक्रीडासएवतंत्रंप्रधानंमुख्यंकारणंयस्यसंसारचक्रस्यअतएवतस्यगतिर्यस्मात्तस्मैनमइति २९ अभिप्रेत्यज्ञात्वा ३० ३१ इतिश्रीभागवतभावार्थदीपिकायांदशमस्कंधटीकायामेकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः ४९ ॐ ॐ ॐ

इतिश्रीमद्भागवतदशमस्कंधपूर्वार्धसमाप्तम्.

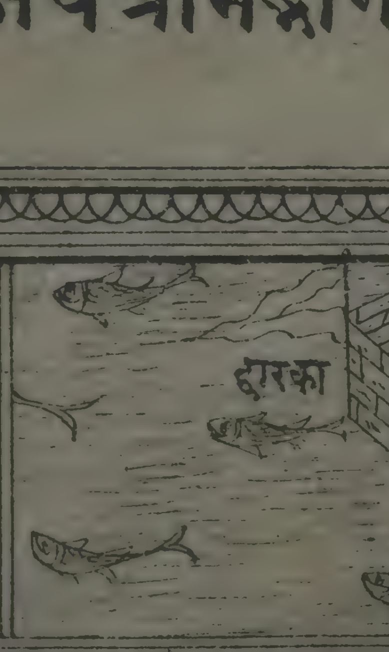

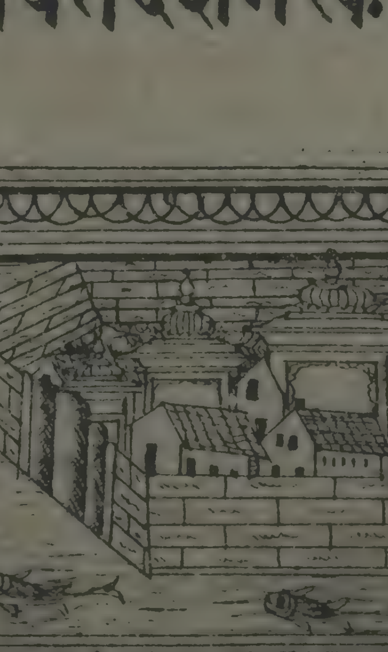

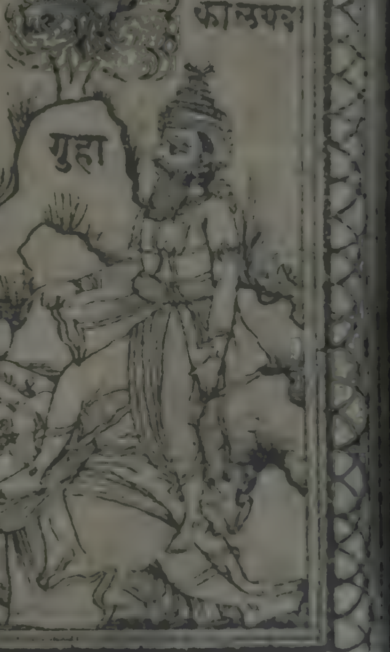

अथश्रीमद्भागवतदशमस्कंधोत्तरार्धप्रारंभः

श्रीगणेशायनमः तनःपंचाशत्तमेतुजरासंधभयादिव कारयित्वांबुधौदुर्गंतंनिनायनिजंजनम् १ कृपटान्कपटैरेवहत्वादैत्यानयत्नतः अजायच्चजरासंधंधर्मेणैवतुधार्मिकम् २ अस्तिप्राप्तिसंज्ञिकेईयतुःजग्मतुः १ २ कंसेशोकः कृष्णेचामर्षः ताभ्यांयुतः ३ न्यरुणत् रुरोध ४ तस्यबलंसैन्यंउद्वेलंलंघितमर्यादंसागरमिवतेननस्यबलेनसंरुद्धम् ५ किंबलमेवहन्मिनमागधंमागधंवाहत्वाबलंगृण्हामि यद्वासमागधंसर्वंहन्मीतिचिंतयामास ननुप्रथमंकथंजेष्यामीत्येवंचिंतयितुंयुक्तंतत्राह कारणमानुषइति भूभारावतारकारणेनमानुषःन

श्रीशुकउवाच अस्तिःप्राप्तिश्चकंसस्यमहिष्यौभरतर्षभ मृतेभर्तरिदुःखार्तेईयतुःस्मपितुर्गृहान् १ पित्रेमगधराजायजरासंधायदुःखिते वेदयांचक्रतुःसर्वमात्मवैधव्यकारणम् २ सतदप्रियमाकर्ण्यशोकामर्षयुतोनृप अयादवीमहींकर्तुंचक्रेपरमसुद्यमम् ३ अक्षौहिणीभिर्विंशत्यातिसृभिश्चापिसंवृतः यदुराजधानींमथुरांन्यरुणत्सर्वतोदिशम् ४ निरीक्ष्यतद्बलंकृष्णउद्वेलमिवसागरम् स्वपुरंतेनसंरुद्धंस्वजनंचभयाकुलम् ५ चिंतयामासभगवान्हरिःकारणमानुषः तद्देशकालानुगुणंस्वावतारप्रयोजनम् ७ हनिष्यामिबलंह्येतद्भुविभारंसमाहितम् मागधेनसमानीतंवश्यानांसर्वभूभुजाम् ७ अक्षौहिणीभिःसंख्यातंभटाश्वरथकुंजरैः मागधस्तुनहंतव्योभूयःकर्ताबलोद्यमम् ८ एतदर्थोऽवतारोयंभूभारहरणायमे संरक्षणायसाधूनांकृतोऽन्येषांवधायच ९ अन्योऽपिधर्मरक्षायैदेहःसंभ्रियतेमया विरामायाप्यधर्मस्यकालेप्रभवतःक्वचित् १० एवंध्यायतिगोविंदआकाशात्सूर्यवर्चसौ रथावुपस्थितौसद्यःससूतौसपरिच्छदौ ११ आयुधानिचदिव्यानिपुराणानियदृच्छया दृष्ट्वातानिहृषीकेशःसंकर्षणमथाब्रवीत् १२ पश्यार्यव्यसनंप्राप्तंयदूनांत्वावतांप्रभो एषतेरथआयातोदयितान्यायुधानिच १३ यानमास्थायजह्येतद्व्यसनात्स्वान्समुद्धर एतदर्थंहिनौजन्मसाधूनामीशशर्मकृत् १४

तुतत्वतइति ६ एवंत्रिधा विचिंत्यप्रथमंपक्षंनिर्धारितवान् तदाहत्रिभिः हनिष्यामीति ७ बलोद्यमंकर्ताकरिष्यतीति ८ नन्वतएवहंतव्यस्तत्राह एतदर्थइति एतच्छब्दार्थंस्पष्टयति भूभारहरणायेति ९ अयमेतदर्थोऽवतारइत्युपलक्षणमित्याह अन्योऽपीति प्रभवतःउद्भवतः १० ससूतौसारथिसहितौ परिच्छदः परिकरोध्वजकवचादिस्तत्सहितौ ११ १२ त्वमेवअवन्रक्षकोनाथोविद्यतेयेषांतेत्वावंतः तेषाम् १३ १४

दंशितौबद्धकवचौ १५ स्वायुधाढ्यौशोभनायुधसंपन्नौ १६ पुरुषाअधमायस्मादितिवास्तवोऽर्थः हेपुरुषोत्तमेति १७ गुप्तेनसर्वांतरत्वा
द्दर्शनानर्हेणहेमंदबध्नातीतिबंधुरविद्यातांहंतीतितथाहे अविद्यानिरसनेति १८ याहिप्राप्नुहि अच्छेद्यदेहोऽसाविनिस्त्वयमेवमत्वाऽप
रिनोपायसक्षांतरमाह यद्वा मांजहीति १९ यथाश्रुतार्थग्रहणेनभगवतउत्तरम् नवैशूराइति विकत्थंतेश्लाघंते २० माधवोमधुवंशभ-
वोमहतासैन्यसमूहेनावृतवान् वायुरभ्रैः सूर्यम् रेणुभिश्चाग्निंयथेत्यदर्शनमात्रमेवावरणमितिसूचितम् २१ २२ परस्यानीकानिसै

त्रयोविंशत्यनीकाख्यंभूमेर्भारमपाकुरु एवंसंमंत्र्यदाशार्हौदंशितौरथिनौपुरात् १५ निर्जग्मतुःस्वायुधाढ्यौ
बलेनाल्पीयसावृतौ शंखंदध्मौविनिर्गत्यहरिर्दारुकसारथिः १६ ततोऽभूत्परसैन्यानांहृदिवित्रासवेपथुः तावाहमा
गधोवीक्ष्यहेकृष्णपुरुषाधम १७ नत्वयायोद्धुमिच्छामिबालेनैकेनलज्जया गुप्तेनहित्वयामंदनयोत्स्येयाहिबं
धुहन् १८ तवरामयदिश्रद्धायुध्यस्वधैर्यमुद्वह हित्वावामच्छरैश्छिन्नंदेहंस्वर्याहिमांजहि १९ श्रीभगवानु
वाच नवैशूराविकत्थंतेदर्शयंत्येवपौरुषम् नगृण्हीमोवचोराजन्नातुरस्यमुमूर्षतः २० श्रीशुकउ० जरासं
धस्तावभिसृत्यमाधवौमहाबलौघेनबलीयसावृणोत् ससैन्ययानध्वजवाजिसारथीसूर्यानलौवायुरिवाभ्ररेणु
भिः २१ सुपर्णतालध्वजचिह्नितौरथावलक्षयंत्योहरिरामयोर्मृधे स्त्रियःपुराट्टालकहर्म्यगोपुरंसमाश्रिताःसंमुमु
हुःशुचार्दिताः २२ हरिःपरानीकपयोमुचांमुहुःशिलीमुखात्युल्बणवर्षपीडितम् स्वसैन्यमालोक्यसुरासुरार्चितं
व्यस्फूर्जयच्छार्ङ्गशरासनोत्तमम् २३ गृण्हन्निषंगादथसंदधच्छरान्विकृष्यमुंचन्शितबाणपूगान् निघ्नन्रथान्कुं
जरवाजिपत्तीन्निरंतरंयद्वदलातचक्रम् २४ निर्भिन्नकुंभाःकरिणोनिपेतुरनेकशोऽश्वाःशरवृक्णकंधराः रथाहता
श्वध्वजसूतनायकाःपदातयश्छिन्नभुजोरुकंधराः २५

न्यानितान्येवपयोमुचोमेघाः तेषांशिलीमुखाबाणाः तेषामत्युल्बणंवर्षंतेन
पीडितम् व्यस्फूर्जयत्उज्जृंभितवान् २३ तदाह गृण्हन्निति निषंगादिषुधेः शरान्गृण्हन् अथतान्गुणेसंदधत् गुणमाकृष्यनिशितबाण
समूहान् मुंचन्निघ्नन् प्रहरन् पत्तिःपदातिः निरंतरमितिग्रहणादिक्रियाविशेषणम् ज्वलत्काष्ठभ्रमणेयथाचक्रवद्भवतितद्वत् व्यस्फूर्ज
यदिति २४ हताअश्वाध्वजाःसूताः नायकारथिनश्चयेषुते २५

संछिद्यमानाद्द्विपदाइभावाजिनश्चतेषामंगेभ्यः प्रसृताअसृगापगाः रुधिरनद्यः परस्परंप्रवर्तिताः इतितृतीयेनान्वयः प्रसिद्धनदीरूप
कमाह भुजाएवअहयोयासुताः पुरुषाणांशीर्षाण्येवकच्छपायासुताः द्वीपाएवद्वीपाअंतर्वर्तिनदानिहयाएवग्रहाग्राहास्तैश्चाकुलाः
व्याप्ताः २६ कराऊरवश्चमीनायासुताः नराणांकेशाएवशैवलंयासुताः धनूंष्येवतरंगाआयुधान्येवगुल्मास्तैश्चतैश्चसंकुलाः अच्छूरि
काश्चर्माणिचक्राणिवातान्येवावर्ताः तैर्भयानकाः महामणीनांप्रवेकाःउत्तमाआभरणानिचयथायथमश्मानः शर्कराश्चयासुताः २७
भीरूणांभयावहाः मनस्विनांधीराणांहर्षकर्यः २८ संकर्षणेनापितद्बलंक्षयंप्रणीतम् अंगहेराजन् अर्णववत् दुर्गंदुर्गमंभैरवंभयंकरंच

संछिद्यमानद्विपदेभवाजिनामंगप्रसूताःशतशोऽसृगापगाः भुजाऽहयः पूरुषशीर्षकच्छपाहतद्विपद्वीपहयग्रहाकु
लाः २६ करोरुमीनानरकेशशैवलाधनुस्तरंगायुधगुल्मसंकुलाः अच्छूरिकावर्तभयानकामहामणिप्रवेकाभरणा
श्मशर्कराः २७ प्रवर्तिताभीरुभयामहामृधेमनस्विनांहर्षकरीः परस्परम् विनिघ्नतारीन्मुसलेनदुर्मदान्संकर्षणे
नापरिमेयतेजसा २८ बलंतदंगार्णवदुर्गभैरवंदुरंतपारंमगधेंद्रपालितम् क्षयंप्रणीतंवसुदेवपुत्रयोर्विक्रीडितं
तज्जगदीशयोःपरम् २९ स्थित्युद्भवांतंभुवनत्रयस्ययःसमीहतेऽनंतगुणःस्वलीलया नतस्यचित्रंपरपक्षनि
ग्रहस्तथाऽपिमर्त्यानुविधस्यवर्ण्यते ३० जग्राहविरथंरामोजरासंधंमहाबलम् हतानीकावशिष्टासुंसिंहः सिंह
मिवौजसा ३१ बध्यमानंहतारातिंपाशैर्वारुणमानुषैः वारयामासगोविंदस्तेनकार्यचिकीर्षया ३२ समुत्कोलो
कनाथाभ्यांव्रीडितोवीरसंमतः तपसेकृतसंकल्पोवारितःपथिराजभिः ३३ वाक्यैःपवित्रार्थपदैर्नयनैःप्राकृतैर
पि स्वकर्मबंधप्राप्तोऽयंयदुभिस्तेपराभवः ३४

यतोदुरंतपारं अंतोऽत्रतलंपारमवधिः दुःशब्दोनिषेधेविक्रमेणागाधंदेशनश्चनि
रवधिकमित्यर्थः किंच मगधेंद्रेणचपालितम् बलम् यदेवंभूतंरामकृष्णयोः कर्मोक्तंतत्परंकेवलंतयोर्विक्रीडितंनतुपराक्रमः २९ नचैत
दाश्चर्यमित्याह स्थित्युद्भवांतमिति तर्हिकिमित्याश्चर्यमिववर्णितंतत्राह तथाऽपीति मर्त्याननुविधत्ते अनुकरोतीति मर्त्यानुविधस्तस्य ३०
जग्राहेति हतान्यनीकानियस्य अवशिष्टाअसवएवयस्यतंचतंच ३१ हताबहुशः अरातयोयेनतथाभूतमपिजरासंधंबध्यमानंवार
यामासेति ३२ ३३ पवित्रार्थानिधर्मोपदेशपराणिपदानियेषुतैर्वाक्यैःनयनैर्नीतिभिः प्राकृतैर्लौकिकैः तत्रलौकिकन्यायमाहुः स्वकर्मेति
यदुभिरल्पकैःकृतातेमहतःपराभवः केवलंकर्मबंधेनप्राप्तः अतस्त्वयानलज्जितव्यमिति ३४

बार्हद्रथोजरासंधः ३५ मुकुंदोऽपियथावित्यनुषंगः नक्षतंबलंयस्यसः तस्यैवामृतदृष्ट्याक्षतप्रतिसंधानादितिभावः निस्तीर्णः अनायासेनैवचर्नो र्णोरिबलार्णवोयेन साधुसाधुइत्यनुमोदितश्च ३६ प्रत्युद्यतैर्मथुरावासिभिर्जनैःअभिसंगम्यमिलित्वा ३७ तदाप्रभौपुरंप्रविशतिशंखादयो नेदुः ३८ कथंभूतांपुरंतदाह सिक्तमार्गामिति ब्रह्मघोषेणवेदघोषेणनिर्घुष्टांनिनादिताम् कौतुकेनउत्सवेन आसर्वतोबद्धानितोरणानियस्यां ताम् ३९ निचीयमानः विकीर्यमाणः प्रविवेशेतिविपरिणतानुषंगः ४० आयोधनंरणभूमिस्तत्रस्थंवित्तंवीराणांभूषणम् ४१ तावतीतिच्छे

हतेषुसर्वानीकेषुनृपोबार्हद्रथस्तदा उपेक्षितोभगवतामागधान्दुर्मनाययौ ३५ मुकुंदोऽप्यक्षतबलोनिस्तीर्णा रिबलार्णवः विकीर्यमाणःकुसुमैस्त्रिदशैरनुमोदितः ३६ माथुरैरुपसंगम्यविज्वरैर्मुदितात्मभिः उपगीयमान विजयःसूतमागधबंदिभिः ३७ शंखदुंदुभयोनेदुर्भेरीतूर्याण्यनेकशः वीणावेणुमृदंगानिपुरंप्रविशतिप्रभौ ३८ सिक्तमार्गांहृष्टजनांपताकाभिरलंकृताम् निर्घुष्टांब्रह्मघोषेणकौतुकाबद्धतोरणाम् ३९ निचीयमानोनारीभिर्माल्य दध्यक्षतांकुरैः निरीक्ष्यमाणःसस्नेहंप्रीत्युत्कलितलोचनैः ४० आयोधनगतंवित्तमनंतंवीरभूषणम् यदुराजायत त्सर्वमाहृतंप्रादिशत्प्रभुः ४१ एवंसप्तदशकृत्वस्तावत्यक्षौहिणीबलः युयुधेमागधोराजायदुभिःकृष्णपालितैः ४२ अक्षिण्वंस्तद्बलंसर्वंवृष्णयःकृष्णतेजसा हतेषुस्वेष्वनीकेषुत्यक्तोऽयादरिभिर्नृपः ४३ अष्टादशमसंग्रामआगामिनि तदंतरा नारदप्रेषितोवीरोयवनःप्रत्यदृश्यत ४४ रुरोधमथुरामेत्यतिसृभिर्म्लेच्छकोटिभिः नृलोकेचाप्रतिद्वंद्वोवृ ष्णीन्श्रुत्वात्मसंमितान् ४५ तंदृष्ट्वाचिंतयत्कृष्णःसंकर्षणसहायवान् अहोयदूनांवृजिनंप्राप्तंह्युभयतोमहत् ४६ यवनोऽयंनिरुंधेऽस्मानद्यतावन्महाबलः मागधोऽप्यद्यवाश्वोवापरश्वोवागमिष्यति ४७ आवयोर्युध्यतोरस्यय द्यागंताजरासुतः बंधून्वधिष्यत्यथवानेष्यतेस्वपुरंबली ४८ तस्माद्द्यविधास्यामोदुर्गंद्विपददुर्गमम् तत्रज्ञाती न्समाधाययवनंघातयामहे ४९

दः तावतिपराजयेवर्तमानेऽपिअक्षौहिण्योबलंयस्यसः सप्तदशकृत्वःसप्तदशवारान् युयुधे ४२ अक्षिण्वन्क्षयंनिन्युः ४३ अष्टादशेअष्टादशेसंग्रामेभाव्येतन्मध्येऽकस्मात्कालयवनःप्राप्तः ४४ आत्मसंमितान्स्वतुल्यान् ४५ वृजिनं दुःखमुभयतः यवनात्जरासंधाच्च ४६ तदाहद्वयेन निरुंधेनिरुणद्धि ४७ अस्यअनेन ४८ ४९ ५ ६ ७

ससुद्रमध्येदुर्गंतन्मध्येनगरंकृत्स्नाद्भुतंसर्वाश्चर्यमयम् अचीकरत् कारयामास ५० त्वष्टाविश्वकर्मातदीयंशिल्पनैपुणंचक्रियाकौशलम् तदा
हृत्सादृैस्त्रिभिः रथ्येति रथ्याराजमार्गाःपुरतःवीथ्यः उपमार्गाःपश्चिमतःउभयतोऽपिचत्वराण्यंगणानितन्मध्येकोष्ठास्ततोऽप्यंतः सुवर्णभ
वनानितदुपरिस्फाटिकाट्टालिकास्तदुपरिहेमकुंभाइति दइभूमिकंयथावास्तुवास्तुगृहादिनिर्माणस्थानंतदनतिक्रम्यविनिर्मितम् ५१ सु
राणांद्रुमालताश्चयेषुतान्युद्यानानिविचित्रोपवनानिचतैरन्वितम् हेममयानिशृंगाणियेषुतैः दिविस्पृग्भिः अत्युच्चैः स्फाटिकाअट्टालाउपरि
भूमिकागोपुराणिचद्वाराणितैर्निर्मितमित्युत्तरेणान्वयः ५२ राजतारकुटैः रजतंच आरकूटंचपीतलोहंताभ्यांनिर्मितैः कोष्ठैः अश्वशाला-
न्नशालादिभिः कथंभूतैर्हेमकुंभैः अलंकृतैः तथारत्नकूटैः पद्मरागादिशिखरैः हैमैःसौवर्णैः महामरकतमयानिस्थलानियेषुतैर्गृहैश्च ५३

इतिसंमंत्र्यभगवान्दुर्गंद्वादशयोजनम् अंतःसमुद्रेनगरंकृत्स्नाद्भुतमचीकरत् ५० दृश्यतेयत्रहित्वाष्ट्रंविज्ञानं
शिल्पनैपुणम् रथ्याचत्वरवीथीभिर्यथावास्तुविनिर्मितम् ५१ सुरद्रुमलतोद्यानविचित्रोपवनान्वितम् हेमशृं
गैर्दिविस्पृग्भिःस्फाटिकाट्टालगोपुरैः ५२ राजतारकुटैःकोष्ठैर्हेमकुंभैरलंकृतैः रत्नकूटैर्गृहैर्हैमैर्महामरकतस्थलैः
५३ वास्तोष्पतीनांचगृहैर्वलभीभिश्चनिर्मितम् चातुर्वर्ण्यजनाकीर्णंयदुदेवगृहोल्लसत् ५४ सुधर्मांपारिजातं
चमहेंद्रःप्राहिणोद्धरेः यत्रचावस्थितोमर्त्योमर्त्यधर्मैर्नयुज्यते ५५ श्यामैककर्णान्वरुणोहयान्शुक्लान्मनोजवान्
अष्टौनिधिपतिःकोशान्लोकपालोनिजोदयान् ५६ यद्यद्भगवतादत्तमाधिपत्यंस्वसिद्धये सर्वंप्रत्यर्पयामासुर्हरौभू
मिगतेनृप ५७ तत्रयोगप्रभावेननीत्वासर्वजनंहरिः प्रजापालेनरामेणकृष्णःसमनुमंत्रितः निर्जगामपुरद्वारात्पद्म
मालीनिरायुधः ५८ इतिश्रीमद्भागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेदुर्गनिवेशनंनामपंचाशत्तमोऽध्यायः ५०

किंच नगरद्वारादौवास्तोष्पतीनांदेवानांचगृहैर्वलभीभिश्चचंद्रशालिकाभिश्चनिर्मितम् यदुदेवगृहैराजगृहैरुल्लसत्शोभमानम् ५४ पारिजा
तंचप्राहिणोत्प्रस्थापयामासेतिशुकपरीक्षित्संवादात्पूर्वभावित्वाद्भूतनिर्देशः मर्त्यधर्मैः क्षुत्पिपासादिषड्डूर्मिभिः ५५ निधिपतिःकुबेरः अ
ष्टौकोशान्निधीन् पद्मश्चैवमहापद्मोमत्स्यकूर्मौतथोदकः नीलोमुकुंदः शंखश्चनिधयोऽष्टौप्रकीर्तिताइतिप्रसिद्धान् निजोदयान्निजविभू
तीः ५६ अन्येचसिद्धादयोभगवतास्वाधिकारसिद्धयेयद्यदाधिपत्यंदत्तमासीत्तत्सर्वंप्रत्यर्पयामासुरिति ५७ यथाकालयवनोनवेत्तिनच
सौजनः तथायोगप्रभावेननीत्वात्वमत्रस्थित्वाप्रजाःपालयअहंपलायिष्यइति समनुमंत्रितः कृतानुमंत्रइत्यर्थः ५८ इतिदशमेटी॰पंचा॰ध्या
यः ५०

एकपंचाशत्तमेहन्मुचकुंददृशाहरिः यवनंमुचकुंदेनस्कतःसन्नन्वकंपत १ यवनेंद्रकृतात्कालयवनाद्यदुभीषणात् हरिर्हरगिरः स्वैरंपाल
नायापलायत २ यदागार्ग्यः श्यालेनषंढइत्युक्तस्तदायादवैरुपहसितेक्रुद्धोऽसौश्रीमहेशंप्रसाद्ययदुभीषणंपुत्रंवरंलब्धवान् ततश्चयवनेंद्रे-
णापुत्रेणस्वक्षेत्रेपुत्रोत्पादनायप्रार्थितोगार्ग्यःकालयवनमजीजनत्इतिपुराणप्रसिद्धम् पुरद्वारात्निष्क्रांतम् उज्जिहानमुद्गच्छंतम् १
२ नित्यप्रमुदितमित्यादिमुखारविंदविशेषणम् ३ ४ नारदोक्तैरेतैर्लक्षणैरयंपुमान्वासुदेवएवनान्योभवितुमर्हति अयंचनिरायुधःअ-

श्रीशुकउवाच तंविलोक्यविनिष्क्रांतमुज्जिहानमिवोडुपम् दर्शनीयतमंश्यामंपीतकौशेयवाससम् १ श्रीवत्स
वक्षसंभ्राजत्कौस्तुभामुक्तकंधरम् पृथुदीर्घचतुर्बाहुंनवकंजारुणेक्षणम् २ नित्यप्रमुदितंश्रीमत्सुकपोलंशुचि
स्मितम् मुखारविंदबिभ्राणंस्फुरन्मकरकुंडलम् ३ वासुदेवोह्ययमितिपुमान्श्रीवत्सलांछनः चतुर्भुजोऽरविंदा
क्षोवनमाल्यतिसुंदरः ४ लक्षणैर्नारदप्रोक्तैर्नान्योभवितुमर्हति निरायुधश्चलन्पद्भ्यांयोत्स्येऽनेननिरायुधः ५ इति
निश्चित्ययवनःप्राद्रवंतंपराङ्मुखम् अन्वधावज्जिघृक्षुस्तंदुरापमपियोगिनाम् ६ हस्तप्राप्तमिवात्मानंहरिणा
सपदेपदे नीतोदर्शयतादूरंयवनेशोऽद्रिकंदरम् ७ पलायनंयदुकुलेजातस्यतवनोचितम् इतिक्षिपन्ननुगतोनै
नंप्रापाहताशुभः ८ एवंक्षिप्तोऽपिभगवान्प्राविशद्गिरिकंदरम् सोऽपिप्रविष्टस्तत्रान्यंशयानंददृशेनरम् ९ नन्व
सौदूरमानीयशेतेमामिहसाधुवत् इतिमत्वाऽच्युतंमूढस्तंपदासमताडयत् १० सउत्थायचिरंसुप्तःशनैरुन्मील्य
लोचने दिशोविलोकयन्पार्श्वेतमद्राक्षीदवस्थितम् ११ सतावत्तस्यरुष्टस्यदृष्टिपातेनभारत देहजेनाग्निना
दग्धोभस्मसादभवत्क्षणात् १२ राजोवाच कोनामसपुमान्ब्रह्मन्कस्यकिंवीर्यएवच कस्माद्गुहांगतः
शिश्येकिंतेजोयवनार्दनः १३ श्रीशुकउवाच सइक्ष्वाकुकुलेजातोमांधातृतनयोमहान् मुचुकुंदइतिख्या
तोब्रह्मण्यःसत्यसंगरः १४ सयाचितःसुरगणैरिंद्राद्यैरात्मरक्षणे असुरेभ्यःपरित्रस्तैस्तद्रक्षांसोऽकरोच्चिरम् १५

तोऽनेनपद्भ्यामेवचलन्निरायुधोऽहंयोत्स्यामीतिनिश्चित्यपराङ्मुखंप्राद्रवंतमन्वधावदित्यन्वयः ५ ६ आत्मानंहस्तप्राप्तमिवदर्शयतादूरंनीतइ
त्यन्वयः ७ अहताशुभः अक्षीणकर्मा ८ ९ तंशयानमच्युतंमत्वाअताडयदिति १० ११ तस्यक्रुद्धस्यदृष्टिपातेनसंदीप्तोयःस्वदेहजोऽग्निस्तेन
१२ यवनमर्दयतिहिनस्तीतितथासकस्यवंशयःकिंवीर्यःकीदृक्प्रभाववान् किंतेजःकस्यवीर्यंपुत्रइत्यर्थःशिश्येअशयिष्ट १३ सत्यःसंगरोयु
द्धंप्रतिज्ञावायस्यसः १४ १५

गुहंकार्त्तिकेयंस्वः पालंस्वर्गपालकंसेनान्यम् १६ उज्झितास्त्यक्तागताइत्यर्थः १७ किंच स्रुताइति तुल्यकालीयाः त्वत्समानकालीनाः कालिताः विचालिताः १८ मत्प्रजाः कोऽन्यः कालयेदितिचेदतआहुः कालइति कालयतेइतस्ततश्चालयति १९ तस्यकैवल्यस्य २० गुहायां

लब्ध्वागुहंतेस्वःपालंमुचुकुंदमथाब्रुवन् राजन्विरमतांकृच्छ्राद्भवान्नःपरिपालनात् १६ नरलोकेपरित्यज्यराज्यंनिहतकंटकम् अस्मान्पालयतोवीरकामास्तेसर्वउज्झिताः १७ स्रुतामहिष्योभवतोज्ञातयोमात्यमंत्रिणः प्रजाश्चतुल्यकालीयानाऽधुनासंतिकालिताः १८ कालोबलीयान्बलिनांभगवानीश्वरोऽव्ययः प्रजाःकालयतेक्रीडन्पशुपालोयथापशून् १९ वरंवृणीष्वभद्रंतेऋतेकैवल्यमद्यनः एकएवेश्वरस्तस्यभगवान्विष्णुरव्ययः २० एवमुक्तःसवैदेवानभिवंद्यमहायशाः अशयिष्टगुहाविष्टोनिद्रयादेवदत्तया २१ स्वापंयातंयस्तुमध्येबोधयेत्त्वामचेतनः सत्वयादृष्टमात्रस्तुभस्मीभवतुतत्क्षणात् २२ यवनेभस्मसान्नीतेभगवान्सात्वतर्षभः आत्मानंदर्शयामासमुचुकुंदायधीमते २३ तमालोक्यघनश्यामंपीतकौशेयवाससम् श्रीवत्सवक्षसंभ्राजत्कौस्तुभेनविराजितम् २४ चतुर्भुजंरोचमानंवैजयंत्याचमालया चारुप्रसन्नवदनंस्फुरन्मकरकुंडलम् २५ प्रेक्षणीयंनृलोकस्यसानुरागस्मितेक्षणम् अपीच्यवयसंमत्तमृगेंद्रोदारविक्रमम् २६ पर्यपृच्छन्महाबुद्धिस्तेजसातस्यधर्षितः शंकितःशनकैराजादुर्धर्षमिवतेजसा २७ मुचुकुंदउवाच कोभवानिहसंप्राप्तोविपिनेगिरिगह्वरे पद्भ्यांपद्मपलाशाभ्यांविचरस्युरुकंटके २८ किंस्वित्तेजस्विनांतेजोभगवान्वाविभावसुः सूर्यःसोमोमहेंद्रोवालोकपालोपरोपिवा २९ मन्येत्वांदेवदेवानांत्रयाणांपुरुषर्षभम् यद्बाधसेगुहाध्वांतंप्रदीपःप्रभयायथा ३० शुश्रूषतामव्यलीकमस्माकंनरपुंगव स्वजन्मकर्मगोत्रंवाकथ्यतांयदिरोचते ३१ वयंतुपुरुषव्याघ्रऐक्ष्वाकाःक्षत्रबंधवः मुचुकुंदइतिप्रोक्तोयौवनाश्वात्मजःप्रभो ३२

प्रविष्टःशेतेस्म २१ २२ २३ २४ २५ २६ धर्षितःअभिभूतः दुर्धर्षमधृष्यं २७ विपिने अरण्ये तत्रापिगिरिगह्वरेदुःप्रवेशस्थानेतत्रापिउरुकंटकेपद्मपलाशसदृशाभ्यांपद्भ्यांविचरसीति २८ तेजः मूर्तिःप्रभावोदीप्तिर्वा २९ सर्वत्रापरितोषादाह मन्य इति पुरुषर्षभंश्रीविष्णुम् गुहाध्वांतमंतस्तमः ३० ३१ वयंत्विति वंशयाभिप्रायेणबहुवचनम् तेषुहंमुचुकुंदइतिप्रोक्तइतियुवनाश्वोमांधातुःपिता अतोमांधातायौवनाश्वः ३२

३३ ३४ ३५ ३६ ३७ क्वचित्कदाचित् कश्चित् यद्यपिरजांस्यपिविममेगणितवान् तथापिजन्मानिकर्माणिनविमिमीते ३८ ३९ ४० ४१
तेतिग्मचक्षुषानिमित्तेनमयैवदग्धः ४२ ४३ अपूर्णोऽहमितिशोचितुम् यद्वा अन्यैर्दत्तेषुवरेषुक्षीयमाणेषुयथाशोचतितथैवंसोऽप्रपन्नः मद्दत्तव
राणामक्षय्यत्वादितिभावः ४४ अष्टाविंशतितमेयुगेभगवानवतरिष्यतीति वृद्धगर्गवाक्यमनुस्मरन्नित्यर्थः ४५ त्वद्भक्तिरेवकेवलंदुर्लभाकामा

चिरप्रजागरश्रांतोनिद्रयापहृतेंद्रियः शयेऽस्मिन्विजनेकामंकेनाऽप्युत्थापितोऽधुना ३३ सोऽपिभस्मीकृतोनूनमात्मीयेनैवपाप्मना अनंतरंभवान्श्रीमाँल्लक्षितोमित्रशातनः ३४ तेजसातेविषह्येणभूरिद्रष्टुंनशक्नुमः हतौजसोमहाभागमाननीयोऽसिदेहिनाम् ३५ एवंसंभाषितोराज्ञाभगवान्भूतभावनः प्रत्याहप्रहसन्वाण्यामेघनादगभीरया ३६ श्रीभगवानुवाच जन्मकर्माभिधानानिसंतिमेऽगसहस्रशः नशक्यंतेऽनुसंख्यातुमनंतत्वान्मयाऽपिहि ३७ क्वचिद्रजांसिविममेपार्थिवान्युरुजन्मभिः गुणकर्माभिधानानिनमेजन्मानिकर्हिचित् ३८ कालत्रयोपपन्नानिजन्मकर्माणिमेनृप अनुक्रमंतोनैवांतंगच्छंतिपरमर्षयः ३९ तथाप्यद्यतनान्यंगशृणुष्वगदतोमम विज्ञापितोविरिंच्येनपुराऽहंधर्मगुप्तये भूमेर्भारायमाणानामसुराणांक्षयायच ४० अवतीर्णोयदुकुलेगृहआनकदुंदुभेः वदंतिवासुदेवेतिवसुदेवसुतंहिमाम् ४१ कालनेमिर्हतःकंसः प्रलंबाद्याश्चसद्द्विषः अयंचयवनोदग्धोराजंस्तेतिग्मचक्षुषा ४२ सोऽहंतवानुग्रहार्थंगुहामेतामुपागतः प्रार्थितःप्रचुरंपूर्वंत्वयाहंभक्तवत्सलः ४३ वरान्वृणीष्वराजर्षेसर्वान्कामान्ददामिते मांप्रसन्नोजनःकश्चिन्नभूयोऽर्हतिशोचितुम् ४४
श्रीशुकउवाच इत्युक्तस्तंप्रणम्याहमुचुकुंदोमुदान्वितः ज्ञात्वानारायणंदेवंगर्गवाक्यमनुस्मरन् ४५
मुचुकुंदउवाच विमोहितोऽयंजनईशमाययात्वदीययात्वांनभजत्यनर्थदृक् सुखायदुःखप्रभवेषुसज्जतेगृहेषुयोषित्पुरुषश्चवंचितः ४६

सुतुच्छानवरणयोग्याइत्याशयेनाभक्तानांसंसारमष्टभिः प्रपंचयन्स्तौति विमोहितइति हेईशयोषित्पुरुषश्चेतिद्विविधोऽप्ययंजनः त्वदीययामाययाविमोहितोऽतोऽनर्थदृक् अनर्थेसंसारेदृक्दृष्टिर्यस्यासौ यद्वा अर्थंपरमार्थस्वरूपंत्वांनपश्यतीतितथा अतस्त्वांनभजतिकिंतुपरस्परंवंचितःसन् सुखेच्छयादुःखानामेवप्रभवोयेषुतेषुगृहेष्वेवसज्जतइति ४६

किंच कामसुखंसूकरादिष्वपिसंभवति भगवद्भजनंतुनमानुषजन्मव्यतिरेकेणेतिमानुषत्वंप्राप्यत्वामभजन्नतिमूढइत्याह लब्ध्वेति अत्रकर्म
भूमौदुर्लभंसुधर्मकोटिभिरपिदुःप्रापम् अव्यंगमविकलांगम् किंच असतिविषयसुखेमतिर्यस्यसः गृहमेवांधकूपस्तस्मिन्निपतितः यथाप
शुस्तृणलुब्धोअंधकूपेपततीति ४७ नकेवलमस्यजनस्येयंगतिःकिंतु ममापितथैवेत्याह ममैषइति मर्त्येशरीरेआत्मबुद्धिर्यस्यतस्यममअ
तएवसुतादिषुआसज्जमानस्य ४७ उन्नद्धमदंप्रपंचयति कलेवरइति घटकुड्यादिसदृशेदृश्येअनात्मनियतएवंसुदुर्मदोऽभवमतो
ममैषकालोनिष्फलोगतइति ४९ त्वामगणयंतंत्वमाक्रमसीत्याह प्रमत्तमिति प्रमत्तमनवहितंत्वामंतकःसन्निगणय्य देहादिष्वासक्तमिति
यावत् कुतःप्रमत्तम् इतिकृत्यचिंतयाएवमेवंकरणीयमितिमनोरथपरंपरयामनोरथेभग्ने विषयेषुलालसमुत्सुकम् प्राप्तेऽपिपुनःप्रवृद्धो

लब्ध्वाजनोदुर्लभमत्रमानुषंकथंचिदव्यंगमयत्नतोऽनघ पादारविंदंनभजत्यसन्मतिर्गृहांधकूपेपतितोयथापशुः
४७ ममैषकालोऽजितनिष्फलोगतोराज्यश्रियोन्नद्धमदस्यभूपतेः मर्त्यात्मबुद्धेःसुतदारकोशभूष्वासज्जमानस्य
दुरंतचिंतया ४८ कलेवरेऽस्मिन्घटकुड्यसंनिभेनिरूढमानोनरदेवइत्यहम् वृतोरथेभाश्वपदात्यनीकपैर्गांपर्यटं
स्त्वाऽगणयन्सुदुर्मदः ४९ प्रमत्तमुच्चैरितिकृत्यचिंतयाप्रवृद्धलोभंविषयेषुलालसम् त्वमप्रमत्तःसहसाभिपद्यसे
क्षुल्लेलिहानोऽहिरिवाखुमंतकः ५० पुरारथैर्हेमपरिष्कृतैश्चरन्मतंगजैर्वानरदेवसंज्ञितः सएवकालेनदुरत्ययेनते
कलेवरोविट्कृमिभस्मसंज्ञितः ५१ निर्जित्यदिक्चक्रमभूतविग्रहोवरासनस्थःसमराजवंदितः गृहेषुमैथुन्यसुखे
षुयोषितांक्रीडामृगःपूरुषईशनीयते ५२ करोतिकर्माणितपःसुनिष्ठितोनिवृत्तभोगस्तदपेक्षयाददत् पुनश्चभूये
यमहंस्वराडितिप्रवृद्धतर्षोनसुखायकल्पते ५३ लोभस्तृष्णायस्यतम् अंतकस्त्वमभिपद्यसे अभिभवसीत्यर्थः क्षुधासृक्किणीले

लिहानोऽहिराखुंमूषकमिवेति ५० किंच कालात्मनात्वयाऽभिपन्नोदेहएवंभवतीत्याह पुरेति श्वसृगालादिभिर्भक्षितोविड्संज्ञितः तैर-
भक्षितः कृमिसंज्ञितः दग्धोभस्मसंज्ञितोभवति बुध्याविचार्यैवंभूतेशरीरेममतांकुर्वंतोजनाहरिंनाराधयंतितेआत्मनिशत्रुभूताः ज्ञेयाः
सततंयतः योनेःसहस्राणिबहूनिगत्वादुःखेनलब्ध्वापिचमानुषत्वम् सुखावहंयेनभजंतिविष्णुंतेवैमनुष्यात्मनिशत्रुभूताइति ५१ किंच
अंतकप्राप्तेः प्रागपिदिग्विजयिनोराज्ञोऽपिपारतंत्र्यदुःखंतदवस्थमेवेत्याह निर्जित्येति अभूतविग्रहः अविद्यमानसंग्रामः पूर्वंयेसमानारा
जानस्तैराजभिर्वंदितोऽपि मिथुनीभावः सुखमेवपरंयेषुतेषुयोषितांगृहेषुक्रीडामृगइवइतस्ततोनीयते ५२ किंच अतितृष्णाकुलस्यनभो

गक्षणः कश्चिदस्तीत्याह करोतीति तपसि अधः शयनब्रह्मचर्यादौ कृतनिश्चितः पुनश्च स्वराडिंद्रः स्यामिति यद्वा जन्मांतरेप्येवमेव चक्रवर्ती स्यामि
ति ५३ तदेवमष्टभिः श्लोकैरीशबहिर्मुखानां संसारप्रपंचमुक्त्वा तन्निवृत्तिक्रममाह भवापवर्गइति भो अच्युत भ्रमतः संसरतो जनस्य यदा त्व
दनुग्रहेण भवस्य बंधस्य अपवर्गः अंतो भवेत् प्राप्तकालः स्यात्तदा सतां संगमो भवेत् यदा च सत्संगमो भवेत् तदा सर्वसंगनिवृत्त्या कार्यकारण
नियंतरि त्वयि भक्तिर्भवति ततो मुच्यत इत्यर्थः ५४ मम तु सत्संगमात्पूर्वमेव यो राज्यादिसंगविच्छेदो जातः सोऽयं त्वया महाननुग्रहः कृत इत्या
ह मन्य इति ते त्वया साधुभिर्विवेकिभिस्तपसे वनं प्रवेष्टुमिच्छद्भिः स्वयं त्यक्तुमलभमानैः प्रार्थ्यत इति ५५ तदेवं विषयसेवामार्गं भगवत्सेवा
मार्गं च विविच्य वरान्वृणीष्वेति यदुक्तं तत्रोत्तरमाह नकामय इति अकिंचना निवृत्ताभिमानाः आर्यो विवेकी ५६ रजस्तमःसत्वगुणैरनुब

भवापवर्गो भ्रमतो यदा भवेज्जनस्य तर्ह्यच्युत सत्समागमः सत्संगमो यर्हि तदैव सद्गतौ परावरेशे त्वयि जायते मतिः
५४ मन्ये ममानुग्रह ईश ते कृतो राज्यानुबंधापगमो यदृच्छया यः प्रार्थ्यते साधुभिरेकचर्यया वनं विविक्षद्भिरखंड
भूमिपैः ५५ न कामयेऽन्यं तव पादसेवनादकिंचनप्रार्थ्यतमाद्वरं विभो आराध्य कस्त्वां ह्यपवर्गदं हरे वृणीत आर्यो व
रमात्मबंधनम् ५६ तस्माद्विसृज्याशिष ईश सर्वतो रजस्तमःसत्वगुणानुबंधनाः निरंजनं निर्गुणमद्वयं परं त्वां ज्ञ
प्तिमात्रं पुरुषं व्रजाम्यहम् ५७ चिरमिह वृजिनार्तस्तप्यमानोऽनुतापैरवितृषषडमित्रोऽलब्धशांतिः कथंचित्
शरणद समुपेतस्त्वत्पदाब्जं परात्मन्नभयमृतमशोकं पाहि मापन्नमीश ५८ श्रीभगवानुवाच सार्वभौम
महाराज मतिस्ते विमलोर्जिता वरैः प्रलोभितस्यापि न कामैर्विहता यतः ५९ प्रलोभितो वरैर्यत्त्वमप्रमादाय विद्धि
तत् न धीर्मय्येकभक्तानामाशीर्भिर्भिद्यते क्वचित् ६०

ध्यंत इति तथाताः ऐश्वर्यादिशत्रुमरणादिधर्मरूपाः विसृज्य परं पुरुषमीश्वरं ज्ञ
प्तिमात्रं ज्ञानघनम् कुतः निरंजनं तत्कुतः निर्गुणं तदपि कुतः अद्वयम् अत एव अक्षरं त्वां शरणं व्रजामीति ५७ भुंक्ष्व तावत् भोगान् कैवल्यं तु क
रस्थमेवेति पुनर्वरैः प्रलोभयंतं श्रीकृष्णं पादोपग्रहणेन प्रार्थयते चिरमिति वृजिनैः कर्मफलैः आर्तः पुनस्तद्वासनाभिस्तप्यमानस्तथापि अवि
तृषषडमित्रः तृडेव तृषा तृष्णा न विगता तृषाः षडमित्राः शत्रवः इंद्रियलक्षणा यस्य सः अत एवालब्धशांतिः कथंचिद्दैववशेन लब्धशांतिरिति वा
शरणं स्वज्ञानं तद्ददातीति तथा हे शरणद समुपेतः प्राप्तोऽहम् अशोकत्वे हेतुः अभयं तत्रापि हेतुः ऋतं सत्यम् आपन्नमापदा व्याप्तं पाहीति ५८ ५९
अप्रमादाय प्रमादाय न भवति एवं कुत इत्यत आह नधीरिति एकांतभक्तानां धीराशीर्भिः प्राप्ताभिरपि न भिद्यते नासज्जत इत्यर्थः ६०

व्यतिरेकमाह युंजानानामिति उत्थितंविषयाभिमुखम् ६१ तुभ्यंतव ६२ युक्त्याभासेनभीषयंस्तपसिलोकसंग्रहेप्रवर्तयति क्षात्रधर्मेति ६३ ६४ इतिदशमेटीकायांएकपंचाशत्तमोऽध्यायः ५१ द्विपंचाशत्तमेधावन्भयादिवगतःपुरीम् अन्वमोदनसंदेशंरुक्मिण्याद्विजवर्णितम् १ १ क्षुल्लकान् अल्पप्रमाणान् २ तपसिश्रद्धायुतः ३ तत्रचबदर्याश्रमम् ४ निन्येनयन्मार्गेचलतिस्म ५ ६ रभसंवेगो

युंजानानामभक्तानांप्राणायामादिभिर्मनः अक्षीणवासनंराजन्दृश्यतेपुनरुत्थितम् ६१ विचरस्वमहींकामं मय्यावेशितमानसः अस्त्वेवनित्यदातुभ्यंभक्तिर्मय्यनपायिनी ६२ क्षात्रधर्मेस्थितोजंतून्न्यवधीर्मृगयादिभिः समाहितस्तत्तपसाजह्यघंमदुपाश्रितः ६३ जन्मन्यनंतरेराजन्सर्वभूतसुहृत्तमः भूत्वाद्विजवरस्त्वंवैमामुपेष्यसिकेवलम् ६४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेमुचुकुंदस्तुतिर्नामैकपंचाशत्तमोऽध्यायः ५१

श्रीशुकउवाच इत्थंसोऽनुगृहीतोऽगकृष्णेनेक्ष्वाकुनंदनः तंपरिक्रम्यसंनम्यनिश्चक्रामगुहामुखात् १ सवीक्ष्यक्षुल्लकान्मर्त्यान्पशून्वीरुद्वनस्पतीन् मत्वाकलियुगंप्राप्तंजगामदिशमुत्तराम् २ तपःश्रद्धायुतोधीरोनिःसंगोमुक्तसंशयः समाधायमनःकृष्णेप्राविशद्गंधमादनम् ३ बदर्याश्रममासाद्यनरनारायणालयम् सर्वद्वंद्वसहःशांतस्तपसाराधयद्धरिम् ४ भगवान्पुनराव्रज्यपुरींयवनवेष्टिताम् हत्वाम्लेच्छबलंनिन्येतदीयंद्वारकांधनम् ५ नीयमानेधनेगोभिर्नृभिश्चाच्युतचोदितैः आजगामजरासंधस्त्रयोविंशत्यनीकपः ६ विलोक्यवेगरभसंरिपुसैन्यस्यमाधवौ मनुष्यचेष्टामापन्नौराजन्दुद्रुवतुर्द्रुतम् ७ विहायवित्तंप्रचुरमभीतौभीरुभीतवत् पद्भ्यांपद्मपलाशाभ्यांचेलतुर्बहुयोजनम् ८ पलायमानौतौदृष्ट्वामागधःप्रहसन्बली अन्वधावद्रथानीकैरीशयोरप्रमाणवित् ९ प्रद्रुत्यदूरंसंश्रांतौतुंगमारुहतांगिरिम् प्रवर्षणाख्यंभगवान्नित्यदायत्रवर्षति १० गिरौनिलीनावाज्ञायनाधिगम्यपदंनृप ददाहगिरिमेधोभिःसमंतादग्निमुत्सृजन् ११

ेकम् ७ भीरुभीतवत् भीरोरपिभीतवत् अतिभीतवदित्यर्थः चेलतुः पलायेतांबहुयोजनंदेशम् ८ अप्रमाणवित् प्रमाणमियत्तातन्नवेत्तीतितथा ९ तुंगमेकादशयोजनोन्नतम् प्रकर्षेणवर्षत्यस्मिन्निति प्रवर्षणइत्याख्यायस्यतंतदाह भगवानितिभगवानिंद्रः १० तत्रविचिन्वन्नपितयोःपदंनिलयस्थानमनधिगम्य

ततोगिरेः दशचैकंचयोजनानि तावदुत्तुंगान्मागधसंरोधदेशमतिक्रम्यपरतोऽधोनिपेततुः १२ १३ १४ श्रीकृष्णस्यविवाहान्निरूपयितुं बलदेवविवा
हंनवमस्कंधोक्तमनुस्मारयति आनर्तेति १५ मात्रांकलाम् १६ गरुडोयथादेवान् प्रमथ्यसुधामहरत् तथेति १७ राक्षसोयुद्धहरणादितिस्मृतेः
राज्ञः प्रमथ्येतिचत्वदुक्त्याराक्षसेनविधानेनोपयेमेपरिणीतवानितिश्रुतंपूर्वमेववासामान्यतएवश्रुतम् १८ विशेषंतुश्रोतुमिच्छामः १९ श्र

ततउत्पत्यतरसादह्यमानतटादुभौ दशैकयोजनोत्तुंगान्निपेततुरधोभुवि १२ अलक्ष्यमाणौरिपुणासानुगेनयदूत्त
मौ स्वपुरंपुनरायातौसमुद्रपरिखांनृप १३ सोऽपिदग्धावितिमृषामन्वानोबलकेशवौ बलमाकृष्यसुमहन्मगधान्मागधो
ययौ १४ आनर्ताधिपतिःश्रीमान्रेवतोरेवतींसुताम् ब्रह्मणाचोदितःप्रादाद्बलायेतिपुरोदितम् १५ भगवानपि
गोविंदउपयेमेकुरूद्वह वैदर्भींभीष्मकसुतांश्रियोमात्रांस्वयंवरे १६ प्रमथ्यतरसाराज्ञःशाल्वादींश्चैद्यपक्षगान्
पश्यतांसर्वलोकानांतार्क्ष्यपुत्रःसुधामिव १७ राजोवाच भगवान्भीष्मकसुतांरुक्मिणींरुचिराननां
म् राक्षसेनविधानेनउपयेमइतिश्रुतम् १८ भगवन्श्रोतुमिच्छामःकृष्णस्यामिततेजसः यथामागधशाल्वा
दीन्जित्वाकन्यामुपाहरत् १९ ब्रह्मन्कृष्णकथाःपुण्यामाध्वीर्लोकमलापहाः कोनुतृप्येतशृण्वानःश्रुतज्ञोनित्यनू
तनाः २० श्रीशुकउवाच राजासीद्भीष्मकोनामविदर्भाधिपतिर्महान् तस्यपंचाभवन्पुत्राःकन्यैकाचव
रानना २१ रुक्म्यग्रजोरुक्मरथोरुक्मबाहुरनंतरः रुक्मकेशोरुक्ममालीरुक्मिण्येषांस्वसासती २२ सोपश्रुत्य
मुकुंदस्यरूपवीर्यगुणश्रियः गृहागतैर्गीयमानास्तंमेनेसदृशंपतिम् २३ तांबुद्धिलक्षणौदार्यरूपशीलगुणाश्रया
म् कृष्णश्चसदृशींभार्यांसमुद्वोढुंमनोदधे २४ बंधूनामिच्छतांदातुंकृष्णायभगिनींनृप ततोनिवार्यकृष्णद्विड्रु
क्मीचैद्यममन्यत २५ तदवेत्यासितापांगीवैदर्भीदुर्मनाभृशम् विचिंत्याप्तंद्विजंकंचित्कृष्णायप्राहिणोद्द्रुतम् २६
द्वारकांससमभ्येत्यप्रतीहारैःप्रवेशितः अपश्यदाद्यंपुरुषमासीनंकांचनासने २७

वर्णोत्कण्ठ्यमाविष्करोतिब्रह्मन्नितिपुण्याः
महाफलाः माध्वीःश्रुतिसुखाःलोकस्यमलापहाश्चशृण्वानःशृण्वन्नित्यर्थः श्रुतज्ञःश्रुतसारवित् नित्यनूतनाःप्रतिक्षणमाश्चर्यवत्प्रतीयमा
नाः २० २१ २२ २३ २४ चैद्यममन्यततस्यावरमित्यर्थः २५ अवेत्यज्ञात्वाअसितापांगीसुनीलकटाक्षाकृष्णायकृष्णमानेतुंप्रेषयामास २६ प्रती
हारैर्द्वारपालैः २७

आत्मानंश्रीकृष्णम् २८ अभिमृशन् शनैःसंमर्दयन् २९ ३० सधर्मोऽस्यब्राह्मणस्याखिलकामदोग्धाभवति यद्वा सब्राह्मणोऽस्यविश्व स्याखिलकामधुक् ३१ लोकानाप्नोतिलोकात्लोकांतरंपर्यटतिनैकत्रनिर्वृतस्तिष्ठतीत्यर्थः नाप्नोतीतिपाठेस्वरेश्वरोऽपिभूत्वालोकान्प्राप्नो- त्युत्तमलोकान्प्राप्तोऽप्यप्राप्तइवक्लिश्यतीत्यर्थः शेतेसुखमास्तेइत्यर्थः तदेवाह सर्वेष्वंगेषुवाक्पाण्यादिषुविज्वरस्तापरहितः ३२ स्वलाभःस्व त एवप्राप्तोलाभः आत्मलाभोवातेनसंतुष्टान् पूर्णान्साधून्स्वधर्मनिष्ठान् ३३ यस्यराज्ञोविषयेदेशे ३४ यतःस्थानात् यदिच्छयायत्कार्येच्छया- दुर्गंसमुद्रम् ३५ संपृष्टःसंप्रश्नःप्रष्टव्योऽर्थोयस्यसः परमेष्ठिनापरमेश्वरेणबधूनामनभिप्रेतंरुक्मिण्याश्चेष्टितमित्यादिसर्वम् ३६ रुक्मिण्यास्व

दृष्ट्वाब्रह्मण्यदेवस्तमवरुह्यनिजासनात् उपवेश्यार्हयांचक्रेयथात्मानंदिवौकसः २८ तंभुक्तवंतंविश्रांत मुपगम्यसतांगतिः पाणिनाऽभिमृशन्पादावव्यग्रस्तमपृच्छत २९ कच्चिद्द्विजवरश्रेष्ठधर्मस्तेवृद्धसंमतः व र्ततेनातिकृच्छ्रेणसंतुष्टमनसःसदा ३० संतुष्टोयर्हिवर्तेतब्राह्मणोयेनकेनचित् अहीयमानःस्वाद्धर्मात्सह्य- स्याखिलकामधुक् ३१ असंतुष्टोऽसकृल्लोकानाप्नोत्यपिसुरेश्वरः अकिंचनोऽपिसंतुष्टःशेतेसर्वांगविज्वरः ३२ विप्रान्स्वलाभसंतुष्टान्साधून्भूतसुहृत्तमान् निरहंकारिणःशांतान्नमस्येशिरसाऽसकृत् ३३ कच्चिद्वःकु शलंब्रह्मन्राजतोयस्यहिप्रजाः सुखंवसंतिविषयेपाल्यमानाःसमेप्रियः ३४ यतस्त्वमागतोदुर्गंनिस्तीर्येहयदि च्छया सर्वंनोब्रूह्यगुह्यंचेत्किंकार्यंकरवामते ३५ एवंसंपृष्टसंप्रश्नोब्राह्मणःपरमेष्ठिना लीलागृहीतदेहेनतत- स्मैसर्वमवर्णयत् ३६ रुक्मिण्युवाच श्रुत्वागुणान्भुवनसुंदरशृण्वतांतेनिर्विश्यकर्णविवरैर्हर- तोंऽगतापम् रूपंदृशांदृशिमतामखिलार्थलाभंत्वय्यच्युताविशतिचित्तमपत्रपंमे ३७

यमेकांतेलिखित्वादत्तपत्रिकाम् मुद्रामुन्मुच्यकृष्णायप्रेमचिन्हामदर्शयत् ब्राह्मणःश्रीकृष्णानुज्ञयावाचयति श्रुत्वेति अयमर्थः हेअ च्युतभुवनसुंदरेति औत्सुक्यंद्योतयति कृतवमहिमाक्वचाहंरूपकुलशीलादिसुक्तापितथाऽपिअपगतात्रपायस्मात् तन्मेचित्तम् त्वयिआविशति आसज्जते तत्कुतस्तत्राह शृण्वतांकर्णविवरैरंतःप्रविश्यअंगतापम् अंगेनिपृथक्संबोधनंवाहरतस्तवगुणान् श्रुत्वा तथा दृशिमतांचक्षुष्मतांदृशामखिलार्थलाभात्मकंरूपंचश्रुत्वेति ३७ ५ ५ ५ ५

अहोकुलकन्यानामिदमतिधार्ष्ट्यमितिमाशंकीत्याह काल्वेति हेमुकुंदनृसिंहनरश्रेष्ठकानामकन्याकुलवतीतथामहतीगुरुगुणोदारात
थाधीराधृतिमतीत्वात्वांपतिंनवृणीत मय्येवकेयंदोषशंकेतिभावः कथंभूतम् गुणशीलादिभिरात्मनैवतुल्यंनिरुपममित्यर्थः द्रविणं
द्रव्यसंपत् धामप्रभावः तथानरलोकस्यमनसामभिरामोऽभिरमणंयस्मात्तम् किंच कालेविवाहावसरे ३८ हेविभोतत्तस्मान्मेमयाभवा
न् खलुपतिर्वृतः आत्माचभवतोऽर्पितः अतस्त्वमत्रागत्यमांभवतोजायांविधेहिविपक्षेबाधकंद्योतयन्नाह मावीरभागमिति वीरस्यतव
भागमाराच्छीघ्रमेत्यागत्यचैद्योमाभिमर्शतुमास्पृशतु मृगपतेर्बलिंगोमायुवत् गोमायुःसृगालइवेति ३९ अनेकजन्मकृतैःसुकृतैरिदमेवभूया

काल्वामुकुंदमहतीकुलशीलरूपविद्यावयोद्रविणधामभिरात्मतुल्यम् धीरापतिंकुलवतीनवृणीतकन्याका
लेनृसिंहनरलोकमनोऽभिरामम् ३८ तन्मेभवान्खलुवृतःपतिरंगजायामात्मार्पितश्चभवतोऽत्रविभोविधेहि
मावीरभागमभिमर्शतुचैद्यआराद्गोमायुवन्मृगपतेर्बलिमंबुजाक्ष ३९ पूर्तेष्टदत्तनियमव्रतदेवविप्रगुर्वर्चनादिभि
रलंभगवान्परेशः आराधितोयदिगदाग्रजएत्यपाणिंगृह्णातुमेनदमघोषसुतादयोऽन्ये ४० श्वोभाविनित्वमजि
तोद्वहनेविदर्भान्गुप्तःसमेत्यपृतनापतिभिःपरीतः निर्मथ्यचैद्यमगधेंद्रबलंप्रसह्यमांराक्षसेनविधिनोद्वहवीर्य-
शुल्काम् ४१ अंतःपुरांतरचरीमनिहत्यबंधूंस्त्वामुद्वहेकथमितिप्रवदाम्युपायम् पूर्वेद्युरस्तिमहतीकुलदेवियात्राय
स्यांबहिर्नववधूर्गिरिजामुपेयात् ४२

दितिप्रार्थयते पूर्तेति पूर्तंकूपादिइष्टमग्निहोत्रादिदत्तंहिरण्यादिनियमस्तीर्थानुसरादिःव्रतंकृ
-च्छ्रादि ४० चैद्यायबंधुभिरर्पितायांत्वयिकिमधुनाकरणीयमित्यपेक्षायामाह श्वोभाविनिइति हेअजितश्वोभाविनिउद्वहनेविवाहेप्रथमं-
गुप्तः अलक्षितएवागत्यपश्चात्पृतनापतिभिःपरिवृतःसन्चैद्यादिबलंनिर्मथ्यप्रसह्यबलात् वीर्यप्रभावदर्शनमेवशुल्कंवैवाहिकंदेयंयस्या
स्तामाम् अनेनराक्षसविधिनोद्वहेति उपदेशरहस्यम् ४१ ननुभवतुशिशुपालादिबलप्रमथनम् अंतःपुरमध्यगतायास्तवहरणे-
त्वद्बंधुवधोऽपिप्रसज्जेतेत्यतआह अंतःपुरेति पुराद्बहिर्वर्तमानांगिरिजामंबिकाम् अंबिकागृहादेवममहरणंसुकरमितिभावः ४२

ननुकिमनेनानर्थकारिणानिर्बंधेनश्रेयोऽपितावत् प्रख्यातगुणकर्मायोग्यएववरइतितत्राह यस्येति हेअंबुजाक्षयस्यभवतोंऽघ्रिपंकजरजोभिःस्न
पनमात्मनस्तमसोऽपहत्यैउमापतिरिवमहांतोवांछंतितस्यभवतः प्रसादंयर्ह्यहंनलभेयनप्राप्नुयांतर्हिव्रतैरुपवासादिभिःकृशान् असून्प्राणान्ज
ह्यांत्यजेयम् ततःकिमित्यतआह शतजन्मभिरिति एवमेववारंवारंजह्यांयावच्छतजन्मभिरपितवप्रसादःस्यादिति ४३ अत्रयत्कर्तुंकरणीयंत
द्विमृश्यक्रियतांतच्चानंतरमेवक्रियतामिति ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमेटीकायांद्विपंचाशत्तमोऽध्यायः ५२ त्रिपञ्चाशत्तमेग
ताविदर्भानद्भुतेहितः रुक्मिणीमहरत्कृष्णोमिषतांद्विषतांबलात् १ १ निद्रायाअलाभेकारणांतरंवेदेतितयाअकथितमप्यहंजानामीति २

यस्यांघ्रिपंकजरजःस्नपनंमहांतोवांछंत्युमापतिरिवात्मतमोऽपहत्यै यर्ह्यंबुजाक्षनलभेयभवत्प्रसादंजह्यामसून्
व्रतकृशान्शतजन्मभिःस्यात् ४३ ब्राह्मणउवाच. इत्येतेगुह्यसंदेशायदुदेवमयाहृताः विमृश्यकर्तुंयच्चा
त्रक्रियतांतदनंतरम् ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरुक्मिण्युद्वाहेद्विपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ५२
श्रीशुकउवाच वैदर्भ्याःसतुसंदेशंनिशम्ययदुनंदनः प्रगृह्यपाणिनापाणिंप्रहसन्निदमब्रवीत् १ श्रीभग
वानुवाच तथाहमपितच्चित्तोनिद्रांचनलभेनिशि वेदाहंरुक्मिणाद्वेषान्ममोद्वाहोनिवारितः २ तामानयिष्य
उन्मथ्यराजन्यापसदान्मृधे मत्परामनवद्यांगीमेधसोऽग्निशिखामिव ३ श्रीशुकउवाच उद्वाहर्क्षंचवि-
ज्ञायरुक्मिण्यामधुसूदनः रथःसंयुज्यतामाशुदारुकेत्याहसारथिम् ४ सचाश्वैःशैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकैः
युक्तंरथमुपानीयतस्थौप्रांजलिरग्रतः ५ आरुह्यस्यंदनंशौरिर्द्विजमारोप्यतूर्णगैः आनर्तादेकरात्रेणविदर्भानगमद्
हयैः ६ राजासकुंडिनपतिःपुत्रस्नेहवशंगतः शिशुपालायस्वांकन्यांदास्यन्कर्माण्यकारयत् ७ पुरंसंमृष्टसंसिक्त
मार्गरथ्याचतुष्पथम् चित्रध्वजपताकाभिस्तोरणैःसमलंकृतम् ८ आनयिष्येआनेष्यामिराजन्यापसदान्राजस्वहीनान्उन्म
थ्यानयनेदृष्टांतः एधसइति ३ उद्वाहर्क्षमिति परश्वोरात्रौविवाहनक्षत्रमितिविज्ञाय तस्यांरात्र्यांप्रस्थायप्रातर्विदर्भदेशान्अगमत् श्वोभावि
नित्वमजितोद्वहनेविदर्भान्गुप्तःसमेत्येतिरुक्मिणीसंदेशात् ४ शैब्यइत्यादीनिचत्वारिअश्वनामानि ५ ६ पुत्रस्यरुक्मिणःस्नेहेनतद्वशमनुग
च्छतीतितथा अनेनशिशुपालेनभिरुचिंद्योतयति कर्माणिपुरालंकारपितृदेवार्चनादीनि ७ तान्येवाह पुरमित्यादिचतुर्भिः संमृष्टाःसंसिक्ता
श्चमार्गादयोयस्मिन्तत् चित्राध्वजेषुपताकास्ताभिः समलंकृतमकारयत् ८

स्रग्गंधमाल्याभरणैरित्यत्रमत्वर्थोद्रष्टव्यः यद्वा स्रग्गंधमाल्यानि आबिभ्रतीतितथातैः तथाविरजोंऽबरैः भूषितैश्चस्त्रीपुरुषैर्जुष्टंतथाश्रीमद्भिर्गृ
हैश्चजुष्टम् ९ यथान्यायमन्यांश्चकन्यांप्रतिमंगलंवाचयामास १० कृतंकौतुकेनविवाहसूत्रेणमंगलंयस्यास्ताम् अहतंनवीनं भूषणोत्तमैश्चभूषिता
म् ११ वध्वास्तस्याः कन्यायाः अथर्ववित् अथर्वणमंत्रवित् १२ १३ अभ्युदयेउचितम् १४ ततश्चतुरंगसैन्यैः परीतः परिवृतः कुंडिनंभीष्मक
स्यपुरंययौ मदंच्यवंतेइतिमदच्युतस्तैः स्यंदनैः रथैः हेमरचितामालाविद्यंतेयेषुतैः १५ कल्पितंनिर्मितंयदन्यनिवेशनंतस्मिन् १६ १७ य

स्रग्गंधमाल्याभरणैर्विरजोंऽबरभूषितैः जुष्टंस्त्रीपुरुषैःश्रीमद्गृहैरगरुधूपितैः ९ पितॄन्देवान्समभ्यर्च्यविप्रांश्च-
विधिवन्नृप भोजयित्वायथान्यायंवाचयामासमंगलम् १० सुस्नातांसुदतींकन्यांकृतकौतुकमंगलाम् अहतांशु
कयुग्मेनभूषितांभूषणोत्तमैः ११ चक्रुःसामर्ग्यजुर्मंत्रैर्वध्वारक्षांद्विजोत्तमाः पुरोहितोऽथर्वविद्वैजुहावग्रहशांतये
१२ हिरण्यरूप्यवासांसितिलांश्चगुडमिश्रितान् प्रादाद्धेनूश्चविप्रेभ्योराजाविधिविदांवरः १३ एवंचेदिपतीराजा
दमघोषःसुतायवै कारयामासमंत्रज्ञैःसर्वमभ्युदयोचितम् १४ मदच्युद्भिर्गजानीकैःस्यंदनैर्हेममालिभिः पत्त्यश्व
संकुलैःसैन्यैःपरीतःकुंडिनंययौ १५ तंवैविदर्भाधिपतिःसमभ्येत्याभिपूज्यच निवेशयामाससुदाकल्पितान्यनि
वेशने १६ तत्रशाल्वोजरासंधोदंतवक्रोविदूरथः आजग्मुश्चैद्यपक्षीयाःपौंड्रकाद्याःसहस्रशः १७ कृष्णरामद्विषोय
त्ताःकन्यांचैद्यायसाधितुम् यद्यागत्यहरेत्कृष्णोरामाद्यैर्यदुभिर्वृतः १८ योत्स्यामःसंहतास्तेनइतिनिश्चितमा-
नसाः आजग्मुर्भूभुजःसर्वेसमग्रबलवाहनाः १९ श्रुत्वैतद्भगवान्रामोविपक्षीयनृपोद्यमम् कृष्णंचैकंगतंहर्तुं
कन्यांकलहशंकितः २० बलेनमहतासार्धंभ्रातृस्नेहपरिप्लुतः त्वरितःकुंडिनंप्रागाद्गजाश्वरथपत्तिभिः २१ भीष्मक
न्यावरारोहाकांक्षंत्यागमनंहरेः प्रत्यापत्तिमपश्यंतीद्विजस्याचिंतयत्तदा २२ अहोत्रियामांतरितउद्वाहोमेऽल्पराध
सः नागच्छत्यरविंदाक्षोनाहंवेद्म्यत्रकारणम् २३ सोऽपिनावर्ततेऽद्यापिमत्संदेशहरोद्विजः अपिमय्यनवद्यात्माद
ष्ट्वाकिंचिज्जुगुप्सितम् मत्पाणिग्रहणेनूनंनायातिहिकृतोद्यमः २४ यदिश्रीकृष्णोहरेदितिशंकिताःकन्यांसाधयितुमित्यर्थः

१८ १९ २० २१ सूर्योदयात्पूर्वमेवौत्सुक्येनरुक्मिण्यचिंतयदित्याह भीष्मकन्येति प्रत्यापत्तिंप्रत्यागमनम् २२ त्रियामारात्रिस्तावन्मात्रेणांतरि
तः अल्पराधसः मंदभाग्यायाः २३ जुगुप्सितंधार्ष्ट्यादि अपीतिशंकायाम् नायातिहिकृतोद्यमइति अयमर्थः आदौकृतोद्यमत्वात्तेनप्रस्थापित
वान् प्रस्थानावसरेचकिंचिन्मयिजुगुप्सितंमत्वाप्रत्याचष्टे अतःसोऽपिद्विजोनूनंनायातीति २४

यद्वा ततोनिर्गतोऽपिश्रीकृष्णोमहैवदैवैमुख्यात् क्वचित्प्रतिबद्धोभवेदित्याह दुर्भगायाइति २५ कालज्ञानाधुनापि गोविंदागमनकालइति मन्वानाकिंचिदाश्वस्तचित्तासतीचिंतास्तब्धेलोचनेनिमीलितवतीत्यर्थः २६ प्रियभाषिणः प्रियसूचकाः २७ पुरोपवनंप्राप्तेनश्रीकृष्णोनविनिर्दिष्टः प्राप्तंमांकथयेत्यादिष्टः २८ नव्यग्राआत्मनोदेहस्यगतिर्यस्यतनम् लक्षणाभिज्ञाद्दूतस्यलक्षणंतत्तत्कार्यसूचकमभिजानातीतितथा २९ तस्यै प्राप्तंयदुनंदनंआवेदितवान् तच्चशशंस आत्मनोपनयनंप्रति आत्मनःस्वयंश्रीकृष्णस्यानयनंप्रतितेनद्विजेनसत्यवचनंप्रोक्तमिति आत्मनःप्राणेश्वरस्येतिवा यद्वा आत्मनस्तस्याउपनयनंप्रति श्रीकृष्णोनयदुक्तंसत्यवचनंतामानयिष्यइत्यादि तच्चशशंसअवर्णयदित्यर्थः

दुर्भगायानमेधातानानुकूलोमहेश्वरः देवीवाविमुखागौरीरुद्राणीगिरिजासती २५ एवंचिंतयतीबालागोविंदहृतमानसा न्यमीलयतकालज्ञानेत्रेचाश्रुकलाकुले २६ एवंवध्वाःप्रतीक्षंत्यागोविंदागमनंनृप वामऊरुर्भुजोनेत्रमस्फुरन्प्रियभाषिणः २७ अथकृष्णविनिर्दिष्टःसएवद्विजसत्तमः अंतःपुरचरींदेवींराजपुत्रींददर्शह २८ सातंप्रहृष्टवदनमव्यग्रात्मगतिंसती आलक्ष्यलक्षणाभिज्ञासमपृच्छच्छुचिस्मिता २९ तस्याआवेदयत्प्राप्तंशशंसयदुनंदनम् उक्तंचसत्यवचनमात्मोपनयनंप्रति ३० तमागतंसमाज्ञायवैदर्भीहृष्टमानसा नपश्यंतीब्राह्मणायप्रियमन्यन्ननामसा ३१ प्राप्तौश्रुत्वास्वदुहितुरुद्वाहप्रेक्षणोत्सुकौ अभ्ययात्तूर्यघोषेणरामकृष्णौसमर्हणैः ३२ मधुपर्कमुपानीयवासांसिविरजांसिच उपायनान्यभीष्टानिविधिवत्समपूजयत् ३३ तयोर्निवेशनंश्रीमदुपकल्प्यमहामतिः ससैन्ययोःसानुगयोरातिथ्यंविदधेयथा ३४ एवंराज्ञांसमेतानांयथावीर्यंयथावयः यथाबलंयथावित्तंसर्वैःकामैःसमर्हयत् ३५ कृष्णमागतमाकर्ण्यविदर्भपुरवासिनः आगत्यनेत्रांजलिभिःपपुस्तन्मुखपंकजम् ३६ अस्यैवभार्याभवितुंरुक्मिण्यर्हतिनापरा असावप्यनवद्यात्माभैष्म्याःसमुचितःपतिः ३७

३० तंश्रीकृष्णम् अस्मिन्कार्येसर्वस्वार्पणमपिअपर्याप्तमितितदुचितंप्रियमपश्यंतीतदाकेवलंननामपश्चाद्बहुददावित्यर्थः यद्वा मांश्रियंयेनमंतितेतावत्सर्वसंपदामास्पदंभवंति किंपुनर्मयिप्रणतायामितिततोऽधिकमन्यत्प्रियमपश्यंतीननामेति ३१ ३२ ३३ महामतिरित्यनेनश्रीकृष्णोबाढंकन्यामुद्वोढुमेवागतःस्यादिति वरोचितेनविधिनासमपूजयदितिसूचितम् ३४ यथायथावत् समेतानांराज्ञांमध्येवीर्याद्यनतिक्रम्यतंतंसमर्हितवानित्यर्थः ३५ श्रीकृष्णेभाविकर्मसूचकंजनानुरागंदर्शयति कृष्णमागतमितित्रिभिः ३६ अस्यैवरुक्मिण्येवार्हत्येव असावेवभैष्म्याएवसमुचितएवेतिषडवधारणानितत्रैकस्मिन्व्यतिरेकप्रदर्शनमुपलक्षणार्थम् नापरेतिनचवाक्यभेददोषःअनूद्यविधेयभेदेनविभिन्नानामेववाक्यानांसहप्रयोगाद्गृहंसंमार्ष्टीत्यादिवदिति ३७

अयमेवानुग्रहइति निर्दिशतिगृण्हात्विति ३८ प्रेम्णः कलालेशः तेनबद्धावदंतिस्म संपूर्णप्रेमतेषांहृद्येवाऽवर्ततइत्यर्थः ३९ तस्याआगमनंविशि
नष्टिद्वयेनपद्भ्यामिति ४० अपिचमृदंगेत्यादि जघ्निरेआहताः वादिताइत्यर्थः ४१ वारमुख्याः गणिकोत्तमाः ४२ ४३ उपस्पृश्यआचम्य ४४ प्रव
यसोवृद्धाः भवान्वितामिति भवस्योपसर्जनत्वंस्त्रीकर्मोचितमुक्तम् ४५ नमस्यइति रुक्मिण्यातदेवदृष्टोऽयंमंत्रः स्वसंतानयुतांगणेशा

किंचित्सुचरितंयन्नस्तेनतुष्टस्त्रिलोककृत् अनुगृण्हातुगृण्हातुवैदर्भ्याःपाणिमच्युतः ३८ एवंप्रेमकलाबद्धावदंति
स्मपुरोकसः कन्याचांतःपुरात्प्रागाद्भटैर्गुप्तांऽबिकालयम् ३९ पद्भ्यांविनिर्ययौद्रष्टुंभवान्याःपादपल्लवम् साचानु
ध्यायतीसम्यक्मुकुंदचरणांबुजम् ४० यतवाङ्मातृभिःसार्धंसखीभिःपरिवारिता गुप्ताराजभटैःशूरैःसन्नद्धैरुद्यता
युधैः मृदंगशंखपणवास्तूर्यभेर्यश्चजघ्निरे ४१ नानोपहारबलिभिर्वारमुख्याःसहस्रशः स्रग्गंधवस्त्राभरणैर्द्विज
पत्न्यःस्वलंकृताः ४२ गायंतश्चस्तुवंतश्चगायकावाद्यवादकाः परिवार्यवधूंजग्मुःसूतमागधबंदिनः ४३ आसाद्यदे
वीसदनंधौतपादकरांबुजा उपस्पृश्यशुचिःशांताप्रविवेशांबिकांऽतिकम् ४४ तांवैप्रवयसोबालांविधिज्ञाविप्रयोषि
तः भवानींवंदयांचक्रुर्भवपत्नींभवान्विताम् ४५ नमस्येत्वांबिकेऽभीक्ष्णंस्वसंतानयुतांशिवाम् भूयात्पतिर्मेभग
वान् कृष्णस्तदनुमोदताम् ४६ अद्भिर्गंधाक्षतैर्धूपैर्वासःस्रङ्माल्यभूषणैः नानोपहारबलिभिःप्रदीपावलिभिः पृ
थक् ४७ विप्रस्त्रियःपतिमतीस्तथातैःसमपूजयन् लवणापूपतांबूलकंठसूत्रफलेक्षुभिः ४८ तस्यैस्त्रियस्ताःप्र
ददुःशेषांयुयुजुराशिषः ताभ्योदेव्यैनमश्चक्रेशेषांचजगृहेवधूः ४९ मुनिव्रतमथत्यक्त्वानिश्चक्रामांबिकागृहात्
प्रगृह्यपाणिनाभृत्यांरत्नमुद्रोपशोभिना ५० तांदेवमायामिववीरमोहिनींसुमध्यमांकुंडलमंडिताननाम् श्यामांनि
तंबार्पितरत्नमेखलांव्यंजत्स्तनींकुंतलशंकितेक्षणाम् ५१

दिसहिताम् आत्मारामोसौकथंत्वत्पतिर्भवेदितिचेदतआह तदनुमोदतामिति भवतीश्रीकृष्णएववा ४६ वासः स्रग्गंधादिभिरंबिकांसमपू-
जयन् ४७ तथाविप्रस्त्रियोऽपितैर्द्रव्यैर्लवणादिभिश्चसमपूजयन्निति ४८ शेषांनिर्माल्यम् ४९ मुनिव्रतंमौनादिभृत्यांसखीम् ५० तांविलो
क्यवीरामुमुहुरितितृतीयेनान्वयः श्यामामजातरजस्काम् कुंतलेभ्यः शंकितेइवचपलेईक्षणेयस्यास्ताम् ५१ ५ ५

द्विजाएवकुंदानांकुड्मलानिमुकुलानि बिंबफलवत् योऽधरस्तस्यद्युतिभिः शोणायमानानियस्यास्ताम् कलाशोभातद्युक्तंनूपुरंसिंजच्चतत्कला नूपुरंचतस्यधामदीप्तिः तेनशोभितुंशीलमस्यतेनपदाचलंतीम् ५२ ५३ नकेवलंमुमुहुः पेतुश्चेत्याह यामिति यात्रामिषेणहरयेस्वलावण्यंस मर्पयंतींयांवीक्ष्यक्षितौपेतुः सातान् ह्रियाऐक्षत नदैवाच्युतंचददर्शेत्युत्तरेणान्वयः ५४ चलत्सद्मकोशतुल्यौचरणौचालयंती ५५ सुपर्णल क्षणंगरुडध्वजंहरिःसिंहः ५६ असहमानानांतेषामाक्रोशमाह अहोधिगस्मान् यतोऽस्माकंयशोगोपैर्हृतमिति ५७ इतिदशमेटी

शुचिस्मितांबिंबफलाधरद्युतिशोणायमानद्विजकुंदकुड्मलाम् पदाचलंतींकलहंसगामिनींसिंजत्कलानूपुरधा मशोभिना ५२ विलोक्यवीरामुमुहुःसमागतायशस्विनस्तत्कृतहृच्छयार्दिताः ५३ यांवीक्ष्यतेनृपतयस्तदुदारहा सव्रीडाऽवलोकहृतचेतसउज्झितास्त्राः पेतुःक्षितौगजरथाश्वगताविमूढायात्राछलेनहरयेऽर्पयतींस्वशोभाम् ५४ सैवंशनैश्चलयतीचलपद्मकोशौप्राप्तिंतदाभगवतःप्रसमीक्षमाणा उत्सार्यवामकरजैरलकानपांगैःप्राप्तान्ह्रि यैक्षतनृपान्ददृशेऽच्युतंसा ५५ तांराजकन्यांरथमारुरुक्षतींजहारकृष्णोद्विषतांसमीक्षताम् रथंसमारोप्यसुप सलक्षणंराजन्यचक्रंपरिभूयमाधवः ततोययौरामपुरोगमैःशनैःसृगालमध्यादिवभागहृद्धरिः ५६ तंमानिनःस्वा भिभवंयशःक्षयंपरेजरासंधवशानसेहिरे अहोधिगस्मान्यशआत्तधन्वनांगोपैर्हृतंकेसरिणांमृगैरिव ५७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरुक्मिणीहरणंनामत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ५३ श्रीशुकउवाच इतिसर्वेसुसंरब्धावाहनारुह्यदंशिताः स्वैःस्वैर्बलैःपरिक्रांताअन्वीयुर्धृतकार्मुकाः १ तानापततआलोक्ययादवा नीकयूथपाः तस्थुस्तत्संमुखाराजन्विस्फूर्ज्यस्वधनूंषिते २ अश्वपृष्ठेगजस्कंधेरथोपस्थेचकोविदाः मुमुचुःशरव र्षाणिमेघाअद्रिष्वपोयथा ३ पत्युर्बलंशरासारैश्छन्नंवीक्ष्यसुमध्यमा सव्रीडमैक्षत्तद्वक्त्रंभयविह्वललोचना ४

कायांत्रिपंचाशत्तमोऽध्यायः ५३ चतुःपंचाशत्तमेतुजित्वाराज्ञोऽरिपक्षगान् रुक्मिणंचविरूप्याथभैष्म्याःपाणिंपुरेग्रहीत् १ इतीति अ होधिगस्मानित्येवंवदंतःसुसंरब्धाःक्रोधाविष्टाः दंशिताः कृतसन्नाहाःपरिक्रांताः परिवृताः अन्वीयुः अन्वधावन् १ विस्फूर्ज्यटंकारयित्वा २ परेषांशराणांबाहुल्ये यादवानामचलत्वेदृष्टांतः मेघाइति ३ ऐक्षत् ऐक्षत ४ ५ ५ ५ ५

मास्मभैः माभयंकुरुहेवामलोचनेवराक्षितावकैः त्वदीयैः कृत्वा ५ सचारौविक्रमस्वतम् ६ उष्णीषाणिशिरोवस्त्राणितत्सहितानिशिरांसि ७ करभाः प्रकोष्ठाः विस्तृतकराः ऊरुविशेषणंवा ८ ९ अप्राप्तदारमेवतम् हृतदारमिवातुरम् १० निष्ठास्थैर्यम् ११ कुहकोनर्तयिताः तस्येच्छयादुःखेऽपीहमानत्वेनपारवश्यंव्यक्तंदर्शितम् १२ अत्रचाहमेवदृष्टांतइत्याह जरासंधःशौरेरिति कृष्णात्सकाशात् परंसंयुगंपरंकेवलमंतिमंवाजि-

प्रहस्यभगवानाहमास्मभैर्वामलोचने विनंक्षत्यधुनैवैतत्तावकैःशात्रवंबलम् ५ तेषांतद्विक्रमंवीरागदसंकर्षणादयः अमृष्यमाणानाराचैर्जघ्नुर्हयगजान्रथान् ६ पेतुःशिरांसिरथिनामश्विनांगजिनांभुवि सकुंडलकिरीटानिसोष्णीषाणिचकोटिशः ७ हस्ताःसासिगदेष्वासाःकरभाऊरवोऽघ्रयः अश्वाश्वतरनागोष्ट्रखरमर्त्यशिरांसिच ८ हन्यमानबलानीकावृष्णिभिर्जयकांक्षिभिः राजानोविमुखाजग्मुर्जरासंधपुरःसराः ९ शिशुपालंसमभ्येत्यहृतदारमिवातुरम् नष्टत्विषंगतोत्साहंशुष्यद्वदनमब्रुवन् १० भोभोःपुरुषशार्दूलदौर्मनस्यमिदंत्यज न प्रियाप्रिययोराजन्निष्ठादेहिषुदृश्यते ११ यथादारुमयीयोषिन्नृत्यतेकुहकेच्छया एवमीश्वरतंत्रोयमीहतेसुखदुःखयोः १२ शौरेःसप्तदशाहंवैसंयुगानिपराजितः त्रयोविंशतिभिःसैन्यैर्जिग्यएकमहंपरम् १३ तथाऽप्यहंनशोचामिनप्रहृष्यामिकर्हिचित् कालेनदैवयुक्तेनजानन्विद्रावितंजगत् १४ अधुनापिवयंसर्वेवीरयूथपयूथपाः पराजिताःफल्गुतंत्रैर्यदुभिःकृष्णपालितैः १५ रिपवोजिग्युरधुनाकालआत्मानुसारिणि तदावयंविजेष्यामोयदाकालःप्रदक्षिणः १६ एवंप्रबोधितोमित्रैश्चैद्योगात्सानुगःपुरम् हतशेषाःपुनस्तेऽपिययुःस्वंस्वंपुरंनृपाः १७ रुक्मीतुराक्षसोद्वाहंकृष्णद्विडसहन्स्वसुः पृष्ठतोऽन्वगमत्कृष्णमक्षौहिण्यावृतोबली १८ रुक्म्यमर्षीसुसंरब्धःशृण्वतांसर्वभूभुजाम् प्रतिजज्ञेमहाबाहुर्दंशितःसशरासनः १९ अहत्वासमरेकृष्णमप्रत्यूह्यचरुक्मिणीम् कुंडिनंनप्रवेक्ष्यामिसत्यमेतद्ब्रवीमिवः २० इत्युक्त्वारथमारुह्यसारथिंप्राहसत्वरः चोदयाश्वान्यतःकृष्णस्तस्यमेसंयुगंभवेत् २१

तवानहमप्रहृष्टंदैवमदृष्टंतद्युक्तेन १४ फल्गुतंत्रैः स्वल्पसैन्यैः १५ प्रदक्षिणः अनुकूलः स्यात् १६ १७ १८ १९ २० २१ श्रीगोपालकृष्णोजयंते

गोपालस्यवेदपालकस्येतिवास्तवोऽर्थः तथादुर्मतेरिति शोभनाअनुग्रहवतीदुष्टेष्वपिमतिर्यस्यतस्येति २२ २३ यदूनांकुलपांसनकुलदूषण वस्कतस्कयदूनांकुलस्यपते हेअंसनस्वयंचरिपुहननचतुरअंससमायानइत्यस्माद्धातोः कर्तरिल्युट्प्रत्ययोनंद्यादिविहितः २४ ध्वांक्षः काकः सयथाहविर्मुष्णातितद्वत् वस्कतस्कअध्वांक्षवदितिच्छेदः सहस्राक्षवदित्यर्थः हेमंदस्थिरेत्यर्थः २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३

अद्याहंनिशितैर्बाणैर्गोपालस्यसुदुर्मतेः नेष्येवीर्यमदंयेनस्वसामेप्रसभंहृता २२ विकत्थमानःकुमतिरीश्वरस्याप्रमाणवित् रथेनैकेनगोविंदंतिष्ठतिष्ठेत्यथाह्वयत् २३ धनुर्विकृष्यसुदृढंजघ्नेकृष्णंत्रिभिःशरैः आहचात्रक्षणंतिष्ठ यदूनांकुलपांसन २४ कुत्रयासिस्वसारंमेमुषित्वाध्वांक्षवद्धविः हरिष्येऽद्यमदंमंदमायिनःकूटयोधिनः २५ यावन्नमेहतोबाणैःशयीथामुंचदारिकाम् स्मयन्कृष्णोधनुश्छित्वाषड्भिर्विव्याधरुक्मिणम् २६ अष्टभिश्चतुरोवाहान्द्वाभ्यांसूतंध्वजंत्रिभिः सचान्यद्धनुरादायकृष्णंविव्याधपंचभिः २७ तैस्ताडितःशरौघैस्तुचिच्छेदधनुरच्युतः पुनरन्यदुपादत्ततदप्यच्छिनदव्ययः २८ परिघंपट्टिशंशूलंचर्मासीशक्तितोमरौ यद्यदायुधमादत्ततत्सर्वंसोऽच्छिनद्धरिः २९ ततोरथादवप्लुत्यखड्गपाणिर्जिघांसया कृष्णमभ्यद्रवत्क्रुद्धःपतंगइवपावकम् ३० तस्यचापततःखड्गंतिलशश्चर्मचेषुभिः छित्वाऽसिमाददेतिग्मंरुक्मिणंहंतुमुद्यतः ३१ दृष्ट्वाभ्रातृवधोद्योगंरुक्मिणीभयविह्वला पतित्वापादयोर्भर्तुरुवाचकरुणंसती ३२ योगेश्वराप्रमेयात्मन्देवदेवजगत्पते हंतुंनार्हसिकल्याणभ्रातरंमेमहाभुज ३३ श्रीशुकउवाच तयापरित्राससुविकंपितांगयाशुचावशुष्यन्मुखरुद्धकंठया कातर्यविस्रंसितहेममालयागृहीतपादःकरुणोन्यवर्तत ३४ चैलेनबध्वातमसाधुकारिणंसश्मश्रुकेशंप्रवपन्व्यरूपयत् ॥ तावन्ममर्दुःपरसैन्यमद्भुतंयदुप्रवीरानलिनींयथागजाः ३५ कृष्णांतिकमुपव्रज्यददृशुस्तत्ररुक्मिणम् तथाभूतंहतप्रायंदृष्ट्वासंकर्षणोविभुः विमुच्यबद्धंकरुणोभगवान्कृष्णमब्रवीत् ३६ असाध्विदंत्वयाकृष्णकृतमस्मज्जुगुप्सितम् वपनंश्मश्रुकेशानांवैरूप्यंसुहृदोवधः ३७ परित्रासेनविकंपितानिअंगानियस्यास्तया शुचाशोकेनावशुष्यन्मुखंयस्याः रुद्धःकंठोयस्याः साचसाचतयाकातर्येणवैक्लव्येनविस्रंसिताहेममयीमालायस्यास्तयागृहीतौपादौयस्यसः ३४ सश्मश्रुकेशंकेशसहितानिस्थानेस्थाने अवशिष्टानिश्मश्रूणिकेशाश्चयथाभवंतितथातेनैवासिनाप्रवपन्मुंडयन्व्यरूपयत्विरूपमकरोत् ३५ तथाभूतंहतप्रायमित्युत्तरत्राप्यनुषंगः ३६ ३७

रुक्मिणींसांत्वयतिमैवास्मानिति ३८ पुनःकृष्णामाक्षिपति बंधुरिति ३९ पुनर्देवींप्रत्याह क्षत्रियाणामिति येनधर्मेणभ्राताऽपिभ्रातरंहन्यात् न
तः तस्मात् घोरतरः अतिदारुणः धर्मश्च अतः कोऽस्माकमपराधइतिभावः ४० पुनःश्रीकृष्णांप्रत्याह राज्यस्येति तथाऽप्यस्माकमेतदनुचितमिति-
भावः ४१ पुनर्देवींप्रत्याह नवेयमिति सर्वभूतेषुदुर्हृदामहितानांभ्रातॄणामज्ञवद्यद्भद्रंमन्यसेइच्छसि इयंचतवविषमाअसमीचीनाबुद्धिः कुतः यत
स्तदेवसुहृदामभद्रमिति यद्वासर्वभूतेषुदुर्हृदामपिस्वसुहृदांभद्रमेवदंडरूपंमुंडनमभद्रंयन्मन्यसेतवेयंविषमाबुद्धिरिति अथवासर्वभूतेषु
मध्येदुर्हृदांशिशुपालादीनामभद्रंसुहृदांभद्रंचयन्मन्यसेतवेयंविषमाबुद्धिःसमानभवति अज्ञवत् अज्ञानामिव ४२ कुतइत्यतआह आत्ममोह
इति ४३ परमार्थमाह एकएवेति परःशुद्धःज्योतिश्चंद्रादिर्यथोदकेषु नभोयथाघटादिष्विति ४४ कुतस्तर्हिनचंद्रादिवदात्मानमेकंशुद्धंप्रतीमःत

मैवास्मान्साध्व्यसूयेथाभ्रातुर्वैरूप्यचिंतया सुखदुःखदोनचान्योऽस्तियतःस्वकृतभुक्पुमान् ३८ बंधुर्वधार्ह
दोषोऽपिनबंधोर्वधमर्हति त्याज्यःस्वेनैवदोषेणहतःकिंहन्यतेपुनः ३९ क्षत्रियाणामयंधर्मःप्रजापतिविनिर्मितः भ्रा
ताऽपिभ्रातरंहन्याद्येनघोरतमस्ततः ४० राज्यस्यभूमेर्वित्तस्यस्त्रियोमानस्यतेजसः मानिनोऽन्यस्यवाहेतोःश्रीम
दांधाःक्षिपंतिहि ४१ तवेयंविषमाबुद्धिःसर्वभूतेषुदुर्हृदाम् यन्मन्यसेसदाभद्रंसुहृदांभद्रमज्ञवत् ४२ आत्ममो
होनृणामेषकल्प्यतेदेवमायया सुहृद्दुर्हृदुदासीनइतिदेहात्ममानिनाम् ४३ एकएवपरोह्यात्मासर्वेषामपिदेहिना
म् नानेवगृह्यतेमूढैर्यथाज्योतिर्यथानभः ४४ देहआद्यंतवानेषद्रव्यप्राणगुणात्मकः आत्मन्यविद्ययाकॢप्तःसं
सारयतिदेहिनम् ४५ नात्मनोऽन्येनसंयोगोवियोगश्चासतःसति तद्धेतुत्वात्तत्प्रसिद्धेर्दृग्रूपाभ्यांयथारवेः ४६

त्राह देहइति द्रव्यमधिभूतंप्राणाइंद्रियाण्यध्यात्मंगुणशब्देनाधिदैवंतत्त्रितयात्मकः देहोपाधिनाशुद्धोनप्रतीयतइत्यर्थः ४५ ननुदेहसंबं-
धेनाऽपिसंसारेसतिशुद्धत्वंगतमेवतत्राह नात्मनइतिहेसति अन्येनअधिभूतादिना आत्मनः संयोगवियोगौनस्तःकुतः असतः असत्वाद
न्यस्येत्यर्थः कुतोऽसत्वंतत्राह तद्धेतुत्वादिति तस्यान्यस्यभूतेंद्रियादेःप्रसिद्धेः प्रकाशस्यतद्धेतुत्वादात्महेतुत्वात् ननुदेवैरधिष्ठितेभ्यइंद्रियेभ्यो
भूतानांप्रतीतिःप्रसिद्धाभूतप्रतीत्याचतत्प्रसिद्धिर्नात्मनइत्यतआह दृग्रूपाभ्यांयथारवेः यथाप्रकाश्यप्रकाशकत्वेनवर्तमानयोरपिचक्षुरूप
योःरवेःसकाशात्प्रसिद्धिः द्वयोरपितैजसत्वात्तदभेदश्चतथाभूतेंद्रियादीनांपरस्परंसिद्धानामपिचैतन्याधीनएवप्रकाशःतत्कार्यत्वाच्चतद्व्याति
रेकेणासत्वंचेत्यर्थः तथाचद्वादशेवक्ष्यति दीपश्चक्षुश्चरूपंचज्योतिषेनपृथक्भवेत् एवंधीःखानिमात्राश्चनस्युरन्यतमादृतादिति यद्वारवेः
प्रसिद्धाभ्यामेवदृग्रूपाभ्यांपरस्परंप्रसिद्धिर्यथाभवतितद्वदिति ४६

देहसंबंधाभावादेवनात्मनोजन्मादयोऽपीतिवक्तुंजन्मादीनांदेहधर्मत्वमाह जन्मादयस्त्विति कथंतर्हिजातोऽहंबालोऽहंवृद्धोऽहमिति आत्मनि
जन्मादिप्रतीतिः देहजन्मादिनाएवेतिसदृष्टांतमाह कलानामिवेति इंदोः कलानामेवजन्मादयोनैवेंदोः यथानष्टत् यथाचकलानाशादेवकुहूरमावा
स्याइंदुक्षयउच्यते तद्वदस्यआत्मनोदेहनाशादेवमृतिव्यवहारइत्यर्थः ४७ नन्वात्मनोदेहादिसंबंधाभावेकथंभोक्तृभोग्यभोगप्रतीतिरित्या
शंक्यस्वप्नदृष्टांतेनसमर्थयति यथाशयानइति आत्मानंभोक्तारंविषयान्भोग्यान्फलंभोगम् असत्यप्यर्थेअनुभुंक्तेतथाबुधःसंसारंप्रा
प्नोतीति ४८ आत्मानंशोषयतिविमोहयतिचेतितथानम् निर्हत्यअपाकृत्य ४९ समादधेसमाहितमकरोत् ५० रुक्मिणस्त्वेवंश्रुतवतोना

जन्मादयस्तुदेहस्यविक्रियानात्मनःक्वचित् कलानामिवनैवेंदोर्मृतिर्ह्यस्यकुहूरिव ४७ यथाशयानआत्मानंवि
षयान्फलमेवच अनुभुंक्तेऽप्यसत्यर्थेतथाप्नोत्यबुधोभवम् ४८ तस्मादज्ञानजंशोकमात्मशोषविमोहनम् तु
त्वज्ञानेननिर्हृत्यस्वस्थाभवशुचिस्मिते ४९ श्रीशुकउवाच एवंभगवतातन्वीरामेणप्रतिबोधिता वै
मनस्यंपरित्यज्यमनोबुद्ध्यासमादधे ५० प्राणावशेषउत्सृष्टोद्विड्भिर्हतबलप्रभः स्मरन्विरूपकरणंवितथात्म
मनोरथः ५१ अहत्वादुर्मतिंकृष्णामप्रत्यूह्ययवीयसीम् कुंडिनंनप्रवेक्ष्यामीत्युक्त्वातत्रावसद्रुषा ५२ भगवान्
भीष्मकसुतामेवंनिर्जित्यभूमिपान् पुरमानीयविधिवदुपयेमेकुरूद्वह ५३ तदामहोत्सवोनॄणांयदुपुर्यांगृहेगृ
हे अभूदनन्यभावानांकृष्णेयदुपतौनृप ५४ नरानार्यश्चमुदिताःप्रमृष्टमणिकुंडलाः पारिबर्हमुपाजह्रुर्वरयो
श्चित्रवाससोः ५५ साष्णिपुर्युत्तभितेंद्रकेतुभिर्विचित्रमाल्यांबररत्नतोरणैः बभौप्रतिद्वार्युपक्लृप्तमंगलैरापूर्ण
कुंभागरुधूपदीपकैः ५६ सिक्तमार्गामदच्युद्भिराहूतप्रेष्ठभूभुजाम् गजैर्द्वास्सुपरामृष्टरंभापूगोपशोभिता ५७

ज्ञानंनिवृत्तमितिदर्शयन्नाह प्राणावशेषइति ५१ अहत्वाअज्ञात्वा अदुर्मतिमितिचसत्योऽर्थः अप्रत्यूह्य अनावृत्यअप्रतिबुध्येतितुस-
त्यम् यवीयसींस्वसारम् यत्रविरूपितस्तत्रैवावसत् तच्चभोजकटंनामपुरमभवत् ५२ ५३ ५४ वरयोः वरवध्वोः पारिबर्हंदेयमुप
स्करम् ५५ उत्तभितैरिंद्रकेतुभिर्ध्वजविशेषैः उपक्लृप्तानिमंगलानिलाजांकुरपुष्पप्रकारादीनितैः ५६ आहूताः प्रेष्ठाः भूभुजः तेषांग
जैः परामृष्टाउच्छ्रिताःरंभाश्चपूगाश्चतैरुपशोभिता यद्वा तैरेवगजैः परामृष्टाः संस्पृष्टाः रंभाश्चपूगाश्चतैरुपशोभिता ५७

संभ्रमादौत्सुक्यात्परिधावतांबंधूनांमध्येमिथःसमेत्यमुदंप्रापुः ५८ ५९ ६० इतिदशमेटीकायांचतुःपंचाशत्तमोऽध्यायः ५४ पंचपंचाश
त्तमेतुप्रद्युम्नोऽजनिकृष्णातः शंबरेणाहृतःसोऽथहत्वातंकांतयाऽगमत् १ प्रद्युम्नहानिलाभाद्यैःशंबराहरणादिनाकुटुंबिनामपत्यादिकृतवद्दुःख
मसूचत् २ जांबवत्यादिविवाहेभ्यःप्रागेवप्रद्युम्नजन्मततोविवाहाः ततःशंबरागारात्प्रद्युम्नप्रत्यागमनम् अतःपुत्रकथनप्रस्तावेऽपि
प्रद्युम्नस्यजातमात्रस्यशंबरेणहरणंनिरूप्यते प्रत्यागमनंतुउत्तरकालीनमपिकथापर्यवसानायात्रोक्तमिति वासुदेवाधिष्ठितचित्तप्रभव-

कुरुसृंजयकैकेयविदर्भयदुकुंतयः मिथोमुमुदिरेतस्मिन्संभ्रमात्परिधावताम् ५८ रुक्मिण्याहरणंश्रुत्वागी
यमानंततस्ततः राजानोराजकन्याश्चबभूवुर्भृशविस्मिताः ५९ द्वारकायामभूद्राजन्महामोदःपुरौकसाम् रुक्मि
ण्यारमयोपेतंदृष्ट्वाकृष्णंश्रियःपतिम् ६० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरुक्मिण्युद्वाहोत्सवेचतुः
पंचाशत्तमोऽध्यायः ५४ श्रीशुकउवाच कामस्तुवासुदेवांशोदग्धःप्राग्रुद्रमन्युना देहोपपत्तयेभूय
स्तमेवप्रत्यपद्यत १ सएवजातोवैदर्भ्यांकृष्णवीर्यसमुद्भवः प्रद्युम्नइतिविख्यातःसर्वतोनवमःपितुः २ तंशंबरः
कामरूपीहृत्वातोकमनिर्दशम् सविदित्वात्मनःशत्रुंप्रास्योदन्वत्यगाद्गृहम् ३ तंनिर्जगारबलवान्मीनःसोऽप्य
परैःसह वृतोजालेनमहतागृहीतोमत्स्यजीविभिः ४ तंशंबरायकैवर्ताउपाजह्रुरुपायनम् सूदामहानसंनीत्वा
ऽवद्यन्स्वधितिनाऽद्भुतम् ५ दृष्ट्वातदुदरेबालंमायावत्यैन्यवेदयन् नारदोकथयत्सर्वंतस्याःशंकितचेतसः
बालस्यतत्त्वमुत्पत्तिंमत्स्योदरनिवेशनम् ६ साचकामस्यवैपत्नीरतिर्नामयशस्विनी पत्युर्निर्दग्धदेहस्यदेहोत्प
त्तिंप्रतीक्षती ७ निरूपिताशंबरेणसासूपौदनसाधने कामदेवंशिशुंबुद्ध्वाचक्रेस्नेहंतदाऽर्भके ८ नातिदीर्घेणका
लेनसकार्ष्णीरूढयौवनः जनयामासनारीणांवीक्षंतीनांचविभ्रमम् ९

त्वाद्वासुदेवांशःसृष्टिहेतुत्वाच्चदेहोपपत्तयेदेहप्राप्तये १ अनव
मः अन्यूनः २ सःप्रसिद्धःकामःशत्रुःशंबरस्तमात्मनःशत्रुंविदित्वाहृत्वासमुद्रेप्रास्यप्रक्षिप्यगृहमगादिति ३ निर्जगारगिलितवान् ४
स्वधितिनाशस्त्रिकयाअवद्यन् अवाद्यन् खंडितवंतः ५ तत्वंकामोऽयंनवभर्तेति उत्पत्तिंश्रीकृष्णाद्रुक्मिण्यामुत्पन्नइति ६ यशस्विनीपति
व्रता भर्तृदेहप्राप्तिंप्रतीक्षमाणा ७ तंशिशुंकामदेवंबुद्ध्वाविज्ञाय ८ विभ्रमंसंमोहम् ९ ५ ५ ५

अंगहेराजन् सौरतैर्भावैः उपतस्थे अभजत् १० ११ अधिकृतापत्नीत्यत्रहेतुः रतिरहंभवान्कामइति १२ १३ दुर्जयत्वेहेतुः मायाशतविदमिति क
थंतर्हिहंतव्यस्तत्राह मायाभिरिति १४ नचात्रविलंबः कार्यइत्याह परिशोचतिरोदितीत्यर्थः १५ १६ १७ १८ वज्रस्यनिष्पेषेनिर्घातेयथानिष्ठुर
स्तीव्रोनादोभवति तथाभूतंनादंव्यनदत् सामान्यविशेष्यतयाव्याप्यव्यापकत्वमोदनंपाकंपचतीतिवत् अतिनिष्ठुरंनादमकरोदित्यर्थः १९ २०

सातंपतिंपद्मदलायतेक्षणंप्रलंबबाहुंनरलोकसुंदरम् सव्रीडहासोत्तभितभ्रुवेक्षतीप्रीत्योपतस्थेरतिरंगसौरतैः
१० तामाहभगवान्कार्ष्णिर्मातस्तेमतिरन्यथा मातृभावमतिक्रम्यवर्तसेकामिनीयथा ११ रतिरुवाच
भवान्नारायणसुतःशंबरेणाहृतोगृहात् अहंतेधिकृतापत्नीरतिःकामोभवान्प्रभो १२ एषत्वाऽनिर्दशंसिंधाव-
क्षिपच्छंबरोऽसुरः मत्स्योऽग्रसीत्तदुदरादिहप्राप्तोभवान्प्रभो १३ तमिमंजहिदुर्धर्षंदुर्जयंशत्रुमात्मनः मायाश
तविदंत्वंचमायाभिर्मोहनादिभिः १४ परिशोचतितेमाताकुररीवगतप्रजा पुत्रस्नेहाकुलादीनाविवत्सागौरिवातु
रा १५ प्रभाष्यैवंददौविद्यांप्रद्युम्नायमहात्मने मायावतीमहामायांसर्वमायाविनाशिनीम् १६ सचशंबरमभ्येत्य
संयुगायसमाह्वयत् अविषह्यैस्तमाक्षेपैः क्षिपन्संजनयन्कलिम् १७ सोऽधिक्षिप्तोदुर्वचोभिःपदाहतइवोरगः नि
श्चक्रामगदापाणिरमर्षात्ताम्रलोचनः १८ गदामाविध्यतरसाप्रद्युम्नायमहात्मने प्रक्षिप्यव्यनदन्नादंवज्रनिष्पे
षनिष्ठुरम् १९ तामापतंतींभगवान्प्रद्युम्नोगदयागदाम् अपास्यशत्रवेक्रुद्धःप्राहिणोत्स्वगदांनृप २० सचमायां
समाश्रित्यदैतेयींमयदर्शिताम् मुमुचेऽस्त्रमयंवर्षंकार्ष्णौवैहायसोऽसुरः २१ बाध्यमानोऽस्त्रवर्षेणरौक्मिणेयो
महारथः सत्त्वात्मिकांमहाविद्यांसर्वमायोपमर्दिनीम् २२ ततोगौह्यकगांधर्वपैशाचोरगराक्षसीः प्रायुंक्तशतशो
दैत्यःकार्ष्णिर्व्यधमयत्सताः २३ निशातमसिमुद्यम्यसकिरीटंसकुंडलम् शंबरस्यशिरःकायात्ताम्रश्मश्र्वोजसाऽ
हरत् २४ आकीर्यमाणोदिविजैःस्तुवद्भिःकुसुमोत्करैः भार्ययांबरचारिण्यापुरींनीतोविहायसा २५ अंतःपुरवर
राजल्ललनाशतसंकुलम् विवेशपत्न्यागगनाद्विद्युतेववलाहकः २६

वैहायसः आकाशेस्थितः २१ सत्वात्मिकांसत्वगुणमयींप्रायुं
क्तेत्युत्तरस्यानुषंगः २२ ताः मायाः व्यधमयत् व्यनाशयत् २३ ताम्राणिश्मश्रूणियस्मिन्तत् ओजसातेजसाबलेनेतिवा २४ २५ विद्युतासहव-
लाहकोमेघइव २६

२७ नीलाश्ववक्राश्चये अलकास्त एवालयस्तैः व्रीताः लज्जिताः २८ श्रीकृष्णोनभवतीत्यवधार्यसस्त्रीरत्नंश्रेष्ठारतिस्तत्सहितम् २९ ३० स्म
तंस्मरंती आह कोऽन्वयमिति नरवैडूर्यः पुरुषश्रेष्ठः ३१ एतेनतुल्योवयोरूपंचयस्यसभवेदिति ३२ तस्यस्वपुत्रत्वंसंभावयंत्याह कथंत्विति ३३
तदेवाधिकंसंभावयति सएवेति ३४ देवक्यानकदुंदुभ्यांदेवक्यानकदुंदुभिभ्यामित्यर्थः ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ अतिसौंदर्येणप्रद्युम्नंवर्णयति य

तंदृष्ट्वाजलदश्यामंपीतकौशेयवाससम् प्रलंबबाहुंताम्राक्षंसुस्मितंरुचिराननम् २७ स्वलंकृतमुखांभोजंनील
वक्रालकादिभिः कृष्णंमत्वास्त्रियोह्रीतानिलिल्युस्तत्रतत्रह २८ अवधार्यशनैरीषत्वैलक्षण्येनयोषितः उपज
ग्मुःप्रमुदिताःसस्त्रीरत्नंसुविस्मिताः २९ अथतत्रासितापांगीवैदर्भीवल्गुभाषिणी अस्मरत्स्वसुतंनष्टंस्नेहस्नुत
पयोधरा ३० कोऽन्वयंनरवैडूर्यःकस्यवाकमलेक्षणः धृतःकयावाजठरेकेयंलब्धात्वनेनवा ३१ ममचाप्यात्मजोनष्टो
नीतोयःसूतिकागृहात् एतत्तुल्यवयोरूपोयदिजीवतिकुत्रचित् ३२ कथंत्वनेनसंप्राप्तंसारूप्यंशार्ङ्गधन्वनः आ
कृत्याऽवयवैर्गत्यास्वरहासावलोकनैः ३३ सएववाभवेन्नूनंयोमेगर्भेधृतोऽर्भकः अमुष्मिन्प्रीतिरधिकावामःस्फु
रतिमेभुजः ३४ एवंमीमांसमानायांवैदर्भ्यांदेवकीसुतः देवक्यानकदुंदुभ्यामुत्तमश्लोकआगमत् ३५ विज्ञाता
र्थोऽपिभगवांस्तूष्णीमाससजनार्दनः नारदोकथयत्सर्वंशंबराहरणादिकम् ३६ तच्छ्रुत्वामहदाश्चर्यंकृष्णांतः
पुरयोषितः अभ्यनंदन्बहून्नब्दान्नष्टंमृतमिवागतम् ३७ देवकीवसुदेवश्चकृष्णरामौतथास्त्रियः दंपतीतौ
परिष्वज्यरुक्मिणीचययुर्मुदम् ३८ नष्टंप्रद्युम्नमायातमाकर्ण्यद्वारकौकसः अहोमृतइवायातोबालोदिष्ट्येतिहा
ब्रुवन् ३९ यंवैमुहुःपितृसरूपनिजेशभावास्तन्मातरोयदभजन्रहरूढभावाः चित्रंनतत्खलुरमास्पदबिंबबिं
बेकामेस्मरेऽक्षिविषयेकिमुतान्यनार्यः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ५५

मिति पिताश्रीकृष्णः तत्सरूपेतत्सदृशेप्रद्युम्नेनिजआत्मीयईशः भर्तेतिभावोभावनायासांतास्तन्मातरः कृष्णपत्न्योऽपिरहसिनिरूढभावाः
सत्योयमभजन्निति यदानखलुचित्रम् कथंसति स्मरेस्मर्यमाणत्वेनैवक्षोभकेकामे अक्षिविषयेसति किंच रमास्पदंश्रीकृष्णस्तस्यबिं-
बंश्रीमूर्तिस्तस्यबिंबेपुत्रेनदाकिंनुवक्तव्यमन्यनार्योभेजुरिति ४० इतिदशमेटीकायांपंचपंचाशत्तमोऽध्यायः ५५ ५

षट्पंचाशत्तमेमिथ्याऽभियोगेमणिमाहरत् कन्यांजांबवतःप्रापत्कृष्णःसत्राजितस्ततः १ पुत्रादिकामसौख्यस्यनिष्ठामुक्त्वाऽतिचलाम् अर्थस्या नर्थतामाहस्यमंतहरणादिना २ सत्यभामाजांबवत्योर्विवाहप्रस्तावायस्यमंतकाख्यानमाह सत्राजितइत्यकारांतः क्वचित्तकारांतोऽप्यन्व यानुसारेणद्रष्टव्यः कृतापराधस्तच्छांतयेस्वयमेवोद्यम्यकृत्वामणिनासहप्रादादिति १ २ भक्तस्यसत्राजितःसूर्यःस्वाम्यपिसखेवासीदित्य र्थः संचतुष्टस्तस्मैस्यमंतकंनाममणिंप्रादात् प्रीतःस्निग्धः ३ नोपलक्षितःसत्राजितोऽसावित्यविज्ञातः ४ दीव्यंतेक्रीडंते सूर्योऽयमितिशं-

श्रीशुकउवाच सत्राजितःस्वतनयांकृष्णायकृतकिल्बिषः स्यमंतकेनमणिनास्वयमुद्यम्यदत्तवान् १
राजोवाच सत्राजितःकिमकरोद्ब्रह्मन्कृष्णस्यकिल्बिषम् स्यमंतकःकुतस्तस्यकस्माद्दत्तासुताहरेः २
श्रीशुकउवाच आसीत्सत्राजितःसूर्योभक्तस्यपरमःसखा प्रीतस्तस्मैमणिंप्रादात्सूर्यस्तुष्टःस्यमंतकम्
३ सतंबिभ्रन्मणिंकंठेभ्राजमानोयथारविः प्रविष्टोद्वारकांराजंस्तेजसानोपलक्षितः ४ तंविलोक्यजनादूरात्ते
जसामुष्टदृष्टयः दीव्यतेक्षैर्भगवतेशशंसुःसूर्यशंकिताः ५ नारायणनमस्तेऽस्तुशंखचक्रगदाधर दामोदरा
रविंदाक्षगोविंदयदुनंदन ६ एषआयातिसविताल्वांदिदृक्षुर्जगत्पते मुष्णन्गभस्तिचक्रेणनृणांचक्षूंषितिग्मगुः ७ नन्वन्विच्छंतितेमार्गंत्रिलोक्यांविबुधर्षभाः ज्ञात्वाऽद्ययदुषुगूढंत्वांयात्यजःप्रभो ८ श्रीशुक
उवाच निशम्यबालवचनंप्रहस्यांबुजलोचनः प्राहनासौरविर्देवःसत्राजिन्मणिनाज्वलन् ९ सत्राजि
त्स्वगृहंश्रीमत्कृतकौतुकमंगलम् प्रविश्यदेवसदनेमणिंविप्रैर्न्यवेशयत् १० दिनेदिनेस्वर्णभारानष्टौसस्रृज
तिप्रभो दुर्भिक्षमार्यरिष्टानिसर्पाधिव्याधयोऽशुभाः ११

किताःसंतःकथयामासुरिति ५ सूर्यनमस्कारार्थमागतंकल्प यित्वाद्रिक्तभक्तानांसंबोधनानिनारायणेत्यादीनि ६ गभस्तिचक्रेणरश्मिजालेनमुष्णन्प्रतिघ्नन् तिग्मास्तीक्ष्णागावोरश्मयोयस्यसः ७ ननुचेदमघटमानमित्याहुः नन्विति अन्विच्छंतिमृगयंते अजःसूर्यः ८ बालानामज्ञानांवचनम् ज्वलन् विद्योतमानः ९ कृतानिकौतुकेनोत्स वेनमंगलानियस्मिन् तत् विप्रैःकृत्वा १० भारप्रमाणंच चतुर्भिर्व्रीहिभिर्गुंजंगुंजान् पंचपणंपणान् अष्टौधरणमष्टौचकर्षं तांश्चतुरःपलम् तुलांपलशतंप्राहुर्भारःस्याद्विंशतिस्तुलाइतिमारीनामअकालमृत्युः अरिष्टमभद्रम् अशुभाःदुःखहेतवः ११

कापिकदाचित् अनेनभगवत्यसमर्प्यस्वयमग्रभोजिनः सर्वानिष्टनिवर्तकमपि अनिष्टहेतुरेवभवतीतिसूचितम् १२ तदेवदर्शयितुमाह तमेकदेति प्रतिमुच्यबध्वाप्रसेनःसत्राजिद्भ्राता १३ आच्छिद्यआकृष्यगृहीत्वा १४ १५ अजपन् उपांशुअवोचन् १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ क्रव्यार्थेआमिषार्थे २३ अष्टाविंशाहम् अष्टचविंशतिश्चदिनानियस्मिंस्तदष्टाविंशाहम् विंशतिशब्देतिलोपआर्षः वज्रस्यनिष्पेषो

नसंतिमायिनस्तत्रयत्रास्तेऽभ्यर्चितोमणिः सयाचितोमणिंक्वापियदुराजायशौरिणा नैवार्थकामुकःप्रादाद्याञ्चाभंगमतर्कयत् १२ तमेकदामणिंकंठेप्रतिमुच्यमहाप्रभम् प्रसेनोहयमारुह्यमृगयांव्यचरद्वने १३ प्रसेनंसहयंहत्वामणिमाच्छिद्यकेसरी गिरिंविशन्जांबवतानिहतोमणिमिच्छता १४ सोऽपिचक्रेकुमारस्यमणिंक्रीडनकंबिले अपश्यन्भ्रातरंभ्रातासत्राजित्पर्यतप्यत १५ प्रायःकृष्णेननिहतोमणिग्रीवोवनंगतः भ्राताममेतितच्छ्रुत्वाकर्णेकर्णेजपन्जनाः १६ भगवांस्तदुपश्रुत्यदुर्यशोलिप्तमात्मनि मार्ष्टुंप्रसेनपदवीमन्वपद्यतनागरैः १७ हतंप्रसेनमश्वंचवीक्ष्यकेसरिणावने तंचाद्रिपृष्ठेनिहतमृक्षेणददृशुर्जनाः १८ ऋक्षराजबिलंभीममंधेनतमसावृतम् एकोविवेशभगवानवस्थाप्यबहिःप्रजाः १९ तत्रदृष्ट्वामणिश्रेष्ठंबालक्रीडनकंकृतम् हर्तुंकृतमतिस्तस्मिन्नवतस्थेऽर्भकांतिके २० तमपूर्वंनरंदृष्ट्वाधात्रीचुक्रोशभीतवत् तच्छ्रुत्वाऽभ्यद्रवत्क्रुद्धोजांबवान्बलिनांवरः २१ सवैभगवतातेनयुयुधेस्वामिनात्मनः पुरुषंप्राकृतंमत्वाकुपितोनानुभाववित् २२ द्वंद्वयुद्धंसुतुमुलमुभयोर्विजिगीषतोः आयुधाश्मद्रुमैर्दोर्भिःक्रव्यार्थेश्येनयोरिव २३ आसीत्तदष्टाविंशाहमितरेतरमुष्टिभिः वज्रनिष्पेषपरुषैरविश्रममहर्निशम् २४ कृष्णमुष्टिविनिष्पातनिष्पिष्टांगोरुबंधनः क्षीणसत्वःस्विन्नगात्रस्तमाहातीवविस्मितः २५ जानेत्वांसर्वभूतानांप्राणओजःसहोबलम् विष्णुंपुराणपुरुषंप्रभविष्णुमधीश्वरम् २६

निर्घातस्तद्वत्परुषैर्निष्ठुरैः २४ श्रीकृष्णस्यमुष्टीनांविनिष्पातैः अघातैः विनिष्पिष्टानिश्लथानिअंगनामुरूणिबंधनानिसंधिस्थानानियस्यसः २५ लोकेकोऽवायंमत्तोबलीयानितिविस्मितःसन्विमृश्याह जानेइति सर्वभूतानांयःप्राणः तत्रयदोजःसहोबलंच इंद्रियहृदयदेहबलानितत्सर्वंत्वमित्यहंजानेकथंतथात्वमतआह विष्णुमित्यादि २६ ५ ५ ५ ५

पुराणत्वेहेतुः त्वंहीति स्रष्टानिमित्तंयच्चसत्‌उपादानंअतःपुराणम् प्रभविष्णुत्वेहेतुः कालइति अधीश्वरस्त्वमप्यतएवेत्याह ईशःपरइति न-
चतदवस्थइत्याह आत्मनामात्मेति २७ यतएवंभूतः अतोममेष्टदेवंरघुनाथएवत्वमित्याह यस्येति ईषदुत्कलितउद्दीपितो योरोषस्तेन कटा
क्षमोक्षास्तैःक्षुभितानक्राग्राहास्तिमिंगिलामहामत्स्याश्चयस्मिन् सोऽब्धिर्वर्त्ममार्गमादिशत्‌दत्तवान् तथाऽपितस्मिन् येनत्वयास्वयशएव
सेतुःकृतःउज्ज्वलिताचदग्धायस्येषुभिः क्षतानिछिन्नानिरक्षसोदशग्रीवस्यशिरांसिभुविपेतुः सएवत्वमितिजाने २८ इतिविज्ञापितंविज्ञा-

त्वंहिविश्वसृजांस्रष्टासृज्यानामपियच्चसत् कालःकलयतामीशःपरआत्मातथात्मनाम् २७ यस्येषदुत्कलितरो
षकटाक्षमोक्षैर्वर्त्मादिशत्क्षुभितनक्रतिमिंगिलोऽब्धिः सेतुःकृतःस्वयशउज्ज्वलिताचलंकारक्षःशिरांसिभुविपे
तुरिषुक्षतानि २८ इतिविज्ञातविज्ञानमृक्षराजानमच्युतः व्याजहारमहाराजभगवान्देवकीसुतः २९ अभिमृश्या
रविंदाक्षःपाणिनाशंकरेणतम् कृपयापरयाभक्तंप्रेमगंभीरयागिरा ३० मणिहेतोरिहप्राप्तावयमृक्षपतेबिलम्
मिथ्याऽभिशापंप्रमृजन्नात्मनोमणिनामुना ३१ इत्युक्तःस्वांदुहितरंकन्यांजांबवतींमुदा अर्हणार्थंसमणिनाकृष्णा
योपजहारह ३२ अदृष्ट्वानिर्गमंशौरेःप्रविष्टस्यबिलंजनाः प्रतीक्ष्यद्वादशाहानिदुःखिताःस्वपुरंययुः ३३ निश
म्यदेवकीदेवीरुक्मिण्यानकदुंदुभिः सुहृदोज्ञातयोशोचन्बिलात्कृष्णमनिर्गतम् ३४ सत्राजितंशपंतस्तेदुःखिता
द्वारकौकसः उपतस्थुर्महामायांदुर्गांकृष्णोपलब्धये ३५ तेषांतुदेव्युपस्थानात्प्रत्यादिष्टाशिषासच प्रादुर्बभूवसि
द्धार्थःसदारोहर्षयन्हरिः ३६ उपलभ्यहृषीकेशंमृतंपुनरिवागतम् सहपत्न्यामणिग्रीवंसर्वेजातमहोत्सवाः ३७
सत्राजितंसमाहूयसभायांराजसन्निधौ प्राप्तिंचाख्यायभगवान्मणिंतस्मैन्यवेदयत् ३८

नंयेनतंविज्ञानशब्दः करणसाधनः कार्यसाधनोवा ऋक्षराजंप्रतिउक्तवान् २९ ३० वयंत्विहबहवोबिलद्वारंप्राप्तास्तत्रमिथ्याभिशापममुना
मणिनाप्रमृजन् प्रमार्ष्टुमहमंतर्बिलमिहप्राप्तइत्यर्थः ३१ सहमणिनासमर्पयामास ३२ ३३ ३४ श्रीकृष्णप्राप्तयेचंद्रभागांनामदुर्गांमभ
जन् ३५ सचकृष्णस्तेषांप्रादुर्बभूव आसवइतिपाठेअसवइंद्रियाणितेषांप्रेष्ठइत्यर्थःकदादेव्याउपस्थानात् तयातान्प्रतिआदिष्टादत्ताया-
आशीःकृष्णंद्रक्ष्यथेतितयासहैव ३६ यदिलोकेजनाःकथंचिन्मृतंबंधुंपुनरागतमुपलभंतेतद्वदुपलभ्यसर्वेजातमहोत्सवा आसन्निति ३७
३८

पभ्मनाअपराधेनानुतप्यमानः ३९ अघंदोषम् आत्मनोरजः मलमपराधमिति ४० किंकृत्वाकस्मिन्कृते इत्यर्थः साधुभद्रम् अदीर्घदर्शनम
विचारकम् मांक्षुद्रंकृपणम् मूढंमंदमिति ४१ एवंध्यायन्नुपायंनिश्चिनोति दास्यइति स्त्रीरत्नंदुहितरंतावद्दास्यामितदनंतरंपारिबर्हत्वेनरत्न
मपीति ४२ ४३ बहुभिःकृतवर्मादिभिः ४४ मणिंनप्रतीच्छामः नस्वीकुर्मः देवः सूर्यः तद्भक्तस्येतिकटाक्षः फलभागिनइति तवापुत्रत्वात्त्वदी
यंधनमस्माकमेवेतिगूढोऽभिप्रायः ४५ इतिदशमेटीकायांषट्पंचाशत्तमोऽध्यायः ५६ सप्तपंचाशत्तमेतुपुनःशतधनुर्वधे भास

सत्राजितीव्रीडितोरत्नंगृहीत्वावाङ्मुखस्ततः अनुतप्यमानोभवनमगमत्स्वेनपाप्मना। ३९ सोऽनुध्यायंस्तदेवाघं
बलवद्विग्रहाकुलः कथंमृजाम्यात्मरजःप्रसीदेद्वाऽच्युतःकथम् ४० किंकृत्वासाधुमह्यंस्यान्नशपेद्वाजनोयथा।
अदीर्घदर्शनंक्षुद्रंमूढंद्रविणलोलुपम् ४१ दास्येदुहितरंतस्मैस्त्रीरत्नंरत्नमेवच उपायोयंसमीचीनस्तस्यशांति
र्नचान्यथा ४२ एवंव्यवसितोबुद्ध्यासत्राजित्स्वसुतांशुभाम् मणिंचस्वयमुद्यम्यकृष्णायोपजहारह ४३ तांसत्य
भामांभगवानुपयेमेयथाविधि बहुभिर्याचितांशीलरूपौदार्यगुणान्विताम् ४४ भगवानाहनमणिंप्रतीच्छामो
वयंनृप तवास्तांदेवभक्तस्यवयंचफलभागिनः ४५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेषट्पंचाश
त्तमोऽध्यायः ५६ श्रीशुकउवाच विज्ञातार्थोऽपिगोविंदोदग्धानाकर्ण्यपांडवान् कुंतींचकुल्यकरणे
सहरामोययौकुरून् १ भीष्मंकृपंसविदुरंगांधारींद्रोणमेवच तुल्यदुःखौचसंगम्यहाकष्टमितिहोचतुः २ ल
ब्ध्वैतदंतरंराजन्शतधन्वानमूचतुः अक्रूरकृतवर्माणौमणिःकस्मान्नगृह्यते ३ योऽस्मभ्यंसंप्रतिश्रुत्यकन्यारत्नं
विगर्ह्यनः कृष्णायादान्नसत्राजित्कस्माद्भ्रातरमन्वियात् ४ एवंभिन्नमतिस्ताभ्यांसत्राजितमसत्तमः शयानमव
धील्लोभात्सपापःक्षीणजीवितः ५

स्यमंतकमणिहरणम्‌?

कांतेसरामोऽगाद्गजाह्वयम् २ सत्राजितः श्रीकृष्णाज्ञाभंगफलंव्यक्तीकर्तुमाह विज्ञातार्थोपीति पांडवाबिलद्वारेणजतुगृहान्निर्गताइत्येवं
विज्ञातोऽर्थोयेनसः कुंतींचदग्धामाकर्ण्य कुल्यकरणेकुलोचितसंव्यवहारार्थम् १ अन्येषांतद्दाहदुःखाभावात् भीष्मादीन्संगम्येत्युक्तम्
२ ३ ननुजीवन्सत्राजित् कथंमणिंदास्यतितत्रोचतुः योऽस्मभ्यमिति भ्रातरंप्रसेनंमृतंकस्मान्नान्वियात् नानुगच्छेत् म्रियतामित्यर्थः ४
एवंभिन्नमतिरिति अतएव असत्तमःनीचः ५

जग्मिवान्गगाम ६ ७ ८ ९ १० ११ हेलनंप्रतिकूलम् वृजिनमपराधम् १२ अपीतोमृतः सप्तदशसंख्याकान् संयुगान् १३ १४ तौरामकृ
ष्णावेकमेवतत्त्वमित्यभिप्रेत्याह यइदमिति अजयामाययामोहिताऽजयेतिसंधिरार्षः १५ १६ १७ अंतर्यामिकृष्णनियुक्तःस्तस्मिन्नक्रूरे
मणिंन्यस्यययौअपलायत १८ गुरुःश्वशुरः तद्भर्तारम् १९ शतयोजनमात्रगामित्वात्ततः परंगंतुमशक्तस्तत्रपतितः तंहयंविसृज्य २० व्य

स्त्रीणांविक्रोशमानानांक्रंदंतीनामनाथवत् हत्वापशून्सौनिकवन्मणिमादायजग्मिवान् ६ सत्यभामाचपितरंह
तंवीक्ष्यशुचार्पिता व्यलपत्ताततातेतिहाहताऽस्मीतिमुह्यती ७ तैलद्रोण्यांमृतंप्रास्यजगामगजसाह्वयम्
कृष्णायविदितार्थायतप्ताचख्यौपितुर्वधम् ८ तदाकर्ण्येश्वरौराजन्ननुसृत्यनृलोकताम् अहोनःपरमंकष्ट-
मित्यस्राक्षौविलेपतुः ९ आगत्यभगवांस्तस्मात्सभार्यःसाग्रजःपुरम् शतधन्वानमारेभेहंतुंहर्तुंमणिंततः १० सोऽ
पिकृष्णोद्यमंज्ञात्वाभीतःप्राणपरीप्सया साहाय्येकृतवर्माणमयाचतसचाब्रवीत् ११ नाहमीश्वरयोःकुर्यांहेलनं
रामकृष्णयोः कोनुक्षेमायकल्पेततयोर्वृजिनमाचरन् १२ कंसःसहानुगोऽपीतोयद्द्वेषात्त्याजितःश्रिया जरासंधः
सप्तदशसंयुगान्विरथोगतः १३ प्रत्याख्यातःसचाक्रूरंपार्ष्णिग्राहमयाचत सोऽप्याहकोविरुध्येतविद्वानीश्वर
योर्बलम् १४ यइदंलीलयाविश्वंसृजत्यवतिहंतिच चेष्टांविश्वसृजोयस्यनविदुर्मोहिताजया १५ यःसप्तहाय
नःशैलमुत्पाट्यैकेनपाणिना दधारलीलयाबालउच्छिलींध्रमिवार्भकः १६ नमस्तस्मैभगवते कृष्णायाद्भुतकर्म
णे अनंतायादिभूतायकूटस्थायात्मनेनमः १७ प्रत्याख्यातःसतेनापिशतधन्वामहामणिम् तस्मिन्न्यस्याश्वमा
रुह्यशतयोजनगंययौ १८ गरुडध्वजमारुह्यरथंरामजनार्दनौ अन्वयातांमहावेगैरश्वैराजन्गुरुद्रुहम् १९
मिथिलायामुपवनेविसृज्यपतितंहयम् पद्भ्यामधावत्संत्रस्तःकृष्णोऽप्यन्वद्रवद्रुषा २० पदातेर्भगवांस्तस्यप
दातिस्तिग्मनेमिना चक्रेणशिरउत्कृत्यवाससोर्व्यचिनोन्मणिम् २१ अलब्धमणिरागत्यकृष्णआहाग्रजांतिक
म् वृथाहतःशतधनुर्मणिस्तत्रनविद्यते २२ ततआहबलोनूनंसमणिःशतधन्वना कस्मिंश्चित्पुरुषेन्यस्तस्त
मन्वेषपुरंव्रज २३ अहंविदेहमिच्छामिद्रष्टुंप्रियतमंमम इत्युक्त्वामिथिलांराजन्विवेशयदुनंदनः २४

चिनोन्मृगयामा
स अक्रूरेमणिरस्तीतिसर्वज्ञतयाविदितार्थोऽपिरामवंचनायतथाकृतवानितिभावः २१ २२ अन्वेषअन्विच्छ २३ सर्वज्ञस्यैवंविचेष्टितंभ
द्रंचनायेतिमत्वागूढमन्युराह अहमिति २४

कतिचित्समाः संवत्सरान् २५ प्रासंगिकमाह तत इति २६ सत्यभामामप्येवं चयदिति सूचयन्नाह केशव इति २७ बंधोः सत्राजितः सांपरायिकाः पारलौकिकाः २८ व्यूषतुः द्वारकायाः सकाशात् क्वापि पलायितौ प्रयोजकौ मणिहरणे शतधन्वनः प्रवर्तकौ तत्राक्रूरः कृष्णानुमतेनैव गतः कृतवर्मा तु भक्तपक्षपातप्राकट्यभयादिवोपेक्षित इति गम्यते कथमन्यथा सर्वज्ञेश्वरवंचनं तयोः संभवतीति २९ तदेवं वाराणस्यां दानपतिसमाख्यया मणिहस्ते अक्रूरे रुक्मवेदिकैर्महाध्वरैर्यजमाने निवसति पुनः श्रीकृष्णेनैव प्रस्थापितोऽक्रूर इति कर्णेकर्णेजपति जने सत्यभामारामादीनामप्यविश्वासे जनसंग्रहायाक्रूरं समाहूय साक्षेपं श्रीकृष्णः प्राह इदं च भगवन्मतं संगोप्य केचन ऋषयोऽन्यत्कारणमक्रूरानयने वर्णयंति तद्य

तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय मैथिलः प्रीतमानसः अर्हयामास विधिवदर्हणीयं समर्हणैः उवास तस्यां कतिचिन्मिथिलायां समा विभुः २५ ततोऽशिक्षद्गदां काले धार्त्तराष्ट्रः सुयोधनः मानितः प्रीतियुक्तेन जनकेन महात्मना २६ केशवो द्वारकामेत्य निधनं शतधन्वनः अप्राप्तिं च मणेः प्राह प्रियायाः प्रियकृद्विभुः २७ ततः स कारयामास क्रिया बंधोर्हतस्य वै साकं सुहृद्भिर्भगवान्या याः स्युः सांपरायिकाः २८ अक्रूरः कृतवर्मा च श्रुत्वा शतधनोर्वधम् व्यूषतुर्भयवित्रस्तौ द्वारकायाः प्रयोजकौ २९ अक्रूरे प्रोषितेऽरिष्टान्यासन्वै द्वारकौकसाम् शारीरा मानसास्तापा मुहुर्दैविकभौतिकाः ३० इत्यंगोपदिशंत्येके विस्मृत्य प्रागुदाहृतम् मुनिवासनिवासे किं घटेतारिष्टदर्शनम् ३१ देवेऽवर्षति काशीशः श्वफल्कायागताय वै स्वसुतां गांदिनीं प्रादात्ततोऽवर्षत्स्म काशिषु ३२ तत्सुतस्तत्प्रभावोऽसावक्रूरो यत्रयत्र ह देवोऽभिवर्षते तत्र नोपतापा न मारिकाः ३३ इति वृद्धवचः श्रुत्वा नैतावदिह कारणम् इति मत्वा समानाय्य प्राहाक्रूरं जनार्दनः ३४ पूजयित्वाभिभाष्यैनं कथयित्वा प्रियाः कथाः विज्ञाताखिलचित्तज्ञः स्मयमान उवाच ह ३५

थाश्रुतं दूषयितुमनुवदति अक्रूरेप्रोषि

तइति ३० दूषयति इतीति अंग हे राजन् श्रीकृष्णमाहात्म्यं विस्मृत्येति तदेवाह मुनिवासनिवास इति मुनीनां वासो यस्मिन् सः श्रीकृष्णस्तस्य निवासे सति अक्रूरापगममात्रेणारिष्टदर्शनं किं घटेत तदिच्छां विना न घटेतेत्यर्थः ३१ पुनस्तन्मतमेवानुवर्णयति देव इति काशिषु देशेषु देवे मघवति अवर्षति सति ३२ ३३ इत्येवंभूतमक्रूरमहिमप्रतिपादनपरं वृद्धानां वाक्यं श्रुत्वा सत्यमेवं तथाप्येतावदेव कारणं न भवति किंतु मणेरप्यपगम इति मत्वेत्येतदंतं परमतम् ३४ विज्ञातमखिलं येन स चासौ अत एव चित्तज्ञश्च अयं भावः महाभागवतस्यास्य मयादत्तेऽपि मणावपेक्षा नास्त्येव यस्मादाहृतो मणिना सहैवागत इति ज्ञात्वेति ३५

३६ ततःकिमतआह सत्राजितइति अपः पिंडांश्चनिनीयदत्वाऋणंचविमुच्यापाकृत्यशेषितमवशिष्टंदायंदुहितुःसत्यभामायाःसुताग्रृण्हीयु-
रितिशास्त्रम् तथाचस्मरंति पत्नीदुहितरश्चैवपितरौभ्रातरौतथा तत्सुतागोत्रजाबंधु शिष्याःसब्रह्मचारिणइति ३७ अग्रजोऽपिनप्रत्येतिनविश्व
सितीति ३८ नास्तीतिनवक्तव्यंयतः अव्युच्छिन्नाःसंततामखावर्तंतइति ३९ आलब्धउक्तःहृदिस्पृशइतिवा ४० रजःमिथ्याभिशापंसंमृज्य अन्यैर्दु
र्धरइत्यादिमिषेणप्रीत्याभूयस्तस्मैप्रत्यर्पितवानि ४१ दुष्कीर्तितन्मूलंदुरितंचेति ४२ इतिदशमेटीकायांसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ५७ अष्टपंचा

ननुदानपतेन्यस्तस्त्वय्यास्तेशतधन्वना स्यमंतकोमणिःश्रीमान्विदितःपूर्वमेवनः ३६ सत्राजितोऽनपत्यत्वाद्गृण्ही
युर्दुहितुःसुताः दायंनिनीयापःपिंडान्विमुच्यर्णंचशेषितम् ३७ तथापिदुर्धरस्त्वन्यैस्त्वय्यास्तांसुव्रतेमणिः किंतु
मामग्रजःसम्यक्नप्रत्येतिमणिंप्रति ३८ दर्शयस्वमहाभागबंधूनांशांतिमावह अव्युच्छिन्नामखास्तेऽद्यवर्ततेरुक्म
वेदयः ३९ एवंसामभिरालब्धःश्वफल्कतनयोमणिम् आदायवाससाछन्नंददौसूर्यसमप्रभम् ४० स्यमंतकंदर्शयि
त्वाज्ञातिभ्योरजआत्मनः विमृज्यमणिनाभूयस्तस्मैप्रत्यर्पयत्प्रभुः ४१ यस्त्वेतद्भगवतईश्वरस्यविष्णोर्वीर्याढ्यंवृजि
नहरंसुमंगलंच आख्यानंपठतिशृणोत्यनुस्मरेद्वादुष्कीर्तिंदुरितमपोह्ययातिशांतिम् ४२ इतिश्रीभागवतेम
हापुराणेदशमस्कंधेस्यमंतकोपाख्यानेसप्तपंचाशत्तमोऽध्यायः ५७ श्रीशुकउवाच एकदापांडवान्द्र
ष्टुंप्रतीतान्पुरुषोत्तमः इंद्रप्रस्थंगतःश्रीमान्युयुधानादिभिर्वृतः १ दृष्ट्वातमागतंपार्थामुकुंदमखिलेश्वरम् उत्तस्थु
र्युगपद्वीराःप्राणामुख्यमिवागतम् २ परिष्वज्याऽच्युतंवीराअंगसंगहतैनसः सानुरागस्मितंवक्त्रंवीक्ष्यतस्यमुदं
ययुः ३ युधिष्ठिरस्यभीमस्यकृत्वापादाभिवंदनम् फाल्गुनंपरिरभ्याथयमाभ्यांचाभिवंदितः ४ परमासनआसीनं
कृष्णाकृष्णमनिंदिता नवोढाव्रीडिताकिंचिच्छनैरेत्याभ्यवंदत ५

शत्तमेतुकृष्णःपंचकरेऽग्रहीत् कालिंदींमित्रविंदांचसत्यांभद्रां
चलक्ष्मणाम् १ कालिंदींनिजलाभायतपःपरमुपेयुषीम् परिणेष्यन्प्रियावासमिंद्रप्रस्थमथागमत् २ प्रतीतान् नष्टानपिलाक्षागारेद्रुपदगृ
हेपुनःसर्वैर्दृष्टान् युयुधानःसात्यकिः १ प्राणाइंद्रियाणिमुख्यंपंचवृत्तिंप्राणमिव २ ३ ज्येष्ठयोःप्रणामंकृत्वासमेनालिंगितःकनिष्ठाभ्यामभिवं
दितोबभूव ४ कृष्णाद्रौपदीबहुभार्यासत्यपिदिंदारहिता पार्थैर्नवमचिरमूढापरिणीता ५ ५८ ५८ ५८

६ अनिहार्देनस्नेहेन आर्द्रेसजलेदृशौयस्यास्तयापरिषक्तः तयापरिपृष्टाबांधवायस्यसः ७ प्रेम्णांवैक्लव्यंतेनरुद्धः कंठोयस्याः क्लेशापायेआत्मनि दर्शनंयस्यतम् भजतांक्लेशापायेआत्मानंदर्शयतीतिवा ८ ज्ञातीन्बंधूंश्चनः अस्मान् यदाभ्राता अक्रूरः प्रेषितः ज्ञातीनितिवचनात्प्राप्तंमोहंवा रयंतीस्तौति नतेऽस्तीति तत्रहेतुः विश्वस्येति सुहृच्च आत्माचतस्यहृंसिनाशयत्ति१० कुमेधसांविषयासक्तचित्तानांदृष्टोऽसि ११ सुखमवस

तथैवसात्यकिःपार्थैःपूजितश्चाभिवंदितः निषसादासनेऽन्येचपूजिताःपर्युपासिताः ६ पृथांसमागत्यकृताभिवाद नस्तयातिहार्दार्द्रदृशाऽभिरंभितः आपृष्टवांस्तांकुशलंसहस्नुषांपितृष्वसारंपरिपृष्टबांधवः ७ तमाहप्रेमवैक्लव्यरु द्धकंठाश्रुलोचना स्मरंतीतान्बहून्क्लेशान्क्लेशापायात्मदर्शनम् ८ तदैवकुशलंनोभूत्सनाथास्तेकृतावयम् ज्ञाती न्नःस्मरताकृष्णभ्राताभेप्रेषितस्त्वया ९ नतेऽस्तिस्वपरभ्रांतिर्विश्वस्यसुहृदात्मनः तथाऽपिस्मरतांशश्वत्क्लेशान् हंसिहृदिस्थितः १० युधिष्ठिरउवाच किंनआचरितंश्रेयोनवेदाहमधीश्वर योगेश्वराणांदुर्दर्शोयन्नोदृ ष्टःकुमेधसाम् ११ इतिवैवार्षिकान्मासान्राज्ञासोऽभ्यर्थितःसुखम् जनयन्नयनानंदमिंद्रप्रस्थौकसांविभुः १२ एकदारथमारुह्यविजयोवानरध्वजम् गांडीवंधनुरादायतूणौचाक्षयसायकौ १३ साकंकृष्णेनसन्नद्धोविहर्तुंग हनंवनम् बहुव्यालमृगाकीर्णंप्राविशत्परवीरहा १४ तत्राविध्यच्छरैर्व्याघ्रान्सूकरान्महिषान्रुरून् शरभान्ग वयान्खड्गान्हरिणान्शशशल्लकान् १५ तान्निन्युःकिंकराराज्ञेमेध्यान्पर्वण्युपागते तृट्परीतःपरिश्रांतोबीभ त्सुर्यमुनामगात् १६ तत्रोपस्पृश्यविशदंपीत्वावारिमहारथौ कृष्णौददृशतुःकन्यांचरंतींचारुदर्शनाम् १७ तामासा द्यवरारोहांसुद्विजांरुचिराननाम् पप्रच्छप्रेषितःसख्याफाल्गुनःप्रमदोत्तमाम् १८ कात्वंकस्यासिसुश्रोणिकुतोऽ सिकिंचिकीर्षसि मन्येत्वांपतिमिच्छंतींसर्वंकथयशोभने १९ कालिंद्युवाच अहंदेवस्यसवितुर्दुहितापं तिमिच्छती विष्णुंवरेण्यंवरदंतपःपरममास्थिता २० नान्यंपतिंवृणेवीरतमृतेश्रीनिकेतनम् तुष्यतांमेसभगवा न्मुकुंदोऽनाथसंश्रयः २१

दित्यन्वयः सुखमभ्यर्थितइतिवाक्यसमाप्तिः १२ कालिंदीदर्शनप्रसंगमाह एकदेति अक्षयाः सायकायर्यो-
स्तौतूणौइषुधी १३ १४ १५ राज्ञेयुधिष्ठिरायमेध्यान्कर्माहान् बीभत्सुरर्जुनः १६ १७ सख्याश्रीकृष्णेन १८ १९ २० अयंमांकामयेदित्याशंका यामाहनान्यमिति २१

२२ आदावेवतद्विद्वान् २३ प्रसंगात्तत्कालीनंचरित्रांतरमाह यदैवेति पार्थैर्यदैवसंदिष्टोविज्ञापितः श्रीकृष्णस्तदैवतेषांविश्वकर्मणादेवशिल्पिनान गरंकारयामास २४ किंच भगवान्निरतिशयैश्वर्यगुणवानपि अर्जुनस्यधनुरादिलाभायसारथिरासखांडवंनामेंद्रस्यवनम् २५ अक्षयौअक्षयसायकौ २६ खांडवदाहकवन्हेःसख्येअर्जुनाय यस्मिन्नितिसामान्यतोनिर्देशः जलस्थलयोर्दृशोर्भ्रमः यद्वाजलेस्थलवत् दृक्दृष्टिर्यस्मिन्तत् जलस्थलदृक्तस्मिन् भ्रमआसीदिति २७ २८ ऋपुण्यऋतुः ऋक्षंचयस्मिन् २९ पंचमंमित्रविंदाविवाहमाह विंदानुविंदाविति द्वाभ्याम् आवं

कालिंदीतिसमाख्यातावसामियमुनाजले निर्मितेभवनेपित्रायावद्दच्युतदर्शनम् २२ तथाऽवदद्गुडाकेशोवासुदेवायसोऽपिताम् रथमारोप्यतद्विद्वान्धर्मराजमुपागमत् २३ यदैवकृष्णःसंदिष्टःपार्थानांपरमाद्भुतम् कारयामासनगरंविचित्रंविश्वकर्मणा २४ भगवांस्तत्रनिवसन्स्वानांप्रियचिकीर्षया अग्नयेखांडवंदातुमर्जुनस्यासस्सारथिः २५ सोऽग्निस्तुष्टोधनुरदाद्धयान्श्वेतान्रथंनृप अर्जुनायाक्षयौतूणौवर्मचाभेद्यमस्त्रिभिः २६ मयश्चमोचितोवन्हेःसभांसख्यउपाहरत् यस्मिन्दुर्योधनस्यासीज्जलस्थलदृशिभ्रमः २७ सतेनसमनुज्ञातःसुहृद्भिश्चानुमोदितः आययौद्वारकांभूयः सात्यकिप्रमुखैर्वृतः २८ अथोपयेमेकालिंदींसुपुण्यर्त्वृक्षऊर्जिते वितन्वन्परमानंदंस्वानांपरममंगलम् २९ विंदानुविंदावावंत्योदुर्योधनवशानुगौ स्वयंवरेस्वभगिनींकृष्णेसक्तांन्यषेधताम् ३० राजाधिदेव्यास्तनयांमित्रविंदांपितृष्वसुः प्रसह्यहृतवान्कृष्णोराजन्राज्ञांप्रपश्यताम् ३१ नग्नजिन्नामकौसल्यआसीद्राजाऽतिधार्मिकः तस्यसत्याभवत्कन्यादेवीनाग्नजितीनृप ३२ नतांशेकुर्नृपावोढुमजित्वासप्तगोवृषान् तीक्ष्णशृंगान्सुदुर्धर्षान्वीरगंधासहान्खलान् ३३ तांश्रुत्वावृषजिल्लभ्यांभगवान्सात्वतांपतिः जगामकौसल्यपुरंसैन्येनमहतावृतः ३४ सकोसलपतिःप्रीतःप्रत्युत्थानासनादिभिः अर्हणेनापिगुरुणाऽपूजयत्प्रतिनंदितः ३५ वरंविलोक्याभिमतंसमागतंनरेंद्रकन्याचकमेरमापतिम् भूयादयंमेपतिराशिषोऽमलाः करोतुसत्यायदिमेधृतव्रतः ३६ यत्पादपंकजरजःशिरसाबिभर्तिश्रीरब्जजःसगिरिशःसहलोकपालैः लीलातनूःस्वकृतसेतुपरीप्सयेशःकालेदधत्सभगवान्ममकेनतुष्येत् ३७

त्यौअवंत्याराजानौ ३० ३१ षष्ठमाह नग्नजिदिति कौसल्यःअयोध्यापतिः तस्यसत्यानामकन्याऽभवत् आसीत् देवीकांतिमती नाग्नजितीति पितृनाम्नाप्रसिद्धेत्यर्थः ३२ वीरस्यगंधमपिनसहंतइति तथातान्खलान् दुर्वृत्तान् ३३ वृषानजयतियः तेनलभ्याम् ३४ प्रति नंदितः तंप्रति नंदितवान् श्रीकृष्णोनवासंप्रतिनंदितः ३५ ३६ ३७

३८ ३९ हेनरेंद्रराजन्यबंधोः क्षत्रियस्य शुल्कदाः द्रव्यादिप्रदाः ४० गुणानामेवधामस्थानंतथाभूतस्ययस्यतवांगे ४१ ४२ दुर्दांताः अशिक्षि-
ताः दुरवग्रहाः अपरायत्ताः कुतः तदाह एतैरिति भग्नाः भंगंप्राप्ताः ४३ एतान् योनिगृण्हाति तस्यकन्येतिसमयः कृतः यदीमेगोवृषाः निगृही
ताः दमिताः मथिताइतियावत् ४४ सप्तधाकृलेतिबह्वीनां योषितांसंपूर्णएवाहंसंभोगयोग्यः स्यामितिसत्यांप्रत्यसापत्यदर्शनार्थमात्मनः सप्त-

अर्चितंपुनरित्याहनारायणजगत्पते आत्मानंदेनपूर्णस्यकरवाणिकिमल्पकः ३८ श्रीशुकउवाच तमाहभग
वान्हृष्टःकृतासनपरिग्रहः मेघगंभीरयावाचासस्मितंकुरुनंदन ३९ श्रीभगवानुवाच नरेंद्रयाञ्चाकविभिर्वि
गर्हिताराजन्यबंधोर्निजधर्मवर्तिनः तथाऽपियाचेतवसौहृदेच्छयाकन्यांत्वदीयांनहिशुल्कदावयम् ४० राजोवाच
कोऽन्यस्तेऽभ्यधिकोनाथकन्यावरइहेप्सितः गुणैकधाम्नोयस्यांगेश्रीर्वसत्यनपायिनी ४१ किंत्वस्माभिःकृतःपूर्वंसमयः
सात्वतर्षभ पुंसांवीर्यपरीक्षार्थंकन्यावरपरीप्सया ४२ सप्तैतेगोवृषावीरदुर्दांतादुरवग्रहाः एतैर्भग्नाःसुबहवोभिन्नगात्रा
नृपात्मजाः ४३ यदीमेनिगृहीताःस्युस्त्वयैवयदुनंदन वरोभवानभिमतोदुहितुर्मेश्रियःपते ४४ एवंसमयमाकर्ण्यब
द्ध्वापरिकरंप्रभुः आत्मानंसप्तधाकृत्वान्यगृण्हाल्लीलयैवतान् ४५ बध्वातान्दामभिःशौरिर्भग्नदर्पान्हतौजसः व्यक
र्षल्लीलयाबद्धान्बालोदारुमयान्यथा ४६ ततःप्रीतःसुतांराजाददौकृष्णायविस्मितः तांप्रत्यगृण्हाद्भगवान्विधिवत्सदृ
शींप्रभुः ४७ राजपत्न्यश्चदुहितुःकृष्णंलब्ध्वाप्रियंपतिम् लेभिरेपरमानंदंजातश्चपरमोत्सवः ४८ शंखभेर्यानकानेदु
र्गीतवाद्यद्विजाशिषः नरानार्यःप्रमुदिताःसुवासःस्रगलंकृताः ४९ दशधेनुसहस्राणिपारिबर्हमदाद्विभुः युवतीनांत्रिसा
हस्रंनिष्कग्रीवसुवाससाम् ५० नवनागसहस्राणिनागाच्छतगुणान्रथान् रथाच्छतगुणानश्वानश्वाच्छतगुणान्नरान्
५१ दंपतीरथमारोप्यमहत्यासेनयावृतौ स्नेहप्रक्लिन्नहृदयोयापयामासकोसलः ५२ श्रुत्वैतद्रुरुधुर्भूपानयंतंपथिकन्य
काम् भग्नवीर्याःसुदुर्मर्षायदुभिर्गोवृषैःपुरा ५३ तानस्यतःशरव्रातान्बंधुप्रियकृदर्जुनः गांडीवीकालयामाससिंहःक्षु
द्रमृगानिव ५४

धाकरणम् ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ निष्कग्रीवाश्चताःसुवाससश्चतासांयुवतीनांचदासीनांसाहस्रमदादिति ५० नागात् नागेभ्यः
शतगुणान्नवलक्षाणिरथात् रथेभ्यः शतगुणान्नवकोटीः अश्वात् अश्वेभ्यः शतगुणान्नवपद्मानि ५१ ५२ यदुभिर्गोवृषैश्चभग्नवीर्याअपिसुदुर्म
र्षाःअसहनशीलाः रुरुधुः ५३ अस्यतः क्षिपतः प्रयुंजानानितियावत् ५४

५५ सप्तमं विवाहमाह श्रुतकीर्तेरिति श्रुतकीर्तिर्नाम यापितृष्वसा तस्याः सुतां भद्रां नाम केकेयीं तद्देशजाम् ५६ अष्टमं विवाहमाह सुतां चेति
एक एव सः श्रीकृष्णो लक्ष्मणां जहार ५७ तस्य निरोधांतः पुरं तस्मात् ५८ भैष्मी जांबवती भामा सत्या भद्रा च लक्ष्मणा कालिंदी मित्रविंदा चेत्य-
ष्टौ पट्टमहास्त्रियः १ इति दशमे टीकायां अष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ५८ ऊनषष्टितमे भौमं हत्वा तेनाहृता हरिः कन्याः सहस्रशः प्राप पा-
रिजातं दिवोऽहरत् १ परिणीय तनस्ताभिस्तन्मनोरथपूरणैः आत्मारामोऽप्यसौ रेमे तद्गृहेषु गृहस्थवत् २ येन ताः स्त्रियो निरुद्धाः स भौमः चक्रा-
धेन कारणेन हतः तदाचक्ष्वेति १ इंद्रेण भौमविचेष्टितं ज्ञापितः सन् प्राग्ज्योतिषपुरं भौमनगरं ययावित्यन्वयः किंभूतेन हृतं छत्रं यस्य तेन लोक-

पारिबर्हमुपागृह्य द्वारकामेत्य सत्यया रेमे यदूनामृषभो भगवान्देवकीसुतः ५५ श्रुतकीर्तेः सुतां भद्रामुपयेमे
पितृष्वसुः केकेयीं भ्रातृभिर्दत्तां कृष्णः संतर्दनादिभिः ५६ सुतां च मद्राधिपतेर्लक्ष्मणां लक्षणैर्युताम् स्वयंवरे जहारै-
कः स सुपर्णः सुधामिव ५७ अन्याश्चैवंविधा भार्याः कृष्णस्यासन्सहस्रशः भौमं हत्वा तन्निरोधादाहृताश्चारुदर्शनाः
५८ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे अष्टमहिष्युद्वाहो नामाष्टपंचाशत्तमोऽध्यायः ५८ राजोवाच
यथा हतो भगवता भौमो येन च ताः स्त्रियः निरुद्धा एतदाचक्ष्व विक्रमं शार्ङ्गधन्वनः १ श्रीशुक उवाच इंद्रेण
हृतछत्रेण हृतकुंडलबंधुना हृतामराद्रिस्थानेन ज्ञापितो भौमचेष्टितम् २ सभार्यो गरुडारूढः प्राग्ज्योतिषपुरं य-
यौ गिरिदुर्गैः शस्त्रदुर्गैर्जलाग्न्यनिलदुर्गमम् मुरपाशायुतैर्घोरैर्दृढैः सर्वत आवृतम् ३ गदया निर्बिभेदाद्रीन्शस्त्र-
दुर्गाणि सायकैः चक्रेणाग्निं जलं वायुं मुरपाशांस्तथाऽसिना ४ शंखनादेन यंत्राणि हृदयानि मनस्विनां प्राकारं गदया गु-
र्व्या निर्बिभेद गदाधरः ५ पांचजन्यध्वनिं श्रुत्वा युगांताशनिभीषणम् मुरः शयान उत्तस्थौ दैत्यः पंचशिरा जलात् ६

पालप्रधानत्वादिंद्रस्य वरुणछत्रहरणेऽपि मानभंग इति तथोक्तम् हृते कुंडले यस्याः सा अदितिर्बंधुर्माता यस्य तेन हृतममराद्रेः स्थानं मणिपर्वतल-
क्षणं यस्य तेन सत्यभामाया गृहे भगवंतमिंद्र आगत्य विज्ञापितवान् तदा तस्याः कौतुकायतया भार्यया सह ययाविति यद्वा त्वदनुज्ञयैव त्वत्पुत्रं
हनिष्यामीति इतिहासोक्तं भूम्यैव वरं दत्तं सत्यं कर्तुं सत्यभामाया भूम्यंशत्वात्तया सह ययौ यद्वा नारदानीतपारिजातैककुसुमे रुक्मिण्यै दत्ते सति कुपि-
तां सत्यभामां सांत्वयता तुभ्यं पारिजातमेव दास्यामीति श्रीकृष्णेन प्रतिश्रुतमिति हरिवंशे प्रसिद्धं तदर्थं तां नीतवानिति २ गरुडेन याने कारणं गिरिदुर्गैरित्या-
दिभिरुपलक्षितं जलाग्न्यनिलैश्च सर्वतो वर्तमानैर्दुर्गमम् ३ ४ ५ युगांताशनेर्ध्वनिवद्भीषणम् परिखायाजलात् ६

७ आविध्यआतोल्यसमहान्नादइत्यन्वयः ८ तस्मैश्रीकृष्णायगदांव्यमुंचतव्यक्षिपत् ९ १० इंद्रतेजसावज्रेणप्रतिक्रियायाहेतुभूतयाअम
र्षजुषः ११ पीठंपीठनामानंनिरगन्निरगमन् १२ १३ कृत्तानिशीर्षादीनियेषांतान् १४ शतघ्नींशक्तिविशेषम् १५ विचित्रावाजाः पत्राणियेषांतैर्वा

त्रिशूलमुद्यम्यसुदुर्निरीक्षणोयुगांतसूर्यानलरोचिरुल्बणः ग्रसंस्त्रिलोकीमिवपंचभिर्मुखैरभ्यद्रवत्तार्क्ष्यसुतंयथो
रगः ७ आविध्यशूलंतरसागरुत्मतेनिरस्यवक्त्रैर्व्यनदत्सपंचभिः सरोदसीसर्वदिशोंऽबरंमहानापूरयन्नंडकटाहमावृ
णोत् ८ तदापतद्वैत्रिशिखंगरुत्मतेहरिःशराभ्यामभिनत्त्रिधौजसा मुखेषुतंचापिशरैरताडयत्तस्मैगदांसोऽपिरुषा
व्यमुंचत ९ तामापतंतींगदयागदामृधेगदाग्रजोनिर्बिभिदेसहस्रधा उद्यम्यबाहूनभिधावतोऽजितःशिरांसिचक्रेण
जहाररलीलया १० व्यसुःपपातांभसिकृत्तशीर्षोनिकृत्तशृंगोद्रिरिवेंद्रतेजसा तस्यात्मजाःसप्तपितुर्वधातुराःप्रतिक्रिया
मर्षजुषःसमुद्यताः ११ ताम्रोंतरिक्षःश्रवणोविभावसुर्वसुर्नभस्वानरुणश्चसप्तमः पीठंपुरस्कृत्यचमूपतिंमृधेभौम
प्रयुक्तानिरगन्धृतायुधाः १२ प्रायुंजतासाद्यशरानसीन्गदाःशक्त्यृष्टिशूलान्यजितेरुषोल्बणाः तच्छस्त्रकूटंभग
वान्स्वमार्गणैरमोघवीर्यस्तिलशश्चकर्तह १३ तान्पीठमुख्याननयद्यमालयंनिकृत्तशीर्षोरुभुजांघ्रिवर्मणः स्वानीक
पानच्युतचक्रसायकैस्तथानिरस्तान्नरकोधरासुतः १४ निरीक्ष्यदुर्मर्षणआस्रवन्मदैर्गजैःपयोधिप्रभवैर्निराक्र-
मत् दृष्ट्वासभार्यंगरुडोपरिस्थितंसूर्योपरिष्टात्सतडिद्घनंयथा कृष्णंसतस्मैव्यसृजच्छतघ्नींयोधाश्चसर्वेयुगप
त्स्मविव्यधुः १५ तद्भौमसैन्यंभगवान्गदाग्रजोविचित्रवाजैर्निशितैःशिलीमुखैः निकृत्तबाहूरुशिरोध्रविग्रहंच-
कारतर्ह्येवहताश्वकुंजरम् १६ यानियोधैःप्रयुक्तानिशस्त्रास्त्राणिकुरूद्वह हरिस्तान्यच्छिनत्तीक्ष्णैःशरैरेकैकशस्त्रि
भिः १७ उह्यमानःसुपर्णेनपक्षाभ्यांनिघ्नतागजान् गरुत्मताहन्यमानास्तुंडपक्षनखैर्गजाः १८ पुरमेवाविशन्ना
र्त्तानरकोयुध्ययुध्यत दृष्ट्वाविद्रावितंसैन्यंगरुडेनार्दितंस्वकम् १९ तंभौमःप्राहरच्छक्त्यावज्रःप्रतिहतोयतः
नाकंपततयाविद्धोमालाहतइवद्विपः २०

यैर्निकृत्ताः बाहवः उरवः शिरोधाः कंधराः विग्रहाः देहाश्चयस्मिन्तत् तर्ह्येवतंयदाविव्यधुः
तस्मिन्नेवक्षणे १६ अत्याश्चर्येकुरूद्वहेतिसंबोधनम् तथाहितैर्यानिप्रयुक्तानिशस्त्रास्त्राणितत्रासेः पूर्वमेवतत्सर्वंसैन्यंहत्वापश्चात्तानिशस्त्राण्य
स्त्राणिचचिच्छेद तत्राप्येकैकंशस्त्रमस्त्रंचत्रिभिस्त्रिभिःशरैरित्याश्चर्यम् १७ किंचगरुत्मतेति १८ १९ यतः ययाशक्त्यावज्रःप्रतिहतःअसौगरुड
स्तुनाकंपत २०

गरुडेविनथोद्यमःसन् शूलंत्रिशूलंआददेधृतवान् २१ २२ प्रतप्तेजाबूनदेयानिरत्नानितैःभास्वरेमेर्वंशभृतंमंदरशिखरंमहामणिंचार्पयदि
ति २३ २४ ऐश्वर्यंज्ञात्वाभूमिस्तौतीति नमस्तइति परमात्मन्देवाद्यंतर्यामिन् २५ येनमंत्रेणकुंत्याःप्रसन्नः पूर्वमासीत्तेनमंत्रेणनमस्यति नम-
इति पंकजंनाभौयस्यतस्मैजगत्कारणायेत्यर्थः अतएवसत्कीर्तिमयीपंकजमालाविद्यतेयस्यतस्मै एवंभूतंध्यायतांपंकजवत्प्रसन्नेता
पोपशमनेनेत्रेयस्यतस्मै पंकजवत्सेव्यौपंकजांकितौवांऽघ्रीयस्यतस्मैनमइति २६ किंच भगवतेनिरतिशयैश्वर्याय वासुदेवायसर्व
भूताश्रयायातएवविष्णवेव्यापिने नहिसर्वभूताश्रयत्वंपरिच्छिन्नस्यसंभवतीति कुतः सर्वाश्रयत्वंतत्राह पुरुषायसर्वस्मात्कार्यात्पूर्वंमे

शूलंभौमोऽच्युतंहंतुमाददेवितथोद्यमः तद्विसर्गात्पूर्वमेवनरकस्यशिरोहरिः अपाहरद्गजस्थस्यचक्रेणक्षु
रनेमिना २१ सकुंडलंचारुकिरीटभूषणंबभौपृथिव्यांपतितंसमुज्ज्वलत् हाहेतिसाध्वित्यृषयःसुरेश्वरामा-
ल्यैर्मुकुंदंविकिरंतईडिरे २२ ततश्चभूःकृष्णमुपेत्यकुंडलेप्रतप्तजांबूनदरत्नभास्वरे सवैजयंत्यावनमालयाऽर्प
यत्प्राचेतसंछत्रमथोमहामणिम् २३ अस्तौषीदथविश्वेशंदेवीदेववरार्चितम् प्रांजलिःप्रणताराजन्भक्ति
प्रवणयाधिया २४ भूमिरुवाच नमस्तेदेवदेवेशशंखचक्रगदाधर भक्तेच्छोपात्तरूपायपरमा
त्मन्नमोऽस्तुते २५ नमःपंकजनाभायनमःपंकजमालिने नमःपंकजनेत्रायनमस्तेपंकजांघ्रये २६ नमोभग
वतेतुभ्यंवासुदेवायविष्णवे पुरुषायादिबीजायपूर्णबोधायतेनमः २७ अजायजनयित्रेऽस्यब्रह्मणेऽनंतशक्त
ये परावरात्मन्भूतात्मन्परमात्मन्नमोऽस्तुते २८

वसते पूर्वमेवाहमिहासमितितत्पुरुषस्यपुरुषत्वमितिश्रुतेः एतदपिकुतः आदिबीजाय आदेर्जगत्कारणस्यापिकारणाय एवमपिनमृदा
दिवज्जाड्यमित्याह पूर्णबोधायेति २७ नन्वेवमपिस्वकारणात्पूर्वंसत्वंनस्यादतआह अजायेति स्वयमजायअस्यजगतःजनयित्रेउ
भयत्रापिक्रमेणहेतुद्वयंब्रह्मणेबृहते अनंतशक्तयइति बृहत्वादजत्वमनंतशक्तित्वाज्जनयितृत्वमित्यर्थः ननुपित्रादयःपुत्रादीनांजनका
स्तेषांचतत्पूर्वंतेषांचभूतानितेषांचस्वकर्मद्वारेणजीवाःकिमत्राहंतत्राह परावरात्मन्नित्यादिपित्राद्यात्मकत्वात्त्वमेवजनकइत्यर्थः २८

ननुगुणाविश्वोत्पत्त्यादिहेतवः तेचप्रधानस्यैवतस्यचपुरुषः क्षोभकः तत्रचकालोनिमित्तमितिप्रसिद्धम् किमत्राहंतत्राह त्वंवाइति तमसोधारणे
ऽप्यसंवृतएवस्थानाय पालनायजगतः स्रष्ट्राद्यर्थमुत्कटंरजआदित्वमेवबिभर्षिसृजसीत्यर्थः कालप्रधानपुरुषाश्चत्वद्व्यतिरिक्तानसंतित्वंतुपरः
सर्वव्यतिरिक्तः अतस्त्वमेवजनयितेत्यर्थः २९ कार्यकारणप्रपंचस्यतद्व्यतिरेकंतस्यचसर्वव्यतिरेकमुपपादयति अहमिति अहंभूभिः मात्राणी-
तिदेवामनइंद्रियाणीतिचत्रिविधाहंकारकार्याणिकर्ताहंकारः ३० एवंस्तुत्वाप्रार्थयते तस्येति हेप्रपन्नार्तिहर तस्यनरकस्यअयंभगदत्तोनामभी

त्वंवैसिसृक्षूरजउत्कटंप्रभोतमोनिरोधायबिभर्ष्यसंवृतः स्थानायसत्त्वंजगतोजगत्पतेकालःप्रधानंपुरुषोभवान्परः
२९ अहंपयोज्योतिरथानिलोनभोमात्राणिदेवामनइंद्रियाणि कर्तामहानित्यखिलंचराचरंत्वय्यद्वितीयेभगवन्न
यंभ्रमः ३० तस्यात्मजोऽयंतवपादपंकजंभीतःप्रपन्नार्तिहरोपसादितः तत्पालयैनंकुरुहस्तपंकजंशिरस्यमुष्याखिल
कल्मषापहम् ३१ श्रीशुकउवाच इतिभूम्यार्थितोवाग्भिर्भगवान्भक्तिनम्रया दत्वाभयंभौमगृहंप्रावि
शत्सकलर्द्धिमत् ३२ तत्रराजन्यकन्यानांषट्सहस्राधिकायुतम् भौमाहृतानांविक्रम्यराजभ्योददृशेहरिः ३३ तं
प्रविष्टंस्त्रियोवीक्ष्यनरवीरंविमोहिताः मनसावव्रिरेऽभीष्टंपतिंदैवोपसादितम् ३४ भूयात्पतिरयंमह्यंधातातदनुमो
दताम् इतिसर्वाःपृथक्कृष्णेभावेनहृदयंदधुः ३५ ताःप्राहिणोद्द्वारवतींसुमृष्टविरजोंऽबराः नरयानैर्महाकोशान्
रथाश्वान्द्रविणंमहत् ३६ ऐरावतकुलेभांश्चचतुर्दंतांस्तरस्विनः पांडुरांश्चचतुःषष्टिंप्रेषयामासकेशवः ३७ गत्वासुर
रेंद्रभवनंदत्वाऽदित्यैचकुंडले पूजितस्त्रिदशेंद्रेणसहेंद्राण्याचसप्रियः ३८ नोदितोभार्ययोत्पाट्यपारिजातं
गरुत्मति आरोप्यसेंद्रान्विबुधान्निर्जित्योपानयत्पुरम् ३९ स्थापितःसत्यभामायागृहोद्यानोपशोभनः अन्वगुर्भ्र
मराःस्वर्गात्तद्गंधासवलंपटाः ४०

तः अतएवमयातवपादपंकजमुपसादितः ३१ अभयंदत्वा ३२ शताधिकमित्यपिज्ञातव्यम् यथाह
श्रीपराशरः कन्यापुरेसकन्यानांषोडशातुलविक्रमः शताधिकानिददृशेसहस्राणिमहामतइति राजभ्यइत्युपलक्षणंसिद्धादीनामपि तथात्र
तेनैवोक्तम् देवसिद्धासुरादीनांनृपाणांचजनार्दन हत्वाहिसोऽसुरःकन्यारुरोधनिजमंदिरइति ३३ ३४ ३५ प्राहिणोत्प्रस्थापयामास सुमृ-
ष्टाःकमनीयाश्चताविरजोंऽबराश्चताः नरयानैः शिबिकादिभिः अपिचमहाकोशानिति ३६ ३७ सप्रियःसत्यभामासहितः ३८ ३९ गृहोद्या
नंनिष्कुटंतदुपशोभयतियः ४०

सेंद्रान्विबुधान्निर्जित्येतींद्रकृष्णयोः संग्रामउक्तः तच्चननुकथंप्रसाधितस्तमनोरथेनश्रीकृष्णेनमहेंद्रस्यसंग्रामइत्याह यथाच्चइति अच्युतमर्थ
साधनमितिच कर्मद्वयंयाचतिधातोः विगृह्यतेविग्रहंकरोतिमहानर्पितमः क्रोधः आढ्यतांधनिकतांधिगिति ४१ यथायथावत् अनेनदेवक्या
दिबंधुजनसमागमोऽपिप्रतिगृहंयौगपद्येनस्वचितः अव्ययः सर्वत्रापिसंपूर्णएव ४२ अहोभाग्यंनारीणामित्याहत्रिभिः गृहेष्विति अतर्क्यो-
णिकर्माणिकरोतितथासः निरस्तंसाम्यमतिशयश्चयेरन्येषांतेषुगृहेषुअनपायी अवस्थितः रमाभिः लक्ष्म्याअंशभूताभिः निजकामसंप्लुतः
स्वानंदपरिपूर्णः गार्हकमेधिकान्गृहस्थधर्मान् ४३ अनुरागहाससहितमवलोकंचतत्पूर्वकंनवसंगमंचतद्गतंजल्पंचतस्मिन्लज्जांचभेजुः४४

यथाच्चआनम्यकिरीटकोटिभिःपादौस्पृशन्नच्युतमर्थसाधनम् सिद्धार्थएतेनविगृह्यतेमहानहोसुराणांचतमोधि
गाढ्यताम् ४१ अथोमुहूर्तएतस्मिन्नानागारेषुताःस्त्रियः यथोपयेमेभगवांस्तावद्रूपधरोऽव्ययः ४२ गृहेषुतासामनपा
य्यतर्क्यकृन्निरस्तसाम्यातिशयेष्ववस्थितः रेमेरमाभिर्निजकामसंप्लुतोयथेतरोगार्हकमेधिकांश्चरन् ४३ इत्थंरमा
पतिमवाप्यपतिंस्त्रियस्ताब्रह्मादयोऽपिनविदुःपदवींयदीयाम् भेजुर्मुदाऽविरतमेधितयाऽनुरागहासावलोकनवसं
गमजल्पलज्जाः ४४ प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौचताम्बूलविश्रमणवीजनगंधमाल्यैः केशप्रसारशयनस्नपनोपहा
र्यैर्दासीशताअपिविभोर्विदधुःस्मदास्यम् ४५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेपारिजातहरणनरकवधोना
मैकोनषष्टितमोऽध्यायः ५९ श्रीशुकउवाच कर्हिचित्सुखमासीनंस्वतल्पस्थंजगद्गुरुम् पतिंपर्यचरद्भैष्मी
व्यजनेनसखीजनैः १ यस्त्वेतल्लीलयाविश्वंसृजत्यत्त्यवतीश्वरः सहिजातःस्वसेतूनांगोपीथाययदुष्वजः २ तस्मिन्नं
तर्गृहेभ्राजन्मुक्तादामविलंबिना विराजितेवितानेनदीपैर्मणिमयैरपि ३

विश्रमणंपादसंवाहनम् केशप्रसारः केशप्रसाधन
म् दासीनांशतानिविद्यंतेयासांतथाभूताअपिस्वयंविभोर्दास्यंविदधुः ४५ इतिदशमेटीका॰एकोनषष्टितमोध्यायः ५९ अथषष्टितमेकृ
ष्णःपरिहासेनरुक्मिणीम् कोपयित्वाततःप्रेमकलहेतामसांत्वयत् १ रामारामजनानंदमहोदधिविडंबनैः रुक्मिण्याप्रेमकलहच्छद्मनै
श्वर्यमीर्यते २ स्वतल्पस्थंस्वपर्यंकस्थम् १ वक्ष्यमाणंरुक्मिण्याःश्रीकृष्णेपरमंप्रेमसंभावयितुंतस्योत्कर्षमेवतत्त्वमनुस्मारयति यस्त्विति
२ आदौतावत्त्रिभिः श्लोकैर्मंदिरमनुवर्णयति तस्मिन्निति तच्छब्देनातिप्रसिद्धमाह भ्राजंतिमुक्तादामानितेषांविलंबाःसंतियस्मिन्तेनवि
तानेनविराजितंतृतीयांतानांविराजितपदेनान्वयः ३

सुगंधितयाद्विरेफकुलैर्नादिते प्रविशद्भिश्चंद्ररश्मिभिः ४ निर्गच्छद्भिरगरुसंभवैर्धूपैश्चातिमनोहरत्वंदर्शितम् ५ पयसःक्षीरस्यफेनइवमृदुनिप
र्यंकस्थेकशिपूत्तमेहंसतूलिकायासुपतस्थेअसेवत ६ तदेवाभिनयति वालव्यजनमिति ७ उपाच्युतमच्युतस्यसमीपेसामणिनूपुराभ्यांरेजे
क्वणयतीर्मणिमयौनूपुरौकूजयंतीतथा अंगुलीयवलयव्यजनान्यग्रहस्तेहस्ताग्रेयस्याःसा वस्त्रांतेनगूढौस्थगितौकुचौतयोःकुंकुमंतेनशो
णोहारस्तस्यभासा तथानितंबेधृतायापरार्ध्याअमूल्याकांचीतयारेजे ८ तांनिरीक्ष्यप्रीतःसन्स्मयमानोहरिराबभाषे कथंभूताम् यालील
याधृतनरतनोस्तस्यअनुरूपरूपाऽनुरूपंरूपंयस्यास्ताम् यथोक्तंश्रीपराशरेण देवत्वेदेवदेहेयंमनुष्यत्वेचमानुषी विष्णोर्देहानुरूपांवैकरोत्ये

मल्लिकादामभिःपुष्पैर्द्विरेफकुलनादिते जालरंध्रप्रविष्टैश्चगोभिश्चंद्रमसोऽमलैः ४ पारिजातवनामोदवायुनोद्यान
शालिना धूपैरगरुजैराजन्जालरंध्रविनिर्गतैः ५ पयःफेननिभेशुभ्रेपर्यंकेकशिपूत्तमे उपतस्थेसुखासीनंजगता
मीश्वरंपतिम् ६ वालव्यजनमादायरत्नदंडंसखीकरात् तेनवीजयतीदेवीउपासांचक्रईश्वरम् ७ सोपाच्युतंक्व
णयतीमणिनूपुराभ्यांरेजेऽंगुलीयवलयव्यजनाग्रहस्ता वस्त्रांतगूढकुचकुंकुमशोणहारभासानितंबधृतयाचपरा
र्ध्यकांच्या ८ तांरूपिणींश्रियमनन्यगतिंनिरीक्ष्ययालीलयाधृततनोरनुरूपरूपा प्रीतःस्मयन्नलककुंडलनिष्क
कंठवक्त्रोल्लसत्स्मितसुधांहरिराबभाषे ९ श्रीभगवानुवाच राजपुत्रीप्सिताभूपैर्लोकपालविभूतिभिः
महानुभावैःश्रीमद्भीरूपौदार्यबलोर्जितैः १० तान्प्राप्तानर्थिनोहित्वाचैद्यादीन्स्मरदुर्मदान् दत्ताभ्रात्रास्वपित्रा
चकस्मान्नोववृषेऽसमान् ११ राजभ्योबिभ्यतःसुभ्रूःसमुद्रंशरणंगतान् बलवद्भिःकृतद्वेषान्प्रायस्त्यक्तनृपासना
न् १२ अस्पष्टवर्त्मनांपुंसामलोकपथमीयुषाम् आस्थिताःपदवींसुभ्रूःप्रायःसीदंतियोषितः १३

षात्मनस्तनुमिति

किंचालकैःकुंडलाभ्यांनिष्केणपदकेनचालंकृतकंठेनचतुर्दिक्षुशोभितेवक्त्रेउल्लसंतीस्मितसुधायस्यास्ताम् ९ सर्वगुणयुक्तायाअपितव-
बुद्धिर्मंदेत्याशयेनाह राजपुत्रीत्याद्येकादशभिः हेराजपुत्रिलोकपालानामिवविभूतिरैश्वर्यंयेषांतैः तथामहाऽनुभावैःमहाप्रभावैःश्रीम
द्भिःआढ्यैरूपादिभिरूर्जितैश्चपूर्वमीप्सितासि १० तान्हित्वानोऽस्मान् असमानान् कस्माद्ववृषेवृतवतीत्वम् ११ किंच प्रायशः राजभ्यो
जरासंधादिभ्योबिभ्यतः भयंप्राप्नुवतः त्यक्तनृपासनान् १२ अस्पृष्टवर्त्मनामविज्ञाताचाराणाम् अलोकपथमस्त्रीपारतंत्र्यम् पदवींमार्गम्
आस्थिताः अनुसृताः १३

किंच निष्किंचनाइति १४ आत्मसमंपरस्परमनुरूपंजन्मैश्वर्याभ्यांसहिता आकृतिः रूपंजातिर्वासमा भवः आयतिः १५ नदीर्घासमीक्षाविचारोयस्याःतया १६अथइदानीमपि१७तर्हिकिमित्यानीताहमितिचेत्तत्राह चैद्यशाल्वजरासंधेति ममर्मांद्विषंति १८ स्मयस्तत्क्षयेवर्गापनयनाय १९ स्त्रीणामतिदुःसहमौदासीन्यमकामत्वंचाह उदासीनाइति गेहयोर्देहगेहयोरुदासीनाअतएवज्योतिरक्रियाः ज्योतिः प्रदीपादिः तद्वत्साक्षिमात्रतयाक्रियारहिताअस्महे वर्तामहइति २० अविश्लेषाद्धेतोः आत्मानमेववल्लभामित्येवार्थेइवशब्दः २१ २२ चिंतालक्षणमाह पदेति नरवैरु

निष्किंचनावयंशश्वन्निष्किंचनजनप्रियाः तस्मात्प्रायेणनह्याढ्यामांभजंतिसुमध्यमे १४ ययोरात्मसमंवित्तंजन्मैश्वर्याकृतिर्भवः तयोर्विवाहोमैत्रीचनोत्तमाधमयोःक्वचित् १५ वैदर्भ्येतदविज्ञायत्वयादीर्घसमीक्षया वृताव यंगुणैर्हीनाभिक्षुभिःश्लाघितामुधा १६ अथात्मनोनुरूपंवैभजस्वक्षत्रियर्षभम् येनत्वमाशिषःसत्याइहामुत्रचलप्स्यसे १७ चैद्यशाल्वजरासंधदंतवक्त्रादयोनृपाः मर्मद्विषंतिवामोरुरुक्मीचापितवाग्रजः १८ तेषांवीर्यमदांधानांदृप्तानांस्मयनुत्तये आनीतासिमयाभद्रेतेजोपहरताऽसताम् १९ उदासीनावयंनूनंनस्त्र्यपत्यार्थकामुकाः आत्मलब्ध्यास्महेपूर्णागेहयोर्ज्योतिरक्रियाः २० श्रीशुकउवाच एतावदुक्त्वाभगवानात्मानंवल्लभामिव मन्यमानामविश्लेषात्तद्दर्पघ्नउपारमत् २१ इतित्रिलोकेशपतेस्तदात्मनःप्रियस्यदेव्यश्रुतपूर्वमप्रियम् आश्रुत्यभीताहृदिजातवेपथुश्चिंतांदुरंतांरुदतीजगामह २२ पदासुजातेननखारुणश्रियाभुवंलिखंत्यश्रुभिरंजनासितैः आसिंचतीकुंकुमरूषितौस्तनौतस्थावधोमुख्यतिदुःखरुद्धवाक् २३ तस्याःसुदुःखभयशोकविनष्टबुद्धेर्हस्ताच्छ्लथद्वलयतोव्यजनंपपात देहश्चविक्लवधियःसहसैवमुह्यन्रंभेववायुविहताप्रविकीर्यकेशान् २४ तद्दृष्ट्वाभगवान्कृष्णःप्रियायाःप्रेमबंधनम् हास्यप्रौढिमजानंत्याःकरुणःसोन्वकंपत २५ पर्यंकादवरुह्याशुतामुत्थाप्यचतुर्भुजः केशान्समुह्यतद्वक्त्रंप्रामृजत्पद्मपाणिना २६

रुणा श्रीः कांतिर्यस्यतेनसुजातेनसुकोमलेनपदा २३ सुदुःखंअप्रियश्रवणात् भयम् त्यागशंकया शोकः अनुतापः तैर्विनष्टाबुद्धिर्यस्याः तस्याः श्लथंतिपतंति वलयानि यस्माद्धस्तात् देहश्चपपात विक्लवाअवशाधीर्यस्यास्तस्याः २४ हास्यस्यप्रौढिंगांभीर्यम् २५ चतुर्भुजइति उत्थापनाश्लेषणवक्त्रपरिमार्जनाद्यर्थमाविष्कृतचतुर्भुजइत्यर्थः समुह्यनिरुध्य २६

अश्रुकलेअश्रुभिः शोभितेशुचाशोकाश्रुभिः २७ सांत्वयामास अनुनीतवान् २८ मामांत्वद्वचः किंनुवदिष्यसीतिश्रोतुकामेनश्रोतुमि च्छता क्ष्वेल्यानर्मणाएवमाचरितमुक्तंनतत्वतः हेअंगनेसुंदरी २९ प्रेमसंरंभेणप्रणयकोपेनस्फुरितः कंपितोऽधरोयस्मिन्तत् कट शब्देन कटाक्षास्तैराक्षेपैररुणावपांगौयस्मिन् अतएवसुंदरंकुटिलंयस्मिन्तत् ३० ननुकलहेकिंकौतुकंस्मरंत्वा अत आह अयंहीति नर्मैः नर्म भिः हास्यवचनैः यामः कालः ३१ ३२ भगवतस्तस्यऐश्वर्ययुक्तंमुखंसव्रीडहासेनरुचिरेणस्निग्धेनापांगेनवीक्षमाणा ३३ असमत्वंभयंदु र्गाश्रयणंप्रबलैःकलिः अराजत्वमविज्ञातात्लौकिकेहाऽवसादनम् निष्किंचनत्वंतस्मीतिराद्यानादरणीयता अनौचित्यंनिर्गुणत्वंत्वयाश्लाघा च

प्रमृज्याश्रुकलेनेत्रेस्तनौचोपहतौशुचा आश्लिष्यद्बाहुनाराजन्ननन्यविषयांसतीम् २७ सांत्वयामाससांत्वज्ञःकृ पयाकृपणांप्रभुः हास्यप्रौढिभ्रमच्चित्तामतदर्हांसतांगतिः २८ श्रीभगवानुवाच मामावैदर्भ्यसूयेथा जानेत्वांमत्परायणाम् त्वद्वचःश्रोतुकामेनक्ष्वेल्याचरितमंगने २९ मुखंचप्रेमसंरंभस्फुरिताधरमीक्षितुम् कटा क्षेपारुणापांगसुंदरभ्रुकुटीतटम् ३० अयंहिपरमोलाभोगृहेषुगृहमेधिनाम् यन्नर्मैर्नीयतेयामःप्रिययाभीरु भामिनि ३१ श्रीशुकउवाच सैवंभगवताराजन्वैदर्भीपरिसांत्विता ज्ञात्वातत्परिहासोक्तिंप्रियत्याग भयंजहौ ३२ बभाषऋषभंपुंसांवीक्षंतीभगवन्मुखम् सव्रीडहासरुचिरस्निग्धापांगेनभारत ३३ रुक्मिण्यु वाच नन्वेवमेतदरविंदविलोचनाहयद्वैभवान्भगवतोसदृशीविभूम्नः क्वस्वेमहिम्न्यभिरतोभगवांस्त्र्यधीशः क्वाहंगुणप्रकृतिरज्ञगृहीतपादा ३४

भिक्षुभिः औदासिन्यमकामत्वंस्वदोषान् षोडशासतः अज्ञत्वादीर्घदर्शित्वेभ्यस्याराज्ञांबहून्गुणान् कृष्णनर्मोदितान् भैष्मीन्यषेधत्तद्गुण स्तवैः भगवतास्वनिंदापराणीवयानिवचनानितानिसर्वोत्कर्षपरतयाव्याचक्षाणाप्रतिभाषते तत्रयदुक्तंकस्मान्नोवव्रषेऽसमानिति तत्रा साम्यंसत्यमेवेत्याह नन्वेवमिति हेअरविंदलोचन त्र्यधीशः त्रयाणांब्रह्मादीनामप्यधीशोनियंतात्वंक्व क्वचाहंगुणप्रकृतिः त्रिगुणस्वभावा प्राकृतागुणमयीप्रकृतिर्वा ननुत्वमेवाधीश्वरीश्रीः सर्वैरुपास्यत्वादितिचेदत आह अज्ञैःसकामैः गृहीतोपादोयस्याःसा ३४

यदुक्तंराजभ्योविभ्यतः शंखभृःसमुद्रंशरणंगतानितिनिचाह सत्यमिति हेउरुक्रमेतिभयाभावंदर्शयति गुणाः शब्दादयएवराजंतइतिराजानस्तेभ्योभय दिवेति अंतः हृदयेसमुद्रेतद्दगाधेविषयाकारैरपरिच्छिन्नइत्यर्थः शेतेनिश्चलतयाप्रकाशते उपलंभनमात्रः चैतन्यघनः आत्माभवानितिबलव द्भिः कृतद्वेषानितियदुक्तंतदपिसत्यमित्याह नित्यमिति कदिंद्रियगणैः कुत्सितैर्बहिर्मुखैरिंद्रियगणैः वृत्त्यभिप्रायेणबहुवचनम् कुत्सितइंद्रियगणोयेषामि तिवातैस्त्वंनित्यंकृतविग्रहः तेषुनवाप्रतीतेः यदुक्तंत्यक्तनृपासनानितितदपियुक्तमेवेत्याह त्वत्सेवकैरिति नृपाणांमादप्रसनमंधंगाढंतमएवतत् अविवे कबहुलत्वात् त्वत्सेवकैरेवतत् त्यक्तंकिंपुनर्वक्तव्यंत्वयात्यक्तमिति ३५ अस्पष्टवर्त्मनांपुंसामलोकपथमीयुषामितियदुक्तंतदपितथैवेत्याह त्वत्पादे तिनृपशुभिर्नराकारैः पशुभिः किंपुनर्वक्तव्यंतववर्त्मास्फुटमिति किंच यस्माद्येभवंतमनुवर्ततेतेषामपीहितमलौकिकमिव अथोअतः किमुव

सत्यंभयादिवगुणेभ्यउरुक्रमांतः शेतेसमुद्रउपलंभनमात्रआत्मा नित्यंकदिंद्रियगणैःकृतविग्रहस्त्वंत्वत्सेवकैर्नृ पपदंविधुतंतमोऽधम् ३५ त्वत्पादपद्ममकरंदजुषांमुनीनांवर्त्मास्फुटंनृपशुभिर्ननुदुर्विभाव्यम् यस्मादलौकिकमि वेहितमीश्वरस्यभूमंस्तवेहितमथोअनुयेभवंतम् ३६ निष्किंचनोननुभवान्नयतोऽस्तिकिंचिद्यस्मैबलिंबलिभु- जोऽपिहरंत्यजाद्याः नत्वाविदंत्यसुतृपोऽंतकमाढ्यतांधाःप्रेष्ठोभवान्बलिभुजामपितेऽपितुभ्यम् ३७ त्वंवैसम स्तपुरुषार्थमयः फलात्मायद्वांछयासुमतयोविसृजंतिकृत्स्नम् तेषांविभोसमुचितोभवतःसमाजःपुंसःस्त्रिया श्चरतयोःसुखदुःखिनोर्न ३८

कव्यंतवेश्वरस्येहितमलौकिकमित्यर्थः आस्थितोः पदवींसुभ्रूः प्रायः सीदंतियोषितइत्यस्यपरिहारं वक्ष्यति यद्वांछयेतिपंचमश्लोके ३६ निष्किंचनावयंशश्वन्निष्किंचनजनप्रियाः तस्मात्प्रायेणनह्याढ्यामांभजंतिसुमध्यमेइत्येतच्छ्लोकोक्तंदो- षत्रयंपरिहरति निष्किंचनइति दरिद्रतालक्षणंनिष्किंचनत्वंतुनवनघटतइत्याह यस्माइति अन्यतोबलिभुजः पूज्याअपिब्रह्मादयोयस्मैभगव तेबलिंहरंति तस्यसर्वेश्वरस्यभगवतोदरिद्रतानघटतइत्यर्थः निष्किंचनजनप्रियाइत्यत्रतत्पुरुषेणबहुव्रीहिणावानिंदास्यादितिस्वयमप्युभ यथास्तौति प्रेष्ठोभवानिति बलिभुजांब्रह्मादीनांलोकेश्वराणांत्वंप्रेष्ठः तेऽपितुभ्यंतवेति तस्मात्प्रायेणनह्याढ्यामांभजंतीतितस्योत्तरम् न त्वाविदंतीति आढ्यतयांऽधाः त्वात्वामंतकंनविदंति अतस्तेअसुतृपः असूनेवतर्पयंतिनत्वांभजंतीत्यर्थः ३७ बलिभुजामपिभवान्प्रेष्ठइत्यत्रहेतुं वदंतीययोरेवसमंवित्तमित्यनेनोक्तमनौचित्यंपरिहरति त्वंवाइति फलात्मापरमानंदरूपः एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रु तेः समाजः सेव्यसेवकलक्षणसंबंधः नतुपुंसः स्त्रियाश्चमिथोरतयोः अतएवतत्कृतसुखदुःखिनोः तदाकुलयोरित्यर्थः ३८ ५९

भिक्षुभिः श्लाघितास्तुधेत्यस्य परिहारः त्वमिति भिक्षुपदव्याख्यानं न्यस्तदंडैर्मुनिभिरिति सुधेत्यस्य परिहारः आत्मेति यदर्थं सर्वं प्रियं तस्य जगता मात्मनस्तव वरणं न दुष्येत्यर्थः किंच आत्मद इति वेदभ्यर्थे तदविज्ञायत्वया दीर्घसमीक्षयेति रुक्मिण्युक्तं दोषद्वयं परिहरति इतीति इति ज्ञात्वैव मेम यावृतोऽसीति अज्ञान परिहारः हित्वेत्यर्दीर्घसमीक्षापरिहारः भवतो भ्रुवः सकाशादुदीरितो यः कालस्तस्य वेगस्तेन ध्वस्ता आशिषो येषां तान् ब्रह्मादीनपि विहाय कुतोऽन्ये वराका इत्यर्थः ३९ स्वाज्ञानं परिहृत्य पुरुषांतरगुणवर्णनप्रदीप्तकोपसंरंभेण तस्मिन्नेवाज्ञानमापादयति जाड्यमिति सिंहो यथा पशून् विद्राव्य स्वबलिं हरति तथा शार्ङ्गधनुर्निनादेनैव जरासंधादीन्विद्राव्य मां स्वभागं श्रियं यस्त्वं हृतवानसि तस्य तव राजभ्यो भया दुदधिं प्रपन्न इति यद्वचो भाषणं तज्जाड्यं मां घंन घटत इत्यर्थः ४० यच्चान्यदस्पष्टवर्त्मना मित्यादिनाऽर्थात् त्वां भजंतः सीदंतीत्यवसादनं श्रमावहत्व मुक्तं तदपि मंदमेवेत्याह यद्वांछयेति यस्य तव भजनवांछया नृपोत्तमाः अंगो वेनस्य पिता वैन्यः पृथुः जायंतो भरतः नाहुषो ययातिः गयश्चादिर्येषां ते

त्वं न्यस्तदंडमुनिभिर्गदितानुभाव आत्मात्मदश्च जगतामिति मे वृतोऽसि हित्वा भवद्भ्रुव उदीरितकालवेगध्वस्ताशिषोऽब्जभवनाकपतीन्कुतोऽन्ये ३९ जाड्यं वचस्तव गदाग्रज यस्तु भूपान्विद्राव्य शार्ङ्गनिनदेन जहार्थ मां त्वम् सिंहो यथास्वबलिमीश पशून्स्वभागं तेभ्यो भयाद्यदुदधिं शरणं प्रपन्नः ४० यद्वांछया नृपशिखामणयोऽङ्गवैन्यजायंतनाहुषगयादय ऐकपत्यम् राज्यं विसृज्य विविशुर्वनमंबुजाक्ष सीदंति तेऽनुपदवीं त इहास्थिताः किम् ४१ कान्यं श्रयेत तव पादसरोजगंधमाघ्राय सन्मुखरितं जनतापवर्गम् लक्ष्म्यालयं त्वविगणय्य गुणालयस्य मर्त्या सदोरुभयमर्थविविक्तदृष्टिः ४२ तं त्वाऽनुरूपमभजं जगतामधीशमात्मानमत्र च परत्र च कामपूरम् स्यान्मे तवांघ्रिररणं सृतिभिर्भ्रमंत्या यो वै भजंतमुपयात्यनृतापवर्गः ४३ य एते तव पदवीं मार्गमाश्रितास्ते किं सीदंति न सीदंत्येव अपितु त्वत्पदं प्राप्ता इत्यर्थः एवं कोपावेशेनावसादनस्य परिहारादस्पष्टवर्त्मनामित्येतदानंतर्यं विहाय अत्रोत्कर्षः ४१ यच्चोक्तमथात्मनोऽनुरूपमिति तत्राह कान्यमिति श्लोकद्वयेन गुणानामालयस्य तव पादसरोज गंधं जनताया अपवर्गं मोक्षरूपं लक्ष्म्या आलयं तत्सेव्यं सद्भिर्मुखरितं वर्णितमाघ्राय तमविगणय्य मर्त्या मरणधर्मिका सदा उरुभयं यस्य तमन्यं का स्त्री श्रयेत सेवेत अर्थे विविक्ता दृष्टिर्यस्याः सा गुणालयस्येत्यनेन गुणैर्हीना इति यदुक्तं तदपास्तम् ४२ अतस्त्वामेवाहमभजमित्याह तं त्वेति किंच प्रार्थयते स्यादिति अरणं शरणम् सृतिभिर्देवतिर्यगादिभिर्जन्मभिः पाठांतरे त्वर्थवाद बहुलकर्मश्रवणैरित्यर्थः कथंभूतस्य तव यस्त्वमनृतस्य संसारस्य अपवर्गो नाशो यस्मात्सः भजंतमुपयाति आत्मसात्करोति तस्य तवांघ्रिरिति भोनस्य हि शरणमेवानुरूपं भजनयोग्यमतस्त्वामहमभजमित्यर्थः ४३

येनोक्ताराज्ञांबहवोगुणाराजपुत्रीप्सिताभूपैर्लोकपालविभूतिभिरित्यादिनातत्रसेर्ष्यंसशापंसांगुलिभंगंचाहद्वाभ्याम् तस्याःस्युरिति खराइव केवलंभारवाहाः गावोबलीवर्दाइवनित्यंव्यापारक्लिष्टाः श्वानइवावमताः बिडालाइवकृपणाः हिंस्राश्चभृत्याइवकिंकराः नृपास्तस्याद्दुर्भगायाः पतयःस्युःयस्याःकर्णपथंत्वत्कथानप्राप्नुयादिति ४४ तथाहितेपदाब्जमकरंदमजिघ्रतीसतीयास्त्रीविमूढासाकांतोऽयमितिमतिर्यस्याः सा कांतमतिःजीवच्छवंभजति त्वगादिभिर्बहिःपिनद्धंछन्नमंतर्मांसादिमयमिति ४५ यदुक्तमुदासीनावयमित्यादिनातत्राह अस्त्विति यद्यपित्वंनिरपेक्षःतथाऽपिममतेचरणानुरागोऽस्तु मयिचमय्यपिनअतिरिक्ताअतिशयवतीदृष्टिर्यस्यतस्यते आत्मन् आत्मन्येवरतस्यतर्हितं वतेनकोलाभःत्वच्चरणानुरागएवमहान्लाभः किंच यर्हिअस्यविश्वस्यवृद्धयउपात्तारजसोऽतिमात्राऔत्कट्यंयेनसः तथाभूतःसन्मामीक्ष

तस्याःस्युरच्युतनृपाभवतोपदिष्टाःस्त्रीणांगृहेषुखरगोश्वबिडालभृत्याः यत्कर्णमूलमरिकर्षणनोपयायाद्युष्म
त्कथामृडविरिंचसभासुगीताः ४४ त्वक्श्मश्रुरोमनखकेशपिनद्धमंतर्मांसास्थिरक्तकृमिविट्कफपित्तवातम् जी
वच्छवंभजतिकांतमतिर्विमूढायातेपदाब्जमकरंदमजिघ्रतीस्त्री ४५ अस्त्वंबुजाक्षममतेचरणानुरागआत्मन्
रतस्यमयिचानतिरिक्तदृष्टेः यर्ह्यस्यवृद्धयउपात्तरजोऽतिमात्रोमामीक्षसेतदुहनःपरमाऽनुकंपा ४६ नैवालीक
महंमन्येवचस्तेमधुसूदन अंबायाइवहिप्रायःकन्यायास्याद्रतिःक्वचित् ४७ व्यूढायाश्चापिपुंश्चल्यामनोऽभ्ये
तिनवंनवम् बुधोऽसतींनबिभृयात्तांबिभ्रदुभयच्युतः ४८ श्रीभगवानुवाच साध्व्येतच्छ्रोतुकामैस्त्वं
राजपुत्रिप्रलंभिता मयोदितंयदन्वात्थसर्वंतत्सत्यमेवहि ४९ यान्यान्कामयसेकामान्मय्यकामायभामिनि सं
तिह्येकांतभक्तायास्तवकल्याणिनित्यदा ५०

से उएवार्थेहहर्षे तदेवनः परमानुकंपाअत्यनुग्रहइति ४६ तदेवंसर्वंतदुक्तंप्रतिव्याख्यायप्रसन्नचित्ता मंत्रमुपदिशंतीआहद्वाभ्याम् नैवेति अथात्मनोऽनुरूपमित्यादितेवचः अलीकंमिथ्येतिनैवमन्येयतोलोकेकन्यायाएवक्वचिद्रतिर्भवति यथाकाशिराजकन्यानामंबाऽंबालिकाऽंबिकानांतिसृणांमध्ये अंबायाःकन्यायाएवशाल्वेरतिर्जातातद्वत् ममरतिस्तु त्वय्येवपर्यवस्यतीत्यभिप्रायः ४७ व्यूढायाःपरिणीतायाअपीति उभयस्मादिहपरलोकद्वयाच्च्युतः भ्रष्टइति ४८ प्रलंभिताउपहसिता अन्वात्थ अन्वाख्यातवती ४९ मयिएकांतभक्तायास्तेकामाः संत्येव अकामायकामनिवृत्तयेमोक्षपर्यवसायिनइत्यर्थः ५०

अनुवादेनवरान्दत्वातामभिनंदति उपलब्धमिति यद्यस्मान्मयिवर्तमानाधीः नापकर्षितानान्यविषयाजाता ५१ एकांतभक्तिमभिनंदधनामेव
दृढीकर्तुंसकामान्भक्तान्निंदति येमामिति दांपत्येदंपत्यूपभोगसुखार्थम् ५२ मायामोहितत्वमेवोपपादयति मांप्राप्येति अपवर्गेणसहसंप
दोयस्मिंस्तंमांप्राप्यप्रसाद्ययेकेवलंसंपदएवविषयान् वांछंति नतुमांतत्पतिंतासांसंपदामपियोहमेवपतिः तंतथायेविषयानिरयेऽपिअतिनिकृष्ट
योनावपिस्युःतान् किंच तेषांपुंसांमात्रात्मकत्वाद्विषयात्मकत्वान्निरयःसुसंगमः शोभनसंगमएवस्यादतोमंदभाग्याएवतेइत्यर्थः ५३ तस्माद्गृहेश्वरि
त्वयामयिभवमोचनीनिष्कामाऽनुवृत्तिः कृताएतद्दिष्ट्याभद्रम् कथंभूतास्खलैः सुदुष्कराद्दुराशिषोदुरभिप्रायायाः अतएवअसुंभरायाः प्राणतर्पणप
रायाः निकृतिंजुषोवंचनपरायाः स्त्रियाः सुतरामसावनुवृत्तिर्दुष्करेति ५४ किंच संतिनिष्कामाप्रेम्णैवमय्यनुवर्तमानाबह्व्यः किंतुत्वयासदृशीं

उपलब्धंपतिप्रेमपातिव्रत्यंचतेनघे यद्वाक्यैश्चाल्यमानायानधीर्मय्यपकर्षिता ५१ येमांभजंतिदांपत्येतपसाव्रतचर्य
या कामात्मानोपवर्गेशंमोहितामममायया ५२ मांप्राप्यमानिन्यपवर्गसंपदंवांछंतियेसंपदएवतत्पतिम् तेमंदभाग्या
निरयेऽपियेनृणांमात्रात्मकत्वान्निरयःसुसंगमः ५३ दिष्ट्यागृहेश्वर्यसकृन्मयित्वयाकृतानुवृत्तिर्भवमोचनीखलैः सु
दुष्कराऽसौसुतरांदुराशिषोह्यसुंभरायानिकृतिंजुषःस्त्रियः ५४ नत्वादृशींप्रणयिनींगृहिणींगृहेषुपश्यामिमानिनियया
स्वविवाहकाले प्राप्तान्नृपानवगणय्यरहोहरामेप्रस्थापितोद्विजउपश्रुतसत्कथस्य ५५ भ्रातुर्विरूपकरणंयुधि
निर्जितस्यप्रोद्वाहपर्वणिचतद्वधमक्षगोष्ठ्याम् दुःखंसमुत्थमसहोऽस्मदयोगभीत्यानैवाब्रवीःकिमपितेनवयंजिता
स्ते ५६ दूतस्त्वयात्मलभनेसुविविक्तमंत्रःप्रस्थापितोमयिचिरायतिशून्यमेतत् मत्वाजिहासइदमंगमनन्ययो
ग्यंतिष्ठेततत्त्वयिवयंप्रतिनंदयामः ५७
क्वापिनपश्यामीतितस्याभक्तिंबहुमानेनाभिनंदति नत्वादृशीमितित्रिभिः उपश्रुताः सत्यः कथा
यस्यमे ५५ प्रोद्वाहपर्वणिअत्रानिरुद्धविवाहेअक्षगोष्ठ्यांद्यूतसभायांतस्यभ्रातुर्वधंतस्मिन्कालेकालांतरे तदनुस्मरणतः पुनःपुनः समुत्थंदुःख
मस्माभिरयोगोवियोगस्तद्भीत्याअसहः सोढवत्यसि अनेनैवानिरुद्धविवाहानंतर्यमस्यज्ञातव्यम् ५६ अपिच दूतइति आत्मलभनेमत्प्राप्त्यर्थम्
मयिचिरायति श्वोभाविनिविवाहे आगंतव्यमितिकृतेसमयेकथंचिदप्राप्तवतिसति एतद्विश्वंशून्यंमत्वाइदमनन्ययोग्यंअंगंजिहासेत्यक्तुमिच्छा
मित्यक्षामीत्येवंदूतः प्रस्थापितः तथाह्युक्तंत्वयायर्ह्यंबुजाक्षनलभेयभवत्प्रसादंजह्यामसून्व्रतकृशान्शतजन्मभिःस्यादिति यद्वा अजिहा
सइतिच्छेदः त्यक्तुमैच्छइत्यर्थः तत्तवकर्मत्वय्येवतिष्ठेत नतत्प्रतिकर्तुंशक्यमित्यर्थः किंतुकेवलंत्वांप्रतिनंदयामोहर्षयामइति ५७ ६५

सौरतसंलापैः स्फुरन्नर्मगोष्ठीभिः ५८ ५९ इतिदशमेटीकायांषष्टितमोऽध्यायः ६० एकषष्टितमेशौरेः पुत्रपौत्रादिसंततिः अनिरुद्ध विवाहेचरुक्मिणोरामतोवधः १ अष्टाधिकशतद्व्यष्टसहस्रस्त्रीसमुद्भवान् कोटिशःपुत्रपौत्रादीन्हरिर्दारैरयोजयत् २ तदेतद्वक्तुमाह एकैकशइति कृष्णस्यअबलाभार्याः सर्वायाआत्मनिसंपत् तयापितुः सकाशादनवमान् अन्यूनान् १ प्रेष्ठंन्यमंसत अच्युतस्यप्रियतमंपत्येकंस्वंस्वंमेनिरे नतस्यतत्त्वमात्मारामत्वंविदंतिताः २ आत्मारामत्वंव्यनक्ति द्वयेन चार्वितिचार्वब्जकोशवद्वदनंच आयतानिबाहुनेत्राणिचसप्रेम्णा हासरसेनवीक्षितानिचवल्गुजल्पाश्चभगवतः एतैःसंमोहिताःवनिताः स्वैस्वैरनेकैर्विभ्रमैः तस्यश्रीकृष्णस्यमनोविजेतुंहर्तुंनसमशकन् नश

श्रीशुकउवाच एवंसौरतसंलापैर्भगवान्जगदीश्वरः स्वरतोरमयारेमेनरलोकंविडंबयन् ५८ तथाऽन्यासामपिविभुर्गृहेषुगृहवानिव आस्थितोगृहमेधीयान्धर्माल्लोकगुरुर्हरिः ५९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेकृष्णरुक्मिणीसंवादोनामषष्टितमोऽध्यायः ६० श्रीशुकउवाच एकैकशस्ताःकृष्णस्यपुत्रान्दशदशाबलाः अजीजनन्ननवमान्पितुःसर्वात्मसंपदा १ गृहादनपगंवीक्ष्यराजपुत्र्योऽच्युतंस्थितं प्रेष्ठंन्यमंसतस्वंस्वंनतत्त्वविदःस्त्रियः २ चार्वब्जकोशवदनायतबाहुनेत्रसप्रेमहासरसवीक्षितवल्गुजल्पैः संमोहिताभगवतोनमनोविजेतुंस्वैर्विभ्रमैःसमशकन्वनिताविभूम्नः ३ स्मायावलोकलवदर्शितभावहारिभ्रूमंडलप्रहितसौरतमंत्रशौंडैः पत्न्यस्तुषोडशसहस्रमनंगबाणैर्यस्येंद्रियंविमथितुंकरणैर्नशेकुः ४ इत्थंरमापतिमवाप्यपतिंस्त्रियस्ताब्रह्मादयोऽपिनविदुःपदवींयदीयाम् भेजुर्मुदाऽविरतमेधितयाऽनुरागहासावलोकनवसंगमलालसाद्यम् ५

शकुर्बभूवुः विभूम्नः परिपूर्णस्य ३ तासांविभ्रमान् वर्णयन्नेव तद्विवृणोति स्मायेति स्मायोगूढहसितंतद्युक्तः अवलोकलवः कटाक्षस्तेनदर्शितः सूचितोभावोऽभिप्रायः तेनहारिमनोहरणशीलंयत्भ्रूमंडलंतेनप्रहिताः प्रस्थापितायेसौरतामंत्राः तेषुशौंडैः प्रगल्भैः अनंगस्यबाणैः शरैरन्यैश्चकरणैःकामशास्त्रप्रसिद्धैः यस्येंद्रियंमनोविमथितुंक्षोभयितुंषोडशसहस्रमपिपत्न्योनशेकुरिति ४ अनुरागेणहासोऽवलोकश्चनवसंगमेलालसंऔत्सुक्यंचतेआद्यायस्यविभ्रमकदंबस्यतंभेजुः अनुरागहासावलोकनवसंगमलालसात् यंभेजुरितिवा तस्यमनोविजेतुंनशेकुरितिच ५

किंतु प्रत्युद्गमादिभिः विभोस्तस्यदास्यंनित्यंविदधुरितिप्रौढभावेऽपिनवसंगमाद्यभिधानमगतसारत्वेनौत्सुक्येनचतथाप्रतीतेः तेषामेवश्लो-
कानांप्रस्तावांतरेपुनःपुनरावृत्तिः सौंदर्यात् ६ प्रासंगिकमुक्त्वाप्रकृतमाह तासामिति दशदशपुत्रायासांतासांमध्येअष्टौमहिष्योयाःप्रागु
क्तास्तत्पुत्रानिति ७ ८ ९ १० ११ १२ श्रीमानितिवसोःकुंतेर्वाविशेषणम् १३ भद्रोनामएकलः एकः सोमकः अवरः कनीयान् एतेकालिं-

प्रत्युद्गमासनवरार्हणपादशौचतांबूलविश्रमणवीजनगंधमाल्यैः केशप्रसारशयनस्नपनोपहार्यैर्दासीशताअपिवि
भोर्विदधुःस्मदास्यम् ६ तासांयादशपुत्राणांकृष्णस्त्रीणांपुरोदिताः अष्टौमहिष्यस्तत्पुत्रान्प्रद्युम्नादीन्गृणामिते
७ चारुदेष्णःसुदेष्णश्चचारुदेहश्चवीर्यवान् सुचारुश्चारुगुप्तश्चभद्रचारुस्तथाऽपरः ८ चारुचंद्रोविचारुश्च-
चारुश्चदशमोहरेः प्रद्युम्नप्रमुखाजातारुक्मिण्यांनावमाःपितुः ९ भानुःसुभानुःस्वर्भानुःप्रभानुर्भानुमांस्तथा चं
द्रभानुर्बृहद्भानुरतिभानुस्तथाऽष्टमः १० श्रीभानुःप्रतिभानुश्चसत्यभामात्मजादश सांबःसुमित्रःपुरुजिच्छतजि
च्चसहस्रजित् ११ विजयश्चित्रकेतुश्चवसुमान्द्रविडःक्रतुः जांबवत्याःसुताह्येतेसांबाद्याःपितृसंमताः १२ वीरश्चंद्रो
ऽश्वसेनश्चचित्रगुर्वेगवान्वृषः आमःशंकुर्वसुःश्रीमान्कुंतिर्नाग्नजितेःसुताः १३ श्रुतःकविर्वृषोवीरःसुबाहुर्भद्र
एकलः शांतिर्दर्शःपूर्णमासःकालिंद्याःसोमकोऽवरः १४ प्रघोषोगात्रवान्सिंहोबलःप्रबलऊर्ध्वगः माद्र्याःपुत्राम-
हाशक्तिःसहओजोऽपराजितः १५ वृकोहर्षोऽनिलोगृध्रोवर्धनोन्नादएवच महाशःपावनोवह्निर्मित्रविंदात्मजाः
क्षुधिः १६ संग्रामजिद्बृहत्सेनःशूरःप्रहरणोऽरिजित् जयःसुभद्रोभद्रायावामआयुश्चसत्यकः १७ दीप्तिमांस्ता
म्रतप्ताद्यारोहिण्यास्तनयाहरेः प्रद्युम्नाच्चानिरुद्धोऽभूद्रुक्मवत्यांमहाबलः १८ पुत्र्यांतुरुक्मिणोराजन्नाम्नाभोज
कटेपुरे एतेषांपुत्रपौत्राश्चबभूवुःकोटिशोनृप मातरःकृष्णजातानांसहस्राणिचषोडश १९

द्याःसुताइति १४ माद्र्याः लक्ष्मणायाः १५ क्षुधिश्चदशमः एतेमित्रविंदात्मजाः १६ संग्रामजित्प्रमुखाः सत्यकांताभद्रायाःसुताः शैब्यानामापि
सैवरोहिण्याः सुतानामुक्तिरन्यासामुपलक्षणार्थम् १७ १८ एतेषामिति अन्येषामपिश्रीकृष्णपुत्राणांशतसंख्यस्त्रीषुपुत्राः पौत्राश्चकोटि
शो बभूवुः तत्रहेतुत्वेनश्रीकृष्णपत्नीनांबाहुल्यमनुस्मारयति मातरः श्रीकृष्णजातानामिति चशब्देनाधिकाश्चेत्युक्तम् १९

यःकृष्णंहंतुंरंध्रंप्रतीक्षतेसकथंप्रादादिति वैवाहिकंविवाहनिमित्तम् २० रुक्मिणोऽभिप्रायंकथंजानीमइतिचेदत आह अनागतमिति अतींद्रि
यमस्मदादींद्रियागोचरम् विप्रकृष्टंदूरस्थम् व्यवहितंकुड्याद्यंतरितम् २१ तत्रोत्तरम् स्वयंवरेरुक्मवत्याहृतःसन् राज्ञोनिर्जित्यजहारेति
२२ यद्यपिश्रीकृष्णावमानितः तथाऽपिवैरमनुस्मरन्नपिव्यतरत् प्रादात् अन्वमोदतेत्यर्थः २३ सर्वासामपिएकैकाकन्यातत्सर्वविवाहोपल
क्षणार्थंज्येष्ठकन्याविवाहमाह रुक्मिण्याइति २४ योनंविवाहः तद्योनमधर्मंजानन्निति द्विषदन्नंनभोक्तव्यंद्विषंतंनैवभोजयेदितिलोकवि

राजोवाच कथंरुक्म्यरिपुत्रायप्रादाद्दुहितरंयुधि कृष्णेनपरिभूतस्तंहंतुंरंध्रंप्रतीक्षते एतदाख्याहिमेविद्
न्द्विषोर्वैवाहिकंमिथः २० अनागतमतीतंचवर्तमानमतींद्रियम् विप्रकृष्टंव्यवहितंसम्यक्पश्यंतियोगिनः २१
श्रीशुकउवाच वृतःस्वयंवरेसाक्षादनंगोऽगयुतस्तया राज्ञःसमेतान्निर्जित्यजहारैकरथोयुधि २२ यद्यप्यनु
स्मरन्वैरंरुक्मीकृष्णावमानितः व्यतरद्भागिनेयायसुतां कुर्वन्स्वसुःप्रियम् २३ रुक्मिण्यास्तनयांराजन्कृतवर्म
सुतोबली उपयेमेविशालाक्षींकन्यांचारुमतींकिल २४ दौहित्रायानिरुद्धायपौत्रींरुक्म्यददाद्धरेः रोचनांबद्धवैरोऽ
पिस्वसुःप्रियचिकीर्षया जानन्नधर्मंतद्योनंस्नेहपाशानुबंधनः २५ तस्मिन्नभ्युदयेराजन्रुक्मिणीरामकेशवौ पुरं
भोजकटंजग्मुःसांबप्रद्युम्नकादयः २६ तस्मिन्निवृत्तउद्वाहेकालिंगप्रमुखानृपाः दृप्तास्तेरुक्मिणंप्रोचुर्बलमक्षैर्वि
निर्जय २७ अनक्षज्ञोह्ययंराजन्नपितद्व्यसनंमहत् इत्युक्तोबलमाहूयतेनाक्षैरुक्म्यदीव्यत २८ शतंसहस्रमयु
तंरामस्तत्राददेपणम् तंतुरुक्म्यजयत्तत्रकालिंगःप्राहसद्बलम् २९ दंतान्संदर्शयन्नुच्चैर्नामृष्यत्तद्धलायुधः ततोल
क्षंरुक्म्यगृण्हात्ग्लहंतत्राजयद्बलः जितवानहमित्याहरुक्मीकैतवमाश्रितः ३० मन्युनाक्षुभितःश्रीमान्समुद्रइव
पर्वणि जात्याऽरुणाक्षोऽतिरुषान्यर्बुदंग्लहमाददे ३१ तंचापिजितवान्रामोधर्मेण छलमाश्रितः रुक्मीजितंमया
त्रेमेवदंतुप्राश्निकाइति ३२ तदाऽब्रवीन्नभोवाणीबलेनैवजितोग्लहः धर्मतोवचनेनैवरुक्मीवदतिवैमृषा ३३ ता
मनादृत्यवैदर्भोदुष्टराजन्यचोदितः संकर्षणंपरिहसन्बभाषेकालनोदितः ३४

रोधात् अस्वर्ग्यंलोकविद्विष्टंधर्ममप्याचरे
न्नत्विति निषेधाच्चेत्यर्थः २५ २६ लोकविरुद्धाचरणफलंवक्तुमाह तस्मिन्निति २७ अदीव्यत क्रीडितवान् २८ २९ निष्काणांलक्षं ग्ल
हंपणंकृतवान् कैतवंकपटम् ३० न्यर्बुदंदशकोटीः ग्लहंक्षुभितोरामआददे ३१ छलमाश्रितोरुक्मीमयाजितमित्याह ३२ ३३ ३४

३५ नृम्णासंसदिमंगलसभायाम् ३६ ३७ ३८ ३९ सूर्यथानवोदयासिद्धाअखिलाअर्थाअभ्युदयशत्रुवधादयोयेषांते ४० इतिदशमेटीकाया
मेकषष्टितमोऽध्यायः ६१ द्विषुकृषष्टितमेप्रोक्तमनिरुद्धस्यरोधनम् कन्ययारममाणस्यबाणेनबहुबाहुना १ अनिरुद्धोद्वहेऽन्यस्मिन्बाणयादवसंयुगे
श्रीकृष्णःश्रीहरंजित्वाबाणबाहूनथाऽच्छिनत् २ १ २ ३ ४ पुराधिपंपुरपालकम् ५ ६ कामान्पूरयतीतिकामपूरः सचासावमराधिपः कल्पत

नैवाक्षकोविदायूयंगोपालावनगोचराः अक्षैर्दीव्यंतिराजानोबाणैश्चनभवादृशाः ३५ रुक्मिण्येवमधिक्षिप्तोराज
भिश्चोपहासितः क्रुद्धःपरिघमुद्यम्यजघ्नेतंनृम्णासंसदि ३६ कलिंगराजंतरसागृहीत्वादशमेपदे दंतानपातयत्क्रु
द्धोयोऽहसद्विवृतैर्द्विजैः ३७ अन्येनिर्भिन्नबाहूरुशिरसोरुधिरोक्षिताः राजानोदुद्रुवुर्भीताबलेनपरिघार्दिताः ३८
निहतेरुक्मिणिश्यालेनाब्रवीत्साध्वसाधुवा रुक्मिणीबलयोराजन्स्नेहभंगभयाद्धरिः ३९ ततोऽनिरुद्धंसहसूर्य-
यावरंरथंसमारोप्ययुःकुशस्थलीम् रामाद्याभोजकदाद्दशार्हाःसिद्धाखिलार्थामधुसूदनाश्रयाः ४० इतिश्री
भागवतमहापुराणेदशमस्कंधेअनिरुद्धविवाहेरुक्मिवधोनामैकषष्टितमोऽध्यायः ६१ राजोवाच बाणस्य
तनयामूषामुपयेमेयदूत्तमः तत्रयुद्धमभूद्घोरंहरिशंकरयोर्महत् एतत्सर्वंमहायोगिन्समाख्यातुंत्वमर्हसि १
श्रीशुकउवाच बाणःपुत्रशतज्येष्ठोबलेरासीन्महात्मनः येनवामनरूपायहरयेऽदायिमेदिनी २ तस्यौरसःसु
तोबाणःशिवभक्तिरतःसदा मान्योवदान्योधीमांश्चसत्यसंधोदृढव्रतः ३ शोणिताख्येपुरेरम्येसराज्यमकरोत्पुरा
तस्यशंभोःप्रसादेनकिंकराइवतेऽमराः सहस्रबाहुर्वाद्येनतांडवेतोषयन्मृडम् ४ भगवान्सर्वभूतेशःशरण्योभ
क्तवत्सलः वरेणच्छंदयामाससतंववेपुराधिपम् ५ सएकदाहगिरिशंपार्श्वस्थंवीर्यदुर्मदः किरीटेनार्कवर्णेनसंस्पृ
शंस्तत्पदांबुजम् ६ नमस्येत्वांमहादेवलोकानांगुरुमीश्वरम् पुंसामपूर्णकामानांकामपूरामराङ्घ्रिपम् ७ दोःसह
स्रंत्वयादत्तंपरंभारायमेऽभवत् त्रिलोक्यांप्रतियोद्धारंनलेभेत्वदृतेसमम् ८ कंडूत्यानिभृतैर्दोर्भिर्युयुत्सुर्दिग्गजानह
म् आद्यायांचूर्णयन्नद्रीन्भीतास्तेऽपिप्रदुद्रुवुः ९ तच्छ्रुत्वाभगवान्क्रुद्धःकेतुस्तेभज्यतेयदा त्वद्दर्पघ्नंभवेन्मूढसंयुगं
मत्समेनते १०

रुः तंत्वाम् ७ ८ हेआद्यनिभृतैर्भरितैःदोर्भिरद्रींश्चूर्णयन् अयामगच्छम् ९ १० ५ ५ ५ ५ ५

स्ववीर्यस्यनशनंनाशनंकेतुभंगंप्रतीक्षमाणः ११ श्रीमहेशादिष्टसंग्रामस्यप्रसंगमाह तस्योषेति प्राद्युम्निनाऽनिरुद्धेनतत्रापिस्वप्ने १२ तंकांतमपश्यंतीसाउत्तस्थौ १३ ततःकिंवृत्तंतदाह बाणस्येति १४ हस्तग्राहंभर्तारम् १५ १६।१७।१८ त्वयादृष्टएषांमध्येकोवाभवेदिति देवादीन्यथा

इत्युक्तःकुमतिर्हृष्टःस्वगृहंप्राविशन्नृप प्रतीक्षन्गिरिशादेशंस्ववीर्यनशनंकुधीः ११ तस्योषानामदुहितास्वप्नेप्राद्युम्निनारतिम् कन्याऽलभतकांतेनप्रागदृष्टश्रुतेनच १२ सातत्रतमपश्यंतीक्वासिकांतेतिवादिनी सखीनांमध्यउत्तस्थौविह्वलाव्रीडिताभृशम् १३ बाणस्यमंत्रीकुंभांडश्चित्रलेखाचतत्सुता सख्यपृच्छत्सखीमूषांकौतूहलसमन्विता १४ कंत्वंमृगयसेसुभ्रूःकीदृशस्तेमनोरथः हस्तग्राहंनतेऽद्यापिराजपुत्र्युपलक्षये १५ ऊषोवाच दृष्टःकश्चिन्नरःस्वप्नेश्यामःकमललोचनः पीतवासाबृहद्बाहुर्योषितांहृदयंगमः १६ तमहंमृगयेकांतंपाययित्वाऽधरंमधु क्वापियातःस्पृहयतींक्षिप्त्वामांवृजिनार्णवे १७ चित्रलेखोवाच व्यसनंतेऽपकर्षामित्रिलोक्यांयदिभाव्यते तमानेष्येनरंयस्तेमनोहर्तातमादिश १८ इत्युक्त्वादेवगंधर्वसिद्धचारणपन्नगान् दैत्यविद्याधरान्यक्षान्मनुजांश्चयथाऽलिखत् १९ मनुजेषुचसावृष्णीन्शूरमानकदुंदुभिम् व्यलिखद्रामकृष्णौचप्रद्युम्नंवीक्ष्यलज्जिता २० अनिरुद्धंविलिखितंवीक्ष्योषावाङ्मुखीह्रिया सोऽसावसावितिप्राहस्मयमानामहीपते २१ चित्रलेखातमाज्ञायपौत्रंकृष्णस्ययोगिनी ययौविहायसाराजन्द्वारकांकृष्णपालिताम् २२ तत्रसुप्तंसुपर्यंकेप्राद्युम्निंयोगमास्थिता गृहीत्वाशोणितपुरंसख्यैप्रियमदर्शयत् २३ साचतंसुंदरवरंविलोक्यमुदितानना दुष्प्रेक्ष्येस्वगृहेपुंभीरेमेप्राद्युम्निनासमम् २४ परार्ध्यवासःस्रग्गंधधूपदीपासनादिभिः पानभोजनभक्ष्यैश्चवाक्यैःशुश्रूषयाऽर्चितः २५ गूढःकन्यापुरेशश्वत्प्रवृद्धस्नेहयातया नाहर्गणान्सबुबुधेऊषयापहृतेंद्रियः २६ तांतथायदुवीरेणभुज्यमानांहतव्रताम् हेतुभिर्लक्षयांचक्रुराप्रीतांदुरवच्छदैः २७ भटाआवेदयांचक्रूराजंस्तेदुहितुर्वयम् विचेष्टितंलक्षयामःकन्यायाःकुलदूषणम् २८

वत् पटेअलिखत् १९ प्रद्युम्नंलिखितंवीक्ष्यश्वशुरोऽयमितिलज्जिता २० २१ २२ शोणितपुरंनीत्वा २३ पुंभिःदुष्प्रेक्ष्ये प्रेक्षितुमशक्ये २४ सत्त्वपरार्ध्यैरमूल्यैर्वासःस्रगादिभिः शुश्रूषणपूर्वकमर्चितः सन् २५ तयाऽपहृतेंद्रियोऽहर्गणादीन्दिनसमूहान्नबुबुधे २६ आप्रीतामनितहृष्टाम् दुःखच्छदैः छादयितुमशक्यैः २७ विचेष्टितंविरुद्धाचरणम् २८

अनपायिभिः अपायःअपसर्पणंप्रमादोवातद्रहितैः पाठांतरेदुःशप्रेष्यासखीयस्यास्तस्याःपुंभिर्दूषणंकुतोवेतिनजानीमइत्यर्थः २९ ३० कामस्यात्मनोदेहाज्जातम् ३१ अभिनृम्णयासर्वमंगलयातस्याअंगसंगेनरक्तनकुंकुमंयस्यांस्रजितांबाह्वोर्मध्येवक्षसिदधानम् मधुमल्लिकाः वसंतर्भवामल्लिकाः तदाश्रिताम् तस्याग्रइत्यार्षःसंधिः तस्याअग्रइत्यर्थः ३२ आततायिभिरुद्यतशस्त्रैः माधवोऽनिरुद्धः मौर्वंमुरुर्लोहविशेषस्त

अनपायिभिरस्माभिर्गुप्तायाश्चगृहेप्रभो कन्यायादूषणंपुंभिर्दुष्प्रेक्षायानविद्महे २९ ततःप्रव्यथितोबाणोदुहितुः
श्रुतदूषणः त्वरितःकन्यकाऽगारंप्राप्तोऽद्राक्षीद्यदूद्वहम् ३० कामात्मजंतंभुवनैकसुंदरंश्यामंपिशंगांबरमंबुजे
क्षणम् बृहद्भुजंकुंडलकुंतलत्विषास्मितावलोकेनचमंडिताननम् ३१ दीव्यंतमक्षैःप्रिययाऽभिनृम्णयातदंगसं
गरक्तनकुंकुमंस्रजम् बाह्वोर्दधानंमधुमल्लिकाश्रितांतस्याग्रआसीनमवेक्ष्यविस्मितः ३२ सतंप्रविष्टंवृतमातता
यिभिर्भटैरनीकैरवलोक्यमाधवः उद्यम्यमौर्वंपरिघंव्यवस्थितोयथांऽतकोदंडधरोजिघांसया ३३ जिघृक्षयाता
न्परितःप्रसर्पतःशुनोयथासूकरयूथपोऽहनत् तेहन्यमानाभवनाद्विनिर्गतानिर्भिन्नमूर्द्धोरुभुजाःप्रदुद्रुवुः ३४
तंनागपाशैर्बलिनंदनोबलीघ्नंतंस्वसैन्यंकुपितोबबंधह ऊषाभृशंशोकविषादविह्वलाबद्धंनिशम्याश्रुकलाक्ष्य
रौदिषीत् ३५ इतिश्रीभागव० दशमस्कंधेअनिरुद्धबंधोनामद्विषष्टितमोऽध्यायः६२ श्रीशुकउवाच
अपश्यतांचानिरुद्धंतद्बंधूनांचभारत चत्वारोवार्षिकामासाव्यतीयुरनुशोचताम् १ नारदात्तदुपाकर्ण्यवार्तांब
द्धस्यकर्मच प्रययुःशोणितपुरंवृष्णयःकृष्णदेवताः २ प्रद्युम्नोयुयुधानश्चगदःसांबोऽथसारणः नंदोपनंदभ
द्राद्याराममकृष्णानुवर्तिनः ३ अक्षौहिणीभिर्द्वादशभिःसमेताःसर्वतोदिशम् रुरुधुर्बाणनगरंसमंतात्सात्वतर्ष
भाः ४ भज्यमानपुरोद्यानप्राकाराट्टालगोपुरम् प्रेक्षमाणोरुषाविष्टस्तुल्यसैन्योऽभिनिर्ययौ ५

न्निर्मितम् ३३ ३४ शो-
कविषादाभ्यांविह्वलाअवशा अश्रूणांकलाबिंदवोययोस्ते अक्षिणीयस्याःसा ३४ इतिदशमेटीकायांद्विषष्टितमोऽध्यायः ६२ त्रि
षुकृषष्टितमेचाथबाणयादवसंगरे स्तुतिर्ज्वरेणरुद्रे बाणबाहुच्छिदोहरेः १ १ कर्मचयुद्धादिकम् २ रामकृष्णानुवर्तिनइति तौपुरतोनिर्ग
तावित्यर्थः ३ सर्वतोदिशमित्यस्योत्तरेणान्वयः ४ भज्यमानानिपुरोद्यानादीनि द्वंद्वैकवद्भावः अट्टालाःप्राकारादुपरितनान्युन्नतस्थानानि अ
भिनिर्ययौबाणः ५

कृतः स्कंदः तत्सहितैः रामकृष्णाभ्यां युयुधे ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ प्रत्यस्त्राण्येवाह ब्रह्मास्त्रस्येति नैजंनारायणास्त्रम् १३ १४ शिखिनामयूरेणवा

बाणार्थेभगवान्रुद्रःससुतैःप्रमथैर्वृतः आरुह्यनंदिवृषभंयुयुधेरामकृष्णयोः ६ आसीत्सुतुमुलंयुद्धमद्भुतंरोम
हर्षणम् कृष्णशंकरयोराजन्प्रद्युम्नगुहयोरपि ७ कुंभांडकूपकर्णाभ्यांबलेनसहसंयुगः सांबस्यबाणपुत्रे
णबाणेनसहसात्यकेः ८ ब्रह्मादयःसुराधीशामुनयःसिद्धचारणाः गंधर्वाप्सरसोयक्षाविमानैर्द्रष्टुमागमन् ९
शंकरानुचराञ्शौरिर्भूतप्रमथगुह्यकान् डाकिनीर्यातुधानांश्चवेतालान्सविनायकान् १० प्रेतमातृपिशाचां
श्चकूष्मांडान्ब्रह्मराक्षसान् द्रावयामासतीक्ष्णाग्रैःशरैःशार्ङ्गधनुश्च्युतैः ११ पृथग्विधानिप्रायुंक्तपिनाक्यस्त्रा-
णिशार्ङ्गिणे प्रत्यस्त्रैःशमयामासशार्ङ्गपाणिरविस्मितः १२ ब्रह्मास्त्रस्यचब्रह्मास्त्रंवायव्यस्यचपार्वतम् आ
ग्नेयस्यचपार्जन्यंनैजंपाशुपतस्यच १३ मोहयित्वातुगिरिशंजृंभणास्त्रेणजृंभितम् बाणस्यपृतनांशौरिर्जघा
नासिगदेषुभिः १४ स्कंदःप्रद्युम्नबाणौघैरर्द्यमानःसमंततः असृग्विमुंचन्गात्रेभ्यःशिखिनाऽपाक्रमद्रणात्
१५ कुंभांडःकूपकर्णश्चपेततुर्मुसलार्दितौ दुद्रुवुस्तदनीकानिहतनाथानिसर्वतः १६ विशीर्यमाणंस्वब
लंदृष्ट्वाबाणोऽत्यमर्षणः कृष्णमभ्यद्रवत्संख्येरथीहित्वैवसात्यकिम् १७ धनूंष्याकृष्ययुगपद्बाणःपंच
शतानिवै एकैकस्मिन्शरौद्वौद्वौसंदधेरणदुर्मदः १८ तानिचिच्छेदभगवान्धनूंषियुगपद्धरिः सारथिंरथ
मश्वांश्चहत्वाशंखमपूरयत् १९ तन्माताकोटरानामनग्नामुक्तशिरोरुहा पुरोवतस्थेकृष्णस्यपुत्रप्राणरिर
क्षया २० ततस्तिर्यङ्मुखोनग्नामनिरीक्षन्गदाग्रजः बाणश्चतावद्विरथश्छिन्नधन्वाऽविशत्पुरम् २१ विद्राावि
तेभूतगणेज्वरस्तुत्रिशिरास्त्रिपात् अभ्यधावतदाशार्हंदहन्निवदिशोदश २२ अथनारायणोदेवस्तंदृष्ट्वा
व्यसृजज्ज्वरम् माहेश्वरोवैष्णवश्चयुयुधातेज्वरावुभौ २३ माहेश्वरःसमाक्रंदन्वैष्णवेनबलार्दितः अलब्ध्वा
भयमन्यत्रभीतोमाहेश्वरोज्वरः शरणार्थीहृषीकेशंतुष्टावप्रयतांजलिः २४

हननेन १५ तयोरनीकानि हतोनाथोयेषांतानि
१६ १७ १८ १९ २० अनिरीक्षमाणस्तिर्यङ्मुखोबभूवेति २१ ज्वरस्तुयोद्धुमभ्यधावदिति २२ श्रीनारायणःशीतज्वरमसृजत् माहेश्वरःसमाक्रं
दन्युयुधे २३ २४

आत्मानंपरमशक्तिमंतंमन्यमानः श्रीकृष्णंतापयितुंप्रवृत्तः स्वयमेवतप्तः सन्तंपरमेश्वरंज्ञात्वास्तुवन्नमस्करोति नमामीति त्वांत्वामनंतश-
क्तिंनमामिकुतः परेशंब्रह्मादीनामीशम् तत्रहेतुः सर्वात्मानंसर्वस्यात्मानंचेतयितारम् तत्कुतः केवलंशुद्धम् ज्ञप्तिमात्रंचैतन्यघनम् तदेवंसर्व
चेतयितृत्वेनपरमेश्वरत्वमुक्तम् किंच विश्वसृष्ट्यादिहेतुत्वादपीत्याह विश्वोत्पत्तीति नन्वेवंभूतंब्रह्मप्रसिद्धंनाहमितितत्राह यत्तद्ब्रह्मेति
यद्ब्रह्मतदेवत्वमित्यर्थः किंतद्ब्रह्मेत्यतआह ब्रह्मलिंगंब्रह्मणावेदेनलिंग्यते द्योत्यत इति तत्कुतः प्रशांतम् सर्वविक्रियारहितत्वान्नसाक्षा-
द्वाच्यमितिभावः २५ किंच यावत्सविशेषंवस्तुतत्रवयंप्रभवामः त्वयितुसर्वविशेषातीतेनकस्यापिप्रभुत्वंकिंतुत्वमेवसर्वप्रभुरितिज्ञप्ति
मात्रत्वंविवृण्वन्स्तौति कालइति कालः क्षोभकः कर्मनिमित्तम् तदेवफलाभिमुखमभिव्यक्तंदैवम् स्वभावः तत्संस्कारः जीवस्तद्वान् द्रव्यंभूत
सूक्ष्माणि क्षेत्रंशरीरम् प्राणः सूत्रम् आत्माअहंकारः विकारएकादशेंद्रियाणिमहाभूतानिचेतिषोडशकः तत्संघातोलिंगदेहएतस्यचबीज

ज्वरउवाच नमामित्वानंतशक्तिंपरेशंसर्वात्मानंकेवलंज्ञप्तिमात्रम् विश्वोत्पत्तिस्थानसंरोधहेतुंयत्त
द्ब्रह्मब्रह्मलिंगंप्रशांतम् २५ कालोदैवंकर्मजीवःस्वभावोद्रव्यंक्षेत्रंप्राणआत्माविकारः तत्संघातोबीजरोहप्र
वाहस्त्वन्मायैषातन्निषेधंप्रपद्ये २६ नानाभावैर्लीलयैवोपपन्नैर्देवान्साधून्लोकसेतून्बिभर्षि हंस्युन्मार्गा
न्हिंसयावर्तमानान्जन्मैतत्तेभारहारायभूमेः २७ तप्तोऽहंतेतेजसादुःसहेनशांतोग्रेणात्युल्बणेनज्वरेण
तावत्तापोदेहिनांतेऽघ्रिमूलंनोसेवेरन्यावदाशानुबद्धाः २८ श्रीभगवानुवाच त्रिशिरस्तेप्रसन्नोऽ
स्मिव्येतुतेमज्ज्वराद्भयम् योनौस्मरतिसंवादंतस्यत्वन्नभवेद्भयम् २९ रोहवत्प्रवाहः रोहोंऽकुरः देहाद्बीजरूपंकर्मततोंऽकु
ररूपोदेहः ततः पुनरेवमितिप्रवाहः एषात्वन्मायातस्यानिषेधः अपोहोयस्मिन् तंत्वांनिषेधावधिभूतंप्रपद्येभजइति २६ ननुदेवकीतन
यस्यमेकथमेवंभूतत्वंतत्राह नानाभावैरिति सर्वोपाधिविनिर्मुक्तएवत्वंयथालीलयास्वीकृतैर्मत्स्याद्यवतारैः देवान्बिभर्षिपालयसितद
र्थंलोकसेतून्वर्णाश्रमधर्मान् तदर्थंतदनुष्ठातॄन्साधून् तदंगत्वेनउन्मार्गान्दैत्यादीन्हंसिसंहरसि एवमेतदपितवजन्मभूमेर्भारहरणाय
लीलावतारोऽयंनकस्यापित्वंतनयइत्यर्थः २७ अतोऽज्ञानतस्त्वदभिभवेप्रवृत्तंमांनसंरक्षेत्याशयेनाह तप्तोऽहमिति तेतेजसात्वत्स्वरूपेण
ज्वरेणशांतोग्रेणशीतज्वरेण परसंतापकस्ययुक्तएवतापइतिचेदतआह तावदिति सेवायांप्रवृत्तानामनुचितइतिभावः २८ हेत्रिशिरः व्येतु
अपयातु मदाज्ञापालकः सन् सुखंविचर कासावाज्ञातामाह यइति नौआवयोः इमंसंवादंयः स्मरेत्तस्यत्वत् त्वत्तः नभयंभवेत् त्वयाभयंनो
त्पादनीयमित्यर्थः २९

३० ३१ ३२ ३३ भक्तरक्षणार्थंश्रीरुद्रोभगवंतंस्तौति त्वंहीति अयमर्थः त्वामज्ञात्वा अयंयुत्थ्यनइतिनचित्रंयतस्त्वंवाङ्मयेब्रह्मण्यपिगूढंब्रह्म अभिधाविषयत्वात् कुतः परंज्योतिः ज्योतिषामपिप्रकाशकत्वादविषयइत्यर्थः कथंतर्हिप्रतीतिरतआह यमिति अमलात्मनांस्वतः प्रकाशस इत्यर्थः ३४ आस्तांतावन्निर्गुणस्यतवज्ञानंलीलयाऽधिष्ठितस्त्वयायोविराड्विग्रहः सोऽपिनज्ञायतेउदुंबरफलांतर्वर्तिमशकैरिवोदुंबरफ लमित्याशयेनविराड्रूपेणस्तौति द्वाभ्याम् नाभिरिति यस्यनभआदयोनाभ्याद्यवयवाः सभवान् लोककल्पः पुरुषइत्युत्तरेणान्वयः नभोयस्यनाभिः अग्निर्मुखम् अंबुरेतः द्यौःशीर्षम् आशादिशः श्रुतिःश्रवणेंद्रियम् उर्वीअंघ्रिः चंद्रोमनः अर्कोदृक् अहंश्रीशिवः आ-

इत्युक्तोऽच्युतमानम्यगतोमाहेश्वरोज्वरः बाणस्तुरथमारूढःप्रागाद्योत्स्यन्जनार्दनम् ३० ततोबाहुसहस्रेणनानायुधधरोऽसुरः मुमोचपरमक्रुद्धोबाणांश्चक्रायुधेनृप ३१ तस्यास्यतोऽस्त्राण्यसकृच्चक्रेणक्षुरनेमिना चिच्छेदभगवान्बाहून्शाखाइववनस्पतेः ३२ बाहुषुच्छिद्यमानेषुबाणस्यभगवान्भवः भक्तानुकंप्युपव्रज्यचक्रायुधमभाषत ३३ श्रीरुद्रउवाच त्वंहिब्रह्मपरंज्योतिर्गूढंब्रह्मणिवाङ्मये यंपश्यंत्यमलात्मानआकाशमिवकेवलम् ३४ नाभिर्नभोऽग्निर्मुखमंबुरेतोद्यौःशीर्षमाशाःश्रुतिरंघ्रिरुर्वी चंद्रोमनोयस्यदृगर्कआत्माअहंसमुद्रोजठरंभुजेंद्रः ३५ रोमाणियस्यौषधयोऽंबुवाहाःकेशाविरिंच्योधिषणाविसर्गः प्रजापतिर्हृदयंयस्यधर्मः सवैभवान्पुरुषोलोककल्पः ३६ तवावतारोऽयमकुंठधामन्धर्मस्यगुप्त्यैजगतोभवाय वयंचसर्वेभवतानुभाविताविभावयामोभुवनानिसप्त ३७

त्मा अहंकारः समुद्रोजठरम् इंद्रः भुजाबाहुः इंद्रादयोलोकपालाबाहवइत्यर्थः ३५ औषधयोरोमाणि यच्छब्दावृत्तिः स्पष्टतार्था अंबुवाहाः केशाः विरिंच्योधिषणाबुद्धिः प्रजापतिर्विसर्गोमेढ्रम् धर्मोहृदयम् लोकैःकल्प्यते अवकल्प्यतइतिलोककल्पः ३६ ननुप्रादेशिकशरीरस्यकथंनभोनाभित्वादीत्यतआह तवेति हेअकुंठधामन् अप्रच्युतस्वरूपभवायाभ्युदयाय नकेवलमेतावत् किंतुअस्मदनुग्रहार्थमपीत्याह वयंचेति सर्वेलोकपालाः त्वयापालिताः सप्तापिभुवनानि पालयामइति ३७ ५ ५ ५

ननुयदिविभावयितारोयूयंविभाव्यानिचभुवनानिसंति तर्हिकथमुक्तंत्वंहिब्रह्मेतिनहिब्रह्मत्वेममसजातीयविजातीयभेदःसंभवतीत्यतआहत्वमिति ए
कःसजातीयभेदरहितः कुतः आद्यःपुरुषःपुराणामवस्थात्रयवतामाद्यः प्रकृतिभूतपुरुषः कुतःतुरीयः शुद्धइत्यर्थः तदपिकुतः स्वदृक् स्वप्रकाशज्ञा
नरूपः शुद्धादेवह्युपाधियोगात्जीवाजायंते यथाऽग्नेः क्षुद्राविस्फुलिंगाव्युच्चरंत्येवमेवास्मादात्मनः सर्वएवआत्मानोव्युच्चरंतीतिश्रुतेः अतःस
जातीयरहितः किंच अद्वितीयः विजातीयरहितोऽपिकुतः हेतुःसर्वस्य तथास्वयंहेतुरहितश्चेति कथंतर्हिप्रतिशरीरंजीवभेदः प्रतीयतेऽतआ
ह प्रतीयसइति सर्वगुणप्रसिद्ध्यैसर्वविषयप्रकाशनाय ३८ तर्हिकिमहमेवंसंसारीत्युच्यते नहिनहीतिसदृष्टांतमाह यथैवेति हेभूमन् स्वयाछा
ययामेघलक्षणयापरदृष्ट्यापिहितः छादितोऽपिसूर्यःछायांमेघंचरूपाणिचमेघांतरितान् घटादीनपिसंचकास्तिप्रकाशयति एवंगुणेनाहंकारे

त्वमेकआद्यःपुरुषोद्वितीयस्तुर्यःस्वदृग्घेतुरहेतुरीशः प्रतीयसेऽथापियथाविकारंस्वमाययासर्वगुणप्रसिद्ध्यै ३८
यथैवसूर्यःपिहितश्छायया छायांचरूपाणिचसंचकास्ति एवंगुणेनापिहितोगुणांस्त्वमात्मप्रदीपोगुणिनश्च
भूमन् ३९ यन्मायामोहितधियःपुत्रदारगृहादिषु उन्मज्जंतिनिमज्जंतिप्रसक्तावृजिनार्णवे ४० देवदत्तमिमं
लब्ध्वानृलोकमजितेंद्रियः योनाद्रियेतत्वत्पादौसशोच्योह्यात्मवंचकः ४१ यस्त्वांविसृजतेमर्त्यआत्मानंप्रिय
मीश्वरम् विपर्ययेंद्रियार्थार्थेविषमत्त्यमृतंत्यजन् ४२ अहंब्रह्माऽथविबुधामुनयश्चामलाशयाः सर्वात्मनाप्रप
न्नास्त्वामात्मानंप्रेष्ठमीश्वरम् ४३ तंत्वाजगत्स्थित्युदयांतहेतुंसमंप्रशांतंसुहृदात्मदेवम् अनन्यमेकंजगदा
त्मकेतंभवापवर्गायभजामदेवम् ४४ स्वकार्येणजीवावरकेणतदृष्ट्यापिहितोऽपिगुणान्सत्वादीनुपाधीन्गुणिनश्चउपहितान्जीवा
नपिचकास्ति आत्मप्रदीपः स्वप्रकाशः अतः सर्वसाक्षिणस्तवनसंसारइत्यर्थः ३९ किंचमायाश्रयस्यान्यान्मोहयतस्तवकुतःसंसृतिरित्याशयेना
ह यन्मायेति पुत्रादिषुप्रसक्ताः वृजिनार्णवेदुःखसागरेउन्मज्जंति देवादियोनिषुनिमज्जंतिस्थावरादिषु तदुक्तंवायवीये विपर्ययश्चभवति
ब्रह्मत्वस्थावरत्वयोरिति ४० एवंजीवेश्वरव्यवस्थांनिरूप्यइदानीमभजंतंनिंदतिद्वाभ्याम् देवेति देवेनत्वयाकर्माध्यक्षेणदत्तंनृदेहमिमंल
ब्ध्वाऽपीति ४१ शोच्यत्वेहेतुः यस्त्वामिति विपर्ययाः विपरीताः अनात्मप्रियाऽनीश्वरायेइंद्रियार्थाःपुत्रादयस्तदर्थम् ४२ अहमन्येच शुद्धम
नसस्त्वामेवभक्ताइत्याह अहमिति ४३ भगवतोभजनीयत्वेहेतून्वदंस्तद्भक्तिंप्रार्थयते तंत्वेति समत्वेहेतुः प्रशांतमिति सुसेव्यत्वमाह सुहृदा
त्मदेवम् सुहृद्बुद्धिप्रवर्तकत्वात् आत्मात्वसर्वात्मकत्वात् एवंभूतंदेवमीश्वरंत्वाम् नचान्योभजनीयोऽस्तीत्याह अनन्यमेकंसमानासमानजा
तीयरहितम् तत्कुतः जगतामात्मनांचकेतमधिष्ठानं ४४

स्वयंभक्तिमाशास्यस्वभक्तस्याभीष्टमाशास्ते अयमिति दैत्यपतौप्रह्लादे ४५ ४६ वैरोचनिर्बलिः मद्भक्तस्तत्कृतत्वादवध्यस्तावत् किंच प्रह्लादायेति अन्वयोवंशः ४७ तर्हिकिमित्येवं कृतंतत्राह दर्पोपशमनायेति ४८ अनुगृण्हातिचत्वारइति ४९ सहवध्वाऊषया ५० रुद्रानुमोदितइति तदभिप्रेतस्यैवबाणभुजभंगस्यकृतत्वात् ५१ पौरादिभिरभ्युद्यतः अभिमुखमागत्यसत्कृतः ५२ ५३ इतिदशमेटीकायां

अयंममेष्टोदयितोऽनुवर्तीमयाऽभयंदत्तममुष्यदेव संपाद्यतांतद्भवतःप्रसादोयथाहितेदैत्यपतौप्रसादः ४५ श्रीभगवानुवाच यदात्थभगवंस्त्वन्नःकरवामप्रियंतव भवतोयद्व्यवसिततन्मेसाध्वनुमोदितम् ४६ अवध्योऽयंममाप्येषवैरोचनसुतोऽसुरः प्रह्लादायवरोदत्तोनवध्योमेतवान्वयः ४७ दर्पोपशमनायास्यप्रवृक्णाबाहवोमया सूदितंचबलंभूरियच्चभारायितंभुवः ४८ चत्वारोऽस्यभुजाःशिष्टाभविष्यत्यजरामराः पार्षदमुख्योभवतोनकुतश्चिद्भयोऽसुरः ४९ इतिलब्ध्वाभयंकृष्णंप्रणम्यशिरसाऽसुरः प्राद्युम्निंरथमारोप्यसवध्वासमुपानयत् ५० अक्षौहिण्यापरिवृतंसुवासःसमलंकृतम् सपत्नीकंपुरस्कृत्यययौरुद्रानुमोदितः ५१ स्वराजधानींसमलंकृतांध्वजैःसतोरणैरुक्षितमार्गचत्वराम् विवेशशंखानकदुंदुभिस्वनैरभ्युद्यतःपौरसुहृद्द्विजातिभिः ५२ यएवंकृष्णविजयंशंकरेणचसंयुगम् संस्मरेत्प्रातरुत्थायनतस्यस्यात्पराजयः ५३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेत्रिषष्टितमोऽध्यायः ६३ श्रीशुकउवाच एकदोपवनंराजन्जग्मुर्यदुकुमारकाः विहर्तुंसांबप्रद्युम्नचारुभानुगदादयः १ क्रीडित्वासुचिरंतत्रविचिन्वंतःपिपासिताः जलंनिरुदकेकूपेददृशुःसत्वमद्भुतम् २ कृकलासंगिरिनिभंवीक्ष्यविस्मितमानसाः तस्यचोद्धरणेयत्नंचक्रुस्तेकृपयान्विताः ३ चर्मजैस्तांतवैःपाशैर्बध्वापतितमर्भकाः नाशक्नुवन्समुद्धर्तुंकृष्णायाचख्युरुत्सुकाः ४ तत्रागत्यारविंदाक्षोभगवान्विश्वभावनः वीक्ष्योज्जहारवामेनतंकरेणसलीलया ५

त्रिषष्टितमोऽध्यायः ६३ चतुःषष्टितमेकृष्णोनृगंशापादमोचयत् ब्रह्मस्वहारिदोषोक्त्याराज्ञोद्दमानशिक्षयत् १ विभूतिभाग्यभोगादिमदोन्मद्धमनोरथान् अन्वशासद्यदून्कृष्णोनृगोद्धारप्रसंगतः २ १ पिपासिताः तृषिताजलंविचिन्वंतः सत्वंजीवम् २ तंचकृकलासंवीक्ष्य ३ चर्मजैः चर्ममयैःपाशैःतांतवैस्तंतुमयैश्च ४ ५

संतप्तचामीकरंस्कवर्णतद्वद्वर्णोयस्यसः अद्भुताअलंकारांबरस्रजोयस्यसः स्वर्गीदेवोबभूवेति ६ ७ यत् यदिक्षमंयोग्यम् ८ ९ यदितेकर्ण
मस्पृशमिति असंदेहेसंदेहवचनं यदिवेदाः प्रमाणंस्युरितिवत् कर्णपथंनूनंप्राप्तः स्यामित्यर्थः १० किंच किन्विति सर्वेषांभूतानामात्मनोबु
द्धेः साक्षिणस्तेअविदितंकिंनुनकिंचित् ११ १२ १३ ऋतव्रतेभ्यः अदंभाचारेभ्यः तपसाश्रुताः प्ररव्याताश्चतेब्रह्मणिवदान्याअत्यदा

सउत्तमश्लोककराभिमृष्टोविहायसघः कृकलासरूपम् संतप्तचामीकरचारुवर्णः स्वर्ग्यद्भुतालंकरणांबरस्रक् ६
पप्रच्छविद्वानपितन्निदानंजनेषुविख्यापयितुंमुकुंदः कस्त्वंमहाभागवरण्यरूपोदेवोत्तमंत्वांगणयामिनूनम् ७
दशामिमांवाकेनकर्मणासंप्रापितोऽस्यतदहःसुभद्र आत्मानमाख्याहिविवित्सतांनोयन्मन्यसेनःक्षममत्र
वक्तुम् ८ श्रीशुकउवाच इतिस्मराजासंपृष्टः कृष्णेनानंतमूर्तिना माधवंप्रणिपत्याहकिरीटेनार्क
वर्चसा ९ नृगउवाच नृगोनामनरेंद्रोऽहमिक्ष्वाकुतनयः प्रभो दानिष्वाख्यायमानेषुयदितेकर्णमस्पृ
शम् १० किंनुतेविदितंनाथसर्वभूतात्मसाक्षिणः कालेनाव्याहतदृशोवक्ष्येऽथापितवाज्ञया ११ यावत्यःसि
कताभूमेर्यावत्योदिवितारकाः यावत्योवर्षधाराश्चतावतीरददंस्मगाः १२ पयस्विनीस्तरुणीःशीलरूपगुणो
पपन्नाःकपिलाहेमशृंगीः न्यायार्जितारूप्यखुराःसवत्सादुकूलमालाभरणाददावहम् १३ स्वलंकृतेभ्योगु
णशीलवद्भ्यः सीदत्कुटुंबेभ्यऋतव्रतेभ्यः तपःश्रुतब्रह्मवदान्यसद्भ्यः प्रादांयुवभ्योद्विजपुंगवेभ्यः १४ गोभूहिर
ण्यायतनाश्वहस्तिनः कन्याःसदासीस्तिलरूप्यशय्याः वासांसिरत्नानिपरिच्छदान्रथानिष्टंचयज्ञैश्चरितं
चपूर्तम् १५ कस्यचिद्द्विजमुख्यस्यभ्रष्टागौर्ममगोधने संपृक्ताविदुषासाचमयादत्ताद्विजातये १६ तांनीय-
मानांतत्स्वामीदृष्ट्वोवाचममेतितम् ममेतिप्रतिग्राह्याहनृगोमेदत्तवानिति १७ विप्रौविवदमानौमामूचतुः
स्वार्थसाधकौ भवान्दातापहर्त्तेतितच्छ्रुत्वामेऽभवद्भ्रमः १८

राः अध्यापनशीलाश्चतेसंतश्चतेभ्यः १४ पूर्तंवापीकूपादिच
रितम् १५ एवंवर्तमानस्यममसंकटंकिंचिदापन्नंशृण्वित्याह कस्यचिदिति द्विजमुख्यस्य प्रतिग्रहनिवृत्तस्य संपृक्तामिलिता अविदुषा
ब्राह्मणस्येयमित्यजानता १६ १७ प्रतिग्राहिणोक्तं दातेतिस्वामिनोक्तमपहर्त्तेति अभवद्भ्रमः व्याकुलोभवमित्यर्थः १८

नदाउभावपिप्रत्येकमनुनीतोप्रार्थितोकथंतदाह गवामितिसार्धेन १९ २० अपरः प्रतिग्राहीदुराग्रहोयत्त्वदंत्वयोक्तमन्यदपिगवामयुतंयदितद्‌पीमांपिहायनेच्छामीत्युक्त्वागांयत्त्वापयातावित्यर्थः२१एतस्मिन्नंतरइति इतःपूर्वंपापाभावान्नेतुमसमर्थइतिभावः २२ उताहोइत्येकंपदम् अथवापूर्वंशुभमितियमस्यस्वस्यवावाक्यम् पश्येपश्यामि २३ हेदेवयमपूर्वमशुभंभुंजइतिमयोक्तेसयमः पतेतिप्राह २४ २५ दुर्घटेन्श्रीकृष्णदर्शनेनविस्मितःसन्नात्मनोभाग्यमभिनंदति सत्वमिति हेविभोसत्वंममअक्षिपथः लोचनगोचरःसन् कथंसाक्षात्प्रत्यक्षोऽसीत्यर्थः किमत्राश्चर्यंतदाह परःआत्मा अतएवयोगेश्वरैरपिश्रुतिदृशाउपनिषच्चक्षुषा अमलेहृदिविभाव्यश्चिंत्यः अतोअधोक्षजः अक्षजमैंद्रियकंज्ञानंतत् अधः अर्वागेवयस्मात्सः यस्येहभवापवर्गोभवेत्तस्यभवाननुदृश्यःस्यात् उरुव्यसनेनकृकलासभवदुःखेनांधबुद्धेस्तुममैतच्चित्रमित्यर्थः २६ उद्रिक्त

अनुनीतावुभौविप्रौधर्मकृच्छ्रगतेनवै गवांलक्षंप्रकृष्टानांदास्याम्येषाप्रदीयताम् १९ भवंतावनुगृह्णीतांकिंकरस्याविजाननः समुद्धरतमांकृच्छ्रात्पतंतंनिरयेऽशुचौ २० नाहंप्रतीच्छेवैराजन्नित्युक्त्वास्वाम्यपाक्रमत् नान्यद्‌गवामप्ययुतमिच्छामीत्यपरोययौ २१ एतस्मिन्नंतरेयाम्यैर्दूतैर्नीतोयमक्षयम् यमेनपृष्टस्तत्राहंदेवदेवजगत्पते २२ पूर्वंत्वमशुभंभुंक्षेउताहोनृपतेशुभम् नांतंदानस्यधर्मस्यपश्येलोकस्यभास्वतः २३ पूर्वंदेवाशुभंभुंजइतिप्राहपतेतिसः तावदद्राक्षमात्मानंकृकलासंपतन्प्रभो २४ ब्रह्मण्यस्यवदान्यस्यतवदासस्यकेशव स्मृतिर्नाद्यापिविध्वस्ताभवत्संदर्शनार्थिनः २५ सत्वंकथंममविभोऽक्षिपथःपरात्मायोगेश्वरैःश्रुतिदृशाऽमलहृद्विभाव्यः साक्षादधोक्षजउरुव्यसनांधबुद्धेःस्यान्मेऽनुदृश्यइहयस्यभवाऽपवर्गः २६ देवदेवजगन्नाथगोविंदपुरुषोत्तम नारायणहृषीकेशपुण्यश्लोकाच्युताव्यय २७ अनुजानीहिमांकृष्णयांतंदेवगतिंप्रभो यत्रक्वापिसतश्चेतोभूयान्मेत्वत्पदास्पदम् २८ नमस्तेसर्वभावायब्रह्मणेऽनंतशक्तये कृष्णायवासुदेवाययोगानांपतयेनमः २९

भक्तिर्बहुधासंबोधयन्नाह

देवदेवेति २७ अनुज्ञापयति अनुजानीहीतिदेवलोकेऽपिसतः वर्तमानस्यात्मनोमनसःसन्निधिंप्रार्थयते यत्रक्वापीति त्वत्पादमास्पदंविषयोयस्यतथाभूतंभूयादिति २८ यास्यन्नमस्यति नमइति सर्वभावायसर्वस्यभावोजन्मयेनतस्मैब्रह्मणेकर्तृत्वेऽप्यविकारायकुतः अनंतशक्तये अनंतामायाख्याशक्तिर्यस्यतस्मै वासुदेवायसर्वभूताश्रयायेत्युपादानत्वमुक्तम् श्रीकृष्णायसदानंदरूपायेतिपुरुषार्थत्वमुक्तम् कृषिर्भूवाचकःशब्दोणश्चनिर्वृतिवाचकः तयोरैक्यंपरंब्रह्मकृष्णइत्यभिधीयतइतिस्मृतेः किंच योगानामिष्टापूर्तादिकर्मणांपतयेफलदात्रे अयंभावः एवंभूतंत्वांविहायगंतुमनिच्छुरपिगमिष्यामित्वद्दत्तकर्मफलभोगायेति

३० ३१ मनागीषदपिभुक्तंसत् अग्नेः अग्निसदृशस्यतेजीयसः अतितेजस्विनोऽपिदुर्जरम् ३२ ३३ किंच विषादपियोरमित्याह हिनस्तीति सं
सर्गेणमारकत्वादग्नितुल्यतास्यात् तदपिनेत्याह वह्निरिति अपिच समूलमिति वह्निर्मूलान्यवशेषयति ब्रह्मस्वलक्षणारणिजः पापपावकस्तुकु
लंतदपिसमूलमिति ३४ दुरनुज्ञातंयथावदननुज्ञातंत्रिपुरुषंकुलंस्वयंपुत्रंपौत्रंच प्रसह्यहठात् बलात्राजाद्याश्रयात् ३५ राजाद्याश्रयतः

इत्युक्त्वातंपरिक्रम्यपादौस्पृष्ट्वास्वमौलिना अनुज्ञातोविमानाग्र्यमारुहत्पश्यतांनृणाम् ३० कृष्णःपरिजनंप्राह
भगवान्देवकीसुतः ब्रह्मण्यदेवोधर्मात्माराजन्याननुशिक्षयन् ३१ दुर्जरंबतब्रह्मस्वंभुक्तमग्नेर्मनागपि तेजीय
सोऽपिकिमुतराज्ञामीश्वरमानिनाम् ३२ नाहंहलाहलंमन्येविषंयस्यप्रतिक्रिया ब्रह्मस्वंहिविषंप्रोक्तंनास्यप्रति
विधिर्भुवि ३३ हिनस्तिविषमत्तारंवह्निरद्भिःप्रशाम्यति कुलंसमूलंदहतिब्रह्मस्वारणिपावकः ३४ ब्रह्मस्वंदुरनु
ज्ञातंभुक्तंहंतित्रिपूरुषम् प्रसह्यतुबलाद्भुक्तंदशपूर्वान्दशापरान् ३५ राजानोराजलक्ष्म्यांधानात्मपातंविचक्षते
निरयंयेऽभिमन्यंतेब्रह्मस्वंसाधुबालिशाः ३६ गृण्हंतियावतःपांसून्क्रंदतामश्रुबिंदवः विप्राणांहृतवृत्तीनांव
दान्यानांकुटुंबिनाम् ३७ राजानोराजकुल्याश्चतावतोऽब्दान्निरंकुशाः कुंभीपाकेषुपच्यंतेब्रह्मदायापहारिणः
३८ स्वदत्तांपरदत्तांवाब्रह्मवृत्तिंहरेच्चयः षष्टिवर्षसहस्राणिविष्ठायांजायतेकृमिः ३९ नमेब्रह्मधनंभूयाद्यद्गृ
ध्वाऽल्पायुषोनृपाः पराजिताश्च्युताराज्याद्भवंत्युद्वेजिनोऽहयः ४० विप्रंकृतागसमपिनैवद्रुह्यतमामकाः घ्नंतं
बहुशपंतंवानमस्कुरुतनित्यशः ४१ यथाहंप्रणमेविप्राननुकालंसमाहितः तथानमतयूयंचयोऽन्यथामेसदं
डभाक् ४२ ब्राह्मणार्थोह्यपहृतोहर्तारंपातयत्यधः अजानंतमपित्येनंनृगंब्राह्मणगौरिव ४३ एवंविश्राव्य
भगवान्मुकुंदोद्वारकौकसः पावनःसर्वलोकानांविवेशनिजमंदिरम् ४४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेद
शमस्कंधेनृगोपाख्याननामचतुःषष्टितमोऽध्यायः ६४

येब्रह्मस्वमभिमन्यंतेइच्छंतितेनिरयमेवाभिमन्यंते अतोबालिशाः
अज्ञाः आत्मपातंनविचक्षतइति ३६ अपिचगृण्हंतीति ३७ ३८ गृध्वाअभिकांक्ष्य ४० ४१ प्रणमेनमामि ४२ नकेवलमर्थवादवि
भीषिकेयंकिंतुप्रत्यक्षमित्याह ब्राह्मणार्थइति ४३ ४४ इतिदशमेटीकायांचतुःषष्टितमोऽध्यायः६४ ७९ ७९

पंचषष्ठितमेरामश्चक्रेगोकुलमागतः रममाणस्तुगोपीभिः कालिंद्याःकर्षणंमदात् १ रामस्यचरितंचित्रंकालिंद्याकर्षणादियत् पौंड्रकांतादि
कृष्णस्यपृथगुक्तमतःपरम् २ १ आशीर्भिरभिनंदितोबभूव २ तदाहचिरमिति ३ गोपवृद्धांश्चविधिवदभिवंद्ययविष्ठैरभिवंदितोबभूवेत्य
र्थः अपिचयथावयइति ४ तेसर्वेस्वेषुयादवेषुतंराममनामयमारोग्यंपप्रच्छुः ५ तेचतेनपृष्टाइति कृष्णोकृष्णप्राप्त्यर्थेसंन्यस्ताखिलराधसः

श्रीशुकउवाच बलभद्रःकुरुश्रेष्ठभगवान्रथमास्थितः सुहृद्दिदृक्षुरुत्कंठः प्रययौनंदगोकुलम् १ परिष्व
क्तश्चिरोत्कंठैर्गोपैर्गोपीभिरेवच रामोऽभिवाद्यपितरावाशीर्भिरभिनंदितः २ चिरंनःपाहिदाशार्हसानुजोजग
दीश्वरः इत्यारोप्यांकमालिंग्यनेत्रैःसिषिचतुर्जलैः ३ गोपवृद्धांश्चविधिवद्यविष्ठैरभिवंदितः यथावयोयथा-
सख्यंयथासंबंधमात्मनः ४ समुपेत्याथगोपालान्हास्यहस्तग्रहादिभिः विश्रांतंसुखमासीनंपप्रच्छुःपर्युपाग
ताः ५ पृष्टाश्चानामयंस्वेषुप्रेमगद्गदयागिरा कृष्णोकमलपत्राक्षेसंन्यस्ताखिलराधसः ६ कच्चिन्नोबांधवारा
मसर्वेकुशलमासते कच्चित्स्मरथनोरामयूयंदारसुतान्विताः ७ दिष्ट्याकंसोहतःपापोदिष्ट्यामुक्ताःसुहृज्ज
नाः निहत्यनिर्जित्यरिपून्दिष्ट्यादुर्गंसमाश्रिताः ८ गोप्योहसंत्यःपप्रच्छूरामसंदर्शनादृताः कच्चिदास्तेसुखंकृ
ष्णः पुरस्त्रीजनवल्लभः ९ कच्चित्स्मरतिवाबंधून्पितरंमातरंचसः अप्यसौमातरंद्रष्टुंसकृदप्यागमिष्यति
अपिवास्मरतेस्माकमनुसेवांमहाभुजः १० मातरंपितरंभ्रातॄन्पतीन्पुत्रान्स्वसॄरपि यदर्थेजहिमदाशार्हदुस्त्य
जान्स्वजनान्प्रभो ११ तानःसद्यःपरित्यज्यगतःसंछिन्नसौहृदः कथंनुताहृशंस्त्रीभिर्नश्रद्धीयेतभाषितम्
१२ कथंनुगृण्हंत्यनवस्थितात्मनोवाचःकृतघ्नस्यबुधाःपुरस्त्रियः गृण्हंतिवैचित्रकथस्यसुंदरस्मितावलोको-
च्छ्वसितस्मरातुराः १३ किंनस्तत्कथयागोप्यःकथाःकथयताऽपराः यात्यस्माभिर्विनाकालोयदितस्यतथैवनः
१४

त्यक्तसर्वविषयाः ६ ७ ८ रामस्यसंदर्शनेनआदृताःसादराः ९ १० ११ तर्हितद्गमनेयुष्माभिः प्रतिबंधः किंनकृतः तद्वाक्यविश्वासात्इतिचेत्
ननुविश्वासः किमितिकृतः तत्राहुः कथंन्विति वक्तृबहुत्वान्नानाविधानिवाक्यानि १२ तत्रान्याऊचुः कथंनुगृण्हंतीति अन्याऊचुः गृ
ण्हंतिवाइति चित्रकथस्यचित्रकथाकथनकोविदस्य किंच सुंदरंस्मितंयस्मिन् तेनावलोकनेन उच्छ्वसितः क्षुभितोयःस्मरस्तेनातुराः १३
अन्याऊचुःकिंन इति कालस्तावत् तस्यचास्माकंचयात्येव किंतुतस्यसुखेन अस्माकंतुदुःखेनेत्येतावानेवविशेषइतिध्वनितम् १४

१५ नानाविधेष्वनुनयेषु कोविदः १६ मधुं चैत्रं माधवं वैशाखम् गोपीनां रतिमिति श्रीकृष्णक्रीडासमयेऽनुत्पन्नानामतिबालानामन्यासामित्य
भिप्रायः सिद्धिः १७ पूर्णचंद्रस्य कलाभिर्मरीचिभिरामृष्टे उज्ज्वले कौमुदीगंधवायुना कुमुद्वतीनां गंधवातेन सेविते यद्वा कौमुदीशब्देन तद्विक
सितानि कुमुदानि लक्ष्यंते कुमुदगंधवातेनेत्यर्थः १८ वारुणी स्वधया राहोत्पन्ना मदिरा १९ २० क्षीबो मत्तः २१ स्वेद एव प्रालेयं हिमं तेन भूषितम्
२२ मत्तोऽयमित्यनादृत्यानागतामापगां नदीम् २३ आहुता आहूता यद्यस्मान्नागच्छसि तस्मान्नेष्ये गमयिष्यामि २४ चकिता कंपिता २५ ए

इति प्रहसितं शौरेर्जल्पितं चारुवीक्षितम् गतिं प्रेमपरिष्वंगं स्मरंत्यो रुरुदुः स्त्रियः १५ संकर्षणस्ताः कृष्णस्य
संदेशैर्हृदयंगमैः सांत्वयामास भगवान्नानाऽनुनयकोविदः १६ द्वौ मासौ तत्र चावात्सीन्मधुं माधवमेव च रामः
क्षपासु भगवान्गोपीनां रतिमावहन् १७ पूर्णचंद्रकलामृष्टे कौमुदीगंधवायुना यमुनोपवने रेमे सेविते स्त्रीगणै
र्वृतः १८ वरुणप्रेषिता देवी वारुणी वृक्षकोटरात् पतंती तद्वनं सर्वं स्वगंधेनाध्यवासयत् १९ तं गंधं मधुधाराया
वायुनोपहृतं बलः आघ्रायोपगतस्तत्र ललनाभिः समं पपौ २० उपगीयमानचरितो वनिताभिर्हलायुधः व
नेषु व्यचरत्क्षीबो मदविह्वललोचनः २१ स्रग्व्येककुंडलो मत्तो वैजयंत्या च मालया बिभ्रत्स्मितमुखांभोजं
स्वेदप्रालेयभूषितम् २२ स आजुहाव यमुनां जलक्रीडार्थमीश्वरः निजं वाक्यमनादृत्य मत्त इत्यापगां बलः अ
नागतां हलाग्रेण कुपितो विचकर्ष ह २३ पापे त्वं मामवज्ञाय यन्नायासि मयाहुता नेष्ये त्वां लांगलाग्रेण शतधा-
कामचारिणीम् २४ एवं निर्भर्त्सिता भीता यमुना यदुनंदनम् उवाच चकिता वाचं पतिता पादयोर्नृप २५ राम रा
म महाबाहो न जाने तव विक्रमम् यस्यैकांशेन विधृता जगती जगतः पते २६ परं भावं भगवतो भगवन्मामजान
तीम् मोक्तुमर्हसि विश्वात्मन्प्रपन्नां भक्तवत्सल २७ ततो व्यमुंचद्यमुनां याचितो भगवान्बलः विजगाह ज
लं स्त्रीभिः करेणुभिरिवेभराट् २८ कामं विहृत्य सलिलादुत्तीर्णायासितांबरे भूषणानि महार्हाणि ददौ कांतिः
शुभां स्रजम् २९

कांशेन शेषाख्येन २६ २७ विजगाह अवगाहनं कृतवान् २८ उत्तीर्णाय निर्गताय असितांबरादीनि कांतिर्ददौ कां
तिर्लक्ष्मीः यथोक्तं वैष्णवे वरुणप्रहिता चास्मै मालामम्लानपंकजाम् समुद्राभे तथा वस्त्रे नीले लक्ष्मीरयच्छतेति हरिवंशे च बलं प्रति लक्ष्मी
वाक्यम् जातरूपमयं चैकं कुंडलं वज्रभूषणम् आदिपद्मं च पद्माख्यं दिव्यं श्रवणभूषणम् देवेमां प्रतिगृण्हीष्व पौराणीं भूषणक्रियामित्यादि २९

वसित्वापरिधाय आमुच्यकंठेनिधायचंदनादिभिरालिप्तः ३० ३१ एकेवएवंवनिशायथानथामाधुर्यैः विलासैः ३२ इतिदशमेटीकायांपंच
षष्टितमोऽध्यायः ६५ षट्षष्टितमेकाशींगत्वाहन्पौंड्रकंहरिः तन्मित्रंचततोहृत्त्सुदक्षिणवधादिकम् १ १ प्रस्तोभितः प्रोत्साहितः
स्तुत्याबालैरज्ञैः २ बालकृतोनृपः बालैर्नृपत्वेनक्रीडायांपरिकल्पितः ३ ४ ५ ६ ७ हेमूढउत्स्रक्ष्येत्वयिप्रक्षेप्स्यामि यैः सहत्वमेवंविकत्थसे ते

वसित्वावासृसीनीलेमालामामुच्यकांचनीम् रेजेस्वलंकृतोलिप्तोमाहेंद्रइववारणः ३० अद्यापिदृश्यतेराजन्य
मुनाकृष्टवर्त्मना बलस्यानंतवीर्यस्यवीर्यंसूचयतीवहि ३१ एवंसर्वानिशायाताएकेवरमतोव्रजे रामस्याक्षि
प्तचित्तस्यमाधुर्यैर्व्रजयोषिताम् ३२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेबलदेवविजयेयमुनाकर्षणं
नामपंचषष्टितमोऽध्यायः ६५ श्रीशुकउवाच नंदव्रजंगतेरामेकरूषाधिपतिर्नृप वासुदेवोऽहमित्य
ज्ञोदूतंकृष्णायप्राहिणोत् १ त्वंवासुदेवोभगवानवतीर्णोजगत्पतिः इतिप्रस्तोभितोबालैर्मेनआत्मानमच्युतम् २
दूतंचप्राहिणोन्मंदःकृष्णायाव्यक्तवर्त्मने द्वारकायांयथाबालोनृपोबालकृतोऽबुधः ३ दूतस्तुद्वारकामेत्यसभाया-
मास्थितंप्रभुम् कृष्णंकमलपत्राक्षंराजसंदेशमब्रवीत् ४ वासुदेवोऽवतीर्णोहमेकएवनचापरः भूतानामनुकं
पार्थत्वंतुमिथ्याऽभिधांत्यज ५ यानित्वमस्मच्चिह्नानिमौढ्याद्बिभर्षिसात्वत त्यक्त्वैहिमांत्वंशरणंनोचेद्देहि
ममाहवम् ६ श्रीशुकउवाच कत्थनंतदुपाकर्ण्यपौंड्रकस्याल्पमेधसः उग्रसेनादयःसभ्याउच्चकैर्ज
हसुस्तदा ७ उवाचदूतंभगवान्परिहासकथामनु उत्स्रक्ष्येमूढचिह्नानियैस्त्वमेवंविकत्थसे ८ मुखंतदपि
धायाज्ञकंकगृध्रवटैर्वृतः शयिष्यसेहतस्तत्रभविताशरणंशुनाम् ९ इतिदूतस्तदाक्षेपंस्वामिनेसर्वमाहरत्
कृष्णोऽपिरथमास्थायकाशीमुपजगामह १० पौंड्रकोऽपितदुद्योगमुपलभ्यमहारथः अक्षौहिणीभ्यांसंयुक्तो
निश्चक्रामपुराद्द्रुतम् ११ तस्यकाशीपतिर्मित्रंपार्ष्णिग्राहोऽन्वयान्नृप अक्षौहिणीभिस्तिसृभिरपश्यत्पौंड्रकंह
रिः १२

षपीत्यर्थः यद्वा यैः कृत्रिमैःसुदर्शनादिभिस्त्वमेवंश्लाघसेतान्युत्स्रक्ष्येत्याजयिष्यामीत्यर्थः ८ मांशरणमेहीत्यस्योत्तरम् मुखमपि-
ति वटाःकंकादिवत्पक्षिविशेषाः तत्रतदाशुनांशरणमाश्रयोभवितासि ९ काशीमिति पौंड्रकस्यापितदामित्रपुरेऽवस्थानात् १० ११
पार्ष्णिग्राहः पृष्ठतोरक्षकः १२

१३ गरुडः कृत्रिमोध्वजेयस्यतम् अमूल्योअनर्घ्योमोलिराभरणंयस्यतम् १४ १५ १६ गजस्यंदनादिचतुरंगबलमर्दितवान् पृथक्प्र
जाः चतुर्विधंभूतग्रामंयथायुगांताग्निरिति १७ आयोधनंरणस्थानम् अरिणाचक्रेणाचितमाकीर्णम् आक्रीडनमिवकल्यांतेरुद्रस्यक्रीडास्थान

शंखार्यसिगदाशार्ङ्गश्रीवत्साद्युपलक्षितम् बिभ्राणंकौस्तुभमणिंवनमालाविभूषितम् १३ कौशेयवाससीपी
तेवसानंगरुडध्वजम् अमूल्यमौल्याभरणंस्फुरन्मकरकुंडलम् १४ दृष्ट्वातमात्मनस्तुल्यवेषंकृत्रिममास्थितम् य
थानटंरंगगतंविजहाससभृशंहरिः १५ शूलैर्गदाभिःपरिघैःशक्त्यृष्टिप्रासतोमरैः असिभिःपट्टिशैर्बाणैःप्राहरन्नर
योहरिम् १६ कृष्णस्तुतत्पौंड्रककाशिराजयोर्बलंगजस्यंदनवाजिपत्तिमत् गदासिचक्रेषुभिरार्दयद्भृशंयथायुगांते
हुतभुक्पृथक्प्रजाः १७ आयोधनंतद्रथवाजिकुंजरद्विपत्खरोष्ट्रैररिणाऽवखंडितैः बभौचितंमोदवहंमनस्वि
नामाक्रीडनंभूतपतेरिवोल्बणम् १८ अथाहपौंड्रकंशौरिर्भोभोपौंड्रकयद्भवान् दूतवाक्येनमामाहतान्यस्त्रा
ण्युत्सृजामिते १९ त्याजयिष्येऽभिधानंमेयत्त्वयाज्ञमृषाधृतम् व्रजामिशरणंतेद्ययदिनेच्छामिसंयुगम् २० इ
तिक्षिप्त्वाशितैर्बाणैर्विरथीकृत्यपौंड्रकम् शिरोऽवृश्चद्रथांगेनवज्रेणेंद्रोयथागिरेः २१ तथाकाशीपतेःकायाच्छि
रउत्कृत्यपत्रिभिः न्यपातयत्काशिपुर्यांपद्मकोशमिवानिलः २२ एवंमत्सरिणंहत्वापौंड्रकंससखंहरिः द्वारका-
माविशत्सिद्धैर्गीयमानकथाऽमृतः २३ सनित्यंभगवद्ध्यानप्रध्वस्ताखिलबंधनः बिभ्राणश्चहरेराजन्सरूपं
तन्मयोऽभवत् २४ शिरःपतितमालोक्यराजद्वारेसकुंडलम् किमिदंकस्यवावक्त्रमितिसंशयिरेजनाः २५ राज्ञः
काशिपतेर्ज्ञात्वामहिष्यःपुत्रबांधवाः पौराश्चहाहताराजन्नाथनाथेतिप्रारुदन् २६ सुदक्षिणस्तस्यसुतःकृ
त्वासंस्थाविधिंपितुः निहत्यपितृहंतारंयास्याम्यपचितिंपितुः २७ इत्यात्मनाऽभिसंधायसोपाध्यायोमहेश्वरम्
सुदक्षिणोऽर्चयामासपरमेणसमाधिना २८ प्रीतोऽविमुक्तोभगवांस्तस्मैवरमदाद्विभुः पितृहंतृवधोपायंसवव्रेवर
मीप्सितम् २९

मिव १८ १९ २० गिरेःशृंगंयथेति २१ २२ २३ २४ प्रथमंकिमिदमितिपश्चाद्वक्त्रमितिविभाव्यकस्यवेतिसंशयिरेसंशयंकृतवंतइति २५ २६ संस्था
विधिमुत्तरक्रियामपचितिंनिष्कृतिम् २७ आत्मनाऽभिसंधायबुद्ध्याव्यवस्यसुदक्षिणःअत्युदारः २८ वरमदात् वृणीष्वेत्युक्तवानित्यर्थः २९

ऋत्विजंसृत्विजमिवस्वनियोगकारिणम् यज्ञस्यदेवसृत्विजमितिश्रुतेः ३॰ अब्रह्मण्येप्रयोजितइति कृष्णेप्रयोजितोविपरीतोभविष्यतीतिसूचितम्
अभिचरन् अभिचारंकुर्वन् व्रतीगृहीतनियमः ३१ तप्तंताम्रमिवशिरवाश्मश्रूणिचयस्यसः अंगारोद्गारीणिलोचनानियस्यसः ३२ दंष्ट्राभिश्चउ-
ग्रैः भ्रुकुटीदंडैश्चकठोरंक्रूरमास्यंयस्यसः त्रिशिरवंत्रिशूलम् ३३ दिशःप्रदहन् ३४ ३५ त्राहित्राहीत्याहुरितिशेषः ३६ अहमवितास्मिरक्षिष्या

दक्षिणाग्निंपरिचरब्राह्मणैःसमसृत्विजम् अभिचारविधानेनसचाग्निःप्रमथैर्वृतः ३॰ साधयिष्यतिसंकल्पमब्र
ह्मण्येप्रयोजितः इत्यादिष्टस्तथाचक्रेकृष्णायाभिचरन्व्रती ३१ ततोऽग्निरुत्थितःकुंडान्मूर्तिमानतिभीषणः तप्त
ताम्रशिरवाश्मश्रुरंगारोद्गारिलोचनः ३२ दंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीदंडकठोरास्यःस्वजिव्हया आलिहन्सृक्किणीनग्नोविधु
न्वंस्त्रिशिरवंज्वलत् ३३ पद्भ्यांतालप्रमाणाभ्यांकंपयन्नवनीतलम् सोऽभ्यधावद्वृतोभूतैर्द्वारकांप्रदहन्दिशः ३४
तमाभिचारदहनमायांतंद्वारकौकसः विलोक्यतत्रसुःसर्वेवनदाहेमृगायथा ३५ अक्षैःसभायांक्रीडंतंभगवं
तंभयातुराः त्राहित्राहित्रिलोकेशवह्नेःप्रदहतःपुरम् ३६ श्रुत्वातज्जनवैक्लव्यंदृष्ट्वास्वानांचसाध्वसम् शरण्यः
संप्रहस्याहमाभैष्टेत्यवितास्म्यहम् ३७ सर्वस्यांतर्बहिःसाक्षीकृत्यांमाहेश्वरींविभुः विज्ञायतद्विघातार्थंपार्श्वस्थं
चक्रमादिशत् ३८ तत्सूर्यकोटिप्रतिमंसुदर्शनंजाज्वल्यमानंप्रलयानलप्रभम् स्वतेजसारवंककुभोऽथरोदसीच
क्रंमुकुंदास्त्रमथाग्निमार्दयत् ३९ कृत्यानलःप्रतिहतःसरथांगपाणेरस्त्रौजसासनृपभग्नमुखोनिवृत्तः वाराण
सींपरिसमेत्यसुदक्षिणंतंसर्त्विग्जनंसमदहत्स्वकृतोऽभिचारः ४० चक्रंचविष्णोस्तदनुप्रविष्टंवाराणसींसाट्टस
भालयापणाम् सगोपुराट्टालककोष्ठसंकुलांसकोशहस्त्यश्वरथान्नशालाम् ४१ दग्ध्वावाराणसींसर्वांवि-
ष्णोश्चक्रंसुदर्शनम् भूयःपार्श्वमुपातिष्ठत्कृष्णस्याक्लिष्टकर्मणः ४२ यएनंश्रावयेन्मर्त्यउत्तमश्लोकविक्रमम्
समाहितोवाशृणुयात्सर्वपापैःप्रमुच्यते ४३ इतिश्रीभागवतेदशमस्कंधेपौंड्रकादिवधोनामषट्षष्टितमोऽध्यायः
६६

मीति ३७ ३८ रोदसीचप्रकाशयदितिशेषः यद्वा स्वतेजसारवादीन्प्रतिजाज्वल्यमानमत्यर्थंप्रकाशमानमित्यर्थः आर्दयत् अपीडयत् ३९ अन
र्दितोऽग्निर्यत्कृतवान्नदाह कृत्याऽनलइति सहर्त्विग्भिः जनैश्चवर्तमानम् अभिचर्यतेमार्यतेऽनेनेत्यभिचारः कृत्यानलः ४० अट्टादिसहिताम्
अट्टा मंचाः ४१ ४२ ४३ इतिद॰टी॰षट्षष्टितमोऽध्यायः ६६

सप्त षष्टितमे रामो गिरौ रैवतके मदात् स्वैरं युवतिभिः क्रीडन् अवधीद्द्विविदं खलम् १ कालिंदीविदारणानंतरं रामचरितं द्विविदवधादि संगत
मप्यनुक्तान्पूर्वभावित्वेन पौंड्रकवधादि निरूप्येदानीं तदेव प्रस्तौति भूयोऽहमित्यादिना रामचरितश्रवणेच्छायामद्भुतकर्मत्वं हेतुः तत्र चानं
तत्वं तत्राप्यप्रमेयत्वमिति १ नरकस्य सखेति हरिणा वैरे कारणं सुग्रीवसचिव इति तस्य मंत्रबलं मैंदस्य भ्रातेति रामायणोक्ति प्रसिद्धत्वेन वीर्याधि
क्यमुक्तमिति २ सख्युर्नरकस्यापचितिमानृण्यम् राष्ट्रस्य विप्लवो नाशो यथा भवति तथा पुरादीनदहदिति ३ किंच क्वचिदिति कदाचित्सा द्विविदः

राजोवाच भूयोऽहं श्रोतुमिच्छामि रामस्याद्भुतकर्मणः अनंतस्याप्रमेयस्य यदन्यत्कृतवान्प्रभुः १ श्री
शुकउवाच नरकस्य सखा कश्चिद्द्विविदो नाम वानरः सुग्रीवसचिवः सोऽथ भ्राता मैंदस्य वीर्यवान् २ सख्युः
सोऽपचितिं कुर्वन् वानरो राष्ट्रविप्लवम् पुरग्रामाकरान्घोषानदहद्वह्निमुत्सृजन् ३ क्वचित्स शैलानुत्पाट्य तैर्देशा
न्समचूर्णयत् आनर्तान्सुतरामेव यत्रास्ते मित्रहा हरिः ४ क्वचित्समुद्रमध्यस्थो दोर्भ्यामुत्क्षिप्य तज्जलम् देशान्ना
गायुतप्राणो वेलाकूले न्यमज्जयत् ५ आश्रमानृषिमुख्यानां कृत्वा भग्नवनस्पतीन् अदूषयच्छकृन्मूत्रैरग्नीन्वैतानिका
न्खलः ६ पुरुषान्योषितो दृप्तः क्ष्माभृद्द्रोणीगुहासु सः निक्षिप्य चाप्यधाच्छैलैः पेशस्कारीव कीटकम् ७ एवं दे-
शान्विप्रकुर्वन्दूषयंश्च कुलस्त्रियः श्रुत्वा सुललितं गीतं गिरिं रैवतकं ययौ ८ तत्रापश्यद्यदुपतिं रामं पुष्करमालिनम्
सुदर्शनीयसर्वांगं ललनायूथमध्यगम् ९ गायंतं वारुणीं पीत्वा मदविह्वललोचनम् विभ्राजमानं वपुषा प्रभिन्न
मिव वारणम् १० दुष्टः शाखामृगः शाखामारूढः कंपयन्द्रुमान् चक्रे किलकिलाशब्दमात्मानं संप्रदर्शयन् ११ त
स्य धार्ष्ट्यं कपेर्वीक्ष्य तरुण्यो जातिचापलाः हास्यप्रिया विजहसुर्बलदेवपरिग्रहाः १२ ता हेलयामास कपिर्भ्रूक्षे
पैः संमुखादिभिः दर्शयन्स्वगुदं तासां रामस्य च निरीक्षतः १३ तं ग्राव्णा प्राहरत्क्रुद्धो बलः प्रहरतां वरः स वंच
यित्वा ग्रावाणं मदिराकलशं कपिः १४ मित्रहा सखिहंता ४ तस्य समुद्रस्य जलं बाहुभ्यामुत्क्षिप्य वेलायाः कूले वर्तमाना
न् देशान्प्लावयामासेति ५ आश्रमस्थान् वनस्पतीन् भंक्त्वा आहवनीयाद्यग्निषु मूत्रादि कृतवान् ६ अप्यधात् पिदधे पेशस्कारी भ्रम
रः ७ ८ ९ भिन्नं मत्तम् १० ११ जात्या स्वभावेनैव चापलं यासां ताः १२ हेलयामास अवजज्ञे निरीक्षतो निरीक्षमाणस्य तमनादृत्ये
त्यर्थः १३ १४ श्रीगोपालकृष्णायनमोनमः ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

आस्फालयत् योषितांवासांस्याकृष्यपाटितवान् विभ्रचक्रेएवमपकृतवान् १५ १६ शालंवृक्षम् १७ सुनंदेनमुशलेनाहनत् अहन्नित्यर्थः तंवा
नरम् १८ मस्ति ष्कंमस्तकावयवविशेषः गैरिकयालोहितधातुना नानुचिंतयन् अगणयन् १९ २० २१ २२ अरूरुजत् ताडयामास २३ याद
वेंद्रः संकर्षणः क्रुद्धः सन् जत्रौकंठबाहुमूले २४ टंकाः सतोयविवराणितत्सहितः २५ २६ जगतोव्यतिकरंनाशमावहतीतितथातम् २७

गृहीत्वाहेलयामासधूर्तस्तंकोपयन्हसन् निर्भिद्यकलशंधृष्टोवासांस्यास्फालयद्बलम् कदर्थीकृत्यबलवान्विभ्रचं
क्रेमदोद्धतः १५ तंतस्याविनयंदृष्ट्वादेशांश्चतदुपद्रुतान् क्रुद्धोमुशलमादत्तहलंचारिजिघांसया १६ द्विविदोऽपिम
हावीर्यः शालमुद्यम्यपाणिना अभ्येत्यतरसातेनबलंमूर्धन्यताडयत् १७ तंतुसंकर्षणोमूर्ध्निपतंतमचलोयथा
प्रतिजग्राहबलवान्सुनंदेनाहनच्चतम् १८ मुशलाहतमस्तिष्कोविरेजेरक्तधारया गिरिर्यथागैरिकयाप्रहारंनानु
चिंतयन् १९ पुनरन्यंसमुत्क्षिप्यकृत्वानिष्पत्रमोजसा तेनाहनत्सुसंक्रुद्धस्तंबलःशतधाऽच्छिनत् २० ततोऽन्येन
रुषाजघ्नेतंचापिशतधाऽच्छिनत् एवंयुध्यन्भगवताभग्नेभग्नेपुनःपुनः २१ आकृष्यसर्वतोवृक्षान्निर्वृक्षमकरोद्वन
म् ततोऽमुंचच्छिलावर्षंबलस्योपर्यमर्षितः तत्सर्वंचूर्णयामासलीलयामुशलायुधः २२ सबाहूतालसंकाशौमु
ष्टीकृत्यकपीश्वरः आसाद्यरोहिणीपुत्रंताभ्यांवक्षस्यरूरुजत् २३ यादवेंद्रोऽपितंदोर्भ्यांत्यक्त्वामुशललांगले जत्रा
वभ्यर्दयत्क्रुद्धःसोऽपतद्रुधिरंवमन् २४ चकंपेतेनपततासटंकःसवनस्पतिः पर्वतःकुरुशार्दूलवायुनानौरिवांभसि
२५ जयशब्दोनमःशब्दःसाधुसाध्वितिचांबरे सुरसिद्धमुनींद्राणामासीत्कुसुमवर्षिणाम् २६ एवंनिहत्यद्विविदंज
गद्व्यतिकरावहम् संस्तूयमानोभगवान्जनैःस्वपुरमाविशत् २७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कं
धेद्विविदवधोनामसप्तषष्टितमोऽध्यायः ६७ श्रीशुकउवाच दुर्योधनसुतांराजन्लक्ष्मणांसमितिंज
यः स्वयंवरस्थामहरत्सांबोजांबवतीसुतः १ कौरवाःकुपिताऊचुर्दुर्विनीतोऽयमर्भकः कदर्थीकृत्यनःकन्यामका
मामहरद्बलात् २ बध्नीतेमंदुर्विनीतंकिंकरिष्यंतिवृष्णयः येऽस्मत्प्रसादोपचितांदत्तांनोभुंजतेमहीम् ३

इतिद॰टी॰ सप्तष
ष्टितमः ६७ अष्टषष्टितमेसांबेनिरुद्धेकौरवैर्युधि तद्विमोक्षायरामेणगजाह्वयविकर्षणम् १ रामचरित्रांतरंनिरूपयितुमाह दुर्योधनसु-
तामितिसमितिंजयः संग्रामजित् १ २ नोऽस्माकंमहीम् अस्माभिर्दत्ताम् नतेभूपतयइतिभावः ३

यांति यास्यंतिप्राणाइंद्रियाणीवस्तसंयताः प्राणायामादिभिर्दमिताः ४ कुरुवृद्धोभीष्मस्तेनानुमोदिताः तत्सहिताः षडेतेइत्यर्थः ५ ६ कर्णोऽग्रणीर्येषांते ७ नअमृष्यत् असहत् अचिंत्यस्यभगवतोऽर्भोऽर्भकः अचिंत्यश्चासावर्भश्चेतिवा ८ ९ तत्प्रपंचयति चतुर्भिश्चतुरइत्यत्रवीप्साऽनुसं

निगृहीतंसुतंश्रुत्वायद्येष्यंतीहवृष्णयः भग्नदर्पाःशमंयांतिप्राणाइवसुसंयताः ४ इतिकर्णःशलोभूरिर्यज्ञकेतुःसुयोधनः सांबमारेभिरेबद्धुंकुरुवृद्धानुमोदिताः ५ दृष्ट्वानुधावतःसांबोधार्तराष्ट्रान्महारथः प्रगृह्यरुचिरंचापंतस्थौसिंहइवैकलः ६ तंतेजिघृक्षवःक्रुद्धास्तिष्ठतिष्ठेतिभाषिणः आसाद्यधन्विनोबाणैःकर्णाग्रण्यःसमाकिरन् ७ सोऽपविद्धःकुरुश्रेष्ठकुरुभिर्यदुनंदनः नामृष्यत्तदचिंत्यार्भःसिंहःक्षुद्रमृगैरिव ८ विस्फूर्ज्यरुचिरंचापंसर्वान्विव्याधसायकैः कर्णादीन्षड्रथान्वीरस्तावद्भिर्युगपत्पृथक् ९ चतुर्भिश्चतुरोवाहानेकैकेनचसारथीन् रथिनश्चमहेष्वासांस्तस्यतत्तेऽभ्यपूजयन् १० तंतुतेविरथंचक्रुश्चत्वारश्चतुरोहयान् एकस्तुसारथिंजघ्नेचिच्छेदान्यःशरासनम् ११ तंबध्वाविरथीकृत्यकृच्छ्रेणकुरवोयुधि कुमारंस्वस्यकन्यांचस्वपुरंजयिनोऽविशन् १२ तच्छ्रुत्वानारदोक्तेनराजन्संजातमन्यवः कुरून्प्रत्युद्यमंचक्रुरुग्रसेनप्रचोदिताः १३ सांत्वयित्वातुतान्रामःसन्नद्धान्वृष्णिपुंगवान् नैच्छत्कुरूणांवृष्णीनांकलिंकलिमलापहः १४ जगामहास्तिनपुरंरथेनादित्यवर्चसा ब्राह्मणैःकुलवृद्धैश्चवृतश्चंद्रइवग्रहैः १५ गत्वागजाह्वयंरामोबाह्योपवनमास्थितः उद्धवंप्रेषयामासधृतराष्ट्रंबुभुत्सया १६ सोऽभिवंद्यांबिकापुत्रंभीष्मंद्रोणंचबाल्हिकम् दुर्योधनंचविधिवद्राममागतमब्रवीत् १७ तेऽतिप्रीतास्तमाकर्ण्यप्राप्तरामंसुहृत्तमम् तमर्चयित्वाभिययुःसर्वेमंगलपाणयः १८ तंसंगम्ययथान्यायंगामर्घ्यंचन्यवेदयन् तेषांयेतत्प्रभावज्ञाःप्रणेमुःशिरसाबलम् १९ बंधून्कुशलिनःश्रुत्वापृष्ट्वाशिवमनामयम् परस्परमथोरामोबभाषेविक्लवंवचः २० उग्रसेनःक्षितीशेशोयद्वआज्ञापयत्प्रभुः तदव्यग्रधियःश्रुत्वाकुरुध्वंमाविलंबितम् २१

धेयातत्कर्मतेसंमानितवंतः १० ११ स्वस्यदुर्योधनस्यकन्यांचनीतवंतोविशेषः १२ १३ यतः कलिंनैच्छत् अतःसांत्वयित्वाजगामेति १४ १५ धृतराष्ट्रंप्रतिबुभुत्सयेति अभिप्रायजिज्ञासयेत्यर्थः १६ विधिवदभिवंद्य १७ तमुद्धवमर्चयित्वासत्कृत्य मंगलपाणयःउपायनहस्ताः १८ वृद्धाअपिप्रणेमुः १९ २० २१

यद्यूयमित्यत्रग्रसेनवाक्यम् धृष्येसहे अथाशुनमानीयसमर्पयतेतिशेषः२२ वीर्यंप्रभावः शौर्यमुत्साहः बलंसत्वम् तैरुन्नद्धमुच्छ्रंखलम् कथ
मात्मनः शक्तेःसममनुरूपम् २३ उपानत्पादरक्षाशिरआरोढुमिच्छतीतिर्ह्रीना अस्मानाज्ञापयंतीत्यर्थः २४ अस्यैवप्रपंचः एतइतिचतु-
र्भिः यौनेनपृथायाविवाहेन २५ किंच चामरव्यजनेइति भुंजंति उपभुंजंतइत्यर्थः अस्मदुपेक्षया अस्माकमनाग्रहेण२६ अलमिति अतःप

यद्युयंबहवस्त्वेकंजित्वाधर्मेणधार्मिकम् अवध्नीताथतन्मृष्येबंधूनामैक्यकाम्यया २२ वीर्यशौर्यबलोन्नद्धमात्म
शक्तिसमंवचः कुरवोबलदेवस्यनिशम्योचुःप्रकोपिताः २३ अहोमहच्चित्रमिदंकालगत्यादुरत्यया आरुरुक्षत्यु
पानद्वैशिरोमुकुटसेवितम् २४ एतेयौनेनसंबद्धाःसहशय्यासनाशनाः वृष्णयस्तुल्यतांनीताअस्मद्दत्तनृपासनाः
२५ चामरव्यजनेशंखमातपत्रंचपांडुरम् कीरीटमासनंशय्यांभुंजंत्यस्मदुपेक्षया २६ अलंयदूनांनरदेवलांछन
दातुःप्रतीपैःफणिनामिवामृतम् येऽस्मत्प्रसादोपचिताहियादवाआज्ञापयंत्यद्यगतत्रपावत २७ कथमिंद्रोऽपिकु
रुभिर्भीष्मद्रोणार्जुनादिभिः अदत्तमवरुंधीतसिंहग्रस्तमिवोरणः २८ श्रीशुकउवाच जन्मबंधुश्रियो-
न्नद्धमदास्तेभरतर्षभ आश्राव्यरामंदुर्वाच्यमसभ्याःपुरमाविशन् २९ दृष्ट्वाकुरूणांदौःशील्यंश्रुत्वावाच्यानिचा
च्युतः अवोचत्कोपसंरब्धोदुष्प्रेक्ष्यःप्रहसन्मुहुः ३० नूनंनानामदोन्नद्धाःशांतिंनेच्छंत्यसाधवः तेषांहिप्रशमोदंडः
पशूनांलगुडोयथा ३१ अहोयदून्सुसंरब्धान्कृष्णंचकुपितंशनैः सांत्वयित्वाऽहमेतेषांशममिच्छन्निहागतः ३२ तइ
मेमंदमतयःकलहाभिरताःखलाः तंमामवज्ञायमुहुर्दुर्भाषान्मानिनोऽब्रुवन् ३३ नोग्रसेनःकिलविभुर्भोजवृष्ण्यं
धकेश्वरः शक्रादयोलोकपालायस्यादेशानुवर्तिनः ३४ सुधर्माक्रम्यतेयेनपारिजातोमराघिपः आनीयभुज्यते
सोऽसौनकिलाध्यासनार्हणः ३५ यस्यपादयुगंसाक्षाच्छ्रीरुपास्तेऽखिलेश्वरी सनार्हतिकिलश्रीशोनरदेवपरिच्छ
दान् ३६

रंतानिअपहरिष्यामइत्यर्थः२७ अवरुंधीतस्वीकुर्यात्उरणः मेषः २८ जन्मनाबंधुभिश्चोपलक्षितयाश्रियाउन्नद्धउत्कटोमदोयेषांते दुर्वाच्यंपरुषंवा
क्यम् असभ्यादुर्जनाः २९३० नानाधनाभिजनादिमदैरुन्नद्धाःतेषांदंडएवप्रशमः प्रकर्षेणशमयतीतितथा यथालगुडःदंडः ३१ ३२ दुर्भाषान्
अवाच्यशब्दान् ३३ दुर्भाषणमनुस्मरतिपड्भिः नोग्रसेनइति विभुः आज्ञापयितुंसमर्थः ३४ अहोधृष्टाःश्रीकृष्णमप्यधिक्षिपंतीतिकुपितआ
हसुधर्मेत्यादिभिस्त्रिभिः ३५ ३६

मोल्युत्तमैः मौलियुक्तैरुत्तमांगैः उत्तमैर्मौलिभिरितिवा उपासितानितीर्थानियैर्योगिभिः तेषामपितीर्थम् यद्वा उपासितंसर्वैः सेवितंतीर्थंगंगान
स्याः तीर्थंतीर्थत्वनिमित्तम् किंच ब्रह्माभवः श्रीश्चाहमपिउद्वहेम कथंभूतावयम् यस्यकलायाअंशस्यकलाअंशाः ३७ ३८ मत्तानामिवम
द्यादिनारूक्षाः परुषाः अनुशासितास्त्वयंदंडधरः सन् ३९ ४० लांगलाग्रेणदक्षिणतः प्राकारमूलेनिखातेनउद्विदार्यउत्पाट्य ४१ ४२ जि-

यस्यांघ्रिपंकजरजोऽखिललोकपालैर्मौल्युत्तमैर्धृतमुपासिततीर्थतीर्थम् ब्रह्माभवोऽहमपियस्यकलाः कलायाः
श्रीश्चोद्वहेमचिरमस्यनृपासनंक्व ३७ भुंजतेकुरुभिर्दत्तंभूखंडंवृष्णयःकिल उपानहःकिलवयंस्वयंतुकुरवःशि
रः ३८ अहोऐश्वर्यमत्तानांमत्तानामिवमानिनाम् असंबद्धागिरोरूक्षाः कःसहेतानुशासिता ३९ अद्यनिष्कौ
रवींपृथ्वींकरिष्यामीत्यमर्षितः गृहीत्वाहलमुत्तस्थौदहन्निवजगत्त्रयम् ४० लांगलाग्रेणनगरमुद्विदार्यगजाह्व
यम् विचकर्षसगंगायांप्रहरिष्यन्नमर्षितः ४१ जलयानमिवाघूर्णंगंगायांनगरंपतत् आकृष्यमाणमालोक्यकौ
रवाजातसंभ्रमाः ४२ तमेवशरणंजग्मुःसकुटुंबाजिजीविषवः सलक्ष्मणंपुरस्कृत्यसांबंप्रांजलयःप्रभुम् ४३ रा
मरामाखिलाधारप्रभावंनविदामते मूढानांनःकुबुद्धीनांक्षंतुमर्हस्यतिक्रमम् ४४ स्थित्युत्पत्त्यप्ययानांत्वमे
कोहेतुर्निराश्रयः लोकान्क्रीडनकानीशक्रीडतस्तेवदंतिहि ४५ त्वमेवमूर्ध्नीदमनंतलीलयाभूमंडलंबिभर्षि
सहस्रमूर्धन् अंतेचयःस्वात्मनिरुद्धविश्वःशेषेद्वितीयःपरिशिष्यमाणः ४६ कोपस्तेखिलशिक्षार्थंनद्वेषान्नचम
त्सरात् बिभ्रतोभगवन्सत्त्वंस्थितिपालनतत्परः ४७ नमस्तेसर्वभूतात्मन्सर्वशक्तिधराव्यय विश्वकर्मन्नम
स्तेस्तुत्वांवयंशरणंगताः ४८ श्रीशुकउवाच एवंप्रपन्नैःसंविग्नैर्वेपमानायनैर्बलः प्रसादितःसुप्र
सन्नोमाभैष्टेत्यभयंददौ ४९ दुर्योधनःपारिबर्हंकुंजरान्षष्टिहायनान् ददौचद्वादशशतान्ययुतानितुरगमान्
५० रथानांषट्सहस्राणिरौक्माणांसूर्यवर्चसाम् दासीनांनिष्ककंठीनांसहस्रंदुहितृवत्सलः ५१

जीविषवइत्यक्षराधि-
क्यंसोढव्यम् ४३ मूढानांप्रभावानभिज्ञानांअतिक्रममपराधम् ४४ ४५ शेषेशयनंकरोषिशेषपर्यंके परिशिष्यमाणोयः सचत्वमेवेतिवा
४६ अस्मासुकोपश्चनवानुचितएवेत्याहुः कोपस्तइति स्थितिपालनेतत्परः तात्पर्यवान्कोपः पाठांतरेसंबोधनम् ४७ विश्वंकर्मकृत्यंयस्यस-
त्वमितिसंबोधनम् ४८ वेपमानमयनंपुरंयेषांतैः ४९ तुरगमांश्चद्वादशायुतानि
५० ५१

स्फूर्जद्भिः कौरवैः ५२ मध्येसभायांसभामध्ये ५३ ५४ इतिदशमेटीकायामष्टषष्टितमोऽध्यायः ६८ एकोनसप्ततितमेगार्हस्थ्यंप्रतिमंदिरम् कृष्णस्यनारदोदृष्ट्वाविस्मितोऽगात्ततःस्तुवन् १ १ दिदृक्षामभिनयन्नाह चित्रमिति द्व्यष्टसहस्रंस्त्रियःउदावहत् परिणीतवान् २ तां द्वारवतीमनुवर्णयति पुष्पितेतिसार्द्धत्रयेण पुष्पितेषूपवनेषु आरामेषुउद्यानेषुचद्विजानामलीनांचकुलानितैर्नादितम् ३ छुरितेषुव्याप्तेषु ४ महामरकतैःप्रख्यायंतेप्रकाशंतइतिनयानैः स्वर्णरत्नमयाः परिच्छदाः परिकरायेषुतैः ५ पतंत्यः प्रचलंत्यः पताकायेषुतैर्ध्वजैर्वारितःआ

प्रतिगृह्यतुतत्सर्वंभगवान्सात्वतर्षभः ससुतःसस्नुषःप्रायात्सुहृद्भिरभिनंदितः ५२ ततःप्रविष्टःस्वपुरंहलायुधः समेत्यबंधूननुरक्तचेतसः शशंससर्वंयदुपुंगवानांमध्येसभायांकुरुषुस्वचेष्टितम् ५३ अद्यापिचपुरंह्येतत्सूचयद्रामविक्रमम् समुन्नतंदक्षिणतोगंगायामनुदृश्यते ५४ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेहास्तिनपुरकर्षणसंकर्षणविजयोनामाष्टषष्टितमोऽध्यायः ६८ श्रीशुकउवाच नरकंनिहतंश्रुत्वातथोद्वाहंचयोषिताम् कृष्णेनैकेनबह्वीनांतद्दिदृक्षुःस्मनारदः १ चित्रंबतैतदेकेनवपुषायुगपत्पृथक् गृहेषुद्व्यष्टसाहस्रंस्त्रियएकउदावहत् २ इत्युत्सुकोद्वारवतींदेवर्षिर्द्रष्टुमागमत् पुष्पितोपवनारामद्विजालिकुलनादिताम् ३ उत्फुल्लेंदीवराभोजकल्हारकुमुदोत्पलैः छुरितेषुसरस्सूच्चैःकूजितांहंससारसैः ४ प्रासादलक्षैर्नवभिर्जुष्टांस्फाटिकराजतैः महामरकतप्रख्यैः स्वर्णरत्नपरिच्छदैः ५ विभक्तरथ्यापथचत्वरापणैःशालासभाभीरुचिरांसुरालयैः ससिक्तमार्गांगणवीथिदेहलीपतत्पताकाध्वजवारितातपाम् ६ तस्यामंतःपुरंश्रीमदर्चितंसर्वधिष्ण्यपैः हरेःस्वकौशलंयत्रत्वष्ट्राकार्त्स्न्येनदर्शितम् ७ तत्रषोडशभिःसद्मसहस्रैःसमलंकृतम् विवेशैकतमंशौरेःपत्नीनांभवनंमहत् ८ विष्टब्धंविद्रुमस्तंभैर्वैडूर्यफलकोत्तमैः इंद्रनीलमयैःकुड्यैर्जगत्याचाहतत्विषा ९ वितानैर्निर्मितैस्त्वष्ट्रामुक्तादामविलंबिभिः दांतैरासनपर्यंकैर्मण्युत्तमपरिष्कृतैः १०

तपोयस्यांताम् ६ तस्यांद्वारकायांसर्वैर्धिष्ण्यपैः लोकपालैरर्चितम् ७ षोडशभिः सद्मसहस्रैः समलंकृतंहरेरंतःपुरंविवेश तत्रचतस्यशौरेः पत्नीनांभवनेषुएकतमंविवेशेत्यन्वयः यत्रचकौशलंत्वष्ट्रादर्शितमित्यंतःपुरभवनयोर्विशेषणम् ८ तदनुवर्णयतिचतुर्भिः विष्टब्धमिति विद्रुमस्तंभैर्विष्टब्धंधृतम् वैडूर्यमयानिफलकोत्तमानिस्तंभाश्रयणानिछादनानितैः इंद्रनीलमयैःकुड्यादिभिश्चोपलक्षितम् जगत्याभूमिकयाचइंद्रनीलमय्यानहतात्विट्यस्याःतया ९ मुक्तादाम्नांविलंबाःविविधानिलंबनानिविद्यंतेयेषुतैः मण्युत्तमैः परिष्कृतैर्भूषितैः १०

११ ईक्ष्यसमीक्ष्यघनोमेघोऽयमितिबुद्धिर्येषांते १२ अनुसवंसर्वकालम् आत्मनासमानानिगुणरूपवयांसिस्रग्वेषोऽलंकारश्चयस्यनेनदासी
सहस्रेणयुतयागृहिण्यासह १३ श्रियः रुक्मिण्याः पर्यंकः अवीविशत् उपवेशयामास १४ अबिभ्रत् अबिभ्रः दधारेत्यर्थः बिभ्रदितिशत्रंतं
वा तदासंपूज्याभिभाष्यचप्राहेत्युत्तरेणान्वयः कथंभूतः यस्यचरणशौचंगंगाअशेषतीर्थंसः अतएवजगद्गुरुतरोऽपिसतांधर्मभृतांपतित्वादे
वमकरोदित्यर्थः सतांपतित्वेहेतुः ब्रह्मण्यदेवइति यत् गुणकृतंनामतस्यैवयुतोयुक्तंसमंजसमतस्तद्धर्मप्रवर्तनायैवमाचरणमित्यर्थः १५
अभिभाष्यदिष्ट्याऽत्रत्वदागमनमित्यादिप्रियमुक्त्वा १६ भगवतास्तवस्यअर्हणमनर्हमन्यमानस्तत्संभावयन्नाह नैवेति सर्वमित्रत्वादेवमर्ह

दासीभिर्निष्ककंठीभिः स्रग्वासोभिरलंकृतम् पुंभिः सकंचुकोष्णीषस्रग्वस्त्रमणिकुंडलैः ११ रत्नप्रदीपनिकरद्युतिभि
र्निरस्तध्वांतंविचित्रवलभीषुशिखंडिनोऽग नृत्यंतियत्रविहितागरुधूपमक्षैर्निर्यातमीक्ष्यघनबुद्धयउन्नदंतः १२
तस्मिन्समानगुणरूपवयःस्रग्वेषदासीसहस्रयुतयाऽनुसवंगृहिण्या विप्रोददर्शचमरव्यजनेनरुक्मदंडेनसात्वत
पतिंपरिवीजयंत्या १३ तंसन्निरीक्ष्यभगवान्सहसोत्थितःश्रीपर्यंकतःसकलधर्मभृतांवरिष्ठः आनम्यपादयुगु
लंशिरसाकिरीटजुष्टेनसांजलिरवीविशदासनेस्वे १४ तस्यावनिज्यचरणौतदपःस्वमूर्ध्नाबिभ्रज्जगद्गुरुतरोऽपि
सतांपतिर्हि ब्रह्मण्यदेवइतियद्गुणनामयुक्तंतस्यैवयच्चरणशौचमशेषतीर्थम् १५ संपूज्यदेवऋषिवर्यमृषिःपुरा
णोनारायणोनरसखोविधिनोदितेन वाण्याभिभाष्यमितयामृतमिष्टयातंप्राहप्रभोभगवतेकरवामहेकिम् १६
नारदउवाच नैवाद्भुतंतवविभोऽखिललोकनाथमैत्रीजनेषुसकलेषुदमःखलानाम् निःश्रेयसायहिजग
त्स्थितिरक्षणाभ्यांस्वैरावतारउरुगायविदामसुष्ठु १७ दृष्टंतवांघ्रियुगुलंजनतापवर्गंब्रह्मादिभिर्हृदिविचिंत्यम-
गाधबोधैः संसारकूपपतितोत्तरणावलंबंध्यायंश्चराम्यनुगृहाणयथा स्मृतिःस्यात् १८

णंनतुममगौरवात् तर्हिकथंकंसादिषुमैत्रीतत्राह खलानांदमश्चनैवाद्भुतमितिकुतः जगतः स्थितिर्धारणंरक्षणंपालनंताभ्यांसहतस्य
निःश्रेयसायतवायंस्वेच्छावतारइतिवयंसुष्ठुसम्यग्विद्मः अतः खलदमः साधुसंमाननंचयुक्तमितिभावः १७ यदुक्तंप्रभोकिंकरवामेतितत्राह
दृष्टमिति भक्तजनतायाअपवर्गरूपम् किंच अतिदुर्लभतयाब्रह्मादिभिर्योगेश्वरैरपिहृदिविचिंत्यम् किंच संसारकूपेपतितानामुत्तरणाया
वलंबमाश्रयम् एवंभूतंतवांघ्रियुगुलंमयादृष्टम् अतःकृतकृत्योऽस्मि तथात्वत्स्मृतिर्यथास्यात्तथाऽनुगृहाणततस्तद्ध्यायन्नेवनित्यंचरा-
मीति १८

१९ अक्षैर्दीव्यंतमित्यादौददर्शेतिज्ञातव्यम् २० २१ २२ २३ वितानाग्नीनाहवनीयादीन् अग्निहोत्रेणपंचभिर्मखैः महायज्ञैर्यजंतम् २४ २५
२६ २७ २८ २९ ३० ३१ कालेनतत्तत्समयेविधिनाउपयापनंप्रापणंविवाहमित्यर्थः कल्पयंतंघटयंतम् विभूतिभिर्विभवैः ३२ प्रस्थापनंदुहि

ततोऽन्यदाविशद्गेहंकृष्णपत्न्याःसनारदः योगेश्वरेश्वरस्यांगयोगमायाविविस्त्सया १९ दीव्यंतमक्षैस्तत्रापिप्रियाचोद्धवेनच पूजितःपरयाभक्त्याप्रत्युत्थानासनादिभिः २० पृष्टश्चाविदुषेवासौकदायातोभवानिति क्रियतेकिंनुपूर्णानामपूर्णैरस्मदादिभिः २१ अथापिब्रूहिनोब्रह्मन्जन्मैतच्छोभनंकुरु सतुविस्मितउत्थायतूष्णीमन्यदगाद्गृहम् २२ तत्राप्यचष्टगोविंदंलालयंतंसुतान्शिशून् ततोऽन्यस्मिन्गृहेऽपश्यन्मज्जनायकृतोद्यमम् २३ जुह्वंतंचवितानाग्नीन्यजंतंपंचभिर्मखैः भोजयंतंद्विजान्क्वापिभुंजानमवशेषितम् २४ क्वापिसंध्यामुपासीनंजपंतंब्रह्मवाग्यतम् एकत्रचासिचर्मभ्यांचरंतमसिवर्त्मसु २५ अश्वैर्गजैरथैःक्वापिविचरंतंगदाग्रजम् क्वचिच्छयानंपर्यंकेस्तूयमानंचबंदिभिः २६ मंत्रयंतंचकस्मिंश्चिन्मंत्रिभिश्चोद्धवादिभिः जलक्रीडारतंक्वापिवारमुख्याऽबलावृतम् २७ कुत्रचिद्द्विजमुख्येभ्योददतंगाःस्वलंकृताः इतिहासपुराणानिशृण्वंतंमंगलानिच २८ हसंतंहास्यकथया कदाचित्प्रिययागृहे क्वापिधर्मंसेवमानमर्थकामौचकुत्रचित् २९ ध्यायंतमेकमासीनंपुरुषंप्रकृतेःपरम् शुश्रूषंतंगुरून्क्वापिकामैर्भोगैःसपर्यया ३० कुर्वंतंविग्रहंकैश्चित्संधिंचान्यत्रकेशवम् कुत्रापिसहरामेणचिंतयंतंसतांशिवम् ३१ पुत्राणांदुहितॄणांचकालेविध्युपयापनम् दारैर्वरैस्तत्सदृशैःकल्पयंतंविभूतिभिः ३२ प्रस्थापनोपानयनैरपत्यानांमहोत्सवान् वीक्ष्ययोगेश्वरेशस्ययेषांलोकाविसिस्मिरे ३३ यजंतंसकलान्देवान्क्वापिक्रतुभिरूर्जितैः पूर्तयंतंक्वचिद्धर्मंकूपाराममठादिभिः ३४ चरंतंमृगयांक्वापिहयमारुह्यसैंधवम् घ्नंतंततःपशून्मेध्यान्परीतंयदुपुंगवैः ३५ अव्यक्तलिंगंप्रकृतिष्वंतःपुरगृहादिषु क्वचिच्चरंतंयोगेशंतत्तद्भावबुभुत्सया ३६

तृजामात्रादीनांस्वगृहात्तद्गृहंप्रतिनयनम् उपानयनंतत्तद्गृहात्पुनरानयनम् तैर्महोत्सवान्कल्पयंतम् योगेश्वरेशस्यतेषामपत्यानांमहोत्सवान्वीक्ष्यलोकाःसर्वेविसिस्मिरेविस्मयंचक्रुः तथाभूतान्कल्पयंतम् ३३ ३४ ३५ अव्यक्तलिंगंवेषांतरेणच्छन्नम् ३६

३७ हेयोगेश्वर आत्मन् आत्मनिमनसितवस्वरूपेवानिर्भाताः प्रतीतास्तवयोगमायाः केवलंविदामविद्मः नतुत्वत्परमार्थमितिभावः ३८ त्वन्मा तुष्यनात्येनमुह्यामि अतोमांप्रस्थापयेत्याह अनुजानीहीति ३९ ततस्माल्लोकंशिक्षयन्निमंधर्ममास्थितः नतुनत्वतः हेपुत्रमाखिदमोहंमाया मुहिइति ४० इत्येवमनुगृहीतस्तमेकमेवसंतंददर्शेति ४१ मुहुर्मुहुर्दृष्ट्वाजातकौतुकोमुनिर्विस्मितोऽभूदिति ४२ श्रद्धितः श्रद्धयायुक्तः आत्मा यस्यतेन ४३ नारददृष्टांश्रीकृष्णलीलांनिगमयति एवमिति अखिलस्यभवायउद्भवायगृहीताः शक्तयोनानामूर्त्तयोयेनसः सव्रीडंचतत्सौहृ

अथोवाचहृषीकेशंनारदःप्रहसन्निव योगमायोदयंवीक्ष्यमानुषीमीयुषोगतिम् ३७ विदामयोगमायास्तेदुर्दर्शा अपिमायिनाम् योगेश्वरात्मन्निर्भाताभवत्पादनिषेवया ३८ अनुजानीहिमांदेवलोकांस्तेयशसाप्लुतान् पर्य टामितवोद्गायन्लीलांभुवनपावनीम् ३९ श्रीभगवानुवाच ब्रह्मन्धर्मस्यवक्ताऽहंकर्तातदनुमोदिता तच्छिक्षयंल्लोकमिममास्थितःपुत्रमाखिद ४० श्रीशुकउवाच इत्याचरंतंसद्धर्मान्पावनान्गृहमेधिना म् तमेवसर्वगेहेषुसंतमेकंददर्शह ४१ कृष्णस्यानंतवीर्यस्ययोगमायामहोदयम् मुहुर्दृष्ट्वाऋषिरभूद्विस्मितो जातकौतुकः ४२ इत्यर्थकामधर्मेषुकृष्णेनश्रद्धितात्मना सम्यक्सभाजितःप्रीतस्तमेवानुस्मरन्ययौ ४३ ए वंमनुष्यपदवीमनुवर्तमानोनारायणोऽखिलभवायगृहीतशक्तिः रेमेंऽगषोडशसहस्रवरांगनानांसव्रीडसौ हृदनिरीक्षणहासजुष्टः ४४ यानीहविश्वविलयोद्भववृत्तिहेतुः कर्माण्यनन्यविषयाणिहरिश्चकार यस्त्वंगगा यतिशृणोत्यनुमोदतेवाभक्तिर्भवेद्भगवतिह्यपवर्गमार्गे ४५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेएकोन सप्ततितमोऽध्यायः ६९ श्रीशुकउवाच अथोषस्युपवृत्तायांकुक्कुटान्कूजतोऽशपन् गृहीतकंठ्यःप तिभिर्माधव्योविरहातुराः १

दंचतेननिरीक्षणंहासश्चताभ्यांजुष्टः ४४ अनन्यविषयाणिअसाधारणानिअपवर्गमार्गेमोक्षप्रदे ४५ इतिदशमेटीकायांएकोनसप्ततितमोऽध्यायः ६९ ततस्तुसप्ततितमेकृष्णस्याह्निककर्मणि दूतनारदयोःकार्यकार्यमंत्रविचारणम् १ जग न्मंगलचारित्रमाह्निकंजगदीशतुः नारदेनक्वचित्किंचित्दृष्टमाहयथाक्रमम् २ अथेति अर्थधर्मकामेषुश्रीकृष्णेनश्रद्धितात्मनेतिमस्तकन स्यश्रीकृष्णस्याह्निकस्याधिकारेऽथशब्दः उपवृत्तायामासन्नायाम् पतिभिः श्रीकृष्णैः माधव्योमाधवस्यभार्याः १ ६९ ७

बंदिनइवश्रीकृष्णंबोधयंतिस्मेतिवयांसिपक्षिणोऽरूरुवन् अतिशयेनाकूजन् मंदारवनवायुभिर्गायत्स्वलिष्वनिद्राणिनिद्रारहितानिवयांसि २
वैदर्भीतिरुपलक्षणं परिरंभणविश्लेषात् तंपर्यालोच्य ३ ४ एकमखंडम् तत्रहेतुः अनन्यंनिरुपाधिम् अतएवअव्ययंनित्यम् स्वयंज्योतिष्ट्वेहे-
तुः नित्यनिरस्तंनित्यनिवृत्तंकल्मषमविद्यायस्मात्तम् उपलक्षणमाह अस्येति अस्यविश्वस्यलक्षितभावश्चासौनिर्वृतिश्च भावःसत्ता निर्वृ
तिरानंदः तथाहिगुणक्षोभात् पूर्वंसत्तामात्रंयः सदेवसौम्येदमग्रआसीत्इत्यादिश्रुतेः सएवानंदश्चविज्ञानमानंदमित्यादिश्रुतेः तंसदानंदमित्यर्थः
५ आप्लुतः स्नातः संध्यायाउपगमउपासनमादिर्यथाभवतितथा क्रियाकलापंचकार काण्वत्वादुदयात्पूर्वमेवहुतानलः ब्रह्मगायत्रींजजाप ६

वयांस्यरूरुवन्कृष्णंबोधयंतीवबंदिनः गायत्स्वलिष्वनिद्राणिमंदारवनवायुभिः २ मुहूर्तंतंतुवैदर्भीनामृष्यदति
शोभनम् परिरंभणविश्लेषात्प्रियबाह्वंतरंगता ३ ब्राह्मेमुहूर्तउत्थायवार्युपस्पृश्यमाधवः दध्यौप्रसन्नकरण
आत्मानंतमसःपरम् ४ एकंस्वयंज्योतिरनन्यमव्ययंस्वसंस्थयानित्यनिरस्तकल्मषम् ब्रह्माख्यमस्योद्भवनाश
हेतुभिःस्वशक्तिभिर्लक्षितभावनिर्वृतिम् ५ अथाप्लुतोंऽभस्यमलेयथाविधिक्रियाकलापंपरिधायवाससी च
कारसंध्योपगमादिसत्तमोहुतानलोब्रह्मजजापवाग्यतः ६ उपस्थायार्कमुद्यंतंतर्पयित्वात्मनःकलाः देवानृ
षीन्पितॄन्वृद्धान्विप्रानभ्यर्च्यचात्मवान् ७ धेनूनांरुक्मशृंगीणांसाध्वीनांमौक्तिकस्रजाम् पयस्विनीनांगृ
ष्टीनांसवत्सानांसुवाससाम् ८ ददौरूप्यखुराग्राणांक्षौमाजिनतिलैःसह अलंकृतेभ्योविप्रेभ्योबद्वंबद्वंदिने
दिने ९ गोविप्रदेवतावृद्धगुरून्भूतानिसर्वशः नमस्कृत्यात्मसंभूतीर्मंगलानिसमस्पृशत् १० आत्मानंभूषयामा
सनरलोकविभूषणम् वासोभिर्भूषणैःस्वीयैर्दिव्यस्रगनुलेपनैः ११ अवेक्ष्याज्यंतथादर्शंगोवृषद्विजदेवताः का
मांश्चसर्ववर्णानांपौरांतःपुरचारिणाम् प्रदाप्यप्रकृतीःकामैःप्रतोष्यप्रत्यनंदत १२ कलाः अंशान् ऋषींश्चपितॄंश्चतर्पयि

त्वा ७ गृष्टीनांप्रथमप्रसूतानाम् ८ बद्वमिति हिरण्येनपरीवृतान्कृष्णान्शुक्लदतोमृगान् मष्णारेभरतोऽददाच्छतंबद्वानिसप्तचेतिश्रुत्युक्ता
निसप्तोत्तरशतंबद्वान्येकीकृत्यपुराणेचतुर्दशलक्षत्वेनगणितानि यथोक्तंभरतमेवाधिकृत्यनवमस्कंधे मृगान्शुक्लदतः कृष्णान्हिरण्येनप
रिष्कृतान् अदात्कर्मणिमष्णारेनियुतानिचतुर्दशेति ततश्चैवंबद्वसंख्याश्लोकेनसंगृह्यते चतुर्दशानांलक्षाणांसप्ताधिकशतांशकः ब
द्वंचतुरशीत्यग्रसहस्राणित्रयोदशेति दिनेदिनेचप्रतिगृहंचेति ९ आत्मसंभूतीः स्वविभूतीः मंगलानिकपिलादीनि १० नरलोकस्यवि
भूषणरूपमात्मानंस्वीयैः पीतांबरकौस्तुभादिभिः ११ कामानभिलषितानर्थान् १२

विप्रादीन्स्रगादिभिः संविभज्यतेभ्यस्तानि दत्वेत्यर्थः उपायुंक्त भोगार्थमगृहीत् १३ १४ पाणिकृतेंजलौगृहीत्वा १५ सव्रीडप्रेमवीक्षितैः कृ
च्छ्राद्विसृष्टेनिरगादिति १६ एवंसर्वगृहेभ्यः पृथक्पृथक्निर्गत्य अनंतरमेकएवसन् सुधर्मांप्राविशत् यन्निविष्टानां यत्रप्रविष्टानाम् १७ नृ
सिंहैः नृपश्रेष्ठैः १८ उपमंत्रिणः परिहासकाः पृथक्पृथक्स्वस्वसमुदायैः१९ मृदंगादयः प्रसिद्धाः दरः शंखः सूतादयस्तुष्टुवुः २० ब्राह्मणाः ब्रह्म
वेदमाहुर्मंत्रान्व्याचक्षतेत्यर्थः वादिनः वादनचतुराः २१ २२ २३ गिरिव्रजेतत्संज्ञकेदुर्गेरुद्धाआसन् तेषांचदुःखमावेदयदित्यन्वयः २४ कृ

संविभज्याग्रतोविप्रान्स्रक्तांबूलानुलेपनैः सुहृदःप्रकृतीर्दारानुपायुंक्ततःस्वयम् १३ तावत्सूतउपानीयस्यं
दनंपरमाद्भुतम् सुग्रीवाद्यैर्हयैर्युक्तंप्रणम्यावस्थितोग्रतः १४ गृहीत्वापाणिनापाणीसारथेस्तमथारुहत् सात्य
क्युद्धवसंयुक्तःपूर्वाद्रिमिवभास्करः १५ ईक्षितोंऽतःपुरस्त्रीणांसव्रीडप्रेमवीक्षितैः कृच्छ्राद्विसृष्टोनिरगाज्जातहासो
हरन्मनः १६ सुधर्माख्यांसभांसर्वैर्वृष्णिभिःपरिवारितः प्राविशद्यन्निविष्टानांनसंत्यंगषडूर्मयः १७ तत्रोपविष्टःप
रमासनेविभुर्बभौस्वभासाककुभोऽवभासयन् वृतोनृसिंहैर्यदुभिर्यदूत्तमोयथोडुराजोदिवितारकागणैः१८ तत्रो
पमंत्रिणोराजन्नानाहास्यरसैर्विभुम् उपतस्थुर्नटाचार्यानर्तक्यस्तांडवैःपृथक् १९ मृदंगवीणामुरजवेणुतालदरस्व
नैः ननृतुर्जगुस्तुष्टुवुश्चसूतमागधबंदिनः २० तत्राहुर्ब्राह्मणाःकेचिदासीनाब्रह्मवादिनः पूर्वेषांपुण्ययशसांरा-
ज्ञांचाकथयन्कथाः २१ तत्रैकःपुरुषोराजन्नागतोपूर्वदर्शनः विज्ञापितोभगवतेप्रतीहारैःप्रवेशितः २२ सनम
स्कृत्यकृष्णायपरेशायकृतांजलिः राज्ञामावेदयद्दुःखंजरासंधनिरोधजम् २३ येचदिग्विजयेतस्यसन्नतिंनययु
र्नृपाः प्रसह्यरुद्धास्तेनासन्नयुतेद्वेगिरिव्रजे २४ कृष्णकृष्णाप्रमेयात्मन्प्रपन्नभयभंजन वयंत्वांशरणंयामभव
भीताःपृथग्धियः २५ लोकोविकर्मनिरतःकुशलेप्रमत्तःकर्मण्ययंत्वदुदितेभवदर्चनेस्वे यस्तावदस्यबलवानिहजी
विताशांसद्यश्छिनत्त्यनिमिषायनमोऽस्तुतस्मै २६ ष्णकृष्णेति षड्भिःश्लोकैःराज्ञांविज्ञप्तिः तत्रप्रथमेनशरणाश्रयणम् त्रिभि
र्भयानुवादः द्वाभ्यांप्रार्थनमिति पृथग्धियः पृथग्दर्शिनः २५ पृथक्दर्शिनोलोकस्यभवभयंविवृण्वंतोनमंति लोकइति विकर्मनिषिद्धंकाम्यं
चतस्मिन्नितरांरतःस्वेकुशलेधर्मे भवतोऽर्चनेलयाउदिते पंचरात्रे सामान्यतश्चगीतासु यत्करोषियदश्नासियज्जुहोषिददासियत् यत्तप
स्यसिकौंतेयतत्कुरुष्वमदर्पणमिति प्रमत्तोऽनवहितोयावदयंलोकः तावदेवास्यलोकस्यसद्योजीविताशांछिनत्तितस्मैतुभ्यमनिमिषायका
लात्मनेनमइति २६

सेयंलोकस्यगतिः वयंतुत्वद्भक्ताः अतोऽस्माकंकुतएतद्दुःखमापन्नमित्याश्चर्येणाहुः लोकइति भोईशजगतः इनःईश्वरः त्वयिसद्रक्षणार्थमव-
तीर्णेऽपिचेदस्माकंदुःखंस्यात् तर्हिकिमन्यःकश्चिज्जरासंधादिस्त्वदाज्ञामपिलंघयति किंच त्वयारक्ष्यमाणोऽपिजनःस्वकर्मजंदुःखंप्राप्नोत्ये
वेतिनविद्मः नन्वैतदुभयमप्ययुक्तमितिभावः २७ किंदुःखंतदाहुः स्वप्नायितमिति स्वप्नवज्ज्ञातंनृपसुखंनृपाणांचितंसुखम् यतःपरतंत्रंविषय-
साध्यम् किंच संप्रतिशश्वद्भयंयस्मिन् तेनमृतकतुल्येनशरीरेणधुरंपुत्रदारादिचिंतांकेवलंवहामः अहोकष्टंनः येवयमितः पूर्वमेवनिष्कामाः
संतः त्वांनाश्रिताइत्याहुः हित्वेति त्वत्त्वत्तः यदनीहैःनिष्कामैर्लभ्यमात्मनिस्वतः सिद्धंसुखम् तद्धित्वाक्लिश्यामहइति २८ तन्मायाकृतंकर्मबंधंत्व

लोकेभवान्जगदिनःकलयाऽवतीर्णःसद्रक्षणायखलनिग्रहणायचान्यः कश्चित्त्वदीयमतियातिनिदेशमीशकिं
वाजनःस्वकृतमृच्छतितन्नविद्मः २७ स्वप्नायितंनृपसुखंपरतन्त्रमीशशश्वद्भयेनमृतकेनधुरंवहामः हित्वातदात्म
निसुखंत्वदनीहलभ्यंक्लिश्यामहेतिकृपणास्तवमाययेह २८ तन्नोभवान्प्रणतशोकहराङ्घ्रियुग्मोबद्धान्वियुङ्क्ष्वम
गधाह्वयकर्मपाशात् योभूभुजोऽयुतमतंगजवीर्यमेकोबिभ्रद्रुरोधभवनेमृगराडिवावीः २९ योवैत्वयाद्विनवकृत्व
उदात्तचक्रभग्नोमृधेखलुभवंतमनंतवीर्यम् जित्वानृलोकनिरतंसकृदूढदर्पोयुष्मत्प्रजारुजतिनोजिततद्विधेहि
३० दूतउवाच इतिमागधसंरुद्धाभवद्दर्शनकांक्षिणः प्रपन्नाःपादमूलंतेदीनानांशंविधीयताम् ३१ श्री
शुकउवाच राजदूतेब्रुवत्येवंदेवर्षिःपरमद्युतिः बिभ्रत्पिंगजटाभारंप्रादुरासीद्यथारविः ३२ तंदृष्ट्वाभगवान्कृ
ष्णःसर्वलोकमहेश्वरः ववंदउत्थितःशीर्ष्णाससभ्यःसानुगोमुदा ३३ सभाजयित्वाविधिवत्कृतासनपरिग्रहम् ब
भाषेसूनृतैर्वाक्यैःश्रद्धयातर्पयन्मुनिम् ३४ अपिस्विदद्यलोकानांत्रयाणामकुतोभयम् ननुभूयान्भगवतोलोकान्प
र्यटतोगुणः ३५ मेवनिवर्तयेतिप्रार्थयंते तन्नइति वियुंक्ष्वमोचय मगधोजरासंधः तत्संज्ञकात्कर्मपाशात् भवद्भिरेवविक्रम्यततोनिर्गम्य
तामितिचेदतआहुः यइति एकएवायुतमतंगजानांवीर्यंबिभ्रत्सन् स्वभवनेभूभुजोऽस्मान्रुरोध सिंहोमेषीरिव २९ किंच युष्मदीयावयमि
त्यस्मानधिकंबाधतइत्याहुः योवाइति हेउदात्तचक्रउद्यतसुदर्शन योवैद्विनवकृत्वः अष्टादशवारान्त्वयासहमृधेवर्तमानेतत्रसप्तदशकृत्वः त्व
याखलुभग्नःपराजितः पश्चादनंतवीर्यमपिनृलोकेनिरतंनरशरीरविनोदंभवंतंसकृज्जित्वाऊढदर्पःप्राप्तगर्वः युष्मत्प्रजानःरुजतिपीडयति तत्त
त्रयद्युक्तंतद्विधेहीत्यर्थः ३० दूतआह इतीति ३१ ३२ ३३ ३४ भूयान्महागुणोलाभोऽयमस्माकंसर्वलोकवृत्तांतज्ञानमिति ३५

ईश्वरः कर्तायेषांतेषु ३६ एवमविदुषेवसर्वज्ञेनजरासंधवधार्थमेवपांडवचिकीर्षितंपृष्टोनारदोमायेयमितिज्ञात्वाह दृष्टाइतित्रिभिः विश्वस्र
जश्चब्रह्मणोऽपिमोयिनोमोहकस्यतेस्वशक्तिभिर्विद्यादिभिः भूतेष्वंतर्यामितयाचरतोवर्तमानस्य यद्यहंभूतेषुचर्तेतर्हिभूतानिमांकिंनपश्यंति
तत्राह वह्नेरिवच्छन्नरुचइति स्वशक्तिभिरेवच्छन्नारुक्प्रकाशोयस्यतस्य अतस्तवेदंप्रश्नादिनमेऽद्भुतम् ३७ इदंजगत्कथंभूतं असदेवयत्तवमा
ययाविद्यमानात्मतयाऽवभासते तज्जगत्सृजतः किंतुकेवलंतुभ्यंनमनमेवशक्यमित्याह तस्मैनमइति कुतः स्वेनरूपेणसर्वतोविलक्षणा

नहितेऽविदितंकिंचिल्लोकेष्वीश्वरकर्तृषु अथपृच्छामहेयुष्मान्पांडवानांचिकीर्षितम् ३६ श्रीनारदउवाच
दृष्टामयातेबहुशोदुरत्ययामायाविभोविश्वसृजश्चमायिनः भूतेषुभूमंश्चरतःस्वशक्तिभिर्वह्नेरिवच्छन्नरुचो
नमेऽद्भुतम् ३७ तवेहितंकोऽर्हतिसाधुवेदितुंस्वमाययेदंसृजतोनियच्छतः यद्विद्यमानात्मतयाऽवसीयतेतस्मै
नमस्तेस्वविलक्षणात्मने ३८ जीवस्ययःसंसरतोविमोक्षणंनजानतोऽनर्थवहाच्छरीरतः लीलावतारैःस्वयशः
प्रदीपकंप्रज्वालयत्त्वातमहंप्रपद्ये ३९ अथाप्याश्रावयेब्रह्मनरलोकविडंबनम् राज्ञःपैतृष्वस्रेयस्यभक्तस्यच
चिकीर्षितम् ४० यक्ष्यतित्वांमखेंद्रेणराजसूयेनपांडवः पारमेष्ठ्यकामोनृपतिस्तद्भवाननुमोदताम् ४१ तस्मिन्
देवक्रतुवरेभवंतंवैसुरादयः दिदृक्षवःसमेष्यंतिराजानश्चयशस्विनः ४२ श्रवणात्कीर्तनाद्ध्यानात्पूयंतेऽंतेऽवसा
यिनः तवब्रह्ममयस्येशकिमुतेक्षाभिमर्शिनः ४३

त्मनेअचिंत्यायेत्यर्थः ३८ नन्वेवंभूतस्यकिंमायाचेष्टितैरित्यतआह जीवस्येति अविद्यातमसाव्रतत्वेनअर्थप्रापकात् शरीरात् संसरतः
तेनैवतमसातस्माच्छरीरात्विमोक्षोपायमजानतः प्रज्वालयत् प्रदीपितवान् तंत्वात्वाम् यशः श्रवणादिभिर्जीवस्यमोक्षार्थमित्यर्थः ३९ आ
श्रावयेश्रावयिष्यामि नरलोकविडंबनंब्रह्मत्वांब्रह्मन्निति पाठेऽपिहब्रह्मन्नरलोकानुकारिणंत्वांश्रावयिष्यामीति ४० ४१ नचात्रेयानुमोद
नंकार्यंकिंतुतत्रागंतव्यमित्याशयेनाह तस्मिन्निति ४२ तत्रागताश्चसर्वेत्वद्दर्शनादिनापूताभविष्यंतीत्याह श्रवणादिति अंतेऽवसायि
नः श्वपचाअपिब्रह्ममयस्यब्रह्मघनमूर्तेः ईक्षाचअभिमर्शः स्पर्शनंचतेविद्येतेयेषांते ४३ ५ ५ ५

कैमुत्यमतिशयेनाह यस्येति हेभुवनानांमंगलरूप दिविपातालेभूमौचप्रथितंयस्ययशोविश्वंपुनाति कथंप्रथितं दिग्वितानंदिग्भवनानां वितानवदलंकरणं तथाचरणांबुचप्रथितंपुनाति कथंतत्प्रथितं दिविमंदाकिनीति अधश्चभोगवतीतिइहचभूमौगंगेति तस्यतवागमनात्सर्वं मंगलंपवित्रंचभविष्यतीतिभावः ४४ तत्रैवंनारदोक्तेतेषुवर्तमानेष्वात्मीयपक्षेषुयादवेषुजरासंधस्यजिगीषयाअगृणत्स्वमन्यमानेषु वाचःपेशैः पेशलवाग्भिरित्यर्थः ४५ चक्षुस्त्वंहेतुः मंत्रार्थानांमंत्रसाध्यानांतत्त्वविदिति परिपाकविदिति ४६ ४७ इतिदशमेटीकायांसप्ततितमोऽध्यायः ७० अथैकसप्ततितमउद्धवस्यतुमंत्रतः इंद्रप्रस्थंगतेकृष्णेपार्थानांपरमोत्सवः १ राजसूयमिषंकृत्वाभीमदुर्योधनादि

यस्यामलंदिवियशःप्रथितंरसायांभूमौचतेभुवनमंगलदिग्वितानम् मंदाकिनीतिदिविभोगवतीतिचाधोगंगेति नेहचरणांबुपुनातिविश्वम् ४४ श्रीशुकउवाच तत्रतेष्वात्मपक्षेष्वगृणत्सुविजिगीषया वाचःपेशैःस्मयन् भृत्यसुद्धवंप्राहकेशवः ४५ श्रीभगवानुवाच त्वंहिनःपरमंचक्षुः सुहृन्मंत्रार्थतत्त्ववित् तथाऽत्रब्रूह्य नुष्ठेयंश्रद्दध्मःकरवामतत् ४६ इत्युपामंत्रितोभर्त्रासर्वज्ञेनापिमुग्धवत् निदेशंशिरसाधायउद्धवःप्रत्यभाष त ४७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेभगवद्यानेसप्ततितमोऽध्यायः ७० श्रीशुकउवाच इत्युदीरितमाकर्ण्यदेवर्षेरुद्धवोऽब्रवीत् सभ्यानांमतमाज्ञायकृष्णस्यचमहामतिः १ उद्धवउवाच यदु क्तमृषिणादेवसाचिव्यंयक्ष्यतस्त्वया कार्यंपैतृष्वस्रेयस्यरक्षाचशरणैषिणाम् २ यष्टव्यंराजसूयेनदिक्च क्रजयिनाविभो अतोजरासुतजयउभयार्थोमतोमम ३ अस्माकंचमहानर्थोह्येतेनैवभविष्यति यशश्चतव गोविंदराज्ञोबद्धान्विमुंचतः ४ सवैदुर्विषहोराजानागायुतसमोबले बलिनामपिचान्येषांभीमंसमबलंविना ५ द्वैरथेसतुजेतव्योमाशताक्षौहिणीयुतः ब्रह्मण्योऽभ्यर्थितोविप्रैर्नप्रत्याख्यातिकर्हिचित् ६ ॥ कलिसुसाधनद्वाराध्रूभा

रमहरत्सभः २ देवर्षेर्मतंराजसूयगमनंसभ्यानांमतंराजरक्षाकृष्णस्यतूभयम् १ यक्ष्यतः यागंकरिष्यतः पैतृष्वस्रेयस्यपितृष्वसुः पुत्रस्य साचिव्यंसहायत्वंतच्चकार्यम् तथाशरणार्थिनांराज्ञांरक्षाचकार्या २ तत्रप्रथमंराजसूयार्थंगंतव्यंततोराजरक्षाकर्तव्येत्याह यष्टव्यमित्यष्टभिः अतः दिग्विजयहेतोःउभयार्थःराजसूयार्थःशरणागतरक्षार्थश्च ३ ४ अत्यल्पकतयासद्यएवजरासंधंहंतुमिच्छतोयादवानालक्ष्याह सवाइ नि अन्येषांततोबलिनामपियद्यपिसमबलएवभीमस्तथाऽपितंविना भीमादेवतस्यमृत्युर्विहितइतिभावः ५ ननुत्वबलसाम्येऽपिसेनाबलं

तस्याधिकमितिचेदतआह द्वैरथइति द्वंद्वयुद्धेशनेनाक्षौहिणीभिर्युतोमागधोमानजेतव्यइत्यर्थः नन्वसौस्वसैन्यमेवयुद्धायनियुंजीतकुतस्तेन द्वैरथमितितत्राह ब्रह्मण्यइति नप्रत्याख्यातिननिराकरोति ६ भिक्षेतद्वंद्वयुद्धंयाचताम् तथाऽपिसमबलत्वात्साम्यमेवस्यादतआह नत्वसं निधाविति ७ ननुअकिंचित्कुर्वतोममसन्निधानात् किंस्यादतआह निमित्तमिति अयमर्थः यथातवारूपस्यकालात्मनोविश्वसर्गेनिमित्तं केवलंहिरण्यगर्भः तथाशर्वश्चतन्निरोधेतथाऽत्रत्वमेवसंनिधिमात्रेणहंताभीमोनिमित्तमात्रमिति ८ अतोऽनेनोपायेनत्वयासशीघ्रंहंतव्य इत्याशयेनाह गायंतीति जरासंधधृतानांराज्ञांदेव्यःपत्न्यः तेविशदंकर्मस्वगृहेषुबालकलालनादौगायंति किंतत्कर्मस्वशत्रोः जरासंधस्य वधमात्मनांपतीनांविमोक्षणंचवत्समारोदीः करुणार्णवः श्रीकृष्णएवंकरिष्यतीति अत्रदृष्टांताः गोप्यश्चेत्यादयः यथागोप्यः शंखचूडवधं

ब्रह्मवेषधरोगत्वातंभिक्षेतवृकोदरः हनिष्यतिनसंदेहोद्वैरथेतवसंनिधौ ७ निमित्तंपरमीशस्यविश्वसर्गनि
रोधयोः हिरण्यगर्भःशर्वश्चकालस्यारूपिणस्तव ८ गायंतितेविशदकर्मगृहेषुदेव्योराज्ञांस्वशत्रुवधमात्मवि
मोक्षणंच गोप्यश्चकुंजरपतेर्जनकात्मजायाःपित्रोश्चलब्धशरणामुनयोवयंच ९ जरासंधवधःकृष्णभूर्य
र्थायोपकल्पते प्रायःपाकविपाकेनतवचाभिमतःक्रतुः १० श्रीशुकउ० इत्युद्धववचोराजन्सर्वतोभद्र
मच्युतम् देवर्षिर्यदुवृद्धाश्चकृष्णश्चप्रत्यपूजयन् ११ अथादिशत्प्रयाणायभगवान्देवकीसुतः भृत्यान्दारुक
जैत्रादीननुज्ञाप्यगुरून्विभुः १२ निर्गमय्यावरोधान्स्वान्ससुतान्सपरिच्छदान् संकर्षणमनुज्ञाप्ययदुराजंचश
त्रुहन् सूतोपनीतंस्वरथमारुहद्गरुडध्वजम् १३ ततोरथद्विपभटसादिनायकैःकरालयापरिवृतआत्मसेनया
मृदंगभेर्यानकशंखगोमुखैःप्रघोषघोषितककुभोनिराक्रमत् १४ स्वमोक्षंचगायंति अवतारांतरगतं कुंजरपतेर्नक्रात् ज

नकात्मजायाश्चरावणात् पित्रोश्चकंसगृहात् मोक्षम् अतएवंभूतानांतासांकृपयात्वयातथैवकर्तव्यमितिभावः ९ किंच जरासंधवधइति भू
र्यर्थायेति ततःशिशुपालवधादयोऽपिसुखसाध्याभविष्यंतीतिभावः एतच्चसर्वंभविष्यत्येवेतिसंभावयन्नाह प्रायइति पच्यतइतिपाकः
कर्मतस्यविपाकः फलंतेनराज्ञांपुण्यविपाकेनजरासंधादीनांपापविपाकेनेति पाठांतरेतस्यजरासंधस्यपापविपाकेनेति तेनायंक्रतुस्तवा-
भिप्रेतः तत्रगतेत्वयिसर्वंभविष्यतीत्यर्थः १० अच्युतमुपपत्त्याढ्यम् यदुवृद्धाइति वदन्ननिरुद्धादयस्तथानापूजयन्निति सूचितम् ११ अनुज्ञा
प्यअनुज्ञांप्रार्थ्यगुरूत्वसुदेवादीन् १२ अवरोधान् स्वान्दारान् निर्गमय्यप्रयाणंकारयित्वा १३ भटाःपदातयः सादिनः अश्वारोहाः रथादिनायकैः
करालयातीव्रयाआत्मसेनयापरिवृतोनिराक्रमत् निरगात् कुतःसकाशात् मृदंगादिभिर्वाद्यैः प्रघोषेणघोषितायाः ककुभः १४

नृवाजीति नृवाजिभिः नरयानैः अश्वैश्च कांचनशिबिकाभिश्च अच्युतं पतिमनुययुः स्रक्व्रताः पतिव्रताः वराण्यंबरादीनि यासां ताः १५ नरोष्ट्रादिभिर्यानैः अश्वतरी गर्दभ्यामश्वाज्जाता अनः शकटम् करेणुर्गजी परिजनयोषितो वारयोषितश्च कटकुटयः उशीरादितृणनिर्मितगृहाः कंबलांबरादयश्चोपस्कराः कुड्यादिरूपा यासां ताः अधियुज्य बलीवर्दादिषु तानुपस्करान् इदं सन्नह्य १६ रवैरंशुभिश्च तद्बलं दिवा बभौ कथंभूतं तुमुल

नृवाजिकांचनशिबिकाभिरच्युतं सहात्मजाः पतिमनुस्रग्व्रता ययुः वरांबराभरणविलेपनस्रजः सुसंवृता नृभिरसिचर्मपाणिभिः १५ नरोष्ट्रगोमहिषखराश्वतर्यनः करेणुभिः परिजनवारयोषितः स्वलंकृताः कटकुटिकंबलांबराद्युपस्करा ययुरधियुज्य सर्वतः १६ बलं बृहद्ध्वजपटछत्रचामरैर्वरायुधाभरणकिरीटवर्मभिः दिवांऽशुभिस्तुमुलरवं बभौ रवेर्यथाऽर्णवः क्षुभिततिमिंगिलोर्मिभिः १७ अथो मुनिर्यदुपतिना सभाजितः प्रणम्य तं हृदि विदधद्विहायसा निशम्य तद्व्यवसितमाहृतार्हणो मुकुंदसंदर्शननिर्वृतेंद्रियः १८ राजदूतमुवाचेदं भगवान्प्रीणयन्गिरा माभैष्ट दूत भद्रं वो घातयिष्यामि मागधम् १९ इत्युक्तः प्रस्थितो दूतो यथावदवदन्नृपान् तेऽपि संदर्शनं शौरेः प्रत्यैक्षन्यन्मुमुक्षवः २० आनर्तसौवीरमरूंस्तीर्त्वा विनशनं हरिः गिरीन्नदीरतीयाय पुरग्रामव्रजाकरान् २१ ततो दृषद्वतीं तीर्त्वा मुकुंदोऽथ सरस्वतीम् पंचालानथ मत्स्यांश्च शक्रप्रस्थमथागमत् २२ तमुपागतमाकर्ण्य प्रीतो दुर्दर्शनं नृणाम् अजातशत्रुर्निरगात्सोपाध्यायः सुहृद्वृतः २३ गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा अभ्ययात्स हृषीकेशं प्राणाः प्राणमिवादृतः २४ दृष्ट्वा विक्लिन्नहृदयः कृष्णं स्नेहेन पांडवः चिराद्दृष्टं प्रियतमं सस्वजेऽथ पुनः पुनः २५ दोर्भ्यां परिष्वज्य रमामलालयं मुकुंदगात्रं नृपतिर्हताशुभः लेभे परां निर्वृतिमश्रुलोचनो हृष्यत्तनुर्विस्मृतलोकविभ्रमः २६

रवं माकुलस्वनम् क्षुभितैस्तिमिंगिलैः ऊर्मिभिश्च १७ मुनिर्नारदो विहायसा ययाविति शेषः १८ माभैष्टेति बहुत्वं राजाभिप्रायेण १९ प्रत्यैक्षन् प्रत्यैक्षंत यत् यस्मात् मुमुक्षवः २० आनर्तादयो मार्गस्थदेशाः तान् तीर्त्वा अतिक्रम्य विनशनं कुरुक्षेत्रम् अतीयाय अतिक्रम्य ययौ २१ शक्रप्रस्थं इंद्रप्रस्थम् २२ २३ प्राणा इंद्रियाणि प्राणं मुख्यं प्राणमिव २४ सस्वजे परिरेभे २५ रमाया अमलं निर्दोषमालयम् विस्मृतो लोकव्यवहारो येन सः २६

२७ अर्जुनेनसमन्तात् परिष्वक्तएवकेवलम् पादौनमस्कुर्वन्नर्जुनः कृष्णेनभुजाभ्यांधृतइतिभावः यमाभ्यांत्वभिवादितश्चेति २८ २९ ३० ३१
चित्रध्वजादिभिर्विराजमानम् ३२ प्रतिसद्मउद्दीप्तैः दीपैर्बलिभिः पुष्पादिप्रकारैश्चजुष्टंजालेभ्योगवाक्षेभ्योनिर्गतैः धूपैरुचिरम् विलसंत्यः
पताकायस्मिन्नत् मूर्धन्याः मूर्ध्निभवाहेमकलशायेषांतैः रजतमयानिरूप्यमयानिउरूणिस्थूलानिशृंगाणिकलशाधस्तनभूमिकायेषांतैर्भ

तंमातुलेयंपरिरभ्यनिर्वृतोभीमःस्मयन्प्रेमजवाकुलेंद्रियः यमौकिरीटीचसुहृत्तमंमुदाप्रवृद्धबाष्पाःपरिरेभिरेऽ
च्युतम् २७ अर्जुनेनपरिष्वक्तोयमाभ्यामभिवादितः ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्य वृद्धेभ्यश्चयथाऽर्हतः २८ मानितोमा
नयामासकुरुसृंजयकेकयान् सूतमागधगंधर्वान्बंदिनश्चोपमंत्रिणः २९ मृदंगशंखपटहवीणापणवगोमुखैः
ब्राह्मणाश्चारविंदाक्षंतुष्टुवुर्ननृतुर्जगुः ३० एवंसुहृद्भिःपर्यस्तः पुण्यश्लोकशिखामणिः संस्तूयमानोभगवान्
विवेशालंकृतंपुरम् ३१ संसिक्तवर्त्मकरिणांमदगंधतोयैश्चित्रध्वजैःकनकतोरणपूर्णकुंभैः मृष्टात्मभिर्नवदुकूल
विभूषणस्रग्गंधैर्नृभिर्युवतिभिश्चविराजमानम् ३२ उद्दीप्तदीपबलिभिःप्रतिसद्मजालनिर्यातधूपरुचिरंवि
लसत्पताकम् मूर्धन्यहेमकलशैरजतोरुशृंगैर्जुष्टंददर्शभवनैःकुरुराजधाम ३३ प्राप्तंनिशम्यनरलोचनपानपा
त्रमौत्सुक्यविश्लथितकेशदुकूलबंधाः सद्योविसृज्यगृहकर्मपतींश्चतल्पेद्रष्टुंययुर्युवतयःस्मनरेंद्रमार्गे ३४ त-
स्मिन्सुसंकुलइभाश्वरथद्विपद्भिः कृष्णंसभार्यमुपलभ्यगृहाधिरूढाः नार्योविकीर्यकुसुमैर्मनसोपगुह्यसुस्वा
गतंविदधुरुत्स्मयवीक्षितेन ३५ ऊचुःस्त्रियःपथिनिरीक्ष्यमुकुंदपत्नीस्तारायथोडुपसहाःकिमकार्यमूभिः यच्च
क्षुषांपुरुषमौलिरुदारहासलीलाऽवलोककलयोत्सवमातनोति ३६ तत्रतत्रोपसंगम्यपौरामंगलपाणयः चक्रुःस
पर्यांकृष्णायश्रेणीमुख्याहतैनसः ३७ अंतःपुरजनैःप्रीत्यामुकुंदःफुल्ललोचनैः ससंभ्रमैरभ्युपेतःप्राविशद्राजमं
दिरम् ३८ पृथाविलोक्यभ्रात्रेयंकृष्णंत्रिभुवनेश्वरम् प्रीतात्मोत्थायपर्यंकात्सस्नुषापरिषस्वजे ३९

वनैर्जुष्टंकुरुराजस्य
धामपुरंददर्श ३३ नराणांलोचनानितेषांपानस्यसादरवीक्षणस्यपात्रंविषयंकिंपुनर्नारीणामित्यर्थः ३४ सुष्ठुस्वागतंतत्प्रश्नादिकंप्रियमुत्स्मयवी
क्षितेनैवविदधुः ३५ उडुपसहाः चंद्रसहाः चंद्रसहचराइत्यर्थः अमूभिः किंपुण्यमकारि ३६ श्रेण्यः एकशिल्पोपजीविनांसंघास्तेषुमुख्याश्च ३७
अभ्युपेतः अभिगमनेनसत्कृतः ३८ स्नुषाद्रौपदीसहिता ३९

कृत्यंप्रकारविशेषंप्रमोदेनोपहतोऽभिभूतः ४० गुरुस्त्रीणांचकृष्णायाद्रौपद्याभगिन्यासुभद्रया ४१ आनर्चअर्चितवती ४२ अन्याश्चयाःकृष्ण
पत्न्योऽभ्यागताःताअपि ४३ प्रत्यहंनवंनवंयथाभवतितथासःस्वंनिवासयामास ४४ कथंभूतम् यःप्रेम्णानित्यंफाल्गुनेनसंयुतः अतएवतस्य
सहायेनसतायेनखांडवेनवह्निंतर्पयित्वातत्रचमयंमोचयित्वामयंप्रयुज्ययुधिष्ठिरायदिव्यासभाकृतातंजनार्दनम् अनेनराज्ञःकृष्णोपकारा
नुस्मरणम् दिव्यत्वात्सभायायथामनोरथंसर्वावकाशसंपादनंचदर्शितम् ४५ ४६ इतिदशमेटीकायामेकसप्ततितमोऽध्यायः ७१

गोविंदंगृहमानीयदेवदेवेशमादृतः पूजायांनाविदत्कृत्यंप्रमोदोपहतोनृपः ४० पितृष्वसुर्गुरुस्त्रीणांकृष्णश्चक्रे
भिवादनम् स्वयंचकृष्णयाराजन्भगिन्याचाभिवंदितः ४१ श्वश्र्वासंचोदिताकृष्णाकृष्णपत्नीश्चसर्वशः आ
नर्चरुक्मिणींसत्यांभद्रांजांबवतींतथा ४२ कालिंदींमित्रविंदांचशैब्यांनाग्नजितींसतीम् अन्याश्चाभ्यागतायाः
स्तुवासःस्रग्मंडनादिभिः ४३ सुखंनिवासयामासधर्मराजोजनार्दनं ससैन्यंसानुगामात्यंसभार्यंचनवंनवम् ४४
तर्पयित्वाखांडवेनवह्निंफाल्गुनसंयुतः मोचयित्वामयंयेनराज्ञेदिव्यासभाकृता ४५ उवासकतिचिन्मासान्राज्ञः
प्रियचिकीर्षया विहरन्रथमारुह्यफाल्गुनेनभटैर्वृतः ४६ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेएकसप्ततित
मोऽध्यायः ७१ श्रीशुकउवाच एकदातुसभामध्यआस्थितोमुनिभिर्वृतः ब्राह्मणैःक्षत्रियैर्वैश्यैर्भ्रातृभि
श्चयुधिष्ठिरः १ आचार्यैःकुलवृद्धैश्चज्ञातिसंबंधिबांधवैः शृण्वतामेवचैतेषामाभाष्येदमुवाचह २ युधिष्ठि
रउवाच क्रतुराजेनगोविंदराजसूयेनपावनीः यक्ष्येविभूतीर्भवतस्तत्संपादयनःप्रभो ३ त्वत्पादुकेअविर
तंपरियेचरंतिध्यायंत्यभद्रनशनेशुचयोगृणंति विंदंतितेकमलनाभभवापवर्गमाशासतेयदितआशिषईश
नान्ये ४ ततोद्विसप्ततितमेराज्ञाकार्येनिवेदिते दुर्जयंमागधंबुध्वाभीमेनाघातयद्धरिः १ आस्थितः आसनमितिशेषः १ शृण्वतामे
वेति यत्प्रसन्नःकृष्णःकरोति नतदन्यःकश्चिदपिकर्तुंसमर्थइतिनिश्चित्यसर्वानेवताननादृत्यकृष्णमुवाचेत्यर्थः आभाष्यभोभोकृष्णभक्त
वत्सलेत्येवंसंबोध्य २ विभूतीः अंशान् ३ एषचक्रवर्तिनांमनोरथः कथंत्वयाक्रियतइतिचेदतआह त्वत्पादुकेतिपरियेचरंतीतियच्छब्दस्य
वधानमार्षम् येपरिचरंतिदेहेन ध्यायंतिमनसा अभद्रस्यनशनेनाशके गृणंतिवाचातेभवस्यापवर्गमोक्षंविंदंति यदिआशासतेतर्हिआ
शिषोऽपितएवविंदंति नान्येचक्रवर्तिनोऽपि ४ ७ ७ ७ ७ ७ ७

भगवतोभक्तपक्षपातमाविष्कारयन्नाह तद्देवदेवेति तत्तस्मात्पश्यतुसाक्षात् एवंनिश्चितेऽपियेकर्मादिप्रधानाः केचित्कुरुसृंजयाः भगवद्भक्तिंनबहुमन्यंते तेषांमोहनिवृत्तयेयेत्वांभजंतियदिवानभजंतितेषामुभयेषांनिष्ठांस्थितिंप्रदर्शय ५ ननुरागादिरहितेमयिकथमिदंवैषम्यंस्यात्तत्राह नेति स्वःपरइतिभेदमतिस्तवनस्यादेव कुतः ब्रह्मणःनिरुपाधेः किंच सर्वस्यात्मनः अतः समदृशः किंच स्वसुखानुभूतेः अतोरागाद्यभावादितिभावः तथाऽपिसंसेवमानानामेवत्वत्प्रसादोनान्येषाम् तत्राऽपिसेवाऽनुरूपमुदयः फलंनत्वत्रविपर्ययोन्यथाभावः यथाकल्पद्रुमस्यरागादिराहित्येऽपिसेवकेष्वेवफलजनकत्वंनान्येषु ६ सत्यंमद्भक्तानामेवकैवल्यादिनान्येषामित्यनुमोदमानआह सम्यगिति शत्रुकर्शनेतिसंबोधय-

तद्देवदेवभवतश्चरणारविंदसेवाऽनुभावमिहपश्यतुलोकएषः येत्वांभजंतिनभजंत्युतवोभयेषांनिष्ठांप्रदर्शयविभोकुरुसृंजयानाम् ५ नब्रह्मणःस्वपरभेदमतिस्तवस्यात्सर्वात्मनःसमदृशःस्वसुखानुभूतेः संसेवतांसुरतरोरिवतेप्रसादःसेवाऽनुरूपमुदयोनविपर्ययोऽत्र ६ श्रीभगवानुवाच सम्यग्व्यवसितंराजन्भवताशत्रुकर्शन कल्याणीयेनतेकीर्तिर्लोकाननुभविष्यति ७ ऋषीणांपितृदेवानांसुहृदामपिनःप्रभो सर्वेषामपिभूतानामीप्सितःक्रतुराडयम् ८ विजित्यनृपतीन्सर्वान्कृत्वाचजगतींवशे संभृत्यसर्वसंभारानाहरस्वमहाक्रतुम् ९ एतेतेभ्रातरोराजन्लोकपालांशसंभवाः जितोऽस्म्यात्मवताऽतेऽहंदुर्जयोयोकृतात्मभिः १० नकश्चिन्मत्परंलोकेतेजसायशसाश्रिया विभूतिभिर्वाभिभवेद्देवोऽपिकिमुपार्थिवः ११ श्रीशुकउवाच निशम्यभगवद्गीतंप्रीतःफुल्लमुखांबुजः भ्रातॄन्दिग्विजयेयुंक्तविष्णुतेजोपबृंहितान् १२ सहदेवंदक्षिणस्यामादिशत्सहसृंजयैः दिशिप्रतीच्यांनकुलमुदीच्यांसव्यसाचिनम् प्राच्यांवृकोदरंमत्स्यैःकेकयैःसहमद्रकैः १३

न्सर्वधर्मविजयशक्तिंसंचारयति अनुभविष्यति सर्वलोकव्याप्ताभविष्यतीत्यर्थः ७ ८ किमत्रमयाऽन्येनवासंपादनीयंतवतुसुकरएवराजसूयइत्याह विजित्येति जगतींसर्वांपृथ्वीम् संभारान् यज्ञोपस्करान् संभृत्यसंपाद्य आहरस्व अनुतिष्ठेत्यर्थः ९ ननुनृपतिविजयादिकथंशक्यंस्यादतआह एतइति किंच आत्मवताजितेंद्रियेणत्वयाअहंचजितोऽस्मिवशीकृतोऽस्मि कृतात्मभिः अजितेंद्रियैः १० आस्तांतावदेवंभूतस्यतवपरैरभिभवशंका अकिंचनमपिमत्परंकोऽपिनाभिभवितुंप्रभवतीत्याह नकश्चिदिति तेजसाप्रभावेन विभूतिभिः सैन्यादिसामग्रीभिः ११ अयुंक्तनियुक्तवान् विष्णोस्तेजसाउपबृंहितान्संवर्द्धितान् तेजोपबृंहितानइतिसंधिरार्षः १२ नकुलादीनांमत्स्यादिभिःसहायैर्यथासंख्येनसंबंधः सहदेवंसृंजयैःसह भीमंमत्स्यैःनकुलंकेकयैःसव्यसाचिनंमद्रकैरिति १३

कथंभूताय यक्ष्यते यागं करिष्यते १४ आद्यो हरिः श्रीकृष्णः १५ ब्रह्मलिंगधराः ब्राह्मणलिंगधारिणः यतः यत्र बृहद्रथसुतो जरासंधः १६ गृहेषु वर्तमानं समयाचेरन् सम्यक् अयाचंतेत्यर्थः १७ १८ नन्विदं कामयामह इति विशेषो निर्दिश्यताम् अन्यथा यस्य पुत्रादेर्वियोगो दुःसहः स कथं देयः न थाराजमंडनं किरीटाद्यदेयं यत् तत् भिक्षुभ्यः कथं देयं तथातिरम्यं रत्नाभरणादि पुत्रादियोग्यं कथं परस्मै देयमिति चेदत आहुः किं दुर्मर्षमित्यादि अथ दृष्टांतत्वेनार्थांतरमाहुः किमकार्यमिति यथा साधूनामकार्यं नास्ति तथा तितिक्षूणां दुर्मर्षं दुःसहं नास्ति वदान्यानामत्यदाराणामदेयं नास्ति समदर्शिनां परश्च नास्ति अतः किं विशेषनिर्देशेनेत्यर्थः १९ किंच अर्थिनं धीरेण मुद्गलादिवत् प्राणा अपि न वंचनीया इत्याशयेनाहुः यो नित्येनेति

तेविजित्य नृपान्वीरा आजह्रुर्दिग्भ्य ओजसा अजातशत्रवे भूरि द्रविणं नृप यक्ष्यते १४ श्रुत्वाजितं जरासंधं नृपतेर्ध्यायतो हरिः आहोपायं तमेवाद्य उद्धवो यमुवाच ह १५ भीमसेनोऽर्जुनः कृष्णो ब्रह्मलिंगधरास्त्रयः जग्मुर्गिरिव्रजं तात बृहद्रथसुतो यतः १६ ते गत्वातिथ्यवेलायां गृहेषु गृहमेधिनम् ब्रह्मण्यं समयाचेरन् राजन्या ब्रह्मलिंगिनः १७ राजन्विद्ध्यतिथीन्प्राप्तानर्थिनो दूरमागतान् तन्नः प्रयच्छ भद्रं ते यद्वयं कामयामहे १८ किं दुर्मर्षं तितिक्षूणां किमकार्यमसाधुभिः किं न देयं वदान्यानां कः परः समदर्शिनाम् १९ यो नित्येन शरीरेण सतां गेयं यशो ध्रुवम् नाचिनोति स्वयं कल्पः स वाच्यः शोच्य एव सः २० हरिश्चंद्रो रंतिदेव उञ्छवृत्तिः शिबिर्बलिः व्याधः कपोतो बहवो ह्यध्रुवेण ध्रुवं गताः २१ श्रीशुक उवाच स्वरैराकृतिभिस्तांस्तु प्रकोष्ठैर्ज्याहतैरपि राजन्यबंधून्विज्ञाय दृष्टपूर्वानचिंतयत् २२ राजन्यबंधवो ह्येते ब्रह्मलिंगानि बिभ्रति ददामि भिक्षितं तेभ्य आत्मानमपि दुस्त्यजम् २३

नाचिनोति न संपादयति स वाच्यः सनिंद्यः २० विश्वामित्रार्थानृण्याय हरिश्चंद्रो भार्यात्मजादि सर्वं विक्रीय स्वयं चांडालतां प्राप्तोऽप्यनिर्विण्णः सहायोध्यावासिभिर्जनैः स्वर्गं गतः रंतिदेवः सकुटुंबोऽष्टचत्वारिंशदहान्यलब्धोदकोऽपि कथंचिल्लब्धान्नोदकाद्यर्थिभ्यो दत्वा ब्रह्मलोकं गतः उंछवृत्तिर्मुद्गलः षण्मासं सीदत्कुटुंबोऽपि आतिथ्यदानेन ब्रह्मलोकं गतः शिबिः शरणागतकपोतरक्षणाय स्वमांसं श्येनाय दत्वा दिवं गतः बलिः सर्वस्वं ब्राह्मणवेषधारिणे हरये दत्वा तमेवात्मसाच्चकार कपोतश्चातिथये व्याधाय कपोत्या सह आत्ममांसं दत्वा विमानेन दिवं गतः व्याधस्तयोः सत्त्वं वीक्ष्य स्वयमतिनिर्विण्णो महाप्रस्थाने वनाग्निदग्धदेहो निष्कल्मषो दिवमारुरोह एवमन्ये च बहवोऽध्रुवेण शरीरेण ध्रुवं गता इति २१ ज्याहतैः ज्याघातकिणांकितैः भुजैः दृष्टपूर्वान्द्रौपदीस्वयंवरादिषु २२ २३

इंद्रस्यश्रियंजिहीर्षताविप्रव्याजेनविष्णुनाभ्रंशितस्यापिबलेर्नुअहोनेतिपाठेश्रूयतेकिम् अपितुश्रूयतइति २४ तंश्लाघतेविष्णावइति शक्रेण
वार्यमाणोऽपिअतएवविष्णुरितिजानन्नपि २५ पतमानेनपतताक्षत्रबंधुनादेहेनब्राह्मणार्थायविपुलंयशोनेहतानेहमानेनअसंपादयताको
न्वर्थः नकोऽपीत्यर्थः २६ एवंनिश्चित्याह हेविप्राइति २७ २८ राजन्यतामेवप्रपंचयति २९ ३० यतोमद्भियासमुद्रंशरणंगतः ३१ वयसातुल्यः
नातिसत्वो नातिबलश्चनचदेहेनमयासमः अतोर्जुनोयोद्धानभवेत् भीमस्तुभवेत् यतोममतुल्यबलः ३२ मादायद त्वेत्यर्थः ३३ समेरवलेसुद्धांग

बलेर्नुश्रूयतेकीर्तिर्विततादिक्ष्वकल्मषा ऐश्वर्याद्भ्रंशितस्यापिविप्रव्याजेनविष्णुना २४ श्रियंजिहीर्षतेंद्रस्यविष्ण
वेद्विजरूपिणे जानन्नपिमहींप्रादाद्वार्यमाणोपिदैत्यराट् २५ जीवताब्राह्मणार्थायकोन्वर्थःक्षत्रबंधुना देहेन
पतमानेननेहताविपुलंयशः २६ इत्युदारमतिःप्राहकृष्णार्जुनवृकोदरान् हेविप्राव्रियतांकामोददाम्यात्मशिरो
पिवः २७ श्रीभगवानुवाच युद्धंनोदेहिराजेंद्रद्वंद्वशोयदिमन्यसे युद्धार्थिनोवयंप्राप्ताराजन्यानान्नकां
क्षिणः २८ असौवृकोदरःपार्थस्तस्यभ्राताऽर्जुनोह्ययम् अनयोर्मातुलेयंमांकृष्णंजानीहितेरिपुम् २९ एवमावेदि
तोराजाजहासोच्चैःस्ममागधः आहचामर्षितोमंदायुद्धंतर्हिददामिवः ३० नत्वयाभीरुणायोत्स्येयुधिविक्लवचेत
सा मथुरांस्वपुरींत्यक्त्वासमुद्रंशरणंगतः ३१ अयंतुवयसातुल्योनातिसत्वोनमेसमः अर्जुनोनभवेद्योद्धाभीम
स्तुल्यबलोमम ३२ इत्युक्त्वाभीमसेनायप्रादायमहतींगदाम् द्वितीयांस्वयमादायनिर्जगामपुराद्बहिः ३३ ततः
समेरवलेवीरौसंयुक्तावितरेतरौ जघ्नतुर्वज्रकल्पाभ्यांगदाभ्यांरणदुर्मदौ ३४ मंडलानिविचित्राणिसव्यंदक्षिणमे
वच चरतोःशुशुभेयुद्धंनटयोरिवरंगिणोः ३५ ततश्चटचटाशब्दोवज्रनिष्पेषसन्निभः गदयोःक्षिप्तयोराजन्दं
तयोरिवदंतिनोः ३६ तेवैगदेभुजजवेननिपात्यमानेअन्योन्यतोंऽसकटिपादकरोरुजत्रून् चूर्णीबभूवतुरुपेत्यय
थार्कशाखेसंयुध्यतोर्द्विरदयोरिवदीप्तमन्व्योः ३७

णे ३४ मंडलानिगदायुद्धगतिभेदान् सव्यंदक्षिणंचयथाभवतितथारंगिणोः रं
गगतयोः नटयोरिवेतिनिर्भयत्वेनोपमा ३५ चटचटेतिगदयोः परस्पराघातशब्दानुकरणम् वज्रस्यनिष्पेषः पातः तत्सदृशः युध्यतोर्दंतिनोः
र्दंताघातशब्दइवशुशुभे ३६ अंसकट्यादीनुपेत्यदीप्तोमन्युर्ययोः तयोर्द्विरदयोर्गजयोरर्कशाखाभ्यांसमंयुध्यतोस्तेयथाचूर्णीभवतस्तद्वत् ३७

अपिष्टांचूर्णीचक्रतुः ३८ शिक्षाअभ्यासः बलंसत्त्वमोजः प्रभावः समानितानियचोस्तयोः ३९. ४० ४१ जन्मशकलरूपंमृतिःपुनः शकलीभा वः तेविद्वान् जानन् जरानामराक्षसीतत्कृतम् अचिंतयत् कथमसौशकलीभवेदिति ४२ विटपंशाखाम् करेणविटपंगृहीत्वाहरिःभीमस्ययथाऽहंविटपंपाटयामि तथात्वमेनंविपाटयेतिसंज्ञयासंकेतेन अरिवधोपायंदर्शयामासेत्यर्थः ४३ ४४ ४५ एकैकःपादादिर्ययोस्तेशकले ४६ ४७

इत्थंतयोःप्रहतयोर्गदयोर्नृवीरौक्रुद्धौस्वमुष्टिभिरयःस्पर्शैरपिष्टाम् शब्दस्तयोःप्रहरतोरिभयोरिवासीन्निर्घातवज्रपरुषस्तलताडनोत्थः ३८ तयोरेवंप्रहरतोःसमशिक्षाबलौजसोः निर्विशेषमभूद्युद्धमक्षीणजवयोर्नृप ३९ एवंतयोर्महाराजयुध्यतोःसप्तविंशतिः दिनानिनिरगंस्तत्रसुहृद्वन्निशितिष्ठतोः ४० एकदामातुलेयंवैप्राहराजन्वृकोदरः नशक्तोऽहंजरासंधंनिर्जेतुंयुधिमाधव ४१ शत्रोर्जन्ममृतीविद्वान्जीवितंचजराकृतम् पार्थमाप्याययन्स्वेनतेजसाचिंतयद्धरिः ४२ संचिंत्यारिवधोपायंभीमस्यामोघदर्शनः दर्शयामासविटपंपाटयन्निवसंज्ञया ४३ तद्विज्ञायमहासत्वोभीमःप्रहरतांवरः गृहीत्वापादयोःशत्रुंपातयामासभूतले ४४ एकंपादंपदाक्रम्यदोर्भ्यामन्यंप्रगृह्यसः गुदतःपाटयामासशाखामिवमहागजः ४५ एकपादोरुवृषणकटिपृष्ठस्तनांसके एकबाह्वक्षिभ्रूकर्णेशकलेददृशुःप्रजाः ४६ हाहाकारोमहानासीन्निहितेमगधेश्वरे पूजयामासतुर्भीमंपरिरभ्यजयाच्युतौ ४७ सहदेवंतत्तनयंभगवान्भूतभावनः अभ्यषिंचदमेयात्मामगधानांपतिंप्रभुः मोचयामासराजन्यान्संरुद्धामागधेनये ४८ इति श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेजरासंधवधोनामद्विसप्ततितमोऽध्यायः ७२ श्रीशुकउवाच अयुतेद्वेशतान्यष्टौलीलयायुधिनिर्जिताः तेनिर्गतागिरिद्रोण्यांमलिनामलवाससः १ क्षुत्क्षामाःशुष्कवदनाःसंरोधपरिकर्शिताः ददृशुस्तेघनश्यामंपीतकौशेयवाससम् २ श्रीवत्सांकंचतुर्बाहुंपद्मगर्भारुणेक्षणम् चारुप्रसन्नवदनंस्फुरन्मकरकुंडलम् ३

दुर्वृत्तत्वादसौहतः नतुराज्याभिलाषेणेतिदर्शयन्नाह सहदेवमिति ४८ इतिदशमेटी॰ द्विसप्ततितमः ७२ ततस्त्रिसप्ततितमेमोचयित्वानृपान्हरिः राजार्हभोगैःस्वान्देशान्प्रस्थाप्यपुनरागमत् १ अत्यन्नद्धजरासंधवधात्तद्बद्धभूपतीन् विमोक्ष्यकृपयाकृष्णोनिजरूपमदर्शयत् २ येनिर्जिताजरासंधेननिरुद्धाश्चगिरिद्रोण्यांतेततोनिर्गताः संतोघनश्यामंददृशुरित्युत्तरेणान्वयः १ क्षुधाक्षामाः कृशाः संरोधेनपरिकर्शिताः क्लेशिताः २ ३

४ भ्राजन् भ्राजमानोवरमणिः कौस्तुभोयस्यासाग्रीवायस्यतम् निवीतंकंठलंबितंव्यासम् पिबंतइवेत्यादीनांहरेःपादयोः प्रणेमुरित्युत्तरेणान्वयः ५
रंभंतः परिरंभमाणाइव ६ कृष्णदर्शनाल्हादेनध्वस्तःसंरोधनक्लमोयेषांते ७ संरोधात्रक्षितानस्मान्घोरायाः संसृतेरपिपाहिमोचय ८ ननुभवंतो
जरासंधास्तूयाविष्टाइहामुत्रभोगासक्ताश्चकथंसंसृतेर्मोचनीयाइत्याशंक्यसंप्रतिनवयंतथाभूताइत्याहुः नैनमित्यष्टभिः हेनाथवयमेनंनात्तु
स्तूयामः अयत्तुदोषदृष्ट्यानपश्यामः कुतइत्यतआहुः अनुग्रहइति यद्यस्मात् ९ एतदेवव्यतिरेकेणोपपादयंति राज्यैश्वर्येति राज्यैश्वर्याभ्याम
दस्तेनोन्नद्धउच्छृंखलोनित्याअचलासंपदोमन्यते यद्वा अनित्याःसत्यः अचलाः शाश्वतीर्मन्यते १० किंच अवस्त्कसदृस्तकतयापश्यंतीत्या

पद्महस्तंगदाशंखरथांगैरुपलक्षितम् किरीटहारकटककटिसूत्रांगदांचितम् ४ भ्राजद्वरमणिग्रीवंनिवीतंव
नमालया पिबंतइवचक्षुर्भ्यांलिहंतइवजिव्हया ५ जिघ्रंतइवनासाभ्यांरंभंतइवबाहुभिः प्रणेमुर्हतपाप्मानोमू
र्धभिःपादयोर्हरेः ६ कृष्णसंदर्शनाल्हादध्वस्तसंरोधनक्लमाः प्रशशंसुर्हृषीकेशंगीर्भिःप्रांजलयोनृपाः ७
राजानऊचुः नमस्तेदेवदेवेशप्रपन्नार्तिहराव्यय प्रपन्नान्पाहिनःकृष्णनिर्विण्णान्घोरसंसृतेः ८ नैनंनाथा
नुसूयामोमागधंमधुसूदन अनुग्रहोयद्भवतोराज्ञांराज्यच्युतिर्विभो ९ राज्यैश्वर्यमदोन्नद्धोनश्रेयोविंदतेनृपः त्व
न्मायामोहितोनित्यामन्यतेसंपदोऽचलाः १० मृगतृष्णांयथाबालामन्यंतउदकाशयम् एवंवैकारिकींमायामयुक्ता
वस्तुचक्षते ११ वयंपुराश्रीमदनष्टदृष्टयोजिगीषयास्याइतरेतरस्पृधः घ्नंतःप्रजास्वाअतिनिर्घृणाःप्रभोमृत्युंपु
रस्त्वाविगणय्यदुर्मदाः १२ तएवकृष्णाद्यगभीररंहसादुरंतवीर्येणविचालिताःश्रियः कालेनतन्वाभवतोनुकंप
याविनष्टदर्पाश्चरणौस्मरामते १३

हुः मृगतृष्णामिति वैकारिकींसृष्ट्यादिविकारापन्नाम् अयुक्ताअविवेकिनः ११ राज्यस्ययो
गवियोगयोरनर्थार्थावहत्वमस्मास्ववदृष्टमित्याहुः वयमितिद्वाभ्याम् श्रीमदेननष्टादृष्टिर्येषांते अस्याः पृथिव्याः इतरेतरस्पृधः परस्परंस्पर्ध
मानाः पुरः पुरतः त्वांमृत्युमविगणय्यपुरायेदुर्मदावयम् १२ हे कृष्ण तएव वयमद्यविनष्टदर्पास्तेचरणौस्मरामः स्मर्तुमाशास्महे कथंभूताः
भगवतस्तन्वामूर्त्याकालेनश्रियोविचालिताः विभ्रंशिताः अतोराज्यच्युतिर्भवदनुग्रहएवेत्यर्थः १३ श्रीगोपालकृष्णायनमोन-
मः

अतएवअथोअनंतरंमृगतृष्णिारूपंराज्यंशश्वत्पततासुप्रतिक्षणंक्षीयमाणेनतथारुजांरोगाणांप्रभवाजन्मक्षेत्रेणदेहेनउपासितव्यंसेव्यंनस्पृहयाम
हे प्रेत्यपरलोकेचक्रियाफलंस्वर्गादिभोगमुपासितव्यंनस्पृहयामहे कथंभूतम् कर्णयोःरोचनंरुचिजनकमात्रम् तत्रगतस्यस्पर्धाद्यनपगमेनसुखा
भावादित्यर्थः १४ यद्येवंभूतायूयंतर्हिममचरणौस्मरततनोऽनायासेनमुक्तिर्भविष्यतीतिकिंमदपेक्षयेतिचेदतआहुः तन्नइति त्वच्चरणस्मृतिरपि
त्वत्प्रसादफलमेवेत्यर्थः १५ १६ श्लक्ष्णयामंजुलया १७ यथाभवद्भिराशंसितंवादंनिश्चितंवोमयिभक्तिर्जायतेजायतामित्यर्थः १८ हेभूपाः मद्भजन
मेवकर्तव्यमितिभवद्भिर्व्यवसितंसंकल्पितंदिष्ट्याभद्रम् भवद्भिरुक्तंचसत्यमेवेत्याह भवंतइति श्रीश्चऐश्वर्यंचताभ्यांमदस्तेनोन्माहमुद्बंधनंस्वैरा

अथोनराज्यंमृगतृष्णिरूपितंदेहेनशश्वत्पततारुजांप्रभवा उपासितव्यंस्पृहयामहेविभोक्रियाफलंप्रेत्यचकर्णरो
चनम् १४ तन्नःसमादिशोपायंयेनतेचरणाब्जयोः स्मृतिर्यथानविरमेदपिसंसरतामिह १५ कृष्णायवासुदेवायह
रयेपरमात्मने प्रणतक्लेशनाशायगोविंदायनमोनमः १६ श्रीशुकउवाच संस्तूयमानोभगवान्राजभिर्मु
क्तबंधनैः तानाहकरुणस्तातशरण्यःश्लक्ष्णयागिरा १७ श्रीभगवानुवाच अद्यप्रभृतिवोभूपाम-
य्यात्मन्यखिलेश्वरे सुदृढाजायतेभक्तिर्बाढमाशंसितंतथा १८ दिष्ट्याव्यवसितंभूपाभवंतऋतभाषिणः श्रियैश्व
र्यमदोन्माहंपश्यउन्मादकंनृणाम् १९ हैहयोनहुषोवेनोरावणोनरकोपरे श्रीमदाद्भ्रंशिताःस्थानाद्देवदैत्यनरेश्वराः
२० भवंतएतद्विज्ञायदेहाद्युत्पाद्यमंतवत् मांयजंतोध्वरैर्युक्ताःप्रजाधर्मेणरक्षथ २१ संतन्वंतःप्रजातंतून्सुखं
दुःखंभवाभवौ प्राप्तंप्राप्तंचसेवंतोमच्चित्ताविचरिष्यथ २२ उदासीनाश्चदेहादावात्मारामाधृतव्रताः मय्यावेश्यम
नःसम्यङ्मामंतेब्रह्मयास्यथ २३ श्रीशुकउ॰ इत्यादिश्यनृपान्कृष्णोभगवान्भुवनेश्वरः तेषांन्ययुंक्तपुरुषा
न्स्त्रियोमज्जनकर्मणि २४

चारमित्यर्थः पश्येपश्यामि १९ तदेवाह हैहयइति हैहयः कार्तवीर्यश्चक्रवर्तीनरेश्वरः पितुःकामधेनुहरणात्परशु
रामेणसपुत्रोहतः नहुषोदेवेंद्रतांप्राप्तःउन्मत्तः शचीसंगायब्राह्मणान्शिबिकांवाहयन् तैरेवततोभ्रंशितोजगरत्वमवापवेनोप्युन्मत्तोब्राह्मणान्
अधिक्षिपंस्तैरेवहुंकृतैर्हतः रावणोराक्षसेश्वरःसीतामभिलषन्राघवेणहतःनरकोदैत्येश्वरोदितिकुंडलाद्याहरणान्मयैवहतः अपरेऽपिश्रीमदात्
स्थानाद्भ्रंशिताः २० यद्उत्पाद्यंदेहादितदंतवत् एवंविज्ञाययुक्ताअप्रमत्तारक्षथरक्षतेत्यर्थः २१ प्रजातंतून्पुत्रादिसंततीःप्राप्तंप्राप्तंसमत्वेनसेवमानाः
२२ मांब्रह्मयास्यथ २३ स्त्रियश्चतेषांमज्जनंकर्मणिअभ्यंगस्नानादौन्ययुंक्त २४

२५ स्नातान् सम्यगलंकृतान् भोगैश्च युक्तान् वरेणान्नेन भोजयित्वा पुनस्तेषां सपर्यां सहदेवेन कारयामास २६ ग्रहाश्चंद्रादयो यथा २७ प्री
णय्य नंदयित्वा २८ २९ जगदुः ऊचुः ३० ३१ खांडवप्रस्थमिंद्रप्रस्थम् दुर्हृदां दुर्योधनादीनाम् ३२ शांतं मृतम् आप्तमनोरथो बभूव ३३ ३४
इति दशमे टीकायां त्रिसप्ततितमोऽध्यायः ७३ चतुःसप्ततितमे राजसूयक्रियाद्विजैः अग्रपूजाप्रसंगेन चैद्यघातादि वर्ण्यते १ राजसूयसु

सपर्यां कारयामास सहदेवेन भारत नरदेवोचितैर्वस्त्रैर्भूषणैः स्रग्विलेपनैः २५ भोजयित्वा वरान्नेन सुस्नातान् सम
लंकृतान् भोगैश्च विविधैर्युक्तान् तांबूलाद्यैर्नृपोचितैः २६ ते पूजिता मुकुंदेन राजानो मृष्टकुंडलाः विरेजुर्मोचि
ताः क्लेशात् प्रावृडंते यथा ग्रहाः २७ रथान् सदश्वानारोप्य मणिकांचनभूषितान् प्रीणय्य सूनृतैर्वाक्यैः स्वदेशान्प्र
त्ययापयत् २८ त एवं मोचिताः कृच्छ्रात् कृष्णेन सुमहात्मना ययुस्तमेव ध्यायंतः कृतानि च जगत्पतेः २९ जगदुः प्र
कृतिभ्यस्ते महापुरुषचेष्टितम् यथाऽन्वशासद्भगवांस्तथा चक्रुरतंद्रिताः ३० जरासंधं घातयित्वा भीमसेनेन केशवः
पार्थाभ्यां संयुतः प्रायात् सहदेवेन पूजितः ३१ गत्वा ते खांडवप्रस्थं शंखान्दध्मुर्जितारयः हर्षयंतः स्वसुहृदो दुर्हृदां
चासुखावहाः ३२ तच्छ्रुत्वा प्रीतमनस इंद्रप्रस्थनिवासिनः मेनिरे मागधं शांतं राजा चाप्तमनोरथः ३३ अभिवंद्या
थ राजानं भीमार्जुनजनार्दनाः सर्वमाश्रावयांचक्रुरात्मना यदनुष्ठितम् ३४ निशम्य धर्मराजस्तत् केशवेनानुकंपि
तम् आनंदाश्रुकलां मुंचन् प्रेम्णा नोवाच किंचन ३५ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे त्रिसप्ततित
मोऽध्यायः ७३ श्रीशुक उवाच एवं युधिष्ठिरो राजा जरासंधवधं विभोः कृष्णस्य चानुभावं तं श्रुत्वा प्री
तस्तमब्रवीत् १ युधिष्ठिर उवाच ये स्युस्त्रैलोक्यगुरवः सर्वे लोकमहेश्वराः वहंति दुर्लभं लब्ध्वा शिरसैवानु
शासनम् २ स भवानरविंदाक्षो दीनानामीशमानिनाम् धत्तेऽनुशासनं भूमंस्तदत्यंतविडंबनम् ३

खे हत्वा जरासंधं त
दंतरे चैद्यं तदंते कुर्वंतं बीजं कलिमिवावपत् २ कृष्णस्य चानुभावमिति चकारात् तस्य स्वाज्ञाऽनुविधायित्वं चालक्ष्येत्यर्थः १ तदाह ये स्युरिति
ये त्रैलोक्यस्यापि गुरवः स्युः सनकादयः सर्वे च लोकाः लोकपालाश्च ते शिरसैव तवानुशासनं वहंति दुर्लभं लब्ध्वेति भाग्येनैतल्लब्धमिति बहुमाने
नेत्यर्थः २ स भवान् परमेश्वरोऽस्माकमनुशासनं धत्ते तदत्यंतविडंबनम् अननुरूपमनुकरणं स्वतेजोहानिप्रसंगादित्यर्थः ३

अथवात्वपरिपूर्णस्याज्ञापनाज्ञाधारणाभ्यांनतेजसोहानिवृद्धी अतःकृपयासर्वसंगच्छत इत्याह नह्येकस्याद्वितीयस्येति समानासमानरहितस्य ब्रह्मणस्तवोभयंमायापरमात्मनइति सर्वजीवनियंतुस्तवनियम्यत्वंरूपनरांनवास्तवम् अतः परानुग्रहार्थैरेतैः कर्मभिस्तवतेजोनवर्द्धते नचह्रसति रवेरिवोदयास्तमयादिकर्मभिरित्यर्थः तथाचश्रुतिः नकर्मणावर्धतेनोकनीयानिति ४ नन्वेवमप्यहंपरमेश्वरः ममेदंनीचंकर्मायोग्यमितिमनसिकथंन भवेदतआह नवैनइति हेअजित तवभक्तानामेवतावदियंनानार्थभेदमतिर्नास्ति यथापशूनामज्ञानांवैकृताशरीरविषया तत्रनास्तीतिकिंपुनर्वक्तव्य

नह्येकस्याद्वितीयस्यब्रह्मणःपरमात्मनः कर्मभिर्वर्धतेतेजोह्रसतेचयथारवेः ४ नवैतेऽजितभक्तानांममाहमितिमाधव त्वंतवेतिचनानार्धीःपशूनामिववैकृता ५ श्रीशुकउवाच इत्युक्त्वायाज्ञिकेकालेवव्रेयुक्तान्सकृत्लिजः कृष्णानुमोदितःपार्थोब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः ६ द्वैपायनोभरद्वाजःसुमंतुर्गोतमोऽसितः वसिष्ठश्च्यवनःकण्वोमैत्रेयः कवषस्त्रितः ७ विश्वामित्रोवामदेवःसुमतिर्जैमिनिःक्रतुः पैलःपराशरोगर्गोवैशंपायनएवच ८ अथर्वाकश्यपो धौम्योरामोभार्गवआसुरिः वीतिहोत्रोमधुच्छंदावीरसेनोऽकृतव्रणः ९ उपहूतास्तथाचान्येद्रोणभीष्मकृपादयः धृतराष्ट्रःसहसुतोविदुरश्चमहामतिः १० ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्रायज्ञदिदृक्षवः तत्रेयुःसर्वराजानोराज्ञांप्र कृतयोनृप ११ ततस्तेदेवयजनंब्राह्मणाःस्वर्णलांगलैः कृष्ट्वातत्रयथाम्नायंदीक्षयांचक्रिरेनृपम् १२ हैमाःकिलो पकरणावरुणस्ययथापुरा इंद्रादयोलोकपालाविरिंचिभवसंयुताः १३ सगणाःसिद्धगंधर्वाविद्याधरमहोरगाः मुनयोयक्षरक्षांसिखगकिन्नरचारणाः १४ राजानश्चसमाहूताराजपत्न्यश्चसर्वशः राजसूयंसमीयुःस्मराज्ञःपांडु सुतस्यवै १५ मेनिरेकृष्णभक्तस्यसूपपन्नमविस्मिताः अयाजयन्महाराजंयाजकादेववर्चसः राजसूयेनविधि वत्प्राचेतसइवामराः १६

मित्यर्थः ५याज्ञियेयज्ञोचितेवसंतादिकालेयुक्तान् अभियुक्तान्सयुधिष्ठिरः कृत्विजोहोतृप्रमुखान् वव्रे वृतवान् ६ तानाहद्वैपायनइतित्रिभिः ७ ८ अकृतव्रणांतानेतान्विशुपदघ्नादिभेदेनवव्रे ९अन्येचोपहूतायज्ञदिदृक्षवस्तत्रेयुरित्यन्वयः१०११ देवयजनंयज्ञभूमिंकृष्ट्वाकर्षणादिभिःसंशोध्यदीक्षयांचक्रिरेदीक्षासंस्कारयुक्तमकुर्वन् १२उपकरणाउपस्कराः वरुणस्यराजसूयेयथाआसन्नि तिशेषः किंचइंद्रादयोदेवगणाः १३ १४ येचराजादयःसमाहूतास्तत्रसमीयुःस्म १५ तेसर्वेकृष्णभक्तस्यपांडुसुतस्यराज्ञः युधिष्ठिरस्यराजसू यमविस्मिताःसंतःसूपपन्नंसुसंपन्नंमेनिरेइत्यन्वयःयाजकाऋत्विजः१६

सोत्येहनिसोमाभिषवदिने १७ अग्र्यार्हणमग्रपूजातस्यार्हयोग्यम् अनेकांत्यात् योग्यानांबहुत्वेनैकस्यानिश्चयात् १८ १९ सांख्यंज्ञानंयोगउ पासना २० ननुसांख्यंकेवलपरम् योगःसविशेषणपरः कथमुभयोरेकपरत्वंतत्राह एकएवाद्वितीयोऽसौ अतःसांख्यस्यैतत्परत्वंयुक्तम् विशेषण भूतस्यसर्वप्रपंचस्यतन्मयत्वात्सविशेषणविषयस्ययोगस्यापियुक्तमद्वितीयपरत्वमित्याह एतदात्म्यमिति एषःश्रीकृष्णःआत्मायस्यतत् एतदात्मतस्यभावएतदात्म्यम् भवितव्येत्वभावनिर्देशः ऐतदात्म्यमिदंसर्वमितिश्रुतेः अत्रहेतुःआत्मनेति हेसभ्याः आत्माश्रयः अन्यनिरपेक्षः

सोत्येहन्यवनीपालोयाजकान्सदसस्पतीन् अपूजयन्महाभागान्यथावत्सुसमाहितः १७ सदस्याग्र्यार्हणार्हं वैविमृशंतःसभासदः नाध्यगच्छन्ननेकांत्यात्सहदेवस्तदाब्रवीत् १८ अर्हतिह्यच्युतःश्रैष्ठ्यंभगवान्सात्वतांप तिः एषवैदेवताःसर्वादेशकालधनादयः १९ यदात्मकमिदंविश्वंक्रतवश्चयदात्मकाः अग्निराहुतयोमंत्राःसांख्यं योगश्चयत्परः २० एकएवाद्वितीयोऽसौवैतदात्म्यमिदंजगत् आत्मनात्माश्रयःसभ्याःसृजत्यवतिहंत्यजः २१ विविधानीहकर्माणिजनयन्यदवेक्षया ईहतेयदयंसर्वःश्रेयोधर्मादिलक्षणम् २२ तस्मात्कृष्णायमहतेदीय- तांपरमार्हणम् एवंचेत्सर्वभूतानामात्मनश्चार्हणंभवेत् २३ सर्वभूतात्मभूतायकृष्णायानन्यदर्शिने देयंशांता यपूर्णायदत्तस्यानंत्यमिच्छता २४ इत्युक्त्वासहदेवोऽभूत्तूष्णींकृष्णानुभाववित् तच्छ्रुत्वातुष्टुवुःसर्वेसाधुसाध्वि तिसत्तमाः२५ श्रुत्वाद्विजेरितंराजाज्ञात्वाहार्दंसभासदाम् समर्हयद्धृषीकेशंप्रीतःप्रणयविह्वलः २६ तत्पादाव वनिज्यापःशिरसालोकपावनीः सभार्यःसानुजामात्यःसकुटुंबोवहन्मुदा २७ वासोभिःपीतकौशेयैर्भूषणैश्चम हाधनैः अर्हयित्वाश्रुपूर्णाक्षोनाशकत्समवेक्षितुम् २८ इत्थंसभाजितंवीक्ष्यसर्वेप्रांजलयोजनाः नमोजयेतिने मुस्तंनिपेतुःपुष्पवृष्टयः २९

स्वयमजइदंजगत्सृजति अवति हंतिचेति २१ किंच विविधानीतियस्यावेक्षयाअनुग्रहेणविविधानिना नाप्रकाराणिकर्माणितपोयोगादीनिजनयन्कुर्वन् यत्यस्मात् अयंसर्वोऽपिजनः धर्मादिलक्षणंश्रेयईहतेसाधयति कर्माणितत्फलानिचयदधी नानीत्यर्थः २२ २३ ननुआत्मनाक्रियमाणमर्हणमात्मनः कथंस्यात्तत्राह सर्वभूतानामात्मभूताय अनन्यदर्शिनेनिरस्तभेदमतये २४ श्रीकृ ष्णानुभाववित् सहदेवइत्युक्त्वातूष्णीमभूत् २५ द्विजेरितंसाधुसाध्वितिघोषंश्रुत्वाहार्दमभिप्रायम् २६ २७ २८ २९ ७ ६२

३० ३१ हेसदसस्पतयः सर्वेबालस्यभाषितंमामन्यध्वंमाजानीतमागृह्णीतकिंतत् यत् यतः कृष्णोऽर्हणेअग्रपूजायांसंमतः तत् ३२ ३३ अस्यैव वास्तवोऽर्थः पूर्ववदुन्नेयः गोपालइति वेदपृथिव्यादिपालकइत्यर्थः कुत्सितंवेदविपरीतंलपंतीतिकुलपाःपाखंडास्तान् असनेसमाधातयतीतितथा सः अकाकःकंच अकंचकाकेसुखदुःखेतेनविद्येतेयस्यसः अकाकः आप्तकामइत्यर्थः सयथाआप्तकामोदेवयोग्यंकेवलंपुरोडाशमात्रंनार्हति अपितु सर्वस्वमपितथाऽयंश्रीकृष्णोऽपिब्रह्मर्षियोग्यंसपर्यामात्रंकथमर्हति किंत्वात्मसमर्पणमप्यर्हतीत्यर्थः ३४ वर्णाश्रमकुलेभ्योऽपेतोब्रह्मत्वात् अनामगोत्रमितिश्रुतेः अतएवानधिकारित्वात् सर्वैःधर्मैःबहिष्कृतः स्वैरवर्तीपरमेश्वरत्वात् अतएवनिर्गुणःतमआदिरहितः एवंभूतोजीवानांयोग्यं तुच्छंसपर्यामात्रंकथमर्हतीत्यर्थः ३५ अपिच कथंवर्णनीयोमादृशैरेषांयदूनांमहिमायस्मादेषांकुलंययातिनाशप्तमपिकिंसद्भिःबहिष्कृतमपि

इत्थंनिशम्यदमघोषसुतःस्वपीठादुत्थायकृष्णगुणवर्णनजातमन्युः उत्क्षिप्यबाहुमिदमाहसदस्यमर्षीसंश्रावयन्भगवतेपरुषाण्यभीतः ३० ईशोदुरत्ययःकालइतिसत्यवतीश्रुतिः वृद्धानामपियद्बुद्धिर्बालवाक्यैर्विभिद्यते ३१ यूयंपात्रविदांश्रेष्ठामामन्यध्वंबालभाषितम् सदसस्पतयःसर्वेकृष्णोयत्संमतोऽर्हणे ३२ तपोविद्याव्रतधरान्ज्ञानविध्वस्तकल्मषान् परमर्षीन्ब्रह्मनिष्ठान्लोकपालैश्चपूजितान् ३३ सदसस्पतीनतिक्रम्यगोपालःकुलपांसनः यथाकाकःपुरोडाशंसपर्यांकथमर्हति ३४ वर्णाश्रमकुलापेतःसर्वधर्मबहिष्कृतः स्वैरवर्तीगुणैर्हीनःसपर्यांकथमर्हति ३५ ययातिनैषांहिकुलंशप्तंसद्भिर्बहिष्कृतम् वृथापानरतंशश्वत्सपर्यांकथमर्हति ३६ ब्रह्मर्षिसेवितान्देशान्हित्वैतेब्रह्मवर्चसम् समुद्रंदुर्गमाश्रित्यबाधन्तेदस्यवःप्रजाः ३७

तुशिरसाधृतम् किंच अस्मदादिकुलवत्किंवृथापानरतमपित्वतिनियताचारमित्यर्थः अहोयदूनामेवतावदीदृशंमाहात्म्यं यदुकुलवृद्धस्ययया तेः शापेनप्राभूदित्यादि अयंतुसाक्षादीश्वरः अतः सपर्यामात्रंकथमर्हतीत्यर्थः ३६ किंच येराजानोदुष्टानुच्चाटयंति तदर्थंकीकटादिदेशानप्याश्रयंति एतेतुब्रह्मर्षिसेवितानेवदेशानाश्रित्याब्रह्मवर्चसंसमुद्रंदुर्गमपिहित्वाह्रापयित्वेत्यर्थः बाधंते तथायाः दस्यवः प्रजाःताश्चअयमर्थः वेदतदर्थाभियोगोब्रह्मवर्चसंतद्विरुद्धमब्रह्मवर्चसंसमुद्रं मुद्रात्रलिंगंतत्सहितंसमुद्रंवेदविरुद्धंलिंगधारणंपाषंडमित्यर्थः तल्लिंगंत्याजयित्वाबाधंतेदंडयंति कथंभूतंदुर्गंधर्मवत्सतीतरधर्मतयादुर्ज्ञेयमित्यर्थः तथादस्यवः दस्यूनपिप्रजावेषेणवर्तमानान्दंडयंति अतोयदुभ्योऽन्यः कोनामधार्मिकोऽस्तीतिपारुष्यंतुउक्तार्थमेव ३७

शिवपेरुः तस्यारुतंश्रुत्वायथासिंहोनकिंचिद्भूतेतद्वत् ३८ ३९ ४० ४१ ४२ तावदुत्थायेत्यस्यायमभिप्रायः एषमत्पार्षदोमत्तुल्यबलः सर्वानेतान् हन्यात् अतोमयेवशीघ्रंहंतव्यइतितत्क्षणमेवोत्थायशिरोजहारेति ४३ ४४ ४५ नन्वेवंनिंदकस्यकथंवासुदेवप्रवेशः तत्राह जन्मत्रयेति जन्मत्रये अनुगुणितमनुवर्णितंयद्वैरंतेनसंरब्धयाआविष्टयातन्मयतांतत्स्वरूपतांयातः पुनः पार्षदोबभूवेत्यर्थः अत्रहेतुः भावोहीति भावोभावना अनुध्या

एवमादीन्यभद्राणिबभाषेनष्टमंगलः नोवाचकिंचिद्भगवान्यथासिंहःशिवारुतम् ३८ भगवन्निंदनंश्रुत्वादुःसहं तत्सभासदः कर्णौपिधायनिर्जग्मुःशपंतश्चेदिपंरुषा ३९ निंदांभगवतःशृण्वंस्तत्परस्यजनस्यवा ततोनापैतियः सोऽपियात्यधःसुकृताच्च्युतः ४० ततःपांडुसुताःक्रुद्धामत्स्यकैकयसृंजयाः उदायुधाःसमुत्तस्थुःशिशुपालजिघांसवः ४१ ततश्चैद्यस्त्वसंभ्रांतोजगृहेखड्गचर्मणी भर्त्सयन्कृष्णपक्षीयान्राज्ञःसदसिभारत ४२ तावदुत्थायभगवान्स्वान्निवार्यस्वयंरुषा शिरःक्षुरांतचक्रेणजहारापततोरिपोः ४३ शब्दःकोलाहलोऽप्यासीच्छिशुपालेहतेमहान् तस्यानुयायिनोभूपादुद्रुवुर्जीवितैषिणः ४४ चैद्यदेहोत्थितंज्योतिर्वासुदेवमुपाविशत् पश्यतांसर्वभूतानामुल्केवभुविखाच्च्युता ४५ जन्मत्रयानुगुणितवैरसंरब्धयाधिया ध्यायंस्तन्मयतांयातोभावोहिभवकारणम् ४६ ऋत्विजःससदस्येभ्योदक्षिणांविपुलामदात् सर्वान्संपूज्यविधिवच्चक्रेऽवभृथमेकराट् ४७ साधयित्वाक्रतुंराज्ञः कृष्णोयोगेश्वरेश्वरः उवासकतिचिन्मासान्सुहृद्भिरभियाचितः ४८ ततोऽनुज्ञाप्यराजानमनिच्छंतमपीश्वरः ययौसभार्यःसामात्यःस्वपुरंदेवकीसुतः ४९ वर्णितंतदुपाख्यानंमयातेबहुविस्तरम् वैकुंठवासिनोर्जन्मविप्रशापात्पुनःपुनः ५० राजसूयावभृथ्येनस्नातोराजायुधिष्ठिरः ब्रह्मक्षत्रसभामध्येशुशुभेसुरराडिव ५१ राज्ञासभाजिताःसर्वेसुरमानवखेचराः कृष्णंक्रतुंचशंसंतःस्वधामानिययुर्मुदा ५२ दुर्योधनमृतेपापंकलिंकुरुकुलामयम् योनसेहेश्रियंस्फीतांदृष्ट्वापांडुसुतस्यताम् ५३

नंभवस्यध्येयाकारजन्मनःकारणम् पेशस्कारिध्यानेनकीटादौतथादृष्टत्वादित्यर्थः ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ सुरामानवाःखेचराःप्रमथाश्च ५२ पापंधर्मद्विषम् अत्रहेतुः कलिंकलेरंशम् अतएवकुलस्यामयम् व्याधिवन्नाशकम् ५३

वितानंयज्ञंच ५४ इतिदशमेटीकायांचतुःसप्ततितमोऽध्यायः ७४ पंचयुक्सप्ततितमेयज्ञावभृथसंभ्रमः सुयोधनस्यचाक्षांत्यामान-
भंगोदृशिभ्रमात् १ दुर्योधनस्यैकस्यैवदुःखेकारणंप्रष्टुमुक्तमनुवदति अजातशत्रोरिति १ इतिश्रुतंत्वन्मुखादेवेत्यर्थः २ दुर्योधनस्यासहनका
रणत्वेनयागमहोत्सवमेवपुनः सिंहावलोकनेननिरूपयति पितामहस्येत्यादि एकदांऽतःपुरेतस्येत्यतः प्राक्तनेनग्रंथेन प्रेमबंधनाःप्रेमयंत्रिताः ३
पूजायांसंमाननेद्रव्यसाधनेनानावस्तुसंपादने ४ गुरुशुश्रूषणेचंदनालेपनादौ ५ ६ निरूपितानियुक्ताः संतोनानाकर्मसुप्रवर्तंतेस्म ७ ऋत्विज-

यइदंकीर्तयेद्विष्णोःकर्मचैद्यवधादिकम् राजमोक्षंवितानंचसर्वपापैःप्रमुच्यते ५४ इतिश्रीभागवतेमहापुरा
णेदशमस्कंधेशिशुपालवधोनाम चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ७४ राजोवाच अजातशत्रोस्तंदृष्ट्वाराजसूयमहो
दयम् सर्वेमुमुदिरेब्रह्मन् नृदेवायेसमागताः १ दुर्योधनंवर्जयित्वाराजानःसर्षयःसुराः इतिश्रुतंनोभगवंस्तत्रकारण
मुच्यताम् २ ऋषिरुवाच पितामहस्यतेयज्ञेराजसूयेमहात्मनः बांधवाःपरिचर्यायांतस्यासन्प्रेमबंधनाः
३ भीमोमहानसाध्यक्षोधनाध्यक्षःसुयोधनः ४ गुरुशुश्रूषणेजिष्णुः कृष्णःपादावनेजने परिवेषणेद्रुपदजाकर्णो
दानेमहामनाः ५ युयुधानोविकर्णश्चहार्दिक्योविदुरादयः बाह्लीकपुत्राभूर्याद्यायेचसंतर्दनादयः ६ निरूपितामहा
यज्ञेनानाकर्मसुतेतदा प्रवर्तंतेस्मराजेंद्रराज्ञःप्रियचिकीर्षवः ७ ऋत्विक्सदस्यबहुवित्सुसुहृत्तमेषुस्विष्टेषुसूनृ
तसमर्हणदक्षिणाभिः चैद्येचसात्वतपतेश्चरणंप्रविष्टे चक्रुस्ततस्त्ववभृथस्नपनंद्युनद्याम् ८ मृदंगशंखपणवधुं
धुर्यानकगोमुखाः वादित्राणिविचित्राणिनेदुरावभृथोत्सवे ९ नर्तक्योननृतुर्हृष्टागायकायूथशोजगुः वीणावे
णुतलोन्नादस्तेषांसदिवमस्पृशत् १० चित्रध्वजपताकाग्रैरिभेंद्रस्यंदनार्वभिः स्वलंकृतैर्भटैर्भूपानिर्ययूरुक्ममा
लिनः ११ यदुसृंजयकांबोजकुरुकेकयकोसलाः कंपयंतोभुवंसैन्यैर्यजमानपुरःसराः १२ सदस्यर्त्विक्द्विजश्रेष्ठा
ब्रह्मघोषेणभूयसा देवर्षिपितृगंधर्वास्तुष्टुवुःपुष्पवर्षिणः १३

श्चसदस्याश्चसभासदः बहुविदश्चतेषुस्विष्टेषुसम्यक्पूजितेषु
सूनृतंप्रियवाक्समर्हणमलंकारादिदक्षिणाश्चप्रसिद्धास्ताभिः द्युनद्यांगंगायां ८ ९ १० चित्राणिध्वजपताकाग्राणियेषुतैरिभेंद्रैः स्यंदनैः अर्वभि
रश्वैर्भटैश्च एवंचतुरंगैःसैन्यैर्निर्ययुः ११ यजमानोयुधिष्ठिरःपुरःसरोयेषांते १२ सदस्याऋत्विजोऽन्येचद्विजश्रेष्ठाः निर्ययुः १३

किंच गंधादिभिः स्वलंकृताः नरानार्यश्चमिथोविजह्रुः १४ रसानेवाह तैलेति किंच सांद्रकुंकुमादिभिः पुंभिर्लिप्तास्तान् प्रलिंपंत्योवारयोषितश्च
विजह्रुः १५ नृभिर्गुप्तारथादियानैर्नृदेव्योराजपत्न्योनिरगमन् निरगुः एतदुपलब्धुंविमानवरैर्देव्योयथातद्वत् मातुलेयैः सखिभिश्चपरितःसिच्यमा
नाः सव्रीडेनहासेनविकसंतिवदनानियासांताः १६ देवरान् पतिभ्रातॄन् उतसखीन्स्वस्वीनपि दृतीभिः उदकनोदनचर्मयंत्रैः सेचनपात्रैश्च मलधि

स्वलंकृतानरानार्योगंधस्त्रग्भूषणांबरैः विलिंपंत्योऽभिषिंचंत्योविजह्रुर्विविधैरसैः १४ तैलगोरसगंधोदहरिद्रासां
द्रकुंकुमैः पुंभिर्लिप्ताःप्रलिंपंत्योविजह्रुर्वारयोषितः १५ गुप्तानृभिर्निरगमन्नुपलब्धुमेतद्देव्योयथादिविविमानवरैर्
नृदेव्यः तामातुलेयसखिभिःपरिषिच्यमानाःसव्रीडहासविकसद्वदनाविरेजुः १६ तादेवरानुतसखीन्सिषिचुर्दृ
तीभिः क्लिन्नांबराविवृतगात्रकुचोरुमध्याः औत्सुक्यमुक्तकबराच्च्यवमानमाल्याः क्षोभंदधुर्मलधियांरुचिरैर्विहा
रैः १७ ससम्राड्रथमारूढःसदश्वंरुक्ममालिनं व्यरोचतस्वपत्नीभिःक्रियाभिःक्रतुराडिव १८ पत्नीसंयाजावभृथ्यै
श्चरित्वातेतमृत्विजः आचांतंस्नापयांचक्रुर्गंगायांसहकृष्णया १९ देवदुंदुभयोनेदुर्नरदुंदुभिभिःसमम् मुमु-
चुःपुष्पवर्षाणिदेवर्षिपितृमानवाः २० सस्नुस्तत्रततःसर्वेवर्णाश्रमयुतानराः महापातक्यपियतःसद्योमुच्येतकिल्बि
षात् २१ अथराजाहतेक्षौमेपरिधायस्वलंकृतः ऋत्विक्सदस्यविप्रादीनानर्चाभरणांबरैः २२ बंधुज्ञातिनृपान्मित्र
सुहृदोऽन्यांश्चसर्वशः अभीक्ष्णंपूजयामासनारायणपरोनृपः २३ सर्वेजनाःसुररुचोमणिकुंडलस्त्रगुष्णीषकं
चुकदुकूलमहार्घ्यहाराः नार्यश्चकुंडलयुगालकवृंदजुष्टवक्त्रश्रियःकनकमेखलयाविरेजुः २४ अथर्त्विजोमहा
शीलाःसदस्याब्रह्मवादिनः ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्राराजानोयेसमागताः २५ देवर्षिपितृभूतानिलोकपालाःसहानु
गाः पूजितास्तमनुज्ञाप्यस्वधामानिययुर्नृप २६ हरिदासस्यराजर्षेराजसूयमहोदयम् नैवातृप्यन्प्रशंसंतःपिबन्
मर्त्योऽमृतंयथा २७ ततोयुधिष्ठिरोराजासुहृत्संबंधिबांधवान् प्रेम्णानिवारयामासकृष्णंचत्यागकातरः २८

यांकामिनाम् १७ क्रियाभिः अंगक्रियाभिः क्रतुराट्सशरीरोराजसूयइव १८ पत्नीसंयाजोयागविशेषः अवभृथसंबंधिआवभृथ्यंचतैश्चरि
त्वातानुष्ठायेत्यर्थः १९ २० २१ अहतेनूतने आनर्चअर्चितवान् २२ २३ सुराणामिवरुक्कांतिर्येषाम् मणिकुंडलैःसहिताःस्त्रगुष्णीषादयोयेषांते
कुंडलयुगेनालकवृंदेनचजुष्टवक्त्रश्रीर्यासांताः २४ २५ २६ २७ २८

२९ गतज्वरः निश्चिंतआसीत् ३० अच्युतेआत्मायस्यतस्य ३१ नरेंद्रादीनांलक्ष्मीर्लक्ष्म्यः विभूतयः विश्वसृजामयेनउपक्लृप्ताविरचिताः ताभिः स
हकुरुराट् दुर्योधनोऽतप्यत् ३२ महिषीसहस्त्रमितिबहुत्वोपलक्षणम् क्वणद्भिरंघ्रिभिः शोभायस्य मध्येसुचारुसुचारुमध्यमित्यर्थः कुचकुंकुमैः
शोणाहारायस्यतत् श्रीमंतिमुखानियस्यतत् चलैः कुंडलैः कुंतलैश्च आढ्यंसंपन्नमशोभतेतिशेषः ३३ क्वापिकदाचित्सविरेजइतिशेषः स्व-

भगवानपितत्रांगन्यवात्सीत्तत्प्रियंकरः प्रस्थाप्ययदुवीरांश्चसांबादींश्चकुशस्थलीम् २९ इत्थंराजाधर्मसुतोम
नोरथमहार्णवम् सुदुस्तरंसमुत्तीर्यकृष्णेनासीद्गतज्वरः ३० एकदांतःपुरेतस्यवीक्ष्यदुर्योधनःश्रियम् अतप्यद्रा
जसूयस्यमहित्वंचाच्युतात्मनः ३१ यस्मिन्नरेंद्रदितिजेंद्रसुरेंद्रलक्ष्मीर्नानाविभांतिकिलविश्वसृजोपक्लृप्ताः ता
भिःपतीन्द्रुपदराजसुतोपतस्थेयस्यांविषक्तहृदयःकुरुराडतप्यत् ३२ यस्मिंस्तदामधुपतेर्महिषीसहस्रंश्रोणीभरेण
शनकैःक्वणदंघ्रिशोभम् मध्येसुचारुकुचकुंकुमशोणहारंश्रीमन्मुखंप्रचलकुंडलकुंतलाढ्यम् ३३ सभायांमयक्लृ
प्तायांक्वापिधर्मसुतोऽधिराट् वृतोऽनुजैर्बंधुभिश्चकृष्णेनापिस्वचक्षुषा ३४ आसीनःकांचनेसाक्षादासनेमघवा
निव पारमेष्ठ्यश्रियाजुष्टःस्तूयमानश्चवंदिभिः ३५ तत्रदुर्योधनोमानीपरीतोभ्रातृभिर्नृप किरीटमालीन्यविश
दसिहस्तःक्षिपन्रुषा ३६ स्थलेऽभ्यगृण्हाद्वस्त्रांतंजलंमत्वास्थलेपतत् जलेचस्थलवद्भ्रांत्यामयमायाविमोहितः
३७ जहासभीमस्तंदृष्ट्वास्त्रियोनृपतयोऽपरे निवार्यमाणाअप्यंगराज्ञाकृष्णानुमोदिताः ३८ सव्रीडितोऽवाग्वदनो
रुषाज्वलन्निष्क्रम्यतूष्णींप्रययौगजाह्वयम् हाहेतिशब्दःसुमहानभूत्सतामजातशत्रुर्विमनाइवाभवत् बभूवतूष्णीं
भगवान्भुवोभरंसमुज्जिहीर्षुर्भ्रमतिस्मयद्दृशा ३९ एतत्तेऽभिहितंराजन्यत्पृष्टोऽहमिहत्वया सुयोधनस्यदौरात्म्यं
राजसूयेमहाक्रतौ ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेदुर्योधनमानभंगोनामपंचसप्ततितमोऽध्यायः ७५

स्वचक्षुषाहिताहितज्ञापकेन ३४ ३५ मानीसाहंकारः किरीटंचमालाचविद्येतेयस्यसः न्यविशत्विवेश क्षिपन्द्वास्थादीन् अधिक्षिपन् ३६ तत्रस्थ
लेवस्त्रांतमभ्यगृण्हात् आकुंचितवान् कुतः तस्मिन्स्थलेएवभ्रांत्याजलंमत्वाजलेचअपतत् कुतः स्थलवद्भ्रांत्या ३७ ३८ भुवोभरंभारंजिहीर्षुरि
तिअद्यसंपादितेनकलहबीजेनकुरूणांसंहारंकरिष्यामीतिमत्वेति किंच यस्यदृशादृष्टिमात्रेणदुर्योधनोभ्रमतिस्मभ्रांतिंप्रापसमाशयतुनिमि
त्तमात्रम् सःभूभारहरणंबीजंदुर्योधनस्यभ्रमंभीमादिहास्येनचतस्यपराभवंविधायतूष्णीमासीदित्यर्थः ३९ ४० इतिद॰टी॰ पंचसप्त॰ध्यायः ७५

ततः षट्सप्ततितमे वृष्णीशाल्वमहामृधे द्युमद्गदाप्रहारेण रणात्प्रद्युम्ननिर्गमः १ संपाद्य धर्मराजस्य राजसूयमहोदयम् निहत्य सौभराजादीन्
नथोपारमदच्युतः २१ २३ प्रत्यहं सकृत् पांसुमुष्टिमेकां ग्रसन् भक्षयन् ४ संवत्सरांत इति आशुतोषोऽपि भगवान् उमापतिः श्रीकृष्णविद्विषि
शाल्वे वरस्य वैफल्यं मन्यमानो न शीघ्रं प्रादुरभूत् तस्यातिनिर्बंधमालक्ष्य संवत्सरांते च वरेण छंदयामास इच्छां कारितवान् वरं वृणीष्वेत्युक्तवानित्य

श्रीशुकउवाच अथान्यदपि कृष्णस्य शृणु कर्माद्भुतं नृप क्रीडानरशरीरस्य यथा सौभपतिर्हतः १ शिशुपाल
सखः शाल्वो रुक्मिण्युद्वाह आगतः यदुभिर्निर्जितः संख्ये जरासंधादयस्तथा २ शाल्वः प्रतिज्ञामकरोच्छृण्वतां सर्व
भूभुजाम् अयादवीं क्ष्मां करिष्ये पौरुषं मम पश्यत ३ इति मूढः प्रतिज्ञाय देवं पशुपतिं प्रभुम् आराधयामास नृ
प पांसुमुष्टिं सकृत् ग्रसन् ४ संवत्सरांते भगवानाशुतोष उमापतिः वरेण च्छंदयामास शाल्वं शरणमागतम् ५ दे
वासुरमनुष्याणां गंधर्वोरगरक्षसाम् अभेद्यं कामगं वव्रे स यानं वृष्णिभीषणम् ६ तथेति गिरिशादिष्टो मयः परपु
रंजयः पुरं निर्माय शाल्वाय प्रादात्सौभमयस्मयम् ७ स लब्ध्वा कामगं यानं तमोधाम दुरासदम् ययौ द्वारवतीं शा
ल्वो वैरं वृष्णिकृतं स्मरन् ८ निरुध्य सेनया शाल्वो महत्या भरतर्षभ पुरीं बभंजोपवनान्युद्यानानि च सर्वशः ९
सगोपुराणि द्वाराणि प्रासादाट्टालतोलिकाः विहारान्स विमानाग्र्यान्निपेतुः शस्त्रवृष्टयः १० शिलाद्रुमाश्चाशनयः
सर्पा आसारशर्कराः प्रचंडश्चक्रवातोऽभूद्रजसाच्छादिता दिशः ११ इत्यर्द्यमाना सौभेन कृष्णस्य नगरी भृशम् ना
भ्यपद्यत शं राजंस्त्रिपुरेण यथा मही १२ प्रद्युम्नो भगवान्वीक्ष्य बाध्यमाना निजाः प्रजाः माभैष्टेत्यभ्यधाद्वीरो
रथारूढो महायशाः १३ सात्यकिश्चारुदेष्णश्च सांबोऽक्रूरः सहानुजः हार्दिक्यो भानुविंदश्च गदश्च शुकसारणौ
१४ अपरे च महेष्वासा रथयूथपयूथपाः निर्ययुर्दंशिता गुप्ता रथेभाश्वपदातिभिः १५ ततः प्रववृते युद्धं शाल्वानां यदु
भिः सह यथासुराणां विबुधैस्तुमुलं लोमहर्षणम् १६
र्थः ५६ तथेति प्रतिज्ञाय गिरिशेनादिष्टः अयस्मयं लोहमयं पुरं सौभसंज्ञं निर्मा
य रचयित्वा प्रादात् ७ तमसोंऽधकारस्य धाम आश्रयम् अन्यैर्दुरासदं दुष्प्रापम् ८ ९ प्रासादगृहाः अट्टालास्तदुपरिगृहाः तोलिकास्तत्पर्यंतकुड्या
निताः विहारान् क्रीडास्थानानि च स बभंज किं च विमानाग्र्यात्तस्माच्छस्त्रवृष्ट्यादयः पेतुः १० आसारशर्कराः धारासंपातवज्जलोपलाः ११ शं सुखं
नाभ्यपद्यत १२ १३ १४ १५ तुमुलं व्याकुलम् लोमहर्षणं रोद्रम् १६

नैशंनिशिभवंतमः उष्णगुः सूर्यइव १७ किंच विव्याधेति स्वर्णमयानिपुंखानिपृष्ठप्रांतायेषांतैः अयोलोहंतन्मयानिमुखान्यग्राणियेषांतैः ध्वजिनी पालंसेनान्यम् सन्नतानिनिम्नानिपर्वाणिग्रंथयोयेषांतैः १८ सैनिकान्भटान् नेतॄन्सारथीन् १९ स्वपरसेनयोर्वर्तमानाः सर्वेपूजयामासुः संमानितवंतः २० कदाचिद्बहुरूपंकदाचिदेकरूपंक्वचिद्दृश्यते क्वचिन्नदृश्यते एवंदुर्विभाव्यंदुर्वितर्क्यमभूत् २१ किंच क्वचिदिति एवंतत् दुरवस्थितमनवस्थितंचाभूत् २२ २३ अग्निवद्दाहकः अर्कवद्युगपत्सर्वतः संस्पर्शोयेषांतैः आशीविषवदेकदेशस्पर्शमात्रेणमारकत्वात् दुरासदैः दुःसहैः पीड्य

तांश्चसौभपतेर्मायादिव्यास्त्रैरुक्मिणीसुतः क्षणेननाशयामासनैशंतमइवोष्णगुः १७ विव्याधपंचविंशत्यास्वर्णपुंखैरयोमुखैः शाल्वस्यध्वजिनीपालंशरैःसन्नतपर्वभिः १८ शतेनाताडयच्छाल्वमेकैकेनास्यसैनिकान् दशभिर्दशभिर्नेतॄन्वाहनानित्रिभिस्त्रिभिः १९ तदद्भुतंमहत्कर्मप्रद्युम्नस्यमहात्मनः दृष्ट्वातंपूजयामासुः सर्वेस्वपरसैनिकाः २० बहुरूपैकरूपंतदृश्यतेनचदृश्यते मायामयंमयकृतंदुर्विभाव्यंपरैरभूत् २१ क्वचिद्भूमौक्वचिद्व्योम्निगिरिमूर्ध्निजले क्वचित् अलातचक्रवद्भ्राम्यत्सौभंतद्दुरवस्थितम् २२ यत्रयत्रोपलक्ष्येतससौभःसहसैनिकः शाल्वस्ततस्ततोमुंचन्शरान्सात्वतयूथपाः २३ शरैरग्न्यर्कसंस्पर्शैराशीविषदुरासदैः पीड्यमानपुरानीकःशाल्वोमुह्यत्परेरितैः २४ शाल्वानीकपशस्त्रौघैर्वृष्णिवीराभृशार्दिताः नतत्यजूरणंस्वंस्वंलोकद्वयजिगीषवः २५ शाल्वामात्योद्युमान्नामप्रद्युम्नंप्राक्प्रपीडितः आसाद्यगदयामौर्व्याव्याहत्यव्यनदद्बली २६ प्रद्युम्नंगदयाशीर्णवक्षस्थलमरिंदमम् अपोवाहरणात्सूतोधर्मविद्दारुकात्मजः २७ लब्धसंज्ञोमुहूर्तेनकार्ष्णिःसारथिमब्रवीत् अहोअसाध्विदंसूतयद्रणान्मेपसर्पणम् २८ नयदूनांकुलेजातःश्रूयतेरणविच्युतः विनामत्क्लीबचित्तेनसूतेनप्राप्तकिल्बिषात् २९ किंनुवक्ष्येऽभिसंगम्यपितरौरामकेशवौ युद्धात्सम्यगपक्रांतःपृष्टस्तत्रात्मनःक्षमं ३० व्यक्तंमेकथयिष्यंतिहसंत्योभ्रातृजामयः क्लैब्यंकथंकथंवीरतवान्यैःकथ्यतांमृधे ३१

मानंपुरमनीकानिचयस्यसः परैर्यदुभिरीरितैःमुक्तैः २४ भृशार्दिताअपिस्वंस्वं रणंस्वांस्वांयुद्धभूमिम् २५ मौर्व्याकार्ष्णायसमय्याव्याहत्यप्रहृत्य २६ अपोवाह अन्यतोनिनाय २७ २८ मत्मत्तोविनाक्लीबंचित्तंयस्यतेनत्वयासूतेन २९ पितरौरामकृष्णावभिसंगम्यतत्पार्श्वंगत्वाताभ्यांपृष्टःस्वयोग्यंकिंनुवक्ष्यामीति ३० भ्रातृजामयोभ्रातृभार्याः व्यक्तंनिश्चितंमक्लैब्यंकथयिष्यंति तत्कथनमनुकरोति कथंकथमिति ३१

विभोहेसमर्थएतत् अपसर्पणम् धर्ममाह सूतइति ३२ अपोवाहितः अपनीतः उपसृष्टः उपसर्गंपीडांप्राप्तइति कृत्वा यतः परेणशत्रुणागदयाहतः सन् मूर्छितोनिःसंज्ञतांगतोभवानिति ३३ इतिदशमेटीकायांषट्सप्ततितमोऽध्यायः ७६ सप्तसप्ततितमेनानामायाविचक्षणः कृष्णोनागत्यशाल्वरूक्हतःसौभंचचूर्णितम् १ दंशितः सन्नद्धः १ विधमंतंक्षपयंतम् प्रतिहत्यप्रतिरुध्य २ अष्टानांविनियोगमाह चतुर्भिरिति ३ सौभेयाः सौभस्थाः ४ नवानांरात्रीणांसमाहारोनवरात्रंत्रयाणांनवरात्रीणांसमाहारस्त्रिणवरात्रंसप्तविंशतिमहोरात्रानित्यर्थः तुमुलमाकुलम् उल्वणं

सारथिरुवाच धर्मंविजानतायुष्मन्कृतमेतन्मयाविभो सूतःकृच्छ्रगतंरक्षेद्रथिनंसारथिंरथी ३२ एतद्विदित्वातुभवान्मयापोवाहितोरणात् उपसृष्टःपरेणेतिमूर्च्छितोगदयाहतः ३३ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेषट्सप्ततितमोऽध्यायः ७६ श्रीशुकउवाच सउपस्पृश्यसलिलंदंशितोधृतकार्मुकः नयमांद्युमतःपार्श्वंवीरस्येत्याहसारथिम् १ विधमंतंस्वसैन्यानिद्युमंतंरुक्मिणीसुतः प्रतिहत्यप्रत्यविध्यन्नाराचैरष्टभिःस्वयम् २ चतुर्भिश्चतुरोवाहान्सूतमेकेनचाहनत् द्वाभ्यांधनुश्चकेतुंचशरेणान्येनवैशिरः ३ गदसात्यकिसांबाद्याजघ्नुःसौभपतेर्बलम् पेतुःसमुद्रेसौभेयाःसर्वेसंछिन्नकंधराः ४ एवंयदूनांशाल्वानांनिघ्नतामितरेतरम् युद्धंत्रिणवरात्रंतदभूत्तुमुलमुल्वणम् ५ इंद्रप्रस्थंगतःकृष्णआहूतोधर्मसूनुना राजसूयेथनिर्वृत्तेशिशुपालेचसंस्थिते ६ कुरुवृद्धाननुज्ञाप्यमुनींश्चससुतांपृथाम् निमित्तान्यतिघोराणिपश्यन्द्वारवतींययौ ७ आहचाहमिहायातआर्यमिश्राभिसंगतः राजन्याश्चैद्यपक्षीयानूनंहन्युःपुरींमम ८ वीक्ष्यतत्कदनंस्वानांनिरूप्यपुररक्षणम् सौभंचशाल्वराजंचदारुकंप्राहकेशवः ९ रथंप्रापयमेसूतशाल्वस्यांतिकमाशुवै संभ्रमस्तेनकर्तव्योमायावीसौभराडयम् १० इत्युक्तश्चोदयामासरथमास्थायदारुकः विशंतंददृशुःसर्वेस्वेपरेचारुणानुजम् ११ शाल्वश्चकृष्णमालोक्यहतप्रायबलेश्वरः प्राहरत्कृष्णसूतायशक्तिंभीमरवांमृधे १२

घोरम् ५ परमतमुपन्यस्यति इंद्रप्रस्थंगतइत्यादिना ६ ७ आहचेतिस्वगतमेवपथिचिंताविजृंभितभाषणम् आर्यमिश्राभिसंगतोबलभद्रसहितः ८ दुर्निमित्तदर्शनाकुलचित्तएवचिंतयन् द्वारकामागत्यस्वानांकदनंवीक्ष्यसौभंचशाल्वराजंचवीक्ष्यरामंपुररक्षणंप्रतिनिरूप्यनियुज्यदारुकंप्राहेत्यन्वयः ९ तेत्वया १० आस्थायसम्यगधिष्ठाय अरुणानुजंध्वजेवर्त्तमानंगरुडम् ११ हतप्रायस्यबलस्यसैन्यस्येश्वरः १२ ७

१३ तंचशाल्वंशरसंदोहैः शरजालैः रवंसूर्यइवरश्मिभिरितिस्फनीलत्वविपुलत्वादिभिराकाशोपमासौभस्य अचिंत्यवेगबाहुल्यादिभिः शराणांरश्मि
साहश्यम् अयत्नेनैवरश्मिवत् शरजालप्रसारणात् सूर्यतुल्यः श्रीकृष्णइति १४ दोर्बाहुम् १५ १६ सख्युःशिशुपालस्य ईक्षतामस्माकंप्रमत्तः अ
नवहितः व्यापादितः निहतः १७ अपराजितोऽहमितिपरैरजितइतिमानिनंमानवंतम् अपुनरावृत्तिंमृत्युम् तिष्ठेःस्थास्यसि १८ १९ २० २१ २२ ए

तामापतंतींनभसिमहोल्कामिवरंहसा भासयंतींदिशःशौरिः सायकैःशतधाच्छिनत् १३ तंचषोडशभिर्विद्ध्वाबाणैः
सौभंचखेभ्रमत् अविध्यच्छरसंदोहैःरवंसूर्यइवरश्मिभिः शाल्वःशौरेस्तुदोःसव्यंसशार्ङ्गंशार्ङ्गधन्वनः बिभेदन्यप
तच्छूस्ताच्छार्ङ्गमासीत्तदद्भुतम् १५ हाहाकारोमहानासीद्भूतानांतत्रपश्यताम् विनद्यसौभराडुच्चैरिदमाहजनार्द
नम् १६ यत्त्वयामूढनःसख्युर्भ्रातुर्भार्याहृतेक्षताम् प्रमत्तःससभामध्येत्वयाव्यापादितःसखा १७ तंत्वाद्यनिशितैर्बाणैर
पराजितमानिनम् नयाम्यपुनरावृत्तिंयदितिष्ठेर्ममाग्रतः १८ श्रीभगवानुवाच वृथात्वंकत्थसेमंदनपश्यस्य
तिकेंतकम् पौरुषंदर्शयंतिस्मशूरानबहुभाषिणः १९ इत्युक्त्वाभगवान्शाल्वंगदयाभीमवेगया तताडजत्रौसंरब्धः
सचकंपेवमन्नसृक् २० गदायांसन्निवृत्तायांशाल्वस्त्वंतरधीयत ततोमुहूर्तआगत्यपुरुषःशिरसाच्युतम् २१ देव
क्याप्रहितोऽस्मीतिनत्वाप्राहवचोरुदन् कृष्णकृष्णमहाबाहोपितातेपितृवत्सल बद्ध्वापनीतःशाल्वेनसौनिकेनय
थापशुः २२ निशम्यविप्रियंकृष्णोमानुषींप्रकृतिंगतः विमनस्कोघृणीस्नेहाद्बभाषेप्राकृतोयथा २३ कथंराममसंभ्रा
तंजित्वाजेयंसुरासुरैः शाल्वेनाल्पीयसानीतःपितामेबलवान्विधिः २४ इतिब्रुवाणेगोविंदेसौभराट्प्रत्युपस्थितः वा
सुदेवमिवानीयकृष्णंचेदमुवाचसः २५ एषतेजनितातातोयदर्थमिहजीवसि वधिष्येवीक्षतस्तेऽमुमीशश्चेत्पाहिबा
लिश २६ एवंनिर्भर्त्स्यमायावीखड्गेनानकदुंदुभेः उत्कृत्यशिरआदायखस्थंसौभंसमाविशत् २७ ततोमुहूर्तंप्रकृ
तावुपप्लुतःस्वबोधआस्तेस्वजनानुषंगतः महानुभावस्तदबुध्यदासुरींमायांसशाल्वप्रसृतांमयोदिताम् २८ नतत्र
दूतंनपितुःकलेवरंप्रबुद्धआजौसमपश्यदच्युतः स्वाप्नंयथाचांबरचारिणंरिपुंसौभस्थमालोक्यनिहंतुमुद्यतः २९

णीदयावान् २३ २४ २५ जनिताजनयिताईशश्चेत् शक्तश्चेत् २६ २७ स्वबोधः स्वतः सिद्धज्ञानवानपिस्वजनस्नेहतः प्रकृतौमनुष्यस्वभावेउप
प्लुतः निमग्नःआस्तेअतिष्ठत्ततस्तत्सर्वमासुरींमायामबुध्यत्मायेयमितिज्ञातवान् २८ स्वाप्नंस्वप्नप्रपंचंयथा २९

एवंपरमतमुपन्यस्तंनिराकरोति एवमिति केचकेचननान्विताः अनन्विताः पूर्वापरानुसंधानरहिताः नदाह यत्त्ववाचइति तन्नानुस्मरंतीत्यर्थः अयमभिप्रायः नतावद्राजसूयार्थरामेणसहगतः श्रीकृष्णः संकर्षणमनुज्ञाप्येतिपूर्वमुक्तत्वात् ३० असंभावितंचेत्याह क्वशोकमोहाविति भयंवा दुर्निमित्तदर्शनकृतंनूनंहन्युःपुरींममेतियदुक्तंयच्चहस्तात् शार्ङ्गंन्यपतदिति उक्तंतद्द्वयंवाक्क्वेति अज्ञेषुसंभवोयेषांते अखंडितानिविज्ञानज्ञानैश्वर्याणियस्यसः तत्रविज्ञानंस्वरूपविषयं ज्ञानंबाह्यविषयम् ३१ किंच यस्यपादसेवयाऊर्जितापुष्कलायाआत्मविद्यातया अनादि

एवंवदंतिराजर्षेऋषयःकेचनान्विताः यत्स्ववाचोविरुध्येतनूनंतन्नस्मरंत्युत ३० क्वशोकमोहौस्नेहोवाभयंवा येऽज्ञसंभवाः क्वचाखंडितविज्ञानज्ञानैश्वर्यस्त्वखंडितः ३१ यत्पादसेवोर्जितयात्मविद्ययाहिन्वंत्यनाद्यात्मविपर्ययग्रहम् लभंतआत्मानमनंतमैश्वरंकुतोनुमोहःपरमस्यसद्गतेः ३२ तंशस्त्रपूगैःप्रहरंतमोजसाशाल्वंशरैःशौरिरमोघविक्रमः विद्ध्वाऽच्छिनद्वर्मधनुःशिरोमणिंसौभंचशत्रोर्गदयारुरोजह ३३ तत्कृष्णहस्तेरितयाविचूर्णितंपपाततोयेगदयासहस्रधा विसृज्यतद्भूतलमास्थितोगदामुद्यम्यशाल्वोऽच्युतमभ्यगाद्द्रुतम् ३४ आधावतःसगदंतस्यबाहुंभल्लेनछित्वाऽथरथांगमद्भुतम् वधायशाल्वस्यलयार्कसन्निभंबिभ्रद्बभौसार्कइवोदयाचलः ३५ जहारतेनैवशिरःसकुंडलंकिरीटयुक्तंपुरुमायिनोहरिः वज्रेणवृत्रस्ययथापुरंदरोबभूवहाहेतिवचस्तदानृणाम् ३६ तस्मिन्निपतितेपापेसौभेचगदयाहते नेदुर्दुंदुभयोराजन्दिविदेवगणेरिताः सखीनामपचितिंकुर्वन्दंतवक्त्रोरुषाऽभ्ययात् ३७ इतिश्रीभा० दश०सौभवधोनामसप्तसप्ततितमोऽध्यायः ७७ श्रीशुकउवाच शिशुपालस्यशाल्वस्यपौंड्रकस्यापिदुर्मतिः परलोकगतानांचकुर्वन्पारोक्ष्यसौहृदम् १ एकःपदातिःसंक्रुद्धोगदापाणिःप्रकंपयन् पद्भ्यामिमांमहाराजमहासत्वोव्यदृश्यत २

श्वासावात्मविपर्यययग्रहश्च अहंकृशः सुखीदुःखीत्यादिलक्षणः तंहिन्वंतिनाशयंतिसंतः ऐश्वरंपदंचतस्यसतांगतेः कुतोनुमोहइति अतोनैतद्वचनंसत्यमित्यर्थः ३२ किंतर्हिसत्यंतदाह तंशस्त्रपूगैरिति वर्मकवचम् रुरोजबभंज ३३ ३४ लयार्कसन्निभम् प्रलयकालीनसूर्यसदृशम् ३५ ३६ देवगणैरीरिताः वादिताः किंच सखीनामिति ३७ इतिदशमे टी० सप्तसप्त०ऽध्यायः ७७ ततोऽष्टसप्ततितमेदंतवक्त्रविदूरथौ हत्वाहरिःपुरेरेमेरामःसूतंततोऽवधीत् १ सखीनामपचितिंकुर्वन्नित्युक्तं तदेवाह शिशुपालस्येति पारोक्ष्यसौहृदंपरोक्षेकरणीयंसुहृत्कृत्यम् १ २

प्रत्यधात् प्रतिरुरोध ३ मुकुंदंप्राह दुर्मदइत्यादेरधिक्षेपपरतास्फुटैवपरमार्थस्तु दुर्मदः गतमदः प्राह मुकुंदंतृतीयेजन्मनिमुक्तिदानार्थमागतम्
जन्मत्रयेऽन्विष्यमाणोऽद्यब्रह्मशापावसानेभवान् ममस्वामीदृष्टिपथंगतः प्राप्तः एतर्हि दिष्ट्यादिष्ट्याभद्रंभद्रम् अतिहर्षेवीप्सा ४ किंच हेकृष्ण
त्वमस्माकंमातुलेयोबंधुः एवमपिमित्रध्रुक् मित्राणिघातितवान् मांचजिघांससि तस्मादस्माकंत्वत्तोमृत्कः सनकाद्यनुग्रहप्राप्तोनूनंदुर्वारः
अतस्त्वामेतावन्मात्रमहंयाचे किंतदाह अमंदसर्वराहन्तः समर्थक्षात्त्रधर्मेणासेवितुंगदयात्वांहनिष्ये प्रहरिष्यामि तामेकवारंसहस्वेति ननुव
ज्रतुल्यांलकुदांकोवासहेतनैवमित्याह अवज्रकल्पयाउत्पलमालावदतिकोमलयेत्यर्थः ५ नन्वेवंहननेकस्तवपुरुषार्थस्तमाह तर्हीति अज्ञन

तंतथायांतमालोक्यगदामादायसत्वरः अवप्लुत्यरथात्कृष्णः सिंधुंवेलेवप्रत्यधात् ३ गदामुद्यम्यकारूषोमुकुंदंप्रा
हदुर्मदः दिष्ट्यादिष्ट्याभवानद्यममदृष्टिपथंगतः ४ त्वंमातुलेयोनः कृष्णमित्रध्रुङ्मांजिघांससि अतस्त्वांगदया-
मंदहनिष्येवज्रकल्पया ५ तर्ह्यानृण्यमुपैम्यज्ञमित्राणांमित्रवत्सलः बंधुरूपमरिंहत्वाव्याधिंदेहचरंयथा ६ ए
वंरूक्षैस्तुदन्वाक्यैः कृष्णंतोत्रैरिवद्विपम् गदयाताडयन्मूर्ध्निसिंहवद्व्यनदच्चसः ७ गदयाऽभिहतोऽप्याजौनचचाल
यदूद्वहः कृष्णोऽपितमहन्गुर्व्याकौमोदक्यास्तनांतरे ८ गदानिर्भिन्नहृदयउद्वमन्रुधिरंमुखात् प्रसार्यकेशबाह्व
ङ्घ्रीन्धरण्यांन्यपतद्व्यसुः ९ ततः सूक्ष्मतरंज्योतिः कृष्णमाविशदद्भुतम् पश्यतांसर्वभूतानांयथाचैद्यवधेनृप १०
विदूरथस्तुतद्भ्राताभ्रातृशोकपरिप्लुतः आगच्छदसिचर्माभ्यामुच्छ्वसंस्तज्जिघांसया ११ तस्यचापततः कृष्ण
श्चक्रेणक्षुरनेमिना शिरोजहाररराजेंद्रसकिरीटंसकुंडलम् १२ एवंसौभंचशाल्वंचदंतवक्रंसहानुजम् हत्वादुर्विष
हानन्यैरीडितः सुरमानवैः १३ मुनिभिः सिद्धगंधर्वैर्विद्याधरमहोरगैः अप्सरोभिः पितृगणैर्यक्षैः किन्नरचारणैः
१४उपगीयमानविजयः कुसुमैरभिवर्षितः वृतश्चवृष्णिप्रवरैर्विवेशालंकृतांपुरीम् १५ एवंयोगेश्वरः कृष्णोभ-
गवान्जगदीश्वरः ईयतेपशुदृष्टीनांनिर्जितोजयतीतिसः १६ विध्वेकज्ञो यस्मात् हेसर्वज्ञेत्यर्थः परमार्थनः स्वामिनम् एतद्देहसं

बंधेनबंधुरूपमरिंब्रह्मशापेनशत्रुत्वेनप्रतीतंत्वांहत्वामित्राणामानृण्यमुपैमिउपैष्यामि विशेषेणआधीयतेमनसिचिंत्यतइतिव्याधिः देहेअंत
र्याभितयाचरतीतितथातमीश्वरंहत्वाक्षात्त्रधर्मेणाराध्यहंतेर्गत्यर्थस्यज्ञानार्थत्वात् ज्ञात्वेतिवा तेनयथापित्रादीनामानृण्यमुपयंति तद्वदिति
६ रूक्षैरित्यादिप्रतीत्यभिप्रायेणतोत्रैरंकुशादिभिः ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ एवंश्रीकृष्णोमहाबलज्ञानपिलीलयाजयत्येवेतिकृत्वासकदाचित्

जरासंधादिभिर्निर्जितइति पशुदृशीनामीयते नित्यजये हेतवः योगेश्वरः भगवान् जगदीश्वरइति १६ विदूरथांतगामध्यपूतनादिदनोःकुलम् कृष्णा
स्तूपारमन्नाराद्रामोऽहन् सूतबल्वलौ तत्प्रसंगमाह श्रुत्वेति १७ प्रतिस्रोतंप्रतिलोमंसंमुखमित्यर्थः १८ स्कंदर्शनंतीर्थम् चक्रंचक्रतीर्थम् १९
यमुनामनुयानितीर्थानिगंगामनुचयानितानिसर्वाणिगत्वानैमिषमरण्यंजगाम २० अभिप्रेत्यश्रीरामइतिज्ञात्वा २१ महर्षेर्व्यासस्य
२२ सूतंप्रतिलोमजंब्राह्मण्यांक्षत्रियाज्जातम् नकृतंप्रह्वणंअंजलिश्चयेनतम् अध्यासीनंचतान् तेभ्योऽप्युच्चैरासीनमित्यर्थः २३ २४ अजानन्न

श्रुत्वायुद्धोद्यमंरामःकुरूणांसहपांडवैः तीर्थाभिषेकव्याजेनमध्यस्थःप्रययौकिल १७ स्नात्वाप्रभासेसंतर्प्यदेवर्षि
पितृमानवान् सरस्वतींप्रतिस्रोतंययौब्राह्मणसंवृतः १८ पृथूदकंबिंदुसरस्त्रितकूपंसुदर्शनम् विशालंब्रह्मतीर्थं-
चचक्रंप्राचींसरस्वतीम् १९ यमुनामनुयान्येवगंगामनुचभारत जगामनैमिषंयत्रऋषयःसत्रमासते २० तमागतम
भिप्रेत्यमुनयोदीर्घसत्रिणः अभिनंद्ययथान्यायंप्रणम्योत्थायचार्चयन् २१ सोऽर्चितःसपरीवारःकृतासनपरिग्रहः
रोमहर्षणमासीनंमहर्षेःशिष्यमैक्षत २२ अप्रत्युत्थायिनंसूतमकृतप्रह्वणांजलिम् अध्यासीनंचतान्विप्रांश्चुकोपोद्वी
क्ष्यमाधवः २३ कस्मादसाविमान्विप्रानध्यास्तेप्रतिलोमजः धर्मपालांस्तथैवास्मान्वधमर्हतिदुर्मतिः २४ ऋषेर्भगवतो
भूत्वाशिष्योऽधीत्यबहूनिच सेतिहासपुराणानिधर्मशास्त्राणिसर्वशः २५ अदांतस्याविनीतस्यवृथापंडितमानिनः
नगुणायभवंतिस्मनटस्येवाजितात्मनः २६ एतदर्थोहिलोकेऽस्मिन्नवतारोमयाकृतः वध्यामेधर्मध्वजिनस्तेहिपात
किनोऽधिकाः २७ एतावदुक्त्वाभगवान्निवृत्तोऽसद्वधादपि भावित्वात्तंकुशाग्रेणकरस्थेनाहनत्प्रभुः २८ हाहेतिवादिनः
सर्वेमुनयःखिन्नमानसाः ऊचुःसंकर्षणंदेवमधर्मस्तेकृतःप्रभो २९ अस्यब्रह्मासनंदत्तमस्माभिर्यदुनंदन आयुश्चात्मा
क्लमंतावद्यावत्सत्रंसमाप्यते अजानतैवाचरितस्त्वयाब्रह्मवधोयथा ३०

ध्यास्तइतिचेत् नैवमित्याह ऋषेरिति २५ ननुबहु
ज्ञः कथमेवंकुर्यात्तत्राह अदांतस्येतिगुणाययथोचितानुष्ठानाय २६ विप्रानध्यास्तामन्यद्वाकिंचित्करोतुकिंतवेतिचेत्तत्राह एतदर्थमितिधर्मध्व
जिनउत्तमलिंगधारिणः शुभावित्वादितिनहिभवितव्यंकेनापिपरिहर्तुंशक्यतइत्यर्थः अहनत् अहन् २८ नेत्वया २९ अधार्मिकप्रतिलोमवधः को
यमधर्मइतिचेत्तत्राहुः अस्येतिपुराणप्रवचनाय आत्मनःशरीरस्यनास्तिक्लमोयस्मिन्तत् तदायुश्चदत्तमिति ३०

ब्रह्मवधेऽपिकिं ममेश्वरस्येति चेत्सत्यमेवतथाऽपिप्रायश्चित्तंकर्तव्यमित्याशयेनाहुः योगेश्वरस्येतिसार्धेन आम्नायोब्राह्मणोनहंतव्यइत्यादि-
लक्षणः तथाऽप्येनस्याब्रह्महत्यायाः पावनंप्रायश्चित्तम् हेलोकपावन अनन्यचोदितः स्वयमेवभवान् यदिकरिष्यतिनर्हिलोकसंग्रहोभविष्यति
नान्यथेति३१वधस्यनिर्वेशंप्रायश्चित्तंप्रथमेकल्पेमुख्यकल्पेविधीयतामुपदिश्यताम् ३२ किंच वत्तहेमुनयः एतस्यदीर्घमायुःसत्वंबलमिंद्रियंतत
पारवंच अन्यच्चयद्भवद्भिराशासितमपेक्षितंतद्भूतसर्वम् ३३ अस्मादीनांयथासत्यताभवेत् अस्माकंवचःसत्यंयथाभवेत्तथाविधीयतामित्यर्थः
३४ तथासंपादयन्नाह आत्मावाइति अंगादंगात्संभवसिहृदयादधिजायसे आत्मावैपुत्रनामासिसजीवशरदःशतमित्यादिवेदानुशासनंवेद

योगेश्वरस्यभवतोनाम्नाऽयोऽपिनियामकः यद्येतद्ब्रह्महत्यायाःपावनंलोकपावन चरिष्यतिभवान्लोकसंग्रहोऽन
न्यचोदितः ३१ श्रीभगवानुवाच करिष्येवधनिर्वेशंलोकानुग्रहकाम्यया नियमःप्रथमेकल्पेयावान्सतुविधी
यताम् ३२ दीर्घमायुर्वतैतस्यसत्त्वमिंद्रियमेवच आशासितंयत्तद्ब्रूतसाधयेयोगमायया ३३ ऋषयऊचुः अ
स्यस्यतववीर्यस्यमृत्योरस्माकमेवच यथाभवेद्वचःसत्यंतथारामविधीयताम् ३४ श्रीभगवानुवाच आत्मावैपुत्र
उत्पन्नइतिवेदानुशासनम् तस्मादस्यभवेद्वक्ताआयुरिंद्रियसत्ववान् ३५ किंवःकामोमुनिश्रेष्ठाब्रूताहंकरवाण्यथ
अजानतस्त्वपचितिंयथामेचिंत्यतांबुधाः ३६ ऋषयऊचुः इल्वलस्यसुतोघोरोबल्वलोनामदानवः सदूषय
तिनःसत्रमेत्यपर्वणिपर्वणि ३७ तंपापंजहिदाशार्हतन्नःशुश्रूषणंपरम् पूयशोणितविण्मूत्रसुरामांसाभिवर्षिण
म् ३८ ततश्चभारतंवर्षंपरीत्यसुसमाहितः चरित्वाद्वादशमासांस्तीर्थस्नायीविशुध्यसे ३९ इतिश्रीभा०दश०
बलदेवचरित्रेबल्वलवधोनामाष्टसप्ततितमोऽध्यायः७८ श्रीशुकउ० ततःपर्वण्युपावृत्तेप्रचंडःपांसुव
र्षणः भीमोवायुरभूद्राजन्पूयगंधस्तुसर्वशः१ वचनम् तस्मादस्यरोमहर्षणस्यपुत्र उग्रश्रवाः भवतांपुराणप्रवक्ताभवेत् सचा
युरादिमांश्चभवेत् अतःसाक्षादजीवनादस्यस्यमृत्योश्चसत्यतापुत्ररूपेणचायुरादिसिद्धेर्युष्मद्वचनस्यापिसत्यतास्यादितिभावः ३५ प्रथमंता
वदपेक्षितंकथयततदहंकरिष्यामीत्याह किंवःकामइति किंविषयोवःकामोवर्ततेतद्ब्रूतेति अथानंतरंब्रह्मदंडंगृहीत्वा अपचितिंनिष्कृतिमजानतो
मेहेबुधाः यथावच्चिंत्यतामपचितिरिति ३६ प्रथमंतावदपेक्षितंकर्तव्यंकथयंति इल्वलस्येतिद्वाभ्याम् ३७ ३८ प्रायश्चित्तमाहुः ततश्चेति प
रीत्यप्रदक्षिणीकृत्य सुसमाधानादिगुणविशेषादेकाब्दमात्रमुक्तमित्यविरोधः सुसमाहितः कामक्रोधादिरहितः चरित्वाकृच्छ्राणि ३९ इ
तिदश०टी०मष्टसप्त०ध्यायः७८ ऊनाशीतितमेरामोबल्वलंद्विजतुष्टये निहत्यतीर्थस्नानाद्यैःसूतहत्यामपानुदत् १ उपावृत्तेप्राप्ते

२ भिन्नो विदीर्णोऽञ्जनचयः उपमा यस्य तमतिकृष्णमित्यर्थः तप्ततांम्रवत् शिखाश्मश्रूणि च यस्य तम् दंष्ट्राभिरुग्रं भ्रुकुटीयुतं मुखं यस्य तम् ३
४ ५ अरुणो रुधिरेण दैत्यः शैलो धातुभिर्यथेति ६ ७ श्रियो धामानि अम्लानानि पंकजानि यस्यां ताम् ८ किंतत् सरः यत इति आस्रवत् उद्गात्

ततोमेध्यमयंवर्षंबल्वलेनविनिर्मितम् अभवद्यज्ञशालायांसोऽन्वदृश्यतशूलधृक् २ तंविलोक्यबृहत्कायंभिन्नांज
नचयोपमम् तप्ततांम्रशिखाश्मश्रुंदंष्ट्रोग्रभ्रुकुटीमुखम् ३ सस्माारमुसलंरामःपरसैन्यविदारणम् हलंचदैत्यदमनं
तेतूर्णमुपतस्थतुः ४ तमाकृष्यहलाग्रेणबल्वलंगगनेचरम् मुसलेनाहनत्क्रुद्धोमूर्ध्निब्रह्मद्रुहंबलः ५ सोऽपतद्भुवि
निर्भिन्नललाटोऽसृक्समुत्सृजन् मुंचन्नार्तस्वरंशैलोयथावज्रहतोऽरुणः ६ संस्तुत्यमुनयोरामंप्रयुज्यावितथा-
शिषः अभ्यषिंचन्महाभागावृत्रघ्नंविबुधायथा ७ वैजयंतींददुर्मालांश्रीधामाम्लानपंकजाम् रामायवाससीदिव्ये
दिव्यान्याभरणानिच ८ अथतैरभ्यनुज्ञातःकौशिकीमेत्यब्राह्मणैः स्नात्वासरोवरमगाद्यतःसरयुरास्रवत् ९ अ
नुस्रोतेनसरयूंप्रयागमुपगम्यसः स्नात्वासंतर्प्यदेवादीन्जगामपुलहाश्रमम् १० गोमतींगंडकींस्नात्वाविपाशांशो
णआप्लुतः गयांगत्वापितॄनिष्ट्वागंगासागरसंगमे ११ उपस्पृश्यमहेंद्राद्रौरामंदृष्ट्वाभिवाद्यच सप्तगोदावरींवे
णांपंपांभीमरथींततः १२ स्कंदंदृष्ट्वाययौरामःश्रीशैलंगिरिशालयम् द्रविडेषुमहापुण्यंदृष्ट्वाद्रिंवेंकटंप्रभुः १३ का
मकोष्णींपुरींकांचींकावेरींचसरिद्वराम् श्रीरंगाख्यंमहापुण्यंयत्रसन्निहितोहरिः १४ ऋषभाद्रिंहरेःक्षेत्रंदक्षिणांम
थुरांतथा सामुद्रंसेतुमगमन्महापातकनाशनम् १५ तत्रायुतमदाद्धेनूर्ब्राह्मणेभ्योहलायुधः कृतमालांताम्रपर्णीं
मलयंचकुलाचलम् १६ तत्रागस्त्यंसमासीनंनमस्कृत्याभिवाद्यच योजितस्तेनचाशीर्भिरनुज्ञातोगतोऽर्णवम् द
क्षिणंतत्रकन्याख्यांदुर्गांदेवींददर्शसः १७ ततःफाल्गुनमासाद्यपंचाप्सरसमुत्तमं विष्णुःसन्निहितोयत्रस्नात्वाऽस्प
र्शद्गवायुतम् १८ ततोऽभिव्रज्यभगवान्केरलांस्तुत्रिगर्तकान् गोकर्णाख्यंशिवक्षेत्रंसान्निध्यंयत्रधूर्जटेः १९

९ अनुस्रोतेन अनुलोमतः पुलहाश्रमम् हरिक्षेत्रम् १० गोमत्यांगंडक्यांम्विपाशायांचस्नात्वाशोणेच आप्लुतः इष्ट्वासंपूज्य ११ १२ श्रीशैलंश्रीपर्व
तम् १३ कांचींपुरीम् १४ १५ १६ दक्षिणमर्णवम् १७ फाल्गुनमनंतपुरम् पंचाप्सरसंसरः अस्पर्शत् अस्पृशत् १८ केरलादीन्देशान् १९

द्वीपमयनंयस्यास्ताम् २० २१ २२ विनशनंकुरुक्षेत्रम् २३ विविक्षुः वक्तुमिच्छुः किंवदिष्यतीतिभियातूष्णीमासन्निति २४ २५. २६ अन्यः पराजयो वा रणः संग्रामः २७ अर्थवद्वाक्यम् २८ दिष्टंप्राचीनंकर्म समुपागतः संगतः २९ क्रत्वंगंयज्ञमूर्तिं ३० आत्मनि अधिष्ठाने विश्वगंसर्वानुस्यूतम् येनैवविदुः पश्यंतिनद्विसुद्धंविज्ञानंव्यतरत् अदात् ३१ ३२ ३३ ३४ इतिदशमंटीकायामेकोनाशीतितमोऽध्यायः ७९ अथाशीति

आर्यांद्वैपायनींदृष्ट्वाशूर्पारकमगाद्बलः तापींपयोष्णींनिर्विंध्यामुपस्पृश्याथदंडकम् २० प्रविश्यरेवामगमद्य
त्रमाहिष्मतीपुरी मनुतीर्थमुपस्पृश्यप्रभासंपुनरागमत् २१ श्रुत्वाद्विजैःकथ्यमानंकुरुपांडवसंयुगे सर्वराजन्य
निधनंभारंमेनेहृतंप्रभुः २२ सभीमदुर्योधनयोर्गदाभ्यांयुध्यतोर्मृधे वारयिष्यन्विनशनंजगामयदुनंदनः २३ यु
धिष्ठिरस्तुतंदृष्ट्वायमौकृष्णार्जुनावपि अभिवाद्याभवंस्तूष्णींकिंविवक्षुरिहागतः २४ गदापाणीउभौदृष्ट्वासंरब्धौ
विजयैषिणौ मंडलानिविचित्राणिचरंताविदमब्रवीत् २५ युवांतुल्यबलौवीरौहेराजन्हेवृकोदर एकंप्राणाधिकं
मन्येउतैकंशिक्षयाधिकम् २६ तस्मादेकतरस्येहयुवयोःसमवीर्ययोः नलक्ष्यतेजयोऽन्योवाविरमत्वफलोरणः २७
नतद्वाक्यंजगृहतुर्बद्धवैरौनृपार्थवत् अनुस्मरंतावन्योऽन्यंदुरुक्तंदुष्कृतानिच २८ दिष्टंतदनुमन्वानोरामोद्वारव
तींययौ उग्रसेनादिभिःप्रीतैर्ज्ञातिभिःसमुपागतः २९ तंपुनर्नैमिषंप्राप्तमृषयोऽयाजयन्मुदा क्रत्वंगंक्रतुभिःसर्वैर्नि
वृत्ताखिलविग्रहम् ३० तेभ्योविशुद्धंविज्ञानंभगवान्व्यतरद्विभुः येनैवात्मन्यदोविश्वमात्मानंविश्वगंविदुः ३१ स्वप
त्न्याऽवभृथस्नातोज्ञातिबंधुसुहृद्वृतः रेजेस्वज्योत्स्नयेवेंदुःसुवासाःसुष्ठ्वलंकृतः ३२ ईदृग्विधान्यसंख्यानिबल
स्यबलशालिनः अनंतस्याप्रमेयस्यमायामर्त्यस्यसंतिहि ३३ योऽनुस्मरेतरामस्यकर्माण्यद्भुतकर्मणः सायंप्रातर
नंतस्यविष्णोःसदयितोभवेत् ३३ इतिश्रीभा॰द॰एकोनाशीतितमोऽध्यायः ७९ राजोवाच भगवन्यानिचा
न्यानिमुकुंदस्यमहात्मनः वीर्याण्यनंतवीर्यस्यश्रोतुमिच्छामहेप्रभो १ कोनुश्रुत्वासकृद्ब्रह्मन्नुत्तमश्लोकसत्कथाः विर
मेतविशेषज्ञोविषण्णःकामसार्गणैः २ तमेकृष्णःश्रीदामानंगृहागतम् संपूज्यापृच्छदर्थेप्संगुरुवासकथांमुदा १ सःरारिमारकोहरिः पुरा
चकारशंसनाम् अतःपरंविनैवतन्निजोपकारमाचरत् २ रामचरितानिश्रुत्वापुनर्मुकुंदवीर्याणिपृच्छति हेभगवन्श्रोतुमिच्छामेत्यन्वयः १ उत्तमश्लो
कस्यश्रीकृष्णस्यसत्याः मनोहराः विषयवैतृष्ण्यजनिकाःकथाः विशेषज्ञः सारवित् विषण्णःविषादंप्राप्तः २ ७९ ७९

कथाश्रवणंस्तुवन् दृष्टांतनयाऽन्यार्थानाह सावागिति तावेवकरौयौतत्कर्मकरौ तदेवमनः यत्स्थिरजंगमेषुवसंतंस्मरेत् यस्तस्यपुण्याः कथाः शृणो
ति सएवकर्णः उभयलिंगंस्थिरंजंगमंचतस्यैवलिंगमभिंतमत्वाऽआनमेत् तदेवशिरः तदेवतस्यलिंगमूर्तिमित्येव यत्पश्यतितदेवचक्षुः तान्येवांगानि
यानिविष्णोःपादोदकंभजंतीति ४ ५ ६ तथाविधाकुचैलाजीर्णवस्त्रा किंच क्षुत्क्षामायत् किंचित्संपन्नमन्नंतस्मैपरिविष्यस्वयंक्षुधाजीर्णा ७

सावाग्ययातस्यगुणान्गृणीतेकरौचतत्कर्मकरौमनश्च स्मरेद्वसंतंस्थिरजंगमेषुशृणोतितत्पुण्यकथाःसकर्णः ३ शि
रस्तुतस्योभयलिंगमानमेत्तदेवयत्पश्यतितद्धिचक्षुः अंगानिविष्णोरथतज्जनानांपादोदकंयानिभजंतिनित्यम् ४
सूतउवाच विष्णुरातेनसंपृष्टोभगवान्बादरायणिः वासुदेवेभगवतिनिमग्नहृदयोऽब्रवीत् ५ श्रीशुकउ०
कृष्णस्यासीत्सखाकश्चिद्ब्राह्मणोब्रह्मवित्तमः विरक्तइंद्रियार्थेषुप्रशांतात्माजितेंद्रियः ६ यदृच्छयोपपन्नेनवर्तमा
नोगृहाश्रमी तस्यभार्याकुचैलस्यक्षुत्क्षामाचतथाविधा ७ पतिव्रतापतिंप्राहम्लायतावदनेनसा दरिद्रासीदमा
नासावेपमानाऽभिगम्यच ८ ननुब्रह्मन्भगवतःसखासाक्षात्श्रियःपतिः ब्रह्मण्यश्चशरण्यश्चभगवान्सात्व
तर्षभः ९ तमुपैहिमहाभागसाधूनांचपरायणम् दास्यतिद्रविणंभूरिसीदतेतेकुटुंबिने १० आस्तेऽधुनाद्वारवत्यां
भोजवृष्ण्यंधकेश्वरः स्मरतःपादकमलमात्मानमपियच्छति ११ किंत्वर्थकामान्भजतेनात्यभीष्टान्जगद्गुरुः सए
वंभार्ययाविप्रोबहुशःप्रार्थितोमृदु अयंहिपरमोलाभउत्तमश्लोकदर्शनम् १२ इतिसंचिंत्यमनसागमनायमतिंद
धे अप्यस्त्युपायनंकिंचिद्गृहेकल्याणिदीयताम् १३ याचित्वाचतुरोमुष्टीन्विप्रान्पृथुकतंडुलान् चेलखंडेनतान्
बध्वाभर्त्रेप्रादादुपायनम् १४ सतानादायविप्राग्र्यःप्रययौद्वारकांकिल कृष्णसंदर्शनंमह्यंकथंस्यादितिचिंतयन्
१५ त्रीणिगुल्मान्यतीयायतिस्रःकक्षाश्चसद्विजः विप्रोगम्यांधकवृष्णीनांगृहेष्वच्युतधर्मिणाम् १६

पतिव्रतासतीम्लायताशुष्यतावदनेनसीदमानाभर्तुर्भोगसंपादनाशक्त्याव्यसीदंती वेपमानाभयेनकंपमानाअभिगम्यपतिंप्राहेति ८ ९
१० भोजवृष्ण्यंधकेश्वरइति तत्स्वीकारमात्रेणसर्वंतेदास्यतीतिभावः ११ नात्यभीष्टान्परिपाकविरसत्वात् अप्यस्तिकिमस्तीतिप्रश्नः १३ १४
मह्यंमम १५ गुल्मानिरक्षार्थंसैन्यस्थानानिकक्षाःप्रतोलीः अतीयायअतिक्रम्यजगामसद्विजःद्विजैःसहितः ततश्चअगम्यादुर्गमायेंधकावृष्ण
यश्चतेषांगृहेषु १६

तथाहरेर्द्व्यष्टसहस्राणांमहिषीणांचयेगृहास्तेषुमध्येश्रीमत् एकतमंगृहंविवेशतदाचसद्विजोब्रह्मानंदंगतोयथातथावभूवेतिशेषः १७ पर्यग्रहीत् पर्यरंभत १८ अब्बिंदून् आनंदाश्रूणि १९ समर्हणमुपायनमुपहृत्यसमर्प्यपादावनेजनीरपः २० २१ २२ धमनिभिः शिराभिः संततंव्याप्तं २३ अवधूतंमलिनम् २४ विस्मयमाह किमनेनेतिद्वाभ्याम् २५ संभृतः संमानितः २६ सतोःवसतोःगृह्यगृहीत्वा २७ भार्याऊढापरिणीतानवेति गृहस्थलिंगदर्शनात् भोगादर्शनाच्चसंशयादिवप्रश्नः २८ अप्रतिषेधादुद्वाहमनुमतंमत्वाह प्रायइति नातिहृतंचित्तंनूनमकामविहतंकामैर्विहतंनभवतीति

गृहंद्व्यष्टसहस्राणांमहिषीणांहरेर्द्विजः विवेशैकतमंश्रीमत्ब्रह्मानंदंगतोयथा १७ तंविलोक्याच्युतोदूरात्प्रियापर्यंकमास्थितः सहसोत्थायचाभ्येत्यदोर्भ्यांपर्यग्रहीन्मुदा १८ सख्युःप्रियस्यविप्रर्षेरंगसंगातिनिर्वृतः प्रीतोव्यमुंचदब्बिंदून्नेत्राभ्यांपुष्करेक्षणः १९ अथोपवेश्यपर्यंकेस्वयंसख्युःसमर्हणम् उपहृत्यावनिज्यास्यपादौपादावनेजनीः २० अग्रहीच्छिरसाराजन्भगवान्लोकपावनः व्यलिंपद्दिव्यगंधेनचंदनागरुकुंकुमैः २१ धूपैःसुरभिभिर्मित्रंप्रदीपावलिभिर्मुदा अर्चित्वावेद्यतांबूलंगांचस्वागतमब्रवीत् २२ कुचैलंमलिनंक्षामंद्विजंधमनिसंततं देवीपर्यचरच्छैब्याचामरव्यजनेनवै २३ अंतःपुरजनोदृष्ट्वाकृष्णेनामलकीर्तिना विस्मितोऽभूदतिप्रीत्याअवधूतंसभाजितम् २४ किमनेनकृतंपुण्यमवधूतेनभिक्षुणा श्रियाहीनेनलोकेस्मिन्गर्हितेनाधमेनच २५ योऽसौत्रिलोकगुरुणाश्रीनिवासेनसंभृतः पर्यंकस्थांश्रियंहित्वापरिष्वक्तोऽग्रजोयथा २६ कथयांचक्रतुर्गाथाःपूर्वागुरुकुलेसतोः आत्मनोर्ललिताराजन्करौगृह्यपरस्परम् २७ श्रीभगवानुवाच अपिब्रह्मन्गुरुकुलात्भवतालब्धदक्षिणात् समावृत्तेनधर्मज्ञभार्योढासदृशीनवा २८ प्रायोगृहेषुतेचित्तमकामविहतंतथा नैवातिप्रीयसेविद्वन्धनेषुविदितंहिमे २९ केचित्कुर्वंतिकर्माणिकामैरहतचेतसः त्यजंतःप्रकृतीर्दैवीर्यथाहंलोकसंग्रहम् ३० कच्चिद्गुरुकुलेवासंब्रह्मन्स्मरसिनौयतः द्विजोविज्ञायविज्ञेयंतमसःपारमश्नुते ३१

मेविदितं तथाहि धनेषुवस्त्रादिषुनैवातिप्रीयसे हेविद्वन्निति विदुषस्त्वेतद्युक्तमितिभावः २९ कामहतत्वाभावेकिंगृहधर्मक्लेशेनेत्याशंक्याह केचिदिति दैवीःईश्वरमायारचिताः प्रकृतीर्विषयवासनास्त्यजंतः कामैरनाकृष्टचेतसामपिकरणेदृष्टांतः यथाहमिति लोकसंग्रहंलोकस्यसंग्रहोग्रहणंयथाभवति तथाऽहमीश्वरोऽपिकर्माणियथाकरोमितद्वत् ३० नौआवयोः यतोगुरोः विज्ञेयंपरमात्मतत्वम् तमसः संसारस्य ३१

तत्रात्मज्ञानप्रदस्यगुरोरत्यंतंपूज्यत्वंवक्तुंपुरुषस्यत्रीन्गुरूनाहसवाइति इहसंसारेयत्रसंभवोजन्ममात्रंसपितातावदाद्यःप्रथमोगुरुःपूज्यःकर्मवि
द्याप्रदंगुरुमाह द्विजातेःसतःपुंसःसत्कर्मणांयत्रसंभवःउपनीयवेदाध्यापकइत्यर्थः सद्वितीयोगुरुः यथाहमीश्वरस्तथाप्रथमादपिपूज्यइत्यर्थः ब्रह्म
विद्याप्रदंगुरुमाह आश्रमिणांसर्वेषामपिज्ञानदोयः सतुसाक्षादहमेवेति ३२ अतोज्ञानप्रदंगुरुरूपंमामाश्रित्ययेसंसारंतरंतितेबुद्धिमंतइत्याह
नन्विति हेब्रह्मन् तेननुवर्णाश्रमवतांमध्ये अर्थकोविदाः इहमनुष्यजन्मनितत्रापिवर्णाश्रमत्वेसतियेमयागुरुणागुरुरूपेणवक्त्रावाचाउपदेशमात्रे
णांजःसुखेनैवभवार्णवंतरंतीति ज्ञानप्रदात्गुरोरधिकःसेव्योनास्तीत्युक्तम् ३३ अतएवतद्भजनादधिकोधर्मश्चनास्तीत्याह नाहमिति इज्याशृ

सर्वेसत्कर्मणांसाक्षाद्द्विजातेरिहसंभवः आद्योंगयत्राश्रमिणांयथाऽहंज्ञानदोगुरुः३२ नन्वर्थकोविदाब्रह्मन्वर्णाश्रमव
तामिह येमयागुरुणावाचातरंत्यंजोभवार्णवम् ३३ नाहमिज्याप्रजातिभ्यांतपसोपशमेनच तुष्येयंसर्वभूतात्मागु
रुशुश्रूषयायथा ३४ अपिनःस्मर्यतेब्रह्मन्वृत्तंनिवसतांगुरौ गुरुदारैश्चोदितानामिंधनानयनेक्वचित् ३५ प्रविष्टा
नांमहारण्यमपर्तौसुमहद्द्विज वातवर्षमभूत्तीव्रंनिष्ठुरास्तनयित्नवः ३६ सूर्यश्चास्तंगतस्तावत्तमसाचावृतादिशः नि
म्नंकूलंजलमयंनप्राज्ञायतकिंचन ३७ वयंभृशंतत्रमहानिलांबुभिर्निहन्यमानामुहुरंबुसंप्लवे दिशोविदंतोथपरस्परं
वनेगृहीतहस्ताःपरिबभ्रिमातुराः ३८ एतद्विदित्वाउदितेरवौसांदीपनिर्गुरुः अन्वेषमाणोनःशिष्यानाचार्योपश्यदातुरा
न् ३९ अहोहेपुत्रकायूयमस्मदर्थेतिदुःखिताः आत्मावैप्राणिनांप्रेष्ठस्तमनादृत्यमत्पराः ४० एतदेवहिसच्छिष्यैःकर्त-
व्यंगुरुनिष्कृतम् यद्वैविशुद्धभावेनसर्वार्थात्मार्पणंगुरौ ४१

हस्थधर्मःप्रजापतिःप्रकृष्टंजन्मउपनयनम् तेनब्रह्मचारिधर्मउपलक्ष्यतेनेना-
भ्याम् तथातपसावनस्थधर्मेणउपशमेनयतिधर्मेणवाअहंपरमेश्वरः तथानतुष्येयंयथासर्वभूतात्मापिगुरुशुश्रूषयेति ३४ किंच अस्माकंगुरुशुश्रू
षणंकिमपिदैवादेवसंपन्नंतत्किंत्वयास्मर्यतइतिपृच्छति अपिनइति गुरौनिवसतामस्माकंयत्किमपिवृत्तंतत् क्वचित्कदाचित् ३५ अपर्तौअपग
तेऋतौ अकालइत्यर्थः वातश्चवर्षंचतयोःसमाहारः स्तनयित्नवोगर्जितानिचाभवन् ३६ निम्नंकूलंनतमुन्नतंचस्थानम् ३७ अंबूनांसंप्लवः व्या
मिश्रणंयस्मिन्नेकोदकेतस्मिन्वनइत्यर्थः परिबभ्रिमभ्रमणइतिधातोरूपम् परिपरितः बभ्रिमइडागमश्छांदसः भारान् धृतवंतइत्यर्थः ३८ ३९ उ
वानकृपयाश्लोकत्रयींयथानयंकृतार्थाइत्याह अहोइति आत्मादेहः ४० गुरोर्निष्कृतंप्रत्युपकारः सर्वेअर्थायस्मात्सआत्मादेहः तस्यार्पणंविनि
योगः ४१

अयातयामानियातोयामोयस्यपक्वस्यान्नस्यतत् गतसारंभवतितद्वदन्यदपिगतसारंगौण्यावृत्त्यायातयाममित्युच्यते अगतसाराणिछंदांसिमन्त्रोर्धीयमानानिभवंत्वित्यर्थः ४२ इत्थंविधानिएवंप्रकाराणिअनेकानिवृत्तानिकिंत्वयास्मर्यतइतिशेषः फलितमुपसंहरतिगुरोरिति ४३ अस्माभिः किमनिर्वृत्तमसंपन्नंयेषामस्माकंभवतासहवासोऽभूत् ४४ भवतस्तुसर्वमेतद्विडंबनमात्रमित्याह यस्येति छंदोमयंवेदाख्यंब्रह्मतथाश्रेयसामावपनंतदुद्भवस्थानंदेहोमूर्तिर्यस्यतस्यतव ४५ इतिदशमेटीकायामशीतितमोऽध्यायः ८० एकाशीतितमेसख्युर्जग्धाःपृथुकतंडुलान् श्रियंनिर्मि

तुष्टोऽहंभोद्विजश्रेष्ठाःसत्याःसंतुमनोरथाः छंदांस्ययातयामानिभवंत्विहपरत्रच ४२ इत्थंविधान्यनेकानिवसतांगुरुवेश्मसु गुरोरनुग्रहेणैवपुमान्पूर्णःप्रशांतये ४३ ब्राह्मणउवाच किमस्माभिरनिर्वृत्तंदेवदेवजगद्गुरो भवता सत्यकामेनयेषांवासोगुरावभूत् ४४ यस्यछंदोमयंब्रह्मदेहआवपनंविभो श्रेयसांतस्यगुरुषुवासोऽत्यंतविडंबनम् ४५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेअशीतितमोऽध्यायः ८० श्रीशुकउवाच सइत्थंद्विजमुख्येन सहसंकथयन्हरिः सर्वभूतमनोऽभिज्ञःस्मयमानउवाचतम् १ ब्रह्मण्योब्राह्मणंकृष्णोभगवान्प्रहसन्प्रियम् प्रेम्णानिरीक्षणेनैवप्रेक्षन्खलुसतांगतिः २ श्रीभगवानुवाच किमुपायनमानीतंब्रह्मन्मेभवतागृहात् अण्वप्युपाहृतंभक्तैःप्रेम्णाभूर्येवमेभवेत् ३ भूर्यप्यभक्तोपहृतंनमेतोषायकल्पते ३ पत्रंपुष्पंफलंतोयंयोमेभक्त्याप्रयच्छति तदहंभक्त्युपहृतमश्नामिप्रयतात्मनः ४ इत्युक्तोऽपिद्विजस्तस्मैव्रीडितःपतयेश्रियः पृथुकप्रसृतिंराजन्नप्रायच्छदवाङ्मुखः ५ सर्वभूतात्मदृक्साक्षात्तस्यागमनकारणम् विज्ञायाचिंतयन्नायंश्रीकामोमाऽभजत्पुरा ६ पत्न्याःपतिव्रतायास्तुसखाप्रियचिकीर्षया प्राप्तोमामस्यदास्यामिसंपदोमर्त्यदुर्लभाः ७ इत्थंविचिंत्यवसनाच्चीरबद्धान्द्विजन्मनः स्वयंजहारकिमिदमितिपृथुकतंडुलान् ८ नन्वेतदुपनीतंमेपरमप्रीणनंसखे तर्पयंत्यंगमांविश्वमेतेपृथुकतंडुलाः ९

नवाभिंद्रदुर्लभांतुतदाश्रमे १ संकथयन् सखगोष्ठीःकुर्वन् सर्वभूतानांमनसोऽभिज्ञः मदर्थंपृथुकानानीयदातुंलज्जितइतिजानन्नित्यर्थः १ प्रहसन् क्ष्वेलींकुर्वन् २ लज्जयाल्पकथयतस्तामपनुदन्नाह अण्वपीति द्वाभ्याम् ३ ४ ५ सर्वभूतानामात्मदृक् अंतःकरणसाक्षी ६ अमर्त्यानांदेवानामपिदुर्लभाः ७ अतिजीर्णत्वाद्वसनस्यतन्मध्येचीरेणबद्धान् ८ अंगहेसखेमांविश्वंविश्वात्मानंमाम् ९ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५ ५

इतिवदन्नेकांमुष्टिंजग्ध्वानत्परेति अयंभावः एतावतापुंसइहमुत्रचमत्कृतासविलासभूतानांसर्वसंपदांसमृद्ध्ये अलम् अतः परंद्वितीयमुष्टदनेनमामामेन दधीनांकुर्विति १० त्वत्तोषकारणंतवतोषस्यकारणंयथाभवेत् तथासर्वसंपत्समृद्ध्ये यांभक्तस्यसमृद्धिंदृष्ट्वात्वंतुष्येरित्यर्थः ११ स्वर्गतंस्वर्गवासिनम् १२ श्वोभूतेउदितेरवौ विश्वंभावयतीतिविश्वभावनः तेनेति पुरतोभाविनमिदंदुर्लभंविभवंसूचयति स्वसुखेनस्वानंदपूर्णेनेतिदानेदीनतांदर्शयति नंदितो विनयोक्तिभिः १३ व्रीडितः स्वचित्तकार्पण्येन लज्जितः महतः श्रीकृष्णस्यदर्शनेननिर्वृतः सुखंप्राप्तः १४ निर्वृतिमेवाह अहोइतिचतुर्भिः यद्यतः लक्ष्मी मुरसिबिभ्रताआश्लिष्टोऽहम् १५ पापीयान्नीचः १६ १७ पूजितश्चंदनलेपनादिभिः १८ एवंसंपूज्यापिधनस्यादानेकारणंकल्पयति स्वर्गापवर्गयोरि

इतिमुष्टिंसकृज्जग्ध्वाद्वितीयांजग्धुमाददे तावच्छ्रीर्जगृहेहस्तंतत्परापरमेष्ठिनः १० एतावताऽलंविश्वात्मन्सर्वसंपत्समृद्ध ये अस्मिँल्लोकेऽथवाऽमुष्मिन्पुंसस्त्वत्तोषकारणम् ११ ब्राह्मणस्तांतुरजनीमुषित्वाऽच्युतमंदिरे भुक्त्वापीत्वासुखंमेने आत्मानंस्वर्गतंयथा १२ श्वोभूतेविश्वभावेनस्वसुखेनाभिवंदितः जगामस्वालयंतातपथ्यनुव्रज्यनंदितः १३ सचाल ब्ध्वाधनंकृष्णान्नतुयाचितवान्स्वयम् स्वगृहान्व्रीडितोगच्छन्महद्दर्शननिर्वृतः १४ अहोब्रह्मण्यदेवस्यदृष्टाब्रह्म- ण्यतामया यद्दरिद्रतमोलक्ष्मीमाश्लिष्टोबिभ्रतोरसि १५ क्वाहंदरिद्रःपापीयान्क्वकृष्णःश्रीनिकेतनः ब्रह्मबंधुरिति स्माहंबाहुभ्यांपरिरंभितः १६ निवासितःप्रियाजुष्टेपर्यंकेभ्रातरोयथा महिष्यावीजितःश्रांतोबालव्यजनहस्तया १७ शु श्रूषयापरमयापादसंवाहनादिभिः पूजितोदेवदेवेनविप्रदेवेनदेववत् १८ स्वर्गापवर्गयोःपुंसांरसायांभुविसंपदाम् स र्वासामपिसिद्धीनांमूलंतच्चरणार्चनम् १९ अधनोऽयंधनंप्राप्यमाद्यन्नुच्चैर्नमांस्मरेत् इतिकारुणिकोनूनंधनंमेऽभूरिना ददात् २० इतितच्चिंतयन्नंतःप्राप्तोनिजगृहांतिकम् सूर्यानलेंदुसंकाशैर्विमानैःसर्वतोवृतम् २१ विचित्रोपवनोद्यानैः कूजद्द्विजकुलाकुलैः प्रोत्फुल्लकुमुदांभोजकल्हारोत्पलवारिभिः २२ जुष्टंस्वलंकृतैःपुंभिःस्त्रीभिश्चहरिणाक्षिभिः कि मिदंकस्यवास्थानंकथंतदिदमित्यभूत् २३

तिद्वाभ्याम् १९ स्वर्गादीनांयद्यपितस्यचरणार्चनमेवकारणंतथाऽपिकारुणिकत्वादभूर्यपि स्वल्पमपिधनंमह्यंनाददात् २० इत्येवंचिंतयन्निजगृहस्यांतिकंतत्प्रांतम् तस्यविशेषणंसूर्यस्येति २१ विचित्रोपवनादिभिर्वृतम् कथंभूतैःकूजद्भिर्द्वि जकुलैःपक्षिसमूहैःआकुलैर्व्याप्तैः तथाप्रोत्फुल्लानिकुमुदादीनियेषुतानिवारीणियेषुतानितथातैः २२ किंच जुष्टमितिहरिणीनामिवाक्षीणियासांता- भिः तदैश्वर्यंदृष्ट्वाविनर्कितवान् तदाह किमिदमिति प्रथमंतेजःपुंजंदृष्ट्वाकिमिदमिति पश्चाद्विमानानिदृष्ट्वाकस्यचेतिस्थानंस्वीयमितिज्ञात्वाकथं तदिदंस्थानमिति एवंरूपमभूदिति २३

अमरप्रभाः तत्तुल्यकांतयः प्रत्यगृण्हन् उपायनादिभिरादृतवंतः २४ उद्भूतोहर्षोयस्याः साअतिसंभ्रमआदरोयस्याः सा आलयात् कमलवनात् रूपधारिणीश्रीरिवस्वर्गस्यतत्रभगवताआनीतत्वात् स्वर्गिणामिवतयोरूपंचवपुश्चइतिभावः २५ बुद्ध्याअयमेववंधइतिनिश्चयेनमनसासंकल्पेन २६ २७ २८ यत्रमंदिरेपयःफेननिभाःशय्याआस्तरणानीत्यादिसंपदः तत्रसर्वसंपदांसमृद्धीर्विलोक्यतर्कयामासेतिचतुर्थेनान्वयः यत्रचदांताः गजदंतमयाः पर्यंकाः २९ यत्रआसनानिचमृदून्युपस्तरणानितूलादिमयानियेषुतानि यत्रमुक्तादामविलंबयंतिद्युमंतिचवितानानि ३० ३१ सब्राह्मणः निर्व्यग्रःसंस्थिरःसन् अहैतुकींआकस्मिकींस्वस्यसमृद्धिंतर्कयामासकुतएषासमृद्धिरागतेति ३२ निश्चिनोति नूनमिति एतन्ममेति एषसाचावहं चतस्यस

एवंमीमांसमानंतंनरानार्योऽमरप्रभाः प्रत्यगृण्हन्महाभागंगीतवाद्येनभूयसा २४ पतिमागतमाकर्ण्यपत्न्युद्धर्षाऽतिसंभ्रमा निश्चक्रामगृहात्तूर्णंरूपिणीश्रीरिवालयात् २५ पतिव्रतापतिंदृष्ट्वाप्रेमोत्कंठाश्रुलोचना मीलिताक्ष्यनमद्बुद्ध्यामनसापरिषस्वजे २६ पत्नींवीक्ष्यविस्फुरंतींदेवींवैमानिकीमिव दासीनांनिष्ककंठीनांमध्येभांतींसविस्मितः २७ प्रीतःस्वयंतयायुक्तःप्रविष्टोनिजमंदिरम् मणिस्तंभशतोपेतंमहेंद्रभवनंयथा २८ पयःफेननिभाःशय्यादांतारुक्मपरिच्छदाः पर्यंकाहेमदंडानिचामरव्यजनानिच २९ आसनानिचहैमानिमृदूपस्तरणानिच मुक्तादामविलंबीनिवितानानिद्युमंतिच ३० स्वच्छस्फटिककुड्येषुमहामारकतेषुच रत्नदीपान्भ्राजमानान्ललनारत्नसंयुताम् ३१ विलोक्यब्राह्मणस्तत्रसमृद्धीःसर्वसंपदाम् तर्कयामासनिर्व्यग्रःस्वसमृद्धिमहैतुकीम् ३२ नूनंबतैतन्ममदुर्भगस्यशश्वद्दरिद्रस्यसमृद्धिहेतुः महाविभूतेरवलोकतोऽन्योनैवोपपद्येतयदूत्तमस्य ३३ नन्वब्रुवाणोदिशतेसमक्षंयाचिष्णवेभूर्यपिभूरिभोजः पर्जन्यवत्तत्स्वयमीक्षमाणोदाशार्हकाणामृषभःसखामे ३४ किंचित्करोत्युर्वपियत्स्वदत्तंसुहृत्कृतंफल्ग्वपिभूरिकारि मयोपनीतांपृथुकैकमुष्टिंप्रत्यग्रहीत्प्रीतियुतोमहात्मा ३५

मृद्धित्वेहेतुः महाविभूतेर्यदूत्तमस्यावलोकतोऽन्योनैवोपपद्येत ३३ ननुसचेदवलोकनमात्रेणमहदैश्वर्यंदत्तवान् तर्हीदंतुभ्यंमयादत्तमितिकिंनावोचत् अत आह नन्विति ननुमेसखासमक्षमब्रुवाणएवयाचिष्णवेयाचकायभूरिबह्वपिदिशतेददाति अत्रहेतुः भूरिभोजः स्वयंतद्देयंपर्जन्यवदीक्षमाणइति अयमर्थःस्वयंतावद्भूरिभोजः बहुभोजःआप्तकामत्वात्लक्ष्मीपतित्वाच्च अतोयथापारावारपरिपूरकोऽपि यदान्यःकदाचिद्बह्वपिवर्षमल्पमेवमन्यमानोलज्जयेवसमक्षमवर्षन् रात्रौनिद्राणेकर्षकेतत्क्षेत्रमाप्लावयति एवंश्रीकृष्णोऽपिस्वभोगापेक्षयातद्देयमिंद्रादिपदमपि अतितुच्छंमन्वानः तस्यचभजनंबहुमन्यमानःसमक्षमब्रुवाणएवददातीति ३४ नदेवाह किंचिदिति उरुबह्वपिस्वदत्तंयत्किंचित्करोति अल्पंमन्यते सुहृत्कृतंफल्गुअतितुच्छमपिभूरिकारीबहुमन्यतइत्यर्थः अतएव मयाउपनीतांप्रीतियुतःस्वयमेवप्रतिगृहीतवान् ३५

श्रीकृष्णस्यभक्तवात्सल्यंदृष्ट्वातद्भक्तिंप्रार्थयते तस्येति सौहृदंप्रेमसख्यंहिताशंसनंच मैत्रीउपकारकत्वंच दास्यंसेवकत्वंतत्सर्वंहरेरेकवच-
नम् तस्यतत्संबंधिनोमेममस्यान्नतुविभूतिः किंच महानुभावेनतेनैवविषज्जतोविशेषेणसंगंप्राप्नुवतस्तद्भक्तेषुप्रकृष्टःसंगःस्यादिति ३६ ननुभक्तेः
फलंसंपदंप्राप्यपुनर्भक्तिंकिमितिप्रार्थयसेअतआह भक्तायेति संपदःकोशादीन्राज्यमैश्वर्यंविभूतीःकलत्रपुत्रादीन्नसमर्धयतिनददाति अपितु
दृढांभक्तिमेवकुरुतेः अदीर्घबोधायअविवेकिनेममतुभक्त्याभावादेवंजानतस्तद्भक्तिरेवस्यादितिभावः ३७ त्यक्ष्यन्शनैःशनैःत्यागमभ्यस्यन्जा
यपासहबुभुजे ३८ श्रीकृष्णस्यैवंब्रह्मण्यतानातिचित्रमित्याह तस्यैति ३९ अन्यैरजितमपिस्वभृत्यैःपराजितंदृष्ट्वातस्यध्यानंतस्यवेगः तेनोद्ग्रथित

तस्यैवमेसौहृदसख्यमैत्रीदास्यंपुनर्जन्मनिजन्मनिस्यात् महानुभावेनगुणालयेनविषज्जतस्तत्पुरुषप्रसंगः ३६ भक्ता
यचित्राभगवान्हिसंपदोराज्यंविभूतीर्नसमर्द्धयत्यजः अदीर्घबोधायविचक्षणःस्वयंपश्यन्निपातंधनिनांमदोद्भवम्
३७ इत्थंव्यवसितोबुद्ध्याभक्तोऽतीवजनार्दने विषयान्जाययात्यक्ष्यन्बुभुजेनातिलंपटः ३८ तस्यवैदेवदेवस्यहरेर्यज्ञप
तेःप्रभो ब्राह्मणाःप्रभवोदैवंनतेभ्योविद्यतेपरम् ३९ एवंसविप्रोभगवत्सुहृत्तदादृष्ट्वास्वभृत्यैरजितंपराजितम् तद्ध्यानवेगो
द्ग्रथितात्मबंधनस्तद्धामलेभेऽचिरतःसतांगतिं ४० एतद्ब्रह्मण्यदेवस्यश्रुत्वाब्रह्मण्यतांनरः लब्धभावोभगवतिकर्मबंधाद्वि
मुच्यते ४१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेएकाशीतितमोऽध्यायः ८१ श्रीशुकउवाच अथैकदाद्वा
रवत्यांवसतोरामकृष्णयोः सूर्योपरागःसुमहानासीत्कल्पक्षयेयथा १ तंज्ञात्वामनुजाराजन्पुरस्तादेवसर्वतः स्यमंत
पंचकंक्षेत्रंययुःश्रेयोविधित्सया २ निःक्षत्रियांमहींकुर्वन्रामःशस्त्रभृतांवरः नृपाणांरुधिरौघेणयत्रचक्रेमहाह्रदा
न् ३ ईजेचभगवान्रामोयत्रास्पृष्टोऽपिकर्मणा लोकंसंग्राहयन्नीशोयथाऽन्योघाऽपनुत्तये ४

मात्मबंधनमहंकारोयस्यसः गति
निःश्रेयसंलिंगंधामविशेषणम् सतांब्रह्मविदांप्राप्यमित्यर्थः ४० एतत् पृथुकोपाख्यानंश्रुत्वातत्रब्रह्मण्यतांविशेषतःश्रुत्वेति ४१ इतिदशमेटी
काएकाशीतितमोऽध्यायः ८१ द्व्यशीतितमआगत्यकुरुक्षेत्रंरविग्रहे वृष्णीन्दृष्ट्वासुदाभूपाश्चक्रुःकृष्णकथामिथः १ श्रीदामसुहृदेकृष्णःप्रकल्प्येंद्रपदं
भावि नंदादिसुहृदोनंदीकुरुक्षेत्रंजगामसः २ कल्पक्षयेयथासर्वग्रासइत्यर्थः १ ज्योतिर्विद्भिःकथ्यमानमादावेवज्ञात्वा स्यमंतपंचकंकुरुक्षेत्रम् २
अब्रण्यक्षत्रियवधस्थानत्वेनपरशुरामस्याघापनुत्तिस्थानत्वेनचक्षेत्रस्यपापनिरासकत्वमाह निःक्षत्रियामितिद्वाभ्याम् ३ अन्योविद्वान्यथा ४

आगन् आजग्मुः भारतीः भारत्यः ५ सचंद्रशुकसारणैः सहानिरुद्धो द्वारकायां रक्षार्थमास्ते तथा कृतवर्मा च यूथपतिः सेनानीः ६ देवधिष्ण्याभैर्विमानसंकाशैः तरन्तस्तरंगास्तद्वत् प्लवो गतिर्येषां तैः विद्याधरद्युभिर्विद्याधराणामिव द्युतिर्येषां तैः ७ महातेजाः महातेजसः दिव्याअत्युत्तमाः स्रग्वस्त्रसन्नाहा येषाम् ८ ९ पुनः अन्येद्युः आमुत्य यद्वा तस्मिन्नेवाह्नि मुक्तिस्नानं कृत्वा १० स्निग्धा शीतला छाया येषामंघ्रिपानां तेषामंघ्रिपमूलेषु ११

महत्यां तीर्थयात्रायां तत्रागन् भारतीः प्रजाः वृष्णयश्च तथाऽक्रूरवसुदेवाहुकादयः ५ ययुर्भारत तत्क्षेत्रं स्वमघं क्षपयिष्णवः गदप्रद्युम्नसांबाद्याः सुचंद्रशुकसारणैः ६ आस्तेऽनिरुद्धो रक्षायां कृतवर्मा च यूथपः ते रथैर्देवधिष्ण्याभैर्हयैश्च तरलप्लवैः गजैर्नदद्भिरभ्राभैर्नृभिर्विद्याधरद्युभिः ७ व्यरोचंत महातेजाः पथि कांचनमालिनः दिव्यस्रग्वस्त्रसन्नाहाः कलत्रैः खेचरा इव ८ तत्र स्नात्वा महाभागा उपोष्य सुसमाहिताः ब्राह्मणेभ्यो ददुर्धेनूर्वासःस्रग्रुक्ममालिनीः ९ रामह्रदेषु विधिवत्पुनराप्लुत्य वृष्णयः ददुःस्वन्नं द्विजाग्र्येभ्यः कृष्णे नो भक्तिरस्त्विति १० स्वयं च तदनुज्ञाता वृष्णयः कृष्णदेवताः भुक्त्वोपविविशुः कामं स्निग्धच्छायांघ्रिपांघ्रिषु ११ तत्रागतांस्ते ददृशुः सुहृत्संबंधिनो नृपान् मत्स्योशीनरकौसल्यविदर्भकुरुसृंजयान् १२ कांबोजकेकयान्मद्रान्कुंतीनानर्तकेरलान् अन्यांश्चैवात्मपक्षीयान्परांश्च शतशो नृप १३ नंदादीन्सुहृदो गोपान्गोपीश्चोत्कंठिताश्चिरम् १३ अन्योऽन्यसंदर्शनहर्षरंहसा प्रोत्फुल्लहृद्वक्त्रसरोरुहश्रियः आश्लिष्य गाढं नयनैः स्रवज्जला हृष्यत्त्वचो रुद्धगिरो ययुर्मुदम् १४ स्त्रियश्च संवीक्ष्य मिथोऽतिसौहृदस्मितामलापांगदृशोऽभिरेभिरे स्तनैः स्तनान्कुंकुमपंकरूषितान्निहत्य दोर्भिः प्रणयाश्रुलोचनाः १५ ततोऽभिवाद्य ते वृद्धान्यविष्ठैरभिवादिताः स्वागतं कुशलं पृष्ट्वा चक्रुः कृष्णकथा मिथः १६ पृथा भ्रातॄन्स्वसॄर्वीक्ष्य तत्पुत्रान्पितरावपि भ्रातृपत्नीर्मुकुंदं च जहौ संकथया शुचः १७ कुंत्युवाच आर्य भ्रातरहं मन्ये आत्मानमकृताशिषम् यद्वा आपत्सु मद्वार्तां नानुस्मरथ सत्तमाः १८ सुहृदो ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः पितरावपि नानुस्मरंति स्वजनं यस्य दैवमदक्षिणम् १९

१२ १३ प्रोत्फुल्लैः हृद्वक्त्रसरोरुहैः श्रीः शोभा येषां ते १४ अतिसौहृदेन यत्स्मितं तेन अमलापांगा दृशो दृष्टयो यासां ताः मिथः परस्परं संवीक्ष्य दोर्भिरभिरेभिरे आलिंगनं कृतवत्यः १५ १६ संकथया मिथः सप्रेमगोष्ठ्या १७ तामेव वसुदेवपृथयोः संकथामाह आर्येत्यादिचतुर्भिः अकृताशिषम् अपूर्णमनोरथम् १८ यस्य दैवमदक्षिणमननुकूलं तं स्वजनमपि संतं सुहृदादयो नानुस्मरंति अतो मम दैवं प्रतिकूलं युष्माकं कोपराध इति भावः १९

२० ईशवशत्वमेवाह कंसप्रतापिताइति हेस्वसः एतर्ह्येवसंप्रत्येव २१ २२ २३ २४ युधिष्ठिरंयेऽनुव्रतास्तेनराजसूयेजितवान् २६ २७ जन्मभाजःनृ
णांमध्येसफलजन्मानः २८ किंच नकेवलंतस्यदर्शनमेव अपितत्स्यंनदुर्लभंबहुयुष्माकंस्वतःसंपन्नमित्याहुः यद्विश्रुतिरितिद्वाभ्याम् यदिति पृथक्
पदंयस्येत्यर्थः विश्रुतिःकीर्तिः श्रुतिभिर्नुतावेदैःस्तुतनाइदंविश्वमलमत्यर्थंपुनाति यद्विश्रुतिश्रुतिरमीवमलमितिपाठेश्रुतिः श्रवणममीवंपापमिति
यस्यपादावनेजनपयोगंगाचयस्यवचोवाक्यरूपंशास्त्रंचवेदाख्यंविश्वंपुनाति किंच कालेनभर्जितंदग्धंभगंमाहात्म्यंयस्याःसातथाविधाऽपिभू
र्यस्यांघ्रिपद्मस्पर्शेनोत्थाआविर्भूताशक्तिर्यस्याःसा नोऽस्माकमखिलानर्थानभितोवर्षति २९ दर्शनंचस्पर्शनंच अनुपथः अनुगतिश्च प्रजल्पोगोष्ठी

वसुदेवउवाच अंबमास्मानसूयेथादैवक्रीडनकान्नरान् ईशस्यहिवशेलोकःकुरुतेकार्यतेऽथवा २० कंसप्रतापिताः
सर्वेवयंयातादिशोदिशः एतर्ह्येवपुनःस्थानंदैवेनासादिताःस्वसः २१ श्रीशुकउवाच वसुदेवोग्रसेनाद्यैर्यदु
भिस्तेऽर्चितानृपाः आसन्नच्युतसंदर्शपरमानंदनिर्वृताः २२ भीष्मोद्रोणोऽम्बिकापुत्रोगांधारीससुतातथा सदाराः
पांडवाःकुंतीसृंजयोविदुरःकृपः २३ कुंतिभोजोविराटश्चभीष्मकोनग्नजिन्महान् पुरुजिद्द्रुपदःशल्योधृष्टकेतुःसका
शिराट् २४ दमघोषोविशालाक्षोमैथिलोमद्रकेकयौ युधामन्युःसुशर्माचससुताबाल्हिकादयः २५ राजानोयेचरा
जेंद्रयुधिष्ठिरमनुव्रताः श्रीनिकेतंवपुःशौरेःसस्त्रीकंवीक्ष्यविस्मिताः २६ अथतेरामकृष्णाभ्यांसम्यक्प्राप्तसमर्हणाः
प्रशशंसुर्मुदायुक्तावृष्णीन्कृष्णपरिग्रहान् २७ अहोभोजपतेयूयंजन्मभाजोनृणामिह यत्पश्यथासकृत्कृष्णंदुर्दर्श
मपियोगिनाम् २८ यद्विश्रुतिश्रुतिनुतेदमलंपुनातिपादावनेजनपयश्चवचश्चशास्त्रम् भूःकालभर्जितभगाऽपिय
दंघ्रिपद्मस्पर्शोत्थशक्तिरभिवर्षतिनोऽखिलार्थान् २९ तद्दर्शनस्पर्शनानुपथप्रजल्पशय्यासनाशनसयौनसपिंड
बंधः येषांगृहेनिरयवर्त्मनिवर्ततांवःस्वर्गापवर्गविरमःस्वयमासविष्णुः ३०

चशय्याशयनंच आसनंच अशनंभोजनंच यौनबंधः
विवाहसंबंधः सपिंडबंधःदैहिकसंबंधः तेनसहवर्तमानः श्रीकृष्णेनसहदर्शनाद्युपलक्षितः सयौनःसपिंडबंधोयेषांवोऽस्ति किंच येषांवोगृहेविष्णुःस्वय
मासआविरभूत् निरयवर्त्मनिप्रवृत्तिमार्गेवर्तमानानांस्वर्गापवर्गाभ्यांविरमयतिवितृष्णान्करोतीतितथासः तेयूयंजन्मभाजइति यद्वा तदितिसा
मान्यनिर्देशःसइत्यर्थः सविष्णुःस्वयंयेषांवोनिरयवर्त्मनिसंसारकारणेगृहेवर्तमानानामपिबध्यतेसंबध्यतइतिसंबंधः दर्शनादिभिःसंबद्धःसन्
स्वर्गापवर्गविरमआसपरमसुखप्रदोबभूवेत्यर्थः ३०

अनस्थार्थैरितितत्रैववासंचिकीर्षयाशकटेषुस्थापितैरर्थैःसहागतइत्यर्थः ३१ ३२ वसुदेवस्तंपरिष्वज्यप्रेमविह्वलोबभूवेतिशेषः ३३ ३४ तौसुतौप-
रिरभ्यनंदोयशोदाचविरहशोकान्विजहतुः तत्यजतुः यद्वाशुचः अश्रूणिविजहतुःमुमुचतुरित्यर्थः ३५ व्रजेश्वरींयशोदाम् ३६ अनिवृत्तांनिवृत्तिका
रणेसत्यपिअनुवर्तमानाम् ऐंद्रमैश्वर्यंप्राप्यापियस्याःप्रतिक्रियाकर्तुंनशक्यतइत्यर्थः ३७ तत्कृतांमैत्रीमाहतुः एताविति नदृष्टौपितरौयाभ्यांतौ व
सुतस्तु अजन्मत्वादेवादृष्टपितरौ हेभवति युवयोःपित्रोः न्यस्तावेतौसंप्रीणनादीनिप्राप्य अकुत्रचभयौक्वचिदपिभयरहितौभूत्वाऊषतुःवा

श्रीशुकउवाच नंदस्तत्रयदून्प्राप्तान्ज्ञात्वाकृष्णपुरोगमान् तत्रागमद्वृतोगोपैरनस्थार्थैर्दिदृक्षया ३१ तंदृष्ट्वा
वृष्णयोहृष्टास्तन्वःप्राणमिवोत्थिताः परिषस्वजिरेगाढंचिरदर्शनकातराः ३२ वसुदेवःपरिष्वज्यसंप्रीतःप्रेमविह्वलः
स्मरन्कंसकृतान्क्लेशान्पुत्रन्यासंचगोकुले ३३ कृष्णरामौपरिष्वज्यपितरावभिवाद्यच नकिंचनोचतुःप्रेम्णासाश्रु
कंठौकुरूद्वह ३४ तावात्मासनमारोप्यबाहुभ्यांपरिरभ्यच यशोदाचमहाभागासुतौविजहतुःशुचः ३५ रोहिणीदे
वकीचाथपरिष्वज्यव्रजेश्वरीम् स्मरंत्यौतत्कृतांमैत्रींबाष्पकंठ्यौसमूचतुः ३६ काविस्मरेतवांमैत्रीमनिवृत्तांव्रजेश्व
रि अवाप्याप्यैंद्रमैश्वर्यंयस्यानेहप्रतिक्रिया ३७ एतावदृष्टपितरौयुवयोःस्मपित्रोःसंप्रीणनाभ्युदयपोषणपालनानि
प्राप्योषतुर्भवतिपक्ष्महयद्वदक्ष्णोर्न्यस्तावकुत्रचभयौनसतांपरःस्वः ३८ श्रीशुकउवाच गोप्यश्चकृष्णमुप-
लभ्यचिरादभीष्टंयत्प्रेक्षणेदृशिषुपक्ष्मकृतंशपंति दृग्भिर्हृदीकृतमलंपरिरभ्यसर्वास्तद्भावमापुरपिनित्ययुजांदुराप
म् ३९ भगवांस्तास्तथाभूताविविक्तउपसंगतः आश्लिष्यानामयंपृष्ट्वाप्रहसन्निदमब्रवीत् ४० अपिस्मरथनःस
ख्यःस्वानामर्थचिकीर्षया गतांश्चिरायितान्शत्रुपक्षक्षपणचेतसः ४१ अप्यवध्यायथास्मान्स्विदकृतज्ञाविशं
कया नूनंभूतानिभगवान्युनक्तिवियुनक्तिच ४२ संचक्रतुः कथंभूतयोः अक्ष्णोर्नेत्रयोःरक्षकंपक्ष्मयद्वत् तथारक्षकयोःयुवयोःसु

वयोरेतत् यतःसतांसत्पुरुषाणांपरःस्वः इतिनास्तिवैषम्यम् ३८ अभीष्टत्वेलिंगंयत् यस्यश्रीकृष्णस्यप्रेक्षणेदृशिषुनेत्रेषुव्यवधायकंपक्ष्मकृ
तंविधातारंशपंति दृग्भिर्नेत्रद्वारैर्हृदीकृतंहृदयेप्रवेशितंपरिरभ्यतद्भावंतदात्मतांप्रापुः अपिनित्ययुजामारूढयोगिनामपिसमाधिनिष्ठानामपि
तियावत् दुरापंदुष्प्रापम् ३९ ४० चिरायितान्विलंबितान् अत्रहेतुः शत्रूणांपक्षस्यक्षपणेचेतोयेषांतान् ४० अपिस्वित् अस्मानवध्यायथ
अवजानीथ अकृतज्ञाएतइत्याविशंकया ईषच्छंकया नशंकामात्रंनिश्चितमेवैतत् परित्यज्यगतत्वादित्यतआह नूनमिति ४२ ५

यिभक्तिमात्रमेवतावदमृतत्वायकल्पतइति यदुतभवतीनांमत्स्नेहआसीत्तद्दिष्ट्याअतिभद्रम् कुतः मदापनः मत्प्रापणइति ४४ कीदृशस्त्वंयंत्वं
यंस्नेहेनप्राप्स्यामइत्यपेक्षायामात्मस्वरूपमाह अहंहीति हेअंगनाः भौतिकादीनांशरावसैंधवादीनांयथाकाशादीनि पंचभूतान्याद्यंतादिरूपाणि
एवंसर्वभूतानांजरायुजादीनामहम् अतोव्यापकंमांभवत्यः प्राप्ताएवेति ४५ ननुचतुर्विधभूतग्रामाणांतद्वोक्ताआत्मैवाद्यंतादिरूपः तस्मिंश्चसर्व
व्यापकेसर्वभूतानिवर्तंतइतिकुतस्त्वत्प्राप्तिरस्माकमित्यतआह एवंहीति अयमर्थः शरावादीनांयथाभौतिकानांमहाभूतान्याद्यंतादिरूपाणि
एवमेवैतानिचतुर्विधानिभूतान्यपिभौतिकत्वाविशेषात्स्वकारणेषुभूतेष्वेववर्तंते नतुभोक्तर्यात्मनि आत्मातुतेषुभूतेषुआत्मनाभोक्तृरूपेणततोव्या

वायुर्यथाघनानीकंतृणंतूलंरजांसिच संयोज्याक्षिपतेभूयस्तथाभूतानिभूतकृत् ४३ मयिभक्तिर्हिभूतानाममृत-
त्वायकल्पते दिष्ट्यायदासीन्मत्स्नेहोभवतीनांमदापनः ४४ अहंहिसर्वभूतानामादिरंतोऽतरंबहिः भौतिकानांयथाखं
वाभूर्वायुर्ज्योतिरंगनाः ४५ एवंह्येतानिभूतानिभूतेष्वात्मात्मनाततः उभयंमय्यथपरेपश्यताभातमक्षरे ४६ श्रीशुक
उवाच अध्यात्मशिक्षयागोप्यएवंकृष्णेनशिक्षिताः तदनुस्मरणध्वस्तजीवकोशास्तमध्यगन् ४७ आहुश्चतेनलि
ननाभपदारविंदंयोगेश्वरैर्हृदिविचिंत्यमगाधबोधैः संसारकूपपतितोत्तरणावलंबंगेहंजुषामपिमनस्युदियात्सदानः
४८ इतिश्रीभा० दश० वृष्णिगोपसंगमोनामद्व्यशीतितमोऽध्यायः ८२ श्रीशुकउवाच तथानुगृह्यभगवान्गो
पीनांसगुरुर्गतिः युधिष्ठिरमथापृच्छत्सर्वांश्चसुहृदोऽव्ययम् १ तएवंलोकनाथेनपरिपृष्टाःसुसत्कृताः प्रत्यूचुर्हृष्टम
नसस्तत्पादेक्षाहतांहसः २ कुतोऽशिवंत्वच्चरणांबुजासवंमहन्मनस्तोमुखनिःसृतंक्वचित् पिबंतियेकर्णपुटैरलंप्रभोदे
हभृतांदेहकृदस्मृतिच्छिदम् ३ ततःनकारणत्वेन अथैतदुभयंभूतभौतिकरूपंभोग्यंचभोक्तारंचात्मानंमय्यक्षरेपरिपूर्णेआभातंपश्यते
ति ४६ अध्यात्मशिक्षयास्वरूपोपदेशेनशिक्षिताबोधिताः तस्यानुस्मरणेनध्वस्तोजीवकोशोलिंगंयासांताः तमेवाध्यगन् प्रापुः ४७ एवंप्रा
प्ताःअपिकृष्णाःपुनर्गृहव्यासंगे नमाऽपयात्वितितच्चरणस्मरणंप्रार्थयामासुरित्याह आहुश्चेति हेनलिननाभतेपदारविंदंगेहंजुषांगृहसेविनीना
मपिनोमनसिसदाउदियात् आविर्भवेत् ४८ इतिदशमेटीकायांद्व्यशीतितमोऽध्यायः ८२ त्र्यशीतितमएवंचस्त्रीणांकृष्णकथोत्सवे द्रौप
द्येकृष्णभार्याभिरुक्ताःस्वस्वकरग्रहाः १ अव्ययंकुशलम् १ तत्पादेक्षयाहतमंहोयेषांते २ महतांमनस्तःसकाशात् मुखद्वारतोनिःसृतंक्वचित्कदा
चित् देहभृतांदेहधारिणांदेहकृच्चासोअस्मृतिश्च अविद्यातांछिनत्तीतितथातम् देहकृदीश्वरस्तद्विषयाज्ञानछिदंवा ३

हित्वेतिपदद्वयंत्वात्वाम् हिएवत्वामेवनताःस्मेत्यर्थः कथंभूतम् आत्मधाम्नास्वरूपप्रकाशेनविधुतानिरस्ता आत्मकृताः बुद्धिनिमित्तास्तिस्रोऽवस्था यस्मिन्तम् अतएवानंदसंप्लवंसर्वानंदकदंबरूपम् अखंडंच अपरिच्छिन्नम् यतः नकुंठः कुंठितः बोधः चिच्छक्तिर्यस्यतम् नन्वेवंरूपतार्थीकृ घास्यकुतः अस्मदादिवत्सतीतिरत आहुःकालोपसृष्टेति कालेनउपसृष्टाविप्लुताश्चतेनिगमाश्चतेषामवनेरक्षार्थमात्ताउपात्तायोगमायया आ कृतिर्निराकारमूर्तिर्येनतम् परमहंसानांगतिंत्वाम् अतस्तवैवंरूपत्वादस्माकंचत्वन्माययाएतत्सर्वंवैपरीत्यात् त्वामेवनताःस्मेति यद्वा त्वामि तिप्रकरणात्ज्ञातव्यम् त्वांनताःस्म किंकृत्वाहित्वाकिम् आत्मधाम आत्माशरीरंधामगृहंचतच्चतच्चदेहदैहिकसंगंपरित्यज्येत्यर्थःसमानमन्यत् ४ त्रिषुलोकेषुगीताः ५ कौसले हेसत्ये शैब्येहेमित्रविंदे रोहिणीनामकाचित्स दृमहिषीतुल्या ६ हे अन्याः श्रीकृष्णस्यपत्न्यः ७ मामार्पयितुंस

हित्वात्मधामविधुतात्मकृतत्र्यवस्थ मानंदसंप्लवमखंडमकुंठबोधम् कालोपसृष्टनिगमावनआत्तयोगमायाकृतिंपर महंसगतिंनताःस्म ४ ऋषिरुवाच इत्युत्तमश्लोकशिखामणिंजनेष्वभिष्टुवत्स्वंधककौरवस्त्रियः समेत्यगोविंद कथामिथोऽगृणंस्त्रिलोकगीताःशृणुवर्णयामिते ५ द्रौपद्युवाच हेवैदर्भ्यच्युतोभद्रेहेजांबवतिकौसले हेस त्यभामेकालिंदिशैब्येरोहिणिलक्ष्मणे ६ हेकृष्णपत्न्यएतन्नोब्रूतवोभगवान्स्वयम् उपयेमेयथालोकमनुकुर्वन्स्वमाय या ७ रुक्मिण्युवाच चैद्यायमार्पयितुमुद्यतकार्मुकेषुराजस्वजेयभटशेखरितांघ्रिरेणुः निन्येमृगेंद्रइवभाग मजावियूथात्तच्छ्रीनिकेतचरणोऽस्तुममार्चनाय ८ सत्यभामोवाच योमेसनाभिवधतप्तहृदाततेनलिप्ताभि शापमपमार्ष्टुमुपाजहार जित्वर्क्षराजमथरत्नमदात्सतेनभीतःपितादिशतमांप्रभवेऽपिदत्ताम् ९ जांबवत्युवाच प्राज्ञायदेहकृदमुंनिजनाथदैवंसीतापतिंत्रिनवहान्यमुनाऽभ्ययुध्यत् ज्ञात्वापरीक्षितउपाहरदर्हणंमांपादौप्रगृह्यम- णिनाहममुष्यदासी १०

पादयितुंराजसुजरासंधादिषुउद्यतकार्मुकेषुसत्सु अजेयायेभटास्तेषांशेखरितामुकुटवत्कृताअंघ्रिरेणवोयेन तेषांमूर्ध्निपदंदधदित्यर्थः तस्यश्रीनिकेतस्यचरणोममार्चनायास्तु ८ सनाभेर्भ्रातुर्वधेनसिंहकृतेनतप्तंहृद्यस्यतेनमेततेनतातेनलिप्तमभि शापंदुर्यशःअपमार्ष्टुंपरिहर्तुमृक्षराजंजित्वारत्नंस्यमंतकमुपाजहार आनीतवान् अथानंतरंमत्पित्रेरत्नमदात् तेनस्वापराधेनभीतःसमेपिताप्र भवेश्रीकृष्णायमामदिशत ददौदत्तामक्रूरादिभ्यः प्रतिश्रुतामपीत्यर्थः ९ देहकृत्पिता अमुंश्रीकृष्णंनिजनाथंस्वामिनंदैवमीश्वरंसीतापतिंप्राज्ञायअ विज्ञायत्रिनवहानित्रिनवाहानिकृत्स्वच्छंदोऽनुरोधेन सप्तविंशतिदिनान्यमुनाऽयुध्यत् परीक्षितःसंजातापरीक्षायस्यसपरीक्षितः तंसाक्षात्सीताप तिरेवायमिति ... पादौप्रगृह्य ... मामर्हणमुपाहरत अर्हणतयासमर्पितवान् अहोनाहंत्वमतिश्रेष्ठासिनेत्याह अमुष्याहंदासीति १०

सख्याअर्जुनेन तस्यगृहमार्जनीगृहसंमार्जनकर्त्री ११ श्वनायूथगतस्वबलिंहिपारिः सिंहइवेति मेभ्रातृश्चापकुरुतः अपकारंकुर्वतोविजित्यश्रि-
योकःलक्ष्मीनिवासः तस्यांघ्यवनेजनत्वंचरणक्षालनकर्तृत्वमनुभवंप्रतिजन्ममेऽस्तु १२ सप्तउक्ष्णः वृषभान्बलंचवीर्यंचतीक्ष्णशृंगाणिच अति
शयितानियेषांतान् मेपित्राकृतान् संपादितान् बलीयसेमांदातुंक्षितिपानांवीर्यस्यबलस्यपरीक्षणाय तानतिप्रसिद्धान्वीराणांदुर्मदंघ्नंतियेतान्
तरसाशीघ्रमेवनिगृह्यदमयित्वाक्रीडन्ननायासेनैवबबंध अजतोकान् अजापत्यानि १३ वीर्यमेवशुल्कंदेयंयस्यास्ताम् दासीभिः सहचतुरंगिणीं
गजाश्वादिसेनायुक्तांपुरंनिन्ये १४ कृष्णोहेद्रौपदि तस्मिन्नेवचित्तंयस्यास्तांमाम् अक्षौहिण्यासेनयासह सखीजनैश्चसह १५ येनपादसंस्पर्शे-

कालिंद्युवाच तपश्चरंतीमाज्ञायस्वपादस्पर्शनाशया सख्योपेत्याग्रहीत्पाणिंयोऽहंतद्गृहमार्जनी ११ मित्र
विंदोवाच योमांस्वयंवरउपेत्यविजित्यभूपान्निन्येश्वयूथगमिवात्मबलिंहिपारिः भ्रातृंश्चमेऽपकुरुतःस्वपुरंश्रि
योकस्तस्यास्तुमेनुभवमंघ्यवनेजनत्वम् १२ सत्योवाच सप्तोक्षणोऽतिबलवीर्यसुतीक्ष्णशृंगान्पित्राकृतान्क्षि
तिपवीर्यपरीक्षणाय तान्वीरदुर्मदहनस्तरसानिगृह्यक्रीडन्बबंधहयथाशिशवोऽजतोकान् १३ यइत्थंवीर्यशुल्कांमांदा
सीभिश्चतुरंगिणीम् पथिनिर्जित्यराजन्यान्निन्येतद्दास्यमस्तुमे १४ भद्रोवाच पितामेमातुलेयायस्वयमाहूयद
त्तवान् कृष्णेकृष्णायतच्चित्तामक्षौहिण्यासखीजनैः १५ अस्यमेपादसंस्पर्शोभवेज्जन्मनिजन्मनि कर्मभिर्भ्राम्यमा
णायायेनतच्छ्रेयआत्मनः १६ लक्ष्मणोवाच ममापिराज्ञ्यच्युतजन्मकर्मश्रुत्वामुहुर्नारदगीतमासहच्चित्तंमुकुं
देकिलपद्महस्तयावृतःसुसंमृश्यविहायलोकपान् १७ ज्ञात्वाममतंसाध्विपितादुहितृवत्सलः बृहत्सेनइतिख्यात
स्तत्रोपायमचीकरत् १८ यथास्वयंवरेराज्ञिमत्स्यःपार्थेप्सयाकृतः अयंतुबहिराच्छन्नोदृश्यतेसजलेपरम् १९

नआत्मनोमेनतत् कैवल्याख्यंश्रेयोभवेत्सः यद्वा येनकारणेनआत्मनोजीवस्यतत् श्रेयः सएवपुरुषार्थइति १६ राज्ञि हेद्रौपदि यथामित्रविं
दायास्तथैवममापिचित्तंमुकुंदविषयमासीत् सुसंमृश्यसुविचार्यपद्महस्तयाश्रियावृतःकिल अतोऽपिममचित्तंश्रीमुकुंदेआसेतिहइतिह
र्षे १७ तत्रश्रीकृष्णप्राप्तावुपायमचीकरत् कारयामास १८ यथाराज्ञितवस्वयंवरेपार्थस्येप्सयाआप्तुमिच्छयाकृतः तथामत्स्यंकारितवान्
पाठांतरेपार्थस्येषुणाऽपाकृतः तर्हीदमपिअर्जुनएवकिन्नाविध्यत्तत्राह अयंत्विति समत्स्योबहिरेवाच्छन्नः नांतःअतः स्तंभलग्नयोर्ध्वदृष्ट्यासं
लक्ष्यते अयंतुनतथाकिंतुस्तंभमूलेनिहितकलशजलेकेवलंदृश्यते अतोदृष्टिरधस्तात्उपरिचलक्ष्यमिति श्रीकृष्णव्यतिरेकेणनकस्यापि
भेद्यइतिभावः १९ ७९

२० मत्स्यं वेद्धुम् पर्षदि संसदि मद्विधः मच्चेव वीर्यं येषामिति अन्ये चित्तानवेद्धुं शक्ताइतिभावः २१ तदेवाह आदायेति अमुना चापेन २२ नाविंदन् तदवस्थितिमिति मागधादीनां क्रियाशक्तिरेव न तु लक्ष्याभिज्ञतेत्यर्थः २३ यत्तो यत्नवान् अस्त्रं जन्मुमोच सबाणो मत्स्यं नाच्छिनत् परं केवलं पस्पर्श ज्ञानवानप्यर्जुनो बलेनापूर्णइत्यर्थः २४ २५ अभिजिति सर्वार्थसाधके मुहूर्ते २६ २७ भगवत्प्राप्तिहर्षनिर्भरेणात्मानमेवानुवर्णयंत्याह द्वाभ्याम् तद्रंगमिति तत्तदा कलौ कलस्वनौ नूपुरौ ययोस्ताभ्यां पद्भ्यां रंगं प्राविशम् कनकेनोज्ज्वलां रत्नमालाम् निर्वाय प्रावृत्य परिधाय चनीवी

श्रुत्वैतत्सर्वतो भूपा आययुर्मत्पितुः पुरम् सर्वास्त्रशस्त्रतत्त्वज्ञाः सोपाध्यायाः सहस्रशः २० पित्रा संपूजिताः सर्वे यथावीर्यं यथावयः आददुः सशरं चापं वेद्धुं पर्षदि मद्धियः २१ आदाय व्यसृजन्केचित्सज्यं कर्तुमनीश्वराः आकोष्ठं ज्यां समुत्कृष्य पेतुरेके ऽमुनाहताः २२ सज्यं कृत्वापरे वीरा मागधांबष्ठचेदिपाः भीमो दुर्योधनः कर्णो नाविंदंस्तदवस्थितम् २३ मत्स्याभासं जले वीक्ष्य ज्ञात्वा च तदवस्थितिम् पार्थो यत्तोऽसृजद्बाणं नाच्छिनत्पस्पृशे परम् २४ राजन्येषु निवृत्तेषु भग्नमानेषु मानिषु भगवान्धनुरादाय सज्यं कृत्वाऽथ लीलया २५ तस्मिन्संधाय विशिखं मत्स्यं वीक्ष्य सकृज्जले छित्त्वेषुणापातयत्तं सूर्ये चाभिजिति स्थिते २६ दिवि दुंदुभयो नेदुर्जयशब्दयुता भुवि देवाश्च कुसुमासारान्मुमुचुर्हर्षविह्वलाः २७ तद्रंगमाविशमहं कलनूपुराभ्यां पद्भ्यां प्रगृह्य कनकोज्ज्वलरत्नमालाम् नूत्ने निवीय परिधाय च कौशिकाग्र्ये सव्रीडहासवदना कवरीधृतस्रक् २८ उन्नीय वक्त्रमुरुकुंतलकुंडलत्विड्गंडस्थलं शिशिरहासकटाक्षमोक्षैः राज्ञो निरीक्ष्य परितः शनकैर्मुरारेरंसेऽनुरक्तहृदया निदधे स्वमालाम् २९ तावन्मृदंगपटहाः शंखभेर्यानकादयः निनेदुर्नटनर्तक्यो ननृतुर्गायका जगुः ३० एवं वृते भगवति मयेशे नृपयूथपाः न सेहिरे याज्ञसेनि स्पर्धंतो हृच्छयातुराः ३१

बंधे मंच कौशिकाग्र्ये उत्तमकौशेयवस्त्रे सव्रीडो हासो यस्मिन् तद्वदनं यस्याः सा कबर्यां धृताः स्रजो यया सा २८ उरवः कुंतला यस्मिन् कुंडलयोस्त्विषो ययोस्तौ गंडस्थले यस्मिन् तत्तच्च शिशिरः संतापहारो हासो येषु तैः कटाक्षमोक्षैः अपांगमोक्षणविलासैः अनुरक्तं हृदयं यस्याः साहम् २९ ३० याज्ञसेनि हे द्रौपदि ईशे श्रीकृष्णे मया वृते सति स्पर्धंतः स्पर्धमानाः नन्वेवं परमैश्वर्यं दृष्टवतां कुतः स्पर्धाऽवसरस्तत्राह हृच्छयातुरा इति हृच्छयेन कामेनातुराः विवशाः कामविजृंभितास्पर्धेतिभावः ३१

हयरत्नानांचतुष्टयंयस्मिन् तंरथम् द्वाभ्यांमामालिंग्यद्वाभ्यांधनुर्बाणौगृहीत्वाचतुर्भुजस्तस्थौ ३२ मृगाणाम
शेषोज्ञातव्यः दारुकस्यैवगामृगराजोपमा ३३ अन्वसज्जंतपृष्ठतः सक्ताबभूवुः निषेद्धुंप्रतिबंधंकर्तुंकेचनपुरतोगत्वापथिसंयत्ताबभूवुरित्यर्थः
उद्धृतेष्वासाऊर्ध्वकृतचापाः ग्रामसिंहाः श्वानः हरिंसिंहंयथेति ३४ ३५ रविंछादयंतितेरविच्छदाः ध्वजेषुपटायस्यांचित्राणितोरणानियस्यां
सांचसाचतांकुशस्थलींपुरींयदुपतिः समाविशत् स्वकेतनंमंडलमस्ताचलंवा ३६ महार्हवासः प्रभृतिभिः सुहृदादीन्पूजयामास ३७ दा-
स्यादिभिः सहआयुधानिपूर्णस्यपूर्णायापिददौ ३८ इमाअष्टौवयंसर्वसंगनिवृत्त्यातपसास्वधर्मेणअद्धासाक्षात्तस्यगृहदासिकाबभूविम

मांतावद्रथमारोप्यहयरत्नचतुष्टयम् शार्ङ्गमुद्यम्यसन्नद्धस्तस्थावाजौचतुर्भुजः ३२ दारुकश्चोदयामासकांच
नोपस्करंरथम् मिषतांभूभुजांराज्ञिमृगाणांमृगराडिव ३३ तेऽन्वसज्जंतराजन्यानिषेद्धुंपथिकेचन संयत्ताउद्
धृतेष्वासाग्रामसिंहायथाहरिम् ३४ तेशार्ङ्गच्युतबाणौघैःकृत्तबाह्वंघ्रिकंधराः निपेतुःप्रधनेकेचिदेकेसंत्यज्यदुद्रुवुः
३५ ततःपुरींयदुपतिरत्यलंकृतांरविच्छदध्वजपटचित्रतोरणाम् कुशस्थलींदिविभुविचाभिसंस्तुतांसमाविशत्त
रणिरिवस्वकेतनम् ३६ पितामेपूजयामाससुहृत्संबंधिबांधवान् महार्हवासोलंकारैःशय्यासनपरिच्छदैः ३७
दासीभिःसर्वसंपद्भिर्भटेभरथवाजिभिः आयुधानिमहार्हाणिददौपूर्णस्यभक्तितः ३८ आत्मारामस्यतस्येमाव
यंवैगृहदासिकाः सर्वसंगनिवृत्त्याद्धातपसाचबभूविम ३९ महिष्यऊचुः भौमंनिहत्यसगणंयुधितेनरु
द्धाज्ञात्वाऽथनःक्षितिजयेजितराजकन्याः निर्मुच्यसंसृतिविमोक्षमनुस्मरंतीःपादांबुजंपरिणिनायय आप्तकामः
४० नवयंसाध्विसाम्राज्यंस्वाराज्यंभौज्यमप्युत वैराज्यंपारमेष्ठ्यंचआनंत्यंवाहरेःपदम् ४१

३९ क्षितिजयेदिग्विजयेजितानां
राज्ञांकन्यानः अस्मान् तेनरुद्धाज्ञात्वाततोनिर्मुच्य संसृतेर्विमोक्षोयस्मात्तत्पदांबुजमनुस्मरंतीः नः परिणिनायउदवहत् आप्तकामोऽपियः ४० नव
यमिति साम्राज्यादिनकामयामहे किंतु एतस्यश्रीमत्पादरजोमूर्ध्नावोढुंकामयामहइति ननुतस्यगृहिण्योयूयंसर्वसंपद्भाजः किमेवंकामयध्वम
तआहुः हेसाध्वि साम्राज्यंसार्वभौमपदम् स्वाराज्यमैंद्रपदंभौज्यंतदुभयभोगभाक्त्वम् विविधंराजतइतिविराट् तस्यभावोवैराज्यमणिमादिसि
द्धिभाक्त्वमित्यर्थः पारमेष्ठ्यंब्रह्मपदम् आनंत्यंमोक्षंहरेःपदंतत्सालोक्यादिनतुकामयामहइति यद्वा बह्वृचब्राह्मणोक्तक्रमेणप्रागादिदिक्चतुष्
याधिपत्यानिसाम्राज्यभौज्यस्वाराज्यवैराज्यानिव्याख्येयानि ४१

तर्हि किं तत्पादरज एव काम्यते अत आहुः श्रियः कुचकुंकुमगंधाढ्यमिति ब्रह्मादिसेव्यया लक्ष्म्यापि सेवितत्वादिति भावः ४२ ननु तर्हि अतिदुर्लभं त्वा
त् किं तद्वांछया अत आहुः व्रजस्त्रियइति यद्यथा गावः गाः महात्मनोऽपि गाश्चारयतः पादस्पर्शं च गोपाय थावा छंति तद्वत् तत्सराणांसफलमइतिभा
वः ४३ इति दशमे टीकायां त्र्यशीतितमोऽध्यायः ८३ चतुर्भिरधिकाशीतितमे मुनिसमागमे वसुदेवमखोत्साहबंधुप्रस्थापनादि
कम् १ सुबलपुत्री गांधारी माधवी सुभद्रा क्षितिपानां राज्ञां पत्न्यः स्वगोप्यः कृष्णभक्ता गोप्यः विसिस्म्युः विस्मयं चक्रुः १ २ ३ ४ ५ ६ आन

कामयामहएतस्य श्रीमत्पादरजः श्रियः कुचकुंकुमगंधाढ्यं मूर्ध्ना वोढुं गदाभृतः ४२ व्रजस्त्रियो यद्वांछंति पुलिंद्य
स्तृणवीरुधः गावश्चारयतो गोपाः पादस्पर्शं महात्मनः ४३ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे त्र्यशीतितमो
ऽध्यायः ८३ श्रीशुक उवाच श्रुत्वा पृथा सुबलपुत्र्यथ याज्ञसेनी माधव्यथ क्षितिपपत्न्य उत स्वगोप्यः कृ
ष्णेऽखिलात्मनि हरौ प्रणयानुबंधं सर्वा विसिस्म्युरलमश्रुकलाकुलाक्ष्यः १ इति संभाष्यमाणासु स्त्रीभिः स्त्रीषु नृभिर्नृ
षु आययुर्मुनयस्तत्र कृष्णरामदिदृक्षया २ द्वैपायनो नारदश्च च्यवनो देवलोऽसितः विश्वामित्रः शतानंदो भरद्वाजो
ऽथ गौतमः ३ रामः सशिष्यो भगवान्वसिष्ठो गालवो भृगुः पुलस्त्यः कश्यपोऽत्रिश्च मार्कंडेयो बृहस्पतिः ४ द्वितस्त्रित
श्चैकतश्च ब्रह्मपुत्रस्तथांगिराः अगस्त्यो याज्ञवल्क्यश्च वामदेवादयोऽपरे ५ तान्दृष्ट्वा सहसोत्थाय प्रागासीना
नृपादयः पांडवाः कृष्णरामौ च प्रणेमुर्विश्ववंदितान् ६ तानानर्चुर्यथा सर्वे सहरामोऽच्युतोऽर्चयत् स्वागतासनपा
द्यार्घ्यमाल्यधूपानुलेपनैः ७ उवाच सुखमासीनान्भगवान्धर्मगुप्तनुः सदसस्तस्य महतो यतवाचोऽनुशृण्वतः
८ श्रीभगवानुवाच अहो वयं जन्मभृतो लब्धं कार्त्स्न्येन तत्फलम् देवानामपि दुष्प्रापं यद्योगेश्वरदर्शन
म् ९ किं स्वल्पतपसां नृणामर्चायां देवचक्षुषाम् दर्शनस्पर्शनप्रश्नप्रह्वपादार्चनादिकम् १०

र्चुः अर्चितवंतः ७ धर्मगोप्त्री तनुर्यस्य स धर्मगुप्ततनुः यतानि यतावाग्यस्य तस्य सदसः ८ जन्मभृतः सफलजन्मानः तत्फलं जन्मफलम् किं तत् यद्यो
गेश्वरदर्शनम् ९ किंच युष्माकं दर्शनमेव तावद्देवानामपि दुष्प्रापम् अस्माकं तु स्पर्शनादिकमपि कथं नु घटितमिति विस्मयेनाह किमिति स्वल्प
तपसां तीर्थस्नानादिमात्रेण तपोबुद्धिर्येषाम् तथा चार्चायां प्रतिमायां देव इति चक्षुर्दृष्टिर्येषां तेषां योगेश्वरदर्शनादिकमिदं किमसंभावितमित्य
र्थः १०

एंतत्यपन्वयति नह्यम्मयानितीर्थानि ११ वाङ्मनसयोरपुण्...

मज्ञानंनहरंतिअत्रहेतुः भेदकृतः भेदकर्तारः यद्वा भेदबुद्धिं कुर्वतः पुंसः विपश्चितोनिरस्तभेदाः तेतुमुहूर्तमात्रसेवयैवाघंघ्नंतीति १२ अतः सा
धून्विहायान्यत्रात्मादिबुद्ध्यासज्जमानोऽतिमंदइत्याह आत्मबुद्धिरहमितिबुद्धिः त्रयोधातवोवातपित्तश्लेष्माणः प्रकृतयोयस्यतस्मिन्
कुणपेशरीरे स्वधीः स्त्रीयाइतिबुद्धिः भौमेभूविकारेइज्यधीः देवताबुद्धिः यत् यस्यतीर्थबुद्धिः तीर्थमितिबुद्धिः अभिज्ञेषुतत्त्वविस्तु यस्य
ताबुद्धयोनसंति सएवगोषुपिरवरः दारुणः अत्यविवेकी यद्वा गवांतृणादिभारवाहः खरोगर्दभइति १३ दुरन्वयमननुरूपम् भ्रमंतीअन
वस्थिताबुद्धिर्येषांते १४ ईशितव्यतामनीश्वराणांकर्माधिकारिताम् जनसंग्रहमात्रमेतत् इत्यूचुः स्मयंतः हसंतः १५ अनन्वयंविवृण्वंत

नह्यम्मयानितीर्थानिनदेवामृच्छिलामयाः तेपुनंत्युरुकालेनदर्शनादेवसाधवः ११ नाग्निर्नसूर्योनचचंद्रतारका
नभूर्जलंखंश्वसनोऽथवाङ्मनः उपासिताभेदकृतोहरंत्यघंविपश्चितोघ्नंतिमुहूर्तसेवया १२ यस्यात्मबुद्धिःकुण
पेत्रिधातुकेस्वधीःकलत्रादिषुभौमइज्यधीः यत्तीर्थबुद्धिःसलिलेनकर्हिचिज्जनेष्वभिज्ञेषुसएवगोखरः १३
श्रीशुकउवाच निशम्येत्थंभगवतःकृष्णस्याकुंठमेधसः वचोदुरन्वयंविप्रास्तूष्णीमासन्भ्रमद्धियः १४
चिरंविमृश्यमुनयईश्वरस्येशितव्यताम् जनसंग्रहइत्यूचुःस्मयंतस्तंजगद्गुरुम् १५ यन्माययातत्त्वविदुत्तमावयं
विमोहिताविश्वसृजामधीश्वराः यदीशितव्यायतिगूढईहयाअहोविचित्रंभगवद्विचेष्टितम् १६ अनीहएतद्बहु
धैकआत्मनासृजत्यवत्यत्तिनबुध्यतेयथा भौमैर्हिभूमिर्बहुनामरूपिणीअहोविभूम्नश्चरितंविडंबनम् १७
अथापिकालेस्वजनाभिगुप्तयेबिभर्षिसत्त्वंखलनिग्रहाय स्वलीलयावेदपथंसनातनंवर्णाश्रमात्मापुरुषःपरो
भवान् १८

आहुर्द्वाभ्याम् यन्माययेति तत्त्वविदुत्तमाअपिवयम् कासौमायायया विमोहिताइतिनामाहुः यदिति यद्यस्मात्
ईहयानरचेष्टितेनगूढःसन् ईशितव्यायति अनीश्वरवदाचरतिभवान् नन्वहमीश्वरश्चेत्किमित्येवमाचरेयंतत्राहुः अहोइति भगवतस्तव
विचेष्टितंविचित्रमतर्क्यम् १६ भगवत्त्वमेवाहुः अनीहइति अनीहः अक्रियएव आत्मनास्वरूपमात्रेणबहुधेत्यत्रदृष्टांतः भौमैरिति भौ
मैर्घटादिविकारैरुपलक्षितावाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यमितिश्रुतेः ननुकथमहंजगत्स्रष्ट्यादिकर्तावसुदेवपुत्रत्वादितितत्रा
हुः अहोइति विभूम्नः परिपूर्णस्यतवइदंजन्मादिचरितंविडंबनम् अनुकरणमात्रंनतुतत्त्वमिति १७ जनसंग्रहमाहुः अथापीतित्रिभिः स
त्त्वंशुद्धसत्त्वात्मकंरूपंबिभर्षिस्वलीलया आचारेणवेदपथंचबिभर्षि १८

अतएवब्राह्मणेषुबहुमानमपिकरोषीतिसहेतुकमाहुः ब्रह्मेति ब्रह्मवेदाख्यंशुक्लंशब्दंतेहृदयमंतरंगंरूपम् कुतइत्यतआहुः यत्रेति यत्रब्रह्म
णिव्यक्तंकार्यमव्यक्तंकारणंततः परंसन्मात्रंब्रह्मचतपआदिभिरुपलब्धंतद्ब्रह्मइति १९ तस्माद्वेदतद्रूपत्वाद्वेदप्रवर्तकंब्राह्मणकुलंशास्त्रयोनेर्वे
प्रमाणकस्यतवसद्धामश्रेष्ठमुपलब्धिस्थानंसभाजयसिसंपूजयसितत्तस्मादेवकारणात् त्वंब्रह्मण्यानामग्रणीर्मुख्यः तत्प्रवर्तकःसन् कर्माचर-
सीत्यर्थः २० तस्मादीश्वरस्यतवेदंजनसंग्रहमात्रंवयंतुतवसंगत्याकृतार्थाइत्याहुः आद्येतिषड्भिः सतांगत्यात्वयासंगम्यसंगंप्राप्य यत् यस्मात्त्वं
श्रेयसांपरोऽवधिः २१ २२ एकस्मिन्नेवस्थाने आरामोयेषांतेऽपिकालंसृष्ट्यादिकारणम् ईश्वरंनियंतारम् २३ एतत्सदृष्टांतमाहुः यथेति शया

ब्रह्मतेहृदयंशुक्लंतपःस्वाध्यायसंयमैः यत्रोपलब्धंसद्व्यक्तमव्यक्तंचततःपरम् १९ तस्माद्ब्रह्मकुलंब्रह्मन् शास्त्रयो
नेस्त्वमात्मनः सभाजयसिसद्धामतद्ब्रह्मण्याग्रणीर्भवान् २० अद्यनोजन्मसाफल्यंविद्यायास्तपसोदृशः त्वया
संगम्यसद्गत्यायदंतःश्रेयसांपरः २१ नमस्तस्मैभगवतेकृष्णायाकुंठमेधसे स्वयोगमाययाच्छन्नमहिम्नेपरमात्म
ने २२ नयंविदंत्यमीभूपाएकारामाश्चवृष्णयः मायाजवनिकाच्छन्नमात्मानंकालमीश्वरम् २३ यथाशयानःपु
रुषआत्मानंगुणतत्त्वदृक् नाममात्रेंद्रियाभातंनवेदरहितंपरम् २४ एवंत्वानाममात्रेषुविषयेष्विंद्रियेहया माय
याविभ्रमच्चित्तोनवेदस्मृत्युपप्लवात् २५ तस्याद्यतेददृशिमांघ्रिमघौघमर्षतीर्थास्पदंहृदिकृतंसुविपक्वयोगैः उ-
त्सिक्तभक्त्युपहताशयजीवकोशाआपुर्भवद्गतिमथानुगृहाणभक्तान् २६ श्रीशुकउवाच इत्यनुज्ञाप्यदा
शार्हंधृतराष्ट्रंयुधिष्ठिरम् राजर्षेस्स्वाश्रमान्गंतुंमुनयोदधिरेमनः २७ तद्वीक्ष्यतानुपव्रज्यवसुदेवोमहायशाः प्रणम्य
चोपसंगृह्यबभाषेदंसुयंत्रितः २८

नः स्वप्नमानपश्यन् गुणतत्त्वदृक्स्वप्नविषयेषुतत्त्वदृष्टिः नाममात्रमिंद्रियेणमनसाआभातंसिंहव्याघ्रादि
रूपमात्मानंवेद तद्रहितंदेवदत्तादिरूपमात्मानंनवेदयथा २४ एवंत्वात्वांनाममात्रेषुस्वप्नादितुल्येषुविषयेषुइंद्रियैर्याईहाप्रवृत्तिःसैवमायातया
विभ्रमच्चित्तोनवेदस्मृतेर्विवेकस्यउपप्लवात् नाशात् २५ अघौघस्यमर्षनाशंकरोतियद्गंगाख्यंतीर्थंतस्यास्पदमाश्रयंतेंऽघ्रिंसुविपक्वयोगैरपि
हृदिकृतंकेवलंनतुदृष्टंतस्यतेंऽघ्रिंददृशिमदृष्टवंतोवयंबहुभिःपुण्यैः अतोऽस्मान् भक्ताननुगृहाणभक्तान् कृत्वाऽनुग्रहंकुर्वित्यर्थः ननुकिंभक्त्या
यथापूर्वंतपएवतप्यतामितिनेत्याहुः उत्सिक्ताउद्रिक्तायाभक्तिस्तयाउपहत आशयलक्षणोजीवकोशोयेषांतएवपूर्वेभगवद्गतिमापुः नान्यइ

सर्वेदेवायेषुतेभ्यः यावतीर्वैदेवतास्ताःसर्वावेदाविदिब्राह्मणेवसंतीतिश्रुतेः ...
श्रीकृष्णंहित्वाअस्मान्पृच्छतिइतिविस्मितान्प्रत्याह नातीति बुभुत्सयाबोद्धुमिच्छया ३० तत्रत्यः गंगातीरवासी ३१ श्रीकृष्णोऽर्भकत्वमानोऽपि
श्रीकृष्णंहित्वाअस्मान्पृच्छतिइतिविस्मितान्प्रत्याह नातीति बुभुत्सयाबोद्धुमिच्छया ३० तत्रत्यः गंगातीरवासी ३१ श्रीकृष्णोऽर्भकत्वमानोऽपि
यद्याविजृंभितइत्याह यस्येतिद्वाभ्याम् अनुभूतिर्ज्ञानंकुतश्चिदपिनरिष्यति ननश्यतिनदेवाह कालेनकर्कटिकाफलवत् अस्यविश्वस्यलयोत्प
स्यादिनाऽपिस्वतश्चविद्युदादिवत् अन्यस्माच्चमृद्घटादेर्घटादिवत् गुणतोरूपाद्यंतरोत्पत्तेः पूर्वरूपादिनादेहादिवत् ३२ तमेवकुतश्चिदप्यव्याहत
नानुभवमतएवईश्वरम् किंच अद्वितीयंकृष्णं अन्यःप्राकृतः उपगूढमाच्छन्नंमनुष्यंमन्येत कैः क्लेशकर्मादिभिः तत्रक्लेशारागादयश्चतत्पूर्वकाणिक
र्माणिचतत्परिपाकःसुखदुःखेचसत्वादीनांगुणानांपुनःप्रवाहश्चतैःप्राणादिभिश्चस्वैर्विभवैः कार्यैः अत्रदृष्टांतः मेघाहिमोपरागैः अभ्रतुषारराहु-

वसुदेवउवाच नमोवःसर्वदेवेभ्यऋषिभ्यःश्रोतुमर्हथ कर्मणाकर्मनिर्हारोयथास्यान्नस्तदुच्यताम् २९ नार
दउवाच नातिचित्रमिदंविप्रावसुदेवोबुभुत्सया कृष्णंमत्वाऽर्भकंयन्नःपृच्छतिश्रेयआत्मनः ३० सन्निकर्षोऽत्र
मर्त्यानामनादरणकारणम् गांगंहित्वायथाऽन्याभस्तत्रत्योयातिशुद्धये ३१ यस्यानुभूतिःकालेनलयोत्पत्त्यादिनाऽ
स्यवै स्वतोऽन्यस्माच्चगुणतोनकुतश्चनरिष्यति ३२ तंक्लेशकर्मपरिपाकगुणप्रवाहैरव्याहतानुभवमीश्वरमद्वितीयम्
प्राणादिभिःस्वविभवैरुपगूढमन्योमन्येतसूर्यमिवमेघहिमोपरागैः ३३ अथोचुर्मुनयोराजन्नाभाष्यानकदुंदुभिम्
सर्वेषांशृण्वतांराज्ञांतथैवाच्युतरामयोः ३४ कर्मणाकर्मनिर्हारएषसाधुनिरूपितः यच्छ्रद्धयायजेद्विष्णुंसर्वयज्ञेश्वरं
मखैः ३५ चित्तस्योपशमोऽयंवैकविभिःशास्त्रचक्षुषा दर्शितःसुगमोयोगोधर्मश्चात्ममुदावहः ३६ अयंस्वस्त्यय
नःपंथाद्विजातेर्गृहमेधिनः यच्छ्रद्धयाप्तवित्तेनशुक्लेनेज्येतपूरुषः ३७ वित्तैषणांयज्ञदानैर्गृहैर्दारसुतैषणाम् आत्मलो
कैषणांदेवकालेनविसृजेद्बुधः ३८ भिः स्वविभवैः सूर्यमिवेति ३३ ३४ ३५ चित्तस्योपशमः उपशमहेतुः योगोमोक्षोपायश्चशनैरात्ममुद

मावहतीतितथासुगमः प्रवृत्त्याश्रयत्वात् स्वधर्मश्चआवश्यकः अन्यथाविहिताकरणेनमालिन्यप्रसंगात् ३६ ननुनकर्मणानप्रजयाधनेनत्यागेनैकेअ
मृतत्वमानशुरित्यादिनात्यागस्यैवविहितत्वात् कथंकर्ममोक्षोपायइत्याशंक्य आदावेवत्यागस्याशक्यत्वादित्याशयेनाहुः अयमितिसार्धचतुर्भिः
स्वस्त्ययनः स्वस्तिक्षेमईयतेनेनेति तथाश्रद्धयानिष्कामतयाशुक्लेनशुद्धेन आप्तेनवित्तेनपुरुषः ईश्वरः ईज्येतेतियत् एषपंथाः ३७ स्वस्त्ययन
त्वमाहुः वित्तैषणामिति वित्तफलभूतैर्यज्ञैर्दानैश्चवित्तैषणांवित्तेच्छांविसृजेत् गृहैर्गृहोचितैर्भोगैर्दारसुतैषणांविसृजेत् तदनुभवेनैवतदौत्सु
क्यनिवृत्तेः देहेमृतेआत्मनः स्वर्गादिलोकैषणांकालेनक्षयानुसंधानेनविसृजेत् देवहेवसुदेव यद्वादेवकालेनदेवानामपिमृत्युनामृत्युहेतुभूतेनेत्यर्थः ३८

अत्राचारंप्रमाणयति ग्रामइति किंच ऋणैरिति तथाचश्रुतिः जायमानोवैब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवाजायतेब्रह्मचर्येणऋषिभ्योयज्ञेनदेवेभ्यःप्र-
जयापितृभ्यइत्यादितान्यनिस्तीर्यतेषामृणान्यनपाकृत्य तथाचमनुः ऋणानित्रीण्य पाकृत्यमनोमोक्षेनिवेशयेत् अनपाकृत्यमोक्षंतुसेवमा
नोव्रजत्यधइति ३९ निर्ऋणः निर्मुक्तऋणः अशरणोभवगृहात्प्रव्रज ४० किंच अविशुद्धचित्तानामयंक्रमः त्वंतु कृतार्थएवेत्याहुः वसुदेवेति
भवान्नूनंनिश्चितंपरमयाप्रेमलक्षणयाभक्त्याहरिंप्रार्चः अर्चितवान् यत्यस्माद्वांपुवयोः ४१ ४२ ४३ ४४ आलिप्ताः कुंकुमादिभिःवस्त्र

ग्रामेत्यक्तैषणाःसर्वेययुर्धीरास्तपोवनम् ऋणैस्त्रिभिर्द्विजोजातोदेवर्षिपितॄणांप्रभो यज्ञाध्ययनपुत्रैस्तान्यनिस्ती
र्यत्यजन्पतेत् ३९ त्वंत्वद्यमुक्तोद्वाभ्यांवैऋषिपित्रोर्महामते यज्ञैर्देवर्णमुन्मुच्यनिर्ऋणोशरणोभव ४० वसुदेवभवान्नू
नंभक्त्यापरमयाहरिम् जगतामीश्वरंप्रार्चःसयद्वांपुत्रतांगतः ४१ श्रीशुकउवाच इतितद्वचनंश्रुत्वावसु
देवोमहामनाः तानृषीनृत्विजोवव्रेमूर्ध्नानम्यप्रसाद्यच ४२ तएनमृषयोराजन्वृताधर्मेणधार्मिकम् तस्मिन्नयाजय
न्क्षेत्रेमखैरुत्तमकल्पकैः ४३ तद्दीक्षायांप्रवृत्तायांवृष्णयःपुष्करस्रजः स्नाताःसुवाससोराजन्राजानःसुस्वलंकृताः
तन्महिष्यश्चमुदितानिष्ककंठ्यःसुवाससः दीक्षाशालामुपाजग्मुरालिप्तावस्तुपाणयः ४५ नेदुर्मृदंगपटहशंखभेर्या
नकादयः ननृतुर्नटनर्तक्यस्तुष्टुवुःसूतमागधाः जगुःसुकंठ्योगंधर्व्यःसंगीतंसहभर्तृकाः ४६ तमभ्यषिंचन्वि-
धिवदक्तमभ्यक्तमृत्विजः पत्नीभिरष्टादशभिःसोमराजमिवोडुभिः ४७ ताभिर्दुकूलवलयैर्हारनूपुरकुंडलैः स्वलं
कृताभिर्विबभौदीक्षितोजिनसंवृतः ४८ तस्यर्त्विजोमहाराजरत्नकौशेयवाससः ससदस्याविरेजुस्तेयथावृत्रहणो
ऽध्वरे ४९ तदारामश्चकृष्णश्चस्वैःस्वैर्बंधुभिरन्वितौ रेजतुःस्वसुतैर्दारैर्जीवेशौस्वविभूतिभिः ५० ईजेनुयज्ञंविधि
नाअग्निहोत्रादिलक्षणैः प्राकृतैर्वैकृतैर्यज्ञैर्द्रव्यज्ञानक्रियेश्वरम् ५१ अथर्त्विग्भ्योददात्कालेयथाम्नातंसदक्षिणाः स्व
लंकृतेभ्योविप्रेभ्योगोभूकन्यामहाधनाः ५२

पाणयः गृहीतार्हणहस्ताः ४५ ४६ अक्तं नेत्रयोरंजनेन अभ्यक्तंसर्वांगेषुनवनीतेन ४७ ता
भिः पत्नीभिः सहितौर्दीक्षितोविरेजे ४८ ४९ जीवेशौसर्वजीवानामीशौ ५० अनुयज्ञंप्रतियज्ञमाम्नातसर्वांगाःप्राकृताःज्योतिष्टोमदर्शपूर्णमासा
दयः तेभ्यश्चोदनालिंगादिभिरतिदेशप्राप्तांगाः वैकृताः सौरसत्रादयः तैःसर्वैः द्रव्यंपुरोडाशादिज्ञानंमंत्रःक्रियाकर्मतेषामीश्वरम् ५१ ५२

संस्नुः स्नानंचक्रुः ५३ आश्वभ्यः शुनाऽभिव्याप्य अन्नेन पूजयत् अपूजयत् [illegible]
यसुः ५५ ५६ प्रयाणेकेषांचिद्विशेषमाह धृतराष्ट्रइतिद्वाभ्याम् अनुजोविदुरः पार्थायुधिष्ठिरभीमार्जुनाः यमौनकुलसहदेवौ ५७ सौहृदेनाक्लिन्ना
नि चेतांसियेषांते ५८ ५९ मनोरथोयस्तविषयः तमेवमहार्णवम् ६० शूराणांबलेनयोगिनांज्ञानेनापीत्यर्थः ६१ तत्कुतस्तत्राह अस्मास्विति कृ
ताज्ञेषुकृतमुपकारमजानत्सुसत्तमैर्भवद्भिरप्रतिकल्पाअनुपमामैत्रीयमर्पिता अफलाऽपिप्रत्युपकारशून्याऽपिकर्हिचित् यद्यस्मान्ननिवर्त्तेत त

पत्नीसंयाजावभृथ्यैश्चरित्वातेमहर्षयः सस्नूरामह्रदेविप्रायजमानपुरःसराः ५३ स्नातोऽलंकारवासांसिबंदिभ्योऽदा
त्तथास्त्रियः ततःस्वलंकृतोवर्णानाश्वभ्योऽन्नेनपूजयत् ५४ बंधून्सदारान्ससुतान्पारिबर्हेणभूयसा विदर्भकोसल
कुरून्काशिकेकयसृंजयान् ५५ सदस्यर्त्विक्सुरगणान्नृभूतपितृचारणान् श्रीनिकेतमनुज्ञाप्यशंसंतःप्रययुःक्र
तुम् ५६ धृतराष्ट्रोऽनुजःपार्थाभीष्मोद्रोणःपृथायमौ नारदोभगवान्व्यासः सुहृत्संबंधिबांधवाः ५७ बंधून्परिष्वज्ययदू
न्सौहृदाक्लिन्नचेतसः ययुर्विरहकृच्छ्रेणस्वदेशांश्चापरेजनाः ५८ नंदस्तुसहगोपालैर्बृहत्यापूजयाऽर्चितः कृष्णरा
मोग्रसेनाद्यैर्न्यवात्सीद्बंधुवत्सलः ५९ वसुदेवोंऽजसोत्तीर्यमनोरथमहार्णवम् सुहृद्वृतःप्रीतमनानंदमाहकरेस्पृशन्
६० वसुदेवउवाच भ्रातरीशकृतःपाशोनृणांयःस्नेहसंज्ञितः तदुस्त्यजमहंमन्येशूराणामपियोगिनाम् ६१ अ
स्मास्वप्रतिकल्पेयंयत्कृताज्ञेषुसत्तमैः मैत्र्यर्पिताफलावापिननिवर्तेतकर्हिचित् ६२ प्रागकल्पाच्चकुशलंभ्रातर्वोनाच
रामहि अधुनाश्रीमदांधाक्षानपश्यामपुरःसतः ६३ माराज्यश्रीरभूत्पुंसश्श्रेयस्कामस्यमानद स्वजनानुतबंधून्वानप
श्यतिययांऽधदृक् ६४ श्रीशुकउवाच एवंसौहृदशैथिल्यचित्तआनकदुंदुभिः रुरोदतत्कृतांमैत्रींस्मरन्नश्रुवि
लोचनः ६५ नंदस्तुसख्युःप्रियकृत्प्रेम्णागोविंदरामयोः अद्यश्वइतिमासांस्त्रीन्यदुभिर्मानितोऽवसत् ६६ ततःकामैः
पूर्यमाणःसव्रजःसहबांधवः परार्ध्याभरणक्षौमनानानर्घ्यपरिच्छदैः ६७

स्मादीश्वरकृतः पाशोऽयंभवतामितिगम्यतइत्यर्थः ६२
अफलत्वमेवाह प्रागिति हेभ्रातः अकल्पात् असामर्थ्यात् वःकुशलंप्रियंनहि आचरामनकृतवंतोवयम् श्रीमदेनांधान्यक्षीणियेषांते ६३ राज्य
श्रीर्माभूत् छांदसोऽडागमः ६४ ६५ अद्यश्वइतिप्रातर्निर्गमेऽद्यैवापराण्हेगम्यतामिति अपराण्हनिर्गमेश्वोगम्यतामितिपुनःपुनरेवंमानितः ६६
(६७

यापितः महासैन्येनप्रस्थापितः ६८ ६९ ७० यदुदेवस्यवसुदेवस्यमहोत्सवंयज्ञादिलक्षणंसुहृत्संदर्शनादिकंचेति ७१ इतिदशमेटीकायांचतुर
शीतितमोऽध्यायः ८४ पंचाशीतितमेराम कृष्णौसंप्रार्थितौसुतौ पित्रेज्ञानमथोमात्रेमृतान्पुत्रानयच्छताम् १ नंदपित्वाकुरुक्षेत्रयात्रायां
सुहृदोबहून् तत्त्वज्ञानंततःपित्रोरादिशन्मृतसूनुभिः २ १ धामप्रभावस्तत्सूचकम् जातविश्रंभः उत्पन्नविश्वासः परिभाष्यसंबोध्य २ अ
स्यविश्वस्ययत्साक्षात् स्वरूपभूतंकारणंप्रधानपुरुषौनामपरौतयोरपिकारणत्वेनेश्वरौचसाक्षाद्वांयुवामितिजाने ३ नन्विदंविश्वमनेकैः कार
कैर्जायमानंकुतःप्रधानपुरुषात्मकंकुतस्तरामावयोस्तत्कारणत्वेनेश्वरत्वंतत्राह यत्रेति यत्राधिकरणेयेनकर्त्राकरणेनच यतउपादानात् य
स्यसंबंधेनषष्ठ्यर्थस्य कारकत्वेऽपिनिमित्ततोक्ता यस्मैसंप्रदानाय यद्यदिति प्रयोज्यकर्तृकर्मकारकेदर्शिते ननुतयोर्नास्तिभेदः यथोक्तम्

वसुदेवोग्रसेनाभ्यांकृष्णोद्धवबलादिभिः दत्तमादायपारिबर्हंयापितोयदुभिर्ययौ ६८ नंदोगोपाश्चगोप्यश्चगोविंद
चरणांबुजे मनःक्षिप्तंपुनर्हर्तुमनीशामथुरांययुः ६९ बंधुषुप्रतियातेषुवृष्णयःकृष्णदेवताः वीक्ष्यप्रावृषमासन्नाय
युर्द्वारवतींपुनः ७० जनेभ्यःकथयांचक्रुर्यदुदेवमहोत्सवम् यदासीत्तीर्थयात्रायांसुहृत्संदर्शनादिकम् ७१
इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेतीर्थयात्रानुवर्णनंनामचतुरशीतितमोऽध्यायः ८४ बादरायणिरु॰
अथैकदात्मजौप्राप्तौकृतपादाभिवंदनौ वसुदेवोभिनंद्याहप्रीत्यासंकर्षणाच्युतौ १ मुनीनांसवचःश्रुत्वापुत्रयो
र्धामसूचकम् तद्वीर्यैर्जातविश्रंभःपरिभाष्याभ्यभाषत २ कृष्णकृष्णमहायोगिन्संकर्षणसनातन जानेवाम
स्ययत्साक्षात्प्रधानपुरुषौपरौ ३ यत्रयेनयतोयस्ययस्मैयद्यद्यथायदा स्यादिदंभगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः
४

करोतिक्रियमाणेनतकश्चित्कर्मणाविना भवत्यर्थस्यकर्ताचकरोतेःकर्मजायते तथाकरोत्यर्थस्ययः कर्ताभवितुःसप्रयोजकः भवितातमपे
क्ष्याथप्रयोज्यत्वंप्रपद्यतइतिचसत्यम् तथाऽप्यवस्थाभेदेनभेदोविवक्षितः दृश्यतेचावस्थाभेदः तंडुलानोदनंपचति मृदंघटंकरोतीति
तदेवंसप्तविभक्त्यर्थादर्शिताः यथेति यदेतिचक्रियाविशेषणभूतानांअन्येषांचाव्ययानामर्थाः स्यादितिक्रियापदार्थोपलक्षणम् एवंसर्वं
प्रपंचमनूद्यतत्कारणस्यभगवद्रूपतांविधत्तेइदंसाक्षादिति प्रधानंभोग्यंपुरुषोभोक्तातयोरीश्वरोभगवांस्त्वमेवसाक्षादिति तयोरैक्यम-
भिप्रेत्यैकवचनम् ४

किंच धारणपोषणकर्ताऽपित्वमेवेत्याह एतदिति हेआत्मन् प्राणः क्रियाशक्तिःजीवोज्ञानशक्तिश्चसन् त्वमेवाबिभर्षि ५ ननुप्राणादीनामपि-
चित्रशक्तीनांकारणत्वावगमात् कथंपरमेश्वरस्यैवकारणत्वेनसर्वात्मकत्वमुच्यतइत्याशंक्यप्राणादिशक्तयोऽपितस्यैवेत्याह प्राणादीनामिति प्रा
णःसूत्रंतदादीनांविश्वसृजांविश्वकारणानांयाःशक्तयस्ताःपरस्यपरमकारणस्येश्वरस्यैवकुतः पारतंत्र्यात् यथावेधशक्तिर्नबाणस्यअपितुपुरु
षस्यतद्वदित्यर्थः ननुभगवतःप्राणादिवर्गस्यचस्वातंत्र्यमेवकिंनस्यात् अतआह वैसादृश्याद्द्वयोरिति चेतनाचेतनत्वेनविसदृशत्वात् द्वयोःअ
चेतनप्राणादिवर्गस्यचेतनपारतंत्र्यमेवयुक्तमित्यर्थः यद्वा प्राणादिषुद्वयोर्द्वयोरेवतावद्विसदृशत्वंविरुद्धक्रियाकारित्वात् किंपुनर्बहूनाम् तस्मादे
केनसर्वज्ञेनसर्वशक्तिनाधिष्ठातानामेवविशिष्टकार्यारंभकत्वंयुक्तंनस्वतंत्राणामिति तथाचोक्तम् यदैतेसंहताभावाभूतेंद्रियमनोगुणाः यदाय
तननिर्माणेनशेकुर्ब्रह्मवित्तम तदासंहत्यचाऽन्योऽन्यंभगवच्छक्तिचोदिताः सदसत्त्वमुपादायचोभयंससृजुर्ह्यदइति तथानानात्वात् स्वक्रि

एतन्नानाविधंविश्वमात्मसृष्टमधोऽक्षज आत्मनानुप्रविश्यात्मन्प्राणोजीवोबिभर्ष्यजः ५ प्राणादीनांविश्वसृ
जांशक्तयोयाःपरस्यताः पारतंत्र्याद्वैसादृश्याद्द्वयोश्चेष्टैवचेष्टताम् ६ कांतिस्तेजःप्रभासत्ताचंद्राग्न्यर्कर्क्षविद्युताम्
यत्स्थैर्यंभूभृतांभूमेर्वृत्तिर्गंधोऽर्थतोभवान् ७ तर्पणंप्राणनमपांदेवत्वंताश्चतद्रसः ओजःसहोबलंचेष्टागतिर्वा
योस्तवेश्वर ८ दिशांत्वमवकाशोऽसिदिशःखंस्फोटआश्रयः नादोवर्णस्त्वमोंकारआकृतीनांपृथक्कृतिः ९

याऽनीशाः प्रोचुःप्रांजलयोविभुमित्यादि ननुप्राणादीनांक्रियाकारित्वंशक्त्यभावेकुतःस्यादतआह चेष्टैवचेष्टतामिति चेष्टमानानामेषांचेष्टैव
नतुशक्तिः यथावायोःशक्त्यातृणादीनांचलनंयथापुरुषस्यशक्त्याशराणांवेगइति ६ पारतंत्र्यमेवप्रपंचयति कांतिरितिपंचभिः चंद्रस्यकां
तिःअग्नेस्तेजः अर्कस्यप्रभा ऋक्षविद्युतांस्फुरणमात्रेणसत्त्वम् अर्थतोवस्तुतोभवान् तथाचश्रुतिः नतत्रसूर्योभातिनचंद्रतारकंनेमाविद्यु
तोभांतिकुतोऽयमग्निः तमेवभांतमनुभातिसर्वंतस्यभासासर्वमिदंविभातीति स्मृतिश्च यदादित्यगतंतेजोजगद्भासयतेऽखिलम् यच्चंद्रम
सियच्चाग्नौतत्तेजोविद्धिमामकमिति भूमेर्वृत्तिःप्राणिनामाधारत्वेनवर्तनंगंधश्चभवान् तवैवशक्तिरित्यर्थः ७ किंच हेदेव अपांतर्पणंतृप्तिज
नकत्वंजीवनहेतुत्वम् ताआपश्च तासांरसश्चत्वमेव किंच वायोरजः सहआदितवैवशक्तिः ८ दिशामुपाधिकृताकाशप्रदेशानामवकाशः
दिशश्चत्वम् खंसामान्याकाशः तदाश्रयः स्फोटश्चशब्दतन्मात्रंपरावस्थावागित्यर्थः नादःपश्यंती ओंकारःमध्यमावर्णश्च आकृतीनांपदा
र्थानांपृथक्कृतिः पृथक्करणमभिधानम् यस्मात्तत्पदंवर्णपदाद्यात्मिकावैखरीचत्वमित्यर्थः ९

इंद्रियाणामिंद्रियंविषयप्रकाशनशक्तिः देवाश्चेंद्रियाधिष्ठातारः तदनुग्रहस्तेषामधिष्ठानशक्तिश्चत्वम् अवबोधोऽध्यवसायशक्तिःअनुस्मृतिः प्रतिसंधानशक्तिः १० भूतानांकारणंभूतादिस्तामसोऽहंकारस्त्वमसिइंद्रियाणांकारणंतैजसोराजसोऽहंकारस्त्वम् विविधमधिदैवाध्यात्माधिभूतभेदेनविकल्प्यंतइतिविकल्पादेवास्तेषांकारणंवैकारिकः सात्विकोऽहंकारश्चत्वम् अनुशायिनांजीवानांसंसारकारणंप्रधानंत्वम् ११ अपिच नश्वरेषुनाशशीलेषुइहैतेषुभावेषुयदनश्वरमवशिष्यमाणंरूपंतत्त्वमसि द्रव्यविकारेषुमृत्सुवर्णादिकार्येषु घटकुंडलादिषुनश्वरेषुनद्रव्यमात्रंमृत्सुवर्णादिमात्रमनश्वरंयथातद्वत् १२ ननुत्रिगुणात्मककार्यरूपोऽपित्वमित्युक्तत्वात् कथमनश्वरत्वंतत्राह सत्वमिति तद्वृत्तयः तत्परिणामाश्चमहदादयः अद्धासाक्षात्त्वयिपरेब्रह्मणिकल्पिताः१३ तस्मान्नसंतीतिनन्वसतांकथंप्रतीतिरतआह यर्हीति

इंद्रियंत्विंद्रियाणांत्वंदेवाश्चतदनुग्रहः अवबोधोभवान्बुद्धेर्जीवस्यानुस्मृतिःसती १० भूतानामसिभूतादिरिंद्रियाणांचतैजसः वैकारिकोविकल्पानांप्रधानमनुशायिनाम् ११ नश्वरेष्विहभावेषुतदसित्वमनश्वरम् यथाद्रव्यविकारेषुद्रव्यमात्रंनिरूपितम् १२ सत्वंरजस्तमइतिगुणास्तद्वृत्तयश्चयाः त्वय्यद्धाब्रह्मणिपरेकल्पितायोगमायया १३ तस्मान्नसंत्यमीभावायर्हित्वयिविकल्पिताः त्वंचामीषुविकारेषुह्यन्यदाव्यावहारिकः १४ गुणप्रवाहएतस्मिन्नबुधास्त्वखिलात्मनः गतिंसूक्ष्मामबोधेनसंसरंतीहकर्मभिः १५ यदृच्छयानृतांप्राप्यसुकल्पामिहदुर्लभाम् स्वार्थेप्रमत्तस्यवयोगतंत्वन्माययेश्वर १६ असावहंममैवैतेदेहेचास्यान्वयादिषु स्नेहपाशैर्निबध्नातिभवान्सर्वमिदंजगत् १७ युवांननःसुतौसाक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरौ भूभारक्षत्रक्षपणअवतीर्णौतथात्थह १८

यदाविकल्पितास्तदैवप्रतीतिमात्रेणत्वयिसंति त्वंचामीषुतदैवकारणतयाअनुगतःअन्यदातुअव्यावहारिकोऽविकल्पकस्त्वमेवावशिष्यसइत्यर्थः १४ एवंरूपत्वादज्ञाननिबंधनश्चसंसारइत्याह गुणप्रवाहइति सूक्ष्मांनिष्प्रपंचांगतिमबुधाः अविद्वांसः अबुद्धेतिवापाठःअतःअबोधेनदेहाभिमानेनकृतैः कर्मभिः संसरंतीति १५ एवंतयोस्तत्त्वंनिरूप्यतदप्राप्त्याशोचति यदृच्छयेति नृतांमनुष्यताम् सुकल्पांपटुतरेंद्रियां १६ अहोकिमितिप्रमत्तोऽसित्वयाबहुभिः पाशैर्निबद्धत्वादित्याह असावहमिति देहे अस्यदेहस्यान्वयादिषु पुत्रादिषुचममैवैतइति १७ अहोत्वत्पुत्रयोरावयोःकिमिदमारोप्यतेअतआह युवामिति भूभारक्षत्रक्षपणार्थमवतीर्णौतथाह निश्चि

तत्तस्मादरण्यंशरणमापन्नानांसंसृतिभयमपहंतीतितथातत् नन्वत्व मतिस्तवीवृथाकिंनिविधसे अतआह एतावतेति इंद्रियलालसेन
इंद्रियार्थतृष्णाया यद्येनेंद्रियलालसेनमर्त्यशरीरे आत्मदृक् आत्मबुद्धिरहंत्वयिचपरेपरमेश्वरे अपत्यबुद्धिरस्मि तेनालमलंपर्याप्तमिति
१९ ननु कुतएतत् अहंपरमेश्वरइतितत्राह सूतिगृहेइति नौआवयोः अनुयुगंप्रतियुगंयदासुतपाः पृश्निरितियुग्मम् यदाकश्यपोदिति
युग्मम् अधुनावसुदेवोदेवकीतियुग्मम् एवंहिप्रतियुग्ममजएवाहंसंजज्ञेअवतीर्णइतिभवान्ननुजगाद ननुअन्योऽसौचतुर्भुजोदेवइति
तत्राह नानातनूरिति गगनवदसंगाएवत्वम् भूम्नः सर्वगतस्यविभूतिरूपांमायांकोवेदेति २० २१ उपमन्महेउपमन्यामहे समुद्दिश्यविषयीकृ

तत्तेगतोऽस्म्यरणमद्यपदारविंदमापन्नसंसृतिभयापहमार्त्तबंधो एतावताऽलमलमिंद्रियलालसेनमर्त्यात्मदृ
क्त्वयिपरेयदपत्यबुद्धिः १९ सूतिगृहेननुजगादभवानजोनौसंजज्ञइत्यनुयुगंनिजधर्मगुप्त्यै नानातनूर्गगन
वद्विदधज्जहासिकोवेदभूम्नउरुगायविभूतिमायाम् २० श्रीशुकउवाच आकर्ण्येत्थंपितुर्वाक्यंभग
वान्सात्वतर्षभः प्रत्याहप्रश्रयानम्रःप्रहसन्श्लक्ष्णयागिरा २१ श्रीभगवानुवाच वचोवःसमवेता
र्थंतातैतदुपमन्महे यन्नःपुत्रान्समुद्दिश्यतत्त्वग्रामउदाहृतः २२ अहंयूयमसावार्यइमेचद्वारकौकसः सर्वेऽप्ये
वंयदुश्रेष्ठविमृश्याःसचराचरम् २३ आत्माह्येकःस्वयंज्योतिर्नित्योन्योनिर्गुणोगुणैः आत्मसृष्टैस्तत्कृतेषुभू
तेषुबहुधेयते २४ खंवायुर्ज्योतिरापोभूस्तत्कृतेषुयथाशयम् आविस्तिरोऽल्पभूर्येकोनानात्वंयात्यसावपि २५
तेषुबहुधेयते २४ खंवायुर्ज्योतिरापोभूस्तत्कृतेषुयथाशयम् आविस्तिरोऽल्पभूर्येकोनानात्वंयात्यसावपि २५ २६ अथ
श्रीशुकउवाच एवंभगवताराजन्वसुदेवउदाहृतः श्रुत्वाविनष्टनानाधीस्तूष्णींप्रीतमनाअभूत् २६ अथ
तत्रकुरुश्रेष्ठदेवकीसर्वदेवता श्रुत्वानीतंगुरोःपुत्रमात्मजाभ्यांसुविस्मिता २७ कृष्णरामौसमाश्राव्यपुत्रान्कंसवि
हिंसितान् स्मरंतीकृपणंप्राहवैक्लव्यादश्रुलोचना २८ स्तत्वग्रामः तत्वसमूहः उदाहृतः सम्यङ्निरूपितः २२ इमामेवदृष्टिंसर्वत्रवि
धत्स्वेत्याह अहमिति एवंविमृश्याः ब्रह्मत्वेनैवान्वेषणीयाः किंच सचराचरंजगदपि २३ ननुविकारवतांकुतोब्रह्मत्वमितिचेन्नब्रह्मणएवोपा
धिधर्मैर्बहुधाप्रतीतेरितिसदृष्टांतमाह द्वाभ्याम् आत्माहीति यथा खादि भूतानितत्कृतेषुघटादिषुआविस्तिरोभावादियांति एवमसावात्माऽपि
आत्मसृष्टैर्गुणैःकृत्वातत्कृतेषुदेहेषुबहुधाईयते पुनश्चयथाशयंयथोपाधिआविर्भावतिरोभावादिरूपेणप्रतीयते नवस्तुतः कुतः एकोब
हुधास्वयंज्योतिर्दृश्यत्वेनानित्योऽनित्यत्वेन अन्योऽनन्यत्वेननिर्गुणः सगुणत्वेनेत्यादिबहुधात्वंप्रपंचनीयम् २४ २५ २६ सुविस्मितासतीस
माश्राव्यसंबोध्य २७ २८

२९ भूमेर्भारायमाणानांराज्ञामर्थेतेषांनिधनार्थंमेमयिकलावतीर्णौ ३० हेआद्ययस्यांशः पुरुषस्तस्यांशोमायातस्याअंशागुणाः तेषांभागेन
परमाणुमात्रलेशेनविश्वोत्पत्त्यादयोभवंतितंत्वात्वांगतिंशरणंगतास्मि ३१ आनिन्यथुः आनीतवंतौपितृस्थानात् यमसदनात् ३२ ३३ ३४
दैत्यराड्बलिः कथंभूतौविश्वस्यात्मभूतंदैवम् सान्वयःसपरिवारः ३५ सहृदः सपरिजनः कथंभूतोपादाववनिज्य यदंबुययोरवनेजनोदक
माब्रह्मब्रह्माणमभिव्याप्यजगत्पुनत् पवित्रयन् वर्ततेतौ ३६ ३७ इंद्रसेनोबलिः प्रेमविभिन्नयाप्रेमार्द्रयाधियाबिभ्रत् धारयन् ३८ अनंता

देवक्युवाच रामरामाप्रमेयात्मन् कृष्णयोगेश्वरेश्वर वेदाहंवांविश्वसृजामीश्वरावादिपूरुषौ २९ कालवि
ध्वस्तसत्वानांराज्ञामुच्छास्त्रवर्तिनाम् भूमेर्भारायमाणानामवतीर्णौकिलाद्यमे ३० यस्यांशांशांशभागे-
नविश्वोत्पत्तिलयोदयाः भवंतिकिलविश्वात्मंस्तंत्वाद्याहंगतिंगता ३१ चिरान्मृतसुतादानेगुरुणाकालचोदि
तौ आनिन्यथुःपितृस्थानाद्गुरवेगुरुदक्षिणाम् ३२ तथामेकुरुतंकामंयुवांयोगेश्वरेश्वरौ भोजराजहतान्पुत्रान्
कामयेद्रष्टुमाहृतान् ३३ ऋषिरुवाच एवंसंचोदितौमात्रारामःकृष्णश्चभारत सुतलंसंविविशतुर्योगमा
यामुपाश्रितौ ३४ तस्मिन्प्रविष्टावुपलभ्यदैत्यराड्विश्वात्मदैवंसुतरांतथात्मनः तद्दर्शनाल्हादपरिप्लुताशयःसद्यः
समुत्थायननामसान्वयः ३५ तयोःसमानीयवरासनंमुदानिविष्टयोस्तत्रमहात्मनोस्तयोः दधारपादाववनिज्य
तज्जलंसवृंदआब्रह्मपुनद्यदंबुह ३६ समर्हयामाससतौविभूतिभिर्महार्हवस्त्राभरणानुलेपनैः तांबूलदीपामृत
भक्षणादिभिःस्वगोत्रवित्तात्मसमर्पणेनच ३७ सइंद्रसेनोभगवत्पदांबुजंबिभ्रन्मुहुःप्रेमविभिन्नयाधिया उवा
चहानंदजलाकुलेक्षणःप्रहृष्टरोमानृपगद्गदाक्षरम् ३८ बलिरुवाच नमोनंतायबृहतेनमःकृष्णायवेधसे
सांख्ययोगवितानायब्रह्मणेपरमात्मने ३९ दर्शनंवांहिभूतानांदुष्प्रापंचाप्यदुर्लभम् रजस्तमःस्वभावानांयन्नःप्रा
प्तौयदृच्छया ४० दैत्यदानवगंधर्वाःसिद्धविद्याध्रचारणाः यक्षरक्षःपिशाचाश्चभूतप्रमथनायकाः ४१

यशेषाय बृहतेफणैकदेशेविश्वधारणाद्बृहत्तस्मै कृष्णायचवेधसेजगद्विधात्रेसांख्ययोगवितानायेत्यादिपदत्रयमैक्यविवक्षया ३९ योगेश्व
राणामपिदुर्दर्शौयुवामस्माभिर्दृष्टावित्येतन्नातिचित्रमित्याह दर्शनमिति दुष्प्रापमपियुष्मत्कृपयाकेषांचिद्दुर्लभंसुलभमपिभवतितदाह
रजस्तमःस्वभावानामितिनोदर्शनंप्राप्तौ ४० अहोविद्विषोवयंसात्विकभक्तेभ्योऽपिसभाग्याइत्याह दैत्येत्यादित्रिभिः ४१ ६९ ६९

४२ उद्वृद्धवैरणायाभक्त्या स्तयाकेचनातिचैद्यादयः कामतोभक्त्यागोप्यादय [illegible]
पिस्मरादयोनसन्निकृष्टाइति ४३ ननुसात्विकेभ्योऽपिराजसादयः सन्निकृष्टाइतिचेत्तत्राह इदमित्थमिति इदमितिस्वरूपतः इत्थमितिविशेषतश्च ४४ तदेवंयद्यपिवैरभावेनतत्प्राप्तिर्भवेत् तथाऽपिमांसात्विकंकुर्विंतिप्रार्थयन्ते तत्तथानःप्रसीद यथानिरपेक्षैरात्मकामैरपिविमृग्यंयुष्मत्पादारविंदंतदेवधिषणमाश्रयः तस्माद्न्यद्गृहंतदेवांधकूपस्तस्मान्निष्क्रम्यनिर्गत्यविश्वस्यशरणंरक्षितारोवृक्षास्तेषामंघ्रिषुमूलेषुस्तनएवगलितैः फलादिभिरुपलब्धाप्राप्तावृत्तिर्जीविकायेनसोऽहंशांतःसन् एकएवचरामि उतअथवासर्वैर्धर्मैःसरवायोमहांतः तैःसहयथावरामीति ४५ कथमल्पपुण्यानामेवंभावः संभवतीतिचेत् तर्हियथैतद्भवेत् तथास्माननुशिक्षयेत्याह शाधीति हेप्रभो ईशितव्याः सर्वेजीवास्ते

विशुद्धसत्त्वधाम्न्यद्धा त्वयिशास्त्रशरीरिणि नित्यंनिबद्धवैरास्तेवयंचान्येचतादृशाः ४२ केचनोद्वृद्धवैरेणभक्त्या
केचनकामतः नतथासत्त्वसंरब्धाःसन्निकृष्टाःसुरादयः ४३ इदमित्थमितिप्रायस्तवयोगेश्वरेश्वर नविदंत्यपि
योगेशायोगमायांकुतोवयम् ४४ तन्नःप्रसीदनिरपेक्षविमृग्ययुष्मत्पादारविंदधिषणान्यगृहांधकूपात् निष्क्र
म्यविश्वशरणांघ्र्युपलब्धवृत्तिः शांतोयथैकउतसर्वसखैश्चरामि ४५ शाध्यस्मानीशितव्येशनिष्पापान्कुरुनःप्रभो
पुमान्यच्छ्रद्धयातिष्ठन्चोदनाया विमुच्यते ४६ श्रीशुकउवाच आसन्मरीचेःषट्पुत्राऊर्णायांप्रथमेऽन्तरे
देवाःकंजहसुर्वीक्ष्यसुतांयभितुमुद्यतम् ४७ तेनासुरीमगन्योनिमधुनाऽवद्यकर्मणा हिरण्यकशिपोर्जातानीता
स्तेयोगमायया ४८ देवक्याउदरेजाताराजन्कंसविहिंसिताः सातान्शोचत्यात्मजान्स्वांस्तइमेऽध्यासतेऽन्तिके
४९ इतएतान्प्रणेष्यामोमातृशोकापनुत्तये ततःशापाद्विनिर्मुक्तालोकंयास्यंतिविज्वराः ५०

षामीशायत्तवानुशासनमा-
तिष्ठन् आश्रयन् चोदनायाविधिनिषेधलक्षणायाःसकाशाद्विमुच्यते नरवलुत्वद्भक्तोविधिकिंकरःस्यादितिभावः ४६ तदुक्तंसर्वमङ्गमोघस्त्वागम
नकारणंसप्रपंचंकथयति आसन्निति पंचभिः ऊर्णायांभार्यायांप्रथमेऽन्तरेस्वायंभुवमन्वंतरे तेदेवाःसुतांवाचंयभितुंयब्धुंमैथुनेनरमयि
तुमुद्यतमुद्युक्तंप्रजापतिंजहसुः उपहसितवंतः ४७ तेनावद्यकर्मणापापेन आसुरींयोनिमगन्नगमन् अधुनातत्क्षणमेवहिरण्यक
शिपोर्जाताइत्यर्थः ४८ तेचयोगमाययाततोनीताः संतोदेवक्याउदरेजाताः हेराजन् बलेतेचकंसेनविहिंसिताःसातानात्मजान्मत्वाशो
चति तेचेमेतवांतिकेऽध्यासते ४९ लोकंदेवलोकम् ५०

स्मरोद्गीथः स्मरसहितः उद्गीथः सद्गतिं मोक्षम् स्मरस्यैव पूर्वं कीर्तिमानिति नाम अतः कीर्तिमंतं प्रथमजं कंसायानकदुंदुभिः समर्पयामासेत्यु
क्तम् ५१ अयच्छतामर्पयामासतुः ५२ ५३ ५४ अमृतत्वेहेतुः गदाभृतः पीतशेषमिति नारायणांगसंस्पर्शेनप्रतिलब्धं देवावयमित्यात्मद
र्शनं यैस्ते ५५ धाम देवलोकम् ५६ मृतानामागमनं निर्गमनं च श्रीकृष्णस्य मायां मेने तेनैवापत्यादिरूपेण रचिताम् ५७ ५८ अमृतं कीर्ति
र्यस्य तस्य व्यासपुत्रैरिति बहुवचनं पूजार्थम् जगतामघं भिनत्तीति तथा तत् अलं निःशेषं यथा भवति तथा न कृच्छ्रादिवदिति तदेवं मोक्षहेतु

स्मरोद्गीथः परिष्वंगः पतंगः क्षुद्रभृद्घृणी षडिमे मत्प्रसादेन पुनर्यास्यंति सद्गतिम् ५१ इत्युक्त्वा तान्समादाय इं
द्रसेनेन पूजितौ पुनर्द्वारवतीमेत्य मातुः पुत्रानयच्छताम् ५२ तान्दृष्ट्वा बालकान्देवी पुत्रस्नेहस्नुतस्तनी परि
ष्वज्यांकमारोप्य मूर्ध्न्यजिघ्रदभीक्ष्णशः ५३ अपाययत्स्तनं प्रीता सुतस्पर्शपरिस्नुता मोहिता माययाविष्णोर्यया
सृष्टिः प्रवर्तते ५४ पीत्वामृतं पयस्तस्याः पीतशेषं गदाभृतः नारायणांगसंस्पर्शप्रतिलब्धात्मदर्शनाः ५५ तेनम
स्कृत्य गोविंदं देवकीं पितरं बलम् मिषतां सर्वभूतानां ययुर्धाम दिवौकसाम् ५६ तं दृष्ट्वा देवकी देवी मृतागमननि
र्गमम् मेने सुविस्मिता मायां कृष्णस्य रचितां नृप ५७ एवंविधान्यद्भुतानि कृष्णस्य परमात्मनः वीर्याण्यनंतवी
र्यस्य संत्यनंतानि भारत ५८ सूतउवाच य इदमनुशृणोति श्रावयेद्वा मुरारेश्चरितममृतकीर्तेर्वर्णितं व्यास
पुत्रैः जगदघभिदलं तद्भक्तसत्कर्णपूरं भगवति कृतचित्तो याति तत्क्षेमधाम ५९ इति श्रीभागवते महापुराणे द
शमस्कंधे मृताग्रजानयनं नाम पंचाशीतितमोऽध्यायः ८५ राजोवाच ब्रह्मन्वेदितुमिच्छामः स्वसारं रामकृ
ष्णयोः यथोपयेमे विजयो या ममासीत्पितामही १ श्रीशुकउवाच अर्जुनस्तीर्थयात्रायां पर्यटन्नवनीं
प्रभुः गतः प्रभासमशृणोन्मातुलेयीं स आत्मनः २

त्वं पापक्षयहेतुत्वं चोक्तम् तद्भक्तानां तु सत्कर्णपूरं परमसुखावहं कर्णाभरणमि
ति स्वयं सुखरूपतामाह किंच भगवति कृतमावेशितं चित्तं येन स तथा भूत्वा तस्य क्षेमधाम कालादिभयरहितं लोकं यातीति ५९ इति द० टी०
पंचाशीतितमः ८५ षडशीतितमे दंभात्सुभद्रामर्जुनोऽहरत् गत्वा च मिथिलां कृष्णो नृपविप्रावनंदयत् १ पित्रोः स्वज्ञानमादिश्य सुभद्रां
फाल्गुनाय च जगाम मिथिलां कृष्णः स्वभक्तप्रियकृत्ततः २ देवक्या मृतपुत्रलाभवदर्जुनस्य सुभद्रालाभोऽपि रामप्रातिकूल्यात् दुर्घट इति म

तल्लिप्सुः तस्यांमातुलेय्यांलिप्सुः रामंवंचयितुसंपूज्य ततोत्रिदंडधारी ... भावेनरत्यभिप्रायेणक्षुभितमनोदधे ६ व्रीडितापांगी
ननिमंत्र्य गृहमानीयबलेनयच्छ्रद्धयोपाहृतंपरिविष्टंतद्भैक्ष्यंकिलार्जुनोबुभुजेइत्यन्वयः ५ भावेनरत्यभिप्रायेणक्षुभितमनोदधे ६ व्रीडितापांगी
सव्रीडकटाक्षी तस्मिन्नेवन्यस्तंहृदयमीक्षणंचयया सा ७ अंतरंहन्तुमवसरंप्रेप्सुः प्राप्तुमिच्छुः कामेनभ्रमच्चित्तंयस्यसः शंरामादिरन्यानतनिमि

तत्रवैवार्षिकान्मासानवात्सी
दुर्योधनायरामस्तांदास्यतीतिनचापरे तल्लिप्सुःसयतिर्भूत्वात्रिदंडीद्वारकामगात् ३
त्स्वार्थसाधकः पौरैःसभाजितोभीक्ष्णंरामेणाजानताचसः ४ एकदागृहमानीयआतिथ्येननिमंत्र्यतम् श्रद्ध
योपाहृतंभैक्ष्यंबलेनबुभुजेकिल ५ सोऽपश्यत्तत्रमहतींकन्यांवीरमनोहराम् प्रीत्युत्फुल्लेक्षणस्तस्यांभावक्षुब्धंम
नोदधे ६ साऽपितंचकमेवीक्ष्यनारीणांहृदयंगमम् हसंतीव्रीडितापांगीतन्न्यस्तहृदयेक्षणा ७ तांपरंसमनुध्याय
न्नंतरंप्रेप्सुरर्जुनः नलेभेशंभ्रमच्चित्तः कामेनातिबलीयसा ८ महत्यांदेवयात्रायांरथस्थांदुर्गनिर्गताम् जहा
रानुमतःपित्रोःकृष्णस्यचमहारथः ९ रथस्थोधनुरादायशूरांश्चारुंधतोभटान् विद्राव्यक्रोशतांस्वानांस्वभाग
मृगराडिव १० तच्छ्रुत्वाक्षुभितोरामःपर्वणीवमहार्णवः गृहीतपादःकृष्णेनसुहृद्भिश्चान्वशाम्यत ११ प्राहि
णोत्पारिबर्हाणिवरवध्वोर्मुदाबलः महाधनोपस्कुरेभरथाश्वनरयोषितः १२ श्रीशुकउवाच कृष्णस्या
सीद्द्विजश्रेष्ठःश्रुतदेवइतिश्रुतः कृष्णैकभक्त्यापूर्णार्थःशांतःकविरलंपटः १३ सउवासविदेहेषुमिथिलायांगृहाश्र
मी अनीहयागताहार्यनिर्वर्तितनिजक्रियः १४ यात्रामात्रंत्वहरहर्दैवादुपनमत्युत नाधिकंतावतातुष्टःक्रियाश्च
क्रेयथोचिताः १५ तथातद्राष्ट्रपालोऽगबहुलाश्वइतिश्रुतः मैथिलोनिरहंमानउभावप्यच्युतप्रियौ १६ तयोःप्रस
न्नोभगवान्दारुकेणाहृतंरथम् आरुह्यसाकंमुनिभिर्विदेहान्प्रययौप्रभुः १७ नारदोवामदेवोऽत्रिःकृष्णोरामो
सितोऽरुणिः अहंबृहस्पतिःकण्वोमैत्रेयश्च्यवनादयः १८

तंसत्कृत्य ८ ९ आसमंताद्रुंधतः आवरणंकुर्वतः १० ११ पारिबर्हाणिवरवध्वोः
प्रीतिदेयानि १२ १३ अनीहयाअनुद्यमेनैवागतंयदाहार्यंभोज्यंतेननिर्वर्तितानिजाः क्रियायेनसः १४ यात्रामात्रंशरीरनिर्वाहमात्रंभोज्यमुपनम
ति तंप्रत्यागच्छति १५ मिथिलस्यजनकस्यवंश्योमैथिलः १६ प्रभुरेवस्वयंविदेहान्देशान्प्रययौ १७ कृष्णोव्यासः रामोभार्गवःअहंशुकः एवमा
दिभिःसह १८

१९ आनर्त्ताद्यर्णान्ताः तद्देशवर्तिनोनृनार्यः उदारहासस्निग्धवीक्षणंपरिमन्तन् दृशिभिर्नेत्रैः २० स्ववीक्षणेनैवविनष्टातमिस्राहृग्येषांते भ्यः क्षेममभयमर्थदर्शनंतत्वज्ञानंच २१ अभीयुः प्रत्युज्जग्मुः २२ प्रीत्याउत्फुल्लानिआननानिआशयाः अंतःकरणानिच येषांते कैः शिरोभिः २३ २४ २५ तदभिप्रेत्य अंगीकृत्यतत्तदाउभाभ्यामपिताभ्यांमद्गृहादन्यस्यगेहंयातीति अलक्षितः अविदितः यद्वाउभाभ्यांरूपाभ्यां

तत्रतत्रतमायांतंपौराजानपदानृप उपतस्थुःसार्घहस्ताग्रहैः सूर्यमिवोदितम् १९ आनर्त्तधन्वकुरुजांगलकंकमत्स्यपांचालकुंतिमधुकेकयकोसलार्णाः अन्येचतन्मुखसरोजमुदारहासस्निग्धेक्षणंनृपपपुर्दृशिभिर्नृनार्यः २० तेभ्यःस्ववीक्षणविनष्टतमिस्रदृग्भ्यः क्षेमंत्रिलोकगुरुरर्थदृशंचयच्छन् शृण्वन्दिगंतधवलंस्वयशोऽशुभघ्नंगीतंसुरैर्नृभिरगाच्छनकैर्विदेहान् २१ तेऽच्युतंप्राप्तमाकर्ण्यपौराजानपदानृप अभीयुर्मुदितास्तस्मैगृहीतार्हणपाणयः २२ दृष्ट्वातउत्तमश्लोकंप्रीत्युत्फुल्लाननाशयाः कैर्धृतांजलिभिर्नेमुःश्रुतपूर्वांस्तथामुनीन् २३ स्वानुग्रहायसंप्राप्तंमन्वानौतंजगद्गुरुम् मैथिलःश्रुतदेवश्चपादयोःपेततुःप्रभोः २४ न्यमंत्रयेतांदाशार्हमातिथ्येनसहद्विजैः मैथिलःश्रुतदेवश्चयुगपत्संहतांजली २५ भगवांस्तदभिप्रेत्यद्वयोःप्रियचिकीर्षया उभयोराविशद्गेहमुभाभ्यांतदलक्षितः २६ श्रोतुमप्यसतांदूराज्जनकःस्वगृहागतान् आनीतेष्वासनाग्र्येषुसुखासीनान्महामनाः २७ प्रवृद्धभक्त्याउद्धर्षहृदयास्राविलेक्षणः नत्वातदंघ्रीन्प्रक्षाल्यतदपोलोकपावनीः २८ सकुटुंबोवहन्मूर्ध्नापूजयांचक्रईश्वरान् गंधमाल्यांबराकल्पधूपदीपार्घ्यगोवृषैः २९ वाचामधुरयाप्रीणन्निदमाहान्नतर्पितान् पादावंकगतौविष्णोः संस्पृशन्शनकैर्मुदा ३० राजोवाच भवान्हिसर्वभूतानामात्मासाक्षीस्वदृग्विभो अथनस्त्वत्पदांभोजंस्मरतांदर्शनंगतः ३१ स्ववचस्तदृतंकर्तुमस्मद्दृग्गोचरोभवान् यदात्थैकांतभक्तान्मेनानंतःश्रीरजःप्रियः ३२ कोनुत्वच्चरणांभोजमेवंविद्विसृजेत्पुमान् निष्किंचनानांशांतानांमुनीनांयस्त्वमात्मदः ३३

तदलक्षितः ताभ्यामलक्षितइति २६ २७ उद्धर्षमुद्गतहर्षंहृदयंयस्य अस्रैराविलेक्लिन्नेईक्षणेयस्यसः सएवसच २८ ईश्वरान्ईश्वरंतत्तुल्यांश्चेत्यर्थः २९ प्रीणन्प्रीणयन् संस्पृशन्संमर्दयन् ३० आत्माचेतयितासाक्षीप्रकाशकः स्वदृक्स्वप्रकाशअथअतःकारणात् ३१ अनंतोबंधुरपिश्रीर्भार्याऽपिअजःपुत्रोऽपि

न्छांत्यैसंसारोपशमाय ३४ ३५ गृहान्गृहेष्वित्यर्थः ३६ ३७ धुन्वन्परिभ्रामयन् ३८ अवनिजेअवनीनिजेप्रक्षालितवान् ३९ ४० [illegible]
भिः अर्हणेनउशीरैः तृणविशेषमूलैः सुवासितैः शिवैरमृतवत्स्वादुभिरंबुभिः सुरभ्यामृदाकस्तूरीप्रमुखयासपर्ययापूजयायथोपपन्नया
अनायासेनसंपन्नयाभूतानुपद्रवलब्धत्वात् सत्वविवर्धनंपदंधः अन्नंतेनच ४१ अस्यश्रीकृष्णस्यात्मामूर्तिस्तस्यनिकेतैःस्थानविशेषैःभूस
अनायासेनसंपन्नयाभूतानुपद्रवलब्धत्वात् सत्वविवर्धनंपदंधः अन्नंतेनच ४१ अस्यश्रीकृष्णस्यात्मामूर्तिस्तस्यनिकेतैःस्थानविशेषैःभूसु
रैश्वसर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिः कृष्णादिभिः यःसंगमः समभकुतोभूदिति अनुइतिविस्मये यद्वा अ इतिवितर्के नुइतिविस्मये ४२ उपस्थि
तः समीपउपविष्टः भार्याःभर्त्तव्याः स्वजनाअपत्यानिचतैः सहितः श्रीकृष्णस्यांघ्रिमभिमृशतिसंमर्दयतीति अंघ्र्यभिमर्शनः ४३ यर्हीदंमवि

योवतीर्ययदोर्वंशेनृणांसंसरतामिह यशोवितेनेतच्छांत्यैत्रैलोक्यवृजिनापहम् ३४ नमस्तुभ्यंभगवतेकृष्णा
याकुंठमेधसे नारायणायऋषयेसुशांतंतपईयुषे ३५ दिनानिकतिचिद्भूमन्गृहान्नोनिवसद्विजैः समेतःपादर
जसापुनीहीदंनिमेःकुलम् ३६ इत्युपामंत्रितोराज्ञाभगवाल्लोकभावनः उवासकुर्वन्कल्याणंमिथिलानरयो
षिताम् ३७ श्रुतदेवोऽच्युतंप्राप्तंस्वगृहान्जनकोयथा नत्वामुनीन्सुसंहृष्टोधुन्वन्वासोननर्तह ३८ तृणपीठबृ
सिष्वेतानानीतेषूपवेश्यसः स्वागतेनाभिनंद्यांघ्रीन्सभार्योऽवनिजेमुदा ३९ तदंभसामहाभागआत्मानंसगृ
हान्वयम् स्नापयांचक्रउद्धर्षोलब्धसर्वमनोरथः ४० फलार्हणोशीरशिवामृतांभसामृदासुरभ्यातुलसीकुशांबु
जैः आराधयामासयथोपपन्नयासपर्ययासत्वविवर्धनांधसा ४१ सतर्कयामासकुतोममान्वभूत् गृहांधकूपप-
तितस्यसंगमः यःसर्वतीर्थास्पदपादरेणुभिःकृष्णेनचास्यात्मनिकेतभूसुरैः ४२ सूपविष्टान्कृतातिथ्यान्श्रुतदेवउ
पस्थितः सभार्यस्वजनापत्यउवाचांघ्र्यभिमर्शनः ४३ श्रुतदेवउ० नाद्यनोदर्शनंप्राप्तःपरंपरमपूरुषः यर्ही
दंशक्तिभिःसृष्ट्वाप्रविष्टोह्यात्मसत्तया ४४ यथाशयानःपुरुषोमनसैवात्ममायया सृष्ट्वालोकंपरंस्वाप्नमनुवि
श्यावभासते ४५

ष्टः तदैवदर्शनंप्राप्तइतिसएवसन्मात्रोनाद्यतनीभूतस्त्वमित्यर्थः यद्वा नःअस्मान्अद्यैवप्राप्तइति नकिंतुनदैवप्राप्तः
यर्हीदंविश्वंस्वशक्तिभिः सत्वादिभिः सृष्ट्वास्वसत्तयाऽनुविष्टस्त्वदृर्शनंतुपरमंकेवलमद्यैवप्राप्तम् ४४ मायासृष्टिप्रवेशयोरविद्यासृष्टिप्रवे
शौदृष्टांततयाह यथेति आत्ममाययास्वाविद्ययायद्वा आत्मनस्तवमाययेति ४५ ७ ७ ७ ७

किंच शृण्वतामिति नित्यंश्रवणकीर्तनादिपराणाममलात्मनामपिहृद्येवत्वंभासि ममतुलोचनगोचरस्त्वमहोभाग्यमितिभावः ४६ ननु सर्वेषांहृदिस्थितः कथंकेषांचिदेवहृदिभासि मेघैःसूर्यवत् जीवोपाधिभिरावृतत्वादितियद्युच्यतेतर्हिनकस्यापिमायेत्यतआह हृदिस्थोऽपीति कर्मभिर्विक्षिप्तंचेतोयेषांतेषामात्मशक्तिभिरहंकारादिभिरग्राह्यः व्यवहितोऽपिउपेतगुणःप्राप्तश्रवणकीर्तनादिसंस्कारआत्माअंतःकरणंयेषांतेषामंतिसमीपेअव्यवहितस्त्वमित्यर्थः ४८ एतदेवप्रपंचयन्नमस्यतिनमोस्त्विति तेतुभ्यंनमोऽस्तु अध्यात्मविदांनिवृत्तदेहाद्यहंकाराणांपरमात्मनेपरमात्मत्वेनप्रकाशमानायमोक्षप्रदायेत्यर्थः अनात्मनेदेहाद्यभिमानिनेजीवायपरत्वेनाप्रकाशमानत्वात् स्वात्मनःसकाशाद्विभक्तःसमर्पितोमृत्युःसंसारोयेनतस्मैकुतएतत्तत्राह सकारणंमहदादिकार्यमकारणंप्रकृतिःतदुभयलिंगमुपाधिं

शृण्वतांगदतांशश्वदर्चतांत्वाऽभिवंदताम् नृणांसंवदतामंतर्हृदिभास्यमलात्मनाम् ४६ हृदिस्थोऽप्यतिदूरस्थः कर्मविक्षिप्तचेतसाम् आत्मशक्तिभिरग्राह्योप्यंत्युपेतगुणात्मनाम् ४७ नमोस्तुतेऽध्यात्मविदांपरात्मनेअनात्मनेस्वात्मविभक्तमृत्यवे सकारणाकारणलिंगमीयुषेस्वमाययासंवृतरुद्धदृष्टये ४८ सत्वंशाधिस्वभृत्यान्नःकिंदेवकरवामहे एतदंतोनृणांक्लेशोयद्भवानक्षिगोचरः ४९ श्रीशुकउवाच तदुक्तमित्युपाकर्ण्यभगवान्प्रणतार्तिहा गृहीत्वापाणिनापाणिंप्रहसंस्तमुवाचह ५० श्रीभगवानुवाच ब्रह्मंस्तेऽनुग्रहार्थायसंप्राप्तान्विद्ध्यमून्मुनीन् संचरंतिमयालोकान्पुनंतःपादरेणुभिः ५१ देवाःक्षेत्राणितीर्थानिदर्शनस्पर्शनार्चनैः शनैःपुनंतिकालेनतदप्यर्हत्तमेक्षया ५२ ब्राह्मणोजन्मनाश्रेयान्सर्वेषांप्राणिनामिह तपसाविद्ययातुष्ट्याकिमुमत्कलयायुतः ५३

नियम्यतयाईयुषेप्राप्तवते अतःउभयनियंतुःस्वस्मात्सकाशात् तदुभयवश्यायजीवायविभक्तमृत्यवइत्यर्थः नियंतृनियम्यत्वेकारणंवदन्नाह स्वमाययासंवृतेति अतोऽलुप्तैश्वर्यत्वान्नियंत्रेतुभ्यंनमः किंचरुद्धदृष्टयेमायाविलादेवअन्येषांरुद्धाआवृतादृष्टिर्येनतस्मै यद्वा स्वमाययास्वस्यासंवृताअन्येषांरुद्धादृष्टिर्येनतस्मैइत्येकंपदम् ४८ सएवंभूतःपरमेश्वरस्त्वंनोऽस्मान्स्वभृत्यान्शाधि अनुशिक्षय ४९ ५० स्वस्मिन्नादरमत्यधिकंब्राह्मणेषुमंदमिवालक्ष्यलोकसंग्रहपरोभगवान्मत्तोऽपिब्राह्मणेषुश्रद्धातिरेकंकुर्वित्येवंतमनुशास्तिब्रह्मन्नितिसप्तभिः मयाहृदिस्थितेन ५१ देवादिभ्योऽपिब्राह्मणाःश्रेष्ठइत्याह देवाइति तेशनैःपुनंतिएतेतुसद्यः किंच देवादीनियत्पुनंतितदप्यर्हत्तमानामीक्षया ५२ ममकलापरिकलनमुपास्तिस्तयायुतः ५३ ७९

किंच ब्राह्मणाराधनमेवममप्रेष्ठमित्याह नेति हेतुमाह सर्ववेदमयोविप्रइति प्रमाणाधीनत्वात् [illegible]
स्रेष्ठइत्यर्थः ५४ असूयवोदोषदृष्टयः अर्चादौइज्यदृष्टयः पूज्यबुद्धयः ५५ अस्यविश्वस्यहेतवः मदीक्षयाममैवसर्वत्रेक्षया ५६।५७।५८ स
तांवेदानांत्रिकांडविषयाणांनिवृत्तिप्रकारमादिश्य ५९ इतिदशमेटीकायांषडशीतितमोऽध्यायः ८६ सप्ताशीतितमेनाराय
णनारदवादतः वेदैःस्तुतिर्गुणालंबानिर्गुणावधिवर्ण्यते १ वागीशायस्यवदनेलक्ष्मीर्यस्यचवक्षसि यस्यास्तेहृदयेसंवित्तंनृसिंहम
हंभजे २ संप्रदायविशुद्ध्यर्थंस्वीयनिर्बंधयंत्रितः श्रुतिस्तुतिमितव्याख्यांकरिष्यामियथामति ३ श्रीमद्भागवतंपूर्वैःसारतःसन्निषेवि
तम् मयातुतदुपस्पृष्टमुच्छिष्टमुपचीयते ४ पूर्वाध्यायांते एवंस्वभक्तयोराजन्भगवान्भक्तभक्तिमान् उषित्वादिश्यसन्मार्गंपुन
र्द्वारवतीमगात् इत्यत्रसन्मार्गंसतांस्वतः प्रमाणभूतानामप्रामाण्यकारणरहितानांवेदानांमार्गंब्रह्मपरत्वमुपदिश्यभगवानगादित्युक्तम्

नब्राह्मणान्मेदयितंरूपमेतच्चतुर्भुजम् सर्ववेदमयोविप्रःसर्वदेवमयोह्यहम् ५४ दुष्प्रज्ञाअविदित्वैवमव
जानंत्यसूयवः गुरुंमांविप्रमात्मानमर्चादाविज्यदृष्टयः ५५ चराचरमिदंविश्वंभावायेचास्यहेतवः मद्रूपाणी
तिचेतस्याधत्तेविप्रोमदीक्षया ५६ तस्माद्ब्रह्मऋषीनेतान्ब्रह्मन्मच्छ्रद्धयाऽर्चय एवंचेदर्चितोऽस्म्यद्धानान्य
थाभूरिभूतिभिः ५७ श्रीशुकउवाच सइत्थंप्रभुणादिष्टःसहकृष्णान्द्विजोत्तमान् आराध्यैकात्मभावेनमै
थिलश्चापसद्गतिम् ५८ एवंस्वभक्तयोराजन्भगवान्भक्तभक्तिमान् उषित्वादिश्यसन्मार्गंपुनर्द्वारवतीमगात्
५९ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेश्रुतदेवानुग्रहोनामषडशीतितमोऽध्यायः ८६ परीक्षिदुवाच
ब्रह्मन्ब्रह्मण्यनिर्देश्येनिर्गुणेगुणवृत्तयः कथंचरंतिश्रुतयःसाक्षात्सदसतःपरे १ तत्रवेदानांब्रह्मपरत्वमघटमानंमन्वानः

पृच्छति ब्रह्मन्निति तत्रतावन्मुख्यालक्षणागौणीगुणभेदेनत्रिधाशब्दवृत्तिः मुख्याऽपिरूढियोगभेदेनद्विधा रूढिश्चस्वरूपेणजात्यागु
णेनवानिर्देशार्हेवस्तुनिसंज्ञासंज्ञिसंकेतेनप्रवर्तते यथाडित्थः गौः शुक्लइति लक्षणाचतेनैवसंकेतेनाभिहितार्थसंबंधिनि यथागंगायां
घोषइति गौणीचाभिहितार्थलक्षितगुणयुक्तेतत्सदृशे यथासिंहोदेवदत्तइति यथाहुः अभिधेयाविनाभूतप्रवृत्तिर्लक्षणेष्यते लक्ष्यमा
णगुणैर्योगात्वृत्तेरिष्टातुगौणतेति योगवृत्तिस्तु एतत्त्रिविधवृत्तिप्रतिपादितपदार्थयोः प्रकृतिप्रत्ययार्थयोर्वायोगेन यथापंकजमौपगवः
पाचकइत्यादि तत्रतावत् ब्रह्मणिरूढवृत्तिर्नसंभवतीत्याह साक्षात्कथंचरंतीतितत्रहेतुः अनिर्देश्ये अनिर्देश्यत्वेऽपिहेतुंवदन् गुणवृ

त्तिंनिराकरोति निर्गुणेगुणवृत्तयइति गुणे वर्तमाना अपिनिर्गुणेकथंचरंतीत्यर्थः निर्गुणत्वेचहेतुंवदन्लक्षणायोगंचनिराकरोति सदसतः
परइति कार्यकारणाभ्यां परस्मिन्नसंगेकेनचिदपिसंबंधाभावान्नलक्षणायोगवृत्तीसंभवतइत्यर्थः एवंपदार्थत्वायोगादपदार्थस्यचवाक्या
र्थत्वायोगान्नश्रुतिगोचरत्वंब्रह्मणइत्यभिप्रायः १ उत्तरमाह बुद्धींद्रियेति बुद्ध्यादीनुपाधीन् जनानामनुशायिनांजीवानांमात्राद्यर्थंप्रभु
रीश्वरोऽसृजत् मीयंतइतिमात्राविषयाः तदर्थम् भवार्थम् भवोजन्मलक्षणंकर्मतत्प्रभृतिकर्मकरणार्थमित्यर्थः आत्मनेलोकांतरगा
मिने आत्मनस्तत्तल्लोकभोगायेत्यर्थः अकल्पनायकल्पनानिवृत्तयेमुक्तयइत्यर्थः अर्थधर्मकाममोक्षार्थमितिक्रमेणपदचतुष्टयस्यार्थः
जनानामितिवदन् जीवार्थमीश्वरस्यसृष्ट्यादिषुप्रवृत्तिरितिदर्शयति प्रभुरिति ईश्वरस्योपाधिवश्यताभावेननित्यमुक्ततांदर्शयति
अयमभिप्रायः सगुणमेवगुणैरनभिभूतंसर्वज्ञंसर्वशक्तिंसर्वेश्वरंसर्वनियंतारंसर्वोपास्यंसर्वकर्मफलप्रदातारंसमस्तकल्याणगुणनिल
यंसच्चिदानंदंभगवंतंश्रुतयः प्रतिपादयंति यःसर्वज्ञःसर्ववित् यस्यज्ञानमयंतपः सर्वस्यवशीसर्वस्येशानः यः पृथिव्यांतिष्ठन् पृथिव्याअं
तरः सोऽकामयतबहुस्याम् सऐक्षतत्तत्तेजोऽसृजत् सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मेत्याद्याः तथाभूतेश्वरतांतावत्संसारिणोजीवस्यतन्निवृत्तये

श्रीशुकउवाच बुद्धींद्रियमनःप्राणान्जनानामसृजत्प्रभुः मात्राऽर्थंचभवार्थंचआत्मनेकल्पनायच २

तत्त्वमसीत्यादिवाक्यानिबोधयंति तत्रचतत्त्वंपदयोःसामानाधिकरण्यंप्रतीयतेतच्च प्रकारांतरेणाघटमानंब्रह्मणि पर्यवसानंगमयति त
थाहि नतावद्देवदेव्यामिक्षेतिवदुभयोरेकार्थाभिधानेनसामानाधिकरण्यम् यथोक्तम् आमिक्षांदेवतायुक्तांवदत्येवैषतद्धितः आमिक्षा
पदसान्निध्यात्तस्यैववविषयार्पणमिति कुतः भिन्नार्थत्वात् नचाजहत्स्वार्थयानिरूढलक्षणयाविशेषणविशेष्यभावेननीलमुत्पलमितिव
त् यथोक्तम् स्वबुद्ध्यारज्यतेयेननिशेष्यंतदिहशेषणमित्यादिकुतः विरुद्धार्थत्वेनतदयोगात् नचजहत्स्वार्थत्वेनसंबंधिलक्षणयाकुसुमि
तद्रुमागंगेतिवत् कुतः एकार्थत्वस्यविवक्षितत्वात् अतोजहदजहत्स्वार्थलक्षणयासोऽयंदेवदत्तइति वद्विरुद्धांशत्यागेनानुगतचिदंशे
नैकार्थेनसामानाधिकरण्येननिर्गुणेपर्यवसानम् अस्थूलादिवाक्यानांतुसाक्षादुपाधिनिषेधेनतत्पदार्थशोधनउपयोगान्निर्गुणएवपर्यव
सानम् तथाचात्रैवोपक्रमेस्वसृष्टमिदमापीयेत्यादिनाविशिष्टमालंबनंवक्ष्यति अंतेचश्रुतयस्त्वयिहिफलंत्यतन्निरसनेनभवन्निधनाइ
त्युपसंहरिष्यति उपासनादिवाक्यानांत्वन्यार्थप्रवृत्तसृष्ट्याद्यवलंबनेनज्ञानसाधनविधानेनतत्परत्वमित्येषादिक् २ ५

अत्रचानादिशिष्टपरंपरागतत्वान्नसंदेहोयुक्त इत्याह सैषेति सैषायथोक्तालंबनाब्राह्मीब्रह्मपराश्रद्धया आदरेण ...
शेनयः श्रवणादिनाधारयेत् सअकिंचनः निरस्तदेहाद्युपाधिःसन् परंपदंप्राप्नुयादिति ३ एतदेवसर्वश्रुत्यर्थनिरूपणेनप्रपंचयितुमितिहा
समवतारयति अत्रेति नारायणान्वितांनारायणःप्रवक्तृत्वेनान्वितोयस्यांतांगाथामितिहासम् ४ ५ ६ ७ ८ ब्रह्मसत्त्रमिति यथायजमा
नाएवसमानाऋत्विगादिरूपेणयत्रकर्मकुर्वंतितत्कर्मसत्रंप्रसिद्धम् तथायत्रसमानाएववक्तृश्रोतृभावेनब्रह्ममीमांसंतेनतत् ब्रह्मसत्त्रम् ९

सैषाह्युपनिषद्ब्राह्मीपूर्वेषांपूर्वजैर्धृता श्रद्धयाधारयेद्यस्तांक्षेमंगच्छेदकिंचनः ३ अत्रतेवर्णयिष्यामिगाथांनारा
यणान्विताम् नारदस्यचसंवादमृषेर्नारायणस्यच ४ एकदानारदोलोकान्पर्यटन्भगवत्प्रियः सनातनमृषिंद्र
ष्टुंययौनारायणाश्रमम् ५ योवैभारतवर्षेस्मिन्क्षेमायस्वस्तयेनृणाम् धर्मज्ञानशमोपेतमाकल्पादास्थित
स्तपः ६ तत्रोपविष्टमृषिभिः कलापग्रामवासिभिः परीतंप्रणतोऽपृच्छदिदमेवकुरूद्वह ७ तस्मैह्यवोचद्भग
वानृषीणांशृण्वतामिदम् योब्रह्मवादःपूर्वेषांजनलोकनिवासिनाम् ८ श्रीभगवानुवाच स्वायंभुव
ब्रह्मसत्रंजनलोकेऽभवत्पुरा तत्रस्थानांमानसानांमुनीनामूर्ध्वरेतसां ९ श्वेतद्वीपंगतवतित्वयिद्रष्टुंतदीश्व
रम् ब्रह्मवादःसुसंवृत्तःश्रुतयोयत्रशेरते १० तत्रहायमभूत्प्रश्नस्त्वंमांयमनुपृच्छसि तुल्यश्रुततपःशीला
स्तुल्यस्वीयारिमध्यमाः अपिचक्रुःप्रवचनमेकंशुश्रूषवोपरे ११ सनंदनउवाच स्वसृष्टमिदमापी
यशयानंसहशक्तिभिः तदंतेबोधयांचक्रुस्तल्लिंगैःश्रुतयःपरम् १२ यथाशयानंसम्राजंबंदिनस्तत्पराक्रमैः
प्रत्यूषेऽभ्येत्यसुश्लोकैर्बोधयंत्यनुजीविनः १३

अहोतर्हिमयाकथंतन्नज्ञातमित्यतआह श्वेतद्वीपमिति तदीश्वरंतत्र-
स्थंमामेवानिरुद्धमूर्तिम् १० ननुसर्वज्ञास्तेकस्तत्रवक्ताप्रष्टावातत्राह तुल्यश्रुतेति श्रुतादिभिरविशेषाः अरिमित्रोदासीनहीनत्वेननि
रुपमकरुणाः अतः सर्वेप्रवचनयोग्याअपिकौतुकेनैकंप्रवक्तारंकृत्वाऽन्येपप्रच्छुरित्यर्थः ११ स्वसृष्टमिति स्वयंनिर्मितमिदंविश्वंप्र
लयसमये आपीयसंहृत्यशयानंयोगेननिद्राणमिववर्तमानम् तदंतेप्रलयांतेतल्लिंगैस्तत्प्रतिपादकैर्वाक्यैः परमीश्वरंसृष्टिसमयेप्रथमनि
श्वासभूताः श्रुतयः प्रबोधयामासुः १२ सुश्लोकैः शोभनाः श्लोकाः कीर्तयोयेषुतैः पराक्रमैः १३ ५९ ५९

जयजयेति भोअजित जयजयउत्कर्षमाविष्कुरु आदरेवीप्साकेनव्यापारेणअगजगदोकसाम् अगानिस्थावरणानिजगंतिजंगमानि ओकांसिशरीराणियेषांजीवानांतेषामजामविद्यांजहिनाशय किमितिगुणवतीहंतव्येत्यतआह दोषगृभीतगुणाम् दोषायानंदावरणायगृहीतागुणायया ताम् दृग्रहोर्भश्छंदसीतिभकारः इयंहिस्वैरिणीवपरप्रतारणायगुणान्गृण्हाति अतोहंतव्येति तर्हिमय्यपिदोषमावहेदितिममापितत्रकाशक्तिःस्यादतआह त्वमिति यद्यस्मात्त्वमात्मनास्वरूपेणैवसमवरुद्धसमस्तभगः संप्राप्तसमस्तैश्वर्योसिवशीकृतमायत्वादितिभावः ननुस्वयमेवतेज्ञानवैराग्यादिनाकिंनहन्युरित्यआह अखिलशक्त्यवबोधकेति तेषांत्वमेवांतर्यामीसर्वशक्त्युद्बोधकः अतोनतेज्ञानादीस्वतंत्राइतिभावः अहमकुंठज्ञानैश्वर्यादिगुणोजीवानांकर्मज्ञानादिशक्त्यवबोधनेनाविद्याहंतेत्यत्रकिंप्रमाणमितिचेत् अहमेवप्रमाणमित्याह निगमःवेदः ननुएवंभूतेमयिकथंश्रुतीनांप्रवृत्तिस्तत्राहक्वचिदिति कदाचित्सृष्ट्यादिसमयेअजयामययाचरतःक्रीडतःनित्यंचालुप्तभगतयासत्यज्ञानानंतानंदैकरसेनात्मनाचचरतोवर्तमानस्यनिगमोऽनुचरेत् प्रतिपादयेत् कर्मणिषष्ठ्यौ

श्रुतयऊचुः जयजयजह्यजामजितदोषगृभीतगुणांत्वमसियदात्मनासमवरुद्धसमस्तभगः अगजगदोकसामखिलशक्त्यवबोधकतेक्वचिदजयात्मनाचचरतोऽनुचरेन्निगमः १४ बृहदुपलब्धमेतदवयंत्यवशेषतयायतउदयास्तमयौविकृतेर्मृदिवाविकृतात् अतऋषयोदधुस्त्वयिमनोवचनाचरितंकथमयथाभवंतिभुविदत्तपदानिनृणाम् १५

यतोवाइमानिभूतानिजायंते योब्रह्माणंविदधातिपूर्वंयोवैवेदांश्चप्रहिणोतितस्मैतंहदेवमात्मबुद्धिप्रकाशंमुमुक्षुर्वैशरणमहंप्रपद्ये यआत्मनितिष्ठन् सत्यंज्ञानमनंतंब्रह्मयःसर्वज्ञःसर्वविदित्यादिनिगमकदंबस्त्वामेवंभूतंप्रतिपादयतीत्यर्थः १४ जयजयाजितजह्यगजंगमावृत्तिमजामुपनीतमृषागुणाम् नहिभवंतमृतेप्रभवंत्यमीनिगमगीतगुणार्णवतानव १ ननुकथंमामेवंप्रतिपादयंति यतइंद्रोयातोऽवसितस्यराजेत्यादिभिः इंद्रः यातोजंगमस्य अवसितस्यस्थावरस्यचराजेतिप्रतिपाद्यते तथाग्निर्मूर्धादिवइत्यादिभिश्चैवंभूतत्वेनाग्न्यादयःप्रतिपाद्यंतेतत्राह बृहदुपलब्धमेतदिति अयमर्थः एतदुपलब्धमिंद्रादिसर्वंबृहत् ब्रह्मत्वमित्येवावयंतिजानंति कथंबृहतएवावशेषतयाऽवशिष्यमाणत्वेनकुतः यतोबृहतः सर्वस्योदयास्तसमयौउत्पत्तिलयौसर्वोपादानत्वात् तर्हिकिंविकारित्वंबृहतः नअविकृतात् विवर्ताधिष्ठानत्वेनाविकारादित्यर्थः वाशब्दउपमार्थः यथाघटादेर्विकृतेर्मृदिउदयास्त-

मयैतद्व्‌ वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्यम्‌ सर्वंखल्विदंब्रह्मेत्यादिभिस्तथाप्रतिपादनादित्यर्थः अतःकारणा इवयामित्येत्‌
ष्टारोवात्यस्येवमनोवचनाचरितंदधुःमनसाआचरितंतात्पर्यंवचनाचरितमभिधानंचधृतवंतः नपृथग्विकारेष्वित्यर्थः अत्रनिदर्शनम्‌
कथमयथेति नृणांभूचराणांयत्रकुत्रापिदत्तानिक्षिप्तानिपदानिभुविकथमयथाभवंति अदत्तानिभवंति अतोयथामृत्पाषाणेष्टकादिषुदत्तानि
पदानिभवंनव्यभिचरंति तथायत्किमपिविकारजातंवदंतोवेदास्त्वामेवसर्वकारणंपरमार्थभूतंप्रतिपादयंतीत्यर्थः १५ द्रुहिणवह्निरवीन्द्रमु
खामरराजगदिदंनभवेत्पृथगुत्थितम्‌ बहुमुखैरपिमंत्रगणैरजस्त्वमुरुमूर्तिरतोविनिगद्यसे २ त्वमेवसर्वनिगमगोचरइतिसतांप्रवृत्त्या
हृदयति इतितवेति त्वमेवसर्वकारणत्वेनपरमार्थइतिकृत्वा भोस्त्र्यधिपते त्रिगुणमायामृगीनर्तकसूरयोविवेकिनस्तवअखिललोकमलक्ष
पणकथामृताब्धिंसकलजनवृजिननिरसनहेतुंकीर्तिसुधासिंधुमवगाह्यनिषेव्यतपांसितपंतीतितपांसिपापानिदुःखानिवाजहुस्त्यक्तवंतः त्व

इतितवसूरयस्त्र्यधिपतेऽखिललोकमलक्षपणकथामृताब्धिमवगाह्यतपांसिजहुः
किमुतपुनःस्वधामविधुताशयकालगुणाःपरमभजंतियेपदमजस्रसुखानुभवम्‌ १६ ध

दीयकथामात्रेणयदापापत्यागः तदाकिंसुवक्तव्यंयेपुनःस्वधामविधुताशयकालगुणाः स्वधाम्नास्वरूपस्फुरणेनैवविधुतास्त्यक्ताआश
यगुणाअंतःकरणधर्मारागादयः कालगुणाजरादयश्चयैस्तेतथा हेपरमतवाजस्रसुखानुभवमखंडानंदानुभवंपदंस्वरूपंभजंतिसेवंते
तथाभूताःदुःखानित्यजंतीति नद्यथापुष्करपलाशआपोनश्लिष्यंते एवमेवंविदिपापंकर्मनश्लिष्यतेनकर्मणालिप्यतेपापकेन
तत्सुकृतदुष्कृतेविधुनुते एवंहवावनतपतिकिमहंसाधुनाकरवंकिमहंपापमकरवमित्यादिश्रुतेरर्थः १६ सकलदेवगणैरितसद्गुण
स्त्वमिति सर्वमनीषिजनारताः त्वयिसुभद्रगुणश्रवणादिभिस्तवपदस्मरणेनगतक्लमाः ३ असूर्यानामतेलोकाअंधेनतमसावृताः
तांस्तेप्रेत्याभिगच्छंतियेकेचात्महनोजनाः तथानचेदवेदीन्महतीविनष्टिः येतद्विदुरमृतास्तेभवंत्यथेतरेदुःखमेवोपयंतीत्याद्याः श्रुतयः
पूर्वश्लोकोक्तोभयविधभजनहीनान्निंदंति ३ ध ध ध ध ध

दृतयइवेति अस्रूभृतोनरायदितेअनुविधाअनुविधत्तीत्यनुविधाअनुवर्तिनोभक्ताइतियावत् तर्हिश्वसंतिजीवंतिसफलजीवनाभवंति इतरथादृतयइवभस्त्राइवव्रृथाश्वासाइत्यर्थः नन्वभक्तानामपिकामादिफलमस्त्येव नकार्यकारणानुग्राहकत्वेनजीवनहेतोस्त्वाभजनेकृत-घ्नानांतदपिनसिध्येदित्याशयेनाह महदहमादयइति महानहंकारश्चआदिर्येषांते यदनुग्रहतः यस्यानुप्रवेशेनलब्धसामर्थ्याःसंतः अंडंदेहंसमष्टिव्यष्टिरूपंसृष्टवंतः तत्रपंचापिकोशानन्नमयादीनाविश्यतत्तदाकारःसन् यश्चेतयतेसत्वंतदाह पुरुषविधइति पुरुषस्यान्नमयादेर्विधेवविधा आकारोयस्यसतथा ननुचिदेकरसस्यकथंतत्तदाकारता अतआह अन्वयोऽत्रेति अत्रएष्वन्नमयादिष्वन्वेतीत्यन्वयःअतस्तत्तदाकारतेति एवंतर्हिसत्यत्वमसंगत्वंचकथंतत्राह चरमोऽन्नमयादिषुयइति अन्नमयादिषुउपविश्यमानेषुयश्चरमोब्रह्मपुच्छंप्रतिष्ठेतिपुच्छत्वेनोक्तःसत्वमितिसंबंधः ननुतथाऽप्यन्नमयादिष्वन्वितत्वेऽसंगत्वव्याहतिरेवतत्राह सदसतः परंत्वमथयदेष्ववशेषमृतमिति सदसतःस्थूलसूक्ष्मादन्नमयादेः परंव्यतिरिक्तंतत्साक्षिभूतंअवशेषमवशिष्यतइत्यवशेषमबाध्यम् अथअतएवऋतंसत्यम् तर्हिकिमर्थंतेष्वन्वयउक्तः

दृतयइवश्वसंत्यसुभृतोयदितेऽनुविधामहदहमादयोंऽडमसृजन्यदनुग्रहतः पुरुषविधोऽन्वयोऽत्रचरमोऽन्नमयादिषुयःसदसतःपरंत्वमथयदेष्ववशेषमृतम् १७ उदरमुपासतेयऋषिवर्त्मसुकूर्पदृशः परिसरपद्धतिंहृदयमारुणयोदहरम् ततउदगादनंततवधामशिरः परमंपुनरिहयत्समेत्यनपतंतिकृतांतमुखे १८ ८७

शाखाचंद्रवच्छुद्धस्वरूपलक्षणार्थम् तथाहि सवाएषपुरुषोऽन्नरसमयस्तस्येदमेवशिरइत्यादिनास्थूलसूक्ष्मक्रमेणपंचकोशानुपदिश्यतस्यपुरुषविधतामन्वयंपुरुषविधइति पुनःपुनस्तदन्वितत्वेनालक्ष्यब्रह्मपुच्छंप्रतिष्ठेतिसर्वसाक्षिशुद्धस्वरूपनिरूपणमित्यनवद्यम् १७ नरवपुःप्रतिपद्ययदित्वयिश्रवणवर्णनसंस्मरणादिभिः नरहरेनभजंतिनृणामिदंदृतिवदुच्छ्वसितंविफलंततः ४ एवंतावत्सर्वात्मकेपरमेश्वरेसर्वश्रुतिसमन्वयेनसद्भजनीयत्वमुक्त्वा अभक्तनिंदयाचतदेवदृढीकृत्येदानीमनवगाह्यमहिमनिप्रथमंतावदुपाध्यालंबनमुपासनमुदरंब्र-ह्मेतिशार्कराक्षाउपासते हृदयंब्रह्मेत्यारुणयोब्रह्माहैवैताइतऊर्ध्वत्वेवोदसर्पत्तच्छिरोऽश्रयतइत्याद्याःश्रुतयोविदधतीत्याह उदरमुपासतइति ऋषिवर्त्मसुऋषीणांसंप्रदायमार्गेषुयेकूर्पदृशस्तेउदरालंबनंमणिपूरकस्थंब्रह्मोपासतेध्यायंति शार्कराक्षाइतिश्रुतिपदस्यप्रतिपदंकूर्पदृशइति कूर्पंशर्करारजोविद्यतेदृक्षुअक्षिषुयेषांतेतथा रजःपिहितदृष्टयः स्थूलदृष्टयइतियावत् उदरस्यहृदयापेक्षयास्थूलत्वात्

यद्वा कूर्पंसूक्ष्मंसूक्ष्मदृशाइत्यर्थः तदाहृदयस्थंसूक्ष्ममेवालक्ष्यतत्प्रदेशायप्रथममुदरमुपासतइतिभावः आरुणयस्तुसाक्षात्हृदयस्यदहरंसूक्ष्ममेवोपासते हृदयविशेषणम् परिसरपद्धतिमिति परितःसरंतिप्रसर्पंतीति परिसरानाड्यः तासांपद्धतिंमार्गंप्रसरणस्थानमित्यर्थः विशेषणस्य फलमाह ततइति ततोहृदयात् भोअनंततवधामउपलब्धिस्थानंसुषुम्नाख्यंपरमंश्रेष्ठंज्योतिर्मयंशिरः मूर्धानंप्रतिउदगात् उदसर्पत् मूलाधारादारभ्यहृदयमध्यात् ब्रह्मरंध्रंप्रतिउद्गतमित्यर्थः कथंभूतंधामयत्समेत्यप्राप्यपुनरिहकृतांतमुखेमृत्युमुखेसंसारेनपतंति तथाचश्रुतिः शतंचैकाहृदयस्यनाड्यस्तासांमूर्धानमभिनिःसृतैका तयोर्ध्वमायन्नमृतत्वमेतिविष्वगन्याउत्क्रमणेभवंतीति १८ उदरादिषुयःपुंसांचिंतितोमुनिवर्त्मभिः हंतिमृत्युभयंदेवोहृद्गतंतमुपास्महे ५ नन्वीश्वरस्यापितर्हिजीववदुदरादिसंबंधेतदनुप्रविष्टस्यचतारतम्येसतिवैनविशेषेणोपास्यत्वमितीमामाशंकांपरिहरंत्यः एकोदेवःसर्वभूतेषुगूढः सर्वव्यापीसर्वभूतांतरात्माकर्माध्यक्षःसर्वभूताधिवासः साक्षीचेता

स्वकृतविचित्रयोनिषुविशन्निवहेतुतयातरतमतश्चकास्स्यनलवत्स्वकृतानुकृतिः
अथवितथास्वमूष्ववितथंतवधामसमंविरजधियोऽन्वयंत्यभिविपण्यवएकरसम् १९

केवलोनिर्गुणश्चेत्याद्याःश्रुतयःस्तुवंतीत्याह स्वकृतविचित्रयोनिष्विति स्वयंकृतासुउच्चनीचमध्यमासुयोनिषुअभिव्यक्तिस्थानेषु कार्येषुदेहादिषुहेतुतयाउपादानतयाप्रागेवविद्यमानत्वेनमुख्यप्रवेशासंभवाद्विशन्निववर्तमानस्तरतमतोन्यूनाधिकभावेनचकास्सि अवभाससे स्वकृतायोनीरनुकरोतीतिस्वकृतानुकृतिःअनलवत् अग्निर्यथास्वतस्तारतम्यहीनोऽपिकाष्ठानुसारेणतथातथाप्रकाशतेतद्वत् अथअतोवितथासुमिथ्याभूतास्वमूषुयोनिषुअवितथंसत्यम्यतःसममविशेषमतः सत्यंतवधामस्वरूपंविरजधियोनिर्मलमतयः अन्वयंतिजानंति तुइतिपृथक्पदंवा अत्रहेतुः अभिविपण्यवइति अभितोविगतव्यवहाराः पणाव्यवहारइत्यस्यरूपंपण्युरिति ऐहिकामुष्मिककर्मफलरहिताइत्यर्थः अविशेषत्वादेवैकरसंसन्मात्रम् अतस्तवोपाधिकृततारतम्याभावादप्रच्युतैश्वर्यस्योपास्यत्वमितिभावः १९ स्वनिर्मितेषुकार्येषुतारतम्यविवर्जितम् सर्वानुस्यूतसन्मात्रंभगवंतंभजामहे ६

अपिचकुतोन्वियमाशंकास्यात् भगवतोदेहाद्युपाधिकृतदोषप्रसंगइति यतोविद्याकामकर्मभिः संसरतोजीवस्यापिभगवद्भावंलक्षणयाबोधयंत्यस्तंदोषंनिषेधयंति सयश्चायंपुरुषेयश्चासावादित्येसएकः तत्त्वमसीत्याद्याःश्रुतयः ननुत्वंपदार्थस्यात्मनःस्त्वंतिरीयमीश्वरत्वेनक्रियते ननुतस्येश्वरत्वंबोध्यते नैतद्युज्यते यतस्तत्रयस्यदेवेपराभक्तिर्यथादेवेतथागुरौ तस्यैतेकथिताह्यर्थाःप्रकाशंतेमहात्मनइत्याद्याःश्रुतयः कृतावतारस्यभगवतश्चरणभजनमुपायंवदंतीत्याह स्वकृतपुरेष्विति स्वकर्मोपार्जितेषुपुरेषुदेहेषु अमीषुनरादिषुभोक्तृत्वेनवर्तमानंपुरुषमखिलशक्तिधृतःसर्वशक्त्याश्रयस्यपूर्णस्यतवांशकृतंवदंति अंशइवांशः कृतइवकृतः त्वद्रूपंवदंतीत्यर्थः ननुकार्यकारणसंहतस्यकुतएवंभूतत्वंतत्राह अवहिरंतरसंवरणमिति बहिःकार्यमंतरंकारणंवस्तुतस्तदावरणशून्यम् तयोरसत्त्वादित्यर्थः एवंनृगतिंनुर्जीवस्यगतिंतत्त्वंविविच्यविशोध्यकवयः अन्यथेदंनप्राप्यतइतिजानंतः निगमावपनंनिगमोक्तकर्मणामावपनमासमंतादुप्यतेऽस्मिन्नित्यावपनंक्षेत्रं

स्वकृतपुरेष्वमीष्वबहिरंतरसंवरणंतवपुरुषंवदंत्यखिलशक्तिधृतोंऽशकृतम् इतिनृगतिंविविच्यकवयोनिगमावपनंभवतउपासतेंऽघ्रिमभवंभुविविश्वसिताः २० दुरवगमात्मतत्त्वनिगमायतवात्ततनोश्चरितमहामृताब्धिपरिवर्तपरिश्रमणाः नपरिलषंतिकेचिदपवर्गमपीश्वरतेचरणसरोजहंसकुलसंगविसृष्टगृहाः २१

सर्वकर्मार्पणविषयमित्यर्थः यत्रार्पितानिकर्माणिमुक्तिफलंफलंतितंभवतोंऽघ्रिमभवंभवनिवर्तकंविश्वसिताः कृतविश्वासाः उपासनेअर्चनवंदनादिभिःसेवंते भुवीतिमर्त्यलोकेइदमेवोचितमितिदर्शयंति २० त्वदंशस्यममेशानत्वन्मायाकृतबंधनम् त्वदंघ्रिसेवामादिश्यपरानंदनिवर्तय ७ भक्तिरल्पसाधनमितिवचनमनुचितमिवमन्वानोभक्तिंगुरूकरोति दुरवगमेति भोईश्वर दुरवगमंदुर्बोधंयदात्मतत्त्वंतस्यनिगमायज्ञापनायतवात्ततनोराविष्कृतमूर्तेश्चरितमहामृताब्धिपरिवर्त्तपरिश्रमणाः चरितमेवमहाऽमृताब्धिः तस्मिन्परिवर्तोवगाहः तेनपरिश्रमणाः परिवर्जनार्थाःश्रमणंश्रमः गतश्रमाइत्यर्थः अपवर्गमपिकेचिन्नपरिलषंतिनेच्छंति कुतोऽन्यदिंद्रपदादि केचिदिति एवंभूताभक्तिरसिकाविरलाइतिदर्शयंति नकेवलमन्यन्नेच्छंति किंतुतेनैवसुखेनपूर्णाःसंतः पूर्वसिद्धंगृहादिसुखमप्युपेक्षंतइत्याह तवचरणसरोजहंसकुलसंगविसृष्टगृहाइति तवचरणसरोजेहंसाइवरममाणायेभक्तास्तेषांकुलंतेनसंगस्तेनविसृष्टागृहायैस्तेतथा अनेनश्रवणकीर्तनेदर्शिते श्रुतिश्चमुक्तेरप्याधिक्यंभक्तेर्दर्शयति यथाह यंसर्वेदेवानमंतिमुमुक्षवोब्रह्मवादिनश्चेति

ख्यातंचसर्वज्ञैर्भाष्यकृद्भिः मुक्ताअपिलीलयाविग्रहंकृत्वाभजंतइति २१ त्वत्कथामृतपाथोधौविहरंतोमहामुदः कुर्वंतिकृतिनः क
चिच्चतुर्वर्गंतृणोपमम् ८ आराममस्यपश्यंतिनतंपश्यतिकश्चन नतंविदाथयइमाजजानान्यद्युष्माकमंतरंबभूव नीहारेणप्रावृता
जल्प्याचासुतृपउक्थशासश्चरंतीत्याद्याःश्रुतयोऽनुक्रोशंत्योजगदात्मनीश्वरेरतिमुपदिशंतीत्याह त्वदनुपथमिति त्वदनुवर्तित्वत्सेवो
पयिकमिदंकुलायंकोपृथिव्यांलीयतइतिकुलायंशरीरम् आत्मसुहृत्प्रियवत् आत्माचसुहृच्चप्रियश्चतद्वत् चरतिस्वाधीनतयावर्त
तइत्यर्थः तथाऽपित्वयिउन्मुखेहितेप्रियेआत्मनिच अप्यर्थेचकारः एवंभूतेसुसेव्येऽपित्वयिबतअहोकष्टंनरमंतिनसख्यादिनाभजंति
असदुपासनयादेहाद्युपलालनेन आत्महनः प्रमादिनः कुतः यदनुशयाः यस्यामसदुपासनायामनुशयोवासनायेषांतेकुशरीरभृतः सं
तः उरुभयेसंसारेभ्रमंतिपरिवर्तंतेअतआत्महनइतिभावः २२ त्वय्यात्मनिजगन्नाथेमन्मनोरमतामिह कदाममेदृशंजन्ममानु

त्वदनुपथंकुलायमिदमात्मसुहृत्प्रियवच्चरतितथोन्मुखेत्वयिहितेप्रियआत्मनिच नबतरमंत्यहोअसदुपास
नयात्महनोयदनुशयाभ्रमंत्युरुभयेकुशरीरभृतः २२ निभृतमरुन्मनोऽक्षदृढयोगयुजोहृदियन्मुनयउपासतेत
दरयोऽपिययुःस्मरणात् स्त्रियउरगेंद्रभोगभुजदंडविषक्तधियोवयमपितेसमाःसमदृशोऽंघ्रिसरोजसुधाः २३

षंसंभविष्यति ९ इदानीमात्मावारेद्रष्टव्यः श्रोतव्योमंतव्योनिदिध्यासितव्यइत्याद्याः श्रुतयोध्यानमंगलत्वेनोपदिशंतीत्याह नि-
भृतमरुन्मनोऽक्षदृढयोगयुजइति मरुत्प्राणः मनश्चअक्षाणींद्रियाणिचनिभृतानिसंयमितानियैस्तेचतेदृढंयोगंयुंजंति तेदृढयोगयुज
स्तेतथाभूतामुनयोहृदियत्तत्वमुपासतेतदेवारयोऽपितवस्मरणाद्ययुःप्रापुः स्त्रियोऽपिकामतःउरगेंद्रभोगभुजदंडविषक्तधियः अहींद्रदे
हसदृशयोर्भुजदंडयोर्विषक्ताधीर्यासांताः परिच्छिन्नदृष्टयः समदृशःसमपरिच्छिन्नंत्वांपश्यंत्योवयंश्रुत्यभिमानिन्योदेवताअपितेसमा
एवरूपाविषयतयाअंघ्रिसरोजसुधाः अंघ्रिसरोजंसुष्ठुधारयंत्यः अयंभावः इत्थंभूतस्तवस्मरणानुभावः येयोगिनस्त्वांहृद्यालंबनमुपा
सते याश्चवयंत्वांसमंपश्यामः याश्चस्त्रियःकामतः परिच्छिन्नंध्यायंति येचद्वेषेणसर्वानपितांस्त्वामेवप्रापयतीति २३ चरण
स्मरणंप्रेम्णातवदेवसुदुर्लभम् यथाकथंचिन्नृहरेममभूयादहर्निशम् १० ५ ५ ५

यतोवाचोनिवर्तंते अप्राप्यमनसासह कोअद्धावेदकइहप्रवोचत्कुतआजाताकुतइयंविसृष्टिः अर्वाग्देवाअस्यविसर्जनेनाथा कोवेदयतआ बभूव अनेजदेकंमनसोजवीयोनैनद्देवाआप्नुवन्पूर्वमर्शत् तद्धावतोऽन्यानत्येतितिष्ठत्तस्मिन्नपोमातरिश्वादधातीत्याद्याः श्रुतयोभगवत्तत्वं दुर्ज्ञेयंवदंत्योभक्तिमेवोररीकृत्यस्तुवंतीत्याह कइहनुवेदेति बतअहोभगवन् इहजगति अग्रसरंपूर्वसिद्धंत्वाम् अवरजन्मलयः अर्वाचीनो त्पत्तिनाशवान् कोनुपुमान्वेदजानाति ईश्वरस्यपूर्वसिद्धावन्यस्यचार्वाचीनत्वेप्रमाणंवदन् ज्ञानकारणाभावमाह यतउदगादिति यत स्त्वत्तः ऋषिर्ब्रह्माउत्पन्नः यंब्रह्माणमनुउभयेअध्यात्मिकाधिदैविकादेवगणाउत्पन्नाः ततोऽप्यर्वाचीनाः सर्वेयदातुभवान् सर्वमवकृष्यउ पसंहृत्यशयीततर्हितदाअनुशायिनांजीवानांसाधनंनास्ति यतस्तदानसत् स्थूलमाकाशादिनचासत् सूक्ष्मंमहदादि नचउभयंसदसद्भ्या मारब्धंशरीरम् नचकालजवः तन्निमित्तभूतंकालवैषम्यम् एवंसतितत्रतदानकिमपिइंद्रियप्राणाद्यपि नचज्ञापकंशास्त्रमपि अयमभि प्रायः अर्वाक्दृष्टिगतानांदेहाद्युपाधिकृतांतराणांकालवशेनचमलिनसत्वानांनतावद्भगवज्ज्ञानसामर्थ्यं तथाचश्रुतिः नतंविदाथयइमाज-

कइहनुवेदबतावरजन्मलयोऽग्रसरंयतउदगादृषिर्यमनुदेवगणाउभये तर्हिनसन्नचासदुभयंनचकालजवःकि मपिनतत्रशास्त्रमवकृष्यशयीतयदा २४ जनिमसतःसतोमृतिमुतात्मनियेचभिदांविपणमृतंस्मरंत्युपदिशंति तआरुपितैः त्रिगुणमयःपुमानितिभिदायदबोधकृतात्वयिनततः परत्रसभवेदवबोधरसे २५

जानान्यद्युष्माकमंतरंबभूवइत्याद्याः यदातुप्रलयसमयेनबव्हंतरमस्तितदाऽपिसाधनाभावात् नभगवज्ज्ञानसामर्थ्यं अतस्त्वदेकशरणतया श्रवणकीर्तनादिभक्तिरेवसुकरेति २४ क्वाहंबुद्ध्यादिसंरुद्धः क्वचभूमन्महस्तव दीनबंधोदयासिंधोभक्तिंमेनृहरेदिश ११ इतोऽपि ज्ञानंनसुशकम् उपदिशतामपिभ्रमबाहुल्यादित्याहुः जनिमसतइति असतोजगतोजनिमुत्पत्तिंयेवैशेषिकादयोवदंति असतएवब्रह्म त्वस्योत्पत्तिंयेचपातंजलादयः सतएवैकविंशतिप्रकारस्यदुःखस्यनाशंमोक्षंवदंति येनैयायिकाःउतअपियेचसांख्यादयः आत्मनिभि दांभेदंच येमीमांसकाः विपणंकर्मफलंव्यवहारमृतंसत्यंस्मरंति वदंति तेसर्वेआरुपितैः आरोपितैर्भ्रमैरेवोपदिशंति नतत्त्वदृष्ट्या सर्वदसो म्येदमग्रआसीत्ब्रह्मैवसन्ब्रह्माप्येति अनीशयाशोचतिमुह्यमानः अविद्यायामंतरेवर्तमानाः स्वयंधीराः पंडितंमन्यमानाः जघन्यमाना अपियंतिमूढाः अंधेनैवनीयमानायथांऽधाः एकमेवाद्वितीयंब्रह्म एकएवहिभूतात्माभूतेभूतेव्यवस्थितः एकधाबहुधाचैवदृश्यतेजलचंद्र

यदित्यादिश्रुतिविरोधात् किंच वस्तुतः पुरुषस्यत्रिगुणमयत्वेसर्वमिदंसंगच्छेत नतुतदस्तीत्याह त्रिगुणमयः पुमानिति भिदायदबोधकृता
त्वयीति त्रिगुणमयः पुमानित्यनेनहेतुनायाभिदाउपलक्षणमेतत्भिदादिसायस्मात्त्वयिविषयेअबोधकृतात्वद्विषयाज्ञानविजृंभितातर्हिकि
मज्ञानमस्तिवस्तुतःपुंसिनैवेत्याहततःअबोधात्परत्रपरेअसंगेवबोधरसेज्ञानघनेसअबोधोनभवेन्नसंभवतीत्यर्थः २५ मिथ्यातर्ककर्कशेरितमहा
वादांधकारांतरभ्राम्यन्मंदमतेरमंदमहिमंत्वज्ज्ञानवर्त्मास्फुटम् श्रीमन्माधववामनत्रिनयनश्रीशंकरश्रीपतेगोविंदेतिमुदावदन्मधुपतेमु
क्तःकदास्यामहम् १३ ननुयद्यसन्नोत्पद्यते यदिचत्रिगुणमयःपुरुषोनभवति तर्हीदंप्रपंचजातंपुरुषश्चपृथङ्नास्तीत्युक्तंस्यात् कथं
तर्हितयोःसत्वेनप्रतीतिरतआह सदिवमनइति मनःमनोत्रविलसितमिदंत्रिवृत्त्रिगुणात्मकंप्रपंचजातमसदेवसदिवविभाति कथमि
तिचेत्तत्राह त्वयीति त्वय्यधिष्ठानेअधिष्ठानसत्तयासद्रूपतीयतइत्यर्थः नकेवलमिदंकारास्पदंकिंतुआमनुजात् मनुजःपुरुषःअभिवि

सदिवमनस्त्रिवृत्त्वयिविभात्यसदामनुजात्सदभिमृशंत्यशेषमिदमात्मतयात्मविदः
नहिविकृतिंत्यजंतिकनकस्यतदात्मतयास्वकृतमनुप्रविष्टमिदमात्मतयाऽवसितम् २६

धावाकारःपुरुषमभिव्याप्येति पुरुषस्यापिपृथक्सत्वप्रतीतिर्मनोमात्रविलसितेत्यर्थः तथाचश्रुतिः असतोऽधिमनोसृजत मनःप्रजा
पतिमसृजत प्रजापतिःप्रजाअसृजत तद्वाइदंमनस्येवपरमंप्रतिष्ठितंयदिदंकिंचेति नन्वात्मविदामपिविश्वंसदेवस्फुरति अतःकथमस
त्स्यादतआह सदभिमृशंतीति आत्मविदस्त्वशेषमिदंभोक्तृभोग्यात्मकंविश्वमात्मतयैवसदभिमृशंति सदितिजानंति आत्मकार्यत्वान्न
पृथगित्यर्थः तथाहि यदुपादानकंयत्कार्यंभवति तत्तेनैवरूपेणप्रतीयते उपादीयते चेतिलोकाचारेणदर्शयति नहिविकृतिमितिकनकस्य
विकृतिंकुंडलादिकंकनकार्थिनोनत्यजंति अत्रहेतुः तदात्मतयाकनकरूपत्वेनेत्यर्थः अतःस्वकृतमिदंविश्वमनुप्रविष्टंचपुरुषरूपमात्मत-
यैवावसितंनिश्चितम् २६ यत्सत्त्वतःसदाभातिजगदेतदसत्स्वतः सदाभासमसत्यस्मिन्भगवंतंभजामतम् १३ ७९

ननुसत्यंज्ञानमनंतंब्रह्म नेहनानास्तिकिंचन मृत्योःसमृत्युमाप्नोति यइहनानेवपश्यति इत्यादिश्रुतिभिरेवंभूतस्यभगवतःप्रतिपादनात् त
ज्ज्ञानंसुकरमेवेतिकृतंभक्त्याअतआह नवपरियेचरंतीति तवेतिकर्मणिषष्ठी त्वां येपरिचरंति छंदसिव्यवहिताश्चेति यच्छब्देनव्यवधानम
दोषः केनरूपेण अखिलसत्वनिकेततया अखिलानिसत्वानिनिकेतोयस्यसतथातस्यभावस्तत्तातया सर्वभूतावासतयेत्यर्थः उतएवअवि
गणय्यनिरस्कृत्य तएवनिर्ऋतेर्मृत्योःशिरःमूर्धानंप दापादेनआक्रमंति मृत्योर्मूर्ध्निपदंदधतितेनतरंतिमुच्यंतइत्यर्थः येपुनर्विमुखाः अभक्ता
स्तान्गिरावाचापशूनिवविबुधान्विदुषोऽपिपरिवयसेबध्नासि कुतः त्वयिकृतसौहृदाः त्वयिकृतंसौहृदंप्रेमयैस्ते खलुनिश्चितंपुनंतिपवि
त्रयंति आत्मानमन्यानपीतिशेषः नेतरे तथाचश्रुतिः तस्यवाकृतंतिर्नामानिदामानि तस्येदंवाचातंत्यानामभिर्दामभिः सर्वंसितमिति अय
मभिप्रायः सत्यमेवंभूतमात्मानंश्रुतयःप्रतिपादयंति तत्रचयद्यपिवस्तुनोऽपरोक्षत्वादपरोक्षमेवज्ञानमुत्पद्यते तथाऽप्यसंभावनाविपरी

नवपरियेचरंत्यखिलसत्वनिकेततयात उतपदाक्रमंत्यविगणय्यशिरोनिर्ऋतेः परिवयसेपशूनिवगिरावि
बुधानपितांस्त्वयिकृतसौहृदाःखलुपुनंतिनयेविमुखाः २७ त्वमकरणःस्वराडखिलकारकशक्तिधरस्तबलिमुद्व
हंतिसमदंत्यजयाऽनिमिषाः वर्षभुजोऽखिलक्षितिपतेरिवविश्वसृजोविदधतियत्रयेत्वधिकृताभवतश्चकिताः२८

तभावनानिरस्कृतत्वान्मलिनचित्तेषुपरोक्षमिवभवतीतिनापरोक्षसंसारभ्रमनिवृत्तिसमर्थम् भगवत्परिचर्ययातुसम्यगमलचित्ता
नांतत्प्रसादेनलब्धापरोक्षज्ञानानामयत्नतएवकरकलितोमोक्षइति तथाचश्रुतयः देहांतेदेवःपरंब्रह्मतारकंव्याचष्टेयमेवैषवृणुतेते
नलभ्यः यस्यदेवेपराभक्तिरित्यादयः २७ नपंतुनापेःप्रपतंतुपर्वतादटंतुतीर्थानिपठंतुचागमान् यजंतुयागैर्विविदंतुवादैर्हरिंवि-
नानैवमृतिंतरंति १४ ननुयद्यखिलसत्वनिकेतत्वेनभगवतःसेव्यत्वमुच्यतेतर्हितत्कारणसंबंधात् कर्तृत्वभोक्तृत्वेप्रसज्येयाताम्
नवस्तुतस्तथात्वमितिचेत्तर्हिजीवानामपितत्तुल्यत्वमितिकेनविशेषेणपुनःसेव्यसेवकत्वमितीमामाशंकांपरिहरंत्यः अपाणिपादोजव
नोगृहीतापश्यत्यचक्षुःसशृणोत्यकर्णःसवेत्तिवेद्यंनचतस्यवेत्तातमाहुरग्र्यंपुरुषंपुराणमित्याद्याःश्रुतयःस्तुवंतीत्याह त्वमकरणइति
करणसंबंधरहितएवअखिलकारकशक्तिधरः अखिलानांप्राणिनांयानिकारकाणि करणानिइंद्रियाणितेषांशक्तीर्धारयति प्रवर्तयतीति ७८
तथाकुतः स्वराट् यतःस्वेनैवराजतेदीप्यतेनहिस्वतः सिद्धज्ञानशक्तेरिंद्रियापेक्षेत्यर्थः अतः तवबलिमुद्वहंतिपूजांकुर्वंतीति अजयाअवि

घयासहितास्तयावृताइत्यर्थः अनिमिषादेवाइंद्रादयः तत्पूज्याविश्वसृजोब्रह्मादयोऽपियथासम्लोकाएवाकरास्तमिनसर्वतंत्र
कादेवादयस्त्वामितिलोकोक्तिः समदंतिच मनुष्यैर्दत्तंहव्यकव्यादिलक्षणंबलिंभक्षयंति अत्रदृष्टांतः वर्षभुजोखिलक्षितिपतेरिवेति यथाव
र्षभुजः खंडमंडलपतयोऽखिलक्षितिपतेर्महामंडलेश्वरस्यस्वप्रजादत्तबलिभुजोबलिमुद्वहंति तद्वदिति कुत्थंबलिंवहंतितदाह विदधति य
न्नयेत्वधिकृताभवतश्चकिताइति त्वत्तोभीताः संतोयस्मिन्कर्मणिनियुक्तास्तेनतत्कुर्वंतीति त्वदाज्ञापालनमेवबल्युद्वहनमित्यर्थः तथाचश्रु-
तिः भीषास्माद्वातःपवतेभीषोदेतिसूर्यः भीषास्मादग्निश्चेंद्रश्चमृत्युर्धावतिपंचमइति २८ अनिंद्रियोऽपियोदेवः सर्वकारकशक्तिधृक् सर्वज्ञः
सर्वकर्ताचसर्वसेव्यंनमामितम् १५ तदेवंकरणप्रवर्तकमीश्वरंकरणपरतंत्रानराभजंतीत्युक्तम् नकेवलमियदेवकारणम् ततउत्पन्नत्वे
नापिपरतंत्रत्वादितिवदंति यथाऽग्नेःक्षुद्राविस्फुलिंगाव्युच्चरंति एवमेवास्मादात्मनः सर्वेप्राणाः सर्वेलोकाः सर्वेदेवाः सर्वाणिभूतानिसर्वएत
आत्मानोव्युच्चरंतीत्याद्याःश्रुतयइत्याह स्थिरचरजातयइति हेविमुक्तनित्यमुक्त यदितवअजयामाययाविहरः विहारःक्रीडाभवतितदास्थि

स्थिरचरजातयःस्युरजयोत्थनिमित्तयुजोविहरउदीक्षयायदिपरस्यविमुक्ततनः न
हिपरमस्यकश्चिदपरोनपरश्चभवेद्वियतइवापदस्यतवशून्यतुलांदधतः २९

रचरजातयः स्थिराश्चचराश्चजातयः जात्यालिंगितादेहायेषांतेजीवाः स्युः भवेयुः कथंभूतस्य ततः अजातः परस्यदूरेवर्तमानस्यासंगस्येत्य
र्थः कथंविहारःउदीक्षयाईक्षणलेशेन ननुमयिलीनानांजीवानांकथंजन्मस्यात्तत्राह उत्थनिमित्तयुजइति ईक्षयैवउत्थितानि आविर्भूता
निनिमित्तानिकर्माणितद्युक्तानिलिंगशरीराणिवातैर्युज्यंतइतितथा ननुकिंनिमित्तोत्थानेनमदिच्छयैवभवंतु नत्वयिवैषम्याभावात् विष
मसृष्टेरयोगादित्याह परमस्येति तवपरमस्यउत्तमस्यपरमकारुणिकस्यवियतइवाकाशसदृशस्यसमस्येत्यर्थः कश्चिदपरः स्वीयः परो
स्वीयश्चनभवेत् नसंभवतीत्यर्थः असद्वाइदमग्रआसीत् ततोवैसदजायतेत्यादिश्रुत्याशून्यपूर्वकत्वमिवप्रतीयते तदर्थंपुनर्विशिनष्टि
शून्यतुल्यांदधतः शून्यसाम्यंभजतः तदेवदर्शयितुंपुनर्विशिनष्टि अपदस्येति नपद्यतइत्यपदः तस्यवाङ्मनसयोरगोचरस्येत्यर्थः २९
त्वदीक्षणवशक्षोभमायाबोधितकर्मभिः जातान्संसरतःखिन्नान्नृहरेपाहिनःपितः १६ ५ ५

एवंतावत्परमात्मनः सकाशादविद्याकृतकार्योपाधयस्तदंशाएवजीवाजाताः संसरंतोभजंतीत्युक्तं तत्रयद्येकाऽविद्यातदाजीवस्याप्येकत्वादे कमुक्तौसर्वमुक्तिप्रसंगः अथनानाविद्यास्तर्हितस्यैवांशांतरेणसंसारानपगमादनिर्मोक्षइत्यादितर्कबलेनवस्तुतएवनानात्मानः तत्रचतेषाम णुत्वेदेहव्यापिचैतन्यंनस्यात् देहपरिमाणत्वेचमध्यमपरिमाणानांसावयवत्वेनानित्यत्वंस्यात् अतः सर्वगतानित्याश्चेति केचनमन्यंते तन्न तावदुक्तदोषप्रसंगः अविद्याभेदेनतच्छक्तिभेदेनवाबद्धमुक्तव्यवस्थासंभवात् ईश्वरस्यतुनकेनाप्यंशेनसंसारशंकेत्युक्तमेव प्रसिद्धंचा त्मैक्यंसर्वश्रुतिषु किंच इमंपक्षमंतर्यामिब्राह्मणमपिनसहतइत्याह अपरिमिताइति वस्तुतएवानंताः ध्रुवास्तेनैवरूपेणनित्याः सर्वगता श्चतनुभृतोजीवायदिस्युः तर्हितेषांसमत्वात् शास्यतानघटत इतिकृत्वाहेध्रुवनियमोनियमनंत्वयानस्यात् इतरथातुघटेत कथंयन्मयमुपा

अपरिमिताध्रुवास्तनुभृतोयदिसर्वगतास्तर्हिनशास्यतेतिनियमोध्रुवनेतरथा अ
जनिचयन्मयंतदविमुच्यनियंतृभवेत्सममनुजानतांयदमतंमतदुष्टतया ३० ७

धितोयद्विकारप्रायंयज्जीवाख्यमजनिजातंतत् तस्यस्वविकारस्यनियंतृनियामकंभवेत् अविमुच्यकारणतयाअपरित्यज्यकिंतत् सम मनुस्यूतम् ननुकिंयत्तच्छब्दैः ज्ञायतेचेदुच्यतामिदंतदितिअतआह अनुजानतांयदमतमिति जानीमइतिवदतांयदमतमविज्ञातप्रायम् अवि षयत्वात् तथाचश्रुतिः यस्यामतंतस्यमतंमतंयस्यनवेदसः अविज्ञातंविजानतांविज्ञातमविजानताम् अवचनेनैवप्रोवाच सहतूष्णीं बभूवेत्यादि किंच मतस्यज्ञातस्यदुष्टतयादोषश्रवणात् तथाचश्रुतिः यदिमन्यसेसुवेदेतिदहरमेवापिनूनंत्वंवेत्थब्रह्मणोरूपंयदस्यत्वंय दस्यदेवेषुइत्यादि तस्माद्यत्तच्छब्दावद्योत्यमतर्क्यंकिमपिसर्वानुस्यूतत्वेनसमंनियंतृभवेदित्यर्थः ३० अंतर्यंतासर्वलोकस्यगीतःश्रुत्या युक्त्याचैवमेवावसेयः यःसर्वज्ञःसर्वशक्तिर्नृसिंहः श्रीमंतंतंचेतसैवावलंबे १७ ५ ५ ५

ननुयदित्वपरमात्मनोजीवाजायंतइतिनियंतृनियम्यभावउच्यते तथासतिजीवानामनित्यत्वप्रसंगेन प्रतिदिनकृतनाशाकृताभ्यागमप्रसंगःस्यात् किंच तदामोक्षोनामजीवस्यस्वरूपहानिरेवस्यात् नचैतद्युक्तंस्वप्रकाशानंदात्मनोऽविद्याकृतानर्थनिवृत्तिमात्रस्यमोक्षत्वाभ्युपगमादित्याशंक्योपाधिजन्मनैवजीवानांजन्मउच्यते नस्वतः अघटनादित्याह नघटतइति तत्रकिंप्रकृतेर्जीवरूपेणोद्भवःस्यात् पुरुषस्यवाउभयोर्वा आद्येजीवानांजडत्वापत्तिः द्वितीयेपुरुषस्यविकारित्वप्रसंगः अतएवनतृतीयइत्याशयेनोक्तंप्रकृतिपुरुषयोरुद्भवोनघटतइति श्रुत्याऽजत्वप्रतिपादनादपीत्याह अजयोरिति तथाचश्रुतिः अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णांबह्वीःप्रजाःजनयंतींसरूपाम् अजोह्येकोजुषमाणोऽनुशेतेजहात्येनांभुक्तभोगामजोऽन्यइति उभययुजाअभवंति उभयंचतद्युज्यतइति उभययुक्संबद्धंपरस्पराध्यस्तमितियावत् तेनअसृभृतः प्राणाद्युपाधयोजीवाजायंतइत्यर्थः जलबुद्बुदवदिति यथाकेवलेनजलेनानिलेनवाजलबुद्बुदानभवंति किंतुमिलिताभ्यांतद्वत् तत्रयथाऽनिलोनिमित्तंजलमुपादानम् एवमत्रापिप्रकृतिर्निमित्तंपुरुषउपादानम् तस्माद्वाएतस्मादात्मनआकाशःसंभूतः सोऽकामयतबहुस्यांप्रजायेयेति यथाऽग्नेःक्षुद्राविस्फुलिंगाव्युच्चरंत्येवमेवास्मादात्मनः सर्वेप्राणाःसर्वेलोकाः सर्वेदेवाःसर्वाणिभूतानिसर्वएवात्मानोव्युच्चरंतीत्यादिश्रुतिषुचे

नघटतउद्भवःप्रकृतिपूरुषयोरजयोरुभययुजाभवंत्यसृभृतोजलबुद्बुदवत् त्वयितइमेततोविविधनामगुणैःपरमेसरितइवार्णवेमधुनिनिलिल्युरशेषरसाः३१

ननावेतनप्रपंचस्यपरमात्मोपादानत्वश्रवणात् नचविकारित्वंपरिणामानंगीकारात् केचित्पुनः परिणाममंगीकृत्य आत्मनोविकारभियाविपरीतंनिमित्तोपादानभावमिच्छंति सर्वथातावत्प्रकृतिपुरुषैक्याद्भवतीतिसिद्धम् तदेकमेवाद्वितीयंब्रह्म अजामेकामविनाशीवारेऽयमात्मेत्यादिश्रुतिबलात् उत्पत्तिश्रवणाच्चजीवानामौपाधिकमेवजन्मनस्वतइत्युक्तम् उपाधिलयेनपरमात्मनिपुनर्लयश्रवणादपिनवास्तवंजन्मेत्याह त्वयितइति त्वयिकारणात्मनितइमेजीवाः ततइति यतोनवास्तवंजन्मतस्माद्विविधनामगुणैरनेकप्रकारकार्योपाधिभिः सहनिलिल्युःलीनाबभूवुः तत्रसुषुप्तिप्रलययोर्मधुन्यशेषरसाइवलीयंते यथामधुनिसकलकुसुमरसाविशेषतोऽनुपलक्ष्यमाणाअपिसामान्येनोपलक्ष्यंते एवंस्वापादौविशेषमात्रलयात् कारणस्यविद्यमानत्वात् सामान्यतोवर्ततेमुक्तौतुकारणस्यापिलयात् त्वयिपरमेनिरुपाधौसरितइवार्णवेलीयंतइतिविवेकः तथाचश्रुतयः यथासोम्यमधुकृतोमधुनिस्तिष्ठंतिनानात्ययानांवृक्षाणांरसान् समवहारमेकतांसंगमयंति तेयथानतत्रविवेकंलभंते अमुष्याहंवृक्षस्यरसोऽस्म्यमुष्याहंवृक्षस्यरसोऽस्मीत्येवमेवखलुसोम्येमाःप्रजाः सतिसंपद्यनविदुः सतिसंपद्यामहइति यथानद्यःस्यंदमानाः समुद्रेऽस्तंगच्छंति नामरूपेविहायतथाविद्वान्ना-

मरूपाद्दिमुक्तः परात्परंपुरुषमुपैति दिव्यमित्याद्याः ३१ यस्मिन्नुद्यद्विलयमपियद्भातिविश्वंलयादौजीवोपेतंगुरुकरुणयाकेवला-
त्मावबोधे अत्यंतांतंव्रजतिसहसासिंधुवत्सिंधुमध्येमध्येचित्तंत्रिभुवनगुरुंभावयेत्तंनृसिंहम् १८ नन्वेवंतावत्परमेश्वराज्जीवाजायं
तेतद्वशेनच कर्माणिकुर्वंति पुनस्तत्रलीयंतइतिसंसारचक्रेपरिभ्रमणमुक्तम् इदानींतन्निवृत्तयेपरीत्यभूतानिपरीत्यलोकान् परीत्यसर्वाः
प्रदिशोदिशश्च उपस्थायप्रथमजामृतस्यात्मनात्मानमभिसंविवेशेत्याद्याभगवदनुवृत्तिं दधतीत्याह नृपुतवमाययेति नृभुजीवभुनवभाय
याभ्रमसुक्तलक्षणमवगत्यज्ञात्वासुधियः भृशंत्वयिअभवेभवनिवर्त्तके भावंस्वभावमनुवृत्तिंदधतिकुर्वंतिकीदृशंभ्रमम् अनुभभवम् अ
न्वनुभभवोयस्मिन्तंभ्रमम् ततः किमत आह कथमिति अनुवर्ततामनुवर्तमानानांत्वामेवशरणंभजतांभवभयंसंसारभयंकथंभवेत् न
कथंचिदपीत्यर्थः कुतः यद्यस्मात्तवभृकुटिः भ्रूभंगरूपास्त्रिणेमिः तिस्रोनेमयइवावच्छेदाः शीतोष्णवर्षाकालायस्यसंवत्सरात्मकस्यकालस्य
सः अभवच्छरणंपुनंभवान्शरणंरक्षितायेषांतेष्वेवभयंजन्ममरणादिलक्षणंसृजतिकरोति अतएवंभूतंसंसारमाकलय्यतन्निवृत्तयेसु

नृपुतवमाययाभ्रममभीष्ववगत्यभृशंत्वयिसुधियोभवेदधतिभावमनुभभवम् कथमनुवर्ततांभवभयंतवयद्भृ
कुटिःसृजतिमुहुस्त्रिणेमिरभवच्छरणेषुभयम् ३२ विजितहृषीकवायुभिरदांतमनस्तुरगंयइहयततियंतुमतिलो
लमुपायखिदःव्यसनशतान्विताःसमवहायगुरोश्चरणंवणिजइवाजसंत्यकृतकर्णधराजलधौ ३३

धियस्त्वय्यभिभावंदधतीति ३२ संसारचक्रक्रकचैर्विदीर्णमुदीर्णनानाभवतापनप्तम् कथंचिदापन्नमिहप्रपन्नंत्वमुद्धरश्रीनृहरेनृ-
लोकम् १९ सचभगवतिभावोमनोनियमेसतिभवतिसाऽपिगुरूपसदनादितिगुरूपसदनंविदधाति तद्विज्ञानार्थंसगुरुमेवाभिगच्छे
त् समित्पाणिःश्रोत्रियंब्रह्मनिष्ठम् आचार्यवान्पुरुषोवेदनैषातर्केणमतिरपनेयाप्रोक्ताऽन्येनैवसुज्ञानायप्रेष्ठेत्याद्याःश्रुतयइत्याह विजि
तहृषीकवायुभिरिति विजितानिहृषीकाणींद्रियाणिवायुश्चप्राणोयैस्तैरपिअदांतमनस्तुरगम् अदांतमदमितंमनएवतुरगःदुर्दम
त्वसाम्यात् तंयेयंतुंनियंतुंयततिप्रयतंते अतिलोलमतिचंचलम् गुरोश्चरणंसमवहायअनाश्रित्यते उपायेषुखिद्यंतेक्लिश्यंतीत्युपाय
खिदः संतोव्यसनशतान्विताबहुव्यसनाकुलाइहसंसारसमुद्रेसीदंतिनिष्ठंतिदुःखमेवप्राप्नुवंतीत्यर्थः हेअजअकृतकर्णधराअस्वीकृतनावि
कावणिजोयथानद्यन् गुरुणोपदर्शितभगवद्भजनस्फुरत्वात्तुभूतौतुस्तत्तएवमनोनिश्चलंभवतिनान्यथेतिभावः ३३ यदापरानंदगुरोभवत्पदे

परीक्ष्यलोकान् कर्मचितान् ब्राह्मणोनिर्वेदमायात् नास्त्यकृतः कृतेन तथा यदासर्वेप्रमुच्यंते कामायेऽस्यहृदिश्रिताः अथमर्त्योऽमृतोभवत्यत्रब्र
ह्मसमश्नुतइत्याद्याश्चवैराग्यमंगंविदधतीत्याह स्वजनसुतेति आत्मादेहः धामगृहम् असुःप्राणः स्वजनादिभिः किंसर्वरसेसर्वरसाः सुखानियस्मिंस्ते
यस्मिन्तस्मिन्त्वयिपरमानंदे एतस्यैवानंदस्यान्यानिभूतानिमात्रामुपजीवंतीतिश्रुतेः श्रयतः त्वांसेवमानस्यपुंसः आत्मनिसतिनृणांतुच्छै
रेतैः किंकुउपयोगः इतिसत् अत्यंपरमार्थसुखमजानतामतएवमिथुनतः स्त्रियामिथुनीभूयरतयेमायासुखायचरतांप्रवर्तमानानाम् कर्म
णिषष्ठी अजानतःचरतःपुरुषान् कोनुअर्थःसुखयति आनंदयतिनकोऽपीत्यर्थः इहसंसारे कथंभूतेस्वविहते स्वतएवनश्वरे स्वनिरस्तभ
गेस्वतएवगतसारे पाठांतरेतुकोन्विहास्यइतिविशेषणद्वयम् अतस्त्वद्भजनमेवोचितमित्यर्थः ३४ भजनोहिभवान्साक्षात्परमानंदचिद्घनः
आत्मैवकिमतःकृत्यंतुच्छदारसुतादिभिः २१ एवंगुरूपदेशेनतत्वमवगम्यसारासारविवेकेनसर्वतोनिर्विद्यतदेवमहत्संगेनोपपत्तिभिःसम्य

स्वजनसुतात्मदारधनधामधरासुरथैस्त्वयिसतिकिंनृणांश्रयतआत्मनिसर्वरसे इतिसदजानतांमिथुनतोरत
येचरतांसुखयतिकोन्विहस्वविहतेस्वनिरस्तभगे ३४ भुविपुरुपुण्यतीर्थसदनान्यृषयोविमदास्तउतभवत्पदांबु
जहृदोऽघभिदंघ्रिजलाः दधतिसकृन्मनस्त्वयियआत्मनिनित्यसुखेनपुनरुपासतेपुरुषसारहरावसथान् ३५

गवधारयितुंतीर्थसद्मानिमुनयः पर्यटंतीतिश्रोतव्योमंतव्यइत्यादिश्रुत्यर्थमाह भुविपुरुपुण्यतीर्थसदनानीति तेउक्तलक्षणाः ऋषयोवि
मदाःनिरहंकाराः यत्तोभवत्पदांबुजहृदः भवतः पदांबुजंहृदियेषांते अतःस्वयमेव अघभिदंघ्रिजलंयेषांतेउत अपि तथाविधाअपि
पुरूणिबहूनिपुण्यानितीर्थानिसदनानिचक्षेत्राणितान्येवोपासतेसेवंतेप्रायस्तत्रैवमहत्संगोभवतीति अथवापुरुअधिकंभगवद्भजनल
क्षणंपुण्यंयेषांतानिचतानितीर्थानिचगुरवः महांतइत्यर्थः तेषांसदनानि आश्रमान् यथाहामरसिंहः निपानागमयोस्तीर्थमृषिजुष्टेज
लेगुराविति नपुनः पुरुषसारहरावसथान् उपासते पुरुषाणांसारंविवेकस्थैर्यधैर्यक्षांतिप्रमुखंहरंतीतितथा तेचतेआवसथागृहास्ता
न् नचतेषांगृहादिभवकुत्सितसुखापेक्षेत्यतआह दधतिसकृन्मनस्त्वयियआत्मनिनित्यसुखइति सकृदपित्वयियेमनोदधतीतितेऽपिगृ
हाद्यासक्तानभवंतिकिंपुनरेवंभूताइत्यर्थः ३५ मुंचन्नंगतदंगसंगमनिशंत्वामेवसंचिंतयन्संतःसंतियतोयतोगदगदास्तानाश्रमाना
वसन् नित्यंतन्मुखपंकजाद्विगलितत्वत्पुण्यगाथामृतस्रोतःसंप्लवसंप्लुतोनरहरेनस्यामहंदेहभृत् २२ ५ ५

नन्वाम्नायस्यक्रियाऽर्थत्वादानर्थक्यमतदर्थानांतद्भूतानांक्रियार्थेनसमन्वयइतितत्रतत्रजैमिनिनावेदस्यक्रियापरत्वाभिधानादुपनिषदाम
पितदेवयुक्तम् यथोक्तंतंत्रवार्तिककृता एतेनक्रत्वर्थकर्तृप्रतिपादनेनोपनिषदांनैराकांक्ष्यंव्याख्यातमिति नएकमेवाद्वितीयंब्रह्मविज्ञानमा
नंदंब्रह्म अचक्षुरश्रोत्रमित्येवंतद्विपरीतात्मप्रतिपादनात् नह्यद्वितीयपरमानंदरूपस्यकर्मांगत्वंयुज्यते अननुमतंचैतद्वार्तिककृतःक
थम् सर्वत्रैवहिविज्ञानंसंस्कारत्वेनगम्यते परांगंचात्मविज्ञानादन्यत्रेत्यवधार्यतामितितेनैवोक्तत्वात् एतदर्थमेवमननायमुनयः पर्यटंती-
त्युक्तम् तत्रतावद्वैतस्यसत्यत्वेभवेदप्येवंतदेवतुनसंभवतीतिप्रश्नोत्तराभ्यांमननेनतत्वावधारणप्रकारमाह सतइदमुत्थितंसदितिचेदिति
इदंविश्वंधर्मिसदितिसाध्योधर्मः सतउत्पन्नत्वाद्धेतुः यद्यतउत्पन्नंतत्तदात्मकमेवदृष्टम् यथाकनकादुत्पन्नंकुंडलादितदात्मकंतद्वदिति
तत्रयदिसदभेदः साध्यतेतदाअपादानत्वनिर्देशेनैवभेदप्रतीतेर्विरुद्धोहेतुरित्याह ननुतर्कहतमिति ननुनाभेदंसाधयामः किंतु तदुत्पन्नत्वे
नकुंडलादिवदिदंप्रतिषेधयामः तत्र अभेदएवस्यादित्याशंक्यानैकांतिकत्वेनदूषयति अव्यभिचरतिक्वचेति पितृपुत्रादिषुमुद्गरघटप्रध्वं

सतइदमुत्थितंसदितिचेन्ननुतर्कहतंव्यभिचरतिक्वचक्वचमृषानतथोभययुक् व्यव
हृतयेविकल्पइषितोऽधपरंपरयाभ्रमयतिभारतीतउरुवृत्तिभिरुक्थजडान् ३६

सादिषुचनतथादर्शनादितिभावः ननुतदुत्पन्नत्वंनामतदुपादानत्वंनतुतन्निमित्तत्वमतोनानैकांतिकत्वमित्याशंक्यदूषयति क्वचमृषेति गु
णोपादानस्यापिफणिनोनगुणत्वंकिंतुमिथ्यात्वम् अन्यथाकुंडलादिवदबाधप्रसंगात् अतःपुनरपिअनैकांतिकत्वमेवेतिभावः ननु
नतत्रकेवलंगुणमात्रंफणिनउपादानम् किंतु अविद्यायुक्तं तथाभूतस्यावस्तुत्वाद्युक्तंफणिनोमिथ्यात्वमित्याशंक्यतत्तुल्यमत्रापी
तिदूषयति नतथोभययुगिति अयमर्थः अत्राप्यविद्यायुक्तस्यैवसतउपादानत्वम् एवंभूतस्यचनवस्तुसत्वम् अतःसदुपादानत्वमसि
द्धमितिनवस्तुसत्त्वंप्रपंचस्येति ननुमाभूदनेनहेतुनाप्रपंचस्यसत्त्वंहेत्वंतरेणतुसाधयामः तथाहि सदिदमर्थक्रियाकारित्वात् नयदेवं
नतदेवंयथाशुक्तिरजतमितितत्राह व्यवहृतयेविकल्पइषितइति व्यवहारायअर्थक्रियार्थेविकल्पोभ्रमइषितइष्टएव कूटकार्षापणा
दिनाऽपिक्वचिद्व्यवहारदर्शनात् नन्वेकत्रसतोऽन्यत्रारोपोभ्रमः प्रसिद्धः अत्यंतासत्त्वेकथंप्रपंचोभ्रमःस्यात् सत्त्वेवानाद्वैतः उक्तंचभट्टैः अ
ध्यस्यतेखपुष्पत्वमसत्कथमवस्तुनि प्रज्ञातगुणसत्ताकमध्यारोप्येतवानवेति नेत्याह अंधपरंपरयेति अंधपरंपरयायोविकल्पइत्य

न्वयः अयंभावः संस्काररजन्योभ्रमः संस्कारसिद्धयेपूर्वपूर्वप्रतीतिमात्रमपेक्षतेनवस्तुसत्वम् प्रतीतासत्यावस्तुसत्वाभावेनभ्रमस्यानारंभ
दर्शनात् अतोनादित्वात्पूर्वपूर्वभ्रमदृष्टस्योत्तरोत्तरआरोपोभविष्यति अंधपरंपरयान्यायेनतेनव्यवहारःसेत्स्यतीत्यप्रयोजकोहेतुरिति नन्वक्ष-
य्यंहवैचातुर्मास्ययाजिनःसुकृतंभवति अपामसोमममृताअभूमेत्यादिभिःकर्मस्यफलस्यनित्यत्वप्रतिपादनादसत्त्वंनघटतेनहिनित्यं
वस्तुअसद्भवति तस्मादेदप्रतिपादितत्वाद्वैतंसदेवेत्याशंक्याह भ्रमयतीति हेभगवन् तेभारतीवेदलक्षणाउरुवृत्तिभिर्बह्वीभिर्गौणलक्षणा
दिवृत्तिभिरुक्थजडान्कर्मश्रद्धाभराक्रांतमंदमतीन्भ्रमयतिमोहयति अयंभावः नहिवेदःकर्मफलंनित्यमभिप्रैतिकिंतुलक्षणयाप्रा
शस्त्यमात्रंविध्येकवाक्यत्वात् अन्यथावाक्यभेदप्रसंगात् तद्यथेहकर्मचितोलोकःक्षीयतएवमेवामुत्रपुण्यचितोलोकःक्षीयतइतिन्यायोपबृं
हितश्रुत्यंतरविरोधाच्च अतःकर्मजडानामिदंभ्रममात्रमिति एतेनैवतस्माद्वाएतस्मादात्मनआकाशःसंभूतः इत्यादीनामप्यन्यपरत्वंदर्शितं
भवति ३६ उद्भूतंभवतःसतोऽपिभुवनंसन्नैवसर्पःस्रजःकुर्वन्कार्यमपीहकूटकनकंवेदोपिनैवंपरःअद्वैतंतवसत्परंतुपरमानंदंपदंतन्मुदावंदेसुं
दरमिंदिरानुतहरेमास्मुंचमामानतम् २३ नदेवंप्रपंचस्यसत्त्वेसाधकंनास्तीत्युक्तम् इदानीमसत्त्वेसृष्टिप्रलयश्रुतयोयतोवाइमानिभूतानिजायंतइ

नयदिदमग्रआसनभविष्यदतोनिधनादनुमितमंतरात्वयिविभातिमृषैकरसे अतउपमीयतेद्रविणजातिविकल्पप
थैर्वितथमनोविलासमृतमित्यवयंत्यबुधाः ३७ त्याद्यास्तन्मूलंचानुमानंप्रमाणमित्याह नयदिदमिति यद्यस्मात् इदंविश्वमग्रेसृष्टेःपूर्वं

नआसनआसीत् सदेवसोम्येदमग्रआसीत् आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीदित्यादिश्रुतेः नचनिधनात्प्रलयात् अनुअनंतरंभविष्यद्भविष्यति नो
सदासीन्नोसदासीत्तदानीमित्यादिश्रुतेः अतःकारणात् अंतरामध्येपि एकरसेकेवलेत्वयिमृषामिथ्यारूपमेवविभातीतिमितंनिश्चितम् यतए
वमतःश्रुत्याद्रविणजातिविकल्पपथैःद्रविणजातीनांद्रव्यमात्राणांमृल्लोहकार्ष्णायसरूपाणांविकल्पाभेदाघटकुंडलादयःतेषांपंथानोमार्गाःप्र
काराःस्तैरुपमीयतेसदृशतयानिरूप्यते तथातत्रकार्यकारणानांमध्येकार्यस्यनामधेयमात्रताकारणंमृदाद्येवतुसत्यम् तथाःत्राप्याकाशा
दीनांनाममात्रताब्रह्मैवसत्यम् तथाचश्रुतिः यथासोम्यैकेनमृत्पिंडेनसर्वंमृन्मयंविज्ञातंस्यात् वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृत्तिकेत्येवसत्य
म् यथाएकेनलोहमणिनासर्वंलोहमयंविज्ञातंस्यात् यथाएकेननखनिकृंतनेनसर्वंकार्ष्णायसमित्यादि तस्मादन्यस्यसत्त्वेप्रमाणाभावाद
सत्त्वेप्रमाणस्यविद्यमानत्वात् वितथमनोविलासमृतंसत्यमितियेअवयंतिजानंतितेअबुधाःअज्ञाइत्यर्थः अत्रैवंप्रयोगः विवादाध्यासि
तंनसत् आद्यंतयोरविद्यमानत्वात् विकारित्वाद्दृश्यत्वाच्चशुक्तिरजतादिवत् इत्यन्वयेदृष्टांतः आत्मवच्चेतिव्यतिरेकेदृष्टांतः ३७ मुकुटकुंड
लकंकणकिंकिणीपरिणतंकनकंपरमार्थतः महदहंकृतिखप्रमुखंतथानरहरेनपरंपरमार्थतः २९

ननुयदिप्रपंचोनामनास्त्येवतदाऽसतातेननचैतन्यस्यसंबंधगंधोऽपि तर्हिकिमपराद्धंजीवेनयतोऽयंसंसरति किंवाबहुपुण्यमीश्वरस्ययतोनित्यमुक्तः किंविषयंचतदाकर्मकांडमित्यपेक्षायांजीवेश्वरविशेषम् द्वासुपर्णासयुजासखायासमानंवृक्षंपरिषस्वजाते तयोरन्यः पिप्पलंस्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्योअभिचाकशीति अजामेकांलोहितशुक्लकृष्णामित्याद्यावदंतीत्याह सयदजयेति सतुजीवः यद्यस्मात् अजयामायया अजामविद्या मनुशयीतआलिंगेत् ततोगुणांश्चदेहेंद्रियादीन्जुषन्सेवमानआत्मतयाऽध्यस्यन्तदनुतदनंतरंसरूपतांतद्धर्मयोगंचजुषन् अपेतभगः पिहितानंदादिगुणःसन्मृत्युंसंसारंभजतिप्राप्नोति तद्विषयमेवचकर्मकांडमितिभावः त्वमुतत्वंतुजहासितामजांमायाम् ननुसामर्थ्येवास्तिकथंत्यागस्तत्राह अहिरिवत्वचमिति अयंभावः यथाभुजंगः स्वगतमपिकंचुकंगुणबुद्ध्यानाभिमन्यतेतथात्वमजाम् नहिनिरंतराल्हादसंवित्कामधेनुवृंदपतेरजयाकृत्यमितितामुपेक्षसइति कुतएतत्तदाह आत्तभगः नित्यप्राप्तैश्वर्यःमहसि

सयदजयात्वजामनुशयीतगुणांश्चजुषन्भजतिसरूपतांतदनुमृत्युमपेतभगः त्वमुतजहासितामहिरिवत्व
चमात्तभगोमहसिमहीयसेऽष्टगुणितेऽपरिमेयभगः ३८ यदिनसमुद्धरंतियतयोहृदिकामजटादुरधिगमोऽस
तांहृदिगतोऽस्मृतकंठमणिः असुतृपयोगिनामुभयतोऽप्यसुखंभगवन्ननपगतांतकादनधिरूढपदाद्भवतः ३९

परमैश्वर्येअष्टगुणितेअणिमाद्यष्टविभूतिमतिमहीयसेविराजसेकथंभूतः अपरिमेयभगःअपरिमितैश्वर्यः नत्वन्येषामिवदेशकालादिपरिच्छिन्नंतवाष्टगुणितमैश्वर्यं अपितुपरिपूर्णस्वरूपानुबंधित्वादपरिमितमित्यर्थः ३८ नृत्यंतीनववीक्षणांगणगनाकालस्वभावादिभिर्भावान्सत्वरजस्तमोगुणमयानुन्मीलयंतीबहून् मामाक्रम्यपदाशिरस्यतिभरंसंमर्दयंत्यातुरंमायातेशरणंगतोऽस्मिनृहरेत्वामेवतांवारय २५ एवंतावदुक्तसाधनकदंबेनयेभगवंतंभजंतितेमृत्युंतरंति इतरेसंसरंतीत्युक्तम् इदानींयेबहिःसंगंपरित्यज्य भगवन्मार्गेप्रवृत्ताअपिकथंचिदंतर्वासनाशिनःकामान्नमुंचंतितेनभगवंतंप्राप्नुवंतिनचेहसुखंलभंते केवलंकुयोनीरेवप्राप्नुवंतीतितान्शोचन्कामान्यःकामयतेमन्यमानःसकर्मभिर्जायतेतत्रतत्रेत्यादिश्रुत्यर्थमाह यदिनसमुद्धरंतीति हेभगवन् येयतयोहृदिस्थिताः कामजटाः ८१
कामस्यमूलानिवासनाः यदिनसमुद्धरंतिनोत्पाटयंतितेषामसतांभवान्हृदिगतोऽपिदुरधिगमः दुष्प्रापःकथम् अस्मृतकंठमणिःवि

स्मृतोयः कंठमणिः तत्तुल्यः स यथा कंठेवर्तमानोऽप्यस्मृतश्चेदप्राप्तइवभवति तद्वदिति न केवलमेतावत् किंतु अस्कृप

णपराणांयोगछद्मनामुभयतोऽप्यसुखमिहामुत्रचदुःखमेवतदाह अनपगतांतकात् अनिवृत्तात् मृत्योः लोकाराधनधनार्जनादिक्लेशात्

भोगवैभवप्राकट्यभयाच्चेहतावद्दुःखम् भवतईश्वरादपिदुःखम् कथंभूतात् अनधिरूढपदात् अनधिरूढंपदंस्वरूपंयस्यतस्मात् त्वत्व

रूपप्राप्त्यभावादविद्यावद्विषयत्वेनप्राप्तनिजधर्मातिक्रमनिबंधनात्वद्दंडरूपनरकप्राप्तेरमुत्राप्यसुखमित्यर्थः ३९ दंभन्यासमिषेणवं-

चितजनंभोगैकचिंतातुरंसंमुह्यंतमहर्निशंविरचितोद्योगक्लमैराकुलं आज्ञालंघिनमज्ञमज्ञजनतासंमाननासन्मदंदीनानाथदयानिधान

परमानंदप्रभोपाहिमाम् २६ ननुयतेर्नकिमपिकृत्यमस्तिप्रारब्धमेवसुखोपभोगेनापक्षिप्यते अतः किमितिवृथाशप्यते उभयतोऽप्यसु

खमिति श्रूयतेच एषनित्योमहिमाब्राह्मणस्यनकर्मणावर्द्धतेनोकनीयानित्यादितत्राह त्वदवगमीति हेसगुणषड्गुणैश्वर्ययुक्तत्वदवगमी

त्वदवगमीनवेत्तिभवदुत्थशुभाशुभयोर्गुणविगुणान्वयांस्तर्हिदेहभृतांचगिरः

अनुयुगमन्वहंसगुणगीतपरंपरयाश्रवणभृतोयतस्त्वमपवर्गगतिर्मनुजैः ४०

त्वज्ज्ञानवान् भगवदुत्थशुभाशुभयोःभगवतः कर्मफलदातुरीश्वराद्धेतोरुत्थयोराविर्भूतयोः शुभाशुभयोःप्राचीनपुण्यापुण्यकर्मणोः

फलभूतान्गुणविगुणान्वयान् सुखदुःखसंबंधान्नवेत्तिनानुसंधत्ते तर्हितदानींचदेहभृतांदेहाभिमानिनांप्रवृत्तिनिवृत्तिकरीर्गिरः वि

धिनिषेधलक्षणानवेत्तिविगतदेहाभिमानतयाकार्याकार्यबोधाभावान्ननियुज्यतइत्यर्थः युक्तंचैतत् यतः कारणान्मनुजैरन्वहंश्रवण

भृतः अनुदिनंश्रवणेनचेतसिधृतस्त्वंतेषामपवर्गगतिः अपवर्गरूपागतिर्भवसि कथंश्रवणभृतः अनुयुगंप्रतियुगंयागीतपरंपराउप-

देशसंततिः तयासत्संप्रदायानुसारेणेत्यर्थः एतदुक्तंभवति येतावत्तत्वज्ञानिनः नतेषांकर्माधिकारशंकाऽपियेचानवरतंत्वत्कथाश्र

वणादिनिष्ठाः तेषामप्यासन्नभवत्पदानांविधिनिषेधबाधः इतरेषांतुयोगछद्मनेंद्रियलालसानामुभयतोऽप्यसुखमिति ४० भ

वगमंतवमेदिशमाधवस्फुरतियन्नसुखासुखसंगमः श्रवणवर्णनभावमथापिवानहिभवामियथाविधिकिंकरः २७ ६९

त्वदवगमीं न वेत्ति सकलदुःखेन च विधिनिषेधावित्युक्तम् तत्र ननु कथमवगंतुं शक्यते दुरधिगमत्वस्योक्तत्वात् इत्येवमाशंक्य सत्यमेवम
नवगाह्यमहिम्नो वाङ्मनसागोचरत्वादविषयत्वेनैव ज्ञानमिति दर्शयन् यदूर्ध्वं गार्गि दिवो यदर्वाक् पृथिव्या यदंतरा द्यावापृथिवी इमे यद्भूतं
भवच्च भविष्यच्चेत्यादिश्रुतिप्रतिपादितमपरिमितमहिमानमाह द्युपतय एवेति हे भगवन् ते अंतं द्युपतयः स्वर्गादिलोकपतयो ब्रह्मादयोऽपि न
ययुः न प्रापुः तत्कुतः यदंतवत्त्वं तत्किमपि त्वं न भवसि आस्तां द्युपतयो न ययुरिति यद्यस्मात्त्वमपि आत्मनोंतं न यासि कुतस्तर्हि सर्वज्ञ
ता सर्वशक्तिता वा अत आह अनंततया अंताभावेन न हि शशविषाणाज्ञानं सार्वज्ञ्यं तदप्राप्तिर्वा शक्तिवैभवं विहंति अनंतत्वमेवाह यदं
तरेति यस्य तव अंतरा मध्ये ननु अहो सावरणाः उत्तरोत्तरं दशगुणसप्तावरणयुक्ता अंडनिचया ब्रह्मांडसमूहाः वांति परिभ्रमंति वयसा

द्युपतय एव ते न ययुरंतमनंततया त्वमपि यदंतराऽण्डनिचया ननु सावरणाः ख इव रजांसि वांति वयसा सह यच्छ्रुतयस्त्वयि हि फलंत्यतन्निरसनेन भवन्निधनाः ४१

कालचक्रेण खे रजांसीव सह एककाल एव न तु पर्यायेण हि यस्मादेवमतः श्रुतयस्त्वयि फलंति तात्पर्यवृत्त्या पर्यवस्यंति न तु साक्षाद्वदंति अयमेता
वानिति सगुणस्य गुणानंत्यात् निर्गुणस्य चागोचरत्वात् कथं तर्हि पदार्थे तात्पर्यमिति तत्र विधिमुखवाक्ये भवेदयं नियमः पदार्थस्यैव वा
क्यार्थत्वमिति निषेधमुखे तु नायं नियम इत्याह अतन्निरसनेनेति अन्यदेव तद्विदितादथो अविदितादधीति अन्यत्र धर्मादन्यत्राधर्मात्
अन्यत्रास्मात्कृताकृतात् अस्थूलमनण्वित्यादिप्रकारेण लक्षणया च तत्त्वमसीत्यादयः पर्यवस्यंति न च वाच्यं निषेधैः शून्यमेव ज्ञाप्यत इति
यतो भवन्निधनाः भवति त्वयि निधनं समाप्तिर्यासां तास्तथा न हि निरवधिर्निषेधः संभवति अतोऽवधिभूते त्वयि फलंतीत्यर्थः ४१ द्यु
पतयो विदुरंतमनंतनतेन च भवान्न गिरः श्रुतिमौलयः त्वयि फलंति यतो नम इत्यतो जय जयेति भजे नवतत्पदम् २८ ८२

४२ इत्यशेषसमाम्नायपुराणोपनिषद्रसइति सर्वश्रुतिपुराणरहस्यतात्पर्यमित्यर्थः ४३ ब्रह्मदायादेति ब्रह्मैवदायमेवअयत्नप्राप्यम
त्तिसेवतइतितथा ब्रह्मपुत्रेतिवा ४४ पूर्णः कृतकृत्यः श्रुतधरः श्रुतमर्थंमनसिधारयन् वीरव्रतः नैष्ठिकः ४५ नमइति श्रीकृष्णावतारत
यानारायणंनमस्यति उक्तंहि एतेचांशकलाः पुंसः कृष्णस्तुभगवान्स्वयमिति ४६ साक्षात्पितुरितियोनिव्यवधानंविनाजनकस्य
अग्निमथनावसरेकथंचिदरणौरेतः पतितंममंथव्यासस्तदैवततउत्पन्नः शुकइतिहिवदंति ४७४८४९ समस्तवेदस्तु त्वर्थसंगृह्यानुस्मारय
ति योऽस्योत्प्रेक्षकइतियः अस्यविश्वस्यउत्प्रेक्षकःएवमिदमनुशायिनांसमस्तपुरुषार्थसिद्धयेसृष्टिस्थितिप्रलयादिप्रापणीयमित्यालो

श्रीभगवानुवाच इत्येतद्ब्रह्मणःपुत्राआश्रुत्यात्मानुशासनम् सनंदनमथानर्चुःसिद्धाज्ञात्वात्मनोगति
म् ४२ इत्यशेषसमाम्नायपुराणोपनिषद्रसः समुद्धृतःपूर्वजातैर्व्योमयानैर्महात्मभिः ४३ त्वंचैतद्ब्रह्मदाया
दश्रद्धयात्मानुशासनम् धारयंश्चरगां कामंकामानांभर्जनंनृणाम् ४४ श्रीशुकउवाच एवंसऋषिणा
दिष्टंगृहीत्वाश्रद्धयात्मवान् पूर्णःश्रुतधरोराजन्नाहवीरव्रतोमुनिः ४५ नारदउवाच नमस्तस्मैभ
गवतेकृष्णायामलकीर्त्तये योधत्तेसर्वभूतानामभवायोशतीःकलाः ४६ इत्याद्यमृषिमानम्यतच्छिष्यांश्च
महात्मनः ततोगादाश्रमंसाक्षात्पितुर्द्वैपायनस्यमे ४७ सभाजितोभगवताकृतासनपरिग्रहः तस्मैतद्वर्ण
यामासनारायणमुखाच्छ्रुतम् ४८ इत्येतद्वर्णितंराजन्यन्नःप्रश्नःकृतस्त्वया यथाब्रह्मण्यनिर्देश्येनिर्गुणे
पिश्रुतिश्चरेत् ४९ योऽस्योत्प्रेक्षकआदिमध्यनिधनेयोऽव्यक्तजीवेश्वरोयःसृष्ट्वेदमनुप्रविश्यऋषिणाचक्रेपुरः
शास्तिताः

चकइत्यर्थः अनेननिमित्तत्वमुक्तम् एवमालोच्य अस्यादिमध्यनिधने आदिर्जन्ममध्यः पालनंनिधनमंतः एतेषुकर्म
स्वयोवर्तते अनेनोपादानत्वमुक्तम् ननुप्रकृतिपुरुषयोरुपादाननिमित्तत्वंप्रसिद्धंसत्यम् तयोरपिततएवोद्भूतत्वान्मूलकारणंसएवेत्याह
योऽव्यक्तजीवेश्वरइति प्रवेशनियमनंदर्शयति यइति पूर्वोक्तप्रकारेणेदंसृष्ट्वायदर्थमेतत्सृष्टंतेनऋषिणास्रष्टेकार्ये अहमितिदर्शनात्
ऋषिर्जीवःतेनसहानुप्रविष्टःपुरःशरीराणितस्यभोगायतनानिचक्रेताःपुरःशास्ति तस्यभोगंददत्परिपाल्यते उपासकस्यचकैवल्यरूपो

भवतीत्याहयंसंपद्येति यंसंपद्यप्राप्यानुशयी अन्वनुदंडवत् प्रणामैश्चरणमूलेशेतेइतितथासजीवः अजांकार्यकारणरूपामविद्यांत्यजतिन नुब्रह्मसंपन्नस्यापिजीवस्यतत्संबंधोदृश्यतेअतआह स्रुप्तः कुलायंयथेति अयंभावः यथास्रुप्तंशरीरवंतमन्येपश्यंति सतुनात्मानंत थापश्यति एवंजीवन्मुक्तमप्यन्येदेहवंतंपश्यंतिसतुनकिंचित्पश्यतीति तंहरिमजस्रमनवरतंध्यायेत् किमित्यतआह अभयंनभयंयस्मा द्भयनिवर्तकमित्यर्थः कुतएतत् कैवल्यनिरस्तयोनिम् कैवल्येनअप्रच्युतस्वरूपावस्थानेननिरस्तातिरस्कृतायोनिःमूलकारणम् माया येनतम् सर्वश्रुतिशिरोरत्ननीराजितपदांबुजम् भोगयोगप्रदंवंदेमाधवंकर्मिनम्रयोः ५० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधे

यंसंपद्यजहात्यजामनुशयीस्रुप्तःकुलायंयथातंकैवल्यनिरस्तयोनिमभयंध्यायेदजस्रंहरिम् ५० इति श्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेनारदनारायणसंवादेवेदस्तुतिर्नामसप्ताशीतितमोऽध्यायः ८७ राजो वाच देवासुरमनुष्येषुयेभजंत्यशिवंशिवम् प्रायस्तेधनिनोभोजानतुलक्ष्म्याःपतिंहरिम् १ एतद्वेदितु मिच्छामःसंदेहोत्रमहान्हिनः विरुद्धशीलयोःप्रभ्वोर्विरुद्धाभजतांगतिः २ श्रीशुकउवाच शिवः शक्तियुतःशश्वत्त्रिलिंगोगुणसंवृतः वैकारिकस्तैजसश्चतामसश्चेत्यहंत्रिधा ३ ततोविकाराअभवन्षोडशा मीषुकिंचन उपाधावन्विभूतीनांसर्वासामश्नुतेगतिम् ४

टीकायांसप्ताशीतितमोऽध्यायः ८७ अष्टाशीतितमेविष्णुभक्तःकैवल्यमश्नुते ततोऽर्वाग्देवभक्तस्तुविभूतिमिति वर्ण्यते १ हरिर्भज तांभक्तिदइत्युक्तम् अभयंध्यायेदजस्रंहरिमितितत्रशंकते देवासुरेति अशिवमवधीरितभोगम् भोजाःभोगिनः लक्ष्म्याःपतिंसर्वभो गयुक्तम् १ २ अन्योन्योपमर्देनतमसस्त्रैविध्यात्त्रिलिंगः त्रिलिंगत्वमेवाह वैकारिकइति अहमहंकारइति ३ विकारामनइंद्रियभूतरूपाः षोडशइतिइंद्रियदेवानामभेदविवक्षयाकिंचन यत्किंचिद्विकारोपाधिकंभजन् उपाधीनुरूपाणांविभूतीनांस्वरूपंप्राप्नोतीति ४ ५

उपद्रष्टासाक्षीसन् यतःसर्वदृक्सर्वंपश्यति अतःप्रकृतेःपरइति अत्रेदंतत्वम् वस्तुतोगुणसंबंधरूपद्वयमिहेष्यते तद्वमायायोगाभ्यांविश्व
वत्प्रतिबिंबवत् गुणाःसत्वादयः शांतघोरमूढाः स्वभावतः विष्णुब्रह्मशिवानांचगुणयंतृस्वरूपिणाम् नास्तिभेदोभवेद्भेदोगुणधर्मैरिहांशतः
सत्वस्यशांत्यानोजातुविष्णोर्विक्षेपमूढने रजस्तमोगुणाभ्यांतुभवेतांब्रह्मरुद्रयोः गुणोपमर्दतोभूयस्तदंशानांचभिन्नता अतःसमग्रसत्वस्य
विष्णोर्मोक्षकरीमतिः अंशतोभूतिहेतुश्चतथानंदमयीस्वतः अंशतस्तारतम्येनब्रह्मरुद्रादिसेविनाम् विभूतयोभवंत्येवशनैर्मोक्षोऽप्यनंश
तः इदमेवाभिप्रेत्यतत्रतत्रोच्यते श्रेयांसितत्रखलुसत्वतनोर्नृणांस्युरिति तथासत्वंयस्यप्रियामूर्तिरिति तथासत्वंतत्तीर्थसाधनमिति
तथात्रयाणामेकभावानांयोनपश्यति वैभिदामिति तथाततेमय्यच्युतेऽजेचभिदामण्वपिचक्षतेइत्यादि एवंचसतिनकिंचिदसमंजसं

हरिर्हिनिर्गुणःसाक्षात्पुरुषःप्रकृतेःपरः ससर्वदृगुपद्रष्टातंभजन्निर्गुणोभवेत् ५ निवृत्तेष्वश्वमेधेषुराजायुष्म
त्पितामहः शृण्वन्भगवतोधर्मानपृच्छदिदमच्युतम् ६ सआहभगवांस्तस्मैप्रीतःशुश्रूषवेप्रभुः नृणांनिः
श्रेयसार्थाययोऽवतीर्णोयदोःकुले ७ श्रीभगवानुवाच यस्याहमनुगृह्णामिहरिष्येतद्धनंशनैः ततो
धनंत्यजंत्यस्यस्वजनादुःखदुःखितम् ८ सयदावितथोद्योगोनिर्विण्णःस्याद्धनेहया मत्परैःकृतमैत्रस्यकरिष्येम
दनुग्रहम् ९ तद्ब्रह्मपरमंसूक्ष्मंचिन्मात्रंसदनंतकम् अतोमांसुदुराराध्यंहित्वाऽन्यान्भजतेजनः १० ततस्तआ
शुतोषेभ्योलब्धराज्यश्रियोद्धताः मत्ताःप्रमत्तावरदान्विस्मरंत्यवजानते ११ श्रीशुकउवाच शापप्रसा
दयोरीशाब्रह्मविष्णुशिवादयः सद्यःशापप्रसादोंऽगशिवोब्रह्मानचाच्युतः १२

तत्तद्भक्तानांतुकलहोद्रोहमात्रमिति ५ ६
७ यस्याहमनुगृण्हामीति अयमर्थः योविषयान्परिजिहीर्षुरपिकथंचित् विद्यमानेषुविषयेषुसज्जतेक्लिश्यतिच तस्यविषयापहारएवानुग्र
हइति यथाश्रुतत्वेनध्रुवादीनामैश्वर्येविरोधात् अथवाप्रथमंविभूतीःकामानुरूपादत्वाशनैर्विषयभोगावसानेतस्यनिर्वेदमुत्पाद्यहरिष्या
मिपरमानुग्रहंकर्तुमिति तदुक्तंभगवता नमय्यावेशितधियांकामः कामायकल्पतइति दुःखदुःखितमिति दुःखादनुपुनर्दुःखितमि
वप्रतीयमानमित्यर्थः ८ सपुनर्बंधूनामाग्रहेणधनेहयाप्रवृत्तोऽपिमदनुग्रहेणयदानिष्फलोद्यमोनिर्विण्णःस्यात् तदामदनुग्रहमिति
ममासाधारणमनुग्रहमिति तमेवाह तद्ब्रह्मेति ९अतःपश्चादपिमोक्षमरोचयन् अत्यासक्तोजनइत्यर्थः१० ११ एतदेवेतिहासेनस्फुटयि
तुमाह शापप्रसादयोरिति ब्रह्माचेत्यन्वयः १२

१३ शकुनेः पुत्रः १४ १५ स संकटमाप कैलासोत्पाटनं पुरपालनं च १६ स्वगात्रतउपाधावत् कथम् आत्मक्रव्येणस्वमांसेनजुह्वानइति १७ अवृश्चत् छेत्तुमुद्यतः १८ मूर्तिमानग्निरिवं ददीप्यमानःवयमधुनातनाः यथाकिंचिद्दुःखेनमर्तुकामंवारयामस्तद्वदिति सच उपस्कृताकृतिः परिपूर्णदेहोभवत् न्यवारयत् १९ एवमाहचतोयेनापिभजतांप्रीतःस्यांसत्वयातुदेहो वृथापीड्यतइति २० २१ दातुमनर्हमपिदत्त

अत्रचोदाहरंतीममितिहासंपुरातनम् वृकासुरायगिरिशोवरंदत्वापसंकटम् १३ वृकोनामासुरःपुत्रःशकुनेःपथिनारदम् दृष्ट्वाशुतोषंपप्रच्छदेवेषुत्रिषुदुर्मतिः १४ सआहदेवंगिरिशमुपाधावाशुसिद्ध्यसि योऽल्पाभ्यां गुणदोषाभ्यामाशुतुष्यतिकुप्यति १५ दशास्यबाणयोस्तुष्टःस्तुवतोर्बंदिनोरिव ऐश्वर्यमतुलंदत्वाततआप सुसंकटम् १६ इत्यादिष्टस्तमसुरउपाधावत्स्वगात्रतः केदारआत्मक्रव्येणजुह्वानोऽग्निमुखंहरम् १७ देवोपलब्धिमप्राप्यनिर्वेदात्सप्तमेऽहनि शिरोऽवृश्चत्सुधितिनातत्तीर्थक्लिन्नमूर्धजम् १८ तदामहाकारुणिकःसधूर्जटिर्यथावयंचाग्निरिवोत्थितोनलात् निगृह्यदोर्भ्यांभुजयोर्न्यवारयत्तत्स्पर्शनाद्भूयउपस्कृताकृतिः १९ तमाहचांगालमलंवृणीष्वमेयथाऽभिकामंवितरामितेवरम् प्रीयेयतोयेननृणांप्रपद्यतामहोत्वयात्माभृशमर्द्यतेवृथा २० देवंसवव्रेपापीयान्वरंभूतभयावहम् यस्ययस्यकरंशीर्ष्णिधास्येसम्रियतामिति २१ तच्छ्रुत्वाभगवान्रुद्रोदुर्मनाइवभारत ओमितिप्रहसंस्तस्मैददेऽहेरमृतंयथा २२ इत्युक्तःसोऽसुरोनूनंगौरीहरणलालसः सतद्वरपरीक्षार्थंशंभोर्मूर्ध्निकिलासुरः २३ स्वहस्तंधातुमारेभेसोऽबिभ्यत्स्वकृताच्छिवः तेनोपसृष्टःसंत्रस्तःपराधावन्सवेपथुः यावदंतंदिवोभूमेःकाष्ठानामुदगादुदक् २४ अजानंतःप्रतिविधिंतूष्णीमासन्सुरेश्वराः ततोवैकुंठमगमद्भास्वरंतमसःपरम् २५ यत्रनारायणःसाक्षान्न्यासिनांपरमागतिः शांतानांन्यस्तदंडानांयतोनावर्ततेगतः २६ तंतथाव्यसनंदृष्ट्वाभगवान्वृजिनार्दनः दूरात्प्रत्युदियाद्भूत्वाबटुकोयोगमायया २७ मेखलाजिनदंडाक्षैस्तेजसाऽग्निरिवज्वलन् अभिवादयामासचतंकुशपाणिर्विनीतवत् २८

वान् सर्पायक्षीरमिव २२ २३ उपसृष्टः अनुगतःसन् उदगात् अधावत् उदक् उत्तरतः २४ वैकुंठंश्वेतद्वीपम् २५ २६ तंवृकासुरम् तथाव्यसनंतादृग्व्यसनंयस्यतम् वृजिनार्दनः दुःखहंतादूरतएवदृष्ट्वामेखलादिभिरुपलक्षितः प्रत्युदियात् संमुखमागतः २७ २८

व्यक्तानीश्वतम् किंकिमर्थम् आत्मादेहः सर्वपुरुषार्थहेतुः [illegible]
तिअथवाजनःपुंभिःसहायैःस्वकार्याणिसाधयति अतोनः कथ्यतामिति ३० ३१ पैशाच्यंपिशाचानामिववृत्तिम् ३२ ३३ यद्यथावक्तावदिष्यति
३४ चित्रैःभ्रामकैः स्रुपेशलैः अतिरम्यैः भिन्नधीः भ्रंशितमतिः ३५ ३६ ३७ ३८ किमुवक्तव्यंविश्वेशेत्वयिकृतागस्कः कृतापराधइति ३९

श्रीभगवानुवाच शाकुनेयभवान्व्यक्तंश्रांतःकिंदूरमागतः क्षणंविश्रम्यतांपुंस आत्मायंसर्वकामधुक्
२९ यदिनःश्रवणायालंयुष्मद्व्यवसितंविभो भण्यतांप्रायशःपुंभिर्धृतैःस्वार्थान्समीहते ३० श्रीशुकउवाच
एवंभगवतापृष्टोवचसाऽमृतवर्षिणा गतक्लमोऽब्रवीत्तस्मैयथापूर्वमनुष्ठितम् ३१ श्रीभगवानुवाच एवं
चेत्तर्हितद्वाक्यंनवयंश्रद्दधीमहि योदक्षशापात्पैशाच्यंप्राप्तःप्रेतपिशाचराट् ३२ यदिवस्तत्रविश्रंभोदानवेंद्र
जगद्गुरौ तर्ह्यंगाशुस्वशिरसिहस्तंन्यस्यप्रतीयताम् ३३ यद्यसत्यंवचःशंभोःकथंचिद्दानवर्षभ तदैनंजह्यस
द्वाचंनयद्वक्ताऽनृतंपुनः ३४ इत्थंभगवतश्चित्रैर्वचोभिःससुपेशलैः भिन्नधीर्विस्मृतःशीर्ष्णिस्वहस्तंकुमति
र्व्यधात् ३५ अथापतद्भिन्नशिरावज्राहतइवक्षणात् जयशब्दोनमःशब्दःसाधुशब्दोभवद्दिवि ३६ मुमुचुः
पुष्पवर्षाणिहतेपापेवृकासुरे देवर्षिपितृगंधर्वामोचितःसंकटाच्छिवः ३७ मुक्तंगिरिशमभ्याहभगवान्पुरुषो
त्तमः अहोदेवमहादेवपापोऽयंस्वेनपाप्मना ३८ हतःकोनुमहत्स्वीशजंतुर्वैकृतकिल्बिषः क्षेमीस्यात्किमुवि
श्वेशेकृतागस्कोजगद्गुरौ ३९ यएवमव्याकृतशक्त्युदन्वतःपरस्यसाक्षात्परमात्मनोहरेः गिरित्रमोक्षंकथयेच्छृ
णोतिवाविमुच्यतेसंसृतिभिस्तथाऽरिभिः ४० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेरुद्रमोक्षणंनामाऽ
ष्टाशीतितमोऽध्यायः ८८ श्रीशुकउवाच सरस्वत्यास्तटेराजन्नृषयःसत्रमासत वितर्कःसमभूत्तेषां
त्रिष्वधीशेषुकोमहान् १

अव्याकृतशक्त्युदन्वतः वाङ्मनसागोचरशक्तिसमुद्रस्यगिरित्रमोक्षंशिवमोचनरूपंचरितंसंसृतिभिः
नानायोनिसंचारैः ४० भक्तसंकटमालोक्यकृपापूर्णहृदंबुजः गिरित्रंचित्रवाक्यात्तुमोक्षयामासकेशवः ४० इतिदशमेटीकायाम
ष्टाशीतितमोऽध्यायः ८८ नवाशीतितमेदेवःकोमहानितिसंशये परीक्ष्यविष्णोरुत्कर्षमुनिभ्योवर्णयद्भृगुः १ इतिहासांतरमाह सर
स्वत्याइति १ ध९

२ ३ स्वयोन्यास्वस्यैवरूपांतरेणाभिव्यक्तिस्थानेनस्वकार्येणेत्यर्थः तेनयथाकश्चिद्वह्निंशमयति तथास्वकार्येणपुत्रेणनिमित्तेनक्रोधंशमयामासइत्यर्थः ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० तीर्थकारिणातीर्थत्वनिमित्तेन ११ १२ तस्यमंद्रयागंभीरयागिरानिर्वृतः तूष्णींबभूवेतिशेषः १३ १४ विस्मिताअपराधातिरेकेऽपिनिर्विकारित्वेन भूयांसंश्रद्दधुः महत्तमंनिश्चितवंतः यतः यस्मिन् १५ वैराग्यंचचतुर्विधमितिपाठेतच्चातुर्विध्य

तस्यजिज्ञासयातेवैभृगुंब्रह्मसुतंनृप तज्ज्ञस्यैप्रेषयामासुःसोऽभ्यगाद्ब्रह्मणःसभाम् २ नतस्मैप्रह्वणंस्तोत्रंचक्रेसत्वपरीक्षया तस्मैचुक्रोधभगवान्प्रज्वलन्स्वेनतेजसा ३ सआत्मन्युत्थितंमन्युमात्मजायात्मनाप्रभुः अशीशमद्यथावह्निंस्वयोन्यावारिणात्मनः ४ ततःकैलासमगमत्सतंदेवोमहेश्वरः परिरब्धुंसमारेभेउत्थायभ्रातरंमुदा ५ नैच्छत्त्वमस्युत्पथगइतिदेवश्चुकोपह शूलमुद्यम्यतंहंतुमारेभेतिग्मलोचनः ६ पतित्वापादयोर्देवीसांत्वयामासतंगिरा अथोजगामवैकुंठंयत्रदेवोजनार्दनः ७ शयानंश्रियउत्संगेपदावक्षस्यताडयत् ततउत्थायभगवान् सहलक्ष्म्यासतांगतिः ८ स्वतल्पादवरुह्याथननामशिरसामुनिम् आहतेस्वागतंब्रह्मन्निषीदात्रासनेक्षणम् अजानतामागतान्वःक्षंतुमर्हथनःप्रभो ९ अतीवकोमलौतातचरणौतेमहामुने इत्युक्त्वाविप्रचरणौमर्दयन्स्वेनपाणिना १० पुनीहिसहलोकंमांलोकपालांश्चमद्गतान् पादोदकेनभवतस्तीर्थानांतीर्थकारिणा ११ अद्याहंभगवंल्लक्ष्म्याआसमेकांतभाजनं वत्स्यत्युरसिमेभूतिर्भवत्पादहतांहसः १२ श्रीशुकउवाच एवंब्रुवाणेवैकुंठेभृगुस्तन्मंद्रयागिरा निर्वृतस्तर्पितस्तूष्णींभक्त्युत्कंठोऽश्रुलोचनः १३ पुनश्चसत्रमाव्रज्यमुनीनांब्रह्मवादिनाम् स्वानुभूतमशेषेणराजन्भृगुरवर्णयत् १४ तन्निशम्याथमुनयोविस्मितामुक्तसंशयाः भूयांसंश्रद्दधुर्विष्णुंयतःशांतिर्यतोऽभयम् १५ धर्मःसाक्षाद्यतोज्ञानंवैराग्यंचतदन्वितम् ऐश्वर्यंचाष्टधायस्माद्यशश्चात्ममलापहम् १६

मेवंदर्शयत्यम् विषयांस्त्यक्तुमशक्नुवतोऽपिसंमानेच्छात्यागः आद्यंवैराग्यम् ततोविषयाणांमध्येलवणादिव्यतिरेकेणापिवृत्तिर्द्वितीयम् तथाश्चत्वावपिमनसिरागशैथिल्येनबाह्येंद्रियैरेवविषयसेवनंतृतीयम् तत्राप्यौदासिन्यंचतुर्थंयथाहुः वैराग्यमाद्यंयतमानसंज्ञंक्वचिद्विरागोव्यतिरेकसंज्ञः एकेंद्रियाख्यंत्वदिरागसोऽस्यंतस्याप्यभावस्तुवशीकृताख्यमिति १६ ५ ५ ५

१७ १८ तस्यभगवतएवंविधापित्रिविधाकृतयः तत्रतासुसत्त्वमेवतीर्थसाधनमनुरूपंहेतुः १९ इदानीं [illegible]
विप्राहरिसेवयामुक्तिंप्रापुरिति २० व्यासनंदनस्यमुखपंकजात् उद्गतंगंधयुक्तपीयूषतुल्यंहरेः प्रशस्तंयशोयः संसारीसेवतेसमुक्तोभवती
ति २१ सचोक्तलक्षणोभगवान्कृष्णएवेतिदर्शयितुमाख्यानांतरमाह एकदेति २२ २३ २४ २५ ब्रह्मद्विषइत्यादिकांतांगाथांवाक्यंम

मुनीनांन्यस्तदंडानांशांतानांसमचेतसाम् अकिंचनानांसाधूनांयमाहुःपरमांगतिम् १७ सत्त्वंयस्यप्रियामूर्ति
र्ब्राह्मणास्त्विष्टदेवताः भजंत्यनाशिषःशांतायंवानिपुणबुद्धयः १८ त्रिविधाकृतयस्तस्यराक्षसाअसुराःसुराः
गुणिन्यामाययासृष्टाःसत्त्वंतत्तीर्थसाधनम् १९ श्रीशुकउवाच एवंसारस्वताविप्रानृणांसंशयनुत्तये
पुरुषस्यपदांभोजसेवयातद्गतिंगताः २० सूतउवाच इत्येतन्मुनितनयास्यपद्मगंधपीयूषंभवभयभित्पर
स्यपुंसः सुश्लोक्यंश्रवणपुटैःपिबत्यभीक्ष्णंपांथोध्वभ्रमणपरिश्रमंजहाति २१ श्रीशुकउवाच ए
कदाद्वारवत्यांतुविप्रपत्न्याःकुमारकः जातमात्रोभुवंस्पृष्ट्वाममारकिलभारत २२ विप्रोगृहीत्वामृतकंराजद्वार्यु
पधायसः इदंप्रोवाचविलपन्नातुरोदीनमानसः २३ ब्रह्मद्विषःशठधियोलुब्धस्यविषयात्मनः क्षत्रबंधोःकर्मदो
षात्पंचत्वंमेगतोर्भकः २४ हिंसाविहारंनृपतिंदुःशीलमजितेंद्रियम् प्रजाभजंत्यःसीदंतिदरिद्रानित्यदुःखिताः
२५ एवंद्वितीयंविप्रर्षिस्तृतीयंत्वेवमेवच विसृज्यसनृपद्वारितांगाथांसमगायत २६ तामर्जुनउपश्रुत्यकर्हिचि
त्केशवांतिके परेतेनवमेबालेब्राह्मणंसमभाषत २७ किंस्विद्ब्रह्मंस्त्वन्निवासेइहनास्तिधनुर्धरः राजन्यबंधुरे
तेवैब्राह्मणाःसत्रमासते २८ धनदारात्मजापृक्तायत्रशोचंतिब्राह्मणाः तेवैराजन्यवेषेणनटाजीवंत्यसुंभराः २९
अहंप्रजावांभगवन्रक्षिष्येदीनयोरिह अनिस्तीर्णप्रतिज्ञोग्निंप्रवेक्ष्येहतकल्मषः ३०

यिनकश्चिद्दोषः अतोराजदोषेणेव
मत्पुत्राम्रियंतइतिवारंवारंचुक्रोशेत्यर्थः २६ २७ ब्रह्मन्किंस्विदितिकिमर्थंवृथारोदिषि यतस्त्वन्निवासेधनुर्धरमात्रोपिराजन्यबंधुरपि
नास्तिब्रह्मण्यस्यतुकावार्ताएतेतुसत्रेयागइवब्राह्मणामिलिताभवितुमर्हंतीत्यर्थः २८ तदेवाह धनदारात्मजापृक्तायत्रइति धनादिभि
र्विमुक्ताः संतःयत्रयेषुजीवत्सुराजन्येषुशोचंतितेजीवंतिकेवलंजीविकांसंपादयंति २९ हतकल्मषइति अग्निप्रवेशेनब्राह्मणविलापश्रव
णपातकात् पूतोभवेयमित्यर्थः अहतकल्मषइतिवा ३०

३१ नश्चद्ध्ममहेनसंप्रतीमः ३२ ३३ ३४ एवंप्रोदितवादैर्विश्रंभितः विश्वासंप्रापितः निशामयन् शृण्वन् ३५ ३६ ब्राह्मणोपेक्षिकत्वेनकृष्णा
वज्ञयामहेश्वरंनमस्कृत्य ३७ न्यरुणत् आच्छनवान् तदेवाह तिर्यगूर्ध्वमिति ३८ अदर्शनमापेदेदेहोऽपिनावशिष्टइत्यर्थः ३९ ४० यस्यप्र-

ब्राह्मणउवाच संकर्षणोवासुदेवः प्रद्युम्नोधन्विनांवरः अनिरुद्धोऽप्रतिरथोनत्रातुंशक्नुवंतियत् ३१ तत्कथंनु
भवान्कर्मदुष्करंजगदीश्वरैः चिकीर्षसित्वंबालिश्यात्तन्नश्रद्दध्महेवयम् ३२ अर्जुनउवाच नाहंसंकर्ष
णोब्रह्मन्नकृष्णःकार्ष्णिरेवच अहंवाअर्जुनोनामगांडीवंयस्यवैधनुः ३३ माऽवमंस्थाममब्रह्मन्वीर्यंत्र्यंबकतो
षणम् मृत्युंविजित्यप्रधनेआनेष्येतेप्रजांप्रभो ३४ एवंविश्रंभितोविप्रःफाल्गुनेनपरंतप जगामस्वगृहंप्रीतःपार्थवी
र्यंनिशामयन् ३५ प्रसूतिकालआसन्नेभार्यायाद्विजसत्तमः पाहिपाहिप्रजांमृत्योरित्याहार्जुनमातुरः ३६ सउपस्पृ
श्यशुच्यंभोनमस्कृत्यमहेश्वरम् दिव्यान्यस्त्राणिसंस्मृत्यसज्जंगांडीवमाददे ३७ न्यरुणत्सूतिकाऽगारंशरैर्नानाऽस्त्र
योजितैः तिर्यगूर्ध्वमधःपार्थश्चकारशरपंजरम् ३८ ततःकुमारःसंजातोविप्रपत्न्यारुदन्मुहुः सद्योऽदर्शनमापेदे
सशरीरोविहायसा ३९ तदाहविप्रोविजयंविनिंदन्कृष्णसन्निधौ मौढ्यंपश्यतमेयोऽहंश्रद्दधेक्लीबकत्थनम् ४०
नप्रद्युम्नोनानिरुद्धोनरामोनचकेशवः यस्यशेकुःपरित्रातुंकोऽन्यस्तदवितेश्वरः ४१ धिगर्जुनंमृषावादंधिगात्म
श्लाघिनोधनुः दैवोपसृष्टंयोमौढ्यादानिनीषतिदुर्मतिः ४२ एवंशपतिविप्रर्षौविद्यामास्थायफाल्गुनः ययौसं
यमनीमाशुयत्रास्तेभगवान्यमः ४३ विप्रापत्यमचक्षाणस्ततऐंद्रीमगात्पुरीम् आग्नेयींनैर्ऋतींसौम्यांवायव्यां
वारुणीमथ रसातलंनाकपृष्ठंधिष्ण्यान्यन्यान्युदायुधः ४४ ततोऽलब्धद्विजसुतोह्यनिस्तीर्णप्रतिश्रुतः अग्निंवि
विक्षुःकृष्णेनप्रत्युक्तःप्रतिषेधता ४५ दर्शयेद्विजसूनूंस्तेमावज्ञात्मानमात्मना येनेहिकीर्तिंविमलांमनुष्याःस्था
पयिष्यंति ४६ इतिसंभाष्यभगवानर्जुनेनसहेश्वरः दिव्यंस्वरथमास्थायप्रतीचींदिशमाविशत् ४७ सप्तद्वीपा
न्सप्तसिंधून्सप्तसप्तगिरीनथ लोकालोकंतथाऽतीत्यविवेशसुमहत्तमः ४८ तत्राश्वाःशैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः
तमसिभ्रष्टगतयोबभूवुर्भरतर्षभ ४९ जाःतत् तत्र ४१ ४२ ४३ ४४ प्रत्युक्तःवारितःउपपत्तिभिः प्रतिषेधंकुर्वता ४५ माऽवज्ञमाऽव
जानीहियेनिंदंतितएवमनुष्याःकीर्तिंस्थापयिष्यंति निश्चलांकरिष्यंति एतेनेतिपाठांतरंतुछंदोभंगभयादागंतुकमिति ४६ ४७ सप्तसप्तसं
ख्यागिरयोयेषुद्वीपेषुतान् ४८ ४९

५० कृतमितिप्रकृतिपरिणामरूपंनालोकाभावमात्रम् ५१ चक्रानुपथेनचक्रमनुगतेनद्वारेणतत्तमः परंतस्मात्तमसः परंदूरंवर्त्तमानम् प
रंश्रेष्ठंभागवतंज्योतिःसमश्नुवानंव्याप्नुवत् प्रसमीक्ष्यप्रताडिताक्षोनेत्रेन्यमीलयदिति ५२ एजंतः उच्चलंतः बृहंतः ऊर्मयोभूषणंयस्यतत्
तत्रसलिलेभवनंमहाकालपुरम् द्युमत्तमंद्युतिमत्सुश्रेष्ठम् ५३ सहस्रंमूर्ध्निभवाः फणास्तासुमणयः तेषांद्युतिभिः द्विसहस्रनेत्रेरूर्जितं
स्फटिकगिरिसंकाशं शितिकंठजिव्हम् कंठाश्चजिव्हाश्चकंठजिव्हाः शितयः नीलाः कंठजिव्हायस्यतम् ५४ तद्भोगसुखवासनंतस्य

तान्दृष्ट्वाभगवान्कृष्णोमहायोगेश्वरेश्वरः सहस्रादित्यसंकाशंस्वचक्रंप्राहिणोत्पुरः ५० तमःसुघोरंगहनंकृतंम
हद्विदारयद्भूरितरेणरोचिषा मनोजवंनिर्विविशेसुदर्शनंगुणच्युतोरामशरोयथाचमूः ५१ द्वारेणचक्रानुपथे-
नतत्तमः परंपरंज्योतिरनंतपारम् समश्नुवानंप्रसमीक्ष्यफाल्गुनःप्रताडिताक्षो पिदधेक्षिणीउभे ५२ ततःप्र
विष्टःसलिलंनभस्वताबलीयसैजद्बृहदूर्मिभूषणम् तत्राद्भुतंवैभवनंद्युमत्तमंभ्राजन्मणिस्तंभसहस्रशो-
भितम् ५३ तस्मिन्महाभीममनंतमद्भुतंसहस्रमूर्धन्यफणामणिद्युभिः विभ्राजमानंद्विगुणोल्बणेक्षणंसि
ताचलाभंशितिकंठजिव्हम् ५४ ददर्शतद्भोगसुखासनंविभुंमहानुभावंपुरुषोत्तमोत्तमम् सांद्रांबुदाभंसु
पिशंगवाससंप्रसन्नवक्त्रंरुचिरायतेक्षणम् ५५ महामणिव्रातकिरीटकुंडलप्रभापरीक्षिप्तसहस्रकुंतलम्
प्रलंबचार्वष्टभुजंसकौस्तुभंश्रीवत्सलक्ष्मंवनमालयावृतम् ५६ सुनंदनंदप्रमुखैःस्वपार्षदैश्चक्रादिभिर्मू
र्तिधरैर्निजायुधैः पुष्ट्याश्रियाकीर्त्यजयाऽखिलर्धिभिर्निषेव्यमाणंपरमेष्ठिनांपतिम् ५७ ववंदआत्मानम
नंतमच्युतोजिष्णुश्चतद्दर्शनजातसाध्वसः तावाहभूमापरमेष्ठिनांप्रभुर्बद्धांजलीसस्मितमूर्जयागिरा ५८
द्विजात्मजामेयुवयोर्दिदृक्षुणामयोपनीताभुविधर्मगुप्तये कलाऽवतीर्णाववनेर्भरासुरान्हत्वेहभूयस्त्वरये
तमंतिमे ५९ पूर्णकामावपियुवांनरनारायणावृषी धर्ममाचरतांस्थित्यैऋषभौलोकसंग्रहम् ६०

अनंतस्यभोगोदेहः सुखकरमासनंयस्यतम् ५५ महांतोमणिव्रातायेषुतेषांकिरीटकुंडलानांप्रभातयापरिक्षिप्ताःसर्वतःस्फुरंतःसह
स्रमपरिमिताःकुंतलायस्यतम् ५६ कीर्त्यजयाकीर्तिसहितयाअजयाअखिलर्धिभिरणिमादिविभूतिभिः मूर्तिधराभिः ५७ ऊर्जयाऊ
र्जितयागिरा ५८ हेमेकलावतीर्णाविति संबोधनम् शीघ्रंमेअंतिसकाशमितमागच्छतम् ५९ आचरतामाचरतम् इदंतुभारतयुद्धात्पूर्व
मेवकृतमपिश्रेष्ठ्यकथनप्रस्तावेनात्रोक्तम् ६०

६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ इतिदशमेटीकायामेकोननवतितमोऽध्यायः ८९ चरमेतुपुनःप्रोक्ताकृष्णलीलासमासतः यदुवं
शप्रसूतानामानंत्यंचसकारणम् १ श्रीकृष्णविभूतिंसमासेनदर्शयति सुखंस्वपुर्यामितिसर्वसंपदादिविशिष्टायाम् १ २ ३ ४ श्रियः

इत्यादिष्टौभगवतातौकृष्णौपरमेष्ठिना ओमित्यानम्यभूमान मादायद्विजदारकान् ६१ न्यवर्ततांस्वकंधाम
संप्रहृष्टौयथागतम् विप्रायददतुःपुत्रान्यथारूपंयथावयः ६२ निशाम्यवैष्णवंधामपार्थःपरमविस्मितः यत्किं
चित्पौरुषंपुंसांमेनेकृष्णानुकंपितम् ६३ इतीदृशान्यनेकानिवीर्याणीहप्रदर्शयन् बुभुजेविषयान्ग्राम्यानीजे
चात्यूर्जितैर्मखैः ६४ प्रववर्षाखिलान्कामान्प्रजासुब्राह्मणादिषु यथाकालंयथैवेंद्रोभगवान्श्रैष्ठ्यमास्थितः
६५ हत्वानृपानधर्मिष्ठान्घातयित्वार्जुनादिभिः अंजसावर्तयामासधर्मंधर्मसुतादिभिः ६६ इतिश्रीभाग
वतेमहापुराणेदशमस्कंधेद्विजकुमारानयनंनामनवाशीतितमोऽध्यायः ८९ श्रीशुकउवाच सुखंस्व
पुर्यांनिवसन्द्वारकायांश्रियःपतिः सर्वसंपत्समृद्धायांजुष्टायांवृष्णिपुंगवैः १ स्त्रीभिश्चोत्तमवेषाभिर्नवयौ
वनकांतिभिः कंदुकादिभिर्हर्म्येषुक्रीडंतीभिस्तडिद्द्युभिः २ नित्यसंकुलमार्गायांमदच्युद्भिर्मतंगजैः स्वलंकृ
तैर्भटैरश्वैरथैश्चकनकोज्ज्वलैः ३ उद्यानोपवनाढ्यायांपुष्पितद्रुमराजिषु निर्विशद्भृंगविहगैर्नादितायांसमं
ततः ४ रेमेषोडशसाहस्रपत्नीनामेकवल्लभः तावद्विचित्ररूपोऽसौतद्गेहेषुमहर्धिषु ५ प्रोत्फुल्लोत्पलकल्हा
रकुमुदांभोजरेणुभिः वासितामलतोयेषुकूजद्द्विजकुलेषुच ६ विजहारविगाह्यांभोह्रदिनीषुमहोदयः कुच
कुंकुमलिप्तांगःपरिरब्धश्चयोषिताम् ७ उपगीयमानोगंधर्वैर्मृदंगपणवानकान् वादयद्भिर्मुदावीणांसूत
मागधवंदिभिः ८ सिच्यमानोऽच्युतस्ताभिर्हसंतीभिःस्मरेचकैः प्रतिसिंचन्विचिक्रीडेयक्षीभिर्यक्ष
राडिव ९

पतिः षोडशसहस्र पत्नीनामेकवल्लभःसन् तासांगेहेषुरेमेइत्यन्वयः ५ गेहविशेषणंप्रोत्फुल्लेत्यादिश्लोके
नतथाह्रदिनीषुच अंभोविगाह्यविजहार महानुदयोवैभवंयस्यसः योषितांकुचकुंकुमैर्लिप्तांगः यतस्ताभिःपरिरब्धः ७ सूतमा
गधवंदिभिश्चोपगीयमानः ८ ९

ताःक्लिन्नवस्त्राः अतएवविवृतोरुकुचप्रदेशाःउद्धृतानिविस्रस्तानिबृहत्कबरेभ्यःप्रसूनानियासांताःजातेनस्मरेण [illegible]
संतिवदनानियासांताः १० तासांस्तनेभ्योविषज्जितकुंकुमस्रग्यस्य क्रीडायाअभिषंगेणअभिनिवेशेनधुतः कंपितः कुंतलवृंदबंधोय
स्यसः ११ १२ १३ मुकुंदैकधियः समाहिताइवक्षणमगिरः सत्यःपुनस्तमेवेशंचिंतयंत्योजडंयथाभवतितथायानिवाक्यानिऊचुस्ता
निमेमत्तोगदतःशृण्वित्यर्थः १४ ईश्वरः श्रीकृष्णः स्वपितित्वंतुनिद्राभंगंकुर्वतीविलपसिनशेषेनस्वपिषितदनुचितमित्यर्थः अथवा

ताःक्लिन्नवस्त्रविवृतोरुकुचप्रदेशाःसिंचंत्यउद्धृतबृहत्कबरप्रसूनाः कांतंस्मरेचकजिहीरषयोपगुह्यजातःस्मरो
त्सवलसद्वदनाविरेजुः १० कृष्णस्तुतत्स्तनविषज्जितकुंकुमस्रक्क्रीडाऽभिषंगधुतकुंतलवृंदबंधः सिंचन्मु
हुर्युवतिभिःप्रतिषिच्यमानोरेमेकरेणुभिरिवेभपतिःपरीतः ११ नटानांनर्तकीनांचगीतवाद्योपजीविनाम्
क्रीडालंकारवासांसिकृष्णोदात्तस्यचस्त्रियः १२ कृष्णस्यैवंविहरतोगत्यालापेक्षितस्मितैः नर्मक्ष्वेलिपरिष्वंगैः
स्त्रीणांकिलहृताधियः १३ ऊचुर्मुकुंदैकधियोगिरउन्मत्तवज्जडम् चिंतयंत्योऽरविंदाक्षंतानिमेगदतःशृणु १४
महिष्यऊचुः कुररिविलपसित्वंवीतनिद्रानशेषेस्वपितिजगतिरात्र्यामीश्वरोगुप्तबोधः वयमिवसखिक
च्चिद्गाढनिर्भिन्नचेतानलिननयनहासोदारलीलेक्षितेन १५ नेत्रेनिमीलयसिनक्तमदृष्टबंधुस्त्वंरोरवीषिकरु
णंबतचक्रवाकि दास्यंगतावयमिवाच्युतपादजुष्टांकिंवास्रजंस्पृहयसेकबरेणवोढुम् १६ भोभोःसदानिष्टनसे
उदन्वन्नलब्धनिद्रोऽधिगतप्रजागरः किंवामुकुंदापहृतात्मलांछनःप्राप्तांदशांत्वंचगतोदुरत्ययाम् १७ त्वंयक्ष्म
णाबलवताऽसिगृहीतइंदोक्षीणस्तमोननिजदीधितिभिःक्षिणोषि कच्चिन्मुकुंदगदितानियथावयंत्वंविस्मृत्य
भोस्थगितगीरुपलक्ष्यसेनः १८

नापराधस्तवापीत्याशयेनाहुः नलिननयनस्यभगवतोहासेनसहितमुदारंयल्लीलेक्षितंतेन
कच्चिद्गाढंनिर्विद्धचेतास्त्वमिति १५ नक्तंरात्रावदृष्टबंधुः सतीरोरवीषिकिंवानैतावत् अपितुवयमिवस्पृहयसे १६ अलब्धनिद्रः स
दानिष्टनसेक्रोशसिकिंवाअस्माभिः प्राप्तांदशांत्वमपिगतोऽसि अहोकष्टंयथावयंसंभोगेनमुकुंदापहृतकुचकुंकुमादिलांछनाः त
थात्वमपियतोऽपहृतकौस्तुभादिलांछनोलक्ष्यसे १७ मुकुंदगदितानिरहस्यानिविस्मृत्यतदेकचिंतयाकच्चित् नमोनलक्षिणोषि वय
मिवस्थगितगीः स्तब्धवाक् हेइंदोनस्तथैवोपलक्ष्यसे १८ ६९

अप्रियाचरणं विनास्मरोदीरणेन व्यथाजननं मलयानिल तवानुचितमित्यर्थः १९ मेघेति आतपार्तिहरणादिसाम्यात् यादवेंद्रस्य नूनं दयितः स
खासि अतो भवांस्तं ध्यायति ध्यानेलिंगान्याहुः अत्युत्कंठ इत्यादि अहो किमिति त्वया तेन सख्यं कृतं यतो दुःखदस्तत्प्रसंग इति २० हे कोकि
ल प्रियरावस्य प्रियंवदस्य श्रीकृष्णस्य पदानीव पदानि शब्दान् त्वं भाषसे मृतान् संजीवयतीति तथा तया ऽनया कोमलया गिरा वल्गितकंठ
रमणीयकंठ मे कथय किं तव प्रियं करवाणीति २१ हे क्षितिधर त्वं न वदसि न चलसि अतो नूनं महांतमर्थं चिंतयसे बत तर्हि अपि किं यथा स्त
नैर्विधर्तुं वयं कामयामहे तथा त्वं स्तनतुल्यैः शृंगैर्वोढुं कामयसे ओमिति चेत्तर्हि न वापि अस्मदवस्था भविष्यतीति भावः २२ भोः सिंधुपत्न्यः न
द्यः संप्रति ग्रीष्मे सिंधुर्मेघद्वारा अमृतवृष्ट्या युष्मान् नानंदयति यत अहो कष्टम् अतः शुष्यंतो ह्रदा यासां ताः अपगतकमलशोभाः कृशाश्च

किंत्वाचरितमस्माभिर्मलयानिल तेऽप्रियम् गोविंदापांगनिर्भिन्ने हृदीरयसि नः स्मरम् १९ मेघ श्रीमंस्त्वमसि द
यितो यादवेंद्रस्य नूनं श्रीवत्सांकं वयमिव भवान् ध्यायति प्रेमबद्धः अत्युत्कंठः शबलहृदयोऽस्मद्विधो बाष्पधाराः
स्मृत्वा स्मृत्वा विसृजसि मुहुर्दुःखदस्तत्प्रसंगः २० प्रियरावपदानि भाषसे ऽमृतसंजीविकयाऽनया गिरा करवा
णि किमद्य ते प्रियं वद मे वल्गितकंठ कोकिल २१ न चलसि न वदस्युदारबुद्धे क्षितिधर चिंतयसे महांतमर्थम्
अपि बत वसुदेवनंदनांघ्रिं वयमिव कामयसे स्तनैर्विधर्तुम् २२ शुष्यद्ध्रदाः कृशतरा बत सिंधुपत्न्यः संप्रत्यपा
स्तकमलश्रिय इष्टभर्तुः यद्वद्वयं यदुपतेः प्रणयावलोकमप्राप्य मुष्टहृदयाः पुरुकर्शिताः स्म २३ हंस स्वागतमा
स्यतां पिब पयो ब्रूह्यंग शौरेः कथां दूतं त्वां नु विदाम कच्चिदजितः स्वस्त्यास्त उक्तं पुरा किं वा नश्चलसौहृदः स्मर-
ति कं कस्माद्भजामो वयं क्षौद्रालापय कामदं श्रियमृते सैवैकनिष्ठा स्त्रियाम् २४ वयं यथा प्रियतमस्य भर्तुः मधुपतेः स्मप्र
सिद्धम् २३ तदेव देवादागतं हंसं दूतं कल्पयित्वाहुः हंसेति नः अस्मान् प्रति पुरा रहसि उक्तं किं वा चलसौहृदः स्मरति स्मृत्वैव मां प्रस्था
पितवानिति चेदत आहुः हे क्षौद्र क्षुद्रस्य दूत कस्मात्तं वयं भजामः कामार्थमाह्वयति युष्मदाज्ञेति चेदत आहुः अहो तर्हि तमालापय आ
कारय ओमिति गच्छंतमिव तं पुनराहुः यास्मान् वंचयित्वा एकाकिनी सेवते तां श्रियमृते तमेवालापय सा तदेकनिष्ठा कथं परिहर्तुं शक्य
त इति चेदत आहुः स्त्रियां जातावेकवचनम् अस्मासु स्त्रीषु मध्ये किं सैवैकनिष्ठा न तु वयमित्यर्थः पाठांतरे तु क्षौद्रं मधु तद्वन्मधुरालापमात्रं
यस्य तम् अकामं मरति प्रदं श्रियमृते वयं कस्माद्भजामः किंतु अनादृताऽपि सती पुनः पुनः सैव भजतु यतोऽस्मादृश्यो मानिन्यः स्त्रियः एक
निष्ठाः एकत्रैव तस्य संमानमिच्छंति बायासामिति २४

२५ तासांकृष्णेएवंभूतोभावोनातिचित्रमित्याह श्रुतमात्रोऽपीति उरुभिर्गायैर्गीतः उरुधागीतोवायःकश्चिदपिगीतःकथाभिःकथाविशेष-
गीतोवेत्यर्थः २६ २७ पदंस्थानम् २८ २९ यारुक्मिणीप्रमुखाअष्टावुदाहृताःप्राक् ३० एवमष्टोत्तरशताधिकषोडशसहस्रमहिषीणांपु-

इतीदृशेनभावेनकृष्णेयोगेश्वरेश्वरे क्रियमाणेनमाधव्योलेभिरेपरमांगतिम् २५ श्रुतमात्रोऽपियःस्त्रीणां प्रसह्याकर्षतेमनः उरुगायोरुगीतोवापश्यंतीनांकुतःपुनः २६ याःसंपर्यचरन्प्रेम्णापादसंवाहनादिभिः जगद्गुरुंभर्तृबुद्ध्यातासांकिंवर्ण्यतेतपः २७ एवंवेदोदितंधर्ममनुतिष्ठन्सतांगतिः गृहंधर्मार्थकामानांमुहुश्चादर्शयत्पदम् २८ आस्थितस्यपरंधर्मंकृष्णस्यगृहमेधिनाम् आसन्षोडशसाहस्रंमहिष्यश्चशताधिकम् २९ तासांस्त्रीरत्नभूतानामष्टौयाःप्रागुदाहृताः रुक्मिणीप्रमुखाराजंस्तत्पुत्राश्चानुपूर्वशः ३० एकैकस्यांदशदशकृष्णोजीजनदात्मजान् यावत्यआत्मनोभार्याअमोघरतिरीश्वरः ३१ तेषामुद्दामवीर्याणामष्टादशमहारथाः आसन्नुदारयशसस्तेषांनामानिमेशृणु ३२ प्रद्युम्नश्चानिरुद्धश्चदीप्तिमान्भानुरेवच सांबोमधुर्बृहद्भानुश्चित्रभानुर्वृकोऽरुणः ३३ पुष्करोवेदबाहुश्चश्रुतदेवःसुनंदनः चित्रबाहुर्विरूपश्चकविर्न्यग्रोधएवच ३४ एतेषामपिराजेंद्रतनुजानांमधुद्विषः प्रद्युम्नआसीत्प्रथमःपितृवद्रुक्मिणीसुतः ३५ सरुक्मिणोदुहितरमुपयेमेमहारथः तस्मात्सुतोऽनिरुद्धोऽभून्नागायुतबलान्वितः ३६ सचापिरुक्मिणःपौत्रींदौहित्रोजगृहेततः वज्रस्तस्याभवद्यस्तुमौसलादवशेषितः ३७ प्रतिबाहुरभूत्तस्मात्सुबाहुस्तस्यचात्मजः सुबाहोःशांतसेनोऽभूच्छतसेनस्तुतत्सुतः ३८ नह्येतस्मिन्कुलेजाताअधनाअबहुप्रजाः अल्पायुषोऽल्पवीर्याश्चअब्रह्मण्याश्चजज्ञिरे ३९ यदुवंशप्रसूतानांपुंसांविख्यातकर्मणाम् संख्यानशक्यतेकर्तुमपिवर्षायुतैर्नृप ४०

त्राः लक्षमेकमशीत्युत्तरैकषष्टिसहस्राणिचभवंति ३१ ३२ अनिरुद्धश्चेति अतःपुत्राणांमध्येसप्तदशैवमहारथाज्ञेयाः अथवाअनिरुद्धनामापिकश्चित्पुत्रएवेति ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४०

सहस्राणामपरिमितानांकुमाराणामित्यन्वयः ४१ यदाप्रत्येकंबहून्अध्यापयतामाचार्याणामियंसंख्यातदपिश्रुतमात्रम् नतुसम्यक्ज्ञायते तदाकुमाराणामेवंसंख्यानंकर्तुंनशक्यते कुतः पुनः सर्वयादवानामिति ४२ तेचोत्पन्नाइति प्रत्येकंबहुभीरूपैरितिज्ञेयम् ४३ एवमेवयदुकुलेऽपिदेवाइति तथाचोक्तम् सहस्रशःसमुद्भूतादेवायदुकुलेपृथगिति ४४ ४५ ४६ तस्मात्कृष्णकीर्तेःसर्वतीर्थोत्तमत्वंकृष्णस्यचसर्वदेवोत्तमत्वंनचित्रमित्याह तीर्थंचक्रइति इतःपूर्वंस्वःसरिदेवसर्वतोऽधिकंतीर्थमित्यासीत् इदानींतुयदुषुयदजनिजातंतीर्थंश्रीकृष्णकीर्तिरूपंएतत्स्वःसरिद्रूपंपादशौचंतीर्थमूनमल्पंचक्रेस्वयमेवसर्वतीर्थोपरिविराजतइत्यर्थः श्रीकृष्ण-

तिस्रःकोट्यःसहस्राणामष्टाशीतिशतानिच आसन्यदुकुलाचार्याःकुमाराणामितिश्रुतम् ४१ संख्यानं यादवानांकःकरिष्यतिमहात्मनाम् यत्रायुतानामयुतलक्षेणास्तेसआहुकः ४२ देवासुराहवहतादैतेयाये सुदारुणाः तेचोत्पन्नामनुष्येषुप्रजादृप्ताबबाधिरे ४३ तन्निग्रहायहरिणाप्रोक्तादेवायदोःकुले अवतीर्णाःकुलशतंतेषामेकाधिकंनृप ४४ तेषांप्रमाणंभगवान्प्रभुत्वेनाभवद्धरिः येचानुवर्तिनस्तस्यववृधुःसर्वयादवाः ४५ शय्यासनाटनालापक्रीडास्नानादिकर्मसु नविदुःसंतमात्मानंवृष्णयःकृष्णचेतसः ४६ तीर्थंचक्रेनृपोनंयदजनियदुषुस्वःसरित्पादशौचंविद्विट्स्निग्धाःस्वरूपंययुरजितपराश्रीर्यदर्थेऽन्ययत्नः यन्नामामंगलघ्नंश्रुतमथगदितंयत्कृतोगोत्रधर्मः कृष्णस्यैतन्नचित्रंक्षितिभरहरणंकालचक्रायुधस्य ४७

स्यविद्विषःस्निग्धाश्चतत्सारूप्यंययुरित्यपिनातिचित्रंतस्यपरमकारुणिकत्वात् तथेदंचनचित्रं किंतत् अजितपराअजितादन्यश्रिदप्यभासापरासर्वतःपरिपूर्णाश्रीःकृष्णस्यैवनान्यस्येति तदेवाह यदर्थे अन्येषांब्रह्मादीनांयत्नइति नतुनिरपेक्षंतमेवलक्ष्मीःश्रयतइतिचित्रमेवेतिचेत् नाहिपरममंगलनामधेयत्वात्तस्येत्यतआह यन्नामेति तदपिनार्थस्मरणापेक्षमित्याह श्रुतमथगदितमिति सर्वधर्माश्रयत्वादपीत्याह यत्कृतोगोत्रधर्मइति गोत्रेषुतत्तदृषिवंशेषुधर्मोयत्कृतः तेनप्रवर्तितः तस्यक्षितिभरहरणंनैवचित्रमित्याह कृष्णस्यैतदिति कालचक्रायुधस्येति सर्वसंहारककालमूर्तेर्विशेषतोदुरंतप्रभावचक्रायुधस्यकियदेतदित्यर्थः ४७

यतएवंभूतः श्रीकृष्णस्ततः सएवसर्वोत्तमइत्याह जयतीति जनानांजीवानांयोनिवासः आश्रयस्तेष्वेवानिवसतिअंतर्यामितयाते थासकृष्णोजयति देवक्यांजन्मेतिवादमात्रंयस्यसः वस्तुतः अजन्मा यदुवराः पर्षत् सभासेवकरूपायस्य इच्छामात्रेणनिरसनसमर्थोऽ पिक्रीडार्थंदोर्भिरधर्ममस्यन्क्षिपन् स्थिरचरवृजिनघ्नः अधिकारिविशेषानपेक्षमेववृंदावनगततरुतृणलतादीनांसंसारदुःखहंता तथाविलासवैदग्ध्यानपेक्षंव्रजवनितानांपुरवनितानांचसुस्मितेनशोभनहास्ययुक्तेनश्रीमतासुखेनैवकामदेवंवर्धयन् कामश्चासौ दीव्यतिविजिगीषतिसंसारमितिदेवस्तंभोगद्वारामोक्षप्रदमित्यर्थः ४८ तत्तत्कार्यविशेषैः स्वीकृतमत्स्यकूर्मादिनानामूर्तेः निशेष

जयतिजननिवासोदेवकीजन्मवादोयदुवरपरिषत्स्वैर्दोर्भिरस्यन्नधर्मम् स्थिरचरवृजिनघ्नःसुस्मितश्रीमु खेनव्रजपुरवनितानांवर्धयन्कामदेवम् ४८ इत्थंपरस्यनिजवर्त्मरिरक्षयात्तलीलातनोस्तदनुरूपविडंबना नि कर्माणिकर्मकषणानियदूत्तमस्यश्रूयादमुष्यपदयोरनुवृत्तिमिच्छन् ४९ मर्त्यस्तयानुसवमेधितयामु कुंदश्रीमत्कथाश्रवणकीर्तनचिंतयैति तद्धामदुस्तरकृतांतजवापवर्गंग्रामाद्वनंक्षितिभुजोऽपिययुर्यदर्थाः ५० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽष्टादशसाहस्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांश्रीकृष्णचरिता नुवर्णनंनामनवतितमोऽध्यायः ९० श्रीकृष्णार्पणमस्तु समाप्तोऽयंदशमस्कंधः ५

तोयदूत्तमस्यसतः परस्यतदनुरूपानुकारीणिकर्मकषणानिकर्माणिचरितानिश्रूयात् शृणुयादित्यर्थः ४९ अनुवृत्तेःफलमाह मर्त्यइति श्रीमत्याःकथायाःश्रवणकीर्तनयुक्तचिंतयासंवर्धितयाऽनुवृत्त्यातयातन्निष्ठत्वेनतस्यधामलोकमेति लोकत्वेऽपिकाला नाकलितत्वमित्याह दुस्तरेति दुर्लभपुरुषार्थतामाह ग्रामादिति ५० इतिश्रीभागवतेमहापुराणेदशमस्कंधेऽष्टादशसाह स्र्यांसंहितायांवैयासिक्यांश्रीधरस्वामिविरचितायांश्रीमद्भागवतभावार्थदीपिकायांदशमस्कंधटीकायांनवतितमोऽध्यायः ९० श्रीकृष्णार्पणमस्तु अयंस्कंधःसमाप्तः ५ शुभंभवतु ५ ५ ५ ५

इतिश्रीमद्भागवतदशमस्कंधोत्तरार्द्धसमाप्तम्.